

1883
DR. VICTOR COLCERIU

D'IN SCRIERILE

LUI

PETRU MAIORU,

EDATE DE

SOCIETATEA LITERARIA

„PETRU-MAIORU“

a' junimei romane studiöse d'in Budapest'a.

VOLUMULU I.

22 DEC 2019

ISTORIA

PENTRU INCEPUTULU ROMANILORU IN DACIA.

UNIVERSITATEA
"PETRU MAIOR"
Târgu-Mureş
BIBLIOTECA

179241

BUDAPEST'A SI GHERLA.

1883.

ISTORIA

PENTRU

INCEPUTUL ROMANILORU IN DACI'A.

INTOCMITA

PETRU MAIORU de Dicio-San-Martinu,

*protopopu și la înalțiatulu craiesculu consiliu locutențialu
alu Ungariei craiescu alu cartiloru revîsoru.*

Editiunea a' treia

TRANSCRISA CU LÍTERE LATINE.

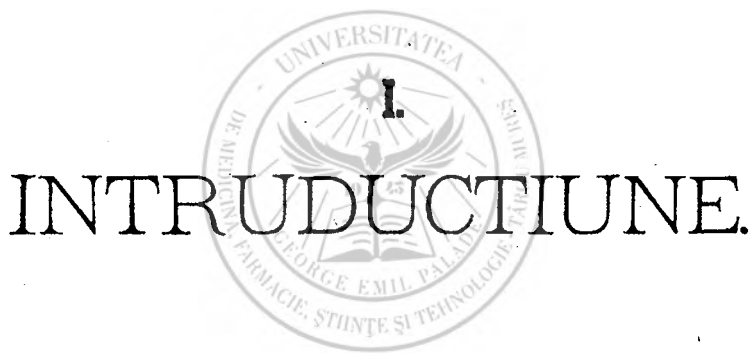
BUDAPEST'A și GHERL'A

1883.

Poporului romanescu.

Acelui poporu, pentru care s'a scrisu acésta carte. Acelui poporu, care si-a pastratu cu scumpe-tate: **numele, limb'a, dátinele si virtutile** sale stramosiesci. Acelui poporu, care in decursulu atatoru seculi fortunosi, cati au trecutu preste capulu seu, si-a sustienutu **continuitatea neintrerupta** in Daci'a, in patri'a sa nóua.

INTRUDUCTIUNE.

PRIVIRE

preste viéti'a si activitatea literaria a' lui
PETRU MAIORU.

Candu a decisu societatea nóstra retiparirea cu litere latine a' acestei opere, a decisu totu odata, cá comissiunea insarcinata cu transcrierea sè castige portretulu autoriului cu unu facu-simile, seau manu-propriu de impreuna sí sè-i compuna biografi'a câtu de prelargu pentru publicare in fruntea acestui volumu.

Impregiuràrile inse s'au schimbatu. Portretulu nu l'amu potutu castigá. Biografi'a inea s'a prelucratu de atunci pr'in Dnulu *Dr. A. M. Marienescu*, jude la tabl'a reg. ung. d'in Budapest'a, in form'a unui discursu de receptiune de membru ordinariu alu societàtii academice romane d'in Bucuresci. D'in acestu discursu, care vá aparé in analile societàtii academice romane bucurescene d'in acestu anu, pana la compunerea acestei schi-tie biografice au aparutu pàrtile mai essentiali in „Famili'a“ (d'in Oradea-mare, a. 1883, nr.ii 16 sí 17) redigiata de Dnulu *I. Vulcanu*.

Dupa aceste antecedintie comissiunea de transcriere, usuandu-se d'in bunavointi'a Dnului autoriu sí de discursulu memoratu, cu acésta ocasiune a aflatu de bine a se estinde la urmatóriele:

I.

Stramosiulu familiei, d'in care se trage *Petru Maioru*, unulu d'entre luminosii meteori ai literaturii romane d'in diumetatea a' dóu'a a' seclului trecutu sí de la inceputulu seclului presinte, a fostu Gregoriu Maioru, care pe timpulu curutiloru (1671—1686) a fugitu d'in Dicio-San-Martinu in Muresiu-Datosiu, de unde apoi s'a asiedatu in Bardosiu. Acestu-a a avutu doi

ffii, pre Teodoru, care despartîndu-se de tatalu seu se facu deregotoriu in Oroiu, sî pre Vasiliu, care a fostu preutu in Bardosiu. De la acestu Vasiliu a purcesu *Gregoriu Maioru*, casatoritu cu An'a Munteanu d'in Iclodulu-micu, protopopu in Têrgulu-Muresiului, mai târdîu in Capusiulu-de-Campia sî tata lui Petru Maioru.

Se dîce, cã Petru Maioru fû nascutu in comun'a Capusiulu-de-Campia (Mező-Kapus) situatu in Campi'a manósa 'a Transilvaniei, in comitatulu Turdei, pre candu altii Têrgulu-Muresiului (Osiorheiu, Maros-Vásárhely) lu tienu de loculu lui natalu. Dîu'a, lun'a, ba neci anulu nãscerei lui nu se scie cu positivitãtate. Datele lipsescu. Luandu inse in considerare, cã Petru Maioru fû tramisu la Rom'a de una data cu nemoriatoriulu *Georgiu Gabrielu Sîncãi de Sînc'a-vechia* (1754—1816), care atunci erã in etate de 20 ani, Petru Maioru inca a potutu fi camu de o etatea cu elu; deci anulu nãscerei lui se pôte pune camu pre la anii: 1753—1754.

Petru Maioru, fiindu nobilu cã tatalu seu, sî elu asemenea portã predicatulu „*de Dicio-San-Martinu* (Dicső-Szent-Márton.)“ Studiale sî le a inceputu in Têrgulu-Muresiului, le a continuatu in Clusiv, apoi in Blasiu; de unde *Gregoriu Maioru*, eruditulu episcopu alu Fagarasiului (1772—1782) cu resiedinti'a in Blasiu, la a. 1774, impreuna cu pre Sîncãi lu tramise la Rom'a in institutululu numitu: collegium de propaganda fide. Acolo li se deschise calea pentru cultivarea sciintieloru, au invetiatu filosofi'a si teologi'a, au adunatu o multîme de insemnãri sî documinte pretiöse d'in bibliotecele vaticanului, sî au aflatu chiaea originéi Romaniloru. Acolo, recunoscundu ei pre mam'a nóstra vechia, care i-a primitu cu braciãle deschisa, la vederea columnei imposable a' lui Traianu sî a' altoru monuminte maretie ale cetãtii sempiterne, se desceptara in ei dorulu a comunicã cu frãtii de a casa suvenirile si impressiunile loru placute d'in Rom'a, se decisera sî

iusuffletira a lucrá pentru desceptarea, sí luminarea poporului romanescu.

În a. 1779 se reintorcu amendoi d'în Rom'a plini sperantiile venitoriului ferice. Sîncai d'în mandatulu iperatesei *Mari'a Teresi'a* (1740—1780) remase în Vien'a, în seminariulu numitu Sant'a Barbara, unde atunci préinvetiatulu *Maniu Samuîlu Miculu* (alias Klein de Sadu, 1745—1806) functioná cá prefectulu studialoru. Maioru merse la Blasiu, unde se fece calúgaru basilitanu, luá numele de *Paulu* sí fû profesoru de filosofia sí teología.

Dupa aceste micșiorandu-se numerulu calúgariloru pr'în unu decretu alu imperatului *Iosifu* alu II. (celu bunu, 1780—1790), la a. 1784 fû dimisu d'în monastire sí Petru Paulu Maioru împreuna cu Miculu, Germanu Peterlachi sí Sîncai.

În actulu de dimissiune (ddto 19 Iuniu a. 1784) adresatu episcopulu de atunci *Ioanu Bobu* (care functiuná cá episcopu alu Fagarasiului cu resiedinti'a în Blasiu 1782—1830), capelanulu Ieronimu Calnochi despre Maioru scrie urmatóriile: „4-um Paulum Maior, qui cum reclamaverit intra quinquennium, neque tempus debitum novitiatus compleverit, citra ultteriores difficultates absolvendum iudico.“

Dimisu fiindu'dar' Maioru d'în monastire se fece parocu Réghinului-sasescu (Szász-Régen) sí protopopu Gurghíului (Görgény). Acést'a o marturisesce în parte sí elu însu-si în acést'a ópera la capu X. § 2. pag. 237, unde vorbesce despre caracterulu lui F. I. Sulzer. Unii dícu cá a functiunatu cá parocu sí în Dicio-San-Martinu. Atát'a inse este constatatu, cá functiunea de parocu sí protopopu o tienù pana în díu'a de 30 Ianuariu a' anului 1809, candu porni la Bud'a, sè-si ócupe oficiulu de revísoru cénsoru sí corectoru pentru cárti romanesci la tipografi'a de acolo a' universitatii pestane unguresci langa consiliulu locutenantialu regescu ungurescu. Se mai díce despre Maioru, cá cátra cape-

tulu vietiei sale ar fi fostu numitu archi-diaconu sî canonicu in dieces'a Fagarasiului.

Nu se scí, care fû caus'a adevărata de lasà protopopiatulu sî primu revisoratulu. Unii dîcu, cà caus'a a fostu persecutările episcopului I. Bobu, care inca-si are méritele sale, dar' îndemnatu fiindu a introduce innovatiuni latine in bisérica erá maniosu pre Miculu, Sîncai sî Maioru, cari sêmîndu-se póte mai invetiati de câtu episcopulu, nu-i poteau urmá parerile intru tóte, sî d'in alte consideratiuni aperau ritulu sî dátinele biséricii orientali. Inse este fórte probabilu, cà au mai fostu sî alte cause. Revisoratulu nu erá unu oficiu simplu, pentru cà se recereá o cualificatiune alésa cá sè-lu póta cine-va ocupá. Unui atare revísoru i erá deschisa calea activitătii literarie, pentru cà in Bud'a, care atunci erá capital'a Ungariei, unu eruditu scrutatoriu poteá profitá multu d'in arhivele sî bibliotecele, cari in o comuna provinciala nu se aflau. Afara de aceste acolo aveá ocaziune a convení cu barbati invetiati sî ómeni de statu; aveá ocaziune a-si tipari numai de câtu productele literarie sî a le dá publicitătii. De aici urméza, cà acei 12 ani, cari i petrecù Petru Maioru cá revísoriu in Bud'a, unde apoi sî morí, suntu cei mai productivi d'in viéti'a lui, asiá in câtu nu trecù mai neci unu anu, cá elu sè nu tiparésca sî publice ce-va, pre langa tóte greutătile cu câte a avutu a se luptá.

In calitatea de revísoru antecesorii lui Maioru fure Miculu sî Sîncai. Sîncai a substituitu pre Miculu, care morí in 13 Maiu 1806. in braçiale celebrului nostru cronicariu.

* * *

Samuilu Vulcanu,* (nascutu in Blasiu la a. 1758. d'in parinti agricultori seraci), episcopulu (1806—1839) romanu de pia memoria d'in Oradea-mare, in o propunere a' sa (ddto 13 Iuniu 1808, pres. in 21 Iuniu 1808 nrulu 14,613, cu provocare la intimatulu d'in 29 Martiu 1808 nrulu 6460) recomandandu pre Ma-

ioru dice: „Unulu Petru Maioru este, pre care acumu lu propunu préumilitu in loculu antâiu, pre carele nu me temu a-lu recomandá in totu modulu in-naltîmei vóstre regesci imperatesci sí innaltului consiliu regescu, cá pre celu ce-mi este prébine cunoscutu pentru calitátile sale preclare sí laudabile.“

Consiliulu locutenentialu regescu ungurescu, pre bazea acestei recomandatiuni fece propunerea de candidatiune (ddto 5 Iuliu 1808 nrulu 14,163) cátra imperatulu rege *Franciscu I.* (1792—1835) propunendu asemenea pre Maioru in loculu primu, intre altele sí pentru cunoscinti'a perfecta a' limbei romanesci. Dupa acést'a Maioru *pr'in decretulu de curte d'in 2 Septembrie a. 1808 nrulu 9181 fû sí denumitu.* In decretu se dîce: „Maiestatea Sa s'a induratu prégratiosu a conferí lui Petru Maioru acestu oficiu de *cénsor*u sí *corectoru* langa tipografi'a universitátií pestane.“

Insciintiátu fiindu Maioru despre acést'a, in *diu'a de 30 Ianuariu a' anului 1809* porni d'in Reghinu, lasá Transilvani'a, carea dupa aceea se pare, cá neci nu o a mai vediutu, sí cu spese de 300 fl. de caletoria in 7 *Martiu 1809*, dupa cale de 36 de díle, ajunse la Pest'a. In 8 *Martiu 1809* susternú o petitiune cátra directorulu tipografiei, in care dîce, cá fiindu incunoscintiátu pr'in episcopulu Vulcanu, in 30 Ianuariu a plecatu de acasa, sí cá avendu greutáti mari pre drumu a spesatu 300 fl.; in urma se róga sè i se asemneze salariulu anualu de *500 fl. m. c.* (=525 fl. v. a.) in cuota quartala sí sè i se rebonifice spesele de caletoria.

Directorulu tipografiei in 31 *Martiu 1809* fece aretare despre sosirea lui Maioru, cerendu sè i se asemneze salariulu (250 fl. m. c. d'in fundatiunea tipografica sí 250 fl. m. c. d'in cass'a camerála), sí apoi lu recomandá cu caldura sè i se dé o recompensatiune proportiunata pentru spesele de caletoria. Consiliulu in 17 *Aprile 1809 nrulu 7817* i asemná salariulu anualu, dar' recompensarea speseloru de caletoria i o negá.

D'in unu actu precedentu de propunere (cu provocare la intimatele d'in 22. Iuliu 1806 nrulu 13886 sî 29. Martiu 1808 nrulu 6460) alu episcopului S. Vulcanu, in care actu Maioru este propusu asémenea in loculu primu, este evidentu, cà Petru Maioru a absolvitu cu lauda studiale filosofice sî teologice in Rom'a, ér' dreptulu canonicu in Vien'a. Este evidentu mai departe, cà Maioru in Blasiu a propusu filosofí'a sî teologí'a, sî si-a familiarisatu sî economí'a rurala, sî cà intre altele a vorbitu perfectu sî limb'a latina, italiana sî gréca. „Barbatulu celu mai tare recomandabilu pentru acestu oficiu“ — adauge in fine neuitatulu episcopu despre Maioru.

Despre viéti'a lui Maioru, care o petrecù cá revísor in Bud'a, in decursu aprópe de 12 ani (adeca d'in 7 Martiu 1809 pana in 14 Februariu 1821), in detaiu scimu forte pucinu. Atát'a este constatatu, cà elu a locuitu acolo in casa privata sub númerulu 917, unde a sî moritu; precumu sî aceea este constatatu, cà in órele libere de oficiu a lucratu díu'a sî nóptea pentru inavutírea sî latírea literaturii romane. In prefatiunea istoriei bisericesci díce intre altele: „Numai dupa ce a scapatu de sub teascu istori'a cea pentru inceputulu Romaniloru, m'am apucatu sè intocmescu sî istori'a bisericesca a' Romaniloru, care *cu ajutoriulu noptiloru celoru lungi*, in 11 septemani o am sevêrsítu.“ Apoi, cà intre aceste a avutu sî lupte nu de tóte dílele cu contrarii numelui sî neamului romanescu, se vá vedé mai diosu, unde vomu tractá despre scriérite lui in specialu.

Matí'a Marcoviciu, directorulu tipografiei d'in Bud'a a' universitatii pestane ungueresci reportéza (ddto 15 Febr. 1821) cátra consiliulu locutenentialu regescu, cà Petru Maioru a repausatu in *14 Februariu 1821*, mai curundu de cumu se poteá aceptá.

Referitoriu la immormentarea lui Maioru, d'in matricul'a (liber V. mortuorum, pag. 110) neesacta a' ple-

baniei romano-catolice d'in Bud'a (suburbiulu sêrbescu =rácz-város, altu cumu numitu: Taban) potemu scóte urmatóriele date: Ryss Dnus Petrus Maior gr. c. u., habitavit sub Nro 917 in Taban, mortuus aetatis 60. a., sepultus die 16-a Febr. a. 1821 per V. A.-Diaconum Szojkovits. Cá locu de immormentare este consideratu cemeteriulu comunu (közös temető), pre candu altii d'ícu, cà este astrucatu in cemeteriulu franciscaniloru.

Datele matrículei memorate, cumu suntu acele intruduse in originalu, nu-su esacte intru tóte. D'íu'a de 16 Febr. este neconditiunatu d'íu'a immormentării; ér' déca Maioru a moritu iu etate numai de 60 ani, atunci in a. 1774, candu fù tramisu la Rom'a, abia ar fi fostu de 14 ani, ceea ce cu greu se póte crede.

D'in cele premerse urméza dar' neconditiunatu, cà Maioru candu mori a fostu celu pucinu de 68 ani, sí cà anulu náscerei lui se póte pune pre la anii: 1753 —1754, cum amu aretatu sí mai susu la pag. X.

Ce se tiene de mormentu lu Petru Maioru ace-lu-a asta-di este cu totulu necunoscutu, de sí s'a cercetatu dupa elu de multe ori. Lu cercetara celebrulu nostru publicistu Dnulu *G. Baritiu* in lun'a lui Augustu a' anului 1839 impreuna cu revisorulu de atunci sí mai târdíu canonicu *T. Aronu*, dupa aceea Rev. Dnu acumu canonicu *I. M. Moldovanu* de repetíte ori, sí mai pre urma asémenea mai multi membri de ai societátii nostre. Se pare, cà sórtea voiesce, sè remâia necunoscutu loculu, unde zacu sacrele osaminte ale acestui venerabilu barbatu, chiaru asiá cumu este necunoscutu sí acelu locu, unde-su astrucate osamintele braviloru conducutori ai legiuniloru strabune, d'in seclii primi d. Chr. de la Aquincumulu situatu atunci nu departe spre a média-nópte de acestu cemeteriu, totu pre acelu malu alu betranului Istru, alu martorelui gloriei romane.

Fratii sí nepotii lui Petru Maioru, dupa datele Dnului *Dr. A. M. Marienescu*, suntu urmatorii:

1) fratele *Demetriu*, proprietariu in Capusiulu-de-Campia și oficiariu la husari; de la acestu-a a fostu Georgiu, dupa care a remasu și traiesce inca Mari'a preutésa in Faragàu;

2) fratele *Ioanu*, preutu gr. cat. in Uiesiu (Ölves), in comitatulu Clusiului; acestu-a a avutu fii: a) Petru, mortu fàra urmatori; b) Ioanu, de la alu carui fiu, Gregoriu d'in Armeni, suntu 5 prunci in viétia; c) Teodoru, de la carele Ioanu Logigu a lasatu 5 orfani dupa sine;

3) fratele *Teodoru*, numitu Búlgaru, preutu in Capusiu: acestu-a avù pre Gregoriu cantorulu d'in Capusiulu-de-Campia, de la care suntu: a) Mari'a preutésa in Vaida-Cuta, b) Ioanu fàra urmatori, c) Gregoriu notariu in Dilicu cu 5 urmatori;

4) fratele *Michailu*, insoratu cu An'a Papp d'in Mihaltiu, fostu juratus assessor in comitatulu Turdei și totu odata și comissariu rectificatoriu in acelu-a-si comitatu, cerculu superioru, Bogáth; de la acestu-a suntu: a) Ioanu, pre carele Petru Maioru in testamentulu seu lu denumesce erede universalu, care — dupa punctulu alu 14-lea d'in testamentu — erá cu elu in Bud'a; acestu Ioanu a devenitu pretoru și de la elu a remasu Amali'a, maritata dupa Vasiliu Crisianu prof. in Blasiu, apoi protopopu, care adi traiesce cá veduvu cu orfanii: Ioanu, Vasiliu și Eugeni'a. b) An'a preutésa in Capusiu, de la care suntu: Michailu Socanu, preutu in Capusiu; Ioanu Socanu cu fetele Alessandrin'a și Adelin'a; Amali'a maritata dupa prof. Paulu Marinu in Blasiu, cu doi fii Petru și Paulu: Alessandru fàra urmatori;

5) fratele *Georgiu*, parocu in Capusiu, care dupa testamentu erá mortu și aveá fiu pre Gregoriu;

6) sór'a *An'a*, maritata dupa Simeonu Popu, recte Kőműves. De la acestu-a suntu: a) Ioanu, care portá numele Maioru și a fostu mai multi ani prefectulu lui Borne-missza; b) Catrin'a fàra urmatori; c) An'a, maritata

Olteanu in Réghinulu-sasescu, de care au ramasu 5 descendentii, si anume: Elen'a, veduv'a baronului Vasiliu Popu; Constantinu Maioru in gard'a d'in Craiova; Amalia, soci'a avocatului Filipu de presinte locuitoriu in Abrudu; Ioanu si apoi An'a, maritata Nic. Siandoru in Ord'a-de-diosn.

Mai amentinu aici inca pre scurtu testamentulu lui Petru Maioru scrisu in limb'a latina, care se pote ceti in „Archivu“-lu Rev. S'ale Dlui *T. Cipariu* la pag. 390 — 393, nrulu XX. Candu-si compuse Maioru testamantul, cumu se vede d'in cuprinsulu acestui-a, d'intre fratii lui, numai *Ioanu* si soru-sa *An'a* mai erau in viétia.

Testamentul este fara datu. Judecandu inse d'in puntulu alu 14-lea, care contine unele legate testate veduvei serbe vecine, care i-a servitu in morbulu seu (viduae vicinae rascianae, quae quotidie mihi in hoc morbo servivit, lectum cum omnibus appertinentiis exceptis duobus linteaminibus, una testor eidem 20 rfl. w. w.), urméza, ca nu a potutu fi scrisu cu multu inainte de ce mori; urméza inse de aici si aceea, ce amu disu mai susu, si anume, ca Maioru a locuitu si moritu in casa privata, si nu in manastire, cumu d'icu unii.

D'in dispusetiunile acestui testamentu resulta intre altele, ca a lasatu o fundatiune de 3000 rfl. w. w. si 700 rfl. m. c. la seminariulu r. c. d'in Tergulu-Muresiului pentra prunci d'in neamulu seu, apoi d'in cunoscuti si altii, deca acesti-a-su romani si d'in comitatulu Turdei, preferiti fiindu cei de origine nobili. Despre o alt'a suma de 5316 rfl. respective $3832\frac{8}{11}$ rfl. w. w. dispune, ca d'in acést'a o treime se se de institutului (strazament) seraciloru d'in Sibiu, a' don'a treime fondului preutiescu d'in dieces'a Fagarasiului, er' a' trei'a treime se se adauga la fundatiunea numita. Acést'a fundatiune, care esista si asta-di; impreuna cu sumele cuprinse in puntulu alu 12-lea d'in testamentu: 1320 — 815. rfl. w. w., ar fi se aiba unu

capitalu de 6412.57 rfl. w. w. — 700 rfl. conv. = 3300.03 fl. v. a., care capitalu, deca ar fi intregu, cu interusuriu de 5⁰/₀, ar aduce pre anu 165 fl. v. a.

Erede universalu este denumitu nepotulu seu Ioanu, fiulu lui Michailu fratelui seu. Altu cumu toturoror nepotiloru si nepoteloru sale a lasatu câte ce-va.

Esecutoru testamentariu si tutoru universalu nepotului seu erede constitui Maioru pre judicantele de la exc. camera reg. *Emericu Papp*.

II.

Ce se tiene de *activitatea literaria* a' lui Petru Maioru, potemu dice cu totu dreptulu, ca acést'a este un'a d'in cele mai de frunte si mai abundante a' literatiloru nostri de pre acele tempuri triste si fortunose. Dovéda suntu óperele si vastele cunoscintie ale lui, ca autoriulu a fostu la culmea misiunii sale si a' culturei europene. Apoi nu este permisu a trece cu vederea neci aceea, ca in acea época, ca se póta cine-va produce multu si bunu pre campulu literaturei romane, in regatulu Ungariei, nu erá destulu singuru zelulu si iubirea cátra totu ce este romanescu, ci si unu deosebitu curagiu, energia si barbatia se mai recereá. Pentru ca a scrie pre acele tempuri lucruri, cari nu placu celoru de la putere — mai cu séma in cause istorice si politice, — de si erau adeverate si drepte ca lumin'a sórelui tóte cele scrise: atát'a insemná, cátu a te espune la persecutiuni continue, ba a-ti periclitá chiaru si viéti'a. Câte necasuri si neplaceri a avutu Petru Maioru pana a potutu scóte la lumina acésta ópera, care acumu apare in a' III. editiune, numai acei-a si potu inchipuí, cari cunoscú bine impregiurările, terribil'a reactiune si despotismulu aristocraticu ungurescu d'in acele tempuri nefericite.

Éta ce dice autoriulu intre altele in prefatiunea istoriei sale bisericesci: „ . . . pentru dragostea adevérului, cu care-mi este invapaiata anim'a, mai bucurosu am fostu se suferu primejdia, de vá fi asiá voi'a celui

innaltu, de câtu sè lasu seau a sè insielá cei venitori, seau a nu scí caus'a schimbârilor, celoru in veaculu meu intemplate."

Deci activitatea literaria a' lui Petru Maioru, d'in acésta consideratiune *mai cu séma*, mérita deosebit'a atentiune a' ori-carui Romanu, mérita cu totu dreptulu, cá sè ócupe unu locu alesu pre páginele istoriei literarie sî culturali a' natiunei romanesci.

Operile lui Petru Maioru, in câtu pana acumu avemu cunoscintia despre ele, parte suntu tiparite, parte manuscrise.

A) Tiparite suntu:

1) „*Didachii*“ seau prédice pentru créscerea prún-ciloru. Bud'a, 1809, 4-tu, 140 pag. cu litere cirilice.

2) „*Propovedanii*“ seau prédice la morti. Bud'a, 1809, 4-tu, 300 pag. cu lit. ciril.

3) „*Prédice*“ seau invetiaturi la tóte domínecele sî serbatorile anului. Bud'a, 1811, 4-tu, cu lit. ciril. Acésta ópera consta d'in trei párti. Part. a' II. 296. pag. cuprinde prédicele de *dominece*, ér' part. a' III. 92 pag. cele de *serbatori*.

4) „*Istori'a pentru inceputulu Romaniloru in Dá-ci'a.*“ Bud'a, 1812, IV. — 348 pag. in 4-tu cu lit ciril. In acésta editiune, afara de materialulu istoricu, a mai publicatu autoriulu dóue disertatiuni, un'a *pentru inceputulu limbei romanesci* (p. 302—323), ér' alt'a *pentru literatur'a cea vechia a' Romaniloru* (p. 324—340.)

Acést'a ópera istorica, carea este un'a d'in productele cele mai de frunte a' geniului lui Petru Maioru, sî ea si are istori'a sa característica pentru tempulu de atunci. Autoriulu a avutu a se luptá cu nenumerate greutáti pana ce a potutu scóte la lumina sî a castigatu cártii sale deplina credintia (fidedignitatem.) N'a fostu destulu, cá guvernulu aristocraticu de atunci folosindu-se de tóte midi-lócele, cá acést'a istoria sè nu póta trece pr'in fórfecel' censurei, o interdísese, pana

ce autoriulu aparându-si cu multa energia óper'a sã, induplecã pre palatinulu archiduce *Stefanu*, cá sè casseze interdictiunea càrtii, ér' pre autoriu sè-lu ié sub innalt'a sa protectiune sî sè-lu tiéia in functiunea ce aveá; atãt'a n'a fostu destulu, ci — pre cumu díce eruditulu *D. T. Bojinca* — „... cátu deschise ochii dís'a istoria, sè véda stralucitóriele de dupa orizontu ale sburatoriului sóre radie, de odata se sî scolara multi seci sî fãra de medua càrtitori; unii de facia, altii de dosu defaimau pre autoriulu numitei istorie romanesci; Pre cumu am cetitu — díce *Bojinca* mai departe — mai de multe ori in no-vele, cumu fãra de sfiéla se curmã tóta natiunea romanésca cu defaimãri d'in reutatea unorã, cá acelea anime, vomite.“

D'íntre atacurile indreptate contr'a acestei istorie suntu mãi insemnate cele aruncate d'in partea „cãrtitoriului — cumu lu numesce *Bojinca* — d'in Vien'a K., celu ce, dupa ce mai de multe ori spêrlindu-si com'a sî ascutíndu-si coltii asupr'a Romaniloru, pre urma de poterea intru sciintia a' vértosului Maioru lovit, cadiù cá árborele celu scurtu la radecine, de poterea ventului de prima-véra restornatu.“

Disput'a íntre autoriu sî criticatoriu a decursu in modulu urmatoriu:

a) Dupa ce aparù istori'a, numitulu recensentu publicã in fói'a literaria d'in Vien'a (númerulu 98. d'in 7. Decembre, a. 1813, pag. 1552—1565) o recensiuone. La acést'a autoriulu a respunsu asémenea in limb'a latina in o brosiura numita: „*Animadversiones in recensionem historiae de origine Valachorum in Dacia.*“ Bud'a, 1814. in 8-vu.

b) Asupr'a numiteloru animadversiuini recensentulu a tramisu autoriului deadreptulu acasa unu respunsu constatatoriu d'in 22 de punte, care inse nu s'a publicatu. Petru Maioru aflandu de un'a parte cá acestu respunsu este nebasatu, ér' de alta parte — cumu díce

Bojinca — „fiindu obicinuitu a nu remané nimeni de-
toriu, mai vârtosu încâtu se atinge de cele nationali,“
a respunsu in una alta brosiura intitulata: „*Reflexio-
nes in responsum domini recensentis viennensis.*“ Pest'a
1815. in 8-vu.

c) Asupr'a acestora reflesiuni recensentulu ér' a
publicatu o recensiuone in fói'a literaria vienesa (nrulu
7. Febr. 1816), contr'a carei-a autoriulu publicà a'
treia brosiura cu titlulu: „*Contemplatio recensio-
nis in valachicam anticriticam, literariis ephemeridibus vi-
ennensibus 1816. divulgatae.*“ Bud'a, 1816. 8-vu.

Cu acést'a s'a curmatu disput'a de intre recensentu
sí autoriu. Petru Maioru, combatendu pre contrariulu
seu, remase invingutoriu sí óperei sale pr'in acést'a a
eluptatu auctoritatea dêmna de una ópera sciintifica.
Inse lupt'a contr'a descendintiei nóstre glorióse neci
acum'a nu s'a terminatu. Ea mai curge sí asta-di inca
cu multa energia, mai cu séma d'in partea scólei *ger-
mano-slavo-magiare*, carei-a, dorere! in acestu seclu
luminatu sí directi'a *slavo-fonetistiloru* nostri strava-
ganti i intinde câte un'a mica sí dubiósã ipotesa.

Disputatiuniile lui Petru Maioru au fostu concepi-
ate la inceputu in limb'a romanésca; inse aceste con-
cepte manuscrise romanesci, spre daun'a literaturii
nóstre, impreuna cu alte scrieri de ale lui Petru Ma-
ioru s'au perdutu. Cele latinesci publicate le numesce
autoriulu: „e valachico in latinum translatae.“

Este de insemnatu, cà fáim'a istoriei sí a' dispu-
teloru lui Petru Maioru a trecutú sí preste márginele
imperiiului austriacu. La a. 1823. aparù in Halle o
brosiura anónima d'in pén'a unui consiliariu impera-
tescu K. de *** sub titlulu: „*Erweiss, dass die Wala-
chen nicht römischer Abkunft sind.*“ (Dovéda, cà Ro-
manii nu-su de origíne romána.)

Dupa acést'a lupt'a lui Petru Maioru o continu-
ara eruditii: *Damaschinu T. Bojinca* (nascutu in Gher-
lisce, comitatulu Carasiu-Severinu, in Banatu la a. 1800,

sî mortu în Iasi, în Moldov'a la a. 1871) sî *Teodoru Aronu*. Celu d'antâiu a fostu notariu la innalt'a tabla reg. ung., mai pre urma advocatu, proprietariu, juris consultulu principatului Moldaviei sî sî ministru; ér' cestu d'în urma preutu, revisoru cá sî P. Maioru sî dupa aceea canonicu la catedral'a d'în Oradea-mare.

D. T. Bojinca la atacurile celui d'în Halle, petrunsu de chiamarea, cá sè lucre pentru folosulu natiunei romanesci, compuse o respúndere în limb'a latina cá sè o pota cetí sî strainii sî o tipari; traducundu dupa aceea totu acést'a sî în romanesce, o publicà sub titlulu: „*Respúndere* desgurzatória la cãrtirea, cea în Halle în anulu 1823 (s. c. a.)... *facuta*.” Bud'a 1828, 120 pag. în 8-vu, cu lít. ciril.

T. Aronu asémenea vediendu, cá atacurile sî defaimãrile indreptate contr'a originei romãne a' Romaniloru nu incéta, ci acele se continua atãtu pre calea sociala cãtu sî pre cea literaria, cu tóte „cã — cumu însu-si se esprima — prèinvetiãtulu sî alu natiunii memoritoriulu Maioru, cu adunci dovede, afara de tóta indoiél'a a pusu lucrulu, cumu cà Romanii . . . sãngele sî inceputulu si-lu tragu d'în poporulu romãnu,” deci vedîndu sî audîndu acele defaimãri a scrisu: „*Scurta apéndice* la istori'a lui Petru Maioru, . . .” Bud'a, 1828, 80 pag. în 8-vu, cu lít. ciril. Este de insemnatu, cá acésta carte este dedicata mecenatelu neuitatu sî bravulu barbatu *Atanassiu Grabovszky de Apadi'a* (1779—1840), proprietariu sî comerciantu în Pest'a, sî condeputatu deputatiunei administrative a' fonduriloru natiionali de legea grecésca.

Acesti-a, recunoscundu méritele insemnate sî sciintí'a estinsa a' lui Petru Maioru, au luptatu pentru caus'a romanésca pre campulu literaturei cu multu focu, zelu sî entusiasmu, cá demni successori ai marelui autoriu. Dovéda suntu óperele lor.

Amentimu inca, cá acésta istoria a' lui Petru Maioru ingrigita de emeritatulu boieriu moldovanu sî ze-

losulu barbatu *Iordache Malinescu*, a aparutu sî in a' II. editiune, totu cu lit. ciril. in Bud'a la a. 1834., in 4-tu sî in estensiune de VI — 290 pag., adaugundu-se pre pag. 262—282 „*dialogulu pentru inceputulu limbii romane*, intre nepotu si unchiu,“ impreuna cu unu adausu specialu de IV — 64 pag., care contine in traductiunea romanésca a' lui *D. T. Bojinca* disputa-tiunile autoriului numite mai susu sub: a), b) sî c), caroru-a le precede una „*inaintecuventare*“ referitória la decúrgerea aceluor disputatiuni, cari tóte aceste iu editiunea I. nu se afla, sî cari neci noi nu le potemu publicá cu acésta ocaziune, afara de precuventarea característica de la a' II. editiune, care se póte ceti pre páginele XXXVII sî XXXVIII.

5) „*Intemplãrile lui Telemachu*“, tom. I., Bud'a, 1818, in 8-vu, 287 — 1 pag. cu lit. ciril.

6) „*Orthographia romana*, sive latino-valachica, una cum clavi, qua penetralia originationis vocum reserantur.“ Bud'a, 1819, in 8-vu, VIII — 103 — 1 pag. Acést'a impreuna cu dialogulu publicatu in a' II. edit. a' istoriei pentru incep. Rom. in Dáci'a, se afla tiparita sî in fruntea dictiunariului de Bud'a in estensiunea de VIII — 103 — 1 pag.

D'in prefatiunea instructiva a' acestei ortografie este demnu, cá sè reproducemu urmatóriele:

„Nonus iam supra trigesimum annus decurrit, a quo Valachorum grammatici de orthographia romana, sive latino-valachica inter se disceptant. Sicut enim in exterminandis e republica literaria Valachorum cyrillicis characteribus, *qui densissimas tenebras valachicae linguae offuderunt*, et postliminio restituendis avitis literis latinis, non modo iidem ultro inter se omnes conveniunt, sed etiam exteri, avidi commercium cum Valachis propius colendi, diu in id stimulos addunt; ita quaenam orthographia in usu latinarum literarum sequenda sit, adhuc constanter definiiri non potuit. Etenim, qui inter hungaros concives vivunt, a

pueritia hungaricae orthographiae asueti, hungaricam orthographiam adoptandam esse sanciunt. Qui vero germanicam linguam callent, et familiaritate Germanorum fruuntur, Germanorum orthographiam sequi malunt. Alii, non reflectentes ad diversitatem dialectorum valachicae linguae, dum regulas patriae dialecto conformes praescribunt, credunt, se amplissimae gentis Valachorum universitati satisfacisse.“

„Omnium horum agendi ratio non modo ad non mediocrem imperfectionem valachicae linguae ingerendam est nata, verum etiam difficiliorem aliis nationibus reddit modum valachicam linguam perdiscendi, ac desiderato commercio obicem ponit. Nam, sive Hungarorum inducatur orthographia, sive Germanorum, immaniter *obscurabitur valachica lingua*, quae nulla prorsus affinitatem sive cum hungarica, sive cum germanica lingua habet, eaque imperfecta offeretur condiscenda;“ etc.

„*Eius modi igitur orthographia latino-valachica amplectenda est, quae indoli valachicae linguae consentanea sit, et omnes dialectos eiusdem linguae comprehendat*, eiusve medio omnibus nationibus, quoad eius fieri potest, aequae facilis reddatur valachica lingua, quaeve demum linguam valachicam perfectiorem reddat.“

„Ad hunc finem assequendum *nulla alia orthographia accomodatior esse videtur quam italica, hae duae linguae, italica et valachica, propinquissima cognatione inter se connexae sunt*, ita ut nemo, qui utramque callet, addubitare queat, *easdem olim unam, eandemque popularem latinam linguam fuisse;“* etc.

7) „*Istori'a bisericiei Romaniloru*, atatu a' cestoru d'incóce, pre cumu sí a' celoru d'incolo de Dúnare.“ Bud'a, 1813, in 4-tu, 392 pag. cu lít. ciril. E de insemnату, cá tiparirea acestei istorie s'a inceputu la a. 1813 sí numai târdíu dupa aceea s'a terminatu, ceea ce se vedesce d'in reportulu lui Matí'a Marçovicu, alu. direc-

torului tipografiei universității reg. ung. pestane, susținut de consiliul locutenențial reg. ung. cu ocaziunea morții lui Maioru. În același raport se dăce, că tipărirea acestei istorii la morțea autoriului ajunsese către capetă, deci încă nu era gata. Prîn urmare tipărirea tîenă mai multă de 8 ani, de sî manuscriptulu fî întocmită în decursu de 11 septemăni.

Dîn acestă consideratiune se vede dar' a fî motivată sî mai tare asertiunea Dnului I. M. Moldovanu, care dăce, că adevărată istoria bisericăscă fî confiscată sî numai esemplariale metamorfosate au ajunsu la publicitate. E probabilu, că fure confiscate unele côle de sub pressă, cari nu erau după placulu celor de la putere, că-di altu cumu ce ar' fî fostu causă, de tipărirea a duratū tîmpu asiă de lungu?

Că se cunoscemū importantă materia sî spiritulu autoriului, reproducemū dîn prefatiunea acestei istorii bisericăscă următoarele: „Dorulu celu nestemperatū, carele pururea l'am avutū a cunósce întemplărele bisericăscă Romanilorū, dîn tineretiele mele m'a îndemnatū a culege ori unde am aflatū vr'o hărtiutia, în care erau scrise lucruri de ale bisericăscă Romanilorū. Numai după ce a scapatū de sub teascu istori'a cea pentru începutulu Romanilorū, m'am apucatū se întocmescū sî istori'a bisericăscă a Romanilorū, care cu ajutoriulu noptilorū celorū lungi în 11 septemăni o am sevêrsîtu. De vreme ce am purcesu pre o cale necumū de altii batuta, cî până acumū neci cercatū eu aci numai am aruncatū sementi'a Adevăratū, acelu folosu l'am facutū cu istori'a acestă, cātu multe monuminte, cari au ajunsu la manele mele, se punu afara de primejdă perirei neci se nu zacă ascunse întrū întuêrecu,“ s. c. a. (Vedi sî pag. XVIII.)

* * *

Amintimū aici încă, că Petru Maioru a conlucratū în parte preponderantă sî la lessiconulu de Budă, că-

re pórta titlulu urmatoriu: „*Lexicon* romanescu-latinescu-ungurescu-nemtiescu, quare de mai multi autori, in cursulu a trideci sí mai multoru ani s'a lucratu. — Seu *Lexicon* valachico-latino-hungarico-germanicum, quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius annorum elaboratum est.“ Budae typis et sumptibus typographiae reg. universit. hung. 1825, in 8-vu 8—VIII—|—104—|—771—|—1 pag., testulu romanescu cu lít. latine sí ciríl. sí cu ortografi'a speciala a' lui Petru Maioru. Contiene urmatóriele materie: α) titlulu, prefatiunea tipografiei latinesce sí romanescce, acést'a de pre urma, pre colóne paralele cu lít. lat. sí ciríl. (pag. 1—2, 3—4, 5—8); β) orthographia romana, . . . etc. de P. Maioru, in testu latinu, mai susu sub 6) amintita; dialogulu asémene de P. Maioru, mai susu sub 4) sí 6) amintitu; cestu d'in urma, pre colóne paralele cu lít. lat. sí ciríl.; sí unu scurtu testu latinescu: *extractus* observationum ad prononciationem quarundam literarum pertinentium (pag. VIII—|—1—53, 54—102, 103—|—1); γ) testulu dictionariului in cele patru limbe amintite in titlu, cuvintele romanesci cu caráctere lat. sí sí ciríl. (pag. 1—771—|—1).

Nu vá fi de prisosu a cunósce, cá câtu timpu sí câte vietu a consumatu acésta lucrare lessicografica, carea asta-di numai valóre istorica mai are.

La acestu lessiconu, care, cumu se vede d'in prefatiunea tipografiei, cu spesele carei-a s'a tiparitu, este productulu aloru mai multi de câtu treidieci ani, a lucratu mai antâiu *Maniu Samuilu Clain*, fostu revísorú sí corectoru de càrti romanesci langa tipogr. universitatei reg. ung. Dupa mórtea acestui-a *Vasiliu Coloszi*, paroculu sí protopopulu Secarembului (Nagyág) in Transilvani'a sí in eparchi'a Fagarasiului. Acestu-a inavutí lessiconulu lui Clain cu limb'a unгурésca sí nemtiésca, inse morí inainte de ce l'ar fi dusu la depunire. Dupa acést'a lucrarea se continuá cu spesele episcopului romanu d'in Oradea-mare, Samuilu Vulcanu,

pr'în *Ioanu Corneli*, care mai târdîu fiindu denumitu canonicu la catedral'a d'în Oradea-mare, intrerupse lucrarea. Acumu ajunse rendulu la *Petru Maioru*, care câtu-ce-si ocupâ oficiulu de cénSORU sî corectoru, numai de câtu luâ in mana sî firulu lucrarei acestui lessiconu; puse in fruntea acestui-a ortografi'a sa memorata, sî luâ manuscriptulu la revisiune. Inse neci elu nu fû fericitu a-lu vedé gat'a. Lessiconulu numai pana la litera I (pag. 1—269) a aparutu dupa revisiunea facuta de Petru Maioru. Dupa mórtea lui P. Maioru, in urma, continuara sî terminara acésta lucrare obositória: *Ioanu Teodorovicu*, alias Teodori, parocu romanescu neunitu in Pesta, revísORU sî assesORU consistorialu, impreuna cu *Alesandru Teodori*, dr. in filosofia sî medicina.

Autorii acestui lessiconu au luat de base filologi'a comparativa a' limbelor romanice; câ cú ce succesu, noi nu atíngemu. Acést'a este detorinti'a istoriografului literaturei nóstre natiunali, care are sè ié in considerare tóte impregiurările. Adaugemu aici d'în prefatiune cu ortografi'a speciala numai urmatóriele: „Que s'a datu Literaturei Rom'anesci cu acestu Lessicon, prin B'arbații pentru cinstea mai susu nomiți, quarii in lucrarea lui au asudatu și șiesi mai ne morire ș'au agonisitu, Tu (bénevoitiuriule Cetitoriu) sínguru lesne vi judecá, și de comva vi vedé a lipsire queva in deplenirea, quarea dór'a intr'e nsulu o ai fi poftitu, aduți aménte, comché' acesti B'arbați au intratu intr'o cale greá, pre quarea mai inainte némine nù a'mblase.“ (V. pref. tipogr. pag. 7 sî 8 d'în less.)

B) Manuscrise suntu:

1) *Partea netiparita d'în istori'a bisericesca.* Acestu manuscriptu, in câtu suntemu [informati, se afla in proprietatea eminentului nostru filologu *Timoteiu Cipariu*, prepositu capitul. metrop. d'în Blasiu, unde, scapandu de perire sub revolutiune, pr'în multe faturi a ajunsu. D'în acestu-a Rev. Sa a sî publicatu câte-va fragmente.

2) *Protopopadichî'a*. In acést'a se tractéza „despre chorepíscopi intru care se aréta tóte cadintiele cele d'in nepomenita vreme ale protopopiloru d'in Ardealu.“ Acestu manuscriptu s'a tiparitu in fói'a bisericésca: „*Sionulu Romanescu*“ (a. 1865, nrîi: 10, 11 sî a. 1866. nrîi: 2, 4—6, 9—16) d'in Vien'a redigiatu de eruditulu *Dr. Gregoriu Silasî*, asta-di prof. de univ. in Clusiu.

3) *Fragmente de gramatica* scrisa in limb'a latina, unulu de 3, ér' altulu de 10 capete. Ambele suntu publicate la Rev. Dnu *T. Cipariu* in „*Archivu*“, nrîi: XV sî XVII—XIX. Numai aceste au remasu d'in intrég'a gramatica a' lui *P. Maioru*.

4) *Disertatiune despre articlii limbei romanesci*. Acést'a este scrisa romanescé sî este publicata asémenea in „*Archivu*“-lu Dnului *Cipariu*, la nrulu II. pag. 27—33.

D'in cuvintele lui *D. T. Bojinca* (pag. IV. in disput. publ. la finea ed. a' II. a' istoriei p. incep. Rom. in Dacia, de *P. Maioru*): „. . . . s'a perdutu dóra acelu manuscriptu — graindu despre manuscriptulu romanescu alu disputatiuniloru mai susu sub: A), 4), a), b) sî c) numite, — cá sî *multe alte manuscripturi* ale lui (adeca ale lui *P. Maioru*); d'intre cari celu mai insemnatu sî mai aducatoriu de dorere este *gramatic'a romanésca*, cea avut'o *Maioru* gat'a de tipariu,“ urméza, cà de la *P. Maioru* au mai remasu inca multe scrisori, de urm'a caroru-a noi, spre daun'a literaturéi nóstre, dorere! pana acumu n'amu datu.

Aceste-su óperele acestui mare literatoru, d'in cari resulta, cà autoriulu loru — despre care cu totu drep-tulu potemu díce impreuna cu *Iordache Malinescu*, cà „n'a ingropatu talantulu celu datu lui, ci indiecitu l'a intorsu“ — scriendu mai multu de câtu 18 producte literarie deosebite, a inavutítu mai multe ramuri de ale literaturéi romanc tenere sî modeste d'in acelu tempu.

III.

D'in cele premerse se vede, că activitatea literaria a' lui Petru Maioru se estinde mai cu séma pre dóue terenuri pucinu amblate, inse cu atátu mai importante, pre terenulu *istoricu*, atátu politicu câtu sí bisericescu, sí pre terenulu *filologicu*. Aceste-su mai cu séma acele terenuri cultivate de elu, de sí póte nu cu unulu sí acelu-a-si succesu, dar' imbraciosiate cu atát'a mai mare caldura, focu sí entusiasmu.

Cá istoriografu, aretandu elu inceputulu Romaniloru in Daci'a, aretà *originea* nóstra gloriósa italo-romana; aretà, că suntemu Latini, Romani sí fii ai lui Traianu; aretà *vechimea sí continuitatea neintrerupta* a' poporului romanescu in Dacia; aretà *drepturile*, cari ni se cuviniu — cá celui mai vechiu poporu — in tienaturile Daciei de demultu, aperate in decursulu atátoru seculi, câti au trecutu de la anulu Domnului 105, intre atâtea versári de sange sí calamitáti. Asémenea cá istoriografu a ruptu unu velu misteriosu, cu care erá acoperitu trecutul biséricii romane sí a luptatu pentru neatêrnarea ei. Istori'a lui bisericésca este cea d'antâia, care tractéza despre intrég'a bisérica romana d'in ambe Daciele fâra deosebire de confessiune; sí cá atare a aruncatu seminti'a, a ruptu calea neamblata, cá generatiunea mai nóua sè aiba facliá conducerátoria, carca sè-i lumineze — celu pucinu in parte — trecutul misteriosu. Dorere, că acésta ópera n'a ajunsu la noi cu acele documinte pretiósse sí in acea intregime, cu cari sí in care autoriulu — espunendu-se chiaru sí pericolulu eventualu, cumu se vede d'in prefatiune — si-a datu tóta nisuinti'a posibilá a o Iasá posteritáti!

Cá filologu, de sí a avutu sè lupte contr'a multoru prejudecia, a luptatu pentru *intruducerea alfabetului strabunu latinu* sí stérgerea celui barbaru cirilicu, aretandu, că alfabetulu latinu este úniculu, care coresponde firei sí desvoltării naturali a' limbei nóstre. Elu,

de sí póte ortografi'a lui nu este asiá de etimológica, cá a' lui Clainu sí Sîncai, a purcesu pre calea filologiei comparative a' limbелору romanice sí s'a nisuitu a aruncá mai departe acea sementia, care fù chiamata a produce fructele de asta-di ale desvoltării sí renascerii limbei romanesci.

Despre aceea, cà a avutu a se luptá cu multe preiudecia pre acestu terenu importantu sí cà pre acele tempuri inca mare erá legiunea aderentiloru alfabetului cirilicu, dovéda suntu cuvintele lui proprie cuprinse in disertatiunea pentru literatur'a cea vechia a' Romaniloru, §. 4., pag. 322, unde díce: „Nice eu nu dícu, sè se schimbe slovele d'in càrtile bisericesci, ci . . . afara de bisérica . . . sè scriemu cu slove latinesci, cá sè ne curatimu . . . limb'a de varvaria. Toti ereticii . . . , d'in Europ'a, . . . taiati de càtra biseric'a Romei, intrebuintiéza in scrisórea loru slovele Romániloru, adeca cele latinesci: apoi fii imperatíei, Romanii d'in buna voi'a loru sè remana lipsiti de vistieriulu loru celu stramosiescu?“

Afara de aceste suntu intre scriérite lui sí de acelea, d'in cari se vede, cà elu a cultivatu sí terrenulu puru *literariu*, *didacticu*, *eticu* sí *religiosu*. Cà-di, se nu amintimu mai multu, prédicele lui erau — potemu díce — únic'a sorginte romanésca, mai originala sí mai corespundietória, care a servitu de basa studiului oratoricu alu preutiloru romani.

Preste totu considerandu, *Maioru* in scriérite sale istorice, filologice sí de altu genu, impreuna cu nemoitorii lui contemporani: *Clainu* sí *Sîncai*, ne a lasatu in ereditate tesauri pretíosi, evangeliulu dreptátii sí alu desvoltării nóstre natiunali, ne a lasatu testamentul neperitoriu alu latinitátii, cá sè potemu cercá urmele stramosiloru nostri nu numai in patri'a nóua, in Daci'a, ci sí in patri'a vechia, pre campurile binecuventate sí pline de suveniri de sub ceriulu seninu alu Italiei frumóse sí incantatórie.

Stéau'a lui conđucutória, carea i-a indreptatu pasii in totu decursulu vietiei sale atátu de scumpe pentru natiune, a fostu: *aperarea* sî *desceptarea*, *luminarea* sî *fericirea* natiunei sale multu iubite, pre care cu anim'a plina de dorere o vedeá lipsita de drepturi, apesata sî ingenunchiata in patri'a sa castigata sî aপরata cu atát'a abnegatiune. Ne potemu aduce a minte cáta máhnire a potutu causá trist'a sórte a' poporului romanescu, insultele sî nedreptátile d'in acele tempuri, unei anime aduncu semtítórie sî iubítórie de ađeveru cá a' lui Petru Maioru. Sî dómne! cátu de amare au potutu sè-i fie dílele, candu elu, care aveá cele mai sublime scopuri sî cele mai sacre intentiuni, se semtí tractatu cu asprime chiaru sî de cátra ai sei: cá-di episcopulu Ioanu Bobu n'a hesítatu multu a se esprimá despre elu inca la a. 1794: „dabo operam, ut destruam illum,“ ađeca: da-mi-voiu nisuinti'a, cá se-lu nimicescu. Sî intru ađeveru este fórte tristu, candu ne aducemu a minte, cá neci acestu barbatu, cá sî cumu ar fí fostu scrisu in cartea sórtei, nu fú tractatu mai bine, de cátu cei alalti doi luceaferi luminosi ai culturai romane: Miculu sî Síncai. Triste tempuri, triste suveniri! Acesti trei barbati, cari — cu totu dreptulu potemu díce — forméza triumviratulu colosalu alu redeceptării romanismului d'in *époc'a cea mare a' Blasiiului*, (1754—1854), pre cumu au avutu aceea-si créscere, cultura innalta sî missiune marétia: asiá avura de suferitu acele-si persecutiuni, acele-si tractári aspre ale sórtei sî aceea-si mórte desastruósa. Toti trei dormu somnulu eternitátii departe de senulu mamei loru binecuventate, in pamentu strainu nedescoperiti de nímene, dar' eterna este memori'a loru. De aici urméza, cá pre cumu fára amintirea acestoru barbati nu se póte scrie istori'a nóstra sociala sî culturala d'in anii 1754—1848, ai carei-a motori principali suntu ei: asiá neci viéti'a unui-a dintre acesti-a n'o potemu scrie, déca nu reflectámu la cei alalti, la tempulu sî impregiurá-rile de atunci.

Inse — că sè grăimă în specialu de Petru Maior — chiaru suferintiele cele multe, de cari a avutu parte, persecutiunile indreptate contr'a lui, sî rar'a barbatia, cu carea, în acele tempuri grele sî fortunose, a luptatu pentru aperiarea ideelor sale sublime, ne facu sè atribuimă cu atât'a mai mare însemnatate activitatii lui literarie. În focu se curatiese aurulu, în lupt'a îndelungata se arata caracterulu firmu, nepatatu sî se lamuresce adeverulu. Caracterulu lui Petru Maior asemenea în luptele cele dese s'a otielitu asiá de tare, în câtu ni se aréta în deplin'a sa marime, care culminéza în urmatórele: „..... mai bucurosă am fostu sè suferu primejdia, de vá fí asiá voi'a celui înaltu, de câtu sè lasu.... a se însielá cei venitori...”

Sî déca autoriulu, în decursulu óperelor sale se exprima póte ici sî cólea în favórea celor de la putere (că d. e. în acésta istoria, c. VI. §. 3. p. 129—131), acést'a ne face sè cetimă sî pr'între orduri, sè reducemu la adeverat'a lor valóre unele cá aceste sî sè cautămu la greutátile între cari a luptatu; pentru că déca nu se poteá scapá sî aperiá totulu, erá sè se scape sî apere celu pucinu ce-va. Apoi pre langa tóte aceste nu trebuie sè uitămu neci aceea, că censur'a, care cerneá asiá de tare scrierile romanesci d'în acele tempuri, sî asiá nu multu a lipsitu de nu a dîsu sî despre elu, cá sî despre nemoritoriulu Sîncăi: „opus igne, auctor patibulo dignus,” (óper'a este démna de focu, autoriulu de span-diuratu).

De aici ne potemu esplicá în parte sî aceea, că scrietorii patriei de alta limba d'în trecutu, atâtu de pucinu tractéza d'în istori'a, în partea cea mai mare plina de suferintie, a' poporului romanescu, candu chiaru sî ai nostri erau impedecati a scrie deplinu sî dupa dreptate tóte cele întemplate. Adeverulu inse adeveru remane în eternu. Preste seculii misteriosi ai trecutului nostru inca se vá face lumina, déca generatiunea mai nóua, condusa de principale salutaria ale magistriloru lite-

rațurii noastre naționale, vă cercă și scrută mai departe pre câmpurile mai pucinu amblate ale istoriei noastre politice, sociali și culturale.

D'in toate aceste urmăza preste totu, că candu avemu să judecăm în specialu operele, méritulu și influința lui Petru Maioru asupr'a literaturii și respanzirii culturii romanesce: atunci trebuie să cunoscemu bine spiritulu tempului, în care a traitu; impregiurările sinistre, cu cari a avutu a se luptă; stadiulu de dezvoltare alu limbei și greutățile cele multe, pr'in cari a fostu necesitatu a strabate geniulu seu scrutatoriu și creatoriu.

* * *

În urma, nepotendu castigă portretulu acestui însemnatu barbatu, să mai vedemu celu pucinu, în câtu ne este cunoscutu, cumu eră elu.

În această privință celebrulu nostru publicistu, Dnulu *Georgiu Baritiu* (în pretiosulu seu diurnalu: „Observatoriulu“ d'in Sibiiu, nrulu 99. a. 1882. pag. 396) avu bunetate a ne servi cu următoarele:

„.... Eu — dice Dnulu Baritiu — n'am cunoscutu pre Petru Maioru în persóna, că-ci la mórtea lui erám numai baiatiandru de 10 ani, éra elu a repausatu în Bud'a....., unde eu i-am cautatu mormentulu cu revisorulu de cărți, apoi fostu canonicu Aronu în Augustu 1839, dara nu l'amu aflatu; l'a cunoscutu înse fórte bine tata-meu și mosiu-meu dupa mama, paroculu Simionu Cornea d'in Siarpatocu nu departe de Reghinu, pe candu Maioru fusese acolo protopopu. Acei parinti ai mei și alti betrani mi l'au descrisu pre *Petru Maioru* că *omul de statura mai mare de câtu midiolocia, form'a capului în proportiunea corpului, faci'a regulata, mai multu bruna de câtu albenetia, ochi negri, nasu camu vulturiu, barba stufosa, cautatura împunatorie*; în scurtu: *omul frumosu....* Pre langa acestea Petru Maioru eră *de temperamentu colericu, éra barbat'a lui o voru judeca dreptu și bine numai acei-a,*

carii nu-si pregeta a studiá sî a petrunde în natur'a terribilei reactiuni sî a' despotismului aristocraticu d'în acele timpuri, in cari chiaru sî Sasii d'în Réghinu incuragiati pr'în comitatu, cutezaseră a-lu arestá in calitatea lui de parocu sî protopopu (findu sî nòbilu totu una data), éra dupa ce a fostu denumitu la Bud'a de (censor et) revisor (corector) librorum valachicorum.... a scosu la lumina acésta istoria, pre care guvernulu aristocraticu o *interdîsese*, si aperà opulu seu cu atâta energia, in câtu induplecâ pre palatinulu archi-duce *Stefanu*, cá sè casseze interdictiunea cartei, éra pre auctoru sè-lu ié sub protectiunea sa sî sè-lu tiéia in functiunea ce aveá, pana ce fù sî elu chiamatu la parintii sei.“

„Ómcnii bealani — continua celebrulu publicistu, — cari cunoscuseră pre Petru Maioru apoi sî pre *Ioanu Maiorescu* între anii 1840 sî 1850 dîceau, cà acestu-a, de sî numai nepotu de a' cinci-a spitia dupa mama, semená tare cu unchiu-seu la statura, la facia sî in temperamentu.“

Atâta cu acést'a ocasiune despre acestu mare literatoru alu nostru. Ne amu nisuitu, cá sè reproducemu d'în vièti'a sî activitatea lui totu ce este mai insemnatu sî basatu pre date sigúre, câtu numai amu potutu de pe scurtú. Sî déca n'amu atinsu póte sî alte mominte insemnate, acést'a numai d'în lips'a dateloru mai sigúre s'a intemplatú. Altu cumu, déca ne a succesu a reproduce o schitia biografica fidéla sî celu pucinu in parte démna de acestu venerabilu barbatu: atunci sperâmu, cà amu aretatú simbolulu de pietate, cu care societatea nóstra in specialu detoresce memoriei lui binecuventate.

Dîca contrarii nostri ce voru dîce, dar' memori'a lui *Petru Maioru* trebuie sè remâia nestérta impreuna cu a' celoru alalti doi contimpurani nemoritori ai lui: *Miculu* sî *Sîncăi*, pana candu in giurulu Carpatiloru

Daciei de demultu se vă mai află o singura suflare romanésca conscia de trecutul nostru gloriosu și desastroosu; pentru că ei au fostu cei d'antâi mai alesi și mai devotati aperiatori ai numelui de romanu și magistri desceptatori ai poporului romanescu, cari si-au sacrificatu tóte — ba chiaru și pre ei inși-si — la altariulu maretiu alu culturii nóstre natiunali. Eterna trebuie sè fia dar' memori'a loru.

Meteori au fostu ei, cari in èpoc'a lorü singuri au reversatu radie mai binefacatórie preste unu poporü acoperitu de intunecimea trecutului. Meteori, cari luminandu trecutulu au aruncatu radiiele salutarie ale culturii, și cari incaldîndu și nobilitandu animele au desceptatu sacrulu focu alu entusiasmului și speranti'a venitoriului ferice și gloriosu in unu poporü apesatu de sclavi'a și nedreptátile trecutului fatalu. Meteori, cari voru luci totu-dea-un'a pre firmamentulu culturii și literaturii natiunii nóstre scumpei romanesci.

Cuventu înainte.

(alu autoriului.)

Sburdare asiá nedumerita in multi d'in cei straini scrietori este de a vomá cu condeiulu asupr'a Romaniloru stranepotiloru Romániloru celoru vechi, ori ce le sioptesce loru spiritulu acelu-a, carele mai de multu spre aceea i intarítá pre barbari, cá pre Románi, seau cá pre domnii loru sè-i urésca, seau loru, cá prévitegiloru biruitori a tóta lumea sè le pismuéscá; cátu sê candu fâra de neci o dovéda iscodescu ce-va, seau sê mintiuni apriate spunu asupr'a Romaniloru, inca socotescu, cà lumea tóta e detória sè créda neluciriloru loru; ba de o bucata de timpu, pre cumu magariu pe magariu scárpina, asiá unii de la altii imprumutandu defaimárele, fâra de neci o cercare a' adeverului, de nou le dau la stampa; sê cu cátu Romanii mai aduncu tacu, nemic'a respundiendu nedreptiloru defaimatori; cu atât'a ei mai vêrtosu se impulpa pre Romani a-i micșiorá sê cu volnicia a-i batu-jocuri.

Cúgetulu meu este, nu intréga istori'a Romaniloru a o tiese, fâra cele, ce mai vêrtosu se tienu de inceputulu loru in Dáci'a, d'in vechii scriptori, pentru aceea a le insemná, cá vediendu Romanii d'in ce vitia stralucita suntu prasiti, toti sè se indemne stramosiloru loru intru omenia sí in bun'a cuviintia a le urmá, adeca càtra imperatulu loru alu Austriei sè fia cu credintia, càtra patri'a loru cu cuceria, càtra domnii lòcuriloru cu ascultare, càtra totu de-aprópele cu drágoste; sí pre sine intru tóte poterile súfletului cu nevointia sè se deplinésca; cátu pre cumu de la bun'a mama firea a impartesítu talantu bunu, asiá toti sè se faca cetatiani patriei folositori.

Aceea inca mi cauta sè marturisescu, cà dobandindu eu fórte scurtu timpu spre intocmirea istoriei

acestei-a, câtu neci a o scrie a' dóu'a óra curatu nu m'au suferitu incungiuràrile stàrei mele; *nu potu sè me lingusiescu mie, cà dóra neci o grasiéla nu s'a vèrîtu aici*; ba neci rendulu toturoru lucruriloru pentru aceea-si cauza, nu l'am potutu tiené, ci care unde mi-a venitu a minte, acolo l'am insemnatu. Pentru aceea ori carele de bine voitriu cetitoriu de vá face, pana candu mi se vá dá timpu pre indelète tóte a le procetí, acea bunetate cu mine, cá sè-mi arete vr'o smintéla, ce o vá aflá in istori'a acést'a, cu multiamitória anima sumu gat'a a o indreptá.

Precuventare la a' dóu'a edi- tiune.

Vrednicí'a istoriei lui Petru Maioru pentru inceputulu Romaniloru in Dáci'a, data la lumina in anulu 1812, este de obsce cunoscuta, nu numai de càtra natiunea romanésca, ci si de càtra neamurile straine, cari au avutu indemenare de a o cetí. Éra folosulu ce s'a reversatu d'intrins'a preste natiunea romanésca, este multu mai mare si mai insemnatu, de càtu sè-lu póta cine-va descrie dupa cuviintia. Pentru cà acésta istoria intemeiata pre cei mai vrédnici de credintia istorici, este intru adeveru cea mai d'antâia istoria a' natiunei romanesci, carea aretand inceputulu Romaniloru in Dáci'a; innaltulu sange d'in carele suntu ei resariti; chipulu, pr'in carele s'au adusu ei d'in Itali'a in Dáci'a; stramutârile ce le-au suferitu, si vredniciele, cari le-au facutu ei in deosebite restimpuri pr'in minunatele loru vitegii pentru patria si crestinetate; insemnandu inca si pre unii d'in vestitii in lume eroi, cari s'au nascutu d'in senulu natiunei romanesci; nu numai cà a pusu neinfrenata stávila vrasimasiloru natiunei de a hulí fàra rosíne asupr'a-i, si i-a datu caracteru inaintea neamuriloru straine luminate: ci inca a desceptatu in natiune si unu spiritu indemnatoriu de a nisú càtra drépt'a lumine, cu carea se idulcescu neamurile cele alalte ale Europei. De la esírea acestei istorie Romanulu, carele mai nainte zaceá aruncatu in adunculu intunérccului a invetiatu a-si cunosce trupin'a si finti'a sa; s'a desceptatu intr'insulu iubirea de natiune si de patria; s'a desvelitu drágostea càtra compatrioti si càtra stapanire; cu unu cuventu: acésta istoria este carea a datu lauda si marire, si a urdítu èpoc'a natiunei romanesci. Autoriulu ei se vede a fè.

fostu intru adevèru alesu de proni'a domnedicéscã, spre scóterea natiunei sale d'in cumplitulu intunérecu; acestu barbatu a fostu credintiosu sierbu Domnului seu, n'a ingropatu talantulu celu datu lui, ci indiecitú l'a intorsu.

Vrednici'a acestei istorie se póte inca sí de acolo pretiúi, cà de sí o insemnata multíme de esemplaria s'a fostu tiparitu, totu-si intru atât'a s'a apucatu iudata dupa esírea ei d'in tipariu, in càtu acumu cu anevoia se póte gasí, sí se semte pipaitu lips'a sí trebuin-ti'a ei.

Pentru aceea dar', dorindu eu pe de o parte a in-tempiná lips'a sí a impení trebuin-ti'a a' unei atâtu de folosítorie càrti; é' pe de alta parte, vrend a adauge dialogulu autoriului istoriei cu materi'a sa istorico-critica, spre cumplit'a lamurire a istoriei multu interesanta, pre cumu sí a face de obsce cunoscute in limb'a natiunala sí disputele (filonichíele) urmate intre autoriulu istoriei, Petru Maioru sí intre recensentulu ei K. d'in Vien'a, pr'in care dispute s'au intaritu adevèrurile sí s'a datu deplina vrednicia de credintia numitei istorie, sí pre cari rívnitoriulu pentru natiune D. Damaschinu Bojinca jurisconsultulu principatului Moldaviei a avutu bunetate a le talmací, dorindu, d'icu, a folosi pr'in acést'a sí eu natiunei dupa putintia am otarítu a dá prélaudat'a istoria de alu doilea in tipariu, nedejduindu, cà atâtu compatriotii càtu sí ori-carele natiunalistu iubitoriu de neamu sí de cinstea lui, cu multiamire o vá primí, o vá cetí sí se vá folosi d'intr'ins'a.

IORDACHE MALINESCU.

Precuventare la editiunea a' treia.

Istori'a sê limb'a suntu tesaurii cei mai pretîosi ai unui poporu, care voiesce a-si cunósce trecutulú sê a-si asecurá venitoriulu.

Acestu adevèru aduncu fú de una parte unulu d'in-tre motivele principali, d'in cari purcese societatea nóstra atunci, candu la inceputulu anului scolasticu 1880—81 decise transcrierea cu litere latine sî edarea acestei ópere in a' treia editiune mai corespundietória recerintieloru culturali de asta-di. Êr' de alta parte societatea nóstra, care pórtá numele lui *Petru Maioru*, conscía despre missiunea sa, voindu a satisface obligamentulu de pietate facia de marele sí emeritatu'lu literatoru; voindu cá generatiunea mai nóua, carea asta-di nu cetesce càrti cu litere cirílice, sè póta ajunge cu inlesnire la acésta ópera istorica: voiesce totu una data, cá pana la alte timpuri sî impregiurári mai favoritória, candu dóra va fí in stare a produce mai multu pre acestu terenu, cu acésta ocasiune, dícemu, voiesce sè respandésca mai tare cetirea acestei càrti pr'intre toti cei sciutori de carte romanésca; voiesce cá conformu modesteloru sale poteri, sè aduca sí ea tributulu seu, cá lustru modestu la altariulu maretiu alu culturai sí literaturai nóstre natiunali.

Acestu-a este scopulu sí punctulu nostru de manecare, pentru realisarea carui-a neci spesele nu le amu crutiatu. Comissiunea esmisa in persónele membriloru societatei: Dr. Georgiu Crainiceanu sí Georgiu Popu, in loculu carui-a mai târdiu fú alesu Georgiu Ilea, a efepuitu transcrierea, óper'a este tiparita sí cuventulu corpu s'a facutu. Societatea si-a datu tóta nisuinti'a, cá tiparirea sè se efeptuésca câtu de bine sí frumosu. Inse de

cumu-va n'amu corespunsu asceptărei intru tôte, ne rogăm de indulginti'a binevoitória a' onoratorilor nostri lectori. Bun'a vointia sî intentiune nu ne a lipsitu neci candu, apoi de multe ori „in magnis et voluisse sat est.“

Titlulu d'in fruntea cartei lu dăm in acésta forma in speranti'a, că societatea nóstra cu tempu, de vá aflá sprigiún'a receruta, vá purcede mai departe pre calea alésa, cu atát'a mai vértosu, fiindu că in loculu primu d'ins'a este chiamata a nu lasá sè se dé uitărei memori'a sî óperele acestui „Moise alu Romaniloru“, cumu-lu numesce Eliade pre Petru Maioru.

Necesitatea tiparirii acestei istorie, carea nu se afla de vendutu la librarie neci de treiseci de ani, sî in cetirea carei-a póte aflá una deosebita placere nu numai istoriografulu nepreocupatu, ci sî celu mai simplu plugariu romanu, credemu, că nu este de lipsa a o mai aretá. Neci loculu nu este aici, cá sè ne aruncám in detaiurile caracterisărei acestei ópere pretiósse, carea respandindu radie de lumina preste trecutul nostru istoricu a datu lovitura potérnica contrariloru originei nóstre romano-latine. Nu voimu sè ne atingemu cu mani profane de luminosulu meteoru, care pre la inceputulu seclului nostru incaldiendu atâtea anime romane a desceptatu sacrulu focu alu entusiasmului in unu poporu apesatu de greutatea atátoru seculi plini de suferintie sî umiliri. Dar' fia-ne permisu a mai reproduce inca una data cuvintele emeritatului boieru moldovanu, *Iordache Malinescu*, cuprinse in precuventarea de la a' dóu'a editiune; „... *acésta istoria* intemeiata pre cei mai vrédi-nici de credintia istorici, *este* intr'adeveru *cea mai d'antăia istoria* a' natiunei romanesci, carea aretandu inceputulu Romaniloru in Daci'a, inmaltulu sange d'in care suntu ei resariti,... nu numai că a pusu nefranta stăvila vrasmasiloru natiunei de a hulí fàra rosíne asupra-i,...: ci inca a desceptatu in natiune sî unu spiritu indemnatoriu de a nisú cátra drépt'a luminaire....

acésta istoria este, carea a datu lauda sî marire, sî a urdātu èpoc'a natiunei romanesci....“

Ce se tiene de ortografia sî modalitătile de transcriere amintimu următoriele.

Societatea noastră, pre cumu in decursulu aloru 21 de ani ai esistintiei sale totu deaun'a s'a usuatu de ortografi'a etimologica: asiá sî cu acésta ocaziune, remanendu fidela usului sî traditiuniloru sale d'in trecutu, a adoptatu sistemulu etimologicu. Modalitătile mai merunte le a statoritu comissiunea esmisa. Altu cumu convîngerea noastră modesta este, cà sîngura ortografi'a etimologica adusa in armonia cu pronunsierea corecta este únic'a, care conduce la scopu sî care ne póte ferí mai tare atātu de barbarismii limbei, câtu sî de scrierea dupa provincialismii necorecti. Acést'a nu este de lipsa sè-o demonstrámu. Demonstrá-o-vá venitoriulu. Destulu, cà neci sistemulu foneticu nu póte esistá fàra basa etimologica; pentru cà acést'a o cere firea limbei nóstre. Ignorarea etimologiei limbei, latîrea preste mesura a' sistemului foneticu, sî modulu de a inventá pr'in coditie, semilune sî alte semne, caractere specialii pentru fia-care súnentu, fàra considerarea trunchiului cuvintelor: éra ne ar' duce acolo, de unde abiá amu scapatu nu de multu, éra ar' bagá limb'a in catusie, mai asiá, cá sub domiatiunea alfabetului cirilicu; éra s'ar incepe una era de desvoltare nenaturala sî necorespondietória geniului limbei nóstre.

Notámu inca, cà noi — sî in acést'a diferimu póte de multi etimologisti — amu pusu mai mare pondu pre accente, cá de comunu; pentru cà — luandu in considerare mai cu séma casurile esceptiunali — fàra de accente este greu a scrie bine romanesce sî conformu pronunsierei corecte. Deci noi manecandu d'in acestu puntu de vedere, tonulu esceptiunалу intre altele inca l'am notatu.

Spre dovedirea celoru díse servésca numai următoriele: *sș* (=et), *si* (=sibi); *sè* (=ut), *se* (=se lat.); *cá* (=quam), *cà* (=quod); *mòsia*, *mosîa*; *domniî*, *dom-*

*nii; vii, vii; éra, erá, era; voi, voì, voi; sécera, se-
cerà, secerá; pórtá pórta, portà portá; tortura, tor-
tur'a tórtura, torturà, torturá; s. c. a.*

Altu cumu cu considerare la accente, celu pucinu in parte inca ne amu nisuitu a remané fideli autoriu-
lui nostru, care — pre cumu se va poté vedé sí d'in
cele armatórie — notéza tonulu la totu cuventulu.

Aceste le amintimu numai pentru aceea, cá sè
cunósca onorati nostri lectori calea, pre care amu
purcesu in acésta cestiune delicata. Sí apoi, déca póte
nu amu fostu consecinti intru tóte, sí aici ne rogámu
de indulgentia binevoitória; cu atát'a mai vèrtosu, cà
de una parte edarea acestei ópere ne a fostu impre-
unata cu multe sí grele dificultáti; éra de alta parte
erori de tipariu — intre atâtea sisteme ortog-
rafice câte avemu — neci airea nu se potu comite
mai usioru, de câtu acolo, unde este vorba de accente
sí súnete derivate. Erorile mai insemnate le inregis-
trámu la finea volumului.

De base amu luatú editiunea prima edata de insu-
si autoriulu in Bud'a la a. 1812. Nemicu n'amu lasatu
afára d'in ceca ce se afla in acea editiune. Testulu sí
órdinea cuvintelorú inca o amu sustienutu neschimbata.
Rectificári amu facutu numai acolo, unde au fostu erori
de tipariu, unde interpunctiunea nu ni s'a parutu de-
stulu de corecta, unde concordatiunea nominala sí ver-
bala a fostu eronea, sí mai pre urma acolo unde con-
secinti'a sí sistemulu ortograficu adoptatatu a adusu
cu sine.

Asiá d. e. Кáрткѣ на а Истóрiей Рóманъ = car-
tea 51. a' istoriei románe; ꙗвечинáтеле гинте = inve-
cinatele *ginti*; Рóманiй дѣпъ дáтина са Románii
dupa dátiu'a *loru* Дáкiй ꙗвѣлѣици дѣ кѣноциница рѣ-
тáцилѣр саде Dacii inbulditi de cunoscinti'a reutáti-
loru *loru*; нѣмеле Рóмáнилѣр кѣ а Фрáнчилѣр = nu-
mele Romaniloru cu *alu* Franciloru: Дáкiй нѣ
се ꙗфрáнá — Dacii nu se infrenau; мѣлци кѣдѣ

ШИ СЕ ПЛЕГѸА = multi cadeău sî se pleguiău; ΛϜκρϜ-
 ΡΗΛΕ ΕΡΑ ΔΕΣΕΡΤΑΤΕ = lucrurile erau desier-
 tate; ΚΑΡΕΛΕ ΠΑΝΖ ΑΨΙ ΑΨΦΟΨΤ ΑΝΟΝΙΜϜΣ, ΑΔΕΚΖ, . . .
 ΝϜ ΨΙ ΣΑΨ ΨΙΨΤ ΝϜΜΕΛΕ = carele pana aci a fostu anó-
 nimu, adesa, nu i s'a sciutu numele; — Δάκῖα =
 Dáci'a; Θράκῖα = Tráci'a; Μακιδόνῖα = Macedóni'a;
 Μῖσια = Messi'a; σκῖπτρϜ = sceptru; Δεκεβάλ = Dece-
 balu; — ΚονσίλιϜμ = consiliu; ἸϜλίϜΣ Κεσαρ = Iuliu
 Césare; Δῖω ΚασσίϜΣ = Dione Cassiu; Εὐτροπίε = Eu-
 tropiu; Λεγῖων = legiune; Δῖσσερτάτῖα = disertatiunea;
 Πατῖνατῖτελε ΑΨ Φότ ΡωμῖνήΨ = Patînacitii . . .
 au fostu Romanii; — ΔϜχϜ = Spiritulu; κρῖμε =
 timpu; πρῖчинз = causa; — πορῖα = porogu, . .
 s. c. a. La aceste adaugemu inca, cà líte-
 rele mari initiali de la adiective sî unele nume cà
 ΚρῖσκϜ, ΨετϜϜῖνήΨ, Πομπείανελωρ, ΑῖνϜρατϜ, Ἰσ-
 τῖρία, ΤεατρϜ, s. c. a., in midiloculu propu-
 setiunei le amu inlocuitu cu mici.

Aceste rectificari între altele suntu justificate sî
 pr'in aceea, cà in generalu considerandu, autoriulu are
 concordatiune destulu de corecta, are forme mai aco-
 modate sî sî cuvinte mai romanesci, cà Πομπείῶ, Αῖν-
 γϜτ, Δομιτίαν Τραῖάν, Κάρολ, τῖμπ, καθῖζ,
 πορῖ, λάκ, ΑΨ Δεμανδάτ, Νῖεγά. . . . s. c. a. Aceste
 pucine neesactitatii, cari se afla in editiunea memo-
 rata, se esplica numai de acolo, cà autoriulu cumu se
 esprima in „cuventulu înainte,“ avendu scurtu timpu
 spre intocmirea acestei istorie, impregiurările nu i-au
 permisu cà sè ordinez mai bine materi'a sî sè o scria
 in curatu.

Sî acumu dupa tóte aceste, ceremu scus'a onora-
 tiloru nostri lectori sî pentru acea impregiurare, cà
 d'in caus'a multoru greutăti intempinate n'amu potutu
 publicá in acestu volumu sî alte scrieri de ale nemo-
 ratoriului nostru autoriu. Sperămu inse, cà déca onora-
 tulu públicu cetitoriu vá inbraciosiá prim'a aditiune
 literaria a' societătii nóstre cu acea caldura sî cu

acea anima, cu care noi o prezentăm: atunci societatea noastră prèdeplinu sprigionita vá purcede mai departe pre calea alésa, vá lucrá sí mai energicu pentru realisarea scopului seu multu doritu.

In urma, déca pr'in publicarea acestui volumu ne a succesu a redeseptá memori'a acelu venerabilu barbatu, care pre acele timpuri pline de triste suveniri si-a sacrificatu tóte dîlele vietiei pentru salvarea natiunei sale sí a' numelui de Romanu, luptandu cu armele cele mai puternice, cu armele scientiei sí ale adevéruului; déca ne a succesu a respandí acésta ópera pretíosa pr'in tóte cércurile sciutórie de carte romanésca, sí déca am potutu face unu servitiu câtu de micu literaturiei nóstre natiunali: atunci vomu poté díce, cá nu in desiertu amu lucratu; atunci vomu poté díce, cá ostenelele nóstre suntu prèdeplinu recompensate. Dé Domnedieulu parintiloru nostri, cá asiá sè fia!

Budapest'a, in lun'a lui Augustu, 1883.

Societatea:
„PETRU MAIORU.“

II.

ISTORIA

PENTRU INCEPUTULU ROMANILORU IN DACI'A.

Devis'a autorului:

Cu anevoia este a nu grai adeverulu....

C A P U I.

Pentru descalecarea Romanilor in Dáci'a.

§. 1.

Resbóiale, cari le-au avutu Románii cu Dacii inainte de Traianu.

Dacii inca d'in dílele lui Iuliu Césare atát'a erau grei imperatíei Romániloru cu cele dese ale lóru resbateri sí prádi, ce faceau in Traci'a, in Illiricu sí intru alte invecinate tiere ale imperatíei Romániloru, câtu Iuliu Césare capulu Romániloru dupa ucíderea lui Pompeiu protivnicului seu, sí dupa stíngerea pompeianeloru remasítie, intorcundu-se la Rom'a, cu grea óste, cumu scrie Svetoniu in viéti'a lui Iuliu Césare, se gatiá sè-i infranga sí sè-i contenésca.¹⁾ De care primesdia, intemplat'a a'lui Iuliu Césare fára de vreme ucidere pr'in Románi facuta, i scapà pre Daci.

Pre Augustu urmatoriulu lui Iuliu Césare intru imperatí'a Romániloru, carele tóte gaténiele, spre a misicá resboiu asupr'a aceluor-a-si Daci, le facuse, cumu ne lasà scrisu Appianu Alessandríneanu in cartea cea despre resbóiale illiricesci, plag'a, adeca ranirea, carea o a capetatu la cetatea Setovi'a in batai'a cea asupr'a Dalmatiloru, lu retrase de a purcede cu óstea romána asupr'a Daciloru, sí l'intórse la Rom'a.²⁾

Inse M. Statiliu Tauru, pre carele, intorcundu-se Augustu la Rom'a, lu lasase mai mare preste óstea romána, pre Daci, carii trecuse Dúnarea in pàrtile imperatíei Romániloru a predá dupa dátin'a lóru, i batù sí i stremtori a se intórce preste Dúnare inapoi. Atunci antáiu, cumu scrie Dione Cassiu in cartea 51. a' istoriei románe capu 22., fura dusi robi d'intre Daci la Rom'a, pre cari i fécera sè se lupte in teatru cu Ssevii.³⁾

Ér' M. Crassu celu de Augustu renditu preste tíer'a grecésca sí preste Macedòni'a povatiuitoriu, dupa

ctimū acolò-si capu 23. sî 26. scrie Dione Cassiu, strabatendu insu-si in Dáci'a pana la cetatea Genucl'a, fòrte cruntu batù pre Daci. ⁴⁾

Fost'au sî alte batâi între Români sî între Daci, cã Dacii neci cumu nu se infrenau a trece preste Dúnare in tienùturile imperatîei Româniloru sî a predá. Cì pre urma in dîlele lui Domitianu imperatulu Româniloru vêrtosu rosínatu fù Româniloru resboiulu ce-lu avura cu Dacii. Cã antâiu tramitiendu Domitianu asupr'a Daciloru pre Appiu Sabinu, dupa ceea pre Corneliu Fuscū cu ostile române, amendoi acesti-a cu acele mari osti române fura de Daci ucisi, cumu scrie Eutropiu la cartea 7. in Domitianu. ⁵⁾

De aceste grele intemplâri invitatu imperatulu Domitianu, se margini cã insu-si cu capulu seu sè mérga asupr'a Daciloru, carii atunci aveau craiu pre cumplitulu Decebalu, barbatu fòrte iscusitu in maestri'a resboiului sî priceputu. Deci mergundu Domitianu cu óstea româna pana in Messi'a, in locu de a portá castig'a resboiului, acolo se dede spre deprinsele s'ale desfetatiuni, sî resboiulu l'incredintiã lui Julianu. Acestu-a fòrte bine portandu lucrulu resboiului, cumu scrie Dione Cassiu la cartea 67. capu 11. se lovì cu protivnicii la Tape, unde mare nùmeru d'între Daci dunicã. Acolo Vezin'a, carele erá alu doilea dupa Decebalu, vediendu cã neci cumu nu póte sè scappe viu cu fug'a, se facù mortu între cei alalti cadiuti sî apoi nóptea a fugitu. Ér' Decebalu temendu-se cã sè nu dé Români asupr'a cetâtiî lui cei craiesci, demandã, adeca porunci ómeniloru sei, cã sè taie árborii, ce erau aprópe de cetate sî trupinele sè le invésca cu arme, cã vediendu Români sî socotindu cã suntu ostasi, sè se sparie sî sè se întórca inapoi, pre cumu se sî intemplã. ⁶⁾ Sî asiã Julianu nemica nu dobandì. Ér' Domitianu, carele se dusesse in Panòni'a, cã sè isbandésca asupr'a Marcomâniloru, cã-ci nu-i daduse ajutoriu asupr'a Daciloru, invinsu de Marcomâni sî fugaritu, curundu petrecù soli la Decebalu sî l'imbiã cu pace, carea mai inainte nu odata cerend'o Decebalu, nu vruse sè i-o dé!

In urm'a caroru-a tramitiendu Decebalu pre fratele seu impreuna cu altii la Domitianu, se fece pace intre elu sî intre Domitianu, cu carea Decebalu dobandi bani multi sî de totu feliulu de mesteri sî in pace sî in resboiu folositori sî dasde pre totu anulu de la Románi, sî asiá Domitianu cu nemesuratu pretiu cumperandu pacea de la Decebalu, cumu marturisesce Dione Cassiu in cartea 67. capu 7., se intornà la Rom'a, ⁷⁾ sî Románii cu grea rosîne a' loru sî cu scápetulu vistieriei imperatesci in totu anulu platiau paituit'a, adeca tocmit'a dare lui Decebalu, pana candu fù inaltiatu la scaunulu imperat'iei *Traianu*.

§. 2.

Resboiulu celu d'antaiu alu lui Traianu asupr'a Daciloru.

Traianu cumu apucà sceptrulul imperat'iei Romániloru a mana, vediendu cumu vistier'a cea imperat'esca cu darea dasdei cea pre totu anulu paituita cu Decebalu craciulu Daciloru se desiérta; despre alta parte privindu cá Dácii si'mmultiescu óstea sî de ce de ce mai selbaticescu: cugetà se infranga sumet'ia Daciloru sî sè scape pre Románi de rosinat'a paituire ce facuse misielulu Domitianu cu Decebalu. De unde porni cu óste asupr'a Daciloru, cu cari multe batái avendu: d'in ostasii románi inca asiá multi cadeau sî se p'eguiáu de armele protivniciloru Daci, câtu neavendu acumu cu ce mai legá plagele ostasiloru románi, insu-si imperatulu Traianu, dupa iubirea sa de ómeni, cu carea erá càtra soldatii sei, si-a taiatu vestmintele sale in bucàti, cá cu acelea sè se lege taiaturele celoru pleguiti, cumu se vede in column'a lui Traianu la númerulu 32. Ba Dacji multe batu-jocuri sî crancene tiranie puneau pre Románii acei-a, pre carii i puteau prinde víi in bataia; pana sî muierile loru cu faclie ardeau capulu sî úmerii prinsiloru Románi, precumu intru aceea-si columna la númerulu 33 este a vedé.

Ci pre urma Decebalu de tóte pàrtile stremtoratu se rogà lui Traianu de pace cu fagaduintia, cá tóte tocmelele, la câte lu vá indatorá, le vá implení, carea Traianu cu cinstita Romániloru paituire sî nu cu de midi-

locu alu Daciloru scápetu o dede lui Decebalu. In urm'a paituirei seau a' tocmelei acestei-a Decebalu dede Romániloru armele sale, sî masînele cele de resboiu, pre cumu sî mesterii, cari i capetase de la imperatulu Domitianu i intornà lui Traianu sî respandi, adeca resipi tarielale sale cele spre aperarea tierei facute sî cele alalte. Asiá Traianu cu isbanda se intornà la Rom'a.

Inse nu dupa multu tempu Decebalu se desvali, cà nu cu acelu-a cúgetu a facutu legatura de pace cu Románii, pentru cá sè se tièia de d'ins'a, ci numai pentru cá sè scape de primesdi'a, cu carea l'impresorase Romáunii. De unde se sî fece insciintiare la Rom'a, cumu Decebalu in contra de cumu erá facuta paituirea cu Traianu, se castiga de arme, cetátile le direge; ba sî pre invecinatele ginti, adeca neamuri le invita, cá impreuna cu elu sè se scóle asupr'a Romániloru sî altele improtiv'a legaturei mescesingese.

§. 3.

Alu doilea resboiu alu lui Traianu asupr'a Daciloru.

Deci se margini Traianu, cá ér' insu-si cu capulu seu sè mérga cu óstea romána asupr'a Daciloru sî insu-si sè pórte resboiulu acestu-a; pentru cá fiindu-i cunoscuta tari'a sî viclenele iscodiri ale Daciloru sî alte greutáti ale resboiului celui cu Dacii, nu se incumetà altui-a a incredintiá grigi'a resboiului acestui-a.

Inse ajungundu elu la tiérmurii Dúnarii cu óstea romána, sî pricependu technele cele viclene, cari se ispitiau Dacii a le tiése; se temù indata a nevalí asupr'a loru, ci se sfatui, acestu resboiu mai bine sè-lu pórte mai fàra primesdia, de câtu mai répede. De unde porni antáin a face acelu podu de pétra preste Dúnare, de carele tóta lumea s'a minunatu, cumu se vede in column'a lui Traianu la número 70. Éra Traianu, pana se fece podulu, amenà, adeca zebovi in Messi'a. Sevêrsíndu-se podulu pana la anulu, purese Traianu cu Románii asupr'a protívniciloru. Ci neci Decebalu nu lipsi in totu chipulu a face folositóriele gatiri. Intru acestu resboiu pre incetu portatu, multe prealuminate

semne de priceputu imperatu sî de viteazu ostasiu dede Traianu, cumu scrie Dione Cassiu in cartea 68. capu 14., pre cumu sî multi d'între Románi mare strălucire cu barbatî'a loru sî cu suferirea primesdieloru si-agonisira. ⁸⁾

Dupa multe crunte batalie sî imprumutate pierdiari, cu multa ostenéla sî truda strabatù pre urma vêrtutea româneloru arme pana la Sarmesegetus'a cetatea cea craiesca a'lui Decebalu, carea a fostu la Hatiegu in Ardealu. Unde ajungundu vediù Traianu trupulu lui Longinu preastralucitului povatiuitoriu alu unei legiuni române, pre carele l'a fostu prinsu Decebalu, vediù dîsei, trupulu lui Longinu spendiuratu de asupr'a murului, adeca de asupr'a zidului cetatei sî ingemù sî elu sî cei ce erau pre langa elu. Pentru aceea mai cu inversiunata intaritare inverigara, adeca incungiurara cetatea, prindu a o bate sî a pune scări la muri. Dacii cu arce sî cu sagete apera murii, Románii resbatu sî aprindu cetatea. Decebalu neavendu acumu neci o potere; pentru cá sè nu cada viu in manele Româniloru, se farmecá, adeca se otravl însu-si pre sine; asemenea facura sî alti multi ai lui. Cei alalti, de câtu se incapa iu manele Româniloru, mai bucurosi fura sè se omóra unulu pre altulu totî; unii totu-si fura robiti. Cuprindiendu Románii cetatea tramisera in tôte partile turme de ostasi asupr'a remasítieloru Daciloru, cá cu totulu sè concenesca sî sè stérge de pre faci'a pamentului sementi'a dacésca. Deci pre unde ajungeau tramisii Románi ucidu pre Daci, aprindu locasiurile loru sî multi d'in ei i robescu, pre carii afara de tóta indoiél'a Románii dupa dátin'a loru i-au adusu cu sine in Itali'a, cá sè le servésca, adeca sè le slugésca pana la mórte. Tôte acestea se vedu in column'a lui Traianu la númerii 87. 91. 92. 93. 95. 101. 104. 106. 109.

§. 4.

Dáci'a cu privilegiulu resboiului Româniloru se desierta cu totulu de locuitori.

Cine fiindu cunoscutoriu sî semtîtoriu de lucrurile omenesci, vá socotí mani'a cea inflacarata a' Româniloru

asupr'a Daciloru pentru cele dese ale loru neodichne, incurse sî prãdi, cari cu selbatecia le faceau in tieretele imperatfiei Romániloru, sî pentru cumplitetele ucideri, cari nu odata facuse in legiunile románe; aorea legiunii intregi prepedindu (§. 1.), care manía cu multu mai vêrtosu invapaiã in pépturile Romániloru in tempulu resboiului, carele sub povati'a lui Traianu avura cu Dacii, pentru barbarele tiranie ce faceau Dacii cu Románii cei prinsu in batalía (§. 2.); despre alta parte vá luá a minte la urgi'a cea inveninata, carea coceau Dacii in ficatulu loru asupr'a Romániloru, la carea pre urma se adause fric'a cea mare ce aveau ei de Románi, vediendu-i acumu biruitori pre acei-a, cátra carii atãt'a necredintia aretase mai nainte, fãra de a dá nadesde de indreptare candu-va sî pre ale caroru-a socie sî frati prinsu in resboiu atãtea batu-jocuri sî tiranie descarsase. Cine, dîsei, fãra prejudecare vá socoti, lipsesce sè créda, cumu cà Dacii imbuldîti de cunoascintia reutãtiloru loru celoru dacesci, cari au avutu tempu n'au asceptatu sè dé facia cu Románii, neci n'au mai remasu neci unii in Dáci'a, ci pre cumu multi, nepotendu scapã d'inaintea Romániloru, ei in de ei se omorira (§. 3.), asiã acesti-a cu muieri sî cu prunci cu totu au fugitu, precumu se sî vedu in Column'a lui Traianu la númerulu 113. sî 114. fugindu intr'alta tiéra cu muierile, cu pruncii sî cu vitele.

D'in Column'a lui Traianu la númerulu 20 se vede cumu in resboiulu celu d'antãiu alu lui Traianu cu Dacii, Dacii cei de pr'in tienúturile cele mai de cátra Dúnare, cátu vediura, cà au trecutu Románii in cóce preste Dúnare, fugu sî se tragu mai in laintru in Dáci'a, sî Románii predéza lasatele loru averi. Cu cátu e a mai crede, cà in resboiulu acestu-a de alu doilea, carele mai cu manía lu portara Románii, Dacii cei ce erau cu locasiurile loru mai cátra Dúnare n'au asceptatu apropiarea Romániloru cátra d'insii, ei toti au fugitu sî s'au trasu mai inlaintru in Dáci'a. Sî asiã este a crede dupa lucrurile omenesci: de ce ajungeau mai inlaintru in Dáci'a

intaritatii protivnici Románi cu invingutóriele loru arme, de aceea sî locuitorii Daci cu muierile, cu pruncii sî cu tóte ale loru, cari le poteau duce, se mai departau inlaintru in Dáci'a d'inaintea Romániloru, pana candu intielegundu de concenirea craiului loru Decebalu sî a' tuturoru armasiloru lui, sî cumu Decebalu sî toti cei mai alesi Daci, de câtu sè incapa in manele Romániloru, mai bine vrura insi-si a se farmecá pre sine; ér' ne-numerati altii, pentru aceea-si prícina mai voira insi-si unii pre altii a se omorí, de câtu a dá facia cu Románii; sî cumu Románii pre unde ajungu aprindu, ucidu, robescu sî cà neci unulu nu scapa seau de ucídere seau de robia, intielegundu, dísei aceste Dacii sî petrundiendu-le anim'a: firea lucruriloru omenesci nume lasa a me indoí, cumu cà toti cu muieri sî cu prunci cu totu au fugitu d'in Dáci'a, sî s'au trasu la invecinatii sî pretenii loru Sarmati, carii sî in resboiu i ajutase pre Daci asupr'a Romániloru, cumu se vede in Column'a lui Traianu la número 21.

Care scapare a' Daciloru cu muierile sî cu pruncii, sî desiortarea a' tóta Dáci'a de tóta viti'a Daciloru, cu atát'a mai cu indemana se potú impliní, cà Románii cu câtu mai tare ferbeá sangele in ei, cà cu totulu sè desradacineze sî sè prepedésca viti'a rumpetoriloru de paituire, sî pururea neodihuitiloru Daci, cu atát'a mai pre incetu sî mai pre indelete portara resboiulu acestu-a. De unde tocm'a avura tempu cei remasi ai Daciloru cu muierile sî cu pruncii a fugí d'in Dáci'a sî a lasá Dáci'a de sine desiórta. Ba celoru mai multi d'intre remasii Daci cu atát'a mai indemanata le erá scaparea de armele Romániloru, cà bataliele resboiului acestui-a fura numai in Banatulu tienutului Temisiórei, in tíer'a romanésca d'in cóce de Oltu sî in Ardealu pana la Hatiegu, unde perdura tóta puterea Dacii de a se mai ostí cu Románii sî cu totulu fura conceniti.

Neci sè nu-ti inchipuesci resboiulu acestu-a alu Romániloru asupr'a Daciloru cá resbóiale cele de acumu

ale creștinilor d'în Europ'a. Întru acestea numai armășii fugu d'înaintea biruitorilor protívnicî, ér' tieranii stau pre locu, carii macaru cà au a patimí greutàti de la protívnicî pentru dasdea, care o arunca pre d'insii, cá pentru hran'a protívniciloru sè o platésca, totu-si le remane sî loru avere pentru chivernisirea caseloru loru. Neci nu s'au obicinuitu aici biruitorii a aprinde locasiurile tieraniloru, cu multu mai pucínu a vatemá persónele loru. Ba inca mai marii protívniciloru fórte cu mare luare aminte suntu sî facu renduele, cá sè se infreneze soldatii si toti tieranii sè fia fàra vatemare intru tóte ale loru; ci se cade sè ve neluciti resboiulu acestu-a alu Romániloru asupr'a Daciloru cá sî candu o óste de Turci plini de mania ajungu la nescari sate creștinesci, asupr'a caroru-a e atitiata turbarea loru, unde neci betranii cei nepotintiosi, neci pruncii cei nepriceputi nu remanu scutiti de ascutítulu sabiei loru, sî satele aprindiendu-le, tóte le facu cenusia. Întru acestu chipu erá dátin'a Romániloru, cá pre protívnicii cei neodichniti, frangutori de paituire, necredintiosi sî nedumeriti, de la carii necurmata erá primesdi'a, cu totulu sè-i concenésca sî sè-i propedésca. Asiá lucrara cu Cartáaginea, asiá cu Corintulu, asiá mai in próspetu lucrase cu Ierusalimulu, câtu nu remase pétra pe pétra, dupa cumu prorocíse Christosu la Luc'a capu 19. stihu 44.

Câte schimbàri de aceste s'au intemplatu in lume, câtu seau ginte intréga sè fia stremtorita a esí din patri'a sa, seau pr'în puterea protívniciloru de totu sè se stinga! Anume, cá sè nu ne departámu de Dáci'a, au nu ginteá Gotiloru tóta fù alungata pr'în Huni d'în Dáci'a, unde de o suta de ani acumu cá in patri'a s'a locuíá, pre cumu marturísitu ne lasá Paulu Orosiu in cartea 7. cap 33. ⁹⁾ sî fugindu trecura Dúnarea? Ungurii, pre cari Constantinu Porfirogenítulu i anumescce Turci, cumu acelu-a-si Constantinu scrie in cartea cea despre chivernisirea imperatíei capu 38. pr'în Romanii atunci, cumu mai diosu vomu aretá, nunniti Patinaciti, fura alungati

d'in tîenutulu loru, câtu o parte d'intr'insii fugindu a locuitu in partea Persiei, cei alalti s'au asediatu in Atelcusu, adeca in Moldov'a. Ci d'in Moldov'a inca gonindu-i Romanii, ajúnsera la Moravi'a cea mare, de unde sí ei scotiendu pre locuitori, moscenira tíer'a cu statornicia. ¹⁰⁾

Macaru cà acestea, ce d'in firea lucrului adúsemu spre adevèrire, cà Dáci'a cu privilegiu resboiului Romániloru se desiértà cu totulu de locuitori, suntu de ajunsu spre a incredintiá pre ori carele intieptiesce ganditoriu in tréb'a acést'a, totu-si sí marturie prea vechie inca potemu sè adúcemu spre acést'a. Cà Eutropiu in cartea 8. in Eliu Adrianu díce: cà Traianu pentru aceea a dusu in Dáci'a nemarginita multíme de ómeni Románi spre a locuí orasiale sí satele, pentru cà lucrurile Dáciiei cu indelungatulu resboiu alu lui Decebalu erau desicrtate, adeca in dilele acelea Dáci'a sí de locuitori sí de tóte erá desiérta. ¹¹⁾ Sí inainte de Eutropiu insu-si imperatulu Julianu, nepotulu lui Constantinu celui mare, in cartea care o a scrisu despre césari, asiá aduce inainte pre Traianu vorbindu: cumu cà elu singuru a cutezatu asupr'a locuitoriloru de langa Dúnare a se scolá cu resboiu, sí neamulu Getíloru, adeca alu Daciloru cu totulu l'a prepeditu sí l'a stersu, adeca d'in Dáci'a. ¹²⁾

Indesiertu dar' Carolu Eder in notele istòrico-critice cele asupr'a suplicei Romaniloru d'in Ardealu la númerulu 4 cu mania intréba, cà intrandu Románii in Dáci'a, au se póte dovedí, seau pre toti locuitorii cei vechi, adeca pre Dáci sè-i fí omoritu ei, seau sè-i fí dusu airea de acolo, ori atunci ori dupa aceea? La care intrebare dupa cele mai susu spuse se respunde, cà neci nu i-au omoritu pre toti, neci nu i-au dusu Románii nicairi neci atunci neci dupa aceea, afara de cei robiti cu privilegiu resboiului; cà pre cei mai multi i-au omoritu, ér' acci-a, pre carii nu i-au ajunsu armele románe, cu fug'a au scapatu afara de Dáci'a.

§. 5.

Intrarea Romániloru in Dáci'a spre a locuí acolo.

Traianu vediendu Dáci'a desiérta acumu de locuitori, sí privindu la bunetatea pamentului ei, carele póte indestulá de tóte pre locuitorii sí agonisitorii sei intru cele ce suntu de lipsa spre desfetata chivernisirea vietii; dupa resboiu de cincí ani cu Dácii tienutu, facù Dáci'a província, adeca tíera romána, care sè se tíena de aci inainte de imperatí'a Romániloru. Pentru aceea se socoti intru acea tíera desfetata sè asiedie locuitori románi. Direptu aceea tramise nenumerala multíme de Románi, carii sè ampla Dáci'a tóta, sí sè moscenésca satele sí orasiale. Voiu sè scriu aci cuvintele lui Eutropiu d'in cartea 8 in tréb'a acést'a, care ne spune sí câtu de mare a fostu Dáci'a. „Desiertandu-se, díce, Dáci'a de barbati, cu indelungatulu resboiu alu lui Decebalu, Traianu spre a amplé tíer'a, care giuru impregiuru are díce sute de miluri, d'in tóta lumea romána nemarginita multíme de ómeni a dusu acolo, cá satele sí orasiale sè le moscenésca.“¹³⁾

- - Lipsesce aci sè aretámu, cà atunci candu díce Eutropiu: „Desiertandu-se Dáci'a de barbati“ nu se cade a intielege cà dóra numai de barbati fù desiértata Dáci'a pr'in resboiulu, ce avù Decebalu cu Romanii, sí muierile sè fí remasu in Dáci'a, nu; ci, fiindu cà barbatií stapanescu satele sí orasiale sí ei agonisescu campurile, sí vrendu Eutropiu a spune cúgetulu lui Traianu, cà-ci a vrutu a tramite acea nemarginita multíme de cetatiani románi in Dáci'a spre a moscení satele sí orasiale, adeca pentru cà Dáci'a erá lipsita de stapinitori sí agonisitori, carii suntu barbatií, nu muierile; nu se cuviniá aci sè graiésca sí de muieri, adeca cumu cà sí de muieri erá desiértata Dáci'a, ci numai de barbati erá lipsa sè spuna. Langa aceste, alte isvóde ale istòriei lui Eutropiu, in locu de aceea: „Desiertandu-se Dáci'a de barbati“, au locu aceste cuvinte: „Lúcrurile Dácii cu indelungatulu resboiu alu lui Decebalu fusesse desiértate.“¹⁴⁾

Care insemnéza, cà Dáci'a a fostu remasu érma seu

pustia, adeca desiertata sî de barbati sî de muieri sî de tôte. Cu adeveratu despre aceea: ôre remas'a Dáci'a sî de muieri desiérta seau numai de barbati, singuru acelu-a se póte indoí, carele seau nu scie cumplitele peristásuri ale resboiului, carele pre urma l'avura Románii asupr'a Dáciloru, seau lucrurile omenesci cu totulu i suntu necunoscute. Vedi mai susu § 3. sî §. 4. Despre aceea sî Dione Cassiu inca ne lasà scrisu graindu de Traianu, cumu cà Dáci'a o fece Traianu província sî duse intr'ins'a coloni.¹⁵⁾

Deci Románii acei-a la anulu de la urdírea Romei 858 sî de la intruparea Domnului Chr. 105. tramisi de imperatulu Traianu in Dáci'a. cá sè stapanésca satele sî orasiale, cuprínsera Dáci'a tóta de la Tis'a încóce pr'in Banatu pana in Dúnare, Ardealu, tiér'a muntenésca sî Moldov'a pana in Nistru sî pana la marea négra. De la acesti stapanitori ai Dáciei románe este acelu multu neamu in dísele tiere, carii pre limb'a loru se chiama *Romani* adeca *Románi*, ér' limbele slovenesci le dícu: *Vlassi* sî Grecii *Vlachi*, de unde latinesce acumu se numescu *Valachi*. Adeca *stramosii Romaniloru dupa stíngerea Daciloru de la anulu Domnului 105. au tîenutu sî au stapanitu Dáci'a, sî Romanii nu numai cei d'incóce de Dúnare, cî sî cei d'incolo suntu Románi adeverati d'in Románi a'leverati*. Care lucru mai pre largu se vá resfirá mai díosu.

§. 6.

Románii cei tramisi de Traianu asiediendu-se cu locasiulu in Dáci'a nu s'au casatoritu cu muieri dace.

Unii pismuindu stralucit'a vitia a' Romaniloru, carea o tragu de la domnitorii a' tóta lumca sî nepotendu ascunde acelu desvelitu adeveru, cumu cà Romanii se tragu de la Románii, pre carii imperatulu Romániloru Traianu, invingundu pre Decebalu craiulu Daciloru, i-a tramisu in Dáci'a spre moscenirea ei, cá incalete cu ôre câtá cétia se invelésca stralucirea vitiei Romaniloru, dícu, cá Románii cei tramisi de Traianu in Dáci'a, casatorin-

du-se cu muierile dace, d'intru acésta mestecare feliu nou de ómeni se urdí, adeca nu Románi adeverați, ci corciture d'in barbati Románi sî d'in muieri dace, a le caroru-a adeca seau barbati seau parinti cadiuse in batalia de biruitóriele ale Romániloru arme.

Cristianu Engel in comentatiunea cea despre faptele lui Traianu la Dúnare in sectiunea 3. §. 1. aducundu cuvintele lui Eutropiu, cari mai susu (§. 5.) le cetíramu; d'intru acele pune ipoteasa, cà dupa resboiulu lui Traianu sè fí mai remasu in Dáci'a unui barbati daci vii sî mai vêrtosu muieri multe de ale Daciloru; d'in mestecarea Romániloru celoru asiediati cu locasiulu in Dáci'a cu femeile dacesci feliu nou de ómeni trebuiá sè se urdiésca. De aci suntu, díce elu, numele in inscriptiunile románe. cari putu a nume dacesci, pentru esemplu: *Aia, Nandonis, Andrada, Blivianus, Bricena, Bedarus.*

Ce gâcitura mai desvenata póte fi de câtu aceea: d'in perdiarea aceea, care o facura Románii in Dáci'a, au mai remasu multe muieri dace in viétia acolo in Dáci'a; sî unele nume in inscriptiunile románe putu a nume dacesci: asiá dara Románii, adeca nemarginit'a multime de Románi, cari se asiediara sè locuésca in Dáci'a s'au mestecatu trupesce cu muierile dáce sî d'intru aceea mestecare feliu nou de ómeni, adeca nu Románi lamuriti s'au nascutu? Mai acea imbinare mi se pare a avé acésta cuventare, cá sî candu ar díce nescine: bastonulu sta in ungetiu; asiá dara p'óua afara; nefindu neci o imbinare seau legatura plóiei de afara cu starea bâtiului in ungetiu. De au remasu muierile acelea in viétia; au nu poteau ele vietiuí fâra de a se mestecá trupesce Románii cu d'insele? sî unele nume nu limpede románe au nu se poteau vêrí in inscriptiunile románe, fâra numai de se voru mestecá trupesce Románii cu muierile dace? Adeca pentru cà dupa resboiulu lui Traianu cu Decebalu au remasu unele muieri dace vie acolo in Dáci'a, unde eráu Románii locuitori sî domnitori, seau pentru cà unele nume putu a nume dacesci, nu urméza

Románii cei d'in Dáci'a sè se fi mestecatu trupesce cu muierile dace. Intru adevèru dara panza de paianginutiesù dumnealui Engel atunci, candu puse acea resuflata ipotese, cá cu desiérta fortia sè stórca d'in crémene apa. De unde neradîmandu-se cu neci o marturisire a' vr'unui câtu de misièlu vechiu scrietoriu, gâcitur'a aceea, cumu cà mai susu laudatii Románi s'au mestecatu cu muierile dace, cu care cadintia se graiesce, mai cu dreptate se néga; ba neadeverindu-se cu autèntia impotriva, lipsesce sè credemu, cumu cà Románii neci cumu nu s'au mestecatu trupesce cu muierile dace. Inse d'in impregiuràri se vedemu mai pre largu cele ce suntu mai asémene adevèrului in tréb'a acest'a.

D'in cele ce mai susu (§. 4.) am cuventatu socotindu firea lucrurilor omenesci, prea asémene adevèrului este, cumu cà cu resboiulu Romániloru celu asupr'a Daciloru asiá s'au desradecinat sementi'a Daciloru d'in tóta Dáci'a, câtu necumu vr'unii barbati, ci neci muierí, neci prunci n'au mai remasu in Dáci'a. De unde urméza, cà atunci cand intrara Románii cei tramisi de Traianu in Dáci'a spre a mosceni satele sí orasiale, necumu multe, ci neci vr'unele muieri dace nu se mai aflau in Dáci'a. Pentru aceea nu aveau cumu Románii sè se casatorésca cu muierile dace sí sè se méstece cu ele.

Apoi in §. 2. am adevèritu câta urgia a fostu nu numai in barbati, ci sí in muierile Daciloru asupr'a Romániloru, câtu muierile inca negraite batu-jocure fulgerau asupr'a Romániloru celoru prinsu in resboiù. De unde, tocm'a sè dícemu cà au mai remasu vr'unele muieri dace in Dáci'a dupa resboiulu Romániloru; cine póte crede, Románii, caroru-a sí mai inainte prea uríta le erá gintea dacésca pentru necredinti'a sí selbateci'a ei, acumu inca in próspectu unoru muieri cá acelea, cari straine tiranie facuse cu Románii, sè se incredintieze sí casatorindu-se sè se faca unu trupu cu ele? Cine vá crede un'a cá aceea, e semnu cà nu scie ce este casatornic'a societate.

Cá sè nu dîcu nemicu despre aceea, cà însu-si stralucirea sangelui Románu inca destulu erá a impedecá pre Románi, cá sè nu se casatorésca cu unele barbare cumu eráu muierile dáce. Ba neci acelu cunoscutu lucrú sè nu l'aducu a minte, cà la Románi erá ocara a se casatorí cu muieri de altu neamu, adeca cu cari nu suntu románe. De aci este, cà sí asta-di ómenii poporului romanescu atát'a se ferescu de a se casatorí cu muieri cari nu suntu romane, câtu fórte raru suntu între ei acele intemplári, cá Románu sè-si ié muiere de alta limba. Ba sí candu-si marturisescu pecatele dupa legea crestinésca parintelui lorú celui sufletescu, de s'a intemplatu sè cada in pecatu trupescu cu vr'o muiere de altu neamu, ca o stare impregiuru prea grea, anume spunu, cà muieria aceea nu e romana.

Acésta fire a' Romaniloru de a nu se casatorí cu muieri de alta limba, mi se pare a fí un'a d'in cauzele acele, cari intru atátea veacuri câte cúrsera de la anulu intruparei Domnului Chr. 105. pana asta-di, între atátea ginti sí limbe straine, între cari au vie-tivítu, sí între atátea ale norocului grele schimbári, cari le-au suferitu, fece pururea cu acea intregime sè-si tiéia Románii limb'a lorú, câtu, macaru cà in tempu asiá lungu sí între atátea ginti deschilinite sí invêrstate, nu potù sè nu se verésca unele cuvinte straine, totu-si sí cuvintele sí tóta tiesetur'a ei cea d'in laintru vedesce, cà acésta limba nu mai pucínu de câtu cea italianésca de demultu a fostu a' poporului Romániloru stramo-siésca limba.

Pre urma coloniele cari se tramiteau pre aliurea erau precumu sí asta-di ómeni cásnici, adeca insurati cu muieri cu prunci. Deci sí Románii cei tramisi de Traianu in Dáci'a, cá sè o moscenésca sí sè o agonisésca, fura ómeni casatoriti. Sí a fí fostu acei-a necasatoriti, neci unulu d'in vechii scrietori n'a potutu visá, necumu órecarele sè fí lasatu aceea scrisu. Nu me potú dar' destulu mirá, cumu Engel si-a potutu nelucí, acei Románi de Traianu

tramisi in Dáci'a sè fi avutu lipsa de mestecare cu muierile dace.

Sî cá sè mai cuventàmu inca de numele cele di'n inscriptiuni de Engel aduse inainte: eu nu sciu ce vré sè dîca Engel atunci, candu graesce, cà numele acele putu a nume dacesci. Au dóra vré sè dîca, cà numele acele isvorescu d'in limb'a dacésca? Ci de óre ce pana asta-di inca nîmene n'a adeveritu, care a fostu limb'a Daciloru; lui Engel dara i pute nu scie ce. Dreptu Strabone in geografi'a sa cartea 7. dîce, cà limb'a Getîloru e un'a cu a' Daciloru¹⁶⁾ sî acolo-si dîce, cà Getii aceea-si limba au cu Tracii,¹⁷⁾ dara cine póte face adeveritu sè scimu, care a fostu limb'a Traciloru celoru vechi, cá pr'in midi-locirea acelei-a sè venimu in cunoscinti'a limbei Daciloru sî a' Getîloru? Mie mi mai odoréza numele acelea a italianesci seau a románe. Cà tocmai numele celu d'antâiu *Aia* cu totulu e italianescu carele sî asta-di lu tienu Italiánii in limb'a loru. Cele alalte inca tóte se potu trage de la italianía, adeca: *Nandonis* de la in-tórsele cuvinte *Don Nano*, care dupe firea limbei romanesci se dîcu *Nanu Domnu*; *Andrada* de la *Entrada*, de nu vei vré sè-lu aduci de la grecesculu *andros*; *Blivianus* de la *obliviscor*; s'au dîsu adeca antâiu *Oblivianus*, dupa acea lasandu pre o celu d'iu frunte, a remasu *Blivianus*; *Bricena* de la *Bricc'a*, seau de la *Bricia*, seau de la *Briga*; *Bedarus* de la *Bedano*, mutandu pre *n* in *r*, care e fórté domésticu Romániloru celoru d'in Dáci'a, adeca Romaniloru. Tocm'a sè fi fostu limb'a Daciloru slovenésca, precumu vreu a crede unii d'intre sloveani, inca au póte-se d'in limb'a slovenésca sè se traga isvorulu numeloru acestoru-a, pre cumu se trage d'in limb'a italianésca?

Limpedîtu dara lucru este, câ Románii cei de Traianu tramisi in Dáci'a neci decumu nu s'au casatoritu cu muieri dace; neci nu potemu dîce sè se fi mestecatú cu ele. De unde intre cele mai nedumerite neluciri se

Cá sè nu dîcu nemicu despre aceea, cà insu-si stralucirea sangelui Románu inca destulu erá a impedecá pre Románi, cá sè nu se casatorésca cu unele barbare cumu eráu muierile dáce. Ba neci acelu cunoscutu lucru sè nu l'aducu a minte, cà la Románi erá ocará a se casatorí cu muieri de altu neamu, adeca cu cari nu suntu románe. De aci este, cà sî asta-di ómenii poporului romanescu atát'a se ferescu de a se casatorí cu muieri cari nu suntu romane, câtu fórte raru suntu între ei acele intemplári, cá Romanu sè-si ié muiere de alta limba. Ba sî candu-si marturisescu pecatele dupa legea cristinésca parintelui loru celui sufletescu, de s'a intemplatu sè cada in pecatu trupescu cu vr'o muiere de altu neamu, ca o stare impregiuru prea grea, anume spunu, cà muieria aceea nu e romana.

Acésta fire a' Romaniloru de a nu se casatorí cu muieri de alta limba, mi se pare a fi un'a d'in cauzele acele, cari intru atâtea veacuri câte cúrseru de la anulu intruparei Domnului Chr. 105. pana asta-di, între atâtea ginti sî limbe straine, între cari au vie-tiuitu, sî între atâtea ale norocului grele schimbári, cari le-au suferitu, fece pururea cu acea intregime sè-si tiéia Romanii limb'a loru, câtu, macaru cà in tempu asiá lungu sî între atâtea ginti deschilinite sî invêrstate, nu potú sè nu se verésca unele cuvinte straine, totu-si sî cuvintele sî tóta tiesetur'a ei cea d'in laintru vedesce, cà acésta limba nu mai pucînu de câtu cea italianésca de demultu a fostu a' poporului Romániloru stramo-siésca limba.

Pre urma coloniele cari se tramiteau pre aliurea erau precumu sî asta-di ómeni cásnici, adeca insurati cu muieri cu prunci. Deci sî Románii cei tramisi de Traianu in Dáci'a, cá sè o moscenésca sî sè o agonisésca, fura ómeni casatoriti. Sî a fi fostu acei-a necasatoriti, neci unulu d'in vechii scrietori n'a potutu visá, necumu órecarele sè fi lasatu aceea scrisu. Nu me potu dar' destulu mirá, cumu Engel si-a potutu nelucí, acei Románi de Traianu

tramisi in Dáci'a sè fí avutu lipsa de mestecare cu muierile dace.

Sî cá sè mai cuventàmu inca de numele cele di'n inscriptiuni de Engel aduse inainte: eu nu sciu ce vré sè dîca Engel atunci, candu graesce, cà numele acele putu a nume dacesci. Au dóra vré sè dîca, cà numele acele isvorescu d'in limb'a dacésca? Cî de óre ce pana asta-di inca nímene n'a adevéritu, care a fostu limb'a Daciloru; lui Engel dara i pute nu scie ce. Dreptu Strabone in geografi'a sa cartea 7. dîce, cà limb'a Getîloru e un'a cu a' Daciloru ¹⁶⁾ sî acolo-si dîce, cà Getii aceea-si limba au cu Tracii, ¹⁷⁾ dara cine póte face adevéritu sè scimu, care a fostu limb'a Traciloru celoru vechi, cá pr'in midi-locirea acelei-a sè venimu in cunoscinti'a limbei Daciloru sî a' Getîloru? Mie mi mai odoréza numele acelea a italianesci seau a románe. Cà tocmai numele celu d'antâiu *Aia* cu totulu e italianescu carele sî asta-di lu tienu Italiánii in limb'a loru. Cele alalte inca tóte se potu trage de la italiania, adeca: *Nandonis* de la in-tórsele cuvinte *Don Nano*, care dupe firea limbei romanesci se dîcu *Nanu Domnu*; *Andrada* de la *Entrada*, de nu vei vré sè-lu aduci de la grecesculu *andros*; *Blivianus* de la *obliviscor*; s'au dîsu adeca antâiu *Oblivianus*, dupa acea lasandu pre o celu d'in frunte, a remasu *Blivianus*; *Bricena* de la *Bricc'a*, seau de la *Bricia*, seau de la *Briga*; *Bedarus* de la *Bedano*, mutandu pre *n* in *r*, care e fórte domésticu Romániloru celoru d'in Dáci'a, adeca Romaniloru. Tocm'a sè fí fostu limb'a Daciloru slovenésca, precumu vreu a crede unii d'entre sloveani, inca au póte-se d'in limb'a slovenésca sè se traga isvorulu numeloru acestoru-a, pre cumu se trage d'in limb'a italianésca?

Limpeditu dara lucru este, cà Románii cei de Traianu tramisi in Dáci'a neci decumu nu s'au casatoritu cu muieri dace; neci nu potemu dîce sè se fí mestecatu cu ele. De unde intre cele mai nedumerite neluciri se

cade a se numerá aceea, cumu cà d'in mestecarea Romániloru cu muierile dace feliu nou de ómeni a isvoritu.

Éra de vomu pune, sè fí mai remasu unele muieri vie in Dáci'a dupa resboiulu Romániloru; nu me indolescu, cà acelea le voru fí tienutu Románi, sîe róbc, precumu tocm'a erá dátin'a Romániloru a tiené robi multi, cu cari-si lucrau lucrurile lor.

Ba tocm'a sè lasámu, cà vr'unii d'intre Románi sè-si fí luatu sîe muieri d'intre dace, au pentru aceea tóta acea nemarginita multíme de Románi, ce fura de Traianu tramisi in Dáci'a, asiá s'a corcitu cu acést'a, càtu sè poti díce, cumu-cà d'intru acea nemarginita multíme nu s'au nascutu mai multu Románi, ci nou soin de ómeni? Cádi suntu sî fura intre Unguri, carii si-au luatu sîe muieri nu úngure, ci de alte neamuri! Ba Ungurii candu au venitu in Panòni'a, care acumu se díce Ungari'a, neci n'au avutu muieri de neamulu lor. Pentru cà asiediandu-se ei cu locasiulu in partea Moldovei, carca Constantinu Porfirogenitulu o numesce: Atelcusu, sî nefindu barbatii cei armati acasa, ci airea la resboiu, afara de aceea, carii remasese pentru padi'a tierci: Simeonu craiulu Bulgariloru s'a scolatu cu Románii accia, carii atunci se chiamau Patínaciti, cumu scrie laudatulu Porfirogenitu in cartea cea despre imperatía, capu 40. sî lovindu preste famíliele Unguriloru, tóte, adeca be-trani, prunci, muieri, afara de padítori, carii cu fug'a scapara, le-au stersu de pre faci'a pamentului.¹⁸⁾ Asiá intorcundu-se Ungurii de la resboiu, sî aflandu tóte ale loru prepedite, se socotira sè ésa de la Moldov'a sî sè-si caute locu in Panòni'a, unde pana asta-di suntu, pentru cà acolo aprópe de Patínaciti nu aveau nadesde sè póta custá, de óre ce sî d'in locasiurile cele vechi mai inainte batuti de Patínaciti, venise Ungurii càtra Moldov'a, cumu marturisesce Constantinu Porfirogenitulu in cartea cea mai susu laudata, capu 38. carele-lu cetáramu mai susu.

Pentru întielegerea istòriei în tréb'a acést'a, se cade a luá a minte, cá Constantinu Porfirogenitulul pre Unguri purururea i chiama Turci, nu Unguri.

De vreme ce dara muierile Unguriloru tóte în Moldov'a le omorise Patînacitii, urméza, cá Ungurii seau neci o muierie n'au avutu d'în neamulu loru celu ungurescu candu au venitu în Panòni'a, seau preapucîne; d'întru acelu feliu adeca, cari s'au deprinsu a amblá cu táberele pentru ajutoriu. Dreptu aceea fura siliti a se casatorí cu muieri d'între alte neamuri: rusesci, síavesci, romanesci, bulgaresci, grecesci sí cele alalte. Au pentru aceea este slobodu a díce cá preamarit'a ginte unguresca nu e unguresca, ci altu feliu de ómeni sí neamu?

Mai multu. Câte neamuri, cumu scrie la Thuroczi cronic'a Unguriloru în partea II. capu 22. (cá sè nu dícu nemic'a de tempurile lui Bel'a IV., sub carele se desiertase Ungari'a de locuitori pr'în Tatari) cu glót'a în tíer'a unguresca intrate suntu amestecate între Unguri, câtu acumu nu li se mai scie viti'a, ci sub nume de Unguri custa: Boemi, Poloni, Greci, Spanioli, Ismailteani seau Agareani, Bessi, Turingi. Misnensi, Renensi, Cumáni, Latini? ¹⁹⁾ Au pentru aceea neamulu ungurescu a patimitu ce-va scadere întru stralucirea sa? Cu câtu mai vêrtosu Románii cei d'în Dáci'a tocm'a de s'aru fi sí casatoritu, seau amestecatu unii d'într'insii cu muieri dace, totu-si Románi aru fi remasu, ér' nu altu neamu s'ar fi facutu cu aceea.

Note la Capulu I.

¹⁾ Dacos, qui se in Pontum, et Thraciam effuderant, coar-cere, mox Parthis inferre bellum per Armeniam minorem, nec, nisi ante expertos aggredi praelio. Talia agentem, atque meditantem mors praevenit. *Suetoniu in Iulio Caesare.*

²⁾ Expeditionem in Getas, Partosque praeparavit... Setovia obsessa, barbarorum manus ingens in auxilium advenerat: quibus obvius Caesar urbem ingredi prohibuit. Eo in praelio lapide genu saucius, per multos dies aeger jacuit. Convalescens Romam ad consulatum rediit, cum Barbatio Tullo

collega magistratum initurus, Statilium Taurum ad residua eius belli dereliquit. *Appianus Alexandrinus* Lib. de Bellis Illyricis.

³⁾ Hi Daci ad Caesarem superioribus temporibus miserant legatos, ac quum nihil eorum quae peterent impetrassent, ad Antonium inclinaverant; verum intestina seditione turbati, nihil ei magnopere profuerant: ac deinde capti quidam, tum cum Svevis dimicare coacti sunt. *Dio Cassius* Historiae Romanae Lib. 51. cap. 22.

⁴⁾ Fere eodem, quo haec agebantur tempore, M. Crassus, in Macedoniam et Graeciam missus, contra Dacos et Bastarnas bellum gessit. *Ibid.* cap. 23. Sed ad Genucla, quod omnium sub Zyraxis imperio castellorum erat validissimum, profectus est, quod ibi signa militaria adservari audierat, quibus C. Antonium Bastarnae apud Istriarum urbem spoliaverant, oppugnans, parvo quidem temporis spatio, non tamen sine magno labore, licet abesset Zyraxes, cepit. *Ibid.* cap. 26.

⁵⁾ Et a Dacis Appius Sabinus consularis, et Cornelius Fuscus praef. praet. cum magnis exercitibus occisi sunt. *Eutropius* Lib. 7. in Domitiano.

⁶⁾ Iulianus enim . . . congressus cum hostibus in Tapis, magnum numerum eorum concidit. Ex quibus Vezinas, qui secundum locum post Decebalum obtinebat apud suos, quum vivus non posset fuga evadere, de industria pro mortuo cecidit; deinde noctu clam profugit. Decebalus veritus, ne Romani victores in regiam eius irruerent; arbores, quae prope eam erant, succidi mandavit, et truncos armis indui, ut hostes eos, quasi milites essent veriti, regrederentur, id quod factum est. *Dio Cassius* Lib. 67. cap. 11.

⁷⁾ Interim Quados et Marcomannos ulcisci volens, quod contra Dacos nulla sibi subsidia misissent, in Pannoniam venit, bellum eis illaturus . . . Victus autem a Marcomannis, et in fugam coniectus, celeriter ad Decebalum Dacorum regem nuntios misit, et ad pacem ineundam tum invitavit, quam saepius ante petenti non dederat. . . . Sed ad pacem obtinendam de suo quoque fecit impensas, quum magnum mox pecuniae vim, et opifices peritos variorum artificiorum, tam pace quam bello utilium, Decebalo daret, aliaque plura semper ei se daturum promitteret, ex Augustali tamen suppellectile. Nam hac tanquam ex hoste capta, semper utebatur; veluti qui etiam ipsum imperium servituti suae mancipasset. *Dio Cassius* Lib. 67. cap. 7.

⁸⁾ Multa in eo bello ipse strenui Imperatoris, ac viri fortis facinora edidit, multaque pericula milites eius adierunt, fortiterque pugnarunt. *Dio Cassius* Lib. 68. cap. 14.

9) Siquidem gens Hunnorum diu inaccessis seclusa montibus, repentina rabie percita, exarsit in Gothos: eosquo sparsim conturbatos ab antiquis sedibus expulit. Gothi transito Danubio fugientes, a Valente sine ulla foederis pactione suscepti, ne arma quidem, quo tuti is barbaris crederetur, tradidere Romanis. *Paulus Orosius* Lib. 7. cap. 33.

10) Bello autem inter Turcas (*Hungaros*) et Patzinacitas... exorto, Turcarum exercitus devictus fuit, atque in partes duas divisus; et earum una quidem Orientem versus partem Persidis incoluit; . . . altera vero pars Occidentem versus sedes posuit cum Boëardo suo ac Duce Lebedia in locis Atelcusu nuncupatis, quae nunc Patzinacitarum gens incolit . . . Et auto hunc Arpadem Turcae Principem alium nullum unquam habuerunt; ex cuius etiam posteris ad hunc usque diem Princeps Turciae constituitur. Post aliquot vero annos Turcas invadentes Patzinacitae eos cum Principe Arpade persecuti sunt. Turcae itaque profligati fugientes, et terram ad sedes collocandas quaerentes, magnam Moraviam ingressi, incolas eius expulerunt, ibique sedes suas posuerunt, tenentque etiam in hodiernum usque diem: et ex eo tempore bellum cum Patzinacitis Turcae non habuerunt. Caeterum Patzinacitarum locus, quem tunc inhabitabant Turcae, a fluvio, qui illic sunt, cognominatur, flumina autem isthaec sunt: primus fluvius Baruch appellatur; secundus Cubu; tertius Trullus; quartus Brutus; quintus denique Seretus. *Constantinus Porphyrogenetus*, de Administratione Imperii cap. 38.

11) Idem de Dacia facere conantem, amici deterruerunt: ne multi cives Romani Barbaris traderentur, propterea quod a Traiano victa Dacia, ex toto orbe Romanorum infinitas eo copias hominum transtulerat ad agros, et urbes colendas: Daciae enim, diuturno bello Decebali, res fuerant exhaustae. *Eutropius* Lib. 8. in Adriano.

12) Ego sane... quasi torpentem Remp. et dissipatam, tum domestica tyrannide qua multo tempore opressa fuerat, tum Getarum contumelia suscipiens, solus Istri accolae aggredi sum ausus. Et Getarum quidem gentem *penitus everti et delere*. . . Et hoc quidem tantum opus annis fere quinque contulit. *Iulianus in Caesaribus*.

13) Cum Dacia diuturno bello Decebali viris esset exhausta, Traianus ad frequentandam hanc decies centena millia passuum in circuitu habentem, provinciam ex toto orbe Romano infinitas copias hominum transtulerat ad agros et urbes colendas. *Eutropius* Lib. 8. in Adriano.

¹⁴⁾ Daciae enim diuturno bello Decebali res fuerant exhaustae. *Eutropius* Lib. 8.

¹⁵⁾ Ita Dacia juris et Ditionis Romanae facta est. Quam mox Traianus in provinciam redegit: urbes condidit, et colonos deduxit. *Dio Cassius*.

¹⁶⁾ Ὁ μὲν γὰρ τοῖς δὲ εἰσὶν οἱ Γέται τοῖς Δάκοις. Eadem utuntur lingua Getae cum Dacis. *Strabo Geografiae* Lib. 7.

¹⁷⁾ Ὁ μὲν γὰρ τοῖς Θραξίν εἴθραξ. Que gens eodem cum Tracibus sermone utitur. *Ibidem*.

¹⁸⁾ Postquam autem iterum cum Romanorum Imperatore pacem Simeon fecisset, et oppurtunitatem nactus esset, ad Patzinacitas legatos missit, et foedus cum iis iniit ad oppugnandos, delendosque Turcas. Cumque ad bellicam expeditionem abiissent Turcae, contra eos Patzinacitae cum Simeone profecti, familias ipsorum omnino perdidierunt, hinc misere pulsus qui ad regionis istius custodiam relictis erant. Itaque reversi Turcae regionem suam desertam vastatamque invenientes, in ea terra, quam ad hodiernum diem usque incolunt, sedes posuerunt: in ea nimirum regione, quam a fluminibus cognomiatam esse supra diximus. Locus autem, quem primitus Turcae occupabant, a fluvio interlabente nuncupatur Etel et Cusu, in quo nunc Patzinacitae commorantur; a quibus sane pulsus Turcae et profugientes, sedes posuerunt illic, ubi nunc habitant. In hoc autem loco antiqua quedam monumenta supersunt; interque pons Traiani Imperatoris ad iuitia Turciae; et Belegrada, que trium dierum itinere ab ipso ponte distat, ubi turris Sancti ac magni Constantini Imperatoris, et rursus ad cursum fluminis extat Sirmium, quod Belegrada abest duorum dierum itinere . . . Atque haec quidem juxta Istrum flumen monumenta sunt et cognomina. Ulteriora vero, que omnia Turcis habitantur, cognomina nunc habent a fluminibus transcurrentibus. Eorum primum Timeses est; alterum Tutes; tertium Moreses; quartum Crisus; quintum Titza. Confines autem Turcis sunt Orientem versus Bulgari, ubi eos Ister fluvius, qui et Danubius dicitur, separat: Septemtrionem versus Patzinacitae; ad Occidentem Franci; ad Meridiem Chrobati. *Constantinus Porphyrogenitus* de administratione Imperii cap. 40.

¹⁹⁾ Praeterea intraverunt Hungariam, tam tempore Geychae, et Sancti Regis Stephani, quam diebus regum aliorum, Bohemi, Poloni, Graeci, Hispani, Hismahelitae, seu Seraceni, Bessi, Armeni, Saxones, Turingi, Misnenses, et Rhenenses, Cumani, et Latini; qui diutius in regno commorando, quamvis illorum generatio nesciatur, per matrimoniorum diverso-

rum contractus, Hungaris immixti. nobilitatem, pariter et descensum sunt adepti. *Chronica Hungarorum apud Thuroczi* Parte 2. cap. 22.

C A P U I I.

Intemplantile Romániloru celoru d'in Dáci'a dupa mórtea imperatului Traianu.

§. 1.

Sub imperatulu Adrianu.

Cumu mori infricosiatulu tuturoru barbariloru Traianu bunulu alu Romániloru imperatu, indata se urdîra rele asupr'a Romániloru celoru d'in Dáci'a. Cã, precumu scrie Eutropiu in cartea VIII. Adrianu urmatoriulu lui Traianu intru imperatî'a Romániloru, pismuindu marirea lui Traianu, câtu apucã imperatî'a Romániloru a mana de locu Asiri'a, Mesopotami'a sî Armeni'a, tiere care Traianu le-au fostu cascigatu sî le-au fostu alipitu câtra imperatî'a Romániloru, le desbinã de la trupulu imperatîei Romániloru sî le lasã; de unde scotiendu ostile române, puse márgine imperatîei Romániloru Eufratulu: pentru cá sè nu se mai pomenésca aceea marire a' lui Traianu, carea-si capetase cu agonisirea tiereloru ace-loru-a. Asémenea voia se scóta sî d'in Dáci'a ostile sî se lase sî Dáci'a, pre cumu lasase cele mai susu numerate tiere. Inse de la acést'a l'abatura cu acelu sfatu prietenii, cá nu scotiendu de acolo ostile: pre acei multi cetatiani români, de cari amu scrisu in capulu din susu (§. 5.) cá erau asiediatî cu locasiulu in Dáci'a, sè-i lase in manele barbariloru, celoru ce naduliau sè intre acolo.¹⁾ Cã barbarii, cumu audîra de mórtea lui Traianu, indata pornira cá sè cuprinda Dáci'a. Carea, cumu cá sî in dîlele lui Adrianu au ispititu barbarii sè faca, sî cá Adrianu le-au datu peste nasu, d'intru aceea destulu de apriatu mi se pare a se desvalí, cá in inscriptiuni Dáci'a se dice cu vèrtutea lui Adrianu fericita, sî intr'uuu banu la Rásiu in cuvintulu *Dáci'a*, *Adrianu* se anu-

mesce „*restitutor Daciae*,” adeca intorcutoriu seau mantuitoriu Dáciei.

§. 2.

Sub imperatulu Marcu Aureliu Antoninu filosofulu.

Imperatului acestui-a pe la anulu de la intruparea Domnului 169, i fù a portá resboiu asiá cumplitu asupr'a Marcomániloru, carele se asemenà cu cele punicesci, cumu scrie Eutropiu in cartea VIII. Juliu Capitolinu in M. Antoninu filosofulu dice, cà neci odata nu s'a pomenitu resboiu asiá greu sè fi avutu Románii, pre cumu acelu cu Marcománii.²⁾ Intru acestu resboiu mai multe ginti barbare au fostu adunate asupr'a Romániloru, pre cumu: Cvadali, Vandii, Sarmatii, Svevii, ba tóte gintile barbare, pre cumu acolo-si serie Eutropiu, asemenea acolo-si Capitolinu.³⁾ Éra cumu cà neci Dáci'a n'a remasu in dîlele acele nezahaita de barbari, ne face a crede inscriptiunea cea de la Bartalissiu in fói'a 40., 47., carea aréta cumu C. Rutilius Cocle, prefectului legionului alu treisprediecelea tramisulu imperatului Marcu Aureliu, pentrú cà se portá cu barbatia in resboiulu celu d'in Dáci'a, cu sântita coróna murale fù cinstitu.

Imperatulu acestu-a multi fórtè d'entre cei straini i-a asediatu sè locuésca intru imperati'a Romániloru, cumu scrie Juliu Capitolinu la loculul mai susu insemnatu capu 24.⁴⁾ Inca d'entre Marcománi multi au dusu tocm'a in Itali'a. Carea acolo-si capu 22. o spune Capitolinu, pre cumu sí Dione Cassiu in istòri'a romána, cartea 71. cap. 11.⁵⁾ Cà atunci multe ginti de alte ginti barbare batute fugiau, sí se laudau cu resboiu Romániloru de nu voru vré sè-i primésca, pre cum acolo-si capu 14. ne lasà marturisu Juliu Capitolinu.⁶⁾ Pre tempurile imperatului acestui-a Ptolomeu Alessandrineanulu in geografi'a sa, cartea III. capu 8. numera 15 ginti straine in Dáci'a intrate sí locuitórie, anume: Avartii, Teuriscii, Cistobocii, Predavensii, Ratacensii, Caucesii, Biefii, Burruduensii, Cotensii, Albocensii, Potulatensii, Sensii, Saldensii, Ciagisii, Piefigii.⁷⁾ Éta nu prea de parte de diumetate suta de ani,

de candu descălecase Románii cá mosteni in Dáci'a, între câte desclinite ginti barbare le fù a traí. Pentru aceea nu e a se mirare, cá limb'a, cu carea venise Románii in Dáci'a, a patimitu acea schimbare, cătu cuprinde in senulu seu unele cuvinte straine. Inse pre cumu limb'a cea romanésca fù supusa acestei nenorociri, asiá sî sororile ei limbe, adeca cea italianésca, cea francésca sî spaniolésca, d'în insocírea cu nevalitóriele barbare ginti nu mai pucína schimbare avura a suferí, care intr'unu chipu, care intraltu chipu dupa osebirea gintiloru, de cari fura nepedite. Pre urma se cade dupa geografi'a mai susu laudatului Ptolomeu, cartea 3. capu 8. sè luámu a minte, cá acele 15 ginti barbare n'au fostu locuitórie pr'în tóta Dáci'a, ci numai in partea cea despre média nópte, unde se intâlnesce Dáci'a cu Sarmatí'a, adeca cu Rusii. De unde apoi cu Hunii sî cu alte neamuri, este a crede, cá s'au stracuratu preste Dúnare in Messi'a.

§. 3.

Sub imperatulu Commodu.

Dupa mórtea lui Marcu Aureliu remase sceptrul imperatescu in man'a fiului seu Commodu. Sub acestu-a inca mare frica patimindu Dáci'a de cătra barbarii Sarmati, i batura Archistrategii lui Commodu, Albinu sî Niger. Pentru carea imperatulu voi a se chiamá sarmaticu. Carea títula a' lui Commodu se afla sî la Dione Cassiu, cartea 72. capu 15.

§. 4.

Sub imperatulu Antoninu Caracall'a.

Morindu imperatulu Septimiu Severu la anulu Domnului 211, urmá imperatu fiulu lui, Antoninu Caracall'a, carele in anulu Domnului 215. venindu la Carnuntu sî acolo intru desmerdări petrecundu cu vecinii Nemti, audí cea antâia a' Gotíloru intru imperatí'a Romániloru sî anume in Dáci'a. intrare cu nevalire. Deci grabi cu óstea a' ajunge asupr'a Gotíloru in Dáci'a, pre carii, nu pucínu amenandu acolo, i invinse.⁸⁾

§. 5.

Sub imperatulu Maximinu.

Ci sî imperatulu Maximinu, carele dupa aceea fû ucisu la anulu Domnului 237. aperà Dáci'a de Sarmati. Pentru care se numi dácicu sî sarmáticu. Vedi pre Schoenvisner in Comentariulu geograficescu pentru cale-tori'a lui Antoniu, foi'a 161.

§. 6.

Sub imperatulu Filipu.

Dupa aceea imperatulu Filipu intornandu-se de la resaritu la anulu Domnului 246. batù pre Carpi, carii erau sange sarmaticescu sî asiá éra-si scapà Dáci'a. Vedi Engel in Comentatiunea despre espeditiunile lui Traianu la Dúnare, sectiunea 4.

§. 7.

Sub imperatulu Deciu.

Pre cumu mai neci odata nu aveá Dáci'a odichna sî ragazu de càtra barbari, dupa mórtea lui Traianu, carele a fostu asediatu pre Románi intru acea tíera sanetósa, sî cu tóte bunetátile indestulata: asiá imperatulu Deciu intru atât'a cu barbatia a infrantu pre barbari de a face incurse in Dáci'a, câtu in mármori se chiamà vindicatoriulu Dáciei, sî in banii lui se pune Dáci'a prinsa, sî adese ori, Dáci'a fericita; ba sî cele vechi ale Romániloru in Dáci'a colonie le adause, sî le immultí cu colonie nóue, adeca mai adause inca Románi. preste cei vechi ce erau in Dáci'a. Anume sub imperatulu acestu-a se adause coloni'a Apulum, carele astadi se chiama Belgaradu in Ardealu, pre cumu este a vedé in inscriptiune la Seitbert, númerulu 37. Acestu pre Goti, carii inverigase Nicopolulu, cu fericire i alungà. Ci la alu doilea anu, mai lacomu incurendu pre Goti preste Dúnare de câtu mai cu intieptiune, intre invaluitele glóte se in-necà intr'unu lacu.

§. 8.

Sub imperatulu Gallienu.

La atât'a potere ajunsese acumu Gotii, câtu lá anulu Domnului 251. cu bani venduse pacea Romániloru; sî

totu-si la alu doile anu éra-si se scolara cu Boranii, cu Carpii si cu Burgundii asupr'a tiereloru imperatíei Romániloru, pre carii d'in Messi'a, si d'in Panóni'a i batù Emilianu prefectulu Messiei. Asémenea la anulu 257. Aureliu prefectulu Illiricului si alu Traciei pre Goti si pre Carpi i alungà d'intru aceste tiere si pana la locasiurile loru i-a incursu. Pre urma petrecundu imperatulu Gallienu in ospetia si in beuture; tier'a grecésca, Macedoni'a, Pontu, Asi'a le pustiira Gotii. Panóni'a o predara Sarmatii si Cvadii. Ér' Dáci'a, carea preste Dúnare o a fostu adausu Traianu càtra imperatí'a Romániloru, cu totulu o scapara Románii de a mana, cumu scrie Eutropiu in cartea 9. si Rufu.⁹⁾

§. 9.

Sub imperatulu Claudiu.

Lui Gallienu a urmatu intru imperatía Claudiu. Acestu cumu scrie Eutropiu in cartea 9. pre Goti i-a batutu de i-a stinsu.¹⁰⁾ Insu-si Claudiu scriindu lui Brochu la Trebelliu Pollione in Claudiu, asiá descrie invingerea ce o portà de Goti: „Am stersu, dice, trei sute dóue dieci de mii de Goti, dóue mii de corabie le-am innecat. Acoperite suntu apele de scuturi, acoperiti tiérmurii de spate si de lanci: neci o cale nu e curata: carale cele multe suntu parasite. Atâtea muieri am prinsu, câtu fiesce carele ostasiu câte dóue câte trei póte sè-si ié.¹¹⁾

Acésta cumplita bataia a' lui Claudiu cu Gotii, dupa cumu scrie Trebelliu Pollione in Claudiu, capu 9. nu a fostu d'incóce, ci d'incolo de Dúnare, adeca nu in Dáci'a, ci in Messi'a, la Marcianopolu, la Bisantu, la Tessalonic'a; si intru alte tienuturi, si preste totu loculu fura invinsi Gotii.¹²⁾ Ba Zosimu in cartea I. a' istòriei capu 42., si de unde au pornitu barbarii acesti-a, si cumu au trecutu in locurile imperatíei Romániloru, unde s'au ispititu antâiu a face reu, in catràu s'au dusu, ce au patítu, cu amaruntulu le scrie. Adeca, adunandu-se ei la riulu Tir'a, carele se descarca in marea négra si gatindu-si siesc mii de co-

rabie, in cari bagundu trei sute sî dóuedieci de mii de ómeni: navigandu pre marea négra, au isplitu se ié cetatea Tomiloru; de unde fura batuti. De acolo mergundu inainte ajúnsera la Marcianopolu, care este cetate a' Messiei sî neci aceea potendu sè o ié, avendu ventu bunu, navigara mai incolo. Sî asiá la capu 43., 45., tóta nenorocit'a loru amblare o descrie, pana ce la capu 46. spune, cá dandu intre d'insii pusila (ciuma,) o parte perira in Tráci'a, o parte in Macedòni'a. Ér' càti au remasu víi, seau fura primiti intre ostasii Románi, seau dobandindu pamentu de aratu, cu totulu se dédera la lucrulu campului. ¹³⁾

Candu s'a sfêrsitu resboiulu acelu, ajungundu-lu sî pre Claudiu ból'a mai susu dîsa mori sî elu. ¹⁴⁾

Nu fàra pretiu se intréba: óre Dáci'a, care o au scapatu Románii de a mana sub Gallienu, luat'o-a Claudiu éra-si de la Goti seau ba? Paulu Orosiu,, carele a traitu pre tempulu imperatului Onoriu, in cartea 7. capu 22. in Gallienu, ne lasá marturisu, cá Dáci'a asiá o perdura in dîlele lui Gallienu, càtu neci odata nu o mai capetara Románii. ¹⁵⁾ Éra Pomponiu Letu, carele pune capetu istòriei sale in Justinianu Nasu-càrnu in compendiulu istòriei románe, díce, cá Claudiu a luat u inapoi Dáci'a. Ci de vreme ce Trebelliu Pollionè, carele a traitu aprópe de tempurile lui Claudiu, adecà in dîlele imperatului Constantiu, tatalu lui Constantinu imperatu, sî cu ameruntulu a scrisu tóte faptele lui Claudiu, càtu unor'a li se pareá cá e lingusítoriu imperatului Constantiu, nepotului lui Claudiu, precumu in su-si intru aceea-si istòria a' dóua óra scrisa se plánge, nemic'a nu scrie despre aceea, cá Claudiu sè fi luat u inapoi de la Goti Dáci'a, carea fórtè mare marire ar fi fostu lui Claudiu; urméza cá lui Pomponiu Letu, celui ce cu vro câte-va sute de ani dupa Claudiu fàra de neci o marturia a scrisu, cá Claudiu a luat u inapoi Dáci'a sub Gallien pierduta, nu se cade sè-i credemu.

Langa acesteia Gotii, cumu scrie Orosiu in cartea 7. capu 23. de cincispredece ani acumu predau Illiriculu si Macedoni'a, in care tempu Dáci'a cu totulu desbinand'o de càtra imperati'a Romániloru o fecera a'loru. Deci, cumu spusemu mai susu, óstea cea grea a' Gotiloru erá d'incolo de Dúnare; acolo, cumu i veni sceptrululu a mana, Claudiu se apucá de Goti, pre carii cumu i invinse sí elu mori.¹⁶⁾ Sí stàrile impregiuru dara tóte adeveréza, cà imperatulu Claudiu, macaru cà a batutu pre Goti asiá amaru, totu-si Dáci'a nu o luà inapoi de la d'insii.

§. 10.

Sub imperatulu Aurelianu.

Dupa Claudiu stete imperatu Cvintilu, fratele lui Claudiu; ci a' sieptespredeceea di, cumu scrie Trebelliu Pollione in Claudiu, capu 12. fù omoritu. In loculu lui fù alesu imperatu Aurelianu. Acestu prea stralucitu imperatu sí barbatu ostasiu nascutu in Dáci'a, sí de Eutropiu cu marce Alesandru, sí cu Juliu Césare asemenatu, neci asta-di nu é zauitatu la Romani, carii in cantecele loru ce se dicu: *colinde*, lu numescu *Leru* sí sí *Oiler'unu Domnu*. Acestu, macaru cà fórté cu taría a invinsu pre Goti; totu-si cumu scrie Vopiscu sí Eutropiu, ale caroru-a cuvinte le vomu cetí mai diosu, vediendu cà totu Illiriculu sí Messi'a e pustiita de barbari, s'a desnadesdaitu a se mai poté tiené Dáci'a langa imperati'a Romániloru sí o lasà, pre cumu vruse sè o lase sí imperatulu Adrianu, ci sfatuitu impotriva de preteni, cumu vediumu mai susu §. 1. o mai tienù.

Note la Capu II.

¹⁾ Aelius Adrianus.. qui Traiani gloriae invidens, statim provincias tres reliquit, quas Traianus addiderat, idest, Assyriam, Mesopotamiam, et Armeniam. Revocavit exercitus, ac finem imperii esse voluit Euphratem. Idem de Dacia facere conantem, amici deterruerunt: ne multi cives Romani barbaris traderentur, *Eutropius* Lib. 8.

2) Bellum unicum ipse gessit Marcomanicum. Sed quantum nulla memoria fuit, adeo ut Punicis conferatur, *Eutropius* Lib. 8.

Specialiter ipse bellum Marcomanicum, sed quantum nulla unquam memoria fuit, tum virtute, tum etiam felicitate transegit. *Iul. Capitol.* in *M. Antonin Philosoph.* cap. 17.

3) Bellum Marcomanicum confecit, quod tum Quadi, Wandali, Sarmatae, Svevi, atque omnis barbaria commovit. *Eutropius* *Ibid.*

Gentes omnes ab Ilirici limite usque in Galliam conspiraverant, ut Marcomanni, Narisci, Hermunduri, et Quadi, Suevi, Sarmatae, Latringes, et Buri: hi, alique, cum Victovalis Sosibes, Sicobotes, Rhozolani, Bastarnae, Alani, Peucini, Costobori. *Julius Capitolinus* *Ibid.* cap. 22.

4) Aequitatem etiam circa captos hostes custodivit. Infinitos ex gentibus in Romano solo collocavit. *Julius Capitolinus* *Ibid.* cap. 24.

5) Accepitque in deditionem Marcomannos, plurimis in Italiam traductis. *Ibid.* cap. 22.

Eorum nonnulli in militiam recepti sunt; et aliorum missi, sicut et ex captivis ac transfugis, quotquot ad hoc idonei erant; quidam agros, partim in Dacia, partim in Pannonia, partim Mysia et Germania, et ipsa in Italia consecuti sunt. *Dio Cassius Historiae Romanae* Lib. 71. cap. 11.

6) Aliis etiam gentibus, quae pulsae a superioribus barbaris fugerant, nisi reciperentur, bellum inferentibus. *Julius Capitolinus* in *M. Antonino Philosopho.* cap. 14.

7) Tenent autem Daciam maxime Septemtrionalem a plaga occidentali incipiendo Auarti, et Teurisci, et Cistaboci (*Cistabocos* *Marcelinus, et Capitolinus* in *Sarmatia ponunt*) et sub his Praedauensii Rhatacensii, et Caucoesii. Sub quibus similiter Biephi, et Burruduensii et Cotensii. Et iterum sub his Albocensii, et Potulatensii, et Sensii. Sub quibus qui maxime Australes sunt Saldensii, et Ciagisi, et Piephigi. *Ptolemaeus Alexandrinus* in *Geografia.* Lib. 3. cap. 8.

8) Deinde ad orientem profectionem parans, omisso itinere in Dacia resedit. *Aelius Spartianus*, in Antonio Caracalla cap. 5.

Quod Getam occiderat fratrem, et Gothi Getae dicerentur, quos ille dum ad Orientem transiit, tumultuariis proeliis devicerat. *Ibid.* cap. 10.

9) Dacia quae a Traiano ultra Danubium fuerat adjuncta, amissa est; Graecia, Macedonia, Pontus, Asia vastata per Go-

thos, Pannonia a Sarmatis, Quadisque populata. *Eutropius* Lib. 9. in Gallieno.

Traianus Dacos sub rege Decibalo vicit et Daciam trans Danubium in solo Barbarico provinciam fecit, quae in circuitu decies centena millia passuum habuit. Sed sub Gallieno Imperatore amissa est. *Sextus Ruffus* in Breviario rerum gestarum Populi Romani.

¹⁰⁾ Hic Gothos, Illyricum, Macedoniamque vastantes, ingenti praelio vicit. . . . Qui tamen intra biennium morbo periit. *Eutropius* Lib. 9.

¹¹⁾ *Claudius Brocho*. Delevimus trecenta viginti millia Gothorum, duo millia navium mersimus. Tecta sunt flumina scutis: spathis et lanceolis omnia litora operiuntur. Campi ossibus latent tecti: nullum iter purum est: ingens carrago deserta est. Tantum mulierum cepimus, ut binas et ternas victor sibi miles possit adjungere. *Trebellius Pollio* in *Claudium*, cap. 8.

¹²⁾ Pugnatum est enim apud Moesos, et multa proelia fuerunt apud Marcianopolim; multi naufragio perierunt; plerique capti reges; capte diversarum gentium nobiles faeminae; impletae barbaris servis senibusquae cultoribus Romanae provinciae. Factus miles barbarus et colonus ex Gotho, nec ulla fuit regio, quae Gothum servum triumphali quodam servitio non haberet. Quid boum barbarorum nostri videre majores? quid ovium? quid equarum, quas fama nobilitat, Celticarum? Hoc totum ad Claudii gloriam pertinet. . . . Pugnatum preterea est apud Byzantios, ipsis, qui superfaerant, Byzantiis fortiter facientibus, pugnatum apud Thessalonicenses, quos Claudio absente obsederunt Barbari, pugnatum in diversis regionibus; et ubique auspiciis Claudianis victi sunt Gothi, prorsus ut iam tunc Constantio Caesari nepoti futuro videretur Claudius securam parare rempublicam. *Ibid.* cap. 9.

¹³⁾ Hoc tempore quotquot erant Scythae superstites, animis propter expeditiones adhuc susceptas elati, adjunctis sibi Herulis, Peucis et Gothis, collectique propter Tyram fluvium, in Pontum semet exonerantem, sexies mille navibus extractis, et trecentis ac viginti millibus hominum in eas impositis, navigatione per Pontum instituta, Tomis munitis moenibus oppido tentato, reiecti sunt. Progressi vero, et Marcianopolim delati, quae Mysiae civitas est, ac ne illa quidem potiti, vento usi prospero, navigabant ulterius etc. *Zosimus* Lib. 1. cap. 42. Quumque rebus infectis dilapsi fuissent, Hellespontum navigiis praeteriissent, et ad montem Atho delati, naves ibi suas refecissent; Casandriam et Thesalonicam obsidebant, machinisque

moenibus admotis, parum aberat, quin eas caperent. Sed quod Imperatorem adventare cum copiis inaudierant, petitis superioribus locis mediterraneis, omnem propter Doberum et Pelagoniam agrum praedis agendis infestabant... Quaedam Scytharum pars Thessaliam Graeciamque circumvecta, passim ea loca populabantur... Quinquaginta millia barbarorum occiderunt (Romani) *Ibid.* cap. 43. Quotquot ex pugna Claudii et Scytharum ad Naissum pugnata, superstites erant barbari, curribus sese munientes, in Macedoniam contendebant... Progredientibus autem iis Romanorum equestres occurrere copiae, caesisque plurimis reliquos ad Haemum se convertere coegerunt. *Ibid.* cap. 45. Quumque pestilens lues cunctos invasisset, partim in Tharcia, partim Macedonia perierunt. Quotquot autem incolumes evasere, vel legionibus Romanis adscripti sunt, vel terram collendam nacti, totos agriculturae sese dederunt. *Ibid.* cap. 46.

¹⁴⁾ Finito sane bello Gothico, gravissimus morbus increbuit; tunc cum etiam Claudius affectus morbo mortales reliquit etc. *Trebellius Pollio* in Claudium cap. 12.

¹⁵⁾ Graecia, Macedonia, Pontus, Asia Gothorum inundatione deletur. Nam Dacia trans Danubium in perpetuum auferitur. *Orosius* Lib. 7. cap. 22. in Gallienum.

¹⁶⁾ Anno ab urbe condita millesimo vicesimo quinto, Claudius XXVIII. voluntate Senatus sumpsit imperium, statimque Gothos iam per annos quindecim Illiricum Macedoniamque vastantes bello adortus, incredibili strage delevit... Sed continuo apud Syrmium priusquam biennium in imperio esplet, morbo correptus interiit. *Paulus Orosius* Lib. 7. cap. 23,

C A P U III.

Pentru trecerea Romániloru celoru d'in Dáci'a inapoi preste Dúnare in dilele imperatului Aurelianus.

§. 1.

Se cetescu scrietorii cei vechi, carii au scrisu pentru trecerea Romániloru celoru d'in Dáci'a preste Dúnare.

D'entre acei-a, ale caroru-a scrisori au ajunsu pana la veaculu nostru, trei aflamu cá au scrisu in treb'a trecerei Romániloru d'in Dáci'a preste Dúnare, anume: Flaviu Vopiscu, Sextu Rufu sí Eutropiu. Celu d'antâiu a scrisu in dilele imperatului Constantiu, pre cumu este

a vedé d'in cuvintele lui in Aurelianu capu 44. unde dîce: „Sî este acumu imperatu Constantiu barbatu d'in sangele acelui-a-si.“ Éra cumu cà n'a scrisu sub Constantiu tatalu lui Constantinu celui mare, ci sub Costantiu fiulu acestui-a, destulu e adeveritu, de óre ce Vopiscu in Carinu graesce despre Constantiu tatalu lui Constantinu, cá de celu inainte de sine custatu. Cei alalti doi mai totu pre unu tempu au scrisu, de óre ce Rufu cartea sa o a inchinatu imperatului Valentinianu; ér' Eutropiu a' sa imperatului Valentu, carii de o data au imperatîtu, numai câtu Valentinianu a mórîtu cu patru ani inainte de Valentu, dupa cumu scrie Paulu Diaconu la cartea 11. in Valentu.

La Vopiscu in Aurelianu capu 39. asiá cetimu lucrulu acestu-a: „Vediendu (Aurelianu) Illiriculu pustiitu sî Messi'a pustiita, provinci'a Dáci'a preste Dúnare cea de Traianu facuta, redicandu de acolo óstea sî provincialii, o a lasatu desnadesduindu-se ace'a a se poté tiené sî pre dusele popóra le-a asediatu in Messi'a sî o a chiamatu Dáci'a sa, carea acumu desparte cele dóue Messie.“¹⁾ Ér' Rufu in breviariu asiá serie: „Sî trecundu-se de acolo Románii pr'in Aurelianu, dóue Dácie in tieníturile Messiei sî ale Dardaniei s'au facutu.“²⁾ Pre urma Eutropiu in cartea 9. in Aurelianu dîce: „Provinci'a Dáci'a, carea Traianu d'incolo de Dúnare o facuse, o lasà, pustiitu fiindu totu Illiriculu sî Messi'a, desnadesduindu-se a se poté tiené aceea. Sî pre dusii Románi d'in orasiale sî satele Dáciei in`midi-loculu Messiei i-a asediatu sî o a chiamatu Dáci'a, carea acumu cele dóue Messie le desparte sî e in drépt'a, cumu curre Dúnarea in mare, fiindu mai nainte in steng'a.“³⁾

§. 2.

Tocm'a fara crediementu lucru este toti Románii in dilele lui Aurelianu se fi esitu d'in Dáci'a preste Dúnare in Messi'a.

Voitorii de reu Romániloru, d'in cuvintele scrietoriloru cele mai susu (§. 1.) cetite, vreu a culege, cà in dîlele lui Aurelianu toti Románii au esítu d'in Dáci'a, sî Románii cei ce suntu acumu d'in cóce de Dúnare,

nu d'in Románii in dîlele lui Aurelianu remasi in Dáci'a suntu prasiti, ci d'in cei ce dupa Aurelianu intru alte veacuri târdîu de preste Dúnare au venitu aici in Dáci'a. Care a' loru d'in pisma nascuta parere a fi resuflata intru acestu chipu adevérimu.

Imperatulu Adrianu, cumu vediumu mai susu capu II. §. 1. pismuindu marirei lui Traianu, pre cumu a lasatu Assiri'a, Mesopotami'a sî Armeni'a de sub imperati'a Romániloru, scotiendu de acolo ostasii románi; asiá voiá sè scóta sî d'in Dáci'a ostasii Románi sî Dáci'a sè o lase desbinata de imperati'a Romániloru. De la care fapta cu acelu-a boldu l'abatura pretenii, cà de vá lasá elu Dáci'a éta pre acei multi cetatiani románi, carii suntu in Dáci'a, tramisi acolo de Traianu, i dà in mianele barbariloru. Acumu intrebú eu: Vrendu Adrianu a lasá Dáci'a de sub imperati'a Romániloru; vrut'a sè scóta de acolo sî pre tieranii seau provincialii románi, au dóra numai pre ostasi, pre cumu facuse in cele mai susu numerate tiere? ba numai pre ostasi vrù elu a-i scóte d'in Dáci'a. Pentru cà de ar fi vrutu elu sè scóta sî pre tieranii románi, nu vre avé pretenii lui causa a-lu spariá, sè nu lase Dáci'a, cà cu fapt'a aceea pre cei multi cetatiani románi, ce suntu acolo, elu i lasa in manele barbariloru, cà-ci de-i vre scóte elu sî pre tieranii Románi impreuna cu ostasii d'in Dáci'a; atunci nu incapeau acei multi cetatiani románi in manele barbariloru.

Dara pismuindu Adrianu marirei lui Traianu, carele a fostu facutu Dáci'a provincia, adeca: tíera romána, sî pentru cá sè micsioreze marirea lui Traianu, voiá elu sè lase Dáci'a de sub imperati'a Romániloru, cá adeca sè nu remâia intru pomenire, cumu cà Dáci'a pr'in vèrtutea lui Traianu se fece tíera romána, vrendu, dísei, a face aceea d'in pisma, au nu poteá elu sè face destulu sî patimei sale, carea lu cocea d'in lontru pentru laudele lui Traianu, sî sè urmeze sî sfatului preteniloru sei, carii se rogáu, cá sè nu lase pre atâti cetatiani ro-

máni in manele barbariloru celoru ce stau sè apuce Dáci'a? Ba prea lesne poteá sè le implinésca amendóue acestea, déca lasandu Dáci'a, nu numai pre ostasi, ci sî pre tieranii románi i-ar fi scosu de acolo. Pentru ce dara asiá tare s'a spariatu pr'in sfatulu preteniloru, câtu, de câtu sè lase Dáci'a de sub imperatí'a Romániloru, mai voi pismataretiulu cu cócerea animei sale a suferí marirea lui Traianu. Adeveratu a trebuitu sè fia óre-ce cauza grea fórte, care l'impedecá pre Adrianu de a face destulu de odata sî pismeii ce o aveá asupra marirei lui Traianu, sî a nu lasá neci multímea cetatianiloru románi in manele barbariloru.

Caus'a acést'a, adeca cà-ei se opri Adrianu de a lesá Dáci'a de sub imperatí'a Romániloru, nu potù fi alt'a, fàra cà tocm'a cu nepotintia erá a face sè ésa atát'a multíme de tierani románi din Dáci'a, unde erau inradecinati cu locasiulu sî sè-i asiedie aliurea. De unde de ar fi lasatu Adrianu Dáci'a sî cu aceea ar fi scosu de acolo ostasii, in adinsu numai pentru pism'a ce aveá asupr'a laudeloru lui Traianu, ar fi lasatu pre tieranii seau provincialii románi, in gur'a barbariloru: cu carea vecinica urgía si vreaá agonisí sîe inaintea a' tóta lumea romána. Nu e mirare dara, cà asiá lesne se lasá Adrianu a se abate cu sfatulu preteniloru de a desbiná Dáci'a de la imperatí'a Romániloru.

Deci, déca in dílele lui Adrianu, nu multu tempu dupa ce descalecase Románii in Dáci'a, cu nepotintia fù a-i misicá pre Románi, macaru cà barbarii le stau in spate, d'in locasiurile intru cari erau intemeiati in Dáci'a, a-i scóte de acolo sî a-i asiediá airea; cu câtu mai cu nepotintia erá pre Románii casasi a-i scóte d'in Dáci'a sî a-i asiediá airea in dílele lui Aurelianu? Intru atát'a amaru de tempu câtu curse de la anulu Domnului 105, carele e anulu descalecării Romániloru in Dáci'a, pana càtra anulu 274., in carele dícu cà se intemplá trecerea Romániloru d'in Dáci'a preste Dúnare, sî asiediarea loru in Messi'a, câtu s'au fostu immultítu Ro-

mâinii tierani d'intrú acea nemarginita multíme, carea fûi tramisa de Traianu in Dáci'a! Ba inca sí cu alte colonie nóue s'au fostu mai adausu cele vechi, cumu insemnáramu mai susu capu II. §. 7. Síngura acést'a dovéda, fàra de cele ce mai diosu voiu aduce, destulu de limpede aréta, cà nu toti Románii au trecutu d'in Dáci'a preste Dúnare, cá sè se asiedie in medi-loculu Messiei.

§. 3.

Partea cea mai mare à' Románlioru n'a esitu d'in Dáci'a preste Dúnare.

Mai la dóue sute de ani trecuse de candu Románii, pr'in imperatulu Traianu tramisi, erau asiediati in Dáci'a, tiéra desfetata, sí tieneau grasele loru mosíe. De unde cei de pre tempulu imperatului Aurelianu in Dáci'a mosieni Románi de obsce toti, afara de coloniele cele mai nóue, erau nascuti sí crescuti in Dáci'a; ba sí parintii loru, ba sí mosii loru acolo vediuse ântâiu lumin'a lunei acestei-a. Deci a' Romániloru acestoru-a, macaru câ stramosii loru cei d'ântâiu venise d'in Itali'a, patri'a le erá Dáci'a. Sí cine e atât'a nesimtítoriu, carele sè nu scia, cà toturoru ómeniloru atât'a le este dulce sí vruta patri'a, intru carea suntu nascuti sí crescuti; sí unde ósale parintiloru sí ale mosiloru loru celoru reposati se odichnescu, câtu tocm'a de ar fí sí slaba tiér'a sí cu multe necasuri ar avé a se luptá intr'ins'a, pucini se afla, carii sè se plece a-si lasá patri'a, de cumu-va nu cu grea porunca sí neaperata síla i scotu d'intr'ins'a. Boldu firescu este acestu-a, carele descépta pre ómeni a-si iubi patri'a loru, sí bucurosi a remané intr'ins'a pre cumu sí Ovidiu canta.⁴⁾ Ér' porunca sí síla de la imperatulu Aurelianu sè fi fostu, cá Románii toti, seau cea mai mare parte sè ésa d'in Dáci'a, si sè tréca preste Dúnare in Messi'a, pre cumu sí acea, cà vr'o ginte barbara pre acei-a-si in adinsu sè-i fi inbuldítu sí sè-i fi stremtoratu a pasí afara d'in patri'a loru, neci intr'unu istòricu nu se cetesce. Ci neci nu poteá sè dé Aure-

lianu o porunca cá acca, de vreme ce tocm'a cu nepotintia'rá atát'a multíme sè tréca d'in Dáci'a preste Dúnare, sî sè se asiedie in midi-loculu Messiei. Atát'a e adeveritu lucrulu acestu-a, câtu neci intre protívnicí, carii pismuiescu Romaniloru stralucirea vitiei sî vechimea necurmatei moscenirei loru in Dáci'a, neci unulu nu se afla, carele se cuteze a díce, cà seau porunca de la Aurelianu, seau stremtóre de la vr'o limba barbara sè fí fostu, cá toti Románii, seau partea cea mai mare a' loru sè ésa d'in Dáci'a.

Langa aceste, pre cumu vediumu mai snsu capu II. §. 10. Dáci'a o scapase de amana Románii, inca in dílele lui Gallienu, de totu; sî acumu de vre-o câti-va ani o tieneau Gotii cá a' loru. Au asiá lesne dara socotesci trécerea Romániloru mosieni din Dáci'a preste Dúnare, câtu dupa porunc'a lui Aurelianu in data toti, seau incálete partea cea mai mare sè fi esítu de acolo? Au asiá lesne i-ar fí suferitu Gotii, dupa voi'a lui Aurelianu, sè ésa d'in tíer'a ce o stapaniau ei? Dreptu Vopiscu in Aurelianu capu 22. scrie, cà imperatulu Aurelianu odata a batutu pre Goti sî d'in cóce de Dúnare, omorindu pre povatiuitoriulu Gotíloru anumitu Cannab'a cu cincí mii de ómeni impreuna.⁵⁾ Ci cu ucíderea acestoru pucini Goti, au se poteá face cale la atát'a multíme de Románi mosieni, câti erau preste tóta Dáci'a? au nu ar fí statu in contr'a Gotii, cá sè nu ésa Románii agonisitorii locuriloru sî másturii, carii togm'a le erau de lipsa, d'in tíera? Nu e indoiéla, cà de le-ar fi facutu Aurelianu Romániloru de o parte cale, cá sè ésa d'in Dáci'a, i-aru fí impedecatu Gotii de cele alalte partí: câtu esírea toturorú Romániloru d'in Dáci'a nu s'ar fí potutu amplíní fàra in mai multi ani. Ci Aurelianu, omorindu cele cincí mii de Goti cu povatiuitoriulu Cannab'a, necairi nu se citesce sè fí remasu in Dáci'a a scóte pre Románi, fàra dupa fapt'a aceea se duse pr'in Bizantu in Bitini'a. Ba de ar fí statu Aurelianu pre rendu la tóte locurile Dáciei, câtu e de mare sî larga,

cu ostasi de ajunsu, cá sè face cale Románilorú a esí: mai credu eu, cá Gotii, sentiendu cá nu potu sè sté in contr'a faptei acestei-a a' lui Aurelianu, înainte de a ajunge elu cu ostasii la locurile acele, pre toti ne-armatii mosieni románi i-aru fí omoritu pana intr'unulu, de cátu sè-i lase sè ésa d'in tíera dupa voi'a lui Aurelianu. Tóte stáriloré impregiuru dara vedescu, cá in dílele lui Aurelianu partea cea mai mare a' Románilorú n'a esítu d'in Dáci'a preste Dúnare, ci a remasu acolo.

§. 4.

Se respunde lui Engel.

Cristianu Engel, carui-a nu-i place, cá Romanii, cei ce suntu asta-di aici in Dáci'a cea vechia, sè fia prasila d'in Románi cá acei-a, carii pre tempulu lui Aurelianu sè fí remasu aici in Dáci'a, in apendicele seu celu despre inceputulu Valachiloru, adeca alu Romaniloru, la comentatiunea cea despre espeditiunile lui Traianu la Dúnare adaugata §. 2. díce, cá nu e de a se crede, cá vr'unii d'intre Románi, in dílele lui Aurelianu, intre atâtea necasuri ce le venira de la Sarmati sí de la Goti, sè fí vrutu a remané in Dáci'a.

Ci, pre cumu mai susu §. 3. aieptai, nu lesne se pléca ómenii a-si lasá patri'a loru, tocma de au sí cu nescari necasuri a se luptá intr'ins'a. Apoi, de nu ar fí fostu acelea-si necasuri in dílele acelea sí in Messi'a, unde dícu contrarii, cá toti Románii s'au stramutatu d'in Dáci'a: póte cá ce-va asemenare de adeveru ar avé cuventarea lui Engel. Ci in tempurile acele, cumu cá acei-a-si barbari in tocmai zahaiau sí pre cei d'in Messi'a mosieni, ba fâra asemenare mai mari greutáti faceau barbarii tieraniloru in Messi'a de cátu in Dáci'a, neci insu-si Engel nu póte negá. Cá de cumu navalira, curundu dupa a' dóu'a suta de la Domnulu Chris., Gotii intru imperatí'a Romániloru, aceia-si innodandu-se cu Sarmatii sí cu alte ginti barbãre, nu incetara sí Messi'a a ó necasí cu incursale loru sí cu predarea.

Ba Illiriculu sî Messi'a cu totulu o pustiise barbarii, sî acést'a fû caus'a, cà-ci Aurelianu se desnadesduí a mai poté tiené Dáci'a imperatîei Romániloru imbinata. Êr' in Dáci'a necairi nu cetimu asémene necasuri sî asémene pustietate sè fi facutu in dîlele acele barbarii. De unde in dîlele lui Aurelianu de aru fí trecutu Románii tierani d'in Dáci'a in Messi'a, vre trece de la necasuri mari la nevoi tocm'a nesuferite sî desnadesduite. Necasurile dara, cari aveau Románii in Dácia de càtra Goti sî de càtra Sarmati, neci cumu nu-i po-teau invitá sè ésa d'in Dáci'a, ci mai vêrtosu stârile impregiuru ale Messiei i conteniáu, cá sè nu mérga in Messi'a.

§. 5.

Se vedece mai încolo, cumu cà partea cea mai mare a' Romániloru n'a esitu d'in Dáci'a preste Dúnare.

Langa aceste, de vei luá a mințe la stârile Dáciei cele dupa mórtea lui Traianu, care le numeráramu mai susu capu II., lesne vei vedé, cumu Románii cei d'in Dáci'a pr'in incursale cele dese ale veciniloru barbari atát'a erau acumu dedati cu barbarii a-i vedé in Dáci'a, sî a-i suferí; mai vêrtosu cà d'in dîlele lui Gallienu cu totulu scapase imperatulu Romániloru Dáci'a de amana: câtu in dîlele lui Aurelianu tocmai mai usioru le erá Romániloru acestoru-a a-i primí pre barbari in patri'alu loru Dáci'a, unde d'in mosíele loru cele in totu anulu roditórie pururea aveau cu ce le stá inainte sî a-i saturá, de câtu ratacindu pr'in alte tiere, sè fia intempinati de acci-a-si barbari.

Sî cu atát'a mai usioru in dîlele lui Aurelianu le erá Romániloru celoru d'in Dáci'a a suferí incursale si necasurile de càtra barbari in Dáci'a, cà intre acele erau nascuti, crescuti, multi sî imbetraniti: sî greutátile, spre care suntu ómenii d'in pruncia deprinsi, totu deaun'a mai cu lesnire se pórtá.

Ba este a crede, socotindu firea lucrurilor, cumu cà barbarii acei-a fiendu vecini Dáciei, aveau crutiare

cătra tiér'a acést'a; pentru că totu deaun'a candu se intornau de la tieretele cele mai departate, unde erau deprinsi adese ori a navalí, aci cá in vecinetate aveau odichna de ostenél'a loru fàra de mare frica; sí candu se intemplá de fugiau de pre airea batuti sí alungati, aci aveau repausu sí hrana cá a casa.

D'in cele dese ale barbariloru amblàri in susu si in diosu pr'in Dáci'a, nu am indoiéla, că pre multi d'in barbarii acei-a i cunosceau Románii, pre cumu sí ei Románi, sí se chiamáu pre nume unii pre altii. Au nu sí talharii, pre acei-a, la carii de multe ori au a se abate in drumurile loru, de suntu primiti cu aretare de dragoste sí cu mancare; i crutia sí suntu bucurosi sè nu fuga d'inaintea loru; ba i incredintiéza, că neci o paguba nu voru avé de cătra d'insii, sí de se afla vr'unulu d'in cét'a loru mai selbaticu, carele sè voiésca a face ce-va reu, neci cumu nu-lu suferu cei alalti talhari a face reu.

Direptu aceea, macaru că sí Románii cei d'in Dáci'a erau barbariloru uriti pentru că suntu Románi, pre cumu sí asta-di barbariloru le este uritu numele de Romanu, totu-si pentru folosurile loru, cari de multe ori le primiau de la acesti Románi, cá de la cei ce nu erau deprinsi cá barbarii a face incursa pr'intr'alte tiere sí a predá, ci a lucrá pamenturile in toti anii sí a padí mestesiugurile, aveau plecare spre ei. Au nu se póte sí acumu aflá tiera, carea se cuprinda mai multe ginti desclinite in senulu seu: sí o ginte d'intre aceste sè fia la tóte cele alalte ginti urita, ci pentru că tóte cele alalte ginti au de la acést'a nu pucinu folosu, pentru aceea bucurosu o suferu, ba inca de aru vré unii casasi de ai gintei acestei-a sè fuga d'intru acea tiéra, i oprescu.

Urméza dara, că partea cea mai mare a' Romániloru celoru d'in Dáci'a n'a esítu d'in Dáci'a in dîlele lui Aurelianu, cá sè tréca preste Dúnare in Messi'a, ci a remasu in Dáci'a. Neci n'au remasu numai pr'in munti, ci sí in lontru in tiéra, la siesuri a fí remasu nesmintiti intru mosiele loru, aceea ne face a crede, că tóte

gintile acele, cari pre rendu si-au supusu sîe Dáci'a, sî au locuitu câtu-va tempu acolo, erau ómeni de acei-a, carii traiau cu prede ce le faceau pr'in tierile imperatîei Romániloru, ér' nu cu lucrarea pamentului. De unde prea de folosu erá barbariloru acelu-a, cá Románii sî la siesuri sè remana nesmintiti; carii agonsindu-si mosiele loru sè ajute mai vértosu familieele barbariloru, pana ce insu-si barbarii se cuprindeau cu incursa sî cu predarea pr'in tierile imperatîei Romániloru supuse. Asiá au custatu Románii in Dáci'a cu Gotii: asiá cu Hunii, carii alungara pre Goti d'in Dáci'a; asiá cu altii, cari toti esîra d'in Dáci'a, sî se pustiira; ér' Románii remasera statornici acolo, traindu cu drépt'a ostenéla a' maneloru loru.

Inse intru atát'a neamu mare, pre cumu erá alu Romániloru, in tóta Dáci'a, credu eu, cá nu pucini se aflau sî intre Románi, mai vértosu dupa ce Dáci'a in dílele lui Aurelianu fû lasata cu totulu desbinata de câtra imperatî'a Romániloru, carii sè se fi impreunatu pentru castigu seau cu barbarii carii treceau pr'in Dáci'a, cá sè faca incursa pr'in tierile imperatîei Romániloru, seau cu cei ce remaneau in Dáci'a, pana la unu tempu, sî de aci se rapediau intr'alte tiere a' predá. Ba, nu me indoiescu, cá vediendu barbarii pre Románii cei d'in Dáci'a, cá suntu ómeni venosi sî animosi, cu atát'a mai vértosu, cá acumu nu erau supusi imperatîei Romániloru, i-au rogatu, cá se sté cu d'insii, sî impreuna sè mérga asupr'a tiereloru celoru de sub imperatî'a Romániloru. Sî acést'a: cá *multi d'intre Románi au impreunatu armele loru cu ale barbariloru celoru ce tieneau Dáci'a, póte a fostu un'a d'in causele cele capetenie, cà-ci Románii intre atâtea stracurări de ginti barbare pr'in Dáci'a ei au remasu statornici, sî au potutu custá totu neamulu loru in Dáci'a.*

De aceea-si scrietoriulu acelu-a ungurescu la Thuroczi intru antái'a parte a' cronicei Unguriloru capu 17., macaru cá pre Romani i chiama cu numele celu de pre

tempurile sale obicinuitu, Valachi; sî macaru cã d'iu urgi'a cea mare asupr'a Romániloru carea prea desvalitu o aréta intru aceea-si crònica, mai vèrtosu in partea a' d'ou'a capu 97, i poreclesce pre Romani pastori; totu-si, ori d'in ce scrisori vechi a scosu elu aceea, spune adeverulu, cumu-cã fugindu alti locuitori de gróz'a Huniloru in d'ilele lui Atil'a, craiului Huniloru, Romanii d'in buna voi'a loru stétera pre locu.⁶⁾

Disei mai susu, cã Románii cei d'in Dáci'a nu numai pre la munti, ci sî pre siesuri au remasu statornici in locasiurile sî in mosíele loru; pentru cã gintile barbare, cari nevaliau in Dáci'a mai vèrtosu avendu sburdare sî dátina a face préda printr'alte tiere, de câtu a lucrá pamentulu: nu aveau cauza de a zahaí pre Romanii cei de pre la siesuri, de óre ce sî loru bine le prindeau Romanii acei-a, pre cumu spusei mai susu. Inse pre cumu Romanii cei de la siesuri erau supusi nevalitórielor ginti barbare, asiá nu me indoiescu, cã cei de pre la munti nu numai intr'unu locu aveau princípii seau capeténieile loru cu imperatía, care nu atèrná de la barbarele ginti. Pentru cã la acei-a neci nu poteau resbate barbarii, neci de locurile acele nu aveau lipsa cá sè le supuna sie, de óre ce ei sî pre la siesuri pucine locuri ampleau cu familiiele loru. Ba sî in su-si Románii acesti de pre la munti, vediendu cã barbarii nu zahaiescu pre fratii lorú cei de la siesuri, voiau a tiené pace cu aceia-si barbari; ha credu eu, cã sî cu armele loru le dau barbariloru ajutoriu candu i poftiau.

Dintr'unu feliu de imperatía cá acést'a de munti, au fostu Romanii acei-a, despre cari serie notariulu craiului Bel'a la capu 44. cã dederu ajutoriu lui Gladu in Banatu asupr'a Unguriloru. Asémenea imperatía fù a' stramosiului lui Menumorutu d'in Bihoru, carú-a siesurile cele de càtra Tis'a le luase Atil'a craiulu Huniloru, cumu se serie la notariulu lui Bel'a capu 20. Ba sî alu imperatíei acelei-a, alu carei-a sceptru lu tiené Gelu atunci, candu intrá Tuhutumú cu ostásii unguresci

în Ardealu, asemenea fû începutulu. Cî la capetulu sutei a' opt'a, candu Avarii fura cu totulu stînsi de armele lui Carolu celui mare, cu tarîa se latîra pre la siesuri pr'în Ardealu. Despre aceste se vâ mai întorná vorb'a sî mai incolo.

§. 6.

Se socotesce crediementulu lui Flaviu Vopiscu in tréb'a trécerei Romániloru d'în Dáci'a preste Dúnare.

D'între scrietorii cei vechi, carii marturisescu pentru trécerea Romániloru d'în Dáci'a preste Dúnare in dílele lui Aureliánu, sî cu carii si batu capulu protivniciei Romaniloru, cá se indúpere, adeca se rádîme parerea loru, cumu cá Romanii toti in dílele lui Aureliánu au esîtu d'în Dáci'a, celu d'întáiu este Flaviu Vopiscu, carele in dílele imperatului Constantíu scriá istóri'a cea despre Aureliánu, pre cumu d'în însu-si Vopiscu in Aureliánu capu 44. se vede.⁷⁾ Cuvintele lui cele in tréb'a trécerei Romániloru d'în Dáci'a le-amu cetitu mai susu §. 1.

Celu ce vâ cetî cu luare aminte capulu 1., unde Vopiscu spune cu ce privilegiu, sî de cine îndemnatu s'a apucatu elu a scrie despre Aureliánu, nici cumu nu se póte indoí, cumu cá Vopiscu intru istorisirea vietiei lui Aureliánu a trebuitu se fia nu pucíu cumu se dice interesatu, seau partinitóriu. Celu ce cu mare suspínu l'a îndemnatu pre Vopiscu cá se scria láudele lui Aureliánu, fû Iuniu Tiberianu prefectulu orásiului Romei, barbátu prea stralucitu, rudenia de sange lui Aureliánu; sî atunci lu îndemná pre Vopiscu, cá se scria vietí'a lui Aureliánu, candu fórte mare cinste facundu-i lu duceá cu radvánulu seu celu prea stralucitu de la prasnicu, sî se tanguiá cátra Vopiscu cu amaratiune, cá unu imperatu asiá harnicu cumu fû Aureliánu vâ se remana necunoscutu temporiloru venitórie pentru lips'a scrietórilor.⁸⁾

Pre cumu nu me indoiescu, cá Iuniu Tiberianu pentru aceea omeniá pre Vopiscu sî aretá dragoste cátra elu, pentru cá se scria cu cinste sî cu lauda despre Aureliánu; asiá Vopiscu multu erá indestulatu cu omeniá ce i faceá Iuniu Tiberianu, sî cá cu fala povestescé

cumu Iuniu Tiberianu lu carutiá cu radvánulu seu celu de judetiu, sî cu câta dragoste grai cu elu sî-lu pofîl cá sè scria despre Aurelianu.

Ba inca pomenindu Vopiscu cumu se vede la capu 2. cá neci unu scrietoriu de istòria nu este, carele sè nu fi mintîtu ce-va; mai vètosu l'indemnâ Iuniu Tiberianu, cá sè scria despre Aurelianu cumu i place, fàra frica, sè dîca ce vá vré: cá mintîndu, straluciti barbati vá avé soci in mintiuna, cumu suntu: Liviu, Salustiu, Corneliu, Tacitu, Trogu, carii sî ei au mintîtu.⁹⁾ Cari cuvinte ale lui Iuniu Tiberianu càtra Vopiscu dîse, ce insemnéza alt'a, fàra cà de nu voru sî fi pre adeveru rezimate cele ce vá serie, inca sè le scria, numai sè fia spre laud'a lui Aurelianu; d'in care lauda erá sè curga rîu sî spre marirea lui Iuniu Tiberianu sî a' tóta famili'a lui Aurelianu, carea erá la Rom'a, cumu spune acolo-si capu 42. Vopiscu.¹⁰⁾

Câti suntu sî acumu, pre carii de-i vá chiamá óre carele omu mare adese ori la prandiu sî i vá omení, scriu minuni de viti'a acelui-a, pucinu grigindu-se, óre adeverate suntu seau ba! Ci acesti-a suntu mai de suferitu: macaru cà neci o faciaria nu é scutita de pacatu, sî cu scriisorile loru se insiéla mintea cetitoriloru, carii in locu de adeveru primescu mintiun'a. Dara suntu unii cari maniandu-se pre unulu seau pre altulu dintru o ginte, nu se sfiescu a luá urgia, sî a defaimá tóta gintea câtu e de mare. Cunoscute'amu unulu, carele mergundu in tiér'a romanésca cu nadesde, cà toti Romanii acolo i se voru inchiná cá unui nu sciu ce; ci nesciendu elu limb'a romanésca nu putù dobandí neci o deregatoría. De unde esîndu maniosu, n'a sciutu cu ce sè strice mai tare Romaniloru sî sè-i micsioreze, fàra stèrni mintiuna neaudîta pana acl sî o dede la stampa: cumu cà Romanii cei d'in Dáci'a lui Traianu nu suntu prasíla de Románi cá acei-a, carii in dílele lui Aurelianu sè fi remasu in Dáci'a; ci càtra midi-loculu a' treisprediecelea suta de la Chr., de preste Dúnare venira aici. Cunoscute'amu éra-si al-

tulu, carele pentru că unu Romanu in mare deregatoriá pusu n'a partinitu cá sè incapa fratele acelui-a la o deregatoriá, nu se indoi nu numai elu intâiu-a imbraci-osiá stremb'a parere a' celui ce scrisese, cà Romanii càtra midi-loculu a' treisprediecea suta au venitu de preste Dúnare in Dáci'a, ci sî in altele multe sî cu pén'a sî cu gur'a a vomí veninulu urgiei sale asupr'a toturorú Romaniloru pana la mórtea sa. Unii cá acesti-a fiere selbatece sî urgi'a neamului omenescu suntu.

Vopiscu d'in númerulu acelu-a, se vede a fi fostu, carii lipsiti de avere suntu biosi spre a laudá pre altii pentru castigu. Sî a fí fostu elu omu de diosu la Rom'a sî neveditu, nu numai de acolo se aréta, cà cu covêrsita bucuria sî plinu de indestulare spune cumu l'a carutiatu prefectulu orasiului Iuniu Tiberianu cu radvánulu celu de judetiu sî cu dragoste a graitu cu elu, ci sî de acolo cà elu n'a avutu nasu sè intre in bibliotec'a Ulp'i'a cá sè cetésca càrtile linte, ci cumu insu-si marturisesce la capu 1. Iuniu Tiberianu i fagadu, cà elu vá face, cá sè i se arete dîsele càrti d'in bibliotec'a Ulp'i'a. Ba sî anume cá a fostu omu lingusitoriu lu vedesce aceea, cà o prorocia mai inainte in dîlele lui Aurelianu facuta nu se indoiesce in partea imperatului Constantiu, carele in tempulu lui imperatiá cu lingusire a o tâlcu, adeca cumu cà viti'a acestui-a lungu tempu vá imperatí, pre cumu d'in cuvintele lui, care mai susu le scrisemu, se adeveréza. Unu omu cá acestu-a de a fostu mai dárnicu intru laudele lui Aurelianu de cumu suferé adeverulu: pentru cá sè partinésca marirei patronului seu Tiberianu, sî a' tóta famili'a lui Aurelianu, nu e mirare: fiendu acést'a o nepotintia, de carea pururea multi au fostu cuprinsi sî suntu pana adi.

De acea este, cà Vopiscu cele ce suntu spre laud'a lui Aurelianu, de suntu sî mici lucruri, are dátina cu covêrsire a le adeverí seau d'in scrietori, seau cu alte documenturi; ér' cele ce sè vedu a fí spre ce-va defaimare, seau le povestescu cu indoiéla, seau de le sî spune, fiendu

toturoră cunoscute curundu le acopere, dându titula de prea bunu imperatu lui Aurelianu.

Insemnămu sî aceea, că Vopiscu aréta la capu 1., că elu cele ce vá scrie despre Aurelianu, vrea sè le scria d'in cărțile grecesci, sî d'intru alte incuvintiate documenturi. Ba sî aceea insemnămu, că Gerardu Ioane Vossiu, in cartea 2. despre istoricii latini d'in insu-si Vopiscu vedesce, că de ar fi ajunsu acestu sè scria viéti'a lui Apoloniu Tianeu, carea o fagaduise, cumplite mintiuni ar' fi mintîtu.¹¹⁾ De unde desvalitu se vede, că Vopiscu a fostu omu cá acelu-a, carui-a nu-i erá grétia a mintî.

D'intru aceste d'in tóte urméza, că in cele ce grăiesce Vopiscu spre laud'a lui Aurelianu fàra de a le adevérí seau d'in vr'unu scrietoriu vrednicu de credintia, seau d'in cărțile lintee cele d'in bibliotec'a Ulpi'a anume, seau d'in scriniale prefecturei orasiului sî de airea, nu fàra grigiã se cade sè-i credemu lui.

De acestu feliu este acea ce scrie elu despre trecerea Romániloru d'in Dáci'a preste Dúnare in dílele lui Aurelianu la capu 39 unde díce, că Aurelianu pre ostasi sî pre provinciali seau tierani i-a redicatu d'in Dáci'a sî i-a asediatu in Messi'a: dandu tienutulu acela nume de Dáci'a sa; dupa carea fapta se chiama tienutulu acelu-a Dáci'a lui Aurelianu, sî Dáci'a cea d'in midi-locu, sî Dáci'a cea nóua. Acést'a neci cu unu scrietoriu, neci cu unu documentu nu o indupera. Pentru aceea, de nu vomu crede, că impreuna cu ostasii a scosu Aurelianu sî pre tierani pre toti d'in Dáci'a, cu atát'a mai pucinu ne póte cine-va judecá a fi ómeni nesocotiti, cá acést'a spre cea mai mare aperiare a' laudei sî a' marirei lui Aurelianu o scrise Vopiscu.

Cá, pre cumu insemnăramu mai susu capu II. §. 1., sî mai susu §. 2., Adrianu de câtu sè scóta ostasii d'in Dáci'a, sî sè lase pre tieranii románi in gur'a barbariloru, prevediendu dupa dogén'a prieteniloru, că vecinica innegríta pomenire va sè-i remana pentru fapt'a acést'a; mai bucurosu fú sè i-se cóca cele d'in laintru ale lui de pism'a, ce

aveá asupr'a lui Traianu, de câtu sè scóta ostasii d'în Dáci'a, sí sè lasè pre tieranii románi acolo, de unde fiendu ei intemeiati, nu erá acumu cu potintia sè-i scóta.

Aceea, de la care l'au abatutu pre Adrianu prietenii, o fece Aurelianu. Că Dáci'a o lasa de sub impet'ia Romániloru, sí scotiendu ostasii, partea cea mai mare a' tieraniloru, pre cumu aretáramu mai susu §. 2. 3. 5., remase acolo sub barbari. Acésta fapta fórte intunecà maririle lui Aurelianu. Deci Vopiscu, indemnatu de Iuniu Tiberianu rudéni'a lui Aurelianu a scrie, cá sè nũ remana acea négra pomenire, cumu că Aurelianu desbinandu Dáci'a de cătra imperati'a Romániloru, a lasatu atât'a multime de cetatiani románi in unghiele barbariloru, d'în carea nu pucina micșiorare urmă sí asupr'a lui Iuniu Tiberianu, sí asupr'a a' tóta viti'a lui Aurelianu, scrie fãra neci o marturia seau documentũ intãiu: cá fiendu Illiriculu pustiitu sí Messi'a prepedita neci o nadeșde nu erá de a se mai poté tiené Dáci'a sub imperati'a Romániloru. Acést'a o scrie, pentru că nímene sè nu judece pre Aurelianu, cumu că a fostu omu slabu sí fara indestulata causa a parasitu Dáci'a. A dóu'a, carea erá mai de lipsa spre aperarea marirei lui Aurelianu, scrie că Aurelianu n'a facutu cumu vruse Adrianu sè faca, adeca sè scóta ostasii sí sè lasè pre nearmatii tierani románi acolo: ci candu a scosu pre ostasi, impreuna scóse sí pre tieranii románi, apoi parasl Dáci'a in poterea barbariloru.

Inse, macaru că acést'a despre scóterea tieraniloru románi d'în Dáci'a numai spre laud'a lui Aurelianu fãra de neci o dovéda o scrie Vopiscu, totu-si aceea nu dîce că pre toti Románii tierani i-a scosu Aurelianu d'în Dáci'a. Aceea sí noi o credemu, că nu pucini sí d'între tierani au esítu cu ostasii d'în Dáci'a; ci partea cea mai mare a remasu acolo. De unde cuvintele lui Vopiscu cele mai susu, in tréb'a trecerei Romániloru d'în Dáci'a preste Dúnare, cetite, neci cumu nu infrangu adevierirea nóstra despre aceea: că nu toti Románii au

esítu in dílele lui Aurelianu d'in Dáci'a, ci partea cea mai mare a remasu acolo.

Ba, de vomu cetí cuvintele acele ale lui Vopiscu nu cumu suntu in isvódele, cari le-am vediutu eu, ci cumu le ceteá *Laurentiu Topeltinu*, carele in dílele príncipelui Ardealului Apafi a scrisu cartea sa, ce se numesce: *Origines et occasus Transylvanorum*; inca vârtoşu intarescu dís'a nóstra. Cà in numit'a carte capu 6. asiá se citescu cuvintele acele ale lui Vopiscu, cumu cà Aurelianu vediendu Illiriculu pustiiu sí Messí'a prepedita, provinci'a d'in colo de Dúnare Dáci'a, carea o facuse Traianu, redicandu de acolo óstea, o lasà tieraniloru, desnadesduindu-se a se mai poté aceea tiené sí pre popóra pre care le-a dusu de acolo le asiadià in Messí'a.¹²⁾ Ósebirea intru cuvintele aceste ale lui Vopiscu de cumu le ceteá Topeltinu sí de cumu le cetimu in isvódele, cari le avemu acumu, nu e alt'a fàra particic'a *et* (sí) carea o au isvódele aceste; sí isvodulu carele l'a cetitu Topeltinu nu o aveá. Acea particica, carea nu sciu d'in gresiéla au d'in reutate fù vèrita, schimba totu intielesulu sí face cà Vopiscu sè se para a díce, cà nu numai pre ostasi, ci sí pre tierani i-a scolatu Aurelianu d'in Dáci'a. Èr' chipulu d'icèrii neci cumu nu poftesce sè se adauga acea particica; ba cu multu mai firescu lucru este sí mai netedu sè se cetésca cuvintele acele ale lui Vopiscu fàra dís'a particica. Carea de o vei lapedá, pre cumu lapedatu erá in isvodulu care l'a cetitu Topeltinu; urméza, cà Aurelianu numai ostasii i-a redicatu d'in Dáci'a, ér' nu sí pre tierani. Fàra tieranii, carii au vrutu d'in buna voi'atoru, sí au avutu regazu, au esítu cu ostasii. Sí unde díce Vopiscu, cà popórale, cari le-a dusu Aurelianu d'in Dáci'a le-a asiediatu in Messí'a, nu suntu alte popóra fàra acele, cari le-a scolatu d'in Dáci'a, adeca popórale cele militaresci, seau ostasii. Èr' despre tierani, cà sè fi esítu óre carii d'in Dáci'a, Vopiscu nemica nu pomenesce. Asiá de se voru cetí cuvintele lui Vopiscu, ma-

caru că neci cu o marturia nu le radîma Vopiscu, totu-si firea lucrurilor sî impregiurările Romániloru d'in Dáci'a celoru de pre tempurile lui Aurelianu aréta, cumu că adevverulu a graitu Vopiscu.

Sîngura o siovaiéla potu aci sè-si nelucésca protivnicii nostri, adeca sè dîca, că póte sî isvodulu care l'a cetitu Topeltinu a avutu particic'a *et*; cî Topeltinu cu viclesiugu o lapedà, sî mintî, cetindu cuvintele lui Vopiscu fàra de dîs'a particica. Cî loculu unde, sî ómenii între cari a scrisu sî a datu la tipariu cartea sa Topeltinu, nu ne lasa a avé acelu propusu de Topeltinu in lucrulu acestu-a. Topeltinu laudat'a sa carte nu in Ardealu, cî in tíera că aceea sî între ómeni că acei-a invetiati in scrisorile cele vechi o a datu la lumina, caror-a manuscriptele isvóde ale lui Vopiscu le eráu preacunoscut. De unde de nu vré fî isvóde de acele de ale lui Vopiscu in care sè nu se afe particic'a *et*; cumu s'au ivitu cartea lui Topeltinu la lumina, indata l'aru fî mintîtu invetiatii sî l'aru fî rusínatu că pre unu vicleanu. Tocm'a dara este a crede, că isvodulu d'in care a scrisu Topeltinu cuvintele acele ale lui Vopiscu n'a avutu particic'a *et*. Alt'a ar fî, de ar fî adusu Topeltinu iainte necari cuvinte ale vr'unui decretu de alu crailoru unguresci necunoscutu intieptiloru acelor-a. Cu aceea poteá sè insiele pre acei-a, ce nu aveau cunoscintia in lucrurile unguresci; ér' cu isvódele scrietoriloru celoru vechi latinesci neci o insielatiune nu poteá sè faca.

Cî sè dîcemu, că particic'a *et* intru adevveru e a, lui Vopiscu, nu e vîrita de mana straina. Totu-si netedu sî firesce se potu intielege cuvintele lui Vopiscu asiá, câtu sî partea cea mai mare a' Romániloru, in dîlele lui Aurelianu, sè fî remasu in Dáci'a, sî vorb'a lui Vopiscu sè nu fia desiérta de adevveru. Déca a vrutu Aurelianu sè lase de totu Dáci'a de sub imperatî'a Romániloru; firescu lucru este că ostasii trebuia sè-i scóta de acolo. Dicasteriale seau judecatoriele cele mari provinciale seau tierane, adeca cari nu se tienu de óste, impreuna

cu arhivurile, inca e datina imperatorilor, nu numai candu parasescu de totu orc-si care ti era, ci si candu e frica se nu intre viesmasiulu intru acea ti era, de unde nu se indoiescu, ca dupa pucinu tempu era-si lu voru scote, a face renduiela de cu bunu tempu tote persoanele dicasterialoru cu arhivurile si c. a., se esa la alta ti era, carea e fara primesdia. Deci candu a scolaru Aurelianu o stea d'in Dacia, impreuna a demandatu, ca tote dicasteriurile cele mai alese cu arhivurile, si pote si unele cete de masturi si c. a., se esa d'in Dacia. Si eta adeverite cuvintele lui Vopiscu, ca Aurelianu a redicatu o stea si provincialii d'in Dacia, si apoi o a parasitu, fara de a ne sili cuvintele lui Vopiscu, acelu lucru cu nepotintia a-lu grai, cumu ca toti Romanii, seau partea cea mai mare au esitu atunci d'in Dacia.

Si aceea este a crede, ca in tempurile acele nu numai ostasii, judecatoriele, ci si altii multi tierani romani au esitu d'in Dacia preste Dunare, si fura asediati de Aurelianu in midi-loculu Messiei. De acestu feliu credu eu ca au fostu cei d'in coloniile romane cele noue. D'intre acesti-a multi nu erau crescuti in Dacia; pentru aceea nu puteau se aiba acea placere, carea o aveau cei vechi Romani catra Dacia, ca catra patriala lor; neci nu erau dedati cu incursale barbarilor in Dacia, cumu erau d'in pruncia Romanii cei vechi: pentru aceea puteau ave gretia de Dacia; neci nu erau cumu este a crede, intemeiati cu mosfele ca Romanii cei vechi: pentru aceea neci unu indemnu nu aveau, esindu ostasii, a remane ei in Dacia. Deci unii ca acesti-a avendu tempu credu eu, ca au esitu toti d'in Dacia. Ba, pre cei de langa Dunare si Aurelianu, de a vrutu, a potutu se-i scota de pr'in orasia si de prin sate, si se-i treca in Messia, pentru ca fiendu elu cu o stea langa Dunare, potea cu ostasii se-i intetiesca, neci nu aveau barbarii cumu se-i impedece a esi, ba pote si ei bucurosi voru fi vrutu se esa, de vreme, ce este a crede, ca acesti-a cu multu mai mari greutati patimeau, de catu

cei mai d'in laintrulu Dáciei : fiendu că barbarii sî candu treceau incolo preste Dúnare, sî candu se intornau, totu pre ei se redîmau intâiu. Êr' cei d'in cele d'in laintru ale Dáciei, neci plecarea cea firésca cătra patria, neci incredintiarea cea cătra mosiele cele grase nu-i sufereá sè se plece a esî. De unde zadárnica ar fî fostu sî pentru aceea porunc'a lui Aurelianu, că togm'a de ar fî vrutu unii sè ésa, nu i-ar fî lasatu Gotii.

§. 7.

Se mai cernu inca cuvintele lui Vopiscu in tréb'a trecerei Romániloru d'in Dáci'a preste Dúnare.

Cele ce amu cuventatu in §. 6. pentru trecerea Romániloru d'in Dáci'a preste Dúnare, cu acea supunere le-amu graitu, că acésta trecere s'a facutu in dílele lui Aurelianu. Inse de vomu socotí cu ameruntulu impregiuràrile Dáciei ; mi se pare, că acea trecere a fostu inainte de a imperatí Aurelianu. Neci Vopiscu n'o díce chiaru aceea, că Aurelianu sè fî scolatu óstea romána d'in Dáci'a.

Acea se scia, că Dáci'a cu multu inainte de a imperatí Aurelianu, inca in dílele lui Gallienu fû pierduta, sî se stepaniá de Goti. Urméza dara, că atunci candu se pierdù Dáci'a, adeca sub Gallienu, fura redicati d'in Dáci'a sî trecuti preste Dúnare ostasii románi, dicasteriale románe sî alti tierani románi, carii vrura sî potura sè ésa. Pierdut'a sub Gallienu Dácia, urmatoriulu lui Claudiu n'o a capetatu inapoi, cumu amu vediutu mai susu capu II. §. 9. Aurelianu inca, necairi nu se cetesce, sè o fî capetatu inapoi de la Goti, sî sè o fî imbinatu éra-si cu imperatî'a Romániloru. Dreptu Aurelianu a batutu odata pre Goti d'in cóce de Dúnare, omorindu pre Cannab'a povetiuitoriulu Gotíloru cu cinci mii de ómeni ai lui ; ci acést'a nu o fece elu ostindu-se anume asupr'a Dáciei, cá sè o iè inapoi, fàra cu intemplare, că pornindu elu cu óste asupr'a Zenobie, cumu marturisesce Vopiscu in Aurelianu capu 22., ori câti barbari, fiendu elu in caletori'a aceea, i esiau inainte,

pre toti i bateá. Ásiá fece in Traci'a; asiá in Illiricu; asiá sî in Dáci'a, sî de aci tienendu-si drumulu seu, pr'in Bizantu se duse cu óstea in Bitínia.¹³⁾ D'in dílele lui Gallienu dara neavendu Románii obicinuita óste in Dáci'a, urméza cà nu atunci s'a luatu óstea sî dicasteriale provinciale d'in Dáci'a, candu lasà Aurelianu Dáci'a de sub stapanirea Romániloru.

De unde cuvintele lui Vopiscu, cari mai susu §. 1. le-amu cetitu, asiá trebue sè se intieléga: „Vediendu Aurelianu Illiriculu pustiitu sî Messi'a prepedita, provinci'a Dáci'a preste Dúnare, cea de Traianu facuta, fiendu cà s'a fostu redicatu de acolo óstea sî provincialii (adeca latinesce: *Cum sublatus fuisset exercitus et Provinciales*) o a lasatu.“ Neci Aurelianu n'a facutu alt'a, in câtu e pentru Románii acei esíti d'in Dáci'a, fàra cà, fiendu ei, dupa fug'a sî dúcerea loru d'in Dáci'a, respanditi cari pre unde poteau d'in colo de Dúnare, cà in tempu de resmiritia; Aurelianu dupa ce a curatítu pàrtile cele de preste Dúnare, adeca d'in drépt'a Dúnarei, de barbari, adunandu pre dusii sî fugitii d'in Dáci'a Románi, i-a asiediatu in midi-loculu Messiei a locuí; sî fiendu cà mare bine fece necasîtiloru acelu-a dusi sî fugiti d'in Dáci'a, adunandu-i la 'olalta, sî dându-le mosîe; nu fàra cadíntia anumi tienutulu acelu-a Dáci'a s'a; sî asiá Dáci'a aceea s'a dîsu a' lui Aurelianu; ér' Dáci'a cea d'in cóce de Dúnare, Dáci'a lui Traianu.

§. 8.

Se socotesca si crediementulu lui Rufu, si alu lui Eutropiu in tréb'a trecerei Romániloru d'in Dáci'a preste Dúnare.

Nu este indoiéla, cà Sextu Rufu sî Eutropiu, ale caroru-a cuvinte le-amu cetitu mai susu §. 1., cele ce scriu pentru trecerea Romániloru d'in Dáci'a preste Dúnare, le-a luatu de la Vopiscu; ba Eutropiu sî inse-si cuvintele sî tiesatur'a lui Vopiscu o tiene. De unde urméza, cà nu mai multu crediementu potu avé acesti-a in lucrulu acestu-a, de cumu are Vopiscu; sî cele ce

amu cuventatu pentru intielesulu cuvintelorui Vopiscu au a se aplecá la cuvintele lui Rufu sí la ale lui Eutropiu.

Rufu se vede a díce, cà pr'in Aurelianu fura dusi Románii d'in Dáci'a preste Dúnare, cì acést'a n'o díce Vopiscu; de unde urméza, cà Rufu altmintrea a tâlcuitu cuvintele lui Vopiscu, de cumu suferu stàrile impregiuru ale Dáciei cele d'in dílele lui Aurelianu. Vedi mai susu §. 7.

Intru aceea inca nu se lovesce cu Vopiscu, cà acestu-a díce, cà Aurelianu a asediatu pre Románii acei-a in Messi'a, care tienutu acumu desparte cele dóue Messie; ér' Rufu scie, cà dóue Dácie se fécera in tienuturile Messiei sí ale Dardániei. Cì acést'a n'o potemu díce a fí improtivire. Cà póte Vopiscu a socotitu numai cuprinsulu acestei Dácie nóue, cumu se intinde pr'in Messi'a pana in Dúnare, ér' Rufu a socotitu sí capetulu Dáciei nóue, celu deincolo, carele e in Dardáni'a. Adeca Dáci'a lui Aurelianu de langa Dúnare, taindu in dóue Messi'a, se sfêrsiesce in Dardáni'a. Seau póte Aurelianu a asediatu pre Románi mai vêrtosu in Messi'a; cì imultiendu-se, pre cumu suntu fórtè spornici sí asta-di Romanii, pana in dílele lui Rufu asiá s'au fostu latitu, câtu au cuprinsu sí Dardáni'a sí o au locuitu.

Ba, sí in câtu e despre improtivirea cea d'antâiu se potu netedu tâlcuí cuvintele lui Rufu, câtu neci o improtivire sè nu se para intre elu sí între Vopiscu. Adeca: „Sí pr'in Aurelianu, dupa ce au fostu dusi de acolo (d'in Dáci'a) Románii, dóue Dácie in tienuturile Messiei sí ale Dardániei se fécera.“ Adeca, cuvetulu: „pr'in Aurelianu,“ sè nu-lu aplici la dusii d'in Dáci'a Románi, cì la facutele dóue Dácie.

Insemnâmu sí aceea aci, cà Dáci'a lui Aurelianu, in câtu se intinde pre langa Dúnare, s'a dísu *Dáci'a ripensis*; ér' partea cea mai incolu, in carea se cuprinde sí o parte d'in Dardáni'a, s'a dísu *Dáci'a mediterranea*.

Note la Capulu III.

1) Cum vastatum Illyricum ac Moesiam deperditam videret, provinciam trans Danubium Daciam, a Traiano constitutam, sublato exercitu et provincialibus reliquit, desperans eam posse retineri; abductosque ex ea populos in Moesiam collocavit, appellavitque suam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit. *Flavius Vopiscus* in Aureliano, cap. 39.

2) Et per Aurelianum translatis exinde Romanis, duae Daciae in regionibus Moesiae, ac Dardaniae factae sunt. *Sex-tus Rufus* in Breviario rerum gestarum populi Romani.

3) Provinciam Daciam, quam Traianus ultra Danubium fecerat, intermisit, vastato omni Illyrico et Moesia, desperans eam posse retineri. Abductosque Romani ex urbibus et agris Daciae, in media Moesia collocavit, appellavitque eam Daciam, quae nunc duas Moesias dividit, et est in dextra Danubio in mari fluenti, cum antea fuerit in laeva. *Entropius* Lib. 9. in Aureliano.

4) Nescio qua natale solum dulcedine cunctos

Ducit et immemores non sinit esse sui.

Ovidius I. de Ponto Epist. 3.

5) Multa in itinere ac magna bellorum genera confecit, nam in Thraciis et in Illyrico occurrentes barbaros vicit: Gothorum qui etiam Ducem Cannabam, sive Cannabaudem, cum quinque millibus hominum trans Danubium interemit. Atque inde per Byzantium in Bithyniam transitum fecit, eamque nullo certamine obtinuit. *Vopiscus* in Aureliano. cap. 22.

6) Non ergo quiescebat cursitandi asveta Hunnorum feritas, qui et contiguarum provinciarum depopulationi dediti, maxime provincias, Moesiam, Macedoniam, Achaïam, Thessaliam, et etiam utrasque Thracias armis infestis, et continuis incursibus gravabant. Qua propter non solum earundem regionum, sed etiam Pannoniae Civitates, per ipsos Hunnos, crebris insultibus fatigatae, cum tantam nequirent continuam tolerare vexationem, jugumque domini Regis barbari exosum haberent, natali solo derelicto, ab ipsoque Rege Attyla licentia impetrata, dimissis, armentis, *solis Valachis*, ipsorum qui erant pastores, sponte in Pannonia remanentibus, per mare Adriaticum, in Apuliam se contulerunt. *Thuroczi* Parte Prima Chronicae Hungarorum, capite 17.

7) Dicebat enim quodam tempore Aurelianum Gallicanas consuluisse Druidas, sciscitantem, *utrum apud eius posteror imperium permaneret?* tum illas respondisse dixit. *Nullius clarius in Republica nomen quam Claudii posterorum futu-*

rum. Et est iam Constantius Imperator eiusdem vir sanguinis cuius puto posteros ad eam gloriam quae a Druidibus praenuntiata sit, pervenire. *Flavius Vopiscus* in Aureliano cap. 44.

⁸⁾ Hilaribus, quibus omnia festa et fieri debere scimus, et dici, impletis solemnibus, vehiculo suo me et judiciali carpento prefectus urbis vir illustris, ac praefata reverentia nominandus, Iunius Tiberianus accepit. Ibi cum animus, a causis atque negotiis publicis solutus ac liber, vacaret, sermonem multum a Palatio usque ad hortos Valerianos instituit: et in ipso praecipue de vita Principum. Cumque ad templum solis venissemus, ab Aureliano Principe consecratum, *quod ipse non nihilum ex eius origine sanguinem duceret*, quaesivit a me, quis vitam eius in litteras retulisset. Cui ego cum respondissem, neminem a me Latinorum, Grecorum aliquot lectitatos, dolorem gemitus sui vir sanctus per haec verba profudit: *Ergo Thersitem Sinonem, caeteraque illa prodigia utustatis, et non bene scimus, et posteri frequentabunt. Divum Aurelianum, clarissimum Principem, severissimum Imperatorem, per quem totus Romano nomini orbis est restitutus, posteri nescient? Deus avertat hanc amentiam. Et tamen, si bene novi ephemeridas illius viri scriptas habemus, etiam bella, characteres historico digesta, quae velim accipias, et per ordinem scribas; additis quae ad vitam pertinent. Quae omnia ex libris linteis, in quibus ipse quotidiana sua scribi preceperat, pro tua sedulitate condiscas. Curabo autem ut tibi ex Ulpia Bibliotheca et lintei proferantur. Tu velim Aurelianum, ita ut est, quatenus potes in literas mittas. Parui ipse quidem praeceptis: accepi libros Graecos, et omnia mihi necessaria sumsi: ex quibus et quae digna erant memoratu, in unum libellum contuli.* *Vopiscus* in Aureliano cap. I.

⁹⁾ Et quoniam sermo nobis de Trebellio Pollione, qui a duobus Philippis usque ad Divum Claudium, et eius fratrem Quintillum, Imperatores tam claros, quam obscuros memoria prodidit, in eodem vehiculo fuit, asserente Tiberiano, quod Pollio multa incuriose, multa breviter prodidisset me contradicente, neminem scriptorum, quantum ad Historiam pertinet, non aliquid esse mentitum: prodente quin etiam, in quo Livius, in quo Salustius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trogus, manifestis testibus convincerentur: pedibus in sententiam transitum faciens, ac manum porrigens jucundam praeterea, scribe, inquit, ut libet: securus; quod velis, dicas: habiturus mendaciorum comites, quos Historiae eloquentiae miramur auctores. *Vopiscus. Ibid.* cap. 2.

¹⁰⁾ Aurelianus filiam solam reliquit, cuius posteri etiam nunc Romae sunt. Aurelianus namque Proconsul Ciliciae Se-

nator optimus, sui vere juris vitæque venerabilis, qui nunc in Sicilia vitam agit, eius nepos. *Vopiscus* in Aureliano. cap. 42.

¹¹⁾ Ex his cognoscere est, ut *Vopiscus* magis follibus propudiosa fuerit mendacia spiraturus, si scripsisset vitam Apollonii, quam continuo post promittit, his verbis: etc. *Gerardus Ioannes Vossius* Lib. 2. de Historicis Latinis.

¹²⁾ Quum vastatum Illyricum et Moesiam deperditam videret, Provinciam trans Danubium Daciam a Traiano constitutam, sublato exercitu, Provincialibus reliquit, desperans eam, posse retineri: abductosque ex ea populos, in Moesiam collocavit, appellavitque suam Daciam, quæ nunc duas Moesias dividit. *Vopiscus* in Aureliano, apud *Laurentium Toppeltinum*, *Origines* et occasus Transsylvanorum, cap. 6.

¹³⁾ Transactis igitur, quæ ad Septiones, atque urbis statum et civilia pertinebant, contra Palmyrenos, idest contra Zenobiam, quæ filiorum nomine orientale tenebat imperium, iter flexit. Multa in itinere ac magna bellorum genera confecit, nam in Thraciis et Illyrico occurrentes barbaros vicit: Gothorum quin etiam Ducem Cannabam, sive Cannabaudem, cum quinque millibus hominum trans Danubium interemit. Atque iude per Byzantium in Bithyniam transitum fecit. *Flavius Vopiscus* in Aureliano, cap. 22.

C A P U I V.

Intemplantile Româniloru celoru d'in Dáci'a lui Traianu d'in dilele lui Aurelianu pana la intrarea Unguriloru in Pannoni'a.

§. 1.

Români cei d'in Dáci'a fura stapaniti de Goti.

Dáci'a parasita de Aurelianu, imprenna cu locutorii ei români, mai vértosu cei de la siesuri, pre cumu inca in dilele lui Gallienu cadiuse in mânele Gotiloru, asiá de aci inainte fâra de neci o grigia de càtra imperati'a Româniloru fù de d'insii domnita pana la an. Domnului 376., candu cu mania mare, dupa cumu scrie Paulu Orosiu cartea 7. capu 33., de unde acele-si cuvinte le prescise sí Paulu Diaconu la cartea 11. in Valentu, venindu Hunii asupr'a loru, i batura câtu fura stremtorati Gotii a fugi preste Dúnare d'in colo intru imperati'a Româniloru.¹⁾ Vedi sí la Pray analele vechi ale Huniloru, ale Avariloru sí ale Unguriloru, cartea 2.

Flaviu Vopiscu in Probu capu 16. ne lasă scrisu, că acestu imperatu, carele dupa Aurelianu, pana tieneau inca Dáci'a Gotii, a imperatitu, a batutu in Illicu pre Sarmati sí pre cele alalte ginti asiá, câtu mai fâra de resboiu a luatú inapoi tóte, câte le rapise acei-a. Dupa aceea a caletoritu pr'in Tráci'a, sí tóte popórale geticesci, fiendu spaimentate cu vestea lucrurilor sí cu puterea numelui celui vechiu stremtorate, seau in deditia, seau in pretesiugu le-a primitu, adeca seau s'au datu lui, seau au facutu pretesiugu cu elu.²⁾ Sí la capu 18. scrie, că Probu, dupa ce a facutu pace cu Persianii, s'a intorsu la Tráci'a sí o suta de Bastarni a asediatu pre locul imperatíei Románilor: carii toti au tienutu credint'a.³⁾ Asémene sí Zosimu in cartea 1. capu 71. in Probu scrie, că acestu-a pre Bastarni, ginte scitica carea s'a supusu lui, primindu-i in Tráci'a, dandu-le pamenturi de agonisitu, i-a asediatu. Acesti-a de aci înainte pururea au traitu dupa legile sí dâtinele Románilor.⁴⁾

D'intru aceste vreu unii a culege, cumu că imperatulu Probu a stapanitu Dáci'a; pentru că dupa cumu marturisesce Pliniu in cartea 4. capu 12, Cluveriu sí Hoffmann in Iessiconu, Bastarnii erau popóra locuitória in steng'a Nistrului, cu cari ce ar fí avutu a lucrá imperatulu Probu, de n'ar fí fostu sub puterea lui Dáci'a, a' carei-a márginea cea de cătra média nópte erá Nistru?

Ci, pre cumu destulu de chiaru se vede d'in cetitele ale lui Vopiscu cuvinte, Probu a avutu tréba cu barbarii acei-a, carii au fostu intratu a predá in părțile imperatíei Románilor. Pre acei-a dara i-a batutu Probu sí a luatú inapoi cele rapite; pre acei-a i-a spariatu cu vestea lucrurilor sale sí unii s'au datu lui: buna óra sut'a aceea de mii de Bastarni; ér' pre altii i-a primitu in pretesiugu. Sè fí trecutu Probu Dúnarea incóce sí sè fí ajunsu pana la riulu Tir'a seau Nistru, necairi nu se cetesce. Ci sè fí sí trecutu Probu pr'in Dáci'a pana preste Tir'a, cá sè bata pre Bastarni, au

pentru o incursa cá acést'a sî trecere in tempulu de resmiritia Dáci'a a fostu supusa imperatíei Romániloru? Nu totu de-a-un'a lòcurile, pr'in care trecu ostile suntu supusa imperatíei loru.

Constantinu celu mare, pre la anulu Domnului 323., cumu ne lasà marturisu Socrate in cartea 1 capu 18., vêrtosu a invinsu pre Goti; ⁵⁾ sî cumu scrie Paulu Orosiu tocm'a in senulu locului celui barbaricescu, adecà in tienutulu Sarmatiloru i-a stersu, ⁶⁾ ér' Julianu nepotulu lui Constantinu celui mare cu multu inaintea acestoru-a a scrisu, graind in persón'a lui Constantinu, cumu cà elu Dáci'a, carea o a fostu castigatu Traianu, sî dupa aceea fù pierduta, éra-si o a capetatu inapoi. ⁷⁾ Nu me indoiescu, cà Constantinu celu mare si-a supusu sîe Dáci'a. Ér' sè fi remasu dupa mórtea lui Constantinu sub imperatí'a Romániloru, pana au trahitu Gotii intr'ins'a, necairi nu aflu.

Am cetitu unu manuscriptu scurtutiu alu, unui-a, carele d'in istori'a lui Zosimu cartea 4. capu 11., unde se povestescu cumu imperatulu Valente venindu cu ósttea la Dúnare sî trecundu Dúnarea, adeva in Dáci'a, a datu asupr'a barbariloru. Sî necutezandu barbarii a stá fácia la resboiu, se ascusera intre lacuri sî de acolo amblau pre furisii se faca incursa. VEDIENDU imperatulu techn'a barbariloru; demandà armasiloru sè remana in loculu loru, sè nu se misice asupr'a barbariloru, cì adunandu tóta multímea „*coloniloru*“ (asi'a cetesce disulu scriptoru in manuscriptulu seu) impreuna cu acei-a, caroru-a le erá incredintiata padi'a sárcineloru, fagadui fiescu carui-a o suma de auru, de vá aduce vr'unu capu taiatu de alu vr'unui barbaru. De unde toti atítiiati cu nadesdea dóbandedi indata intrandu pr'in paduri sî pr'in lacuri pre toti câti aflau i omoriau: sî aretandu capetele celoru ucisi, luau fagaduitii bani. Multi intru acestu-a chipu perindu d'intre barbari, cei alalti se rogara imperatului de pace. Ne lapedandu imperatulu rogatiunea acést'a a' loru, se fece pace fàra de neci o rosíne a'

marirei române. Pentru că de amendoué părțile se învoira, că Románii fàra primesdia sè moscenesca tóte cele ce mai înainte erau sub puterea lor: sî barbarilor li se opri, că sè nu tréca, adeca d'in colo de Dúnare sî neci de cumu, neci odata sè nu nevalésca în hotarale Romániloru. Facandu-se acésta pace, imperatulu se duse la Tiarigradu.⁸⁾

D'intru aceste asiá graiesce dîsulu scriptorului: colonii, a' caroru-a multîme o pomenesce Zosimu, afara de tóta indoiél'a erau Románi; că-ci carii barbari pentru auru aru fî omoritu pre barbari spre perirea lor? Ér' déca au fostu Románi colonii acei-a, vòlnicu suntu eu à cuventá asiá: Déca in tiér'a romanésca cea de acumu, in carea s'a intemplatu cele ce povestesc Zosimu, sî carea erá mai aprópe de Dáci'a cea nóua, sî mai vèrtosu supusa incursalorulu barbariloru, a remasu desiérta de coloni románi dupa ce a scolatu Aurelianu d'in Dáci'a cea vèchia óstea sî pre tierani seau provinciáli, cu multu mai multi coloni au trebuitu sè remana in părțile cele mai departate de Dúnare ale Dáciiei acelei-a-si, la care nu asiá lesne puteau sè mérga barbarii, că la Moldov'a sî la tiér'a romanésca; ci asiá a fostu Ardealulu; pentru că la acelu-a nu puteau lesne sè resbata barbarii pentru muntele Carpatu, cu carele e impregiuratu: se cade dara sè socotimu, că in Ardealu mai multi coloni románi au remasu; mai vèrtosu fiendu că acolo au fostu aurariéle sî alte bái, buna óra de sare, de fieru, s. c. a., cari Románii le lucrâu, pre cumu pana asta-di pr'in nepotii lor, adeca pr'in Romani mai tóte se lucra.⁹⁾

Pre cum neci o indoiéla nu póte fî, că multi Románi in dílele lui Aurelianu au remasu in Dáci'a, d'in carii sè tragu Romanii de asta-di cei d'in cóce de Dúnare; asiá cuventarea dîsului scrietoriu spre a vedi aceea e tocm'a resuflata sî fàra de neci o putere: de óra ce in Zosimu nu se afla *Colonum* (a' coloniloru) dupa cumu a cetitu dîsulu scriptorului, ci *Calonum* (a' servilorulu seau a' slugiloru), carii nu erau locuitori ai Dá-

ciei ei slugitori langa óstea imperatului. Istori'a lui Zosimu aceea spune: cã imperatul Valentu, vediendu cã barbarii Goti nu stau la bataia de lege, cã ascundien-du-se pr'in lacuri pre furisiu vreu se faca reu; n'a sloboditu pre armasi sè se bage intru acele lòcuri primedíose asupr'a barbariloru, cã tienendu-i pre acei-a in locu a adunatu tóta multímea slugitoriloru celoru de la óstea sa, sí pre cei ce aveau grigia de vasa sí de alte sarcine ce erau de trebuintia óstei imperatesci, sí le-a fagaduitu, cã câte capete de barbari voru aduce, pe totu capulu le vá dá o suma de bani. Neci nu s'a in-sielatu imperatul cu maestri'a acést'a; pentru cã dísii ómeni ai imperatului atítiați cu nadesdea castigului, cu de adinsulu dédara pr'in paduri sí pr'in lácuri dupa barbari, sí intru atâta resbatura, câtu stremtorara pre barbari a cere pace de la imperatul.

§. 2.

De Huni.

Pre cum cetíramu mai susu §. 1. d'in Paulu Orosiu, cã Gotii fura alungati d'in Dáci'a de Huni, Dáci'a cadíu sub poterea Huniloru, cari o tienura pana la mórtea lui Atil'a craiului Huniloru, carea s'a intemplatu la anulu Domnului 454. Atil'a acestu-a, cumu vedesce Pray in annalile Huniloru cartea 4., n'a traitu mai susu de cinci dieci de ani; sí a inceputu a imperatí la anulu Domnului 434. Asiá dara intre anulu 454 sí intre 434. fú aceea, cã Atil'a, craiulu Huniloru a luat de la stramosiulu lui Menumorutu siesurile cele de cátra Tis'a: carea amu pomenitu mai susu capu III. §. 5. sí mai multe vomu graí mai incolo.

Priscu, carele erá tramisu cu soli'a cea dela imperatul Romániloru cátra Atil'a, scrie la annalile lui Pray cele despre Huni, cartea 3., cumu fiendu elu la ospetiu cu Atil'a sí cu alti boiari huni, intrã Zerchon Maurusiu in casa la ei, unde se ospetau sí cá se faca risu, incepù a vorbí sí a mestecá, acumu cuvinte ausonicesci, adecate italia-nesci seau latinesci, acumu goticesci, cu care toturoru me-

seniloru le fece voia buna, câtu toti crepau de risu, ér' Atil'a neci de cumu n'a vrutu sè-si schimbe faci'a spre voia buna; numai candu a intratu Irnák fiulu lui celu mai micu, câtra acelu-a cu ochi blandi sî veseli s'a uitatu, si l'a trasu de obrazu. Ér mirandu-me eu, dice Priscu, cà Atil'a pre cei alalti fii ai sei neci intr'o séma nu-i baga, sínguru câtra acestu mai micu are inim'a lipita; unu barbaru, carele siedcă aprópe de mine, sî scia limb'a latinésca, poftindu intâiu dela mine, cá sè nu spunu câtra altii, dise: Prorocii au prorocitu lui Atil'a, cà viti'a lui se vá stinge, sî de la prunculu acestu-a se vá innoi éra-si.¹⁰⁾

Bine insemnéza Pray la locul mai susu aretatu, cà Hunii sî limb'a cea latinésca sî cea goticésca o au sciutu; altmintrea cumu ar fí potut Zerchonu sè-i invite la rîsu pre Huni, de nu l'aru fí intielesu.¹¹⁾

Otrocotsiu in partea I. despre inceputulu Unguriloru, capu 4. díce, cà limb'a aceea carea, o numesce Priscu a' Ausoniloru, a fostu limb'a cea romanésca.¹²⁾ De unde urméza, cà Atil'a sî boiarii lui, pre cumu sî cei alalti Huni au sciutu romanésce. Nu me miru dara, cà Romanii nemicu nu se sfiau de Atil'a sî de Hunii lui, ci bucurosi remaneau cu ei, cumu amu cetitu mai susu capu III. §. 5., de vreme ce Hunii romanésce graiau cu ei, sî cu midi-locirea acést'a intru tóte se intielegeau la olalta. Neci nu e mirare, cà Atil'a sî cei alalti Huni sciau romanésce, pentru cà Atil'a sî toti cei alalti Huni de pre tempulu acelu-a de obsce erau nascuti in Dáci'a, sî acolo crescuti intre Romani. De unde sî aceea urméza, cà mare multíme de Romani in dílele acele erá in Dáci'a sî cu multu mai multi erau acolo Romanii, de câtu barbarii: pentru cà nu neamulu celu multu s'a luatu a invetiá limb'a neamului celui mai pucinu, ci celu mai pucinu a' celui mai multu: pre cumu sî asta-di in Ardealu, pentru cà Romanii suntu cu multu mai multi, de câtu Ungurii sî Sasii, acesti-a de obsce sciu limb'a romanésca; ér' Romanii fórte pucini suntu,

cării sè graiesca unguresce; sas esce apoi de se afla óre carele Romanu se vorbésca e tocm'a mirare.

Pray, neplacundu-i ceea ce a scrisu Otrocotsiu, cumu cà limb'a Ausoniloru, in carea a graitu Zerchonu inaintea lui Atil'a sî a' boiariloru lui la ospetiulu lui Atil'a, unde sî Priscu a fostu intre meseani, a fostu limb'a romanésca: la loculu aretatu alu annaliloru Huniloru cu trei dovede se ingamfa a adevéri, cà limb'a Ausoniloru, despre carea graiesce Priscu, n'a fostu limb'a cea romanésca: Antâiu, pentru cà, dîce, in tempurile acele n'a potutu sè fia limb'a cea latinésca asiá stricata, câtu sè se fi facutu romanésca; neci a dón'a, numele celu de Vlachi seau Valachi scrietoriloru celoru de pre tempurile acele n'a fostu cunoscutu.¹³⁾ A treia, pentru cà a scrisu Priscu, cà unu barbaru, carele sie-deá langa d'insulu, a sciutu limb'a cea latinésca, dîce: cà de acolo e chiaru, cà Priscu n'a facutu neci o deschilinire intre limb'a cea ausonicésca sî intre cea latinésca; pentru aceea, dîce, cà gâcitur'a lui Otrocotsiu cea d'in susu spusa n'are locu.¹⁴⁾

Respondemu la dovéd'a cea d'antâiu sî la a' treia. De n'a fostu limb'a cea latinésca pre la medi-loculu a' cincea suta de la Chrs. asiá de stricata, câtu d'in dins'a sè se fi facutu romanésca; candu rogu-te s'a nascutu limb'a romanésca d'in cea latinésca, dupa tempurile lui Atil'a in cóce? Vorbe góle, fàra de neci o dovéda graiesce aci Pray. Inse lipsesce sè scimu, cà dóne limbe au fostu la Románii cei de demultu, un'a a' invetiatiiloru, alt'a a' poporului, carea se dîceá militarésca sî poporala; ceast'a o invetiau pruncii de la mamele lorú, ceea de lá gramatici in scóla. „Alt'a este, dîce Quintilianu, a vorbí latinesce, alt'a gramaticesce.“ adeca, alt'a e a vorbí limb'a latinésca, cea poporala, carea e a' poporului; alt'a a vorbí limb'a cea gramaticésca, adeca limb'a invetiatiiloru cea latinésca. Limb'a poporului romanu erá mai apusa; limb'a invetiatiiloru, carea sî asta-di se vede in cãrtile latinesci, mai iscusita; totu-si sî un'a sî alt'a e

latinésca. Nu me indoiescu, cà Priscu pr'in limb'a Ausoniloru a intielesu limb'a latinésca cea poporala; pr'in limb'a cea latinésca a vrutu se insemne limb'a latinésca cea gramaticésca, seau invetiata. Sî cumu cà deschilinare a facutu Priscu intre aceste dóue dialecte, adeca intre limb'a Ausoniloru sî intre limb'a cea latinésca; nu intunecatu se pricepe de acolo, cà limb'a Ausoniloru o aréta cá cunoscuta de obsce Huniloru, ér' cea latinésca, cá o mirare pomenesce, cà o a sciutu barbarulu celu de langa d'insulu. De ar fí fostu intru tóte cést'a cu ceea un'a, nu erá locu se spuna, cà barbarulu celu de langa d'insulu a sciutu latinesce: dupa ce odata a aretatu, cà toti meseanii Huni au intielesu pre Zerchonu candu graiá in limb'a Ausoniloru. Neci o indoiéla dara nu póte fí, cà Priscu pr'in limb'a Ausoniloru a intielesu limb'a latinésca cea poporala, carea de unde o ar fí invetiatu in tempurile acele Hunii, fàra de la Romani, intre carii fusesé nascuti sî crescuti? Bine dara a judecatu Otrocotsiu, cà in loculu mai susu aretatu la Priscu, pr'in limb'a Ausoniloru se intielege limb'a cea romanésca. La a' dóu'a. Atât'a ajunge cuventarea lui Pray, cá candu ar dice nescine: Ungurii n'au fostu cunoscuti scrietoriloru celoru d'inainte de sut'a a' nóu'a candu veniva in Panòni'a sub acestu nume; asiá dara cei ce vorbiau atunci in limb'a acestoru-a n'au vorbitu unguresce. Éra candu au inceputu Romanii a se chiamá la scrietorii cei grecesci sî latinesci Vlachi, Blachi, Valachi, vomu aretá mai diosu. Altmintrea neamuriloru slovenesci, d'in dílele cele vechi, de candu fura Románii cunoscuti loru, totu Vlasi s'au chiamatu, carea nu insemnéza alt'a sî acumu la acele-si neamuri, fora Romani, Latini Italiani; de acolo apoi fécera Grecii: Vlachi. Ci despre acést'a mai pre largu d'in diosu.

§. 3.

De Gepidi.

Dupa mórtea lui Atil'a craiului Huniloru, pre cumu ne lasà scrisu Iornande in cartea ce se dice: *De rebus*

Geticis, capu 50. scolandu-se Ardaricu, craiulu Gepidiloru cu resboiu asupr'a filoru lui Atil'a i invinse. Ellák fetiorulu celu mai mare alu lui Atil'a cadiù in resboiu, cei alalti fura alungati pana la tiérmurele mării negre, unde mai inainte sieduse Gotii. Sî asiá Dáci'a in dílele lui Marcianu imperatului de la Tiarigradu remase in manele Gepidiloru.¹⁵⁾

Pre cum este a vede d'in novel'a 11. a' lui Justinianu, imperatulu sî d'in Procopiu, despre zidurile lui Justinianu cartea 4. capu 6., Justinianu a fostu resbatutu a moscení unele cetàti d'incóce de Dúnare in Dáci'a langa Dúnare: pre cumu Literat'a sî altele multe.¹⁶⁾ Cì acestea, cumu vomu vedé mai diosu, éra-si le perdura imperatii cei de la Tiarigradu de sub stapanírea imperatíei Romániloru sî le tienura Avarii.

Nu e indoiéla, cà cetàtile, cari le numera Procopiu in partea cea d'incóce de Dúnare, au fostu in Dáci'a nóstra; de óre ce díce: cà acelea suntu d'in protiva cu cetatea Nove, ce érá d'incolo de Dúnare, in *Dáci'a ripense*; ér' d'in protiva cu Dáci'a ripense nu este altu tienutu fára Dáci'a nóstra.

§. 4.

De Avari.

La anulu Domnului 553. Longobardii, dupa cumu scrie Paulu Diaconu, uniti cu Avarii, pre carii unii i chiama sî Huni, i batura pre Gepidi de-i stínsera, câtu mai neci care se duca veste nu a remasu,¹⁷⁾ cu care intemplare se prevali Dáci'a sub stapanirea Avariloru.

§. 5.

Dáci'a volnica.

La anulu Domnului 568, cumu ne lasà marturisitu Paulu Diaconu cartea 2. capu 7., esíndu Longobardii cu totulu d'in Pannóni'a, unde locuise 42 de ani, cá sè mérga la Itali'a, lasara Pannóni'a preteniloru loru Huniloru seau Avariloru,¹⁸⁾ carea Avarii esíndu d'in Dáci'a, o sî cuprínsera, sî se asiediara a locuí intr'ins'a. Nu me indoiescu, cà atunci Avarii toti au esítu d'in Dáci'a,

candu se stramutara la Pannòni'a; pentru că asiá erá dátin'a barbariloru se locuésca pana la unu tempu intr'o tíera, apoi candu se stramutau airea de acolo cu totii se duceau. Neci odata Románii cei d'in Dáci'a d'in dílele lui Gallienu n'au potutu se resufe cá acumu: de órece esíndu Avarii la Pannòni'a, in loculu loru neci o ginte barbara n'a intratu in Dáci'a, ci sínguri Románii au remasu. Atunci imperatíele Romániloru d'in Dáci'a, ce eráu stremtorate pre la munti (capu III. §. 5.) incepura cu volnicia a se latí, a se largí. D'íntre aceste erau imperátíele, intru cari aflara Ungurii, candu intrara in Pannòni'a, capetenie pre Gelu, pre Menumorutu, pre Gladu.

La capetulu sutei a' opt'a, cumu scrie Eginhardu in vícti'a lui Carolu celui mare la anulu 795, Pipinu fetiorulu lui Carolu, batendu sí cu totulu concenindu pre Avari, pre cei d'in óstea Avariloru, cari remasese víi d'in resboiu, i-a fugaritu preste Tis'a d'in cóce.¹⁹⁾ De atunci nicairi nu s'a mai audítu numele Avariloru d'in cóce de Tis'a, macaru cá cumu dísei, pre cei remasi víi d'in resboiu, i-a silitu a trece Tis'a d'in cóce. De unde mi se pare, cá avarii cei fugariti d'in cóce de Tis'a, macaru cá se anumescu Avari seau Huni la Eginhardu, intru adeveru n'au fostu Avari, ci Sclavi; de care neamu se scie, cá multi au fostu cu Avarii, sí numai pentru aceea se numescu Avari seau Huni, pentruca au fostu in óstea Avariloru, pre cumu asta-di pre Unguri, pre Romani, pre Sêrbi sí pre cei alalti câti se afla in óstea nemtiesca la resboiu i chiama Nemti, macaru cá de vitia nu suntu Nemti. Indemnulu parerii mele acestei-a de acolo atérna, cá cumu dísei, numele Avariloru dupa aceea nu s'a mai audítu d'incóce de Tis'a; ér' Sclavii au fostu d'in cóce de Tis'a, pre carii i aflara Ungurii, candu au venitu in Ardealu, locuitori cu Vlasii, adeca cu Romanii, cumu scrie notariulu lui Bel'a capu 25. Adeca scapandu acei-a d'in pierdiarea Avariloru, pre carii i-au concenitu Pipinu, ei si-au tie-

nutu numele neamului lor, și s'au chiamatu Sclavi. Despre Sclavii acești-a vomu avé inca privilegiu a grai mai diosu, unde vomu cuventá despre Secuii d'in Ardealu.

De la perdiarea Avariloru pr'in Pipinu casiunata, Románii cei d'in Dáci'a au avutu pace adunca pretutíndenea, traindu in volnicía pana càtra capetulu seau sfêrsítulu sutei a' nou'a de la intruparea lui Christosu, candu intrara Ungurii in Pannóni'a.

Dupa ce a stinsu Pipinu pre Avari și tienutulu celu intre Dúnare și intre Tis'a vení sub poterea Franciloru; cà Eginhardu in viéti'a lui Carolu celui mare, descriendu tierele, cari le au moscenitu Carolu dîce: „Dupa ce amendoue Pannóniele și pus'a in cea alalta ripa a' Dúnarei Dáci'a și Istri'a și Libùrni'a si Dalmati'a“ scl.,²⁰⁾ unde luminatu se vede, cà Eginhardu pr'in Dáci'a a intielesu tiér'a aceea, ce este intre Dúnare și intre Tis'a, unde fusese Ringulu Avariloru, ér' nu Dáci'a cea adeverata, carea e d'incóce de Tis'a. Pentru cà Eginhardu acelu-a tienutu lu numesce Dáci'a, carele in rip'a Dúnarii cea d'incóce sta improtiv'a Pannóniei, ci acelu-a tienutu, carele in rip'a Dúnarii cea d'incóce sta in protiv'a Pannóniei e tiér'a cea intre Dúnare și intre Tis'a. Dáci'a cea adeverata standu in rip'a Dúnarii cea din cóce improtiv'a Messiei.

Intre Dúnare și intre Tis'a, care tiéra cumu veduramu mai susu Eginhardu o chiama Dáci'a, pre cumu se vede d'in annalele acelu-a-si Eginhardu cele despre faptele lui Ludovicu Piu la anulu 824, locuiá unu neamu ce se dîceá Abotriti și Predenetienti.²¹⁾ Ér' Abotritii seau Predenetientii a fí fostu soiu de Sclavi, acelea-si annale ale lui Eginhardu la anulu 822 nu ne lasa a ne indoi.²²⁾ Acea-si ne invétia chronic'a cea vechia a monastirei Moisiacense la anulu 808. intre scriptorii francesci, tom. 3.²³⁾ Pre Sclavii acei-a d'intre Dúnare și d'intre Tis'a, pre carii i zahaiau Bulgarii in dîlele imperatului Ludovicu Piu, și ei cereau ajutoriu de la acelu-a-si

imperatu asupr'a Bulgariloru, nu se lasara Bulgarii, paña nu i au impinsu togmai la munti, unde i aflara Ungurii candu au intratu intâiu in Pannònia. Vedi Notariulu lui Bel'a capu 12 care locu lu vomu cetí sí noi mai diosu.

§. 6.

Románii cei d'in Dáci'a lui Traianu neci odata n'au fostu supusi Bulgariloru.

Luciu Dalmat'a in cartea 6. cu vorbe góle díce, cá Románii cei d'incóce de Dúnare mai de multu au fostu supusi Bulgariloru; sí apoi sub nume de Pacinati s'au trasu de sub poterea Bulgariloru. Dreptu d'in scriptorii bizantini e adeveritu, cá mai de multu d'incóce de Dúnare a fostu o tíera carea loru le placù a o chiamá Bulgari'a; ei sè fí fostu aceea in Dáci'a lui Traianu, carea o locuiau Romanii, neci unulu nu graiesce. Deci de a sí fostu óre candu o Bulgaria d'in cóce de Dúnare, de acolo nu urméza, cá aceea a fostu in Dácia lui Traianu, deórece d'incóce sí langa Dúnare nu síngura Dáci'a lui Traianu ci sí alta tíera mai erá, adeca cea intre Dúnare sí între Tis'a d'in protiv'a Pannòniei, de unde sí numele Bulgariloru, pre cumu mai diosu, unde vomu graí despre inceputulu numelui Bulgariloru, vomu aretá, cá asémenea adeverului este sè fí luatú inceputu.

Candu intrara Ungurii in Pannòni'a, cumu scrie notariulu lui Bel'a, despre care mai pre largu vomu cuventá in urmatoriulu capu, între Dúnare sí între Tis'a a aflatu in partea cea d'in diosu Bulgari, in partea cea d'in susu Sclavi, toti sub stapanitoriu bulgarescu Salanu, carele siedeá in orasiulu, ce notariulu lui Bel'a la capu 39, lu chiama Tetelu. Nu airea dara Bulgari'a cea d'incóce sí langa Dúnare, despre care vorbescu scriptorii bizantini, poti sè ti-o nalucesti, fàra între Dúnare sí între Tis'a.

Niceforu patriarchulu Tiarigradului in braviariulu istoricescu, sí dupa d'insulu Teofanu in Chronografia, ér' d'in Teofanu istori'a Miscella in cartea 19. scriu sè fí fostu la laculu Meotisu, de unde au venitu Hunii, Bulgari'a vechia cea mare. Acolo fiindu, dícu, capetenia

óre carele Cubratu seau Cobratu, candu fû aprópe de mórte demandâ celoru cincii fii ai sei, cá sè locuésca impreuna, cá asiá si voru intarí imperatí'a. Ér ei împotrív'a poruncei tatalui loru, dupa mórtea lui fiesce carele luandu-si partícic'a ómeniloru sei, se dusera carele intr'o parte, care intr'alt'a, sínguru celu mai mare remanendu in mosí'a tatane-seu. Alu treilea d'entre acesti-a cu numele Asparuchu, trecundu apele Danapru sí Danastru, între aceste sí între Dúnare se asiedià cu ómenii sei la unu locu, carele pre limb'a s'a lu chiama Oglu séu Onglu.

Pre cumu Bulgari'a vechia cea mare de la laculu Meotisu, asiá sí povestea cea despre Cubratu sí despre despartírea fiiiloru lui desceptatii o socotescu între fábulé. Neci de airea nu a luatú privilegiu fábul'a acést'a, fára de acolo, cá fiindu sí Bulgarii mestecati între Huni, scriptorii grecesci cei mai d'incóce i mestecara la olalta, cátu in locu de Bulgari díceau Huni sí in locu de Huni Bulgari, sí asiá sè naluci Bulgari'a la Meotisu, de unde au esítu Hunii incóce.²⁴⁾

Mai incolo povestindu laudatii Niceforu sí Teofanu, la anulu 11 alu lui Constantinu Pogonatu imperatului Romániloru de la Tiarigradu, carele este anulu Domnului 679, cumu a inceputu imperatí'a Bulgariiloru, preste Dúnare d'incolo, dícu cá gíntea Bulgariiloru ce erá locuitória la Dúnare a pornitu a pradá tienutulu Romániloru celu invecinatu Dúnarei. De unde Constantinu óste fórte grea sí pre uscatu sí pre apa a scolatu asupr'a loru; ci Bulgarii batura óstea lui Constantinu sí trecundu Dúnarea ajúnsara la Varn'a sí mai incolo cuprínsera, cátu imperatulu fû silitu cu acea toc-méla se faca pace cu Bulgarii, cátu in totu anulu sè le dé dajde. Intru acést'a se cade a luá a-minte antáiu cá neci unulu d'in dísii scriptori nu díce, cá dóra ómenii lui Asparuchu sè fí pradatu atunci tienutulu imperatíi Romániloru sí ei-si sè fí trecutu Dúnarea a-si face d'incolo imperatí'a. A dóu'a, cuvintele lui Teofanu, candu díce, cá pamentulu, carele lu tieneau Bulgarii in dílele lui, in tempulu lui Constantinu Pogonatu a fostu

alu imperatîei Crestiniloru adeca alu Romániloru,²⁵⁾ neci cumu nu se potu intielege asiá, cà dóra pamentulu aceleu-a e d'incóce de Dúnare: câtu in dílele lui Pogonatu imperatîa Romániloru sè fî avutu d'incóce de Dúnare, adeca in Dáci'a ce-va-si tîenutu, carele in dílele scrip-torului Teofanu sè-lu fî mostenitu Bulgarii, nu se potu, dísei, intielege asiá cuvintele lui Teofanu, pentru cà macaru cà Justinianu imperatu, cumu vedlumu mai susu §. 3., apncase a tîené nescari cetàti d'incóce langa Dúnare, totu-si dupa acea le pierdura Románii, pre cumu si de acolo luminatu se vede, cà Simocat'a scrie in cartea a' 7. capu 15, cumu între imperatulu Mauritiu sî între Hagamulu Avariloru cu acea togméla se legà pacea, cà Dúnarea sè fia hotarulu între imperatîa Romániloru sî între a' Avariloru.²⁶⁾ Nemic'a dar' nu aveau Románii d'incóce de Dúnare in dílele lui Constantinu Pogonatu. Nu altu pamentu dara intielege Teofanu candu díce, cà aceleu-a, carele acumu lu tîenu Bulgarii, in dílele lui Pogonatu a fostu alu Romániloru, fàra tíer'a aceea d'incolo de Dúnare, carea dupa ce o au cuprinsu Bulgarii s'a dísu Bulgari'a. Ceea ce Teofanu graesce pre deasupr'a numai despre tíer'a carea in dílele lui o tîeneau Bulgarii, sî in tempulu lui Constantinu Pogonatu a fostu a' Romániloru, Constantinu Porfirogenitulu in cartea a' 2. despre Temati, o spune marginitu anumindu locurile cari suntu d'incolo, nu d'incóce de Dúnare.²⁷⁾ Panzá dar' de paiángenu tiesu acei-a, cari d'in cuvintele acelea ale lui Teofanu (cà neci alta umbra de dovéda nu potu se aduca) se scremu a aretá, cà tîenutulu, carele antâiu lu luara Bulgarii de la Románi in dílele lui Constantinu Pogonatu, a fostu d'incóce de Dúnare in Dáci'a, sî fîndu cà in Dáci'a locuitori erau Romanii, tragu urmare, cà Romanii cesti d'in Dáci'a lui Traianu óre candu a fostu supusi Bulgariloru.

Pentru limpede intielegerea batâii Bulgariloru cu óstea lui Constantinu Pogonatu, carea o spunu Niceforu sî Teofanu, insemnâmu sî aceea, cà bine graesce

Pray in analele Avariloru cartea 2. cumu că Bulgarii trecundu Dúnarea au facutu in Trácia préda sî dupa aceea éra-si s'au intorsu d'incóce de Dúnare, sî aci au asceptatu pre Constantinu Pogonatu, carele cu óste grea veniá asupr'a loru.²⁸⁾

§. 7

Romanii si dupa tempurile lui Aurelianu au remasu in Dáci'a neamu osebitu.

Engel in apéndicele seu celu despre inceputulu Romaniloru §. 2. díce: că togmai sè se dé aceea, că unii Románii sè fí remasu in dílele lui Aurelianu in Dáci'a, adeca sè nu fí vrutu a trece cu cei alalalti preste Dúnare d'incolo, cu anevoia se póte crede, că acesti-a intru atát'a spurcu de ginte pribegia, amblatória in susu sî in diosu, sè fí statu cá ginte osebita, adeca sè nu se fí amestecatu cu alta ginte pr'in casatoria, sè nu se fí respítu, ci pururea in locasiurile loru sè fí remasu; sî díce, că elu cu atát'a mai vêrtosu nu crede aceea, că neci unu scrietoriu vrednicu de credintia nu se afla, carele sè fí lasatu scrisu, cumu-că Románii remanendu in Dáci'a au urmatu a stá ginte deosebita; nu s'au amestecatu cu alta ginte pr'in casatoria, nu s'au respítu, ci pururea au remasu intru locasiurile loru. La care alui Engel indoiéla respundemu:

Déca lasi odata, că unii Románi in dílele lui Aureliu, trecundu altii preste Dúnare d'incolo, au remasu in Dáci'a, pre cumu amu sî adevéritu mai susu capu III, că partea cea mai mare a' nemarginitei acelei-a multími a remasu; lipsece se credi sî aceea, cumu-că aceea a remasu ginte osebita, neamestecata, sî statòrnica intru locasiurile sale, pre cumu erá sî mai inainte, de nu se vá vedí, cu marturisiri de scriptori vechi vrednici de credintia improtiva. Că fàra cadintia poftesce aci Engel marturisiri de scriptori vrednici de credintia, carii sè fí lasatu scrisu, cumu-că Románii remanendu in Dáci'a nu s'au amestecatu cu alta ginte pr'in casatoria sî nu s'au respanditu, ci au remasu intru locasiurile loru fàra cadintia, dísei, poftesce En-

gel marturisirile acele; pentru că însu-si acelu-a, carele spune ce-va fapta nouă, acelu-a e detoriu cu marturisiri vrednice de credintia se adevereze cumu că intru adeveru s'a intemplat aceea fapta de elu spusă; ér pre celu-a ce vá negá aceea fapta nevedita neci odata nu-lu indetoresce firea, cá sè vedésca, cumu-cá nu s'a intemplat aceea fapta spusă de altulu; ci pururea i da firea voia sí cadintia a o negá pana candu celu alaltu cu statòrnice dovede nu vá adeveri dís'a sa.

Dreptu aceea, deórece Engel spune fapta nouă, adeca cumu-cá Románii cei remasi in Dáci'a s'au amestecatu cu alte ginti pr'in casatoria, s'au resipitu sí nu au remasu statòrnici intru locasiurile loru; nu se cade elu se poftésca marturia improtiva, ci însu-si trebuie d'in scriptori vechi sè-si adevereze dís'a sa; altmintrelea dís'a lui aceea remane resuflata sí fàra de putere. Dar' indesiertu vomu asceptá seau de la Engel seau de la altulu asemene lui, cá sè ne cetésca acei sciptori vechi: cá neci unulu nu se afla intru tóta vechimea, carele sè fi graitu acea: cá Románii cei ce au remasu in dílele lui Aurelianu in Dáci'a, au sè se fi amestecatu cu vre-ó ginte pr'in casatoria, seau sè fi resipitu de catra olalta sí sè nu fi remasu intru locasiurile loru.

Inse macaru cá nu suntemu detori a dovedí cumu-cá Románii cei remasi in Dáci'a, seau nu s'au amestecatu cu alta óre-care ginte pr'in casatoria, seau cá nu s'au resipitu, ci au remasu in locurile loru ginte osebita, adeca au remasu Románi; totu-si cá mai chiaru sè se véda despulparca parerii lui Engel intru asemenea celoru ce amu cuventatu mai susu capu I. §. 6. sí capu III. §. 5. respundemu, cá Románii seau Romanii, preste totu graindu, pururea pana asta-di s'au ingretiosiatu a se casatorí cu muieri de altu neamu. Acést'a fire a' Romániloru de ar fi fostu cunoscuta lui Engel, credu eu, cá nu ar fi versatu asiá lesne oraclu, cumu cá anevoia se póte crede intru atât'a spurcu de ginti amblatórie in

susu sî in diosu, sè nu se fî mestecatu Románii cu alte ginti pr'in casatoria.

Sî revarsandu-se invêrstate ginti varvare in Dáci'a, pana zaboviau acolo sî de acolo portau resboiu asupr'a altoru tiere, vediendu pre acei Románi d'in Dáci'a, cà suntu venosi sî animosi, au nu este a crede, cà pre multi d'intr'insii i voru fî poftitu, ba i voru fî sî rogatu, ba unii, in carii mai tare ferbeá sangele spre resboiu, se voru fî sî imbiatu a fî loru spre ajutoriu la resboiu? Ce lucru póte fî mai firescu decátu acestu-a? Dupa ce esiá gintea aceea d'in Dáci'a sî intrá alt'a, asémenea faceau sî cu aceea, impregiurările temporiloru sfatuindu-i sè lucre asiá. De aceea Katantsich in cartea, carei-a i dede nume: de Istro, cap. 8. §. 4, macaru-cà lui i place a crede, cumu-cà mostenii Dáciei au fostu Slavii sei, totu-si bine afla cumu-cà o unire intielépta cá acést'a cu gintile cele straine i tienù pre Romani statòrnici in Dáci'a.²⁹⁾ Au imperatiescu acumu Romanii in Dáci'a sub stapanirea Austriei? sî totu-si mai multi ostasi suntu in Dáci'a d'entre Romani de càtu d'entre alte ginti sub steagurile bunului imperatu alu Austriei. Asiá este a crede, cà se faceá sî in timpurile varvariloru cele mai susu díse: sî pentru aceea cauza poteau sè aiba Romanii pace in Dáci'a de càtra varvarii acei-a, sî cu atátu mai vertosu sè-i lase varvarii nesmintiti d'in locasiurile loru, cà fiindu varvarii acei-a ginti nomade, adeca nestatòrnice in locu, sî cari mai vèrtosu se inbogatiau cu rapiri sî cu prádi de pr'intr'alte tiere, ér nu cu agonisirea pamentului, pre cumu anume despre Huni marturisesce Amianu Marcelinu cartea 31. capu 2., cumu aceea neci nu ara, neci nu se atingu vr'odata de córnelu plugului,³⁰⁾ sî loru le erá de folosu sè remana Romanii statòrnici intru locasiurile loru, sî sè-si lucre mosítele, cá sî familiiele varvariloru sè se ajútore d'in sudórea Romániloru.

De aceea este, cà in sut'a a' nou'a de la Chr., candu au venitu Ungurii cu óstea in Ardealu aflara acolo

pre Romani sub nume de Vlahi, Vlasi, ginte osebita, pre cumu scrie notariulu lui Bel'a, cu Domnulu loru Gelu; langa carii erau lipiti Sclavii. Deci in sut'a a' nou'a Romanii seau Románii erau ginte osebita in Dáci'a; candu remásera in dílele lui Aurelianu in Dáci'a, inca au remasu ginte osebita. Candu dara au incetatu Románii a fi ginte osebita? Sí candu apoi éra-si se alésera d'in spurculu varvariloru, sí se fécera ginte osebita? Lucru neindoitu este, cà Románii cei remasi in Dáci'a dupa Aurelianu pururea au fostu ginte osebita.

Note la capu IV.

¹⁾ Siquidem gens Hunnorum diu inaccessis seclusa montibus, repentina rabie percita, exarsit in Gothos: eosque sparsim conturbatos ab antiquis sedibus expulit. Gothi transitu Danubio fugientos, a Valente sine ulla foederis pactione suscepti, ne arma quidem, quo totius barbaris crederetur, tradidere Romanis. *Paulus Orosius* Lib. 7. cap. 33.

²⁾ In Illyrico Sarmatas ceterasque gentes ita contudit, ut prope sine bello cuncta reciperet, quae illi diripuerant. Tetendit deinde iter per Thracias, atque omnes Geticos populos, fama rerum territos, et antiqui nominis potentia pressos, aut in deditionem, aut in amicitiam recepit. *Vopiscus* in *Probo* cap. 16.

³⁾ Facta igitur pace cum Persis, ad Thracias rediit, et centum millia Bastarnarum in solo Romano constituit: qui omnes fidem servaverunt. *Ibid.* cap. 18.

⁴⁾ Basternas, gentem Scythicam, quae illi se subiecit, admittens in Thracia; concessis agris, colocavit. Hi deinceps secundum leges et instituta Romanorum perpetuo vixerunt. *Paulus Orosius*. Lib. 1. cap. 71.

⁵⁾ Hos enim crucis vexillo, quod est Christianorum proprium, in praelio fretus, tam fortiter devicit, ut non solum tributum quod a priscis Imperatoribus dari solebat barbaris, ipse sustulerit, sed illi etiam prae incredibili victoria obstupefacti tunc primum Christianae religioni colendae, cuius praesidio Constantinus incolumis evaserat, se totos traderent. *Socrates*. *Hist.* Lib. 1. cap. 18.

⁶⁾ Mox Gothorum fortissimas et copiosissimas gentes in ipso barbarici soli sinu, hoc est Sarmatarum regione delevit. *Paulus Orosius* Lib. 7. cap. 28.

7) Et Traiano quidem rebus a me in dobellandis tyrannis fortiter et prospere gestis merito praepou i debeo: in quo vero eam quam acquisierat regionem recuperavi, haud abs re par judicarer, nisi quoque perdita recipere, quam parare, excellentius est. *Iulianus Apostata* in Caesaribus.

8) His in hunc modum adhuc duraute hieme procuratis, inito vere Marcianopoli solvens Imperator, una cum praesidiariis ad Istrum militibus in hosticum transvectus barbaros adoritur. Illis vero pugna stataria congregi non ausis, sed intra paludes abditis, et ex iis clandestinos incursus molientibus: milites suo loco manere jussit, et omni *calonum* turba colecta, cum iis quibus erat impedimentorum commissa custodia, (*ὅσον δὲ ἦν ὀικετικὸν συναγαγῶν, καὶ ὅσον μὲντοι τὴν τῆς ἀποσκευῆς ἐπετεῖραπτο φυλακῆν*) certam auri summam ei se daturum pollicetur, qui barbari caput attulisset. Mox igitur omnes erecti spe lucri, silvas atque paludes ingressi, obvios quosque perimunt; et interfectorum capita monstrantes, pecuniam constitutam auferunt. Hoc modo quum ingens multitudo periisset, reliqui pacem ab Imperatore petebant supplices. Id postulatum ille quum non reiecisset, pax facta fuit, quae nullum majestati Romanae dedecus attulit. Nam intrinque placuit, ut omnino Romani seure possiderent ea, quaecumque prius erant in eorum potestate: barbarisque fuit interdictum, ne trajicerent, (*μὴ περαινοῦσθαι*) neve prorsus unquam Romanos intra fines irruerent. Hac pace facta, Constantinopolim profiscitur. *Zosimus Hist. Lib. IV. cap. XI.*

9) Coloni, quorum turba a Zesimo memoratur, absque omni dubio Romani erant; equi enim barbari barbaros pro auro peremissent in sui perniciem? Quod Romani fuerunt Coloni illi, liceat mihi sic argumentari: Si in Valachia moderna, in qua contigere, quae Zosimus adfert; quaeque vicinior erat Daciae novae, magisque exposita incursionibus barbarorum, turba Colonorum Romanorum remansit post sublatum per Aurelianum exercitum, sublatoque provinciales de Dacia veteri, multo plures Coloni remanere debuerunt in remotioribus a Danubio eiusdem Daciae partibus, quae barbaris ita perviae non erant, ut Moldavia et Valachia; atqui talis fuit Transylvania, in eam quippe facile penetrare barbari non poterant ob montem Carpathum, qui eam cingit: in Transylvania igitur plures coloni Romani remansisse censendi sunt; praesertim quum in ea fuerint Aurariae, aliaeque Fodinae, puta salis, ferri, ect. quas Romani excolebant, quemadmodum hodie per eorum posteros, Valachos scilicet pleraeque excoluntur.

¹⁰⁾ Postremo Zerchon Maurusius introivit. Edecon enim illi persvaserat, ut ad Atilam veniret, omnem operam et studium pollicitus, quo uxorem recuperaret. Hanc enim, cum illi Bleda studerret, in barbarorum regione acceperat, quam in Scythia ab Attila ad Aetium dono missus reliquerat. Sed spe frustratus est, quia Attilas illi succensuit, quod ad sua remigrasset. Ita tunc arrepta festivitatis occasione progressus, et forma, et habitu, et pronuntiatione, et verbis confuse ab eo prolatis, modo Ausoniorum, modo Gothorum linguam intermiscens, omnes laetitia et hilaritate diffudit, effecitque, ut in risum, qui sedari, et extingvi non poterat, prorumperent. Sed Attila semper eodem vultu, omnis mutationis expers, et immotus permansit, neque quidquam facere, aut dicere, quod jocosum, aut hilaritatem prae se ferret, conspectus est; praeterquam quod juniorem ex filiis introeuntem, et adventantem nomine Irnach placidis et laetis oculis est intuitus, et eum gena traxit. Ego vero cum admirarer, Atilam reliquos suos liberos parvi facere, ad hunc solum advertere, et animum adjicere, unus ex barbaris, qui prope me sedebat, et Latinae linguae usum habebat, fide prius accepta, me nihil eorum, quae dicerentur, vulgaturum, dixit: vates Attilae vaticinatos esse, eius genus, quod alioquin interitum erat, ab hoc puero restauratum iri. Ut vero convivium ad multam noctem protraxerunt, minime diutius nobis computationi indulgendum esse duximus, sed frequentes exivimus. *Priscus*, in excerptis p. 46. *apud Pray* in *Annalibus Hunnorum*, Lib. 3. Part. 1.

¹¹⁾ *Priscus* . . . sat aperte prodit, Hunnos tam Latinae, quam Gothicae, lingvarum perito fuisse; alioquin qua ratione Zerchon risum commovere poterat, nisi intellectus ab Hunnis fuisset. *Pray* *Loc. cit.*

¹²⁾ Supponit (*Priscus*) in his quod ipsorum quoque Hunnorum aliqui ob commercia cum Romanis, operam dabant linguae Gothicae, quae cognata Alanicae, et Ausoniae. Ubi per Ausoniorum linguam intelligo Valachicam, quasi corruptam Latinam. *Otrocotsius* Part. 1. Origin. Hungar. cap. 4.

¹³⁾ Ceterum quod *Otrocotsius* Ausoniorum id temporis linguam vocet Valachicam, nescio, an recte sentiat, cum ea tempestate Latinorum lingua ita corrupta esse nequiverit, ut in Valachicam commigraret: nec Blachorum seu Valachorum nomen apud Scriptores illorum temporum cognitum fuit. *Pray loc. cit.*

¹⁴⁾ Ex hoc liquet Priscum inter Ausoniam et Latinam linguam nullum discrimen statuuisse, itaque conjectura *Otro-*

entsii de lingua Valachica, quam supra retulimus, locum non habet. *Pray cit. loc.*

¹⁵⁾ Ardaricus Gepidarum Rex victoriam reportavit de filiis Athilae. Filius Atthilae natu major, nomine Ellac cecidit in bello. Reliqui vero Germani eius eo occiso fugantur juxta litus Pontici maris, ubi prius Gothos sedisse descripsimus. Cessere itaque Hunni, quibus cedere putabatur universitas . . . Haec causa Ardarici Regis Gepidorum felix adfuit diversis Nationibus, qui Hunnorum regimini inviti famulabantur, eorumque diu moestissimos animos ad hilaritatem libertatis votivae erexit: venientesque multi per legatos suos ad solum Romanorum, et a Principe tunc Marciano gratissime suscepti, distributas sede, quas incolerent, accepere. Nam Gepidae Hunnorum sibi sedes viribus vendicantes, totius Daciae fines, velut victores potiti, nihil aliud a Romano imperio, nisi pacem, et annua solemnia, ut strenui viri, amica pactione postulavere. Quod et libens tunc annuit Imperator, et usque nunc consvetum donum est. *Iornandes de rebus Geticis. cap. 50.*

¹⁶⁾ Cum igitur in praesentia, Deo auctore, ita nostra Respublica aucta est, ut *utraque ripa Danubii* iam nostris civitatibus frequentetur, et tam Viminatium, quam Recidua, et Literata, *quae trans Danubium sunt*, nostrae iterum ditioni subiectae sint. *Novella XI. Iustiniani. I.*

Ab urbe Viminatio porro pergeantibus (*secundo nempe Istro.*) munitiones tres in ora Istri occurrant, Picnus, Cupus, et Novae . . . contra Novas *in adversa continente* turris erat derelicta iam quidem, nomine Literata; Lederatam vetores appellarunt. Ex ea magnum, ac praevalidum Castellum fecit Imperator noster. Post Novas Castella sunt, Cantabazates, Smornes, Campses, Tanatas, Zernes, ac Ducepratam: *et in ripa ulteriori alia multa*, quae a fundamento aedificavit. *Procopius de Aedificiis Iustiniani Lib. 4. cap. 6.*

¹⁷⁾ Obiit interea Turisendus Rex. Gepidarum, cui successit Cuimundus in Regno. Qui vindicare veteres Gepidorum injurias cupiens, rupto cum Langobardis foedere, bellum potius quam pacem elegit. Alboin vero cum Avaribus, qui primum Hunni, postea a Regis proprii nomine Avars appellati suat, foedus perpetuum iniit, dehinc ad preparatum a Gepidis bellum profectus est. Qui cum adversus eum e diverso properarent, Avars, ut cum Alboin statuerant. eorum patriam invaserunt . . . Comittitur ergo praelium, pugnatum est totis viribus. Langobardi victores effecti sunt, tanta in Gepidos ira saevientes, ut eos ad interneccionem usque delerent, atque ex copiosa multitutine, vix nuncius superes-

set Gepidorum vero genus ita est diminutum, ut ex illo iam tempore ultra non habuerint Regem, sed universi, qui supresse bello poterant, aut langobardis subjecti sunt, aut usque hodie Hunnis eorum patriam possidentibus, duro imperio subiecti gemant. *Paulus Warnefridus Langobardus, Diaconus Forojuliensis de Gestis Langobardorum Lib. I. cap. 27.*

¹⁸⁾ Tunc Alboin sedes proprias, hoc est Pannoniam, amicis suis Hunnis contribuit eo scilicet ordine, ut si quo tempore Langobardi necesse esset reverti, sua rursus arva repeterent, Igitur Langobardi relicta Pannonia, cum uxoribus et ratis, omnique suppellectili Italiam properant possessuri. Habitarunt autem in Pannonia annis quadraginta duobus; de qua egressi sunt mense Aprili, per indictionem primam, alio die post sanctum Pascha, cuius festivitas eo anno juxta calculi rationem, ipsis Kalendis Aprilibus fuit, cum iam a Domini incarnatione anni quingenti sexaginta octo essent evoluti. *Paulus Diaconus Lib. 2. cap. 7.*

¹⁹⁾ Pipinus autem Hunnis trans Tizam fluvium fugatis, eorumque regia, quae ut dictum est, Riugus, a Langobardis autem campus vocatur, ex toto destructa, direptis pone omnibus Hunorum opibus etc. *Eginhardus in vita Caroli Magni ad annum 795.*

²⁰⁾ Postquam utramque Pannoniam, et appositam in altera, Danubii ripa Daciam, Histriam quoque, ut Liburniam atque Dalmatiam etc. *Eginhardus in vita Caroli Magni.*

²¹⁾ Ceterum Legatos Abotritorum, qui vulgo Predenecenti vocantur, et contermini Bulgaris Daciam Danubio adjacentem incolunt, qui et ipsi adventare nunciabantur, illico venire permisit. Qui cum a Bulgaris iniique infestari se quererentur, et contra eos auxilium sibi fieri deposcerent, donum ire, atque iterum ad tempus Bulgarorum Legatis constitutum redire iussi sunt. *Eginhardus, Annales de gestis Ludovici Pii Imp. ad annum 824.*

²²⁾ Ipse vero peracta autumnali venatione trans Rhenum hyematum ad Franconofurt profectus est: ibique generali conventu congregato, necessaria quaeque et ad utilitatem Orientalium Regni sui finium pertinentia, more solenni cum Optimatibus, quos ad hoc evocari jusserat, tractare curavit. In quo conventu omnium Orientalium Sclavorum, hoc est Abotritorum, Soraborum, Wilsorum, Behemannorum, Maruanorum, Predenecentorum, et in Pannonia residentium Avarum Legationes cum muneribus ad se missis excepit. *Ibid. ad ann. 822.*

23) Et Godofredus Normannorum Rex venit super illos Sclavos, qui dicuntur Abotriti, et vastavit magnam partem regionis eorum, et aliquas civitates destruxit, *Chronicon vetus Moissiacensis Caenobii ad ann. 808. Francicorum Scriptorum* Tom. 3.

24) Quia vero Bulgaris . . Hunni iam inde a temporibus Athilae commixti erant, quibus cum socia iungentes arma Graecorum imperio gravissimi fuere, inde factum, ut a posterioribus Graecis Scriptoribus, veluti Nicephoro, Constantino, ac Teophane, *Hunni* pro Bulgaris, et vice versa, saepe dicerentur. Atque hoc est, quod rebus Sclavicis maximam ab hominum memoria peperit confusionem. Huic malo accessit illud, quod cum Theophanes, ac Nicephorus *Bulgaros* (ita perperam pro Hunnis) ab Maeotide accersissent, turba Sclavicornum Scriptorum tempus sibi opportunum adesse rata, uti tum secula erant, a *Volga* ad Istrum deducere nihil dubitavit Bulgaros, in primis quod apud recentiores Geographos *magnam Bulgariam* orientali *Volgae* fluminis ripa signatam vidissent a qua tamen regione Bulgari nostri tantum semper quantum ab Istro Volga, remoti erant. Ita videlicet vocum analogia, non examinata, doctissimis etiam viris impouit. Et ubi quaesco, *Volgae* nomen ad haec, de quibus agimus tempora? *Αντλ.* Graecis, *Αντλ.*, *Ατλνς*, Tataris *Atil* dicebatur. Finge hinc Bulgaros, si potes! Miror sane doctos id non observasse viros. *Katancsich de Istro* cap 7. §. 19.

Sed, inquis quid cum Teophane sumus facturi, qui Bulgariam ad Maeotim statuit? Aio, Teophanem, Seculi IX. Scriptorem, e sua loqui aetate, qua Hunni cum Bulgaris iam permixti erant, eadem pene ratione, qua Slavos cum Avaribus male commissos supra memoravimus. Vetustiores, uti Procopius, Agathias, Menander, qui Hunnica tradidere, ne bitta quidem de Bulgaris; quos ipsi tamen, si aetate sua ad Maeotim, ubi a recentioribus ponuntur, habuissent, citra dubium commemoraturi erant. Ac duo quidem priores a Maeoti Vturguros et Cuturguros ad Istrum deducunt, sed neuter Bulgaros facit, quin Agathias pallam *Hunnos*. Mihi vero potior coevi quam recentioris cujuscumque ratio habenda esse videtur. Et quid est quod nullam hodie seu ad Maeotim, sive ad Volgam videmus Bulgariam *Ibid.* §. 20. *Et in Notis ad §. 21. sub Litera c.* ait: „De Cubrati filiis fabulam apud Pray Avar. ad ann. 667. vide etc.“

26) Eam nimirum nunc ipsi occupant terram, quae tum Christianorum ditionis erat. *Teophan. in Chronografia ad ann. 11. Constantini Pogonati.*

27) Ex pacto autem Ister ad Romanorum, Abarumque fines dirimendos constituitur, et potestas eisdem contra Slavos trajiciendi conceditur, *Simocatta* Lib. 7. cap. 15.

28) Etenim Bulgaria, et Ister fluvius, et mons percelebris Haemus nuncupatus, qui usque ad Pontum pertinet, Thraciae partes fuerunt, nunc autem alienae, et sejunctae existunt. Caeterum Thraciae Tema sub Imperatore Constantinopolitano constitutum ad eius jura, et ministeria redactum erat, nec ullus unquam Praetor in ea fuerat. At ex quo infensa Deo Bulgarorum natio ad Istrum fluvium trajecit, tunc etiam Imperator ipse coactus fuit, ob incursiones, et impressiones Scytharum, et ipsorum Bulgarorum ad Thematis ordinem Thraciam, reducere, et Praetorem in eo Themate creare. Barbarorum autem transitus ad Istrum fluvium circa finem imperii Constantini Pogonati exstitit, unde eorum nomen inclaruit, ac pervargatum est. *Constantinus Porphyrogenitus* Lib. 2. de Thematibus.

29) Ex qua *Teophanis* narratione non operose colligitur, Bulgaros actis in Thracia praedis Istrum rursus trajecisse, atque istuc intra munimenta Romanis praestolatos fuisse, quod cum equites Constantini fuga ex errore corriperentur, eos trajecto Danubio ad Varnam Ponto Euxino adsitam urbem consequuti fuerint. *Pray Annalium Avarum* Lib. 2.

30) Hodie quidem nulli praeter *Valachos* sunt Italici apud nos coloni; qui quod majori essent numero, juncta cum indigenis societate, persistere usque hodie. *Katantsich de Istro*. cap. 8. §. 4.

31) Hunnorum gens . . omnem modum feritatis excedit, . . prodigiosae formae et pandi ut bipedes existimes bestias, vel quales in commarginandis pontibus effigiati stipites dolantur incomite . . . Aedificiis nullis unquam tecti . . . Nec enim apud eos vel arundine fastigatum reperiri tugurium potest. . . Galeris incurvis capita tegunt; hirsuta crura coriis munientes hoedinis. . . *Nemo apud eos arat, nec stivam aliquando contingit*. . . Inconsultorum animalium ritu, quid honestum, inhonestumve sit penitus ignorantes. . . Hoc expeditum indomitumque hominum genus, externa predandi avigilate flagrans immani, per rapinas finitimorum grassatum etc, *Ammianus Marcellinus* Lib. 31. cap. 2.

CAPUT V.

Pentru descalecarea Ungurilor in Ardealu.

§. 1.

Necumpetata drăgoste a avutu Notariulu lui Bela spre Unguri.

Celu d'antâiu intre toti istoricii, cele ce suntu pentru intrarea lui Tuhutumu cu óstea unгурésca in Ardealu le scrise pre la capetulu sutei a' dóue spre diecea de la Chr., notariu alu lui Bel'a craiului ungrescu; carele pana aci a fostu anonimu, adeca neanumitu, carui-a nu i s'a sciutu numele; ér' acum pre cumu invétia Engel in apéndicele seu celu despre inceputulu Romaniloru §. 4., nu e mai multu anonimu, dupa cum insu-si a aretatu la vindiciale anonimului ale lui Danielu Cornide, ci e Paulu episcopu alu papistasiloru Unguri d'in Ardealu, carele a custatu in dílele lui Bel'a alu treilea craiului Ungurilor.^{1*)}

Acestu notariu atát'a fû imbetatu de drăgostea Ungurilor, câtu nu numai fára cumpetu maresce laudele Unguriloru sí micsioréza vértutea altoru neamuri; ci inca fiindu Ungurii pagani, nu se stidesce asupra canónelor teologiei sí ale ortodocsiei a scrie, cumu cà acele daruri fura date de susu Unguriloru,

*) In dílele aceste Iosifu Kereszturi, profesorulu istoriei universale sí alu celei pragmátice a' Craimeii ungresci, in craiéseca universitate de la Pest'a, a datu la tipariu o disertatiune despre veaculu notariului anonimu alu Craiului Bel'a, in carea cu tari dovede adeveréza, cumu cà acestu istoriografu a fostu notariu alu lui Bel'a celui cu numele acestu-a intâiu craiu alu Ungariei, carele cumu spune Pray in annalele crailoru Ungariei cartea 2. fû coronatu craiu la anulu Domnului 1060. sí mori la anulu 1063. Sí aceea se vedesce in laudat'a disertatiune, cumu cà anonimulu notariu alu Craiului Bel'a, celui intâiu cu numele acestu-a, târdiu dupa mórttea lui Bel'a acestui-a a scrisu istori'a sa, sí pre cumu prea asemenea adeverului este, tocm'a in dílele lui Colomanu Craiulu Unguriloru, carele cumu se vede la Pray in cartea mai susu insemnata, fû innaltiatu la Craime in anulu Domnului 1096. Insemnarea tipografului romanescu d'in acésta tipografia craiéseca. Nicolae Vézen.

cari arare ori sî celor mai buni crestini sî mai iubiti lui Domnedieu s'a obicinuitu ceriulu a haradî. Acésta a' notariului necumpetata pátima sî nesuferita scadere insu-si intieptii Unguriloru o vedu in istori'a notariului. Acelu necumpetu alu notariului, mai nainte de tóte, eu, dupa socotél'a insemnáriloru, cari ungurulu Danielu Cornide in vindiciale notariului la sectiunea 2. capu 4. §. 6. le fece, aci lu voiu aretá.

Asiá notariulu la capu 3 díce, cá mamei lui Almu, carele fû capetení'a Unguriloru, fiindu insarcinata cu Almu i s'a facutu vedènia domnedieésca.²⁾ La capu 4. díce, cá in Almu, macaru cá erá paganu, a fostu darulu Spiritului santu.³⁾ La capu 8 díce, cá lui Almu erá ajutoriu Spiritulu santu.⁴⁾ La capu 33. díce, cá in Unguri erá harulu celu domnedieescu.⁵⁾ La capu 50. díce, cá indurarea lui domnedieu mergeá inaintea Unguriloru sî Domnedieu pre vrasmasii loru i dede lui Arpad capeteniei sî armasíloru lui.⁶⁾ Asémenea la capu 44. sî 37 díce, cá harulu celu domnedieescu mergeá inaintea Unguriloru.⁷⁾ La capu 20. profeti'a lui Moisa cea pentru fii lui Israilu facuta nebunesce o aplica spre Unguri, sî intru Unguri díce, cá o a implenitu Domnedieu.⁸⁾ Asémenea fàra cumpetu este, candu díce la capu 7., cá Ungurii pre tóte gintile intrecu cu harnici'a venatului,⁹⁾ candu díce la capu 56, cá Ungurii suntu neinvinsi in obicinuitele ale resboiului ostenele,¹⁰⁾ candu in prologu pre largu spune, cumu neamulu ungurescu e preastralucitu, preaintieptu, blandu, fàra neci unu pecatu sî prea viteazu, candu la capu 4, 53, 57, pre Almu, pre Zoltanu, pre Toxus, pre carii scrietorii cei nemtiesci i scriu a fí fostu ómeni blastemati, elu i lauda cá au fostu induratori; dárnici, drepti intiepti sî cu alte fapte, bune infrumsetiati.

Langa aceste se cade a luá a minte, cá câte resbóia avura Ungurii cu neamuri tari pana au cuprinsu tiér'a, careá acumu se díce ungurésca sî totu Banatulu, tóte asiá le scrie notariulu, cá candu pre fiesce-carele neamu, cu care se batura, nu numai intr'o dî sî cu o

batalia sîngura l'ar fi invinsu Ungurii, cî cá candu inca neci unulu d'între d'însii intru acele cumplite batalie nu ar fi cadiutu, carea socotindu firea resboiului e tocmai cu nepotintia. Vedi la notariulu capu 39, 41 si 44. Numai candu mai pre urma se batura cu Menumorutu la Bihoru scrie la capu 51, cá au cadiutu dóuedieci de Unguri sî cincispredece Secui.

D'intru aceste sî d'in multe alte, cari se cuprindu in istori'a notariului, fiesce-carele póte vedé, cá dupa canónele critice intru acele ce scrie notariulu spre marea lauda a' Unguriloru seau spre micsiorarea altoru neamuri, nu póte sè i se créda.

Despre notariulu acestu-a judecata face marele apertoriu alu notariului Engel in loculu mai susu insemnatu. Díce cá notariulu a cunoscutu bine tienutulu Ardealului, sî cá este d'între cei mai alesi istorici ungresci, sî cumu-cá trebue sè i se créda intru cele ce povesteste despre venirea Unguriloru in tíer'a ungresca „afara de acele, cari insu-si le ageresce“. ¹¹⁾

§. 2.

Intrarea Unguriloru in Pannóni'a.

Inainte de a veni Ungurii in Pannóni'a, carea acumu se díce Ungari'a seau tíer'a ungresca, scrie notariulu la capu 9, cá lovindu-se Ungurii cu Rusii, adeca cu Muscalii, i batura pre Rusi si i alungara pana la Chieu, sî standu acumu Ungurii a redicá scárile pre murii cetátii, cá se resbata in Chieu, se rogara Rusii de pace, sî indemnav pre Unguri, cá lasandu Galiti'a se mérga in Pannóni'a, carea mai nainte fusese a' lui Atil'a. Laudara-le fórté tíer'a acést'a, sî le spuneau sî ce feliu de neamuri locuescu in Pannóni'a adeca Sclavi, Bulgari, Vlachi sî pastorii Romániloru, pentru cá dupa mórtea lui Atil'a pamentulu Pannóniei lu numeau Románii pasiune, pentru cá turmele loru se pasceau in pamentulu Pannóniei. ¹²⁾

Ajungundu Ungurii de la Chieu Galiti'a, scrie notariulu la capu 11, cumu ducele Galitiei a esítu inaintea Un-

guriloru descultiu multe daruri aducundu, caroru-a laudandu-le Pannoni'a pre rendu le spuse ce neamuri tienu acumu Pannoni'a: adeca pana in Dúnare de a drept'a Dúnarii cumu cure, Románii au asiediatu pastorii loru. Èr' tienutulu, carele e intre Tis'a sî intre Dúnare l'a cuprinsu sîe-si marele Reanu duc'a Bulgariei, mosiulu lui duc'a Salanu, pana la mîrginea Rusiloru sî a' Lesiloru, sî a asiediatu acolo se locuésca Sclavi sî Bulgari. Èr' tienutulu, carele e intre Tis'a sî intre codrulu Igfonu, carele e de cîtra Ardealu de la Muresiu pana la Somesiu, l'a cuprinsu sîe-si duc'a Morutu, alu carui-a nepotu s'a dîsu de Unguri Menimorutu, pentru cã aveá multe vrute sî in pamentulu acelu-a locuescu ginti, cari se dîcu Cozar. Èr' tienutulu, carele e de la Muresiu pana la cetatea Ursiu'a (Urschia), l'a cuprinsu ore-carele duca Gladu esîndu d'in cetatea Vidinului cu ajutoriulu Cumaniloru.¹³⁾ Inse la capu 44. domni'a lui Gladu o intinde notariulu pana la Horom.¹⁴⁾

De aceea notariulu la capu 12 scrie, cã trecundu Ungurii preste munte ajúnsera de cîtra pîrtile cetátii Ungu sî se odichnira 40 de dîle la Muncaciú, care locu mai antáiu l'au cuprinsu in Pannoni'a. Acolo erau locuitori Sclavii, supusii lui duc'a Salanu. Acesti-a temendu-se fórte de Unguri, le dara tóte cele de lipsa, pövestindu-le, cumú morindu craiulu Atil'a, marele Reanú stramosiulu lui duc'a Salanu esîndu d'in Bulgari'a cu ajutoriulu sî cu sfatulu imperatului Greciloru á fostú cuprinsu tienutulu acelu-a. Sî cumu insu-si Sclavii d'in tíer'a Bulgariei fúra dusi la mîrginea Rusiloru, sî cumu acumú i tiene duc'a Salanu.¹⁵⁾

Unii d'in cuvintele lui Constantínu Porfirogenitulu, cele ce in cartea cea despre guvernarea imperatíei partea a' 2. capu 40 pentru Unguri, pre carii elu i numesce Turci, ne lasá scrise, vreu se infranga crediementulu notariului lui Bel'a, intru cele ce scrie notariulu pentru intrarea Unguriloru in Pannoni'a. Cã vreu ei d'in dîsele cuvinte ale lui Constantínu Porfirogenitulu se cîlêga, cumu-

cà Ungurii nu de càtra Muncaciu au intratu in Pannòni'a, cì pr'in tiér'a romanésca de càtra Severinu, unde se afla remasítiele podului lui Traianu.

Cì Constantinu Porfirogenitulu la loculu mai susu insemnatu nemic'a nu graiesce despre intrarea Unguriloru in Pannòni'a fora câtu spune unde s'au asiediatu Ungurii a locuí dupa ce fura alungati d'in Moldov'a de Patînatîti. Sî descriendu tiér'a, adeca Pannòni'a, carea Porfirogenitulu o numesce Turci'a, unde s'au asiediatu Ungurii a locuí, incede a spune antâiu inceputulu tierei acesteia-celu mai aprópe de d'insulu. De càtra inceputulu tierei acesteia, *κατὰ τῆς Τροχίας ἀρχῆς*, dice, cà este podulu lui Traianu, dupa aceea apele Timisiu, Tutisiu, Muresiu, Crisiu, Tis'a, cele alalte pana la franci. Cuvintele lui Constantinu Porfirogenitulu despre aceste mai susu la capu I. §. 6. suntu scrise latinesce.

§. 3.

Soli'a lui Tuhutumú catra Arpadu ducele Unguriloru.

Cuprindiendu Ungurii partea cea d'in susu a' imperatíei lui Salanu, unde locuiau Slavii, vr'o câti-va capitani mari unguresci, intre carii erá sî Tuhutumú, serie notariulu la capu 22, 23, cà trecura cu óste Tis'a, sî cuprînseserá totu tienutulu pana la pórt'a Mèsesiului, unde sî fîpseserá márgine tierei unguresci, cá adeca pana la pórt'a Mèsesiului totu pamentulu acelu-a sè fía alu Unguriloru; unde mai multe díle remáseserá dísiu capitani cu óstea, pana ce au intarítu bine marginele tierei unguresci.¹⁶⁾

Amenandu, adeca zabovindu mai lungu tempu acolo. Tuhutumú audí de la locuitori bunatatea tierei Ardealului, unde óre carele Gelu Romanu tieneá domni'a. De unde incepù a dorí, cà de ar fí cu potintia, pr'in harulu lui duc'a Arpadu domnului seu, sè-si capete síe-si, sî remasítieloru sale Ardealulu. Notariulu capu 24.¹⁷⁾

De unde, cumu serie notariulu la capu 25, tramise pre óre-carele omu vicleanu, pre Opaforcósiu tatalu lui Ogmandu, cá pre furisiu amblandu sè véda bunetatea Ardealului sí ce plésa de ómeni suntu locuitorii lui,

câtu de s'ar poté sè dé resboiu cu d'insii, pentru că voiá Tuhutumu cu harnici'a sa sîe nume sî pamentu sè-si agonisésca. Deci tatalu lui Ogmandu, spionulu lui Tuhutumu, cá vulpea amblandu impregiuru sî vediendu bun'a rodire a' pamentului acelui-a sî locuitorii lui, încâtu póte omulu vedé, mai susu de câtu se póte i placù Ardealulu sî curundu intorcundu-se la Tuhutumu multe i spuse despre bunatatea tieriei acelei-a, cumu aceea e raorata de preabune riuri, ale caroru-a numele sî folosurile in síru i le povestí, sí, sí cumu-cà in nasipulu acelu-a se culege auru, sî aurulu pamentului acelui-a e fórte bunu, sí cá acolo se taie sare sî locuitorii tieriei aceleia suntu cei mai apusi ómeni a tóta lumea, acei-a suntu anume Vlasi (Romani) sî Sclavi, neci nu au alte arme fara arcu sî sageti. Ducele loru Gelu nu e puternicu, neci nu are armasi buni pre langa sine, carii se cuteze a stá asupr'a indresnirii Unguriloru, ba sí de la Cumani sî de la Pitienati multe necasuri patimescu.¹⁸⁾

Audiendu aceste Tuhutumu de la spionulu seu Opaforosiu, scrie mai incolo notariulu la capu 26, petrecù soli la ducele Arpadu cá sè-lu slobóda a merge in Ardealu, sè se ostésca asupr'a lui duc'a Gelu, pre carele lu sî slobodí Arpadu.¹⁹⁾

Insemnâmu aci d'in cele mai susu cetite d'in notariulu lui Bel'a, cá Tuhutumu nu sî pentru ostasii unguresci, carii erau cu d'insulu a doritu se capete Ardealulu, ci pentru sine sî pentru fii fiiloru sei ce voru urmá dupa d'insulu. Despre carea sî mai diosu vá vení vorba.

§. 4.

Resboiulu Unguriloru cu Romanii in Ardealu.

Scrie notariulu la acelu-asi capu 26, cá intorcundu-se cu slobodieni'a cea mai susu aretata de la Arpadu solulu lui Tuhutumu, indata-si Tuhutumu se gatí cu ostasii unguresci, carii erau sub povati'a lui, sî intrà in Ardealu asupr'a lui Gelu ducele Romaniloru. Êr' Gelu audiendu de venirea lui Tuhutumu, si adunà óstea sa, sí cu pri-pitu cursu dede sè-i ésa inainte, cá sè-lu impedece sè

în între pre pôrt'a Mèsesiului, cî Tuhutumu într'o dî trecundu codrulu, ajunse la rîulu Almasiu, unde amen-dóue ostile se întálnira midi-locindu între ele rîulu. Ér' duc'a Gelu voiá acolo sè-i oprésca pre Ungûri cu sage-tatorii sei, cá se nu tréca.²⁰⁾

A' dóu'a dî înainte de diori de diu'a, urméza nota-riulu la capu 27, Tuhutumu si impartî óstea in dóue, o parte o tienù cu sine d'incóce de rîu, o parte o tra-mise cu pucinu mai susu, cá trecundu rîulu fara de a semtî ostasii lui Gelu, se urdiésca batai'a. Carea asiá se sí facù, cà pre lesne trecundu acesti-a rîulu, ambe ostile se apucara de bataia sí se ostira Ungurii sí Romanii laolalta cumplitu, cî fura invinsí armasii lui Gelu sí d'între ei multi fura omoriti, ér' mai multi prinsi. Carea vediendu duc'a Gelu pentru aperarea vietii cu pucini apucà fug'a sí grabindu a fugi la cetatea s'a, ce erá langa Somesiu, armasii lui Tuhutum gonindu-lu langa rîulu Copusiu lu omorira.²¹⁾

Atunci locuitorii tierci vediendu mórtea Domnului loru Gelu, d'in bunavointi'a loru cu darea de mana si alésera loru-si domnu in loculu lui Gelu pre Tuhutumu tatalu lui Horc'a, sí in loculu acelu carele se disè Es-culcu (Eskülló), i jurara lui credintia de unde d'in diu'a aceea loculu acelu-a s'a numitu Eşculeu, cà-ci cà acolo au juratu. Sí d'in diu'a aceea a tienutu tier'a aceea cu pace sí cu fericire.²²⁾

Aceste sunt, care ni le lasà scrise notariulu lui Bel'a despre intrarea lui Tuhutumu cu ostasii ungu-resci in Ardealu, sí despre asiediarea lui acolo. D'in care, dupa socotél'a critica de se voru luá, neci o mic-siorare nu urméza asupr'a Romaniloru, cî fiindu-cà unii d'între protivnicii Romaniloru cu unele d'intru aceste reu întrebuintiandu-se fàra dreptate se nevoescà a mic-siorá marirea Romaniloru sí a o innegrí; se cuvine aceste mai pre largu a le respicá, si-a le lamurí.

Ér' înainte se cade se insemnu, cà notariulu la capu 27 macaru cà spune, cà cumplita bataia fù între

Unguri sî între Romani²³), cãtu multi cadiura d'între Romani, totu-si d'între Unguri neci unulu nu scrie sè fî peritu, seau sè se fî pleguitu, adeca ranitu. Cine pôte crede, unde se intãlnescu dóue osti protívnicie sî se batu între sine cumplitu, de o parte se cada multi, sî de ceea parte neci unulu? De unde mai luminatu de cumu stralucesce sórele candu e cruce amédia-di se vede, cà cele ce scrie notariulu pentru resboiulu lui Tuhutumu cu Gelu spre necumpetat'a lauda a' Unguriloru sî spre apunerea Romaniloru, nebunia este a i le crede.

§. 5.

Barbati'a Romaniloru.

Cu gurile pline vestescu protívnicii cuvintele acele d'in istori'a notariului capu 25, cu cari se dice acolo, cà Romanii suntu cei mai apusi ómeni a tóta lumea, sî cu acele credu ei cà potu aretã in faci'a a tóta lumea nu sciu ce slabitiune streina in Romani.

Ci intru adeveru batu aerulu ei atunci, candu d'in cuvintele acele se nevoescu a micsiorã pre Romani. Pentru cà precumu mai susu (§. 1.) aretai necumpetat'a drãgoste, carea aveã notariulu spre gîntea cea unгурésca, sî ur'a spre alte limbe, la multe scãlciituri l' impinse pre elu. De acolo e, cà asiã apusu graesce despre Romani scriendu resboiulu loru celu cu Ungurii.

Cã afara de altele, care d'între acei Unguri poteã sè aiba cunoscinti'a toturoru neamuriloru lumei acesteia, cá alaturandu pre Romani cu fiesce-care neamu alu lumei, sè fia destoinicu a judecã, óre Romanii suntu cei mai misiei între ómenii a tóta lumea?

Apoi sciutu lucrulu este, cà notariulu asupr'a nimenii nu erã asiã maniosu, pre cumu asupr'a aceluora, carii candu-va au batutu pre Unguri. Iusu-si Cornide Danielu Ungurulu o cunósce aceea in vindiciale notariului, sectiunea 2. capu 4. §. 3, unde d'in capulu 55 alu istoriei notariului aréta mani'a cea mare a' notariului asupr'a Teutoniloru, Bavariloru, Alemaniloru, cà-ci

au batutu pre Unguri sî au spandiuratu pre capitaniiloru pre Lelu sî pre Bulsu²⁴) Inse despre Joanu Chinnamu notariulu imperatului Manuilu Comninu, carele scrise istori'a comnineloru a' lui Joanu sî a' fiului lui Manuilu, de la anulu Domnului 1118 pana la anulu 1176, adeca in sut'a a' dóue spre diceca, la alu carei'a sfêrsîtu a scrisu sî Paulu notariulu lui Bel'a istori'a s'a, se scie, dîsei d'in cartea a' 6. a' lui Chinnamu, cumu Leone Vatafi d'in porunc'a imperatului fû tramisu cu óste mare sî cu multîme de Romani d'in tiér'a romanésca, cá se dé navala asupr'a Unguriloru. Acest'a óste intrandu in tiér'a Unguriloru facû préda mare, omori ómeni multi fórte, pre atâti'a duse in robia, turme de oi, copia de cai, sî alte vite manà de la Unguri²⁵) De unde dupa tréb'a sa nu poteá se nu fia fórte maniosu notariulu lui Bel'a asupr'a Romaniloru, pentru aceea prospeta mare pagubire ce facura atunci Romanii Unguriloru.

Nu me indoiescu, cá sî pre Solomonu, can lu aveá elu vrașmasi'a asupr'a lui Ladislan celui cu numele acestu-a antâiu craiu alu Unguriloru l'au ajutatú Romanii, de órece cumu scrie An'a Comnin'a in cartea a' 7. la Pray in analele crailoru Ungariei, cartea 2. la anulu de la Chr. 1085, sî candu s'a impreunatu elu cu Tielgu cá se mérga asupr'a Greciloru, ostasii, carii au fostu cu d'insulu, sî sub povati'a lui erau Daci²⁶), sî aceea se scie, cá in istori'a bizantina pr'in Dáci se intielegu Romanii; neci dupa descalecarea Romániloru in Dáci'a pre tempurile lui Traianu facuta nu s'an chiamatu altií Daci fara Románii cei d'in Dáci'a. Sî in dílele santului Stefanu craiului Unguriloru, relele cele multe, predele, ucíderile, pustiirile, cari le-au facutu in tiér'a ungrésca Gil'a duc'a seau craisiorulu Ardealului, cumu aréta Pray in analele crailoru Ungariei, cartea 1 la anulu 1002, cu ce óste mai vértosu le feceá, fàra cu Romanii d'in Ardealu, alu caroru-a erá elu craisioru d'in sementi'a lui Tuhutummu (dupa marturisirea notariului lui Bel'a

capu 24.²⁷⁾ pre carele Romanii cei d'in Ardealu dupa mórtea Domnului loru Gelu, d'in buna voi'a loru sî l'au fostu alesu Domnu, pre cumu mai susu amu aretatu. Unele cá aceste nu potura dîsului notariu sè-i faca sange bunu asupr'a Romaniloru.

Ba póte sî aceea a adusu ur'a notariului asupr'a Romaniloru, cà elu erá episcopu papistasiescu in Ardealu, sî Romanii erau de lege grecésca, pre cumu sî asta-di suntu; sî intre aceste dóue legi de multu stapanesce de amendóue pàrtile intru cei fàra cumpetu ur'a. Pentru aceste prícine sî pentru pism'a, macaru cà asta-di regimenturile cele preaviteze d'in Dáci'a cea imperatului Austriei supusa mai vertosu stau d'in Romani; macaru cà invetiatura, scientia nu e mai pucina in clerulu Romaniloru anume d'in Ardealu de-càtu in clerulu papistasiloru Unguri d'in Ardealu; ba sî intre politici multi barbati romani suntu invetiati, unii sî in diregatoriele cele mai inalte pusi, adeca consiliari; neci clerulu episcopiei Oradiei-mari nu e mai pucinu invetiatu, pre cumu sî buna parte a' Romaniloru d'in clerulu episcopiei de la Muncaci, macaru cà acestoru-a pana acumu le-a fostu masteha norocirea fiindu supusi la episcopu pururea Rusu, ba sî in Banatu, macaru cà i stapanescu episcopii cei sêrbesci, inca se afla preoti Romani intru invetiatura procopsiti, d'intru carii este preacinstitul Ioanu Tomiciu protopresbiteru alu Caransebesiului sî assesoru consistoriului episcopescu alu Vêrsietiiului, barbatu cu rêvna cá aceea spre deplinirea neamului romanescu in vapaiatu, càtu neci ostenéla, neci cheltuéla nu e invetiatu a crutiá, sî pre sine inca gat'a este à se jertfi; cu tóte aceste dîsei sî asta-di Paulu episcopulu papistasiloru Unguri d'in Ardealu intrebatu de vr'unu strainu, carele nu cunoște pre Romani, nu credu eu cà nu ar respunde, cumu cà Romanii suntu cei mai apusi intre toti ómenii lumei. De unde de au vêritu d'in capulu seu notariulu cuvintele acele micșiorátorie de marirea Romaniloru dupa canónelê critice, nu se póte crede preasantîi sale.

Inse pre cumu cetíramu mai susu (§. 3.) acele cívinte nu cá ale sale, ci cá de Opaforcosiu spionulu lui Tuhutumu dîse le scrie notariulu, pre carele acolo-si lu dîse notariulu a fi fostu omu vicleanu, sî lu asemenà cu vulpile. Dreptu aceea, de nu vomu crede unu spionu, cine pentru aceea ne póte osendi? Ba cumu cá anume a mintitu atunci-a Opaforcosiu, candu dîse, cá Romanii suntu cei mai apusi ómeni a tóta lumea, chiaru se culege d'in istori'a notariului capu 27, unde scrie, cá inainte de-a invinge Ungurii pre Románi, cumplitu se ostira Romanii cu Ungurii. De ar fi fostu Romanii asiá misiei, pre cumu i aretase Opaforcosiu lui Tuhutumu, au poteau ei sè tiena resboiu cumplitu cu Ungurii acei-a, carii pre cumu i scrie notariulu, erau neinvinsi sî incatràu mergeau pre toti, macaru câtu de tari sè fi fostu, i bateau? Ba cumu au vediatu pe Unguri indata, de ar fi fostu misiei, aru fi fugitu mancandu pamentu, dupa cumu sî incredintiase spionulu Opaforcosiu la acelu-asiu capu 27. pre Tuhutumu, cumu cá Romanii nu voru cítezá sè sté facia asupr'a indraznirii Ungurilor. Minti dara Opaforcosiu tatalu lui Ogmandu atunci, candu dîse càtra Tuhutumu, cá Romanii suntu cei mai apusi seau mai misiei intre ómenii a tóta lumea. Sî prea santítulu notariu inca nu plini deregatori'a adeveratului istoricu, candu spune, cá cumplit'a batalia a fostu intre Unguri sî intre Romani, sî totu-si nu pomenesce macaru unulu intru aceea crunta batalia sè fi cadiutu d'intre Unguri, seau sè se fi plegiuitu, improtiva Romani, scrie cá, au cadiutu multi. Vedi mai susu §. 4. la sfêrsitu.

• Langa aceste lipsesce a insemná d'intru acelu-asi notariu, cá atunci erá dátin'a sî stilulu Ungurilor, cá candu aveau a indemná pre ai loru sè dé resboiulu, pre protivnici, cu carii erá sè se bata, macaru ce neamu alesu sî viteazu sè fi fostu acelu-a, erá dîsei stilulu sè-i defáime cumu se póte mai uritu, sî sè-i zugravesca inaintea Ungurilor, cumu cá suntu cei mai slabi sî mai misiei ómeni. Asiá Almu imbarbatandu pre Ungurii sei

asupr'a Musealiloru, seau a' Rusiloru, cumu serie notariulu la capu 8, nu ve spaimentareti dîse, de multîmea Rusiloru sî a' Cumaniloru, carii asemenea suntu caniloru nostrii, cã-ci canii indata cumu andu vorb'a domniloru loru, au nu se infricosiéza? ²⁸⁾ Asiá candu duc'a Salanu, carele imperatiá între Tis'a sî între Dúnare cu ajutoriu de la Greci sî de la Bulgari, se scolá asupr'a Unguriloru; Arpadu cu aceste cuvinte imbarbatá pre Ungurii sei: vértosu se ne ostimu asupr'a Greciloru sî asupr'a Bulgariloru, carii asemenea suntu fameiloru nóstre sî asiá se ne tememu de multîmea Greciloru cá de multime de famei. Notariulu capu 39. ²⁹⁾ Deci sî spionulu lui Tuhutumu nu pentru aceea defaimá pre Romani, cá dóra elu credeá cá Romanii suntu cei mai slabi ómeni in tóta lumea, ci numai cá dupa stilulu Unguriloru sè indemne pre Tuhutumu, cá sè scóle resboiu asupr'a Romaniloru celoru d'in Ardealu. De unde toti acci-a, cari cuvintele acelea ale spionului Opaforciosiu le aruncá in ochii Romaniloru, nu castiga alt'a, fara câtu-si desvalescu mult'a loru nepricepere sî neintieptia,

Neci d'intru aceea nu urméza neci o miciorare Romaniloru, cã-ci notariulu serie, cá asiá curundu fura invinsi Romanii de Unguri. Pentru cá d'in mai susu (§. 1.) aretata necumpetat'a drágoste cea cátra Unguri, notariulu de toti, cu câtu au avutu Ungurii resboiulu in Pannoni'a tóta, asiá scrie, cá curundu i-au invinsu Ungurii. Asiá scrie la capu 39, cá invínsera cu o batalia pre Salanu, macaru-cá acestu multu tempu se gatise, sî dobandise sî de la Greci sî de la Bulgari vertosu ajutoriu. Cu batali'a cea d'antáiu invinsu, díce, cá apucá fug'a Salanu sî cu fug'a si scapá capulu. Ér' Grecii sî Bulgarii díce, cá de frie'a Unguriloru, uitara calea pre unde au venitú sî parendu-li-se Tis'a rîu micu, de fric'a Unguriloru, dandu pr'in Tis'a, mai toti s'au inecatú, cátu abiá unii au remasu, carii se duca veste rea imperatului loru. ³⁰⁾ Asiá la capu 44. despre Gladu, carele mai multe ginti aveá cu sene intru ajutoriu, scrie cá ómenii lui Gladu

cadeau cá snopii dupa seceratori, sî in resboiulu acelu au cadiutu dóue capetenie de ale Cumaniloru sî trei chenezi de ai bulgariloru sî Gladu cu fug'a a scapatu, ba tóta óstea lui Gladu, topindu-se cá cér'a de faci'a focului, fù dumaticata de Unguri.³¹⁾ Cu aceea-si lesnire scrie la capu 41, cà au batutu preste Dúnare Ungurii pre Bulgari, alu caroru-a duce cu mare óste sî cu ajutoriu de la Greci a fostu esítu, cá sè se bàta cu Ungurii, sî cumu duc'a Bulgariloru cu fug'a a scapatu.³²⁾ Asémenea scrie la capu 8. sî despre Rusi seau Muscali, cu carii erau impreunati Cumanii, amendóue neamuri viteze, cà cu o batalia fura invinsi sî multi omorira d'íntre Rusi sî d'íntre Cumani. De unde capeteniele Rusiloru sî ale Cumaniloru, vediendu scaderea armasiloru sei, apucara fug'a càtra cetatea Chieului. Sî Almu cu ostasii sei incurundu pre Rusi sî pre Cumani pana la Chieu, capetele cele rase ale Cumaniloru le taià, cá nisce curcubete.³³⁾ Sínguru candu se ostira mai pre urma la Crisiu asupr'a lui Menumorutu, díce la capu 51, cà a tienutu batali'a Unguriloru cu ómenii lui Menumorutu dóuesprediece díle.

De órece dara notariulu scrie cà atunci Ungurii lesne sî curundu au batutu multe neamuri mari sî tari, sî cari aveau ajutoriu sî depre aliurea, ba aveau scire sî erau bine gatite de resboiu, nu e mirare cà scrie, cà sî pre Romani in Ardealu asià curundu i-au invinsu. Tuhutumu cu óstea unгурésca erá gatitu de resboiu cumu se cade; a intratu in Ardealu pre furisia, neavendu Gelu ducele Romaniloru neci unu prepusu despre vr'o parte de vrasmasia; candu a audítu Gelu cà vreu Ungurii se faca navala asupr'a Ardealului, ei trecuse cu o dí inainte in launtru pr'in locurile unde i póteá Gelu sî cu pucini ostasi a-i oprí. Cà neci nu a potutu intr'unu ceasu, adeca intr'o pripa cá aceea multi ostasi se adune, fara cu acei pucini, carii in tóte dílele i aveá pre langa síne in tempu de pace, cu acei pucini dísei fù silitu se sté facia cu Ungurii la resboiu. Tocmai dara sè fia adeveratu ceea ce scrie

notariulu, cumu cà asiá curundu au iuvinsu Ungurii atunci pre Romani, nu e neci o mirare, neci nu urméza ce-va spre micșiorarea Romaniloru, deórece Romanii, cumu stàrile inpregiuru ne facu a crede, togmai erau negatiti; ba sî neinscientiati de resboiu. Mai mirare este, cà macaru cà au fostu asiá pucini sî fara neci o gatire asupr'a vrașmasiloru celoru pre furisiu intrati in tiéra, totu-si au statu facia cu Ungurii cei preagatiti, sî cumplitu resboiu, cumu sî notariulu marturisesce — tienura cu d'iusii.

De câte ori sî acci-a, cari cu de adinsu mai inainte se gatescu de a se redicá cu resboiu, sî cu tóta indemanarea pornescu la resboiu se intempla de curundu perdu resboiulu! De care ale resboiului jocuri sî veaculu nostru intru neamuri prearesboinice sî preaviteze a vediutu. Apoi se te miri, cà in peristásurile mai susu aretate fura invinsi Romanii?

De unde desiertu este Eder, candu éra sî éra poftoresce in notele sale istorico-critice cele asupr'a suplicei Romaniloru, cà Romanii asiá lesne fura iuvinsi de Unguri, sî de acolo nu numai defaima pre Romani, ci inca sî urmàri dupa voi'a s'a tragea spre micșiorare sî spre apunerea Romaniloru. Tocmai aceea, cà Romanii d'in bun'a voia a' loru sî cu darea dn mana alésera pre Tuhutumu, dupa cumu mai pre largu vomu vedé d'in diosu, vedesce cà Tuhutumu s'a luat cu bun'a pre langa Romani, cà fiindu cà a moritu Gelu domnulu loru, pre d'insulu se si-lu aléga loru-si domnu, semnu este, cà macaru-cà venindu Ungurii pre furisiu, au batutu de odata pre Romani; totu-si erau inca ei in statu de a se mai inpulpá asupr'a lui Tuhutumu. Sî de nu ar fi caditu Gelu, nu credu eu, cà vre urmá alégerea lui Tuhutumu spre domnia in Ardealu. Ba carele scie firea resboiului sî i suntu cunoscute locurile Ardealului, care prepartinitórie suntu tieraniloru spre a concení pre navalitorii protívnicii, sî despre alta parte nu-i este neciuta rêvu'a crailoru sî a' toturoru capctenieloru, cu

careă suntu ei aprinsi spre a-si tiené domni'a loru, lesne pôte pricepe, că mai de a crede este, cumu-că Tuhutumu cu tóta óstea unгурésca, careă lu ajutá ar fi remasu între genele, adeca între dealurile și între ripele Ardealului prepeditu, de cătu sè-lu aléga Romanii loru-si domnu in loculu lui Gelu. Desiertu, dísei este Eder, pentru-că de ar urmă micșiorare d'intru aceea asupr'a Romaniloru, că notariulu scrie, că asiá lesne fura invinsi de Unguri; atunci și Bulgarii și Grecii, ba și Muscalii cei mai misiei aru fi in tóta lumea, pentru-că cu aceea-si lesnire scrie notariulu că fura invinse tóte aceste vi-teze țeamuri de Ungurii acei-a.

§. 6.

Aceea-si mai incolo.

Sciutu și la lumea tóta cunoscutu lucru este, că Romanii, candu au avutu scire de venitóri'a intempinare a' protívníciloru, i-au sciutu cu barbatia a-i invinge. Asiá cumu scrie la Turoczi unгурesculu scrietoriu intru a' dóu'a parte a' cronicei Unguriloru capu 97., in anulu 1330, scolandu-se cu óste mare Carolu craiulu Unguriloru asupr'a lui Besaradu, seau Bojoradu Voda d'in tíer'a romanésca, intr'atát'a lu batura Romanii, cătu nenummerata multíme de armasi unгурesci de nemesi de boieri mari cădiura și pre multi d'intr'insii robira: arme, cai multi, bani, visteria multa luandu de la Unguri. Ba și craiulu Carolu nu altumintrea si potú scapá capulu, fàra luandu alte vestminte pre sine și cu ale sale cele craiesci imbracandu pre Desieu, pre carele lu și omorira armasi lui Besaradu Voda, socotindu că elu este craiulu Carolu. Și asiá craiulu Carolu abiá se mantú cu pucini langa sine.³⁴⁾ Asiá amblá cu Romanii craiulu Carolu celu preavestitu, de a' caruia potere cumu scrie acolo-si capu 99, Dalmati'a, Croati'a, Ram'a, Serbi'a, Galiti'a, Lodomeri'a, Cumani'a, Bulgari'a și tóta Ungari'a și Salern'a și Mons sancti Angeli și alte imperatíe, pre cumu a' Lesiloru, a' Bohemiloru, a' Austriei și cele de pr'in pregiuru tremurau de frica.³⁵⁾

Dreptu acelu-asi scrietoriu ungurescu acolo-si dîce, tã sî d'in Romani pr'in pregiuru cadeau cá muscele, cari au pierdutu dulceti'a miresmei. Ci déca au fostu asiá stremtorati Ungurii in vale de Romanii cei de asupr'a rîpei, de unde i omorîra pre Unguri cu petre, cumu insu-si spune infricosiat'a aceea incungiuurare; nû sciu cumu sè fi potutu cadé Romanii cá muscele. Langa aceste, scrietoriulu acelu de mania mare, ce aveá asupra Romaniloru i numesce pre Romani multîme canésca sî dîce, cà numai draculu celu d'in iadu a numeratu, câtî Romani au cadîutu acolo.³⁶⁾ De unde trméza, cà scrietoriului acestui-a intru cele ce graiesce asupr'a Romaniloru, cá celui ce este interesatu, nu se cadé a i se crede.

Asémenea Ludovicu craiulu Unguriloru, fetiorulu mai susu laudatulu Carolu, pre cumu scrie la Turoczi cronic'a Unguriloru, partea a' treia capu 38, tramitiendu pre Nicolau Voivodulu Ardealului cu óste tare cu nemesi sî cu Secui d'in Ardealu pr'in Secuime la tiér'a munténésca asupr'a lui Láicu Voda, dîsulu Nicolau voivodulu Ardealului cu tóta óstea unguresca ce erá cu elu fû batutu de Romani sî ucisu cu fórte multi barbati alesi sî cu nemesi sî cu soldati, cátu togm'a puciu cu mare primeşdia au potutu scapá de manile Romaniloru.³⁷⁾

Nu altmintrea sî óstea cea mare a' lui Sigismundu craiulu Unguriloru amblá, carea, pre cumu spune la Turoczi cronic'a Unguriloru, partea a' patr'a capu 17., fusesse tramisa in tiér'a romanésca asupr'a lui Danu voda, unde sî insu-si Stefanu de Losoncz archistratigulu dîsei óste perî.³⁸⁾

Ce se dîcu de Stefanu celu mare vod'a d'in Moldov'a, carele candu avû resboiulu celu d'antâiu cu Turcii cumu scrie Mironu Logofetulu, o suta de miî de Turci intr'o dí cu ostasii sei omorî. Acestu-a fiindu domnu Romaniloru in Moldov'a 40 de ani, pre toti câtî se scolaru asupr'a lui, pre Turci, pre Lesi sî pre altii i-a batutu, pana pre urma mori acasa de podagra.

Despre Stefanu voda scrie Felice Petantiu in disertatiunea cea pentru căile, pre cari se pôte dá resboiu asupr'a Turcului, că la cetatea Vasillu intre tiér'a romanésca sí intre Moldov'a asiá a batutu pre pasi'a Soleimanu sí pre duc'a Romaniei, cătu d'in 30 de mii de Turci fórte pucini, carii aveau cai mai buni de fuga au scapatu.³⁹⁾

Ce se d'icu de Vladu voda d'in tiér'a romanésca, csrele fũ poreclitu Drácula. Acestu-a omu cá acelu-a vitézu sí povetiutoriu de óste a fostu, cătu pre cumu scrie Filipu Calimacu in cartea a' III. cea despre faptele lui Vladislau craiului Lesiloru sí alu Ungurilor, neci odata fara titula de mare sí preatare imperatu nu se cade a se numí. Acestu-a, cumu spune Mironu Logofetulu, a facutu minuni cu pucini ostasi ai sei asupr'a nenumeratei multimi a' Turciloru. Sí Petantiu in disertatiunea mai susu d'isa scrie, că acestu-asi voda la cetatea Vasillu cu pucini ai sei, ci alesi armasi, insu-si pre Mahomedu cu tóta óstea lui lu batũ, cătu i cautã sè se intórca inapoi la Dúnare sí cu rosíne, perdiendu multi ostasi sè fuga d'in catràu a fostu venitu.⁴⁰⁾ Neci odata nu a fostu redicatu óste asiá mare sí cumplita Mahomedu asupr'a cui-va pre cumu asupr'a lui Drácul'a in tiér'a romanésca, carea Halcocondil'a cu numele celu vechiu o chiama Dáci'a, fãra candu a batutu Bizantiulu adeca Tiarigradulu, cumu marturisesce Laonicu Halcocondil'a in cartea 9.⁴¹⁾ sí pre cumu acelu-asi ér' acolo ne lasã scrisu, Mahomedu a avutu atunci in óstea sa armasi dóue dieci sí cincí de miriade, adeca dóue sute sí cincí dieci de mii, ér' Vladu mai pucinu de diece mii, ba cumu spunu unii siepte mii, carii erau toti calareti. Mironu Logofetulu inca asiá serie, cumu mi-aducu aminte, că amu cetitu intr'insulu, că numai cu siepte mii s'a bagatu Vladu voda in multímea aceea cumplita de Turci nóptea sí totu a' taiatu pana in diori de diua; atunci a esítu d'in taber'a turcésca pucini perdiendu de ai sei in nóptea aceea.⁴²⁾ Adeca acestu Vladu voda

cu pucini ai sei armasi Romani fàra de ajutoriulu ni-
menui, cumu scrie mai susu laudatulu Calimacu la loculu
mai susu aretatu, cu marimea animei sale sî cu vèr-
tutea Romaniloru sei multu tempu a tienutu cu Turcii
unu resboiu, carele toturoru crestiniloru la olalta sè fia
fostu adunati inca le-ar fi fostu nesuferitu.

Ci nu potu aci se nu pomenescu crestinése'a sî
plin'a de iubire de ómeni anim'a lui Vladu voda seu
Dracul'a, carea cumu scrie Filipu Calimacu in cartea a'
III. despre lucrurile lui Vladislau craiulu Lesiloru sî
alu Unguriloru, aretà elu càtra Vladislau craiulu Un-
guriloru sî càtra tóta óstea unгурésca atunci, candu
fiindu craiulu cu óstea sa pornitu asupr'a Turciloru i
esî inaintea la Nicopolu, sî pre cumu erá elu preainve-
tiatu in trebile resboiului sî multe patise cu Turcii, de
unde preacunoscuta i erá lui poterea Turciloru, asiá
vedindu neajungerea óstei unгурesci sfatui pre craiulu
Vladislau, cá sè se întórne inapoi, sè nu mérga cu
óstea acea asupr'a Turciloru, deórece Turcii sî la venatu
mai cu mai multe slugi esu, de cumu vede elu cà suntu
in óstea aceea a craiului. Ci togmai de ar aveá craiulu
óste de ajunsu, inca fiindu cà sè apropia érn'a, nu
e tempu de a urdí resboiu, ci ostasii acei-a, carii i are
sè-i pastreze pre alta data.

Inse nevrendu craiulu, improtiva sfatuitu de altii,
se asculte de sfatulu lui Drácul'a, atunci Dracul'a in-
torcundu-se càtra craiu i díse: de órece seu noroculu,
carele pre tine lucruri mari indrasnindu neci odata pana
acumu nu te-a insielatu, seu nadesdea ce ai de ajuto-
riulu altoru-a, carea eu dorescu sè se implinésca, — seu
nenorocirea ta te trage in laturi de la sfatulu meu:
sfatulu teu, carele cu mintea mea nu l'am potutu schim-
bá, încátu tempulu sî nesciut'a intemplanre me sufere,
cu vértutea lu voiu ajutá. Sî aceste dícundu, dede lan-
ga óstea craiului sî elu patru mii de calareti sub po-
vati'a fíiului seu, rogandu pre Domnedieu, cá sè ajute
craiului sî óstei aceleia.⁴³⁾ Pre urma, candu erá sè se

desparta de craiu, aduse inainte doi tineri foarte harnici, carii sciau bine toate căile, impreuna și doi cai minune de iuti, și mai plângându dise catra craiu: éta, de ti s'ar' intemplá o nenorocire, carea se nu dé Domnedieu, ai incatrâu se scapi. Dreptu eu asi dorí, inzadaru se-ti fi datu eu aceste, de me vá audí Domnedieu: inse de te va stremtori lips'a a te intrebuintiá, daru preafolositoriu acestu-a lu vei aflá. Folositoriu sfatu daduse Drácul'a craiului Vladislau, déca asiá cu credintia l'ar' fi atdítu craiulu, și l'ar' fi tienutu, pre cumú Drácul'a l'a datu. Filipu Calimacu acolo-si.

Dupa aceea câtu de harnici fetiori au fostu acei patru mii de Romani armasi calareti, carii i dede Vladu Voda ajutoriu craiului Vladislau, de câtu folosu au fostu la tóta óstea unгурésca și câta nadeșde aveá intru d'insii craiulu Vladislau și celu mai mare a tóta óstea unгурésca archistrategu seau generalu la tóta Europ'a pentru alesele lui vitegie preacunoscutu Ioanu Corvinu de Huniadu, curundu se vedíu. Pentru cá cumu ajúnsera la locuri primeșdióse, unde erá frica de naval'a protivnica fára veste, indata laudatulu archistrategu Huniadu, se luá inainte cu acele patru mii de Romani și langa d'insii trei mii de Unguri cumu acolo-si scrie Calimacu, și ceea alalta óste veniá in urm'a loru.⁴⁴⁾

Ér' candu ajunse marele generalu Ioanu de Huniadu a intocmí óstea spre a se loví cu Turculu, pre toti i asiediá cu capeteniele loru la locuri anumite, cari se le tiena și de acolo se dé resboiú; ér' in vèrtutea, in barbatí'a și in vitegi'a Romaniloru atât'a se incredintia cunoscutoriulu de vitegia archistrategu, câtu sté-si și teloru patru mii de Romani neci unu locu anumitu nu le dede, ci i tienú langa sine, cá cu ei tóta óstea se o ajute și la ori care parte unde ar fi lipsa, cu d'insii se alerge a dá ajutoriu. Acolo-si Calimacu.⁴⁵⁾

Acestu Ioanu Corvinu de Huniadu voivoda Ardealului, guvernatoru Ungarici și contele Bistritiei, de aca-

ruia barbatia sî viteze fapte tóta lumea s'a miratu, sî cá carele in véculu acelu-a in tóta Europ'a nu erá viteazu, inca a fostu Romanu. Carea sî Turoczi inca o marturisesce in cronic'a Unguriloru, partea a' patr'a capu 30, cu apriate cuvinte.⁴⁶⁾ Aceea-si marturisesce sî imperatulu Romániloru Ferdinandu celu cu numele acestu-a antâiu, in Diplom'a cea d'in 23 Noembre a' anului 1548 lui Nicolau Vlachu archiepiscopului Strigonului sî cancelariului seu, de acelu-asi imperatu data.⁴⁷⁾ Acestu-a pana la adunci betranetie ostindu-se asupr'a Turciloru, sî dupa vestit'a biruintia, carea pre urma la Balgradulu turcescu o facù, d'in multele ostenele bolnavindu-se sî murindu; cumu intre altii ne lasà scrisu Petru Ranzanu in Epitome, indice 27. sî Turoczi in dis'a carte, capu 56 fù jelitu de tóta crestinetatea.⁴⁸⁾ Ba sî Mahomedu imperatulu Turciloru inca a jelitu mórtea lui Ioanu Huniadu, macaru-cà i-a fostu vrajmasiu. sî cu pucine dîle inainte de mórtea sa, la Balgradulu turcescu lu batuse amaru, sî diceá, cumu se cetesce la Turoczi in cartea mai susu anumita, capu 56, cà de candu e lumea n'a fostu sub stapanitoriu omu cá Ioanu Corvinu.⁴⁹⁾

Sî intre toti craii Unguriloru, carele a fostu in tóta ples'a de lucruri vestitu, pre cumu craiulu Matia? Ci acestu-a inca nu numai a fostu fiu mai susu laudatului Ioanu Corvinu: ei, pre cumu scriu Bonfiniu sî Luciu, inca se laudà, cà e Romanu. Nemarginitu asiu fi, sè vreu tóte faptele Romaniloru ale scrie, d'in care se desvalesce firea cea barbata sî viteaza a' neamului romanescu. Ci scurtarea carea o amu pusa inainte sî peristásurile nu me suferè a me indelungí in tréb'a acést'a.

Deci d'in faptele Romaniloru trebue a judecá despre vértutea Romaniloru, nu d'in condeiulu necumpetatului notariu alu lui Bel'a, mai pucinu d'in gur'a lui Opaforsosiu spionului lui Tuhutumu. Ba sî incátu e pentru alti scrietori ori grecesci, ori de alte ginti straine, bine lipsesce a luá a minte, óre nu suntu de acei-a, cari pórtá ura asupr'a Romaniloru. Cà unoru-a cá

acești-a după lege critică, cându scriu ce-va asupra Romaniloru, neci cumu nu li-se pôte crede.

Pre urma pretiu lucrului socotescu a fi, că sè scriu aci fabul'a cea pentru începutulu lui Ioanu Corvinu de Huniadu și sè o vedescu a fi fără de tréba. Unii adeca, că sè rapésca Romaniloru pre unu omu asiá minunatu, in carele nu numai a' Unguriloru și a' Sêrbiloru, ci și a' tóta crestinetatea Europei i erá pusa nadejdea, și cui asemenea in tóta Europ'a nu se aflá viteazu in veaculu acelu-a, au stêrnitu, că bine că mam'a lui a fostu romana, dar' tatalu seu nu a fostu romanulu Butu, ci imperatulu Sigismundu, și asiá Ioanu Corvinu este fiu de patu nelegiuitu. Aduaga langa acést'a, că Sigismundu a datu fetei acei romane, Elisavetei unu anelu, dicundu: că de vá nasce fetioru sè vina cu fiulu și cu fratele ei la d'insulu. Și venindu ea, că sè mérga, după porunca la Sigismundu împreuna cu fratele ei și cu prunculu, a popositu la o pădure, unde ducundu-se fratele ei, că sè strenga lemne, pentru că sè faca sor'a lui ce-va de mancare, și departandu-se și Elisabet'a, pôte pentru că sè aduca apa, dede pruncului mai susu disulu anelu, că jucandu-se cu elu se nu planga, cându éta slobodindu-se unu corbu apucà de la pruncu anelulu și sburandu se puse pe unu ramu de copaciu: prunculu plangandu prinse a strigá pre mama-sa, carea curundu venindu i aretà prunculu pre corbu, ce stá pre ramu cu anelulu in gura. Intr'aceea ajungandu aci și fratele Elisabetei, ea i spuse intemplarea, ér' fratele ei apucandu arculu, segetà corbulu, câtu indata cadìu cu anelulu diosu. Acésta impenare a' fáblei cu anelulu nu de airea a luatu isvoru, fără că famili'a lui Ioanu Corvinu, pre cumu și elu a avutu semnu de nemesiugu corbulu cu anelulu in gura. Acésta fábulă, cumu că Ioanu Corvinu a fostu fiu lui Sigismundu, intre altii o urméza Gasparu Heltan, Michaelu Neander, Iacobu Veingartner, Slanski, Hrist, Mánliu, Ioanu Harbustu, Ioachimu Cúrius, Erasmu Francistì.

Acesta fábula acumu Ungurii cei intielepti sî iubitori de adeveru neci cumu nu o credu, sî in universitatea unгурésca de la Pest'a dascalii istoriei o vedescu de mintiuna sî marturisescu, cà Ioanu Corvinu de Huniadu a fostu sî de tata sî de mama romanu. Georgiu Pray analist'a ungurescu intru acestu-a chipu adeveréza in annalele crailoru unguresci, partea a' 3. cartea a' 3. la anulu 1456, cumu cà Ioanu Corvinu nu a fostu fiu alu imperatului Sigismundu; Bonfiniu in decadea a' 3. cartea a' 4. sî Timonu in Purpur'a Pannòniei fói'a 11 scriu, cà Huniadu a fostu in númerulu slugitoriloru celoru de curte la Demetriu episcopulu d'in Zagrabi'a; éra Demetriu a tienutu scaunulu episcopiei de la Zagrabi'a d'in anulu 1375 pana la anulu 1379 pre cumu bine vedesce Kerczelich in istori'a Zagrabiei la faci'a 135. Asiá dara Huniadu int'e ani 1375 sî 1379 cá celu mai pucinu se dîcu, a fostu de 12 ani sî asiá a fostu nascutu la anulu Domnului 1368 seau cu pucinu dupa aceea. Despre alta parte se scie d'in cronic'a lui Bartosiu la Gelasiu Dobner, scrietoriu de pre acelu-asi tempu, cumu-cà Sigismundu intru acelu-asi anu 1358 s'a nascutu; asiá dara Huniadu au de o vêrsta a fostu cu Sigismundu, au cu trei seau patru ani mai micu.⁵⁰⁾

Langa aceste, de ar fi fostu Ioanu Corvinu fiu lui Sigismundu, neavendu Sigismundu altu fetioru, sî fiindu omu fôrte dárnicu, i-ar fi daruitu alte mosîi mari, nu l'ar fi lasatu cu acea pucina de la Huniadu, cumu dîcu acum Romaniî Hinedóra; ba ar fi statu se incapa dupa mórtea lui craiu in tíer'a unгурésca. Sî apoi se povestescu, cà fiindu Ioanu Corvinu in tíer'a nemtiésca cu Sigismundu, la unu ospetiu jucundu Ioanu Corvinu, toti se uitau la d'insulu, sî lu laudáu cumu scie jocá de bine, ér' Sigismundu pismuindu pentru laudele acele mari, díse celoru ce lu lauda, sè nu-lu mai laude atát'a. Deci, de ar fi fostu fetioru lui Sigismundu, mai vêrtosu s'ar fi bucuratu, cà are fetioru asiá alesu. Pre urma semnul acelu de nemesiugu, corbulu cu anelu in gura, nu

Ioanu a începutu antâiu a-lu avé, ci sí mai înainte de elu l'au avutu famili'a lui, pre cumu chiaru se spune in diplom'a, carea o a datu craiulu Ladislau, candu a facutu pre Ioanu Corvinu de Huniadu conte Bistritiei.

Arunca in protiva unii, dîcundu, că de ar fi fostu Ioanu Corvinu de o vîrsta cu Sigismundu, candu a batutu mai pre urma pre Turci la Belgradulu turcescu, ar fi fostu de 89 de ani. Ci nu se pôte crede, omu de vîrsta asiá vechia sê fi potutu portá resboiulu. La carea respundemu, că mai suntu barbati cá acei-a, carii la adunci betranetie au portatú resboiu. De unde bine dîce Pray la loculu mai susu insemnatu, că mai de a crede este, că Ioanu Corvinu de Huniadu sê fi potutu in vîrst'a aceea stá in potriv'a Turciloru, decátu sê fi fostu fiu d'in tînetória alu lui Sigismundu celui de vîrsta inca nu de trei ani.⁵¹⁾

§. 7.

Gelu a fostu Romanu si Domnu viteazu.

Engel, candu e vorba despre Romani, cá sê stirbeze marirea Romaniloru, sí in pápura cauta nodu. Că ce lucru mai lamuritu sí mai netedu pôte fi, decátu că Gelu, domnulu seau ducele Romaniloru celoru d'in Ardealu, carele se batú cu Ungurii candu intrara ei antâiu in Ardealu a fostu Romanu anume sí nu de alta vitia? Sí totu-si Engel in de multe ori pomenitulu lui apendice §. 9. dîce, că elu are îndoiéla, óre fost'a Gelu príncipe romanescu, au bulgarescu. Neci nu aduce neci o cauza a' indoielui sale, macaru nalucita déca nu adeverata. Lucru care e mai de nemic'a!

Ci sfatuimu pre Domni'a lui Engel, cá sê mai cetésca odata pre mai susu laudatulu notariu alu lui Bél'a, carui-a nímene dóra nu-i da atát'a crediementu, pre cumu Engel. Se cetésca dísei capulu 24, unde aceste cuvinte suntu: „Unde Gelu óre carele Romanu tieneá domni'a;“⁵²⁾ sí la capu 26: „Esí asupr'a lui Gelu ducele Romaniloru.“⁵³⁾ Pôte fi vr'o umbra de prepusu, că

Gelu seau se nu fi fostu Romanu, seau se fi fostu prin-
cipe bulgarescu sî nu romanescu?

Intru acelu-asi §. 9. dîce, cã Gelu a fostu omu
becisnicu. Cî domnulu, seau craiulu acelu-a, carele in-
su-si cu capulu seu ese asupr'a protivniciloru, sî im-
preuna cu armasii sei se ostesce pentru tiéra sî pentru
supusii sei pana la o picatura de sange, óre cuvine-se
sè se dîca omu becisnicu, tocmai de s'ar sî intemplá
se pérda resboiulu, carea multoru hárnici s'a intemplatu
in lumea acést'a? Asiá Gelu, pentru cã neci unu pre-
pusu nu aveá de nevalire protivnica, negatitu cu pu-
cini ostasi asupr'a preagatitiloru sî pre furisiu intra-
tiloru in Ardealu protivnici, insu-si cu capulu seu esí
la resboiu. Neci altmintrea, fãra vitejesce ostindu-se
acolo, unde-lu ajúnsera protivnicii armasi, acoperitu de
sagetele Unguriloru cele asupr'a lui descarcate, cadiù
mortu Gelu, ostindu-se vitegesce, dîsei cadiù Gelu. Cã
de l'ar fi prinsu viu Ungurii in fuga, nu e indoiéla, cã
nu cu alta mórte mai blanda i-arú fi pusu sfêrsitu, cî
l'ar fi spendiuratu dupa dátin'a lorú, pre cumu spandiu-
rase pre Laborezy, duc'a Sclaviloru celu d'in cetatea
Hung, candu fugindu d'inaintea Unguriloru cãtra ce-
tatea Zemlu, ajungundu-lu cu fug'a, lu prínsera in drumu,
cumu spune notariulu la cap. 13.⁵⁴) Vedi mai susu §. 5.

§. 8.

Alégerea lui Tuhutumú spre domni'a Romaniloru in Ardealu.

Engel in apendicele seu celu despre inceputulu
Romaniloru §. 9. dîce, cã Romanii d'in buna voi'a lorú
dandu mana nu asémene legatura facura, cî pre Tuhu-
tumu ungurulu archistrategu domnu sî-e si-lu alésera;⁵⁵)
cã candu adeca Romanii nu asiá s'ar fi supusu lui Tu-
hutumu, pre cumu dóra supusi erau Ungurii, adeca cá
nesce cetatiani sî ai patriei fi, cî cá candu s'ar fi datu
cu totulú totu robi. Nu alt'a mi se pare lu fece pre
Engel a se surupá la acést'a retacire, fãra idé'a, seau
inchipuirea, carea e acumu in tierele acestea despre
numele domnu. Aici toti acei-a, cari au in mosíele lorú

supusi slugitori, ce se chiamau mai inainte iobagi sî le dau loru dîle de lucru preste anu, se numescu domnii supusiloru aceloru-a. De unde atâti-a domni suntu in tiéra, câti stapanii se númera, carii au ómeni de acei-a in mosiele loru, ce le lucra loru spre platirea castigului, cu carele se hranescu d'in mosiele stapaniloru aceloru-a. Ér' in dîlele lui Tuhutumu Romanii pre nímene altulu nu-lu chiamau domnu, fàra sînguru pre acelu-a, carele erá imperatu, craiu, príncipe, duce, cu unu cuventu, carele erá capetenia tieriei seau imperatíei. Acelu obiceiiu pana in veaculu nostru a remasu la Romani in Moldov'a sî in tiér'a romanésca, cá nímene altulu sè nu se chiamo domnu, fàra Vod'a d'in Bucuresci sî Vod'a d'in Iasi, adeca príncipele tieriei romanesci sî príncipele Moldoviei. Intru acelu-asi chipu erá sî Gelu in Ardealu Romaniloru domnu, pre cumu se vede d'in notariulu capu 27, unde dice, cá atunci locuitorii tieriei vediendu mórtea domnului loru a' lui Gelu, d'in buna voi'a loru cu darea de mana sî-lu alésera loru-si domnu pre Tuhutumu. Nici altmentrelea si-au alesu Romanii loru-si domnu pre Tuhutumu, de cumu avuse domnu pre Gelu, adeca capetenia seau duce. Cà neci d'intru altu indemnu se plecara Romanii a-si alege loru domnu pre Tuhutumu, fàra cá Gelu, pre carele pana aci l'au avutu Domnu, mori. ⁵⁰⁾ Langa acestea au nu sî lui Tuhutumu i erá domnu Arpadu dupa marturisirea notariului capu 24. ⁵⁶⁾ Au dara pentru acei-a vei dice, cá Tuhutumu fù robu lui Arpadu, seau cá unulu d'entre acei-a, cari dau dîle de lucru in tierile domniloru seau stapaniloru sei?

Mai chiaru se lamuresce acést'a d'in alégerea lui Almu spre stapanirea Unguriloru, carea o spune notariulu la capu 5, unde scrie, cumu Ungurii d'in buna voi'a loru si alésera loru-si duce sî poruncitoriu pre Almu sî i jurara lui credintia. ⁵⁸⁾ Intru acelu-asi chipu Romanii d'in buna voi'a loru alésera pre Tuhutumu fàra neci o oscbire alt'a, de cumu facuse Ungurii cu

Almu, fără că Romanii fiindu creștini, nu au întăritu juramentulu cu versarea sangiuriloru lorū după obiceiulu celu paganescu alu Unguriloru, ci după dătin'a lorū cea vechia langa juramentu dederă man'a, și fără că Romanii dederă lui Tuhutumu titula de domnu, după obiceiulu ce aveau a chiamă pre capetenia țierei, Domnu, ăr' nu titula de duce și de poruncitoriu, cumu facuse Ungurii cu Almu după obiceiulu lorū.

Asiă și lui Arpadu, candu se făcū capetenie Unguriloru, cumu scrie notariulu la capu 13, i jurara credinția Ungurii toti. ⁵⁹⁾ Asémenea lui Zultu ginereleui lui Menumorutu romanului, cumu la capu 52. scrie notariulu. ⁶⁰⁾ In tocm'a și lui Tocsu nepotului lui Menumorutu, cumu ne lasă marturisitu la capu 57. notariulu. ⁶¹⁾

De la care neamu, câte invinsera pre acele timpuri Ungurii, au poftitu juramentu? Seau pre care neamu au suferitu, că d'in buna voia sa se-si aléga d'ntre capitania unguresci cu darea de mana Domnu, seau cu ori ce titula de capetenia? In midi-loculu lum'nei cei de amédia-di dara vre se se întunece, și vrea se orbésca ori carele nu vede d'in peristásurile cele scrise de notariulu lui Bel'a, cumu-că Romanii nu altmintrelea si-au alesu lorū-si pre Tuhutumu, de cumu Ungurii si-au alesu lorū-si capetenia pre Almu seau pre Arpadu și cei alalti. Ci Ungurii nu i-au alesu pre acesti-a, că ei se le fia lorū robi, cumu suntu ómenii cei d'in mosfele domnilorū celor d'in țierile acestea. Afara de tóta indoél'a dara este, că cu alégerea lui Tuhutumu neci o schimbáre nu s'a facutu intru cadintiele Romaniloru in Ardealu, ci numai in loculū domnului celui mortu si-au alesu lorū-si Romanii domnu seau duce și capetenia pre Tuhutumu, câtu pre cumu Gelu fusese Romaniloru domnu seau duce, asiă de aci înainte le fū Romaniloru domnu seau duce Tuhutumu; și precumu lui Gelu, asiă și lui Tuhutumu fura Romanii supusi politicesci, ăr' neci de cumu altfelu.

Deci Tuhutumu se fece domnu seau príncepe, adeca craisoru Romaniloru in Ardealu, și după d'insulu

langa famili'a lui remase acést'a domnia, câtu, pre cumu Tuhutumu, asiá sî cei alalti dupa d'insulu d'in sangele lui pre rendu fura domni seau craisiori Romaniloru in Ardealu, pana la Giul'a celu micu, pre carele invingundu-lu santulu Stefanu craiulu Unguriloru, carele antâiu asiedià imperati'a unгурésca, si supuse sî-e Ardealulu sî pre Romanii cei d'in Ardealu; sî asiá alipindu laudatulu Stefanu Ardealulu langa tiér'a unгурésca, atunci-si perdura Romanii in Ardealu domni'a. Notariu capu 24, 27.⁶²)

De órece ostasii acei unгурesci ai lui Arpadu, cu alu caroru ajutoriu incapù Tuhutumu la Ardealu, cá dupa ingaduinti'a lui Arpadu sè-si castige lui-si tiér'a, nemic'a nu s'au amestecatu la alégerea lui Tuhutumu, cá sè remana elu domnu in Ardealu, neci nu-i jorara lui credintia, pre cumu au facutu locuitorii, macaru cà dátina erá la Unguri, cá sî ostasii cu cei alalti sè jóre noului domnu seau duce credintia, pre cumu se vede d'in notariulu lui Bel'a capu 52., ale carui cuvinte scrise suntu mai susu sub not'a 60.; nu fàra tempu intrebare se póte aci face, óre acei ostasi unгурesci remas'au aci in Ardealu cu domnulu Romaniloru Tuhutumu, au s'au intorsu la domnulu loru Arpadu ducele Unguriloru.

Cu adevveratu, de vomu luá aminte la impregiurà-rile Unguriloru cele de atunci, nu se póte crede acei ostasi vitegi unгурesci sè fi remasu cu Tuhutumu in Ardealu. Numai atunci intrase Ungurii in Pannòni'a, cu câti Domni, sî cu câte ginti tari, pentru cá se cuprinda tóta Pannòni'a sî cu statornicia sè se asiedie in ea, aveau a se bate Ungurii? Cu ducele Menumorutu, cu ducele Salanu, cu Bulgarii, cu Grecii cu Macedonenii, cu ducele Gladu sî cu altii. De unde intieptiunea sî inainte vederea ducelui Arpadu alu Unguriloru nu sufereá, cá acei vitegi armasi, carii fusese sub povati'a lui Tuhutumu sè fia despartiti sî depar-tati de ceea alalta óste unгурésca, cu atât'a mai vâr-

tosu, că asemenea e adevărului, cumu-că acei-a erau cei mai vitegi între totii Ungurii. Vede-se acést'a de acolo: că mergendu acei-a cu Tuhutumu în Ardealu, se ispiti ceea alalta óste unгурésca sub povati'a lui Tosu și a' lui Zobolsu, sè bata pre Menumorutu fàra de armasii cei cu Tuhutumu, ci fù batuta inapoi de la Crisiu de armasii lui Menumorutu, cumu la capu 28 scrie notariulu.⁶³⁾

Langa aceste, candu s'a intemplatu unde-va cu vr'unu capitanu unгурescu sè remana și ómenii, carii mersese cu capitanulu, sè remana acolo, dîsei, despartiti de glót'a unгурésca cea mare, nu lipsesce notariulu lui Bel'a a insemná, cumu-că acei ómeni au remasu acolo și nu s'au mai intorsu la Ungurii loru. Asiá scrie la cap. 45, că ómenii, carii mersese cu Zuardu, ce se insurà în tiér'a grecésca, acolo au remasu și dupa mórtea lui Zuardu.⁶⁴⁾ De órece dara notariulu nu scrie, acei ostasi Unгурesci, cari sub povati'a lui Tuhutumu s'au batutu cu Romanii, sè fi remasu în Ardealu, este a crede, că asiediandu-se Tuhutumu domnu Romaniloru în Ardealu, ei s'au intorsu la domnulu loru Arpadu ducele Unguriloru. Ba și aceea nu de uitatu dovéda este, cumu-că ostasii acei-a nu se asiediara cu locuinti'a în Ardealu, că capeteni'a Unguriloru aveá obiceiul a dá vitegiloru sei mosîe stralucite, cumu afara de alte locuri marturisesce la capu 52 notariulu.⁶⁵⁾ Ci sè fi datu Tuhutumu vr'unni-a d'intru acesti vitegi unde-va în Ardealu mosîa, nicairi nu scrie notariulu, unde pre cei ce au dobanditu în tiér'a unгурésca mosîi, plata vitegiei loru, nu lipsesce a insemná. Neci nu ne zahaesce pre noi aceea ce scrie notariulu la capu 25, că în cantàrile prostiloru cele de pre tempulu lui este, cumu că Ungurii totii și capetara loru locuri și luara nume bunu. Pentru-că antâiu, cantàrile prostiloru pucina credintia au, de-órece mai multe mintiuni cuprindu în sine de câtu adevèri. Apoi acele cantàri nu se potu dovedí, că graiescu despre Ungurii cei veniti cu Tuhutumu în

Ardealu, cî cumu se vede graiescu despre Unguri preste totu. Aceea in tiér'a unгурésca s'a adeveritu despre Unguri, pre cumu in multe locuri insémna notariulu. Aceea s'a intemplatu sí lui Tuhutumú d'in darulu lui Arpadu.⁶⁶⁾ Sí de vei stá mortísiu, cá de Ungurii cei d'in Ardealu graiescu cantárele acele, voiú respunde, cá nu de Ungurii cei veniti in Ardealu cu Tuhutum au a se intielege, macaru-cá scriendu despre Tuhutumú le pomenesce notariulu, cî despre Ungurii, carii au venitu dupa ce s'a impreunatu Ardealulu cu tiér'a unгурésca.

Déca ómenii acei-a, cari au fostu intratu cu Tuhutumú in Ardealu, nu au remasu acolo, cî s'au intorsu la tiér'a unгурésca, candu dara au venitu in Ardealu stramosii Unguriloru acestoru-a, carii acumu se afla in Ardealu? Este a crede, cá dupa ce a invinsu santulu Stefanu craiulu Unguriloru pre Giúl'a ducele Romaniloru, cátra inceputulu sutei a' unspredecea de la Chr., cumu scrie Turoczi in cronic'a Unguriloru partea a' 2. capu 29, sí a impreunatu Ardealulu cu tiér'a unгурésca,⁶⁷⁾ apoi au inceputu a veni Ungurii d'in tiér'a unгурésca in Ardealu sí a se asiediá cu locasiulu aici. Cá d'intru acele tempuri au inceputu a intrá in tiér'a unгурésca multe sí deschilinite neamuri, cari pr'in casatorie mestecandu-se cu Ungurii si perdura numele neamului lorú sí se anumira Unguri impreuna cu Ungurii cei adeverati. Vedi mai susu capu I. §. 6. la sfêrsítu. Pre cumu dara in tiér'a unгурésca intrau alte neamuri a locú acolo, asiá sí Ungurii incepura d'in tiér'a unгурésca a veni in Ardealu. Ér' fiindu-cá neci unu scrietoriu nu ne lasá serisu, cá Ungurii de odata sê fí venitu glóta multa d'in tiér'a unгурésca in Ardealu, urméza, cá au venitu pre rendu. Carea sí de acolo se intaresce, pentru cá Ungurii cei d'in Ardealu suntu cu locuinti'a fórté resipiti pr'in tíera, nu cá Romanii, cá Secuii, seau cá Sasii, cei veinti in dílele lui Géz'a, macaru-cá între acesti-a suntu multi Romani, cari inainte de venirea Sasíloru locuiau acolo.

Asiá dara Romanii au tienutu imperati'a loru in Ardealu pana la a' unsprediecea suta dela Chr., si inainte de a' unsprediecea suta nu este a crede ca au fostu Unguri locuitori in Ardealu. Topeltinu in cartea sa cea mai susu numita capu 5. dice, ca venindu Ardealulu sub stapanirea crailoru Ungariei, craii acesti-a tramiteau la Ardealu voivodu, carele se povatinésca tier'a. Cu voivod'a mergeau nu pucini nemesi unguri, carii indulcindu-se de tier'a aceea, toti remaneau acolo si se intariau cu locasiulu. Asiá dice elu, ca se incepura Ungurii in Ardealu. ⁶⁸⁾

Neci de acolo, ca ducele Romaniloru acestoru-a de la Tuhutumu pana la Giu'l'a celu micu a fostu de sange ungurescu, nu urméza imperati'a acést'a d'in Ardealu, se nu fi fostu romanésca, pre cumu si d'intru aceea, ca Ungariei e craiu d'in sangele celu nemtiescu adeca imperatulu Austriei, nu urméza imperati'a Ungariei a nu fi unguresca. Unii dicu, ca notariulu a scrisu istori'a sa dupa tocmél'a lucruriloru ce erau in véculu seu, ér' nu dupa adeverulu tempului acelui-a, candu au intratu Ungurii in Pannóni'a si in Ardealu. Sè dâmu, ca este asiá cumu dicu ei, totu-si neci o scarire nu urméza de acolo cadintieloru Romaniloru celoru d'in Ardealu, pentru ca de vreme ce notariulu marturisesce, ca Romanii d'in buna voi'a loru cu darea de mana, si alesera sie-si domnu seau duce pre Tuhutumu, intogmai cumu Ungurii si-au fostu alesu loru-si pre Almu, pre Arpadu s. c. a., carea e cea mai stralucita cadintia a' supusiloru politicesci seau a' cetatianiloru; urméza ca Romanii cei d'in Ardealu in dílele notariului tóte cadintiele, ce se cuvinu cetatianiloru celoru adeverati le aveau.

§. 9.

Caus'a pentru carea Romanii d'in Ardealu si-au alesu loru-si domnu pre Tuhutumu.

Caus'a cea adeverata, ca-ci Romanii d'in Ardealu alésera loru-si Domnu pre Tuhutumu, o spune notariulu la capu 27, adeca, pentru ca Gelu, pre carele pana

acì l'avusese Domnu a fostu moritu sî acumu nu aveau Domnu. De unde se socotira se aléga pre Tuhutumu in loculu lui Gelu. Nu me indoescu, cà sî Tuhutumu pre cumu fôrte doreá sè apuce la domni'a aceea, cu mare dragoste, cu aretate semne de buna voire sî cu lingusîre a amblatu pre langa Romani, cá sè-lu aléga pre elu domnu. Carea cu atât'a poteá mai pre lesne se lucre, cà nu me potu indoi, cumu-cà a sciutu limb'a romanésca, de órece locuise in Moldov'a intre Romani, sî nu de multu esîse de acolo, pre cumu mai diosu vomu vedé. Chiare suntu acestea. Totu-si Engel la mai susu pomenitulú §. 9. díce, cà pentru aceea vaira Romanii a-si alege loru-si domnu pre Tuhutumu, cà aveau ne-dejde, cà Ungurii i voru aperá asupr'a Cumaniloru. A grai aceste i dederá privilegiu lui Engel cuvintele lui Opafocosiu spionului lui Tuhutumu, la notariulu capu 23., unde dîsulu spionu, cá se indemne pre Tuhutumu a se scolá cu resboiu asupr'a lui Gelu domnulu Romaniloru d'in Ardealu, sî acést'a scrie notariulu, cà a spusu inaintea lui Tuhutumu, cumu Romanii acei-a multe ne-casuri patimescu de la Cumani sî de la Pitienati ⁶⁹⁾ Ci, aceste cuvinte de se voru socotí cu întiepleptiune, suntu nascute mai vértosu a stricá parerea lui Engel, de cátu a o ajutá.

Ungurii inainte de a vení in Panuóni'a, pre cumu Engel marturisesce in suplementele vindicialoru cornidessiane §. 8., au locuitu in Ucrain'a de asta-di sî in Moldov'a, carea dupa dis'a lui Constantinú Porfirogenitulú s'a numitu Atelcusu, ⁷⁰⁾ unde mai susu dísei, cà Tuhutumu a potutu se invetie limb'a cea romanésca. Acolo-si marturisesce Engel asémenea d'in Constantinú Porfirogenitu, cumu-cà Ungurii esîra de fric'a sî de gróz'a Patînatîtiloru batuti de d'insii. ⁷¹⁾ Acelea in partea a' 2. despre guvernarea imperatíei capu 38. le scrie Constantinú Porfirogenitulú. ⁷²⁾ Acést'a frica de Patînatîti multu tempu a remasu in ósele Unguriloru. Cà pre cumu acolo-si capu 8. ne lasá marturisu Constantinú Porfiroge-

nitulu, tramitiendu imperatulu Greciloru pre Gavrilu clericulu la Turci (asiá i numesce Porfirogenitulu pre Unguri), cá sè-i poftésca cu numele imperatului, câtu scolandu óste sè scóta pe Patînatîti d'in locasiuri sí sè cuprinda ei tiér'a, pentru cá mai de multu acolo au fostu locuitu sí doriá imperatulu, cá sè fia Ungurii mai aprópe de imperatí'a lui; atunci boiarii Unguriloru cu o gura strigara toti: noi cu resboiu asupr'a Patînatîtiloru nu ne vomu scolá, neci nu suntemu harnici a ne bate cu d'insii, pentru cá tiér'a loru e mare fórte, nemarginita multîmea poporului, sí suntu fórte bataci.⁷³⁾ Acelu-asi ér' acolo capu 3, díce: cá neamulu Unguriloru fórte are frica de Patînatîti, pentru cá de multe ori in resbóia a fostu de d'insii invinsu, sí mai de totu prepeditu.⁷⁴⁾

De unde asiá cuvintezu. Sí Opaforcosiu sí Tuhutumu bine sciá, cá Ungurii de fric'a Patînatîtiloru, sí impreuna cu cei alalti Unguri sí insu-si ei, Opaforcosiu sí Tuhutumu fugise d'in pârtille Moldovei, batuti amaru nu odata de Patînatîti, câtu de fric'a Patînatîtiloru cá pre sub pametu amblau Ungurii. Deci de ar fi audítu intru adeveru Opaforcosiu cá Patînatîtii cei d'in Moldov'a sí in Ardealu facu in curse, au indemnatu aru fi pre Tuhutumu, sè se nevoésca a-si capetá sí-e Ardealulu? Seau de l'ar fi sí indemnatu, au cutezatu ar fi Tuhutumu a se asiediá in Ardealu, de-órece bine sciá, cá déca nu a potutu tóta Ungurimea sè sté la resboiu cu Patînatîtii, cá a fugitu d'in aintea loru, mai pucinu vá poté elu despartítu de cei alalti Unguri sè se apere de navalirile loru? Dreptu aceea, de i-ar fi pomenitu spionulu de Patînatîti, mai vértosu s'ar fi abatutu cu cuvintele acelea de la dorirea sa, carea aveá sè capete stapanirea Ardealului, de câtu s'ar fi indemnatu. Neindoitu dar' lucru este, cá acele cuvinte neci cumu nu le-a graitu Opaforcosiu, cá singuru notariulu pentru nesciinti'a peristásuriloru le-a adausu d'in capulu seu. Deci aceste cuvinte suntu d'entre acele, cari notariulu d'in capulu seu le ageresce,

sî pentru aceea sî dupa critic'a lui Engel nu se potu crede. Vedi mai susu §. 1. cãtra capetu.

Langa aceste Pitienatii seau Patînatîtii, pre cumu sî Cumanii, dupa cumu mai diosu vomu vedí, au fostu Romani adeverati, nu alta ginte straina. Au póte se crede ei sè fi facutu atâtea necasuri fratîloru loru iu Ardealu.

Chiaru dara se vede d'intru aceste, cã Romanii cei d'in Ardealu nu pentru aceea si-au alesu loru-si domnu pre Tuhutumu, cã dóra s'ar fi incredintiatu vêrtutiei Unguriloru celoru ce venise cu Tuhutumu, cá sè-i apere asupr'a Cumaniloru, pre cumu viséza Engel. Cariu Unguri, pre cumu vediumu mai susu §. 8., neci nu au remasu in Ardealu, ei s'au intorsu la domnulu loru Arpadu in Ungari'a.

Ci togmai sè dicemu, cã au primitu atunci Romanii pre Unguri in Ardealu pentru aceea, cá uniti la olalta mai lesne se apere tiér'a. neci o misciorare de aci nu urméza marirei Romaniloru, ci mai vêrtotu se vede intiepletiunea loru. Au miciorare urméza de acolo straluciteloru ginti ale Europei, cá mai multe se unira la olalta, cá cu unita vêrtute mai lesne sè se póta aperá asupr'a navaliriloru protivnice, pre cumu unita e preastralucit'a ginte unгурésca cu Nemtii?

Note la capu V.

¹⁾ Velicant auctoritatem anonymi Belae notarii, quem tamen non Anonymum amplius, sed Paullum Episcopum Transylvanum sub Bela III-tio. vocandum esse. *Engel in Appendice de origine Valachorum* §. 4.

²⁾ Ab eventu divino est nominatus Almus, quia matri eius pregnantis per somnium apparuit divina visio. *Notarius Belae*, cap 3.

³⁾ Donum Spiritus Sancti erat in eo, licet paganus. *Idem* cap. 4.

⁴⁾ Almus cuius adiutor erat Sanctus Spiritus. *Ibid.* cap. 8.

⁵⁾ Quia divina gratia in eis erat. *Ibid.* cap. 33.

6) Deus enim, cuius misericordia praevia erat, tradidit Duci Arpad et suis militibus inimicos eorum. *Idem.* cap. 50.

7) Divina gratia erat eis praevia. Gratia Dei antecedebat eos. *Id.* cap. 44. 37.

8) Implevit Dominus, in Almo Duce et filio suo Arpad, prophetiam, quam cecinit Moyses propheta, de filiis Israël. *Idem.* cap. 20.

9) Hungari sunt prae caeteris gentibus meliores in venatu. *Idem.* cap. 7.

10) Quia sciebant, quod Hungari essent insuperabiles in aetatis bellorum laboribus. *Idem.* cap. 56.

11) Temere vellicant auctoritatem anonymi Belae notarii, quem tamen non Anonymum amplius, sed Paullum episcopum Transsilvanum sub Bela III-tio vocandum, regionemque Transsilvanam recte novisse, inter melioris notae historicos Hungaros satis certe constat, et quem in omnibus, quae de adventu Hungarorum narrat (exceptis iis, quae ipse argutatur) fide dignum haberi, sanae criticae regulae suadent. *Engel cit. loco.*

12) Rogaverunt *Almum* ducem ut dimissa terra *Galiciae*, ultra silvam *Hovos*, versus occidentem in terram *Pannoniae* descenderent, quae *Athilae* regis terra fuisset. Et laudabant eis terram *Pannoniae* ultra modum esse bonam, dicebant enim, quod ibi confluerent nobilissimi fontes aquarum *Danubius* et *Tiscia*, et alii nobilissimi fontes bonis piscibus abundantes, quam terram habitarent *Sclavi*, *Bulgarii*, et *Blachi*, ac pastores *Romanorum*, quia post mortem *Athilae* regis terram *Pannoniae* Romanii dicebant *pascua* esse, eo quod greges eorum in terra *Pannoniae* pascabantur. Et jure *terra Pannoniae pascua Romanorum* esse dicebatur, nam et modo Romani pascentur et bonis *Hungariae*. *Notarius Belae*, cap 9,

13) Hoc dum *Galiciae* Dux audivisset obviam *Almo* duci cum omnibus suis nudis pedibus venit, et diversa munera ad usum *Almi* ducis presentavit, et aperta porta civitatis *Galiciae*, quasi dominum suum proprium hospitio recepit. . . Dicebant enim eis sic, quod terra illa nimis bona esset, et ibi confluerent nobilissimi fontes, quorum nomina haec essent, ut supra diximus, *Danubius*, *Tiscia*, *Wag*, *Morisius*, *Crisius*, *Temus* et caeteri, quae etiam primo fuisset terra *Athilae* regis, et mortuo illo praecipassent Romanii principis terram *Pannoniae*, usque ad *Danubium* vero collocavissent pastores suos. Terram vero quae jacet inter *Tisciam* et *Danubium*, praecipavisset sibi *Reanus magnus dux Bulgariae*, avus *Salani* ducis, usque ad confluivium *Ruthenorum* et *Polonorum*, et fecisset ibi habitare *Sclavos* et *Bulgaros*. Terram vero quae

est inter *Thisciam* et *silvam Igfon*, quae jacet ad *Erdevelu* a fluvio *Morus* usque ad fluvium *Zomus*, praecupavisset sibi *Morout*, cuius nepos dictus est ab Hungaris *Menumorout*, eo quod plures habebat amicas, et terram illam habitaret gentes *Cozar* qui dicuntur. Terram vero, quae est a fluvio *Morus* usque ad castrum *Urscia*, praecupavisset quidam dux nomine *Glad* de *Bundyn* castro egressus adjutorio *Cumanorum*. *Idem*. cap. 11.

¹⁴⁾ Et antequam hoc fieret, mitterent exercitum contra *Glad* Ducem, qui dominium habebat a fluvio *Morus* usque ad castrum *Horum*, ex cuius etiam progenie, longo post tempore descenderat *Ohtum*, quem *Sunad* interfecit. *Idem*. cap. 44.

¹⁵⁾ Narrabant, quomodo mortuo *Athila* rege, *magnus Reanus* proavus ducis *Salani* dux de *Bulgaria* egressus, auxilio et consilio *Imperatoris Graecorum* praecupaverat terram illam. Qualiter etiam ipsi *Sclavi* de terra *Bulgariae* conducti fuerunt ad confinium *Ruthenorum*, et qualiter nunc *Salanus* dux eorum, se et suos teneret. *Notarius* cap. 12.

¹⁶⁾ Mane autem facto, *Zobolsu*, *Thosu* et *Tuhutum*, inito consilio constituerunt, ut meta *Regni Ducis Arpad* esset in *prota Mesezina*. *Notarius*. cap. 22. Plures dies ibi manserunt, donec confinia regni firmaverunt. *Idem*. cap. 23.

¹⁷⁾ Dum ibi diutius morarentur, tunc *Tuhutum* pater *Horca*, sicut erat vir astutus, dum caepisset audire ab incolis bonitatem *terrae ultra silvanae*, ubi *Gelou* quidam *Blacus* dominium tenebat, coepit ad hoc anhelare, quod si posse esset, per *Gratiam Ducis Arpad* domini sui, *terram ultra silvanam* sibi, et suis posteris acquireret. *Notarius* cap. 24.

¹⁸⁾ Praedictus vero *Tuhutum* vir prudentissimus, misit quemdam virum astutum, patrem *Opaforcos*, *Ogmand*, ut furtive ambulans praevideret sibi qualitatem et fertilitatem *terrae ultra silvanae*, et quales essent habitatores eius, quod si posse esset, bellum cum eis committeret, nam volebat *Tuhutum* per se nomen sibi et terram acquirere, ut dicunt nostri joculariter: *omnes loca sibi acquirebant, et nomen bonum accipiebant*. Quid plura? dum pater *Ogmand*, speculator *Tuhutum*, per circuitum more vulpino, bonitatem et fertilitatem *terrae*, et habitatores eius inspexisset, quantum *humanus visus* valet, *ultra*, quam dici potest, dilexit et celerimo cursu ad dominum suum reversus est. Qui cum vennisset, domino suo de bonitate illius *terrae* multa dixit, quod *terra illa irrigaretur optimis fluviis*, quorum nomina et utilitates seriatim dixit, et quod in arenis eorum aurum colligeretur, et aurum *terrae illius* optimum esset, et ibi foderetur sal,

et salgenia, et habitatores terrae illius viliores homines essent totius mundi, quia essent *Blasii* et *Sclavi*, quia alia arma non haberent nisi arcum et sagittas, dux eorum *Gelou* minus esset tenax, et non haberet circa se bonos milites ut auderent stare contra audaciam Hungarorum, quia a *Cumanis* et *Picenatis* multas injurias paterentur. *Notarius* cap. 25.

¹⁹⁾ Tunc *Tuhutum* audita bonitate terrae illius, misit legatos suos ad ducem *Arpad*, ut sibi licentiam daret ultra silvas eundi, contra *Gelou* ducem pugnare. Dux vero *Arpad* inuito consilio voluntatem *Tuhutum* laudavit, et ei licentiam ultra silvas eundi, contra *Gelou* pugnare, concessit. *Idem* cap. 26.

²⁰⁾ Hoc dum *Tuhutum* audivisset a legato, praeparavit se cum suis militibus, et dimissis ibi sociis suis, aggressus est ultra silvas, versus orientem contra *Gelou* ducem *Blacorum*. *Gelou* vero dux *ultrasilvanus* audiens adventum ejus, congregavit exercitum suum, et cepit velocissimo cursu equitare obviam ei, ut eum per *portas Mezesinas* prohiberet, sed *Tuhutum* uno die silvam pertransiens, ad fluvium *Almas* pervenit, tunc uterque exercitus ad invicem pervenerunt medio fluvio interjacente. Dux vero *Gelou* volebat, quod ibi eos prohiberet cum sagittariis suis. *Notarius* cap. 26.

²¹⁾ Mane autem facto, *Tuhutum* ante auroram divisit exercitum suum in duas partes, et partem alteram misit parum superius, ut transito fluvio, militibus *Gelou* nescientibus, pugnam ingrederentur, quod sic factum est. Et quia levem habuerunt transitum, utraque acies pariter ad pugnandum pervenerunt, et pugnatum est inter eos acriter, sed victi sunt milites ducis *Gelou*, et ex eis multi interfecti, plures vero capti. Cum *Gelou* dux eorum hoc vidisset, tunc pro defensione vitae cum paucis fugam cepit. Qui cum fugeret properans ad castrum suum, juxta fluvium *Zomus* positum, milites *Tuhutum* audaci cursu persequentes, ducem *Gelou*, juxta fluvium *Copus* interfecerunt. *Notar.* cap. 27.

²²⁾ Tunc habitatores terrae videntes mortem domini sui, sua propria voluntate dexterram dantes, dominum sibi elegerunt *Tuhutum* patrem *Horca*, et in loco illo, qui dicitur *Esculeu*, fidem cum juramento firmaverunt, et a die illo locus ille nuncupatus est *Esculeu*, eo quod ibi juraverunt. *Tuhutum* vero, a die illo terram illam obtinuit pacifice et feliciter. *Idem* cap. 27.

²³⁾ Et pugnatum est inter eos acriter. *Notarius* cap. 27.

²⁴⁾ Ob *Leelum* enim *Bulsumque* Duces Hungarorum a *Teutonicis* in praelio captos, arborique infelici suspensos, ut

stomachtur! ut odiosi ei Bavari et Alemanni, quorum nefandis fraudibus Leelum et Bulsum captos, residuos vero Hungaros malo dolo coarctatos, queritur; vide caput 55. *Daniel Kornides*, Vindiciae Anonymi Belae Regis Notarii, Sect. 2. cap. 4. §. 3.

25) Λέοντα δέ τινα, Βατάτζην ἐπίκλησιν, ἐτέρωθεν ἐράτευμα ἐπαρόμενον ἄλλοτε συχνόν, καὶ δὴ καὶ Βλάχων πολὺν ὄμιλον οἱ τῶν ἐξ Ἰταλίας ἀποικῶν παλαι εἶναι λέγοντα, ἐκ τῶν πρὸς τῷ Ἐυξείνῳ καλεσμένῳ ποταμῷ Χωοίων ἐμβαλεῖν ἐκέλευεν εἰς τὴν Οὐννικήν, ὅθεν εἶδεις εἰδεποτὲ τὸ παντὸς αἰῶνος ἐπέδρομε τῆτοις... ὁ Βατάτζης δὲ ὅθεν εἶρητε προσβαλὼν ἐκείνῳ τε ἀρειῶς πάντα, καὶ ξυνεπάτει τα παραπίπτοντα. Ἀνθρώπων τε ἐν πολὺν εἰργάσο γόνον, καὶ ἀνδραποδισμόν ἐκ ἐλλάσω πε οἴητο, πρὸς δὲ καὶ ζῶων ἀφέλας, ἵππων τε καὶ ἄλλων παντοδαπῶν ἐκέθεν ἐλάσας, ἐπὶ Βασιλέα ἤλθει. Leonem autem Batatzem nomine, aliunde cum exercitu perinde maguo; maxime vero *Valachorum ingenti multitudine*, qui Italorum coloni quondam fuisse perhibentur, ex locis Ponto Euxino vicinis irruptionem in Hungaros facere jubet, qua ex parte nemo adhuc a primis saeculis eos invasit, . . . Batatzes autem, ab iis, quae diximus, locis irrumpens, omnia depopulatus, obvia quaeque prosteruit, hominum ingentem caedem edit, nec pauciores captivos ducit. Ad haec pecorum equorumque; et aliorum inde animalium greges agens, ad Imperatorem revertitur. *Joannes Cinnamus Lib. 6.*

26) Vere primo Tzelgu dux supremus scythicae militiae, transgressus angustias montium, qui Danubio superjacent, cum mixto ex variis gentibus exercitu octoginta ferre millium, partim Sauromatarum, ac Scytharum, partim etiam *Dacorum*, nam et hujus generis haud parva manus ductore Solomone. . . Tzelga Sequebatur. *Anna Comnena Alexiados lib 7. ap. Pray, Annalium Regum Hungariae. Lib. 2. ad ann. 1085.*

27) Nam *terram ultra silvanam*, posteritas *Tuhutum* usque ad tempus *S. Regis Stephani* habuerunt, et diutius habuissent, si minor *Gyla* cum duobus filiis suis *Bivia* et *Bucna* Christiani esse volluissent, et semper contrarie sancto Regi non fecissent. *Anonymus Notarius Belae Regis. cap. 24.*

28) Nolite turbari de multitudine Ruthenorum et Cumano-
rum; qui assimilantur nostris canibus. Nam canes statim, ut audiunt verba dominorum suorum, nonne in timorem vertuntur. *Notarius cap. 8.*

29) Fortiter pugnemus contra Graecos et Bulgaros, qui assimilantur nostris faeminis, et sic timeamus multitudinem Graecorum sicut multitudinem faeminarum. *Notarius. cap. 39.*

³⁰⁾ Plurimi interficiebantur de Graecis et Bulgaris. Praedictus vero dux *Salanus*, cum vidisset suos deficere in bello, fuga lapsus est, et pro salute vitae *Albam Bulgariae* properavit. *Graeci* vero et *Bulgari* timore *Hungarorum* percussi, viam qua venerant oblivioni tradiderunt, fuga lapsi pro salute vitae *Thysciam*, pro parvo fluvio reputantes, transnatare volebant, sed quia talis timor et terror irruerat super eos, ut propter timorem *Hungarorum*, fere omnes in fluvio *Thysciae* mortui sunt, ita, quod aliqui vix remanserunt, qui Imperatori eorum mala salutis nuntiarent. *Notarius* cap. 39.

³¹⁾ Inimici eorum cadebant ante eos, sicut manipuli post messores, et in eodem bello mortui sunt duo duces *Cumanorum*, et tres *Kenezu Bulgarorum*, et ipse *Glad* dux eorum fuga lapsus evasit, sed omnis exercitus ejus liquefacti tanquam cera a facie ignis, in ore gladii consumti sunt. *Notarius* cap. 44.

³²⁾ Interfecti sunt de Grecis et Bulgaris plurimi, et quidam capti sunt ex eis. Videns ergo dux *Bulgariae*, suos deficere in bello, fuga lapsus, pro defensione vitae *Albam* civitatem ingressus est. *Notar.* cap. 41.

³³⁾ Interficiebantur plurimi de Rutenis et Cumanis. Praedicti vero duces *Ruthenorum* et *Cumanorum*, videntes suos deficere in bello, in fugam versi sunt, et pro salute vitae properanter in Civitatem *Kyeu* intraverunt. *Almus* dux et sui milites persequentes *Ruthenos* et *Cumanos* usque ad Civitatem *Kyeu*, et tonsa capita *Cumanorum Almi* ducis milites, macTABANT tanquam crudas cucurbitas. *Notarius* cap. 8.

³⁴⁾ In anno eodem . . videlicet anno *Domini* 1330. cum rex copiosum exercitum congregasset, . . per *Zenrîm*, in mense Septembri, transtulit se in terram *Bazarad*, *Wayvodae Ulachorum*, ad inductionem *Thomae*, *Wayvodae Transilvani* et *Dionisii* filii *Nicolai*, filii *Ancha*, quae terra est inhabitabilis genti ignotae: ut de ipsa terra, ipsum *Bazarad* rex expelleret, aut certe terram ipsius, uni ipsorum insultantium, traderet possidendam. . . Cum autem rex, *Zenrîm*, et castrum ipsius recepisset. *Dionysio* tradidit memorato omnia, cum dignitate *Banatus*, Quo facto, *Bazarad*, regi mandavit, nuntios per honestos: quia vos, domine mi rex! laborastis in convocatione exercitus, laborem vestrum recompensabo, 7. millibus marcarum argenti. Ipsam etiam *Zenrîm*, cum suis attinentiis nunc habetis prae manibus, per potentium, pacifice vobis tradam; . . tantummodo revertimini in pace vestra, et personarum periculis praecavete: quia, si veneritis ulterius, periculis minime evadetis. Quo audito rex, elata mente, in tale verbum prorupit

pit, nuntiis sic dicens: Sic dicite Bazarad: *ipse est pastor ovium mearum, de suis latibulis, per barbas suas extraham.* Tunc quidam fidelis Baro, *Donch* nomine, comes de Zolio et de Lipto, sic ait regi: *Domine, cum magna humilitate, vobis, et ad honorem vesterum, ipse Bazarad loquitur; idcirco, regiae benignitatis favorem, et plenam dilectionem gratiae, ei velitis per vestras literas remandare.* Tunc rex, verbum superbiae et comminationis superius propositum, iteravit, et relicto consilio saniori, proximus ultra pugnaturus processit. Et cum sibi et suis, in terra ignota, et inter alpes, et montes silvarum, victualia invenire nequiret, famis inedia, ipse rex, milites et equi sui, laborare protinus coeperunt. Quo facto, treuga ordinata cum Bazarad, et data fide, ut ipse regi pareret, et securitatem, regi cum suis omnibus, redeundi praeberet, et iter rectum ostenderet. Rex revertebatur securus, et confidens in fide perfidi Schismatici, venit in quandam viam cum toto exercitu; quae via erat in circuitu, et in utraque parte ripis prominentibus circumclusa, et ante, unde erat dicta via patentior, indagibus, in pluribus locis, fortiter fuerat circumsepta, per Ulachos. Rex autem, et sui omnes, cum nihil tale quid penitus opinarentur, in ripis undique Ulachorum multitudo innumerabilis, superius discurrendo, jacula jacentes super regis exercitum, qui erat in fundo depressae viae, quae nec via dici potest, sed quasi navis stricta, ubi propter pressuram, cadebant dextrarii fortissimi, cum militibus circumquaque; quia nec ad ripas utriusque lateris viae, propter praecipitium ascendere proterant contra Ulachos; nec ultra procedere; nec fugae locum habebant, propter indagines ibi factas: sed erant omnino sicut pisces, in gurgustio vel in reti comprehensi; cadebant juvenes et senes, principes et potentes, sine delectu. Duravit quippe sic iste miserabilis eventus, a sexta feria, usque ad secundam feriam. In quibus diebus, collidebantur invicem milites electi, sicut in cunis moventur et agitantur infantes, vel sicut arundines; quae vento moventur.

Faeta est autem ibi strages maxima, et cecidit militum et principum ac nobilium incomputabilis multitudo. . . . Cumanorum denique corruit inestimabilis multitudo. . . . Tulerunt ergo Walachi multos captivos, tam vulneratos, quam illaesos; et acceperunt plurima arma, vestesque pretiosas, omniumque elisorum pecuniam, in auro et argento et vasa pretiosa, et balteos. Multaque marsupia latorum grossorum et florenorum, ac equos multos, cum sellis et frenis, quae omnia portaverunt, et tradiderunt ipsi Bazarad Wayvodae. Rex autem mutaverat armorum suorum insignia: quibus induerat

Deseo, filium *Dionysii* quem putantes esse regem, crudeliter occiderunt. Rex vero ipse, cum paucis, per tuitionem suorum aliquorum fidelium, vix evasit. *Turocz*, Chronicae Hungarorum Parte 2. capite 97.

³⁵⁾ Domini Caroli, Dei gratia regis Hungariae, cujus potentiam, altissimo taliter disponente, *Dalmatia*, *Croatia*, *Rama*, *Servia*, *Gallicia*, *Lodomeria*, *Cumania*, *Bulgaria*, totaque *Hungaria*, *Salernaque*, ac *Mons Sancti Angeli*, alia quoque regna, puta, *Poloniense*, *Bohemiense Austriense* ac circumquaque adjacentia, trepitando abhorrebant. *Ibidem*. cap. 99.

³⁶⁾ Cadebant etiam in circuitu exercitus, de canina multitudine *Walachorum*, quasi muscae, quae perdidit suavitatem unguenti; cum christianum populum, et cunctos Christi Sacerdotes immisericorditer percusserunt. Quorum *Walachorum* numerum, ibi per *Ungaros* occisorum, subtilis solummodo infernalis compotista collegit. *Ibidem*. cap. 97.

³⁷⁾ Inter indagine et veprium densitates, ac passus stric-
tissimos conclusus, per multitudinem *Olachorum*, de *Silvis* et montibus invasus, ibidem cum strenuo viro, *Petro*, suo *Vicewayvoda*, nec non *Deseu*, dicto *Wos*, et *Petro Ruffo*, castellano de *Kykyllevar*, *Petro* et *Ladislao* Siculis, viris bellicosus, et aliis militibus quam pluribus, et nobilibus potioribus, extitit interfectus. Et cum gentes *Hungarorum*, de ipso exercitu, terga vertissent, et se in fugam convertissent, in locis lutosus et paludosis, indaginosi, conclusi, multi ex eis, per *Olachs* occisi extiterunt, et aliqui cum magno periculo personarum, et rerum damno, evaserunt. *Turocz* Chronica Hungarorum. Part. 3. cap. 38.

³⁸⁾ *Stephanus de Losoncz*, Banus, multis armatorum cum agminibus, per regem missus extitit. Qui tandem cruento commisso bello, dum hosti impar esset, post multam partis utriusque stragem, capitis sui damno, vitae pariter et bello, ibidem finem dedit. Nam post casum Ducis dicti, in fugam versi, magnam inimicis, rerum et personarum praedam dedere. *Turocz*, Chronica Hungarorum. Part. 4. cap. 17.

³⁹⁾ Hic denique *Stephanos* *Moldaviae* princeps *Soleimanum Bassam* et Ducem *Romaniae* sic prostravit, ut ex XXX. *Turcorum* millibus pauci admodum, qui forte velocioribus equis insederant, evaserint. *Felix Petantius*. Dissertat. de itineribus aggrediendi *Turcam*.

⁴⁰⁾ Ubi saepe cum *Turcis* certatum est. *Dracula* enim cum paucis, sed delectis militibus, *Mahumetem* *Turcorum* Imperatorem potitum jam majori *Valachia*, et ad minorem occupandam maturantem, hic ad secundam vigiliam noctis aggres-

sus, conversum in fugam ad Danubium cum magna suorum caede et ignominia regredi cōgit. *Felix Petantius*, Dissertatio de itineribus aggrediendī Turcam.

41) Ἐπεὶ τε δὴ τὰ στρατεύματα παρεσκέναζο τῷ Βασιλεῖ, πρὶ Δακίαν ἐστράτευτο ἦρος, ἐνθὺς ἀρχομένῃς. Μεγιστὸν δὲ τῶν στρατῶν γενέσθαι φασὶ, δευτερον μετὰ γε τῆν ἐς τὸ Βυζάντιον ἐπέλασιν τῷ Βασιλέως τῷ δε. Λέγεται δὲ τῶν στρατοπέδων, κάλλισον μὲν γενέσθαι τῶν ἄλλων στρατοπέδων, καὶ κόσμον πολὺν παρέχεσθαι ἔς τε τα ὄπλα φασὶ, καὶ ἐς τὴν σκευὴν. *Copiae universae regis cum instructae convenissent, primo vere profectus contra Daciam. Tradunt hunc exercitum regis fuisse maximum, et secundum magnitudine ei quem contra Byzantium ductarat iste rex. Verum constat hunc exercitum fuisse reliquis pulchriorem, et plurimum momenti tum in armis, tum in reliquo belli apparatu habuisse. Laonicus Chalcocondylas Atheniensis, Historiarum de origine ac rebus gestis Turcorum. Lib. 9.*

42) Γενέσθαι δὲ ἀμφὶ τῆς τῶντα καὶ εἴκοσι μυριάδας στρατῶν. . . Ἐχὼν δὲ καὶ ἐλάττω τῶν μυριῶν ἰππέων. ἔνιοι δὲ φάσιν, ὡς ἔπλειες τῶν ἑπτακοσίων παρήσαν ἀντὶ ἰππέων. Σὺν τούτοις περὶ πρωτὴν φυλακὴν τῆς νυκτὸς, ἐπέλασας, ἐπέβαλεν ἐς τὸ Βασιλέως στρατοπέδον. . . ὡς ἐγγὺς ἦκεν ἢ ἤως, καὶ ἐπίφρανεν, ἀπεχώρει ἀπὸ τῶν στρατοπέδων, ἀποβαλὼν μὲν ταύτης τῆς νυκτὸς, ὀλίγους πάντων τινῶν. *Eo autem tempore in armis habuit rex circiter viginti quinque myriades hominum. . . Bladus habebat equites pauciores quam decem mille. Sunt tamen, qui tradunt, eum non plures quam septem mille equites ductasse. His confisus, sub primam noctis vigiliam advenit, et in regis castra impetum dedit. . . Tandem quum aurora appropinquaret et lucesceret, egressi sunt castris, amissis paucis admodum ea nocte. Chalcocondylas ibid.*

43) Ubi vero ventum est ad Nicopolim, Bulgarorum, Metropolim, cujus urbis pars altera a Danubio abluitur, altera in collem erecta est, . . . occurrit, nunquam sine prefatione magni et fortissimi imperatoris nominandus, Uladislavus Dracula, Valachiae, quam montanam vocant, Princeps. Qui quum jam pridem pacem a Turco accepisset, factum suum in necessitatem rejecit: quod haud numerosissimae gentis princeps, nulaque externa ope adjunctus, bellum, Christianis simul omnibus intolerabile, sustinuisset, magitudine animi, et virtute suorum; diutius quam sperari de tam imparibus viribus posset; plusque a se interim hominum amissum, quam agris suis frequentandis colendisque superesset, quum eventus quotidie admoerent, contra hostium multitudinem, paucorum suorum

virtutem, magis admirandam esse, quam efficacem. Tandem eo perventum fuisse, non ut in servitutem venire oporteret, quae forsau tolerabilis, modo aequa sit, et contigisset antea multis magnisque populis et nationibus: sed ut cum patria, et laribus familiaribus, cum altrice terra et coelo, relinquenda essent sacra, religiones, arae degeneradumque in obscenos mores, ritusque impiarum superstitionum; nisi conditionem accepisset, per quam, citra profanationem divinatorum humanorumque omnium, reliquias suorum servaret in occasionem dignam, in qua tanta virtus periclitaretur. Ad haec, cum eorum, qui regem sequebantur, paucitatem animadvertisset; rogare, obtestarique coepit, ut retro iter verteret; se malis suis venerationem, propemodum plures servos producere solitus esset, quam illic ad bellum armati convenissent. Abstinendum omnino a tam audaci periculoque incepto; comunicandaque consilia, et rationes, quo pacto aequis viribus geri posset. Interea nihil salubrius, quam in occasionem meliorem, eas copias conservare: quae, etiamsi sufficerent bello, quod tunc cum hostibus esset gerendum, caeteraque omnia votis responderent; tamen, eo tempore productae, instantis hiemis tempestati, et malis, omnino essent succubiturae. Audiebantur ea, tanquam Dracula non ex animi sententia loqueretur, propter foedus, quod illi cum Turcis erat: tamen, re ipsa per se fidem faciente, moti sunt complures; nec tantum suspicio simulatae ab illo orationis, quantum rei veritas urgebat. Ceterum, rapiente regem fato, ad destinatum propinquumque jam finem; Julianoque, ad superioris anni fortunam, identidem jactante etc... Conversus itaque rursus ad regem Dracula: quando, inquit, aut fortuna, quae audentem magna quaeque, nusquam hactenus te decepit; aut spes alienae opis, quam ratam velim; aut occulta fatorum necessitas, in diversum te trahit a sententia mea: consilium tuum, quod ratione immutare non potui, quantum tempus et improvisa res sinit, viribus adjuvabo. Et cum dicto quatuor millia equitum, duce filio suo, copiis regiis adjecit; orans obtestansque immortalem Deum ut quidquid rex, caeterique de belli totius successu, animis suis promitterent, felicissimo eventu confirmaret. *Philippus Callimachus de Rebus Uladislai Lib. 3.*

44) Divisit copias, ut contra improvisos hostium incursus, firmior esset et paratior. Hunniadiano igitur, cum auxiliariis Valachis, et tribus Hungarorum millibus, praemisso; sequebatur ipse (Rex) magno intervallo, cum cruce signatis, reliquaque multitudine. *Callimachus Philippus Lib. 3.*

⁴⁵⁾ Sibi autem, cum Valachis, nullum certum locum designavit, ut minime turbatis ordinibus, quocumque res et periculum vocaret, accurreret, et nullum destinatum locum tuendo, omnia tueretur, *Callimachus*, ibidem.

⁴⁶⁾ Erat tunc in regno miles magnanimus, nobili et clara transalpinae gentis de gremio natus, *Ioannes de Hunyad*, homo bellicosus, et ad flectendum arma, dirigendasque res bellicas natus; et sicut piscibus aqua, cervis umbrosas lustrare sylvas, sic illi, armorum bellicae expeditio vita erat. *Thurotz Chronica Hungarorum*. Part. 4. cap. 30.

⁴⁷⁾ Hae vero sunt omnes propemodum laudatissimarum gentium origines, inter quas Valachi gentiles sui, minime postremas habent, ut pote quos ab ipsa rerum Domina Urbe Roma oriundos constat: unde nunc quoque sua lingua Romani vocantur, tua ista gens fortitudine praepolleus fuit; multorum praestantissimorum Ducum Genitrix, inter quos Ioannes Hunyades Inclyti Mathiae Regis Pater, et illius aetati proximi majores Tui potissimum enituisse feruntur. *Ferdinandus I*, in Diplomate Archi-Episcopo Strigoniensi Nicolao Olaho 23 Novembris 1548. collato.

⁴⁸⁾ Dominus Comes Bistriciensis, qui tot tantosque, suae juventutis primaevae a tempore bellorum exegerat labores, nondum senectutis aetate demolitus; sed continuo armorum gestamine, cararumque directione fatigatus, et viribus exhaustus; ibidem aegrotavit: paucisque diebus ipsa aegritudine laborans, tandem in oppidum *Zemplen* delatus, in recomendatione Fratris Ioannis de Capistrano, viri Dei, suo salvatori restituit spiritum. Oritur ergo plauctus magnus omnem per Hungariam, et quasi cuncta Christianitas, nimio dolore turbata est, dum suum propugnatorem vita functum esse audivit. *Thurocz* citato Libro, cap. 56.

Ingenti, ob tanti viri obitum, dolore atque moestitia affecti sunt, non solum universi Hungari totius populi; sed omnes quoque orbis Christiani nationes. Luxit eum Nicolaus V. Pontifex Maximus, omnisque Romana Curia, quae tam fortem, tamque fortunatum ac pium Christianae Religionis defensorem, amisit. Pontificis jussu, Cardinalium Senatus, ei magnifice persolvit inferias. Ei solemnitati ipse interfui, *Petrus Ransanus* Epitome rerum Hungaricarum Indice, 27.

⁴⁹⁾ Ipse etiam Caesar Mahumetes, quamvis per eundem Dominum Comitem prope suam ante mortem, de sub castro Nandoralbensi praedicto fugatus sit: cum tamen per Georgium, Rasciae despotam, eidem Caesarii pro consolatione, mors ipsius Domini Comitis nunciata est; Caesarem eundem, de-

fixo capite, longam per horam subticuisse, seque, quamvis ei inimicus esset, sublationem ejusdem condolere; et seculorum ab iuitio, hominem sub principe nunquam talem fuisse, ad nuntium dixisse perhibetur. *Thwocz* cit. Lib. cap. 56.

⁵⁰⁾ Bonfinius loco cit. et Timon in purpura Pann f. 11. scribunt Hunyiadem apud Demetrium Zagrabiensem Episcopum in ephoborum numero fuisse, tenuit autem Demetrius Cathedram Zagrabiensem ab anno 1375 ad annum 79. ut Reverendis. et Cl. Kerczelich in hist. Zagrab. pag. 135. ex instrumentis rite conficit. Itaque Hunyia des intra annos 1375 et 79. ut minimum dicam fuerit annorum 12. proinde natus anno Christi 1368. aut paulum post. Constat autem ex Chronico Barthosii apud Cl. Gelasium Dobner auctoris supparis, Sigismundum eodem anno 1368. natum esse: igitur Hunyia des aut aequalis Sigismundo fuit, aut 3. quatorve annis minor. *Georgius Pray*, Annales Regum Hungariae, Parte 3. Libro 3.

⁵¹⁾ Nec quidquam pro adversariorum sententia facit, quod Hunyiadem, si conjectura nostra locum habet, eum diem estremum obiit, oportuit fuisse annorum 89. Veri enim est similis, virum ea aetate Turcis resistere potuisse, quam Sigismundi nondum triennis ex concubina filium fuisse. *Ibidem*.

⁵²⁾ Ubi Gelou quidam Blachus dominium tenebat. *Notarius*. cap. 24.

⁵³⁾ Egressus est contra Gelou Ducem Blacorum. *Idem*. cap. 26.

⁵⁴⁾ Tunc comes ejusdem castris nomine *Loborcy*, qui in lingua eorum *Duca* vocabatur, fuga lapsus, ad castrum *Zemlum* properabat, quem milites ducis persequentes, juxta quemdam fluvium comprehendentes, laqueo suspenderunt in eodem loco. Et a die illo, fluvium illum vocaverunt sub nomine ejusdem *Loborczy*. *Notarius Belae* cap. 13.

⁵⁵⁾ Sponte sua dextoram dantes, non aequale foedus iuerunt, sed *Tuhutum* belli ductorem Hungarum, dominum sibi elegerunt. *Engel* de Origine Valachorum Appendix §. 9.

⁵⁶⁾ Tunc habitatores terrae videntes, mortem domini sui, sua propria voluntate dexteram dantes, dominum sibi elegerunt *Tuhutum*. *Notar.* cap. 27.

⁵⁷⁾ *Tuhutum* . . coepit ad hoc anhelare, quod si posse esset, per gratiam Ducis *Arpad* domini sui, terram ultra silvanam sibi et suis posteris acquireret. *Notarius*, cap. 24.

⁵⁸⁾ Libera voluntate, et communi consensu VII. virorum elegerunt sibi ducem ac preceptorem in filios filiorum suorum usque ad ultimam generationem, *Almum* filium *Ugek*, et qui de ejus generatione descenderent. . . Pro *Almo* duce more

paganismo fuis proprius Sanguinibus in unum vas, ratum fecerunt juramentum. *Notarius* cap. 5.

⁵⁹⁾ Inito consilio, et accepto juramento omnium suorum, dux *Almus* ipso vivente, filium suum *Arpadium*, ducem ac praeceptorem constituit. Et vocatus est *Arpad* Dux *Hungariae*, et ab *Hungu* omnes sui milites vocati sunt *Hunguari* secundum linguam alienigenarum. *Notar.* cap. 13.

⁶⁰⁾ Dux *Arpad* accepto juramento Primatum et Militum *Hungariae* filium suum *Zultam* Ducem, cum magno honore elevari fecit. *Notarius.* cap. 52.

⁶¹⁾ Dux *Zulta* duxit filio *Tocsun* uxorem, de terra *Cumanorum*, et ipso vivente accepit juramentum suorum nobilium, et filium suum *Tocsun* fecit Ducem ac Dominatorem super totum Regnum *Hungariae*. *Notarius* cap. 57.

⁶²⁾ Terram ultra silvanam, posteritas *Tuhutum* usque ad tempus *S. Regis Stefani* habuerunt, et diutius habuissent, si minor *Gyla* cum duobus filiis suis *Bivia* et *Bucna*, Christiani esse voluissent, et semper contrarie *Santo Regi* non fuissent, ut in sequentibus dicitur. *Notar.* cap. 24.

Tuhutum vero, a die illo terram illam obtinuit. *Tubutum* vero genuit *Horcam*, *Horca* genuit *Geulam* et *Zubor*. *Geula* genuit duas filias, quarum una vocabatur *Caroldu*, et altera *Saroltu*, et *Sarolt* fuit mater *S. Regis Stefani*. *Zumbor* vero genuit minorem *Geulam* patrem *Buc* et *Bucne*, tempore cujus *S. Rex Stephanus* subjugavit sibi terram ultra silvanam, et ipsum *Geulam* victum in *Hungariam* duxit, et per omnes dies vitae suae carceratum tenuit, eo, quod in fide esset vanus, et noluit esse Christianus, et multa contraria faciebat *S. Regi Stefano*, quamvis fuisset ex cognatione matris suae. *Notarius*, cap. 27.

⁶³⁾ Egressi venerunt usque *Zeguholmu*, et ibi volebant transire *Crisium*, ut contra *Menomorout* pugnarent, sed venientes milites *Menomorout*, eis transitum prohibuerunt. *Notarius* cap. 28.

⁶⁴⁾ Et *Zuardu* in eadem terra duxit sibi uxorem, et populos ille, qui nunc dicitur *Solamogera*, mortuo Duce *Zuard*, in *Gaecia* remansit, et dictus est *Soba* secundum Graecos; idest stultus populus, quia mortuo Domino suo, viam non dilexit redire ad patriam suam. *Notarius*, cap. 45.

⁶⁵⁾ Tunc Dux, *Usubnec* patri *Zoloucu*, per suo fidelissimo servitio, dedit castrum *Bezprem*, cum omnibus appendicis suis, et *Veluquio* dedit comitatum de *Zarand*, et sic caeteris nobilibus, honores et loca condonavit. *Notarius* cap. 52.

⁶⁶⁾ Nam volebat *Tuhutum* per se nomen sibi et terram acquirere, ut dicunt nostri joculariter: omnes sibi loca acquirere, et nomen bonum accipiebant. *Notarius* cap. 25.

67) Anno itaque Domini millesimo secundo, Beatus rex *Stephanus* cepit *Gyulam* Ducem, cum uxore et duobus filiis ejus, et in Hungariam transmisit. Hoc autem ideo fecit, quia saepissime admonitus, a Beato rege Stephano, nec ad fidem Christi conversus, nec ab inferenda Hungariae injuria, conquevit; universum vero regnum ejus, latissimum et opulentissimum, Monarchiae Hungariae adjunxit. Dicitur autem regnum illud Hungarice *Erdeel*, quod irrigatur plurimis fluviis, in quorum arenis, aurum colligitur, et aurum terrae illius optimum est. *Thurocz*, Chronicum Hungarorum Part. 2. cap. 29.

68) Istis etiam Transylvania cessit, qui Provinciam per Praefectos Vayvodas administrare solebant. Vayvodas non pauci Nobiles comitabantur, ac omnes demum regionis amicitate detenti, sedem figere in Dacia non dubitaverunt. *Toppeltinus*, Orig. et Occas. Transsylv. cap. 5.

69) Quia a *Cumanis* et *Picenacis* multas in jurias paterentur. *Notar.* cap. 25.

70) *Tertiam Sedem*, juxta *Const* Porphyr. *Atelcusu* dictam, in hodierna Ucraina et Moldavia occupaverunt Hungari. *Engel*, in supplementis ad vindicias Anonymi Coraidessiauae. §. 8.

71) Tertiam migrationem Hungarorum ex *Atelcusu* in Paunoniam *Cous* Porphyr. vere et genuine impressioni *Patzinacitarum*, Anonymus accessorio tantum; forte in traditionibus ipsis ad laudem gentis appposito, motivo, precibus quippe Russorum tribuit. *Engel*, ibidem.

72) Post aliquot vero annos Turcas invadentes *Patzinacitae* eos cum Principe *Arpade* persecuti sunt. Turcae itaque profligati fugientes, et terram ad sedes collocaudas quaerentes etc. *Constantinus Porphyrogenitus*, de Administ. Imperii, Parte 2. cap. 38.

73) Cum autem *patzinacitae* *Caesariano* pro lege et consuetudine ipsorum sese juramento obstrinxerint, tum ille ipse Imperatoria munera elargitur, et amicos ex illis quotquot voluerit accipit, atque ita revertitur. Sic vero cum illis ineunda foedera, ut ex pacto teneantur operam praebere ubicunque usus postulaverit, sive adversus Russos, sive contra Bulgaros vel Turcas. Siquidem hos omnes bello adoriri possunt, ac saepe contra illos profecti, jam ipsis sunt perquam formidabiles: quod vel hoc uno exemplo palam erit. Cum aliquando *Gabriel Clericus* jussu Imperatoris ad Turcas legatus esset, sicque ipsos compellaret: Vobis Imperator denuntiat, ut admoto exercitu *Patzinacitas* *Sedibus* pellatis, eorumque regionem obtineatis; nam istic olim habitastis. ut Imperio meo finitimi sitis, et mittere cum velim quam celeriter vos inveniam; omnes

Turcarum principes uno ore clamant: Nos Patzinacitis bellum non inferimus, neque enim illis oppugnandis pares sumus: siquidem illorum regio perampla, infinita populi multitudo, et admodum pugnaces sunt. Ne igitur nobis in posterum tam ingrata verba facias. *Constant. Porphyrog. de Administ. Imperii, Parte 2. cap.*

⁷⁴⁾ *Οτι και το των Τυρκων γένος μετ' αλωξ προείται και δε δει τες ειρημ' ενδξ Παζινακται, δια το πολλ' ακις ητηθηναι παρ' αυτων, και τελειως σχεδον παραδοθηναι αφαισιμω, και δια τω αι φοβεροι τοις Τυρκοις οι Πασζινακται νομιζονται, και συελλονται εν' αυτων.* Turcarum gens memoratos Patzinacitas magnopere reformidat, quia frequenter in praeliis ab iis devicti et ad internecionem fere caesi sunt. Ideoque Turcis Patzinacitae semper formidulosi sunt, ab iisque coercentur. *ibid. cap. 3.*

C A P U V I.

Pentru statulu Romaniloru celoru d'in Ardealu de la inceperea Domniei lui Tuhutumu incóce.

§. 1.

Statulu Romaniloru d'in Ardealu in dilele lui Tuhutumu.

Engel d'in parerea aceea, cá Romanii, candu si alésera loru-si domnu pre Tuhutumu, se dederá lui Tuhutumu robi sí nu supusi politicesci, carea a lui parere o resufarámu mai susu (capu V. §. 8.); díce la mai susu pomenitulu §. 9., cá Romanii dupa aceea fura dupa obiceiulu Unguriloru, renduiti la slujb'a cetátiloru. Cetise adeca Engel in istori'a notariului capu 21, cumu Zobolsu unulu d'entre capitánii cei mari ai Unguriloru dupace esindu d'entre Sclavi sí trecundu Tis'a in tienu-tulu lui Menumorutu, fece cu ajutoriulu locuitoriloru cetatieni o cetate tare de pamentu carei-a i puse numele de Zobolsu. La cetatea acést'a multi d'entre locuitorii tierei rendui slugitori, carii díce notariulu cá acum se chiama civili ¹⁾ D'in fapt'a acést'a a lui Zobolsu, macaru-cá notariulu nicairi nu díce cá asemenea se fi facutu Ungurii cu Romanii d'in Ardealu, totusi lui Engel i place a graí, cá pre Romani Ungurii dupa

descalecarea loru in Ardealu i pusera la slujb'a cetătilor.

Ci afara de aceea, că notariulu nicairi nu o spune acést'a, neci aceea, nu e adeveratu, Ungurii sè fí avutu dátina pretutindenea a pune d'între locuitorii tieiei slujgitori la cetăti. Asiá între Sclavi nu facura nicairi acést'a. Ba sî intru acelu-asi capu 21, scrie notariulu, că Tosu tatalu lui Lelu adunandu multîmea poporului fece o cetate tare de pamentu, carea antâiu s'a numitu Tosu, ér acum'a se chiama Sárvár. Acolo nu fura renduiti slujgitori d'între locuitorii tieiei, ci o lasara pline de ostasi.²⁾ Asemenea facura la Szatmár (Satu-mare), cumu intru acelu-asi capu 21. scrie notariulu.³⁾ Singuru dara d'in capulu seu ascutî Engel sî acést'a asupra Romanilor.

Macaru-cà, tocmai sè fia adeveratu aceea ce dîce Engel, acea slujba nu erá semnu de robia, neci de necinste. Că precum adeveréza Danielu Cornide in vindiciale anonimului sectiunea a' 2. capu 1. §. 9. Slujgitorii suntu deschiliuiti de slugi seu de robi, de órece slujgitorii au fostu armasi, pazitori de cetăti, nu robi.⁴⁾ Acésta plésa de slujgitori séu pazitori la cetati acumu se chiama darabani, carii suntu mestecati sî Romani sî Unguri. Nu dara ce-va greutate desclinita, carea se nu o fí potutu intogmai sî Ungurii, s'ar fí pusu pre spinarea Romanilor in Ardealu, tocmai sè fí fostu sî renduiti dupa voia lui Engel, Romanii la slujb'a cetătilor.

Ba slujba acést'a asia usióra greutate erá, câtu darabanii sî Romanii sî Ungurii, carii se tieneáu de cetatea Gurghiului in Ardealu in varmeghi'a Turd'a lungu procesu avura, cá se nu pérda greutatea acést'a. Ci acumu de pucini ani pre urma cu mare durere a animei loru fura lipsiti de cinstit'a aceea slujba.

§. 2.

Statulu Romaniloru d'in Ardealu in dilele santului Stefanu, craiulu Ungariei.

Merge inca mai incolo Engel la loculu d'in susu insemnatu sî dîce că totusiu erá de suferitu sórtea Ro-

maniloru, de nu o ar fi naspritu santulu Stefanu craiulu Unguriloru, carele pre toti aceia, ce câtu de pucinu se improtiviáu a primí credinti'a crestinésca cea catolicésca la grea robia i bagá. Deci fiindu cà Romanii sí Bulgarii tieneáu legea cea grecésca, nu e indoiéla cumu cà ei urgisiáu credinti'a cea catolicésca, pentru aceea acelea-si au patítu, care patiau paganii de catra santulu Stefanu.⁵⁾

Ci acést'a, precumu sí altele câte graesce Engel asupr'a Romaniloru indestulindu-se cà o a disu, neci cu o marturia nu o razima, cá candu góleloru díse ale lui asupr'a Romaniloru toti aru fi datori cu ochi inchisi sè créda.

Apoi cine póte crede, santulu Stefanu craiulu Unguriloru atât'a urgía sè fi portatu asupr'a legii grecesci, cá pre Romani pentru cà tieneáu legea grecésca intogm'a sè-i fi batu-jocuritu cá sí pre pagani, de órece d'in multe dovedi este a crede, cà sí insu-si Stefaun a fostu de lege grecésca, carea sí unii d'íntre scrietorii cei unguresci o marturisescu? Aceca este adevéritu, cá santulu Stefanu craiulu Unguriloru fù partinitoriu legii grecesci, carea sí de acolo se adevéza, pentru cà fece monastiri de legea grecésca pentru sufletulu seu, alu craiesei sale sí alu fiiloru sei. Anume a facutu monastirea cea d'in valea Vesprém pentru calugaritiale cele de lege grecésca, cumu se cetesce in diplom'a lui in legea grecésca pentru dísa monastire data. Unde aceste cuvinte se afla: „Constituescu eu Stefanu pentru spasani'a sufletului meu impreuna a' sociei mele sí a' fiiloru mei sí a' tóta Pannóni'a s. c. a.“ Aceste in vindiciale mai susu insemnate sectiunea a' 3. capu I. §. 10. le cetesce Danielu Cornide.⁶⁾ Sí in dílele aceluia-si craiu s'a facutu o monastire nóua in Banatu carea fù data calugariloru celoru grecesci d'in Morisena (Cinad, Csánád) precumu se cetesce la faptele santului Gerardu episcopului Cinadului. Vedi mai diosu capu VII. §. 6.

Pre urma togmai cu neputintia a fi cele ce le graesce Engel in tréb'a acést'a sí cumu cà cumplitu

gresiesce elu aci asupr'a istoriei bisericesci, se vedescé. — Pentru cà laudatulu craiu cumu se vede la Turoczî partea a' d'oua a croniceii Unguriloru capu 34. a' moritu la anulu domnului 1038. 7) Ér' neunirea sî imparechiarea intre greci sî intre apusenî, carea pana astadi stapanesce, a inceputu dupa mórtea santului Stefanu craiului Unguriloru in dîlele lui Michailu Cerulariu patriarcului dela Tiarigradu, carele fù facutu patriarchu in 25 Martiu a' anului 1043 sî in 8 dîle ale lui Juniu 1059 fù lapedatu, cumu in notiti'a fundatiunei lui Teodoru Koriatovits de la Muncaciu partea a' patr'a capu 6. §. 5. adeveréza Joanicu Basilovits proto-egumenulu d'in muntele Csernek. 8) Precumu dara in dîlele santului Stefanu craiului Unguriloru fiindu uniti Grecii cu apusenii, Romanii nu poteáu se urgisésca credinti'a apuseniloru cea catolicésca, asia nici laudatulu craiu, pentru cà Romanii eráu de legea grecésca nu poteá sè-igonésca. Urméza dara, cà santulu Stefanu craiulu Unguriloru intru nimic'a nu a smintitu cadintiele Romaniloru neci in Ardealu neci airea. Ba inca osebite privilegiuri au avutu Romanii de la santulu Stefanu craiulu Ungariei, cumu aréta Pray in Disertatiunea a 7. §. 7.

§. 3.

Statulu Romaniloru d'in Ardealu dupa santulu Stefanu craiulu Unguriloru.

Ci sî intru aceea schiopatéza Engel, candu acolo-si dîce, cà immultiendu-se incetu cadintiele nemesiloru furá instrainati Romanii de a portare deregatorie publice sî cu alti prosti fura lipsiti de unirea natiuniloru in Ardealu. Intru carea mai inainte de tóte se cuvine sè scimu, ce este unirea natiuniloru in Ardealu. Carea respicatu o aréta Carolu Eder in notele istorico-critice, cari le-a datu elu sî s'au tiparitu in Clusiu la anulu 1791. asupr'a suplicei Romaniloru la numerulu 15 sî 16. Acolo la numerulu 16 aduce Eder scrisórea lui Lorandu Lépes vice-voivodului Ardealului d'in anulu 1438, d'in carea precumu sî d'in celealalte se pricepe sî cari suntu na-

tiunile acele ce facura între sine unire, și și în ce stă unirea lor, carea cu unu anu mai înainte, adeca la anulu 1437 s'a fostu facutu. Fecera adeca nemesii, Secuii și Sasii între sine legatura cu juramentu intarita, că ori candu voru buti Turcii în tienutulu Sasiloru, nemesii se le dé ajutoriu, și candu s'ar intemplá se se mai scóle prostimea asupr'a nemesiloru, asemenea Sassii se ajute pre nemesi intru aparare asupr'a prostiloru.⁹⁾

De aceea dîce Eder la numerulu 15, că nu gîntea unгурésca, ci singuri nemesii d'între Unguri suntu primii între natiunile cele unite în Ardealu.¹⁰⁾

Ci și d'în scrisórea laudatului Lépes cea d'în anulu 1437, pre cumu și d'în marturisirea capitulului baserecei Belgradului cea despre unirea acést'a la anulu 1459 scrisa, aréta Eder la numerulu 15, cumu-ca nu neamulu unгурescu ci nemesii fura socotiti între natiunile cele unite seau primite în Ardealu.¹¹⁾ Acea-si vedesce Eder acolo-si d'în Aprobate partea a 3. titlulu 1, unde dîce că macaru-că se face pomenire de tóta gîntea unгурésca, totusi candu vine a grai despre osebitele legi ale unirei nu Ungurii ci feciele nemesiesci și orasielc varmeghielor (d'în carea fiesce-carele dupa legile unгурesci este atât'a cătu o persóna nemesiésca) se pomenescu.¹²⁾ Asiá și în diet'a cea d'în anulu 1557. dîu'a 1 Juniu la Turd'a adunata se dîce universitatea celoru trei natiuni: a' nemesiloru, a' Secuiloru, a' Sasiloru.¹³⁾

Ci se póte vedé mirare, acolo-si dîce Eder cumu de nepomenindu-se în monumenturile aceste Ungurii, fără numai aceia, carii suntu nemesi totusi Secuii și Sasii toti pururea se pomenescu. Caus'a e, dîce, căci cătra începutulu sutei a' cincii spre diecea și dupa aceea Secuii toti aceleasi cadintie aveáu, cari au nemesii. Ci în anulu 1562, fiindu-ca unii d'între Secui au luatú arme asupr'a principelui Sigismundu, o parte d'între ei fura desbracati de cadintiele cele vechi ale Secuiloru.¹⁴⁾

Acea-si, dîce Eder sasulu, se cade a se judecă despre Sasi. Pentru că fiindu Sasii cei d'în pamentulu

celu craiescu atunci slobodi, dupa tempu esîndu unii d'in scaunele cele sasesci la varmeghie sî la scaunele cele secuesci, fura acolo facuti iobagi. A' carei-a intemplări marturie suntu articolui dietei d'in anulu 1608. 21 Septembre. D'in anulu 1616. 17 Aprile sî d'in anulu 1618. 12 Aprile.¹⁵⁾ Pentru acee-asi acolo la númerulu 15 dîce Eder, că gîntea unгурésca nu încātu e gînte unгурésca are cadîntia cetatiana in Ardealu, neci pentru aceea, că ôre carele e de gînte unгурésca, urméza sè fia cetatianu de Ardealu. Pentru că déca nu e nemesiu Ungurulu, neci cumu nu e cetatianu in Ardealu. Aceea-si se cade dupa întielesulu celu mai susu datu a dîce sî de Secui sî de Sasi, că nu toti Secuii sî Sasii suntu cetatiani in Ardealu.¹⁶⁾

Deci fiindu trei natiuni unite la olalta in Ardealu, adeca: nemesii, Secuii sî Sasii, sî nemesii fiindu in Ardealu o parte Unguri alt'a Romani, seau standu adunarea nemesiloru d'in Unguri sî d'in Romani, fiesce-carele vede, că natiunea cea d'antâiu d'între cele trei natiuni e alcatuita d'in Ungurii, carii suntu nemesi sî d'in Romanii, carii asémenea suntu nemesi. Êr' de nu se tienu de cele trei natiuni numite Romanii cei ce nu suntu nemesi, neci Ungurii cei ce nu suntu nemesi nu se numera între acele trei natiuni unite seau primate in Ardealu. Asémenea de nu se socotescu a fi cetatiani sî fi patriei, Romanii acei-a, cari nu suntu nemesi, intogm'a neci Ungurii acei-a, carii nu suntu nemesi, nu se socotescu a fi cetatiani sî fi patriei in Ardealu. Sî pre urma, pre cumu Romanii, carii nu suntu nemesi, nu potu dobandí diregatoríe públice politicesci, asiá sî Ungurii, cari nu suntu nemesi, nu potu dobandí acele diregatoríe. Cu unu cuventu, Romanii, cari suntu nemesi intocmai suntu cu Ungurii cei ce suntu nemesi, intru tóte. Sî Ungurii, cari nu suntu nemesi intocmai suntu cu Romanii acei-a, cari nu suntu nemesi. De unde pre cumu chiaru este, că gîntea unгурésca neci o nedreptate nu a facutu gîntei cei romanesci, asiá cu man'a

se pipaia desiertatiunea vorbeloru lui Engel, candu preste totu dîce, cã Romanii fura instrainati de a portare diregatorie publice, sî cu alti prosti fura lipsiti de uniunea natiuniloru in Ardealu.

Nu fãra tempu dara scrisera Romanii cei d'in Ardealu in suplic'a loru cea cãtra Leopoldu alu doilea imperatulu Romaniloru data, cumu-cã mai inainte dis'a unire a' celoru trei natiuni in Ardealu neci o vatemare nu facu neamului romenescu, ba intru acelu-asi veacu candu se fece acest'a unire in prea frumõsa flõre erã neamulu romanescu, pentru-cã d'in senulu neamului acestui-a Ioanu Corvinu de Huniadu fù facutu antãiu voivoda tierei Ardealului, dupa aceea fù inaltiatu a fi guvernatoriu a' tõta imperat'ia Unguriloru sî impreuna mai mare archistrategu ostiloru a' tõta Ungari'a; er' memoritoriulu fiu alu acestui-a Mat'ia fù facutu craiu imperat'iei Unguriloru, sî cã se tacemu pre altii voivodi ai Ardealului, carii fura d'intre Romani Ioanu Getzi d'intru a' carui-a familia sî acumu spunu cã mai suntu nemesi romani in varmeghi'a Dobêc'a, fù guvernatoriu in Ardealu, er' Stefanu Josika, asemenea romanu, fù cancelariu in dîfele principelui Sigismundu Báthori cãtra capetulu sutei a' 16. Er' cãtra midi-loculu sutei acelei-asi Nicolau Olachus d'in parinti romani nascutu in Sibîiu, fù archiepiscopu alu Strigonului sî alu Ungariei cancelariu sî frate-seu Mateiu erã jude craiescu de mosia la Ardealu in scaunulu Szász-város.¹⁷⁾

D'in tõte aceste luminatu se vede a fi cu totul desvenata cuventarea lui Eder, carele in mai susu pomenitele note istorico-critice cu acea indiesertu se trudesce a scari pre Romanii cei d'in Ardealu, cã nicairi nu se afla Romani se fi fostu anume chiamati la sfaturile cele de obsce ale tierei, adeca la dieta; neci nu se pomenescu neci odata intru acele sfaturi Romanii, cã alti cetatiani sî fiii ai patriei ai celoru trei natiuni unite.

Ci, deõrece nemesii unii suntu d'in neamulu celu unghurescu, unii d'in neamulu celu romanescu, pururea

ori ce s'a lucratu cu numele nemesiloru, atât'a se intielege a fi lucratu cu numele nemesiloru celoru d'in neamulu romanescu, pre cumu cu numele nemesilou celoru d'in neamulu ungurescu. Deci candu se chiamau la dieta nemesii cu Secuui sî cu Sasii, atât'a se chiamau Romanii nemesi, pre câtu sî Ungurii nemesi. Nu erá de lipsa sè se anumésca Romanii pre cumu nu se anumiau neci Ungurii, fàra de obsce nemesii. Cà pre cumu neamulu romanescu, cá neamu romanescu nu erá intre natiunile cele unite seau primite, asiá neci neamulu ungurescu cá neamu ungurescu nu e intre laudatele trei natiuni ale Ardealului, fàra nemesii, carii suntu sî d'intre Unguri sî d'intre Romani, alcatuescu un'a d'in cele trei natiuni unite seau primite, carea insu-si Eder o cunósce sî o marturisesce. Deórece dara Romanii, cari suntu nemesi se numera intre natiuni, urméza, cá sî Romanii, adeca cari suntu nemesi, totu-deaun'a au fostu chiamati la sfaturile tierei cele de obsce. Neci aci, neci o strembetate nu s'a facutu candu-va neamulu romanescu de cátra neamulu ungurescu. Tóta temelí'a dara a' cuventàrii lui Eder celei asupr'a Romaniloru e surpata. De unde neamulu romanescu, pre cumu neci odata nu a patimitu neci o nedreptate de cátra neamulu ungurescu, asiá cu acelu-asi maritu neamu ungurescu trebue pururea adunca pace dupa constitutiunea patriei, cu cucería se tiená, sî in linisce, de la carea atêrna fericirea, sè custe, supunendu-se fiesce-carele cu credintiósá ascultare domniloru sî mai mariloru loru.

Note la capu VI.

¹⁾ *Communi ergo consilio sociorum suorum congregatione facta Civium, fecit fossatam magnam, et castrum fortissimum aedificavit de terra, quod nunc castrum Zobolsu nuncupatur. Tum Zobolsu et socii sui, de incolis tarrae, ad castrum illum multos ordinaverunt Servientes, qui nunc civiles vocantur. Notar. cap 21.*

²⁾ *Thosu pater Lelu, congregata multitudine populi, fossatam magnam fecit, et castrum inunitissimum de terra cou-*

struxit, quod primum castrum *Thosu* nominatum fuit, nunc vero Sarvuar vocatur. Et acceptis filiis incolarum in obsides, castrum militibus plenum dimiserunt. *Ibid.*

*) Hinc egressi, usque ad castrum *Zotmar* pervenerunt... et filios incolarum in obsides acceperunt, et castrum militibus plenum dimiserunt. *Ibidem.*

*) Servientes a servis probe distingvunt vetustae Hungarorum leges. Servi in mancipiorum referebantur conditionem. Vide Steph. Decr. lib. 1. c. 17. c. 4. L. II. c. 38. c. 27. S. Ladisl. L. II. c. 12. 14. Lib. III. c. 5, et 29. Hinc milites in castro presidiarios primis temporibus etiam Servientes dictos fuisse, ex adductis Anonymi verbis facile est ad colligendum. *Daniel Kornides* in Vindiciis Anonymi Belae Regis Notarii, sectione II. cap. 1 §. 9.

*) Addicti sunt postea more Hungarico servitiis castri, sorte sane tolerabili, nisi exasperata fuisset sub Stephano Sancto, sub quo religio Christiana Catholica vi et coactione tam subito introducta est, ut qui vel minimum resisterent, in turpissimam conicerentur Servitutem... Quoniam Valachi cum Bulgaris Orientalis ritus sacra amplexi erant: sine dubio Catholicam fidem spernentes, similem cum ethnicis sortem subierunt. *Engel*, in Appendice de origine Valachorum, §. 9.

*) Sanctus Stephanus plures filios se genuisse, ipsemet testatur in eo diplomate, quod lingua Graeca super membrana exaratum, Monialibus Monasterii B. M. V. de Valle Veszpriemiensi elargitus est, ubi in ceteris haec legas verba: „Constituto ego Stephanus... pro animae meae salute, una et Conthoralis et filiorum meorum, et Pannoniae universae etc.“ *Daniel Kornides* Vindiciae anonymi Belae Regis Notarii, Sect. 3. cap. 1. §. 10.

*) Beatus autem Rex Stephanus, sanctitate et gratia plenus, secundum quosdam, *quadragesimo sexto*, secundum autem historiae, in eiusdem laudem, ab Ecclesia editae, veritatem, *tricesimo septimo* sui regni; *Dominae autem Incarnationis, millesimo tricesimo octavo anno*, in festo assumptionis Beatissimae Mariae, semper Virginis, a praesenti saeculo nequam, eripitur. *Thurotz* Chronica Hungarorum Parte secunda cap. 34.

*) Michael quippe Cerularius.. anno 1043 post Alexii obitum, Bisantinus Patriarcha inauguratus anno 1059. depositus fuit; vitamque cum morte commutavit (vide Asseman, Tom. IV. pag. 75.) Proinde Pagius ad annum 1058 num. XI. de Cerulario Schismatis auctore, deque recta Russorum fide vere pronunciat: „Is tamen (Michael scilicet Cerularius) Schismatis auctor, quod post tot saecula perdurat. Neque enim

Photius, vir in rebus Theologicis versatus Graecae et Latinae Ecclesiarum scissurae auctor dici potest; quum Ioannis VIII. indulgentia Ecclesiae Romanae reconciliatus fuerit, et in Romanis tabulis varia Graecorum nomina legantur, qui post Photii mortem floruerunt“ *Ioannicius Basilovits* in Monasterio de monte Csernek Proto-Hegumenus, Brevis notitia Fundationis Theodori Koriathovits. 3. Parte quarta cap. 6. §. 5.

9) Nos Lorandus Lépes de Varaskezy Vice Vaivoda Transilvanus memoriae commendamus per praesentes, quod cum praeteritis diebus, videlicet circa festum sanctae crucis in possessione Capolna vocata una cum Baronibus et *Nobilibus*, nec non Saxonibus potioribus septem Sedium Saxonicalium et Siculorum dictae partis Transsilvaniae fuisse congregati, inter cetera tractantes, uti protervia et rebelliones nefandissimorum Rusticorum contritione et eradicatione.. sicuti contra insultus Turcorum Saevissimorum has defensare partes, coram nobis et Baronibus universi Nobiles et Saxones.. inter se ipsos talem fecerant unionem et fraternitatem, quod dum et quando casu contingente praefati Turcii has invadere, subintrare conarentur.. partes, tunc praefati Nobiles in succursu ante nominatorum Sa onum mutuaeque sincerae unionis fraternitate, venire et accelerare deberent et tenerentur. Praedicti etiam Saxones contra aemulos seu inimicos Nobilium signanter autem ad conterendam praedictorum nefandissimorum rusticorum proterviam venire et accelerare deberent et tenerentur, ad quod se partes sponte obligati.. juramento coram nobis. Praescripti vero Nobiles et Saxones praeteritis diebus Thordae in generali congregatione nostra videlicet in festo Purificationis Virginis gloriosae nunc praeterito praemissam dispositionem et ordinationem ipsorum nec non unionem fraterniter confirmarunt coram nobis harum nostrarum testimonio litterarum. Datum Thordae.. in festo B. Dorotheae Virg. Anno Domini millesimo quadringentesimo trigesimo octavo. *Eder*, in notis Critico-Historicis ad supplicem Libellum Valachorum, numero 16.

10) Itaque cum unio illa, ut vocant trium Nationum coalesceret, nequaquam Ungara *Natio*, servos utique etiam complexa, sed eius loco absque addito atque quasi *Kar' észo xh̄v Nobiles* memorantur. *Ibid.* num. 15.

11) In vetustissimis huius argumenti litteris Lorandi Lépes de Varaskezy Vice Vaivodae Transsilvani nomine anno 1437... exaratis habetur; ipsum Vice Vaivodam cum regni *Nobilibus*, Saxonibus, Siculisquae in Oppidum Capolna convenisse, atque hic subditur: *inter praedictos Nobiles ac Saxo-*

nes et Siculos talem fraternam disposuimus unionem etc. in Testimonio Capituli Ecclesiae Albaensis de iuncta unione anno 1459 feria secunda proxime ante festum B. Barbarae V. axarato nulla item Ungarorum memoria, atque tres unitae partes semper *Nobilium Siculorum, Saxonumque* adpellatione veniunt. *Eder* ibid.

¹²⁾ In promptu cuilibet sunt, Approbate Constitutiones Transilvaniae, quarum P. III. tit. I. de unione ista agitur, et quamquam haec etiam universae nationum fiat mentio: tamen ubi de singularibus unionis legibus sermo est, non *Ungari*, sed eorum loco *Nobiles persone* et Civitates Comitatum (quarum utique singulae ex jure Hungarico singulas personas Nobiles valent) memorantur. *Eder* ibidem.

¹³⁾ Anno 1557. 1-ma Junii Thordae. *Postquam fideles nostri, Universitatis trium Nationum Transilvaniae, Nobilium, Siculorum, Saxonum* atque etiam delegati e singulis Comitibus Regni nostri Hungariae ultra et cis Tibiscum praestantes viri, una cum Proceribus et Magnatibus ad Mandatum nostrum (Isabelae) filiiquae nostri Serenissimi, huc in oppidum nostrum Thordeuse convenissent etc. *Eder* num. 15.

¹⁴⁾ Mirum iam videri possit, quid sit, quod cum Hungarorum Transilvanorum non sit in his documentis explicata memoria, nisi qui eorum adpellatione *Nobilium* contineatur, Siculi tamen Saxonisque universe memorentur. Sed nempe sub initium seculi quinti decimi, ad quod prima illae unionis instrumenta pertinent, atque adeo serius anno 1515. quo Decretum Tripartitum Iuris Consuetudinarii Hungariae editum, etiamque anno 1552 quo Relatio Commissariorum Pauli Bornemisza et Georgii Verner ad Ferdinandum I. scripta est, Siculi omnes liberi, iisque juribus praediti fuere, quibus ii, qui solennibus Regum litteris nobilitate donati sunt, gauderent. Itaque Verbüzius Siculos universe *Nobiles Privilegiatos* adpellat Trip. P. III. tit. 4. et in memorata Relatione Siculi omnes Nobiles esse perhibentur; (Benkö Milkov. t. I. p. 50.) neque nisi decennio serius anno 1562. quum Siculi tertii ordinis adversus Principem Ioanem Sigismundum arma cepissent, atque a Ladislao Radák profligati essent, Comitibus in Civitate Segesvár habitis 29 Junii, itemque Sigismundo Bathori Principe in Comitibus Albensibus anno 1595. III. Decembris celebratis decretum est, ut eorum pars aliqua pristinis Siculorum juribus exuta, ad rusticorum statum redigeretur. Serius etiam Siculorum aliquos, ut se a militiae laboribus exemptos praestarent, sua se libertate exuisse, atque in potestatem Dominorum, ut vocantur, *terestrium* concessisse

testis est lex Comitiorum anni 1608 (Ap. Benkő *Imago Sicul.* p. 60.) *Eder.* ibid.

¹⁵⁾ Idem hoc respectu de Saxonum Natione iudicium esto. Nam homines quidem fundi, ut vocant, regii incolas, semper pro ingenuis hominibus fuisse habitos cum alia innumera documenta, tum duplices (ann. 1491. et 1510) Uladislai regis litterae mihi in autographo visae pervincunt, quibus Saxones, ut item Nobiles Tripartiti P. I. tit. 4. *Specialis ramus ac membrum sacrae Coronae et Regni Hungariae* adpellantur, itemque litterae Statuum et Ordinum Regni Hungariae anno 1454. Varadini congregatorum ad Saxones septem Sedium Saxonicalium scriptae. . Sane autem serius item factum, ut Saxonum aliqui, seu sua inertia, seu temporum injuria ad incitas redacti, e regione sedium Saxonicalium egressi ad Comitatus atque etiam Siculicorum sedes desciscerent, Dominisque illic terrestribus se Iobbagionatu, ut vocant, obligarent. Cuius rei testes habemus articulos Comitiorum anno 1608. XXI. Sept. 1616. XVII. Apr. et 1618. XII. Apr. celebratorum. *Eder* ibid.

¹⁶⁾ Aso itaque Nationem Hungaram nequaquam Nationis suae respectu jure civitatis Transsilvaniae gaudere, neque eo, quod si doceatur, esse quempiam Natione Hungarum, eundem civem esse Transsilvanum continuo intelligi. Idem quadam ratione de Siculorum Saxonumque natione adfirmo. *Eder* ibidem.

¹⁷⁾ Nec quidquam tamen obfuit illa juribus Nationis Valachicae reguicolaribus, imo sors huius illo recte Seculo, quo unio memorata condita fuit, quam maxime florebat, etenim ex huius Nationis sinu *Ioannes Corvinus Hunyades*, ad summos in Transilvania honores primum promotus, deinde ad Supremi in Hungaria belli Ducis, ac Gubernatoris munus evectus; eius vero immortalis filius *Matthias* ad ipsum Regni solium exaltatus fuit, atque ut alios Transsilvaniae Vaivodas huius nationis populares silentio praeterire liceat, *Ioannes Getzi*, ex cuius familia adhucdum nonnulli nobiles Valachi in Comitatu Dobocensi superesse dicuntur, sublime Gubernatoris in Transsilvania, Stephanus vero Iosika (testante ipso Wolfgango Bethlen Historico) origine, ac natione Valachus eminens Cancellarii munus, sub Principe Sigismundo Bathori, circa finem seculi XVI. magna cum laude obierunt. Circa medium vero ejusdem seculi *Nicolaus Olachus* parentibus aequae Valachis natus Cibinii, Archiepiscopi in Hungaria Strigoniensis, et Regni Cancellarii dignitate eminebat, eius vero frater Matheus haereditario Iudicis Regii sedis in Transsilvania Szász Város officio fungebatur. *Suplex Libellus Valachorum.*

C A P U VII.

Pentru Imperatî'a lui Menumorutu si a' lui Gladu.

§. 1.

Se spunu mǎrginele si cuprinsulu imperatiei lui Menumorutu si a' lui Gladu d'in istori'a notariului lui Bel'a

Mǎrginele Pannònici, cumu scrie notariulu la capu 9 si 11, la carea indemnau Rusii si duc'a Galitiei pre Unguri, cá se mérga a o ocupá, despre o parte suntu d'incolo de Tis'a si de Dúnare, de alta parte de la codrulu Igfonu si de cumu ese Somesiulu d'in Ardealu si cure in Tis'a, pre Ianga Ardealu preste Muresiu, de cumu se ivesce acestu-a d'in Ardealu; asémenea de cumu ese Muresiulu d'in Ardealu in steng'a preste Timisiu pana la cetatea Orsiov'a. Imperatî'a dara a' lui Menumorutu erá d'in Somesiu, cum ese acelu-a d'in Ardealu si dá in Tis'a, intre Tis'a si intre Ardealu, pana unde se scure Muresiulu in Tis'a. Er' a' lui Gladu imperatî'a a fostu de la ivirea Muresiului afara de la noi d'in Ardealu in steng'a pana la Orsiov'a. Inse la capu 44. notariulu díce a fi fostu iutinsa imperatî'a lui Gladu mai incolo, adeca pana la cetatea Horomu. D'intru aceste urméza, cá pre cumu neci Rusii, neci duc'a Galitiei nu pomenira nemic'a cátra Unguri de Ardealu, spunendu-le cuprinsulu Pannòniei, asiá Ardealulu, neci cumu nu se socotesce intre tienuturile Pannòniei, pre cumu neci notariulu nu-lu numerá intre acele. Cuvintele notariului latinesce suntu mai susu la capu V. §. 2., cari se le cetesci.

§. 2.

Ce felu de ginti seau neamuri erau atunci in Pannoni'a d'incóce de Dúnare, candu au ajunsu Ungurii in Pannoni'a.

Candu au intratu Ungurii in Pannòni'a, carea acumu se díce tier'a ungrésca seau Ungari'a, asiá se povestesc in istori'a notariului, cumu cetramu mai susu latinesce d'in capulu 9, cumu-cá in Pannòni'a locuitori erau Sclavii, Bulgarii, Blachii seau Romanii si pastorii Romániloru. Dara care neamu, in care parte a' Pannò-

niei erá? Acést'a o spune acelu-asi notariu, cumu ceti-ramu mai susu latinesce d'in capulu 11, adeca Pannòni'a cea d'incolo de Dúnare o tieneau Romanii sí acolo pana in Dúnare asiediase pastorii loru. Ér' intre Dúnare sí intre Tis'a erau Sclavii sí Bulgarii sub stapanirea lui Salanu pana in márginea tierei Lesiloru sí a' Rusiloru, câtu in márginea tierei Lesiloru de la Muncaciu sí de la Ungvar incependu in diosu erau Sclavi, pre cumu mai lamuritu se vede d'in capulu 12 la notariulu, unde scrie, cà Sclavii d'in tíer'a Bulgariei fura dusi la márginele Rusiloru.¹⁾ Ér' de la Sclavi in diosu pana unde se descarca Tis'a in Dúnare erau Bulgari.

De vreme ce dara in Pannòni'a d'in colo de Dúnare erau Románii, d'in cóce de Dúnare pana in Tis'a erau Sclavii sí Bulgarii, cari respicatu se spunu la notariulu, Blachii seau Romanii unde voru fí? Urméza, cà Romanii au fostu d'incóce de Tis'a de la Somesiu pre langa Ardealu sí de la Ardealu afara intre Muresiu sí intre Tis'a, pana unde se afunda Muresiulu in Tis'a, ér' in steng'a Muresiului afara de Ardealu pana la cetatea Orsiov'a, ba pana la cetatea Horomu. Sí asiá locuitorii imperatíei lui Menumorutu sí ai imperatíei lui Gaadu seau Gladu toti erau Romani.

Neci sè nu te uiti la aceea, cà notariulu lui Bel'a la capu 11. díce, cà locuitori tierei lui Menumorutu se dícu Cozari. Pentru-cà de vreme ce Rusii vecinii Pannòniei chiaru spusera Unguriloru, cà in Pannòni'a afara de pastorii Romániloru, carii erau d'incolo de Dúnare, suntu Sclavi, Bulgari sí Blachi seau Romani; sí Sclavii cu Bulgarii erau intre Dúnare sí intre Tis'a; neci o indoiéla nu póte fí, cumu-cà acei-a, pre carii notariulu i chiama Cozari, au fostu Blachi seau Romani.

Neci se nu gandesci, cà Rusii la capu 9 dicundu, cà afara de Slavi, de Bulgari sí de pastorii Romániloru, suntu locuitori sí Blachi seau Romani, au intielesu dóra pre Romanii seau Vlachii cei d'in Ardealu, nu, cà precumu mai susu §. 1. insemnaramu, Blachii d'in Ardealu

nu se tieneau de Pannòni'a; sî Rusii vorbescu de locuitorii Pannòniei. Ba de Blachii cei d'in Ardealu neci nu au sciutu Ungurii nemic'a, pana candu nu descoperi acést'a lui Tuhutumu Opaforciosiu; Asiádara, de vreme ce chiaru spune notariulu, cà Sclavii sî Bulgarii erau intre Dúnare sî între Tis'a, urméza, cà cei d'incóce de Tis'a toti au fostu Romani.

Neci nu e lucru strainu acelu-a între Romani, cá unii între d'insii dupa desclinite locuri sè aiba deosebite nume. Asiá sî asta-di pre cei ce suntu in muntii cei de càtra tiér'a unгурésca sî invecinati imperatíei lui Menumorutu i numescu Mocani seau Motiani. Pre cei d'in tiér'a Romanésca i chiama Munteni, sî cele alalte. Vedi prefatiunea preainvetiatului, ci nenorocitului Georgiu Sincai fostului óre candu scóleloru normalesci directoru in Ardealu, cea inaintea elementelor limbei daco-romanesce celoru in Bud'a la anulu 1805 tiparite.

Ér' cei d'intru imperatí'a lui Menumorutu Romani póte erau colonia romana adusa d'in cetatea Cos'a cea d'in Calabri'a, seau d'in cea d'in Etruri'a in tiér'a italia-nésca. D'in Cos'a se fece cosani, adeca ómeni d'in Cos'a, sî fiindu-cà domesticu lucru e Romaniloru a schimbá pre *n* alu cuvintelor latinesci seau italianesci in *r*, pre cumu sî pre *r* in *n*, d'in *Cosani* se fece *Cosari*, sî fiindu-cà sî la Latini sî Italiani sî la Romani de multe ori *s*, mai vêtosu candu stà între dóue vocale, s'a obicinuitu a se respunde cá *z*, notariulu dupa sunetu lu scrise *z*, *Cozar*. Aceea este adeveratu, cà in locurile, unde díce notariulu cà erau Cozarii, se aflara dupa aceea a fí locuitori Vlachi seau Romani, sî pana asta-di suntu acolo. De unde nu e in-doiéla, cà Cozarii notariului au fostu Romani.

Asiá locuitorii cei d'intru imperatí'a lui Gladu purrea s'au pomenitu a fí Romani, pre cumu suntu sî asta-di afara de nescari Sêrbi, cari mai târdíu au intratu acolo. Romani dara au fostu sî supusii lui Gladu.

Díce mai incolo notariulu la capu 11, cà Menumorutu nepotulu lui Morutu pentru aceea fù de Un-

guri anumitu Menumorutu, că-ci aveá multe vrute seau tîitorie. Acést'a e d'in cele ce notariulu le agereste d'in capulu seu. Pentru că Menumorutu nu e alt'a fàra *minor Moroutu*, carea insemnéza Morutu celu micu, cá sè se deosebésca de betranulu, mosiulu lui, Morutu. De unde dupa dialectulu celu de acumu alu Romaniloru s'ar dice: *Micu-morutu*, seau Morutu celu micu, carele atunci dupa cuvintulu italianescu *meno*, ce vine de la latinesculu *minor* seau *minus*, se diceá *Menomorutu* sî *Menumorutu*; cá *o* alu cuvintelorulu celoru latinesci, sî italianesci, Romanii de multe ori lu muta in *u*. Ér' in unele cavinte de aceste acumu punu *o*, acumu *u*, pre cumu: dormitu sî durmitu. Acést'a e caus'a că-ci notariulu acumu scrie *Menomorutu* acumu *Menumorutu*. Vedi la notariulu capu 19, 20 sî 28.

§. 3.

Menumorutu a fostu Romanu.

Ba, cumu-cà nu numai supusii lui, ci sî însu-si elu Menumorutu a fostu Romanu, nu intunecatu mi se pare se culege d'in cuvintele notariului capu 20., că cerendu Arpadu duc'a Unguriloru de la Menumorutu, cá sè-i dé lui tienutulu de la Somesiu pana la hotarulu Niru sî pana la pòrt'a Mésesiului, d'intru aceea cadin-tia, că loculu acelu-a a fostu alu craiului Atil'a. De unde fiindu elu lui Atil'a stranepotu, dupa dreptate trebuie Menumorutu stramosiésc'a mosia sè i-o întórca. Menumorutu i respunse, că macaru a fostu alu lui Atil'a loculu acelu-a, nu se cade elu sè-lu întórca lui Arpadu, deórece Atil'a cu nedreptate l'a tienutu; pentru că de la stramosiulu lui Menumorutu cu poterea l'a fostu luatulu Atil'a.²⁾

De vreme ce dara Atil'a a fostu luatulu tienutulu acelu-a de la stramosiulu lui Menumorutu, lipsesce se vedemu de ce neamu a fostu stramosiulu lui Menumorutu, care lucru cu pucina greutate mi se pare se pòte margini. Că aceea se scie, că dupa ce a lasatu imperatulu

Aurelianu Dáci'a, de sub stapanirea imperatiei Romániloru, Dáci'a o domnira Gotii. Aceea inca se scie, cà pre Goti i-au scosu d'in Dáci'a Hunii; intre carii a fostu Atil'a. Pre urma sî aceea am veditu mai susu (capu III.) cumu-câ Romanii sî dupa dílele lui Aurelianu pururea au remasu in Dáci'a. De vreme ce dar' Atil'a mai târdiu dupa scóterea Gotiloru d'in Dáci'a s'a facutu craiu: urméza, cà stramosiulu acelu-a alu lui Menumorutu, de la carele cu puterea a luatú Atil'a díslu tienutu, nu a fostu de neamulu goticescu. Cà ce manía turbata aveau Hunii asupr'a Gotiloru, cine póte crede sè-lu fi suferitu ei pre Gotu, pana candu s'a redicatu craiu Atil'a, sè imperatiésca intru acelu locu alu Dáci'e? Vedi mai susu capu IV §. 1. Cì pre cumu firea lucrurilor omenesci ne invétia, acele ginti nomade, cari veniau in Dáci'a se nevoiau a cuprinde siesurile, nu muntii, ba neci siesurile nu ajungeau a le moscení tóte. Pentru acea macaru-cà sî la siesuri erau Romani multi agonisitori de pamentu, in cele mai multe locuri ale siesuriloru acelor'a, supusi venéticiloru ginti barbare: totu-si este a crede, cà pr'in munti Romanii aveau capeteniele lorú d'in neamulu lorú, carii dupa impregiuràrile tempului, pre cumu ei pentru neasemenarea puterii necutezandu a coborí la siesuri cu resboiu asupr'a venéticiloru barbari, lipsá se tiena pace cu aceia-si barbari; asiá barbariloru fàra folosu, ba primejdiosu lucru erá a se incumetá sè dé resboiu asupr'a Romaniloru celoru pr'in munti. D'intru aceste capetenie seau duci romani a fostu stramosiulu lui Menumorutu in munti la riulu Crisiului, pre carele apoi Atil'a, candu a cuprinsu Pannóni'a, l'a lipsitu de tienutulu acelu-a intre Tis'a sî intre Somesiu pana la hotarulu Niru sî la pórt'a Mésesiului. De unde urméza, cà Menumorutu, pre cumu sî insu-si numele, carele e cu totulu romanescu, lu vedesce, a fostu Romanu.

Ér' sè fi fostu stramosiulu acelu-a alu lui Menumorutu bulgaru, neci cumu nu se póte díce, deórece

pré acele timpuri, candu a luat Atil'a cu puterea de la stramosiulu lui Menumorutu disulu tîenutu, neci pomenire nu erá de Bulgari in Dáci'a. Dreptu aceea, candu díce notariulu la capu 51, cá Menumorutu cu bulgarésca anima sí cu trufia a poruncitu lui Arpadu ducei Unguriloru, nu poti se tragi d'intru acele cuvinte ale notariului, cumu-cá Menumorutu a fostu bulgaru. Cá notariulu nu pentru alt'a díce, cá Menumorutu a poruncitu lui Arpadu cu bulgarésca anima, fàra, cá in parerea Unguriloru Bulgarii erau ómeni cu trufia, sumeti sí carii batjocuriau pre Unguri. De aci este, cá Arpadu, cumu scrie notariulu la capu 39, imbarbatandu pre Unguri la resboiu asupr'a Bulgariloru, díce: o Schiti! carii pr'in trufia Bulgariloru de la cetatea Ungu fureti chiamati Unguri.³⁾ De unde bulgarésca anima sí trufia mi se pare a fi fostu parimia la Unguri, cu carea insemnau ei omu fórte trufasiu, sumetiu sí cu anima rea spre Unguri, pre cumu este la Latini *odium Vatinianum*. Acést'a fù caus'a, cá-ci notariulu vèri acele cuvinte. Ci sí d'intru aceea se vede, cá Menumorutu nu a fostu bulgaru, cá neci odata nu s'a laudatu cu Bulgarii, precumu se laudá bulgarulu Salanu la notariulu cap. 14. Neci nu a pofítu ajutoriu neci odata de la Bulgari, neci nu-i dedere, neci elu nu ajutá pre Bulgari asupr'a Unguriloru. De unde urméza inca, cá neci pretesiugu nu a fostu intre Menumorutu sí intre Bulgari.

Ér' acele cuvinte ale lui Menumorutu la notariulu capu 20: „Ci acumu pr'in harulu Domnului meu imperatului del'a Tiarigradu, nímena nu-lu póte luá de la mine (tîenutulu acelu-a),“ nu insemnéza alt'a, fàra cá vitiei seau familiei lui Merumorutu tîenutulu acelu-a de càtra Tis'a, care Atil'a lu luase cu puterea de la stramosiulu lui Menumorutu, midi-locindu imperatulu de la Tiarigradu, fù intornatu sí dreptu aceea tîenendu-lu elu cu dreptate, nímena dupa dreptate nu-lu póte luá de la d'insulu. Cá Arpadu díceá, cá dupa dreptate i-se cuvine lui, pentru cá odata lu tîenuse Atil'a. Altmintrea,

cumu că neci o legatuintia nu erá între Menumorutu și între imperatul de la Tiarigradu, aceea de ajunsu aréta, că asupr'a comunilor, adeca celor de obsce protivnici Unguri, neci Menumorutu nu cerú, neci nu-i fú tramisu ajutoriu de la Greci, pre cumu dederá acesti-a și lui Salanu d'incóce de Dúnare și Bulgariloru d'incolo de Dúnare.

§. 4.

Resboiulu celu d'antaiu alu Unguriloru cu Menumorutu.

Ungurii esíndu d'in Galiti'a in Pannóni'a, adeca in tíer'a unгурésca, mai antáiu descálcara la Muncaciú între Sclavi. De acolo dederá asupr'a cetátii Ungvár, carea cuprindiend'o, pre Lobortiu duc'a cetátii acei-a lu spendiurara și supuserá loru-si pre Sclavii acei-a ai imperátiei bulgarului Salanu. Notariulu capu 12. Dupa ce au supusu pre Sclavii lui Salanu, trecundu Tis'a pre vadulu Ladeo au pornitu asupr'a lui Menumorutu, și ajungundu la riulu Crisiului, vrura se tréca, cá se dé resboiu asupr'a lui Menumorutu. Ci macaru că notariulu la capu 20. scrie, că asiá s'a spaimentatu Menumorutu de Unguri, cătu n'a cutezatu se redice man'a asupr'a Unguriloru; și la capu 28 díce: că Menumorutu mai vértosu se gatá se fuga in tíer'a grecésca, decátu se vina asupr'a Unguriloru; totu-si intru acestu-asi capu marturisesce, că venindu ostasii lui Menumorutu, au opritu trécerea Unguriloru preste Crisiu.⁴⁾ De unde, pre cumu acolo-si scrie notariulu, Ungurii, trecundu Tis'a pre vádulu Drugm'a se intórsera éra-si la Arpadu duc'a Unguriloru, carele dupa marturisirea notariului capu 20. cu mare manía i-au fostu tramisu asupr'a lui Menumorutu.⁵⁾

Pre cumu, dupa marturisirea notariului, erá dátin'a Unguriloru acelor'a, că nemic'a se nu lase neispítitu spre a isbandí asupr'a acelor'a, asupr'a caror'a odata au pornitu, și fiindu că nu au mai cutezatu Ungurii acei-a se se intórca cu resboiu asupr'a lui Menumorutu, macaru-cá mare manía aveá și Arpadu și toti nemesii un-

găresci asupra lui Menumorutu, pana ce nu au supusu loru-si tóta Pannóni'a, bá sî preste Dúnare trecundu au batutu pre Románi, pre Bulgari, pre Greci, e semnu, macaru o tace notariulu, cà a fostu batalia cumplita acolo la Crisiu intre Unguri sî intre armasii lui Menumorutu, sî cà bine pisicati de ostasii lui Menumorutu, se întórsera de acolo Ungurii.

§. 5.

Alu doilea reaboiu alu Unguriloru cu Menumorutu.

Dupa ce multe neamuri au invinsu Ungurii sî le-au supusu sie, pre urma venindu-le sî Secuii toti intr'ajutoriu, se întórsera éra-si asupra lui Menumorutu la cetatea lui, Bihoru, carea acumu se chiama Oradea-mare. Aci éra-si fù batalia crunta, cà care neci cu unu neamu; cu câte s'an batutu pana aci Ungurii, nu scrie notariulu, sè fi avutu ei. Cà dice, cà 12 dile a tienutu batali'a. ⁶⁾ Unde pre altii totu cu batalia scurta scrie, cà i-au invinsu Ungurii.

A' treisprediecea dí ostasii lui Menumorutu dederu cetatea Unguriloru. Pre urma se facù pace intre Menumorutu sî intre Unguri asiá, cà avendu Menumorutu numai o féta sî neci unu fetioru, carele se urmeze lui intru imperati'a, fagadui, cà-si vá dá fét'a dupa Zultu, fetiorulu lui Arpadu, impreuna i vá lasá ginerelui seu sî imperati'a. De carea s'a fórte bucuratu Arpad duc'a Unguriloru, sî, cumu scrie notariulu la capu 51., grabl'a face nunt'a. De unde pre la inceputulu a' diecea sutei de la Christosu Romanii cu mórtea lui Menumorutu vediura sfêrsitul imperati'eii loru cei de la Crisiu, carea remanendu lui Zultu ginerelui lui Menumorutu, fù impreunata cu imperati'a Ungariei. ⁷⁾ Asiá Romanii se incuserira cu Ungurii sî lui Zultu i se nascù fetioru Tocsu, carele dupa mórtea tatâne-seu remase stapanitoriu a' tóta Unguri'a. Notariulu capu 57.

Se cade a insemná aci, cà notariulu la disulu capu 51. scrie, cà óstea lui Menumorutu cea asupra Unguriloru a fostu d'in mai multe neamuri adunata; ⁸⁾ sî

asiá la Bihoru nu sínguri Romanii, ostasii lui Menumorutu stetera in contr'a Unguriloru intru acestu alu doilea resboiu. Cì fiindu cà notariulu aci preste obiceiulu seu nu anumesce neamurile acelea, cari venira intru ajutoriu lui Menumorutu asupr'a Unguriloru, despre alta parte tóte vecinele neamuri le invinsese Ungurii, sí pentru aceea nu erau vólnice a dá cui-va ajutoriu asupr'a Unguriloru; urméza cà adunarea aceea aloru mai multe neamuri la Bihoru asupr'a Unguriloru, d'in capulu seu fàra nici o statornicia o iscodì notariulu,

§. 6.

Gladu ducele Banatului nu a fostu bulgaru.

Notariulu lui Bel'a la capu 11 asiá scrie, cà Gladu d'in cetatea Vidinului de preste Dúnare esíndu cu ajutoriulu Cumaniloru, carii erau Romani; pre cumu mai in diosu vomu aretá, cuprinsese tíer'a, carea acumu se chiama Banatu.⁹⁾ Ér' candu s'a batutu elu cu Ungurii, avù ajutoriu, cumu ne lasà marturisu notariulu la capu 44., d'in Cumani, d'in Bulgari, d'in Vlachi adeca d'in Romani.¹⁰⁾

Cá sè díci cà Gladu a fostu bulgaru nu poti avé alta cauza fàra, au pentru ca d'in Vidinu a venitu in Banatu, au pentru cà avù ajutoriu asupr'a Unguriloru de la Bulgari. Cì pentru cà a avutu ajutoriu de la Bulgari asupr'a Unguriloru indesiertu tragi urmare, cà a fostu bulgaru, pentru cà asémenea avù elu ajutoriu sí de la Cumáni sí de la Romani. Neci d'intru aceea, cà-ci a venitu d'in Vidinu la Banatu nu urméza, sè fi fostu bulgaru. Pentru câ macaru-cà preste Dúnare au fostu cuprinsu acumu Bulgarii sí imparatiau, totu-si pentru aceea nu poti díce, atâta sè fi fostu oviliti Romanii cei de preste Dúnare, câtu sangele celu románu cu darea privilegiului sè nu fí schinteiatu sí sè nu fi flacaratu intr'insii, macaru-cà nu au avutu norocire de scrietori asiá binevoitori, carii ale loru fapte viteze cu anumire de Romani, sè le fi insemnatu. D'in tre acesti boeri Romani fure acei doi frati *Asanu* sí *Petru* esíti de langa muntele Emu cu Romanii, carii

mai de multe ori invingundu pre Greci, nu numai pre Romani, ci și pre Bulgari i scapara de sub stapanirea Greciloru, și-si agonisira imperatiã in Bulgari'a. Despre care stralucita fapta mai incolo vomu cuventã. Ba, pre cumu la Nicet'a Choniate in Isachiu Angelu cartea I. se scrie, Romanii cei de preste Dúnare, uitandu-se cu tempu numele Dácii cei nóue, unde pr'in Aurelianu in midi-loculu Messiei, carea acumu se d'ice Bulgari'a și Sérbi'a, au fostu asiediati, dupa ce d'in Dáci'a cea vechia trecuse preste Dúnare, au inceputu a se chiama de la altii *Missi*, de pre numele tieriei Messiei, in carea erau locuitori.¹¹⁾ De unde și Nicet'a pre Romanii acei de preste Dúnare, acolo-si fãra osebite, acumu i chiama Vlachi, cu numele celu de neamurile cele slovene datu Romaniloru, acumu i chiama Missi. Și acolo-si se scrie, cã imperati'a Missiloru acestor'a, adeca a' Romaniloru celoru de preste Dúnare cu imperati'a Bulgariloru a fostu mai de multu impreunata și un'a.¹²⁾ De unde, macaru-cã scrietorii cei vechi dupa ce s'au asiediatu Bulgarii in Messi'a și au imperatitu acolo, Messi'a o numescu Bulgaria și pre stapanitorii Messiei i chiamau Bulgari; totu-si sub acelu nume se intielegu și Romanii acei-a. Și asiã se cade a d'ice, cã Romanii cei de preste Dúnare totudeaun'a au Imperatitu impreuna cu Bulgarii, pana candu și acesti-a și acei-a impreuna au apucatu sub man'a imperatului grecescu. Trebuit'a dara pana a vecuitu imperati'a Bulgariloru, sè fia in Bulgari'a și Romani boicri cu avere multa și ómeni alesi. D'entre acesti-a erã Gladu celu d'in Vidinu alu Dácii ripense, ai carei-a locuitori, inainte de intrarea Bulgariloru acolo, erau toti Romani.

Și intru adeveru, de ar' fi fostu Gladu bulgaru, au cu ajutoriulu Cumaniloru și nu mai vêrtosu cu alu Bulgariloru vrè cuprinde Banatulu? Urmèza dar' se d'icemu, cã Gladu, a fostu de acelu-a neamu, de carele erau ómenii, caror'a elu a fostu capetenia scau craisoru, adeca, cã-a fostu romanu.

Acestu Gladu, dupa cumu scrie notariulu la capu 44, fiindu invinsu de Uguri a cerutu de la ei pace. Totu-si imperati'a Romaniloru cea d'in Banatu nu s'a curmatu pana in dilele santului Stefanu craiului, Unguriloru, pre cumu se vede d'in vieti'a santului Gerardu episcopulu Cianadului de langa Muresiu cea pr'in ostene'l'a episcopului papistasiloru d'in Ardealu Ignatiu Batyanyi la anulu 1790 in Belgradu de nou tiparita. Ca acolo la foi'a 318 dice, ca in dilele acele era in orasiulu Morisen'a (acumu Cianadu) unu principe anume Ahtum (notariulu lui Bel'a lu chiama Ohtum) poternicu forte dupa legea grecesca botezatu in Vidinu. Craiului Stefanu neci o cinste nu-i da, nedejduindu-se in multimea ostasiloru si a nemesiloru sei. Avea nenumerala multime de cai si de alte vite, si avere multa forte, si apuca sarea craiului Stefanu, carea se coboria pre Muresiu, tote le-a fostu cuprinsu pana in Tis'a. Facuse cu binecuventarea patriarhului de la Tiarigradu si monastire de calugari in cetatea Morisen'a. Si totu pamentulu era sub stapanirea lui de la riulu Crisiu pana la partile Ardealului, si pana la Vidinu si Zerinu, cari tote le avea sub puterea sa. De unde mai multi armasi avea de catu craiulu Stefanu, si neci intr'o sema nu baga pre Stefanu craiulu Unguriloru. Era ore carele barbatu alesu anume Cianadinula principele Ahtum, pre carele Ahtum lu pusese mai mare preste ostile sale. Ci fiindu peritu cu pera grea, vrea Ahtum se-lu omora, carea semtiendu elu a fugitu la Stefanu craiulu Unguriloru si Stefanu intorcundu-lu la credinti'a lui Chr. l'a botezatu. Dupa acea, fiindu-ca elu scia tote trebele principelui seu Ahtum, lu ispiti craiulu Stefanu despre tainele lui Ahtum cari intielegandu-le de la Cianadinu indata demandu boieriloru sei dicundu: gatati-ve la resboiu asupr'a lui Ahtum protivnicului meu si se apucamu imperati'a lui. Asisderea dese craiulu Stefanu boieriloru sei, ca se alga ei unulu d'intre sine-si mai mare preste oste, carele se pota castiga resboiulu acestu-a asupr'a

lui Ahtum principelui Banatului. Ci ei răspunseră dîcîndu: sî care se pôte aflá mai întocmitu de cátu Cianadinu? Sî asiá fù renduitu archistrategu romanulu Cianadinu preste óstea unгурésca asupr'a Romanului Ahtum principelui Banatului. Deci trecundu Cianadinu sî óstea unгурésca Tis'a, prinsera la resboiu asupr'a lui Ahtum sî asupr'a óstei lui, sî fù batalía cumplita între óstea unгурésca sî între óstea lui Ahtum, carea a tienutu pana la amédia-di, pre urma apucà fug'a óstea unгурésca sî se ascunsera pr'in tufele Cuchiner sî Zeureg sî in tóta Canisi'a pana la Tis'a, ér' Cianadinu se asiedià cu óstea in nóptea aceea la unu munte, carele dupa aceea la numitu Oroszlán, sî Ahtum si puse óstea sa in campulu ce se chiama Nagenz. Cianadinu adunandu nóptea, dupace s'a descseptatu d'in somnu, óstea sa, le spuse unu visu, cumu dupace s'a rogatu martirulu Giorgiu, cá se-i dobandésca de la Domnedieu ajutoriu, sî a fagaduitu, cá de vá invinge pre protivnicu, in loculu acelu-a, unde s'a rogatu vá face o monastire in cinstea santului Giorgiu; a adormitu sî pareá, cá a venitu unu leu la densulu sî i díse: Omule! ce dormi? Scóla curundu, aduna óstea ta, esi asupr'a vrajmasiului teu, carele acumu dórme, sî-lu vei invinge. Carea audiendu Ungurii d'in gur'a lui Cianadinu, laudara pre Ddieu. Sî asiá esíra fara intârdiare la resboiu, asceptandu pentru vredniciele fericitului Giorgiu ajutoriu d'in ceriu, carele in form'a leului s'a induratu a-i cercetá pre ei, sî intru aceea-si nópte indata óstea lui Ahtum, carea zaceá in campu, unulu asupr'a altui'a a navalitu sî apucara fug'a; ér' Ahtum fù omoritu in loculu batalíei de óstea lui Cianadinu, carui-a luandu-i capulu, lu tramisera la craiulu.

Atát'a bucuría avù Stefanu craiulu Unguriloru, cá a cadíutu Ahtum, cátu pre Cianadinu lu facù indata mai mare preste cas'a cea craiésca sî preste cas'a lui Ahtum, ba sî numele cetátii Morisen'a, unde fusese scaunulu imperatíei lui Ahtum, lu schimbà de pre numele lui Cianadinu sî demandá cá de aci inainte se nu se mai chame Morisen'a, ci Cianadin'a, sî totu tienu-

tulu lu numl Cianadinu, preste carele lu puse pre Cianadinu comite.¹³⁾

De vreme ce Ahtum, precumú ne lasá scrisu notariulu lui Bel'a la capu 44, a fostu d'in viti'a lui Gladu,¹⁴⁾ sí Ahtum in tempulu sfantului Stefanu craiului Unguriloru a avutu atât'a multíme de ostasi sí de nemesi románi in Banatu, cumu se scrie in viéti'a sfantului Gerardú, câtu nici intr'o séma nu bagá pre craiulu Ungurilorú, chiaru se vede, cá imperatí'a Romaniloru in Banatu sí d'in dílele lui Gladu a remasu necurmata sí stapanirea ei pre langa viti'a lui Gladu; ba imperatíndu Ahtum se mai latíse de cumu erá in dílele lui Gladu sí mai potérnica se facuse. Pana intru a' unspre-diecea suta de la Chr. dara au imparatítu Romanii in Banatu.

Nu fára tempu se póte aci face întrebarea aceea, óre Vláchii, adeca Romanii acei-a, carii dederu ajutoriu lui Gladu asupr'a Unguriloru de unde erau? De la Menumorutu nu au fostu, cá dupa stilulu notariului lui Bel'a, Romanii lui Menumorutu, acei-a se chiamau cu numele celu deosebitu: Cozari. D'in Ardealu de sub stapanirea lui Tuhutum înca n'au fostu, cá fiindu acestu-a unguru sí dobéndindu elu Ardealulu cu harulu lui Arpadu sí cu ajutoriulu ostasiloru celorú ungueresci, pre carii i-a ingaduitu Arpadu a merge sè bata pre Gelu ducele Romaniloru d'in Ardealu; nu se póte crede, Tuhutum sè-si fi slobodítu Romanii seí a dá ajutoriu asupr'a Unguriloru. Ci neci d'in tíer'a muntenésca sí d'in Moldov'a n'au fostu, cá acei-a Romani sí notariului se chiamau atunci Cumani sí Pitienati seau Patínaciti, nu Vláchii. Lipsesce dar' in Ardealu unde-va, anume între muntii cei de cátra tíer'a muntenésca, sè fi mai fostu vr'unu craioru, ai carui-a supusi erau Romani, sí precumu cei d'in imperatí'a lui Gelu, asiá sí acesti-a se chiamáu notariului Bláchii seau Vláchii. Acestu-a d'entre Romanii seí a tramisu spre ajutoriu romanului Gladu.

§. 7.

Pentru Secui.

Notariulu lui Bel'a la capu 50. scrie, că tramitându Arpadu ducele Ungurilor pre capitania sei Usuu sî Vélek cu óstea cea unгурésca, cá a' dóu'a óra sè dé resboiu asupr'a lui Menumorutu, carii dupace au trecutú Tis'a cátra Bihoru, cetatea lui Menumorutu, sî au ajunsu la riulu Curug, toti Secuui, carii mai înainte fusese popóra de ale lui Atil'a, audiendu vestea lui Usuu, venira inaintea Unguriloru acelor'a, caror'a si dederá fii lorú credinceri sî zalogu spre marturía, adeca sî spre întarire, cumu-cá voru tiené pururea pace cu Ungurii sî voru fí lorú credintiosi. Sî asiá ei mersera înainte a se bate cu Menumorutu.¹⁵⁾

Locuit'au Secuui acesti-a mai înainte de a vení ei inaintea Unguriloru la ríulu Curug, acolo unde suntu acumu in muntii cei de cátra Moldov'a sî de cátra tíer'a muntenésca au airea, despre acést'a nemic'a nu atinge notariulu in tóta istori'a sa.

Ba neci de ce neamu au fostu ei, pana asta-di nu se scie chiaru. Dreptu notariulu la capu 51. díce, că Secuui au fostu popóra de ale lui Atil'a craiului Huniloru óre candu. Ci de aci nu poti trage urmare, că Secuui au fostu Huni, de vreme ce aceea se scie, că Hunii candu au venitu in Dáci'a, de unde scósera pre Goti, aveau d'íntre mai multe ginti slovenesci sî-e in-socite popóra. Dreptu aceea, nu numai Hunii, ci sî alte popóra sclavesci seau slovenesci erau ale lui Atil'a.

Cá cine póte crede ceea, ce fàra neci o marturía se díce la Turoczi in cronic'a Unguriloru partea I. capu 24, cá trei mîi de Huni, d'in carii se díce, că suntu prasiti Secuui de asta-di, au remasu in Pannóni'a de Hab'a, carele invinsu fugi cu 15 mîi de Huni inapoi in Schithi'a? Pentru cá de aru fí remasu acei-a Huni, precumu erau tóte neamurile Europei intaritate asupr'a Huniloru pentru tiraníele sî barbaríele lorú, neci unu ceasu, dícundu asiá, nu i-arú fí suferitu, ci pre toti

i-aru fi dunicatu, necumu sè le dé ragazu a locuí câtuva tempu in Pannòni'a, sî apoi de acolo cu tóta inde-manarea loru sè mérga spre Ardealu la muntii intru carii suntu acumu Secuii.

Engel in suplementele vindicialoru cornidesiane §. 9. multu asuda, cá sè arete, cumu cà Secuii suntu Unguri. Dîce, dupa marturisirea lui Constantinu Porfirogenitulú, cà fiindu Ungurii afara de hotarale impa-ratiei loru, unde aveau resboiu, lovindu protivnicii pres-te Ungurii cei ce remasese acasa pentru padia, pre fa-milieile Unguriloru le stersera de pre faci'a pamentului sî pre cei ce remasera pentru padia i fugarira. De unde asiá vrea sè gâcésca Engel, cà nepotendu acei padîtori unguri incatrâu scapá intr'alte pàrti, au tre-buitu sè se traga la muntii acei-a, unde asta-di locuescu. Deci curundu tempu, dupa intemplantarea aceea venindu Unguri in Pannòni'a, disii Secui, d'in locurile unde sî acumu locuescu, venira sî éra-si se impreunara cu fratii loru.¹⁶⁾

Ci tóta gâcitur'a lui Engel o despulta mai susu cetitele ale notariului cuvinte in capulu 50. de d'insulu scrise. Cà de au fostu Secuii acei-a Unguri sî cu pucinu mai inainte de a veni Ungurii in Pannòni'a fusese in Moldov'a sî in Ucrain'a laolalta cu acesti-asi Unguri frati ai loru, pentru ce se temura Secuii esîndu la riulu Curug inaintea Unguriloru, cà nu le voru crede loru Ungurii, de nu-si voru pune fii zalogu la Unguri? De ar fi fostu asiá lucrulu, pre cumu i place lui Engel a-lu zugraví, au nu vreau cunósce sî Secuii pre Unguri sî Ungurii pre Secui sî se vreau chiamá pre nume unii pre altii: Undu! Ete! Tursol! Usubuu! Zolucu! Vélek! Tosu! Lélú! Zobolsu! Elód! Bulsu! Ba vreau plange de bucuría, cà éra-si s'au intálnitu, nu aru fi statu a primí de la Secui pre fii loru zalogu spre intarirea cre-dintiei, intocm'a pre cumu pana aci primise de la tóte giatilé, pre la cari-au-ajunsu sî le-au supusu.

Èra cà-ci pre Secui i-au pusu inainte Ungurii in óste asupr'a lui Menumorutu, nefacundu pana aci Ungurii acést'a cinste altoru neamuri, nu e neci o mirare, pentru cà sî aceea e adeveratu, cà neci unu neamu pana aci nu s'a fostu aflatu, cari d'in bunavoi'a loru cu toti se vina la Unguri a se inchiná, cá sè fia ostasi sub steagurile unguresci. Inse caus'a cea adeverata, cà-ci Ungurii pusera pre Secui inainte asupr'a lui Menumorutu nu aceea mi se pare sè fi fostu, cá sè le faca Secuiloru cinste, ci avendu Ungurii nu pucina grija de càtra Menumorutu, cá nu cumu-va sè amble batuti cá in resboiulu celu d'antâiu, lipseá cu osebita intielep-tiune se pórtè resboiulu acestu-a. De unde fiindu Secuiloru mai cunoscute locurile acele de càtu Unguriloru, pre Secui se cadeá sè-i puna inainte sî Ungurii sè urmeze.

Acolo-si Engel judeca, cà numele celu ungurescu alu Secuiloru: *Székely*, vine de la vechiulu cuventu: *Szökely*, adeca fugatoriu, carele asta-di se dîce: *szökevény*. De unde, pentru cà au fugitu alungati de Patînaciti in muntii, in carii suntu asta-di, se dîcu Secui (*Székelyek*.) Ci, fiindu-cá amu aretatu a fi nestatòrnica gâcitur'a lui Engel cea despre fug'a Secuiloru d'in Moldov'a sî d'in Ucrain'a, urméza, cà nu pentru o intemplantè cá aceea se dîcu Secuii *Székelyek*.

Eu, cá sè-mi desvâlescu parerea mea, socotindu cu amaruntulu chipulu graiului alu notariului, cumu vorbesce despre Secui, judecu, cà locul de unde au venitu Secuii inaintea Unguriloru la riulu Curug, nu se cade sè-lu cercàmu pr'in muntii acei-a, unde locuescu ei acumu de càtra Moldov'a sî de càtra tiér'a romanésca, ci mai aprópe de tiér'a unгурésca sî de riulu Curug. Notariulu la capu 50., scriendu cumu Secuii au esîtu inaintea Unguriloru, nu graesce de ei, cá de o ginte, carea sè fí venitu departe, precumu suntu departe dîsii munti de riulu Curug, ci dîce, cà Secuii audiendu vestea lui Usuu, adeca audiendu, cà Usuu vine cu óstea ungu-

résca asupr'a lui Menumorutu, candu a sositu óstea acé-st'a la riulu Curug sî ei esîra inaintea Unguriloru acolo. Rumegandu bine aceste lipsesce se credemu, cà locasiulu Secuiloru, de unde au venitu toti la riulu Curug, nu erá prea departe de riulu acestu-a. Mai aprópe erá imperatî'a Romaniloru celoru ce dupa mórtea lui Gelu acumu aveau duce pre Tuhutumu. Sî fiindu-cà acolo afara de Blachi seau Romani nu erau altii fàra Sclavi, carii póte locuiau in locurile cele invecinate imperatîei lui Menumorutu, urméza, cà Secui acei-a au fostu insu-si Sclavii cei d'intru imperatî'a lui Gelu, Domnului Blachiloru. Acesti-a, audiendu cà vine Usubuu cu óstea ungrésca asupr'a romanului Menumorutu, d'intru acele locuri invecinate prea lesne au potutu toti se iésa inaintea Unguriloru la riulu Curug sî sè se unésca cu Ungurii asupr'a lui Menumorutu.

Se cade aci a insemná sî aceea, cà notariulu lui Bel'a pre Secui i scrie fàra deosebire sî *Siculi* sî *Sycli*. Care nume mi se pare, cà nu de airea a isvoritu, fàra d'in *Sclavi*, adeca povestindu Opaforciosiu spionulu lui Tuhutumu sî celoru alalti Unguri, cà in Ardealu afara de Romani suntu locuitori sî Sclavi, nesuferindu firea limbei ungresci *scl* a se uní intr'o sílaba, pusera inaintea consonantei cei d'antâiu o vocala, sî asiá dupa firea limbei loru in locu de Sclavi, dîsera Ungurii acei-a *Sicluek*. Dupa aceea schimbându-se ortografî'a la Unguri intru acelu-a chipu, pre cumu este acumu intarita, in locu de Sicluek au dîsu *Székelyek* sî latinesce *Sycli*, *Siculi*. Altmintrelea d'in catalogulu cremifanense ne adevèrimu, cà mai de multu Sclavî'a s'a dîsu Seclavî'a; de unde lesne a fostu sè se nasca *Székely*.¹⁷⁾

Dóra la cuvintele lui Opaforciosiu cele de la notariulu capu 25. bate a' d'ou'a parte a' croniceii Unguriloru la Turoczi capu 65, unde scrie, cà batandu-se craiulu Geiz'a alu doilea cu Nemptii, pre Secui, carii erá obiceiú se mérga inainte la óste, i numesce misiei, pen-

tru că cumu s'a începutu răsboiulu cu Nemptii, Secuui îndata rupsera fug'a totii.¹⁸⁾

Vei întrebá, déca nu suntu Unguri Secuui, de unde este, că limb'a Secuiloru e unгурésca? Lesne e respunsulu. Că dupa cumu scrie notariulu totii Secuui candu avura a se bate Ungurii cu Menumorutu venira lá Unguri. Deci nu pucinu tempu fiindu ei cu Ungurii, prea lesne a fostu, că totii se învetie limb'a unгурésca sí asiá limb'a cea slavésca inadinsu nevoindu-se spre aceea, sè o uite, pre cumu sí asta-di nu lipsescu între Sloveni de acele popóra, cari si urgisescu limb'a loru cea rusésca împreuna cu numele neamului loru, câtu pre alocurea cu totulu au uitatu limb'a gintei loru cea rusésca sí sínguru unгурesce graescu. Mai multe pilde de acele suntu câtu neamu întregu primindu alta limba si-a uitatu limb'a sa. Ba togmái sí in tíer'a unгурésca avemu preásemítita pilda a' unei întemplári cá acést'a. Au limb'a Cumaniloru macaru câtu Giorgiu Pray se nevoesce împotriva, a fostu unгурésca: sí éta acumu de multe veacuri cu totulu e unгурésca. Sí însu-si laudatulu Pray in disertatiunea a' 7. marturisesce, că acei nu pucini Franci, cari au venitu in tíer'a unгурésca sí s'au asediatu in valea cea Agriei învecinata, cu totulu uitandu-si limb'a loru, acumu vorbescu numai unгурescé.¹⁹⁾

Sí acele mari sí potérnice neamuri, Longobardii sí Francii, cumu însémna Salagiu, au nu-si perdura cu totulu limb'a loru, dupa ce s'au amestecat cu Italianii sí cu Galii, macaru că fiindu multíme multa fórte, nu au potutu sè nu le remana sí de ale loru cuvinte, sí sè le impartásiésca cu Italianii.²⁰⁾

Ci Engel la locul mai susu anumitu díce, că fiindu Cumanii la siesu, adeca in Cumani'a cea mare sí in Cumani'a cea mica încungiurati de Unguri, lesne s'au potutu asiá insocí cu Ungurii, câtu sè învetie limb'a cea unгурésca sí a' loru sè o uite. Éra Secuui încungiurati de Sasi sí de Romani, de unde ar fi învetiatu limb'a cea unгурésca? Ci, deórece Secuui totii, cumu ne

lasă scrisu notariulu lui Bel'a, au venitu între Unguri și au petrecutu între ei, indesiertu face Engel aceea întrebare.

Vei întrebá éra-si, déca Secuii n'au fostu Unguri, ce cauza i-au potutu învinge, cá cu toti se vina și se se inchine sub steagurile Ungurilor? Nedejdea castigului, carea a fostu împinsu și pre stramosii loru a se insoci ori cu Hunii, ori cu alta ginte nomada și a veni în pârțile acestea. Că audiendu cumu Ungurii asupr'a toturor se scóla cu óste, si facu învingeri mari, socóteau cá și ei, unindu-se cu Ungurii, se voru imbogati.

D'intru acést'a strensa a' Ungurilor cu Secuii insocire, mai vértosu decâtu d'in custarea loru între alte ginti sclavesci și rusesci, mi se pare a se fi intemplatu de limb'a cea ungréscá, mai a' treia a' ei parte e inchiagata d'in cuvinte sclavesci, cumu marturisesce și Petru Catantsich în cartea cea despre Istru capu 8, carui'a d'in pruncia amendóue limbele și cea ungréscá și cea sclavésca i-au fostu cunoscute.²¹⁾

Giorgiu Pray analista ungréscu în tóte pârțile se sucesce și se resucesce, cá dóra dóra vá poté vedí cumucá Secuii d'in Ardealu suntu Patínaciti, și cá Patínacitii au fostu d'in vitia Ungurilor. Ci de ar fi fostu Patínacitii Unguri; cine póte crede cu atât'a urgia și vrajmasia de mórte se fi fostu asupr'a vitiei loru Patínacitii, cátu d'in tóte tierele se-i alunge pre Unguri, pana candu acesti-a se asiediare în Pannóni'a, dupa cumu marturisu ne lasá Constantinu Porfirogenitulu d'in carele și Engel în loculu mai susu aretatu o cunósce acést'a? Apoi cumu ne lasá scrisu acelu-asi Porfirogenitu, Patínacitii aveau tíera fórté mare și ei erau multíme nemarginita, de carii toti de pr'in pregiuru: Rusii, Bulgarii, Ungurii aveau frica mare fórté. Au acést'a descriptiune se póte cuveni acelu-asi putini Secui d'in Ardealu, tocmai de vei adauge loru și pre Ungurii d'in Ardealu? Câte neamuri suntu d'in Tis'a pana în marea négra, de cátu fiesce-carele neamu de aceste fára asemenare suntu mai multi Romanii; ba tóte neamurile

câte suntu d'in Tis'a pana in marea négra se le socotesci la olalta, inca cu multu mai multi suntu Romani in prea largulu acelu-a tienutu. De unde neci la unu neamu, câte suntu d'in Tis'a pana in marea négra, nu se cuvinu acele, ce ne lasara scrise vechii scrietori grecesi pentru Patînaciti, fâra singuru Romaniloru, ori vei socoti latîmea locului locuintiei, ori multîmea nûmerului loru. Nu Unguri dara au fostu Patînacitii, neci Secuii Patînaciti. Vedi mai susu capu V. §. 9. sub notele 73, 74.) cetesce acolo-si §. 5., unde amu aretatu, cã Sclavii, pre cari i-au aflatu locuitori cu Romanii, candu venira Ungurii in Ardealu cu Tuhutumu asupr'a lui Gelu, suntu remasîtie d'in Selavii acei-a, ce erau in óstea Avariloru, sî prepedindu Pipinu pre Avari in resboiu, ei cu fug'a au scapatu incóce preste Tis'a de sabi'a lui Pipinu. De unde urméza, cã Secuii nu suntu d'in popórele acelea, cari au venitu in pãrtile aceste cu Hunii lui Atil'a, ci d'in gintile cele, ce au fostu cu Avarii, macaru-cã sî pre acesti-a unii scrietori de cei vechi s'au obiceiuitu a-i numi Huni.

§. 8.

Pentru Sasi d'in Ardealu.

Lipsesce se atingemu aci sî despre Sasi ce-va, carii pre cumu Secuii, asiá sî ei suntu intre cele trei natiuni primite in Ardealu. Laurentiu Topeltinu sasu d'in Mediasiu in cartea sa carea o anumi: *Origines et occasus Transsilvanorum* capu 3. aduce parerea lui Atanasiu Chircheru, dupa carele Erichiu sî altii multi fura de acést'a parere despre inceputulu Sasiloru in Ardealu, cã la anulu de la intruparea Dlui 1284 prasandu-se sióreci multi fórté in orasiulu Hamleusiloru in tier'a nemiésca, cãtu in mare primesjdia erau orasianii pentru siórecii acei-a, se aretà satan'a orasianiloru in chipu de ceterasiu seau alautasiu, carele fagadu, cã de-i voru platí bine, elu i va mentui de sióreci. De unde tocmindu-se cu ei, cu sunetulu ceterei sî cu cantarea scotiendu siórecii i innecã in riulu celu aprópe de orasiu. Ci orasianii nu

vrura se plătescă după aceea satanei tocmit'a plata. Pentru aceea acelu-asi satana, că se isbandesca acesta nedreptate, fiindu orasianii in biserica, cu sunetulu lautei sale amegi multi prunci cătra sine și incetu-incetu tragandu-se cătra aproapele dealu Coppen, i ademenă pre prunci pana la Coppen. De acolo perira, nu se mai vediu pruncii Hamlensiloru. Deci acei prunci dusi de satana pre sub pamentu in Ardealu, dederu inceputu Sasiloru in Ardealu, și d'intru acei stramosi, adeca d'in pruncii, carii i-au dusu satan'a pre sub pamentu suntu prasiti Sasii, carii se afla asta-di in Ardealu.

Acelu inceputu alu Sasiloru in Ardealu, cu aceea se nevoiesce, d'ice Topeltinu, a-lu intari Chircheru, că cronic'a Ardealului marturisesce, cumu-că la anulu 1284 in diu'a lui Ioanu și Pavelu fără veste se vediu in Ardealu prunci de necunoscuta limba. Carii asiedandu-se acolo cu locasiulu și tienura limb'a lor, cătu pana asta-di Sasii, stranepotii acelor'a, vorbescu limb'a germanico-sacsonicesca.

Aceste pentru inceputulu Sasiloru celoru d'in Ardealu, acolo-si d'ice Topeltinu, mai t'ota Europ'a le credea pana candu Martinu Schookius, ale carui-a cuvinte acolo-si le scrie Topeltinu,²²⁾ cu scrisorea sa le lapeda. Inse cele ce scrie acolo Topeltinu despre inceputulu Sasiloru celoru d'in Ardealu, cumu-că acesti-a suntu stranepoti Daciloru celoru vechi, suntu risuri.

Era despre aceea, cumu-că Sasii in dilele lui Geiz'a alu doilea, mosiului lui Andrea alu doilea craiului Unguriloru, de acelu-asi Geiz'a chiamati au descalecatu in Ardealu, nu ne lasa se ne indoimu diplom'a laudatului craiu Andrea cea d'in anulu 1224, cu carea se intarescu privilegiale Sasiloru.²³⁾ Franckius dupa marturisirea lui Pray in mai susu pomenit'a disertatiune a' sieptea, marginesce tempulu, intru carele au descalecatu Sasii in Ardealu, d'in inscriptiunea bisericeii cei de la Brasiovu, a fi anulu 1143.²⁴⁾ și venirea acestoru-asi in Ardealu, intru aceea-si disertatinne a' 7. vedesce Pray

d'in cartea lui Gregoriu de Sancto Apostolo, solului papei, cea in Epistol'a lui pap'a Inocentiu bagata, cumu-
cà nu au fostu d'in Saxoni'a, ci d'in Flandri'a, si asiã
macaru cà se chiama acumu Sasi, intru adevèru nu suntu
Sasi, ci Flandreni. De acolo pôte are inceputu la Ro-
mani cuventulu acelu-a: *flōndra de Sasu*.²⁵⁾ Fàra Sasii
cei de la Bistritia suntu Sasi veniti d'ìntre Sasii cei
de la Scepusiu, precumu scrie Timonu in *Imagine no-
vae Hungariae*, capu 10., carele si aceea spune, cà ora-
siulu Bistritiei au inceputu Sasii a-lu face in anulu 1206. si
cu tempu dupa aceea si acesti-a s'au impreunatu cu cei
alalti Sasi.²⁶⁾ Si cumu cà Sasii de la Bistritia anume
au fostu Sasi, d'in diplom'a lui Stefanu alu cincelea,
craiului Unguriloru, vedesce Pray in disertatiunea lui
cea mai susu laudata si trage urmare, cumu cà de la
Sasii acesti-a s'au luat si cei alalti Sasi, adeca Flan-
drenii, a se chiamã Sasi.²⁷⁾

Note la Capu VII.

¹⁾ Mortuo Athila rege, *magnus Reanus* proavus ducis
Salani, dux de *Bulgaria* egressus, auxilio et consilio *Impe-
ratoris Graecorum* praeoccupaverat terram illam. Qualiter
etiam ipsi Sclavi de terra *Bulgariae* conducti fuerunt ad con-
finium *Ruthenorum*, et qualiter nunc *Salanus* dux eorum se
et suos teneret. *Notar.* cap. 12.

²⁾ Verba sua non conturbant animum nostrum, eo, quod
mandaverit nobis se descendisse de genere *Athilae Regis*, qui
flagellum Dei dicebatur, qui etiam violenta manu rapuerat
terram hanc ab atavo meo, sed tamen modo per gratiam Do-
mini mei *Imperatoris Constantinopolitani*, nemo potest auferre
de manibus meis. *Notarius* cap. 20.

³⁾ O *Scythici!* qui per *Superbiam Bulgarorum* a Cas-
tro *Hungu* vocati estis *Hungarii*. *Notar.* cap. 39.

⁴⁾ Egressi venerunt usque ad *Zeguholmu*, et ibi volebant
transire *Crisium*, ut contra *Menomorout* pugnarent, sed ve-
nientes milites *Menomorout*, eis transitum prohibuerunt. *No-
tar.* cap. 28.

⁵⁾ Venientes mandata *Menomorout* domiuo suo duci
Arpad retulerunt, *Arpad* vero dux, et sui nobiles hoc audi-

entes iracundia ducti sunt, et statim contra eum exercitum mittere ordinauerunt. *Notarius*, cap. 20.

6) Et pugnatum est inter eos duodecim dies. *Notarius* cap. 51.

7) Dux vero *Arpad*, invito consilio suorum nobilium, mandata *Memmorout* dilexit et laudavit. Et dum filiam *Memmorout* eiusdem aetatis, ut filius suus *Zultus*, iam esse audivisset, petitionem *Memmorout* differre noluit, et filiam in uxorem *Zultae* accepit. *Notar.* Ibidem.

Memmorout post istam causam in secundo anno, sine filio mortuus est, et regnum eius, totaliter *Zultae* genero suo, dimisit in pace. Post haec anno Dominicae Incarnationis 907. Dux *Arpad* migravit de hoc seculo. Ibidem cap. 52.

8) Sicut e converso, milites congregati ex diversis nationibus, contra *Usubu* et suos milites pugnare coeperunt. Idem cap. 51.

9) Terram vero, quae est a fluvio *Morus* usque ad Castrum *Urschia*, praecipuavit quidam dux nomine *Gaad*, de *Bundyn* castro egressus adiutorio *Cumanorum*. *Notar.* cap. 11.

10) Cum vellent transire amnem *Temes*, venit obviam eis *Glad*, a cuius progeie *Ohtum* descendit, dux illius patriae cum magno exercitu equitum et peditum, adiutorio *Cumanorum*, et *Bulgarorum*, atque *Blacorum*. *Notar.* cap. 44.

11) Tum Haemi montis accolae, sibi et Romano Imperio infestissimos reddidit, qui olim *Mysi*, nunc *Blachi* nominantur. *Nicaetas Choniates*, in *Isaachio Angelo*, Lib. 1.

12) *Καὶ τὴν τῶν Μυσῶν καὶ τῶν Βουλγάρων δυναστείαν εἰς ἓν σηνέψουν, ὡς πάλαι ποτὲ ἦν, ἐξδαμῶς ἠνείχοντο.* Et *Mysorum* ac *Bulgarorum* domiatum, ut olim fuisset, omni contentione conjungendum esse censuit. Ibidem.

13) In diebus illis erat quidam Princeps in Urbe *Morisena* nomine *Achtum*, potens valde, qui secundum ritum *Graecorum* in civitate *Budin* fuerat baptizatus, qui nimium gloriabatur in virtute, et potentia sua, ... Regi autem *Stephano* honorem minime impendebat, confidens in multitudine militum, et nobilium suorum, supra quos dominium exercebat; equorum etiam indomitorum multitudinem habebat innumerabilem, esceptis his, quos pastores in domibus sub custodia servabant, erant ei et pecora infinita, quae omnia habebant pastores suos deputatos, insuper allodia, et curias, et usurpabat sibi potestatem super sales Regis descendentes in *Moriosio*, constituens in portibus eiusdem fluminis usque ad *Ticiam* tributarios, et custodes, conclusitque omnia sub tributo. Accipit autem potestatem a *Graecis*, et construxit in praefata

ūrbe Morisena monasterium in honore beati Ioannis Babbistae, constituens in eodem abbatem cum monachis Graecis iuxta ordinem et ritum ipsorum. Serviebat namque eidem viro terra a fluvio Keres usque ad partes transilvanas, et usque in Budyn, et Zereu, quae omnia sub sua concluserat potestate: unde praecedebat in multitudine armatorum regem, ac minime reputabat et erat quidam miles valde honoratus nomine Chanadinus, qui ceteros dignitate precellebat, quibus ipsum dominus preposuerat, hic accusatus est apud dominum suum ardua accusatione, pro qua ipsum dominus interficere cogitabat, cumque observaret tempus, quo eum perderet, loquens secum in dolo, quod ipsum Chanadinum non latuit, unde fugiens occulte venit ad Regem, quem Rex ad Christum convertendo baptizavit; volens autem ipsum experiri, explorando secreta domini sui intellexit, quod non dolose ad ipsum confugisset, unde cognita eius fidelitate, et perseverantia ait ad optimates suos, preparamini contra Achtum adversarium meum in proelium, et preoccupemus regnum eius, in quo sermone adhuc examinabat Chanadinum, quatenus eius fidelitas amplius probaretur, cumque hoc audisset Chanadinus, gavisus est valde, addidit quoque Rex dicens, eligite vobis talem virum, qui sit princeps noster in proelio, qui respondentes dixerunt, et quis abtior inveniri potest Chanadino, quem eis in principem constituerunt. Congregantes autem exercitum egressi sunt omnes in proelium, cumque transissent Ticiam, inierunt certamen contra Achtum, et exercitum eius, factusque est fragor et sonitus magnus, et duravit bellum usque ad meridiem, et ceciderunt vulnerati multi hiuc et inde ex utraque parte, unde exercitus Chanadini fugam iniens, latuit in vepribus Kwkyner, et in Zewreg et in omni Canysa usque ad Ticiam, Chanadinus autem eadem nocte castra mentatus est ad quendam montem, quem postea Orozlanus nuncupavit, Achtum autem posuit castra sua in Campo nomine Nagenz... Igitur Chanadinus noctem illam ducens insomnem orabat ad Sanctum Georgium Martyrem, ut sibi a Domino Coeli auxilium impetraret, votumque vovit, ut, si adversarii victor existeret in loco orationis, quo genua flexerat in terra, in honore eius monasterium aedificaret, cumque pre nimio labore, et fatigatione ipsum sopor invassisset, apparuit ei in somnis forma leonis stans ad pedes eius, dicensque ei, o homo! quid dormis? Surge velociter, cane tuba, egredere in proelium, et superabis tuum inimicum; cumque evigilasset, videbatur sibi, ac si duorum virorum vim recepisset, unde convocato exercitu somnum, quod viderat, enarravit eis dicens, post oratio-

nem, quam prostratus coram Domino et Sancto Georgio Martyre effudi in hac nocte, inuasit me sopor, vidique ad pedes meos quasi leonem stantem, trahentemque me unguis et dicentem, surge homo, quid dormis? congrega exercitum tuum, egredere in hostem tuum, qui nunc dormit, et vinces eum: quo audito, laudaverunt Deum dicentes, Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison, Pater noster. Egressi sunt ergo in proelium sine mora, expectantes per merita beati Georgii Martyris, auxilium de Coelo, qui eos in forma leonis dignatus est visitare, et eadem nocte mox exercitus Achtum, qui jacebat in campo, alter ad alterum irruerunt, qui terga vertens iniit fugam, Achtum vero interfectus est in loco proelii ab exercitu Chanadini, cuius caput auferentes miserunt regi, et acceperunt in die illa spolia multa, repletique sunt gaudio magno, eo quod inimicus regis cecidisset: corpora vero Christianorum, qui ceciderunt in proelio, tolentes duxerunt in Moroswar, et sepelierunt in cimiterio S. Ioannis Baptistae in Monasterio Grecorum, quia in eadem provincia aliud monasterium illis temporibus non erat, monachis autem ipsius loci eiusdem urbis tertia pars deserviebat, quos Chanadinus non repulit, sed in eodem statu, in quo inventi sunt, manere permisit: quo facto Chanadinus assumens abbatem dicti monasterii, cum aliquibus monasterii fratribus, venit ad locum, in quo ei leo apparuerat, ubi fecit signum quatenus votum, quod Sancto Georgio voverat, adimpleret, in ipso quoque die societati suae convivium magnum preparavit, deinde transeuntes Tyciam, venerunt ad regem . . . Chanadinus a rege sublimatur, quem constituit principem domus regis, et domus Achtum, ait enim rex, ab hac die urbs illa non vocabitur Morisena, sed urbs Chanadina, pro eo, quod inimicum meum interfecisti de medio eius, comes illius provinciae eris, ipsamque sub titulo nominis tui tytulabis, provincia Chanadiensis vocetur, usque in generationem. Post haec veniens Chanadinus ad locum, ubi leonem viderat, in honorem beati Georgii martyris monasterium aedificavit, introducens illuc memoratos Grecos monachos de monasterio beati Ioannis Baptistae una cum abbate . . . Inde proficiscentes venerunt in urbem Morisenam ubi erant Monachi Greci, qui divina secundum ritum et consuetudinem suam celebrabant, Episcopus autem inito consilio cum comite Chanadino eundem Grecum abbatem cum monachis suis transtulit in Orozlanos, monasterium vero ipsorum Episcopo cum fratribus suis assignavit, qui in eodem habitaverunt, donec monasterium beati Georgii martyris perficeretur. *Acta S. Gerhardi Episcopi Chanadiensis, opera Iguatii Comitum de*

Báttyan Episcopi Transsilvaniae A. Carolinae 1791 4/22 1790.

14) Ex cuius etiam progenie; longo post tempore, caesus fuerat *Ohtum*; quem *Sunad* interfecit. *Notarius V. 1791, cap. 65.*

15) Dux *Arpad* et sui nobiles, cum omni exercitu, miserunt exercitum contra *Menemorou* Ducem *Siculorum*, qui exercitui principes et ductores facti sunt *Ladava* et *Vida*, qui egressi sunt de insula equitantes per *Arpadum*, et *Arpadum* unum *Thyscidem* et portu *Beuldu* transnavigaverunt. Et inde equitantes, juxta fluvium *Couroug* castra metati sunt, et omnes *Siculi*, qui primo erant populi *Athyloae* et *Siculae* fama *Usubuu*, obviam pacifici venerunt, et cum *Arpad* suis suos cum diversis muneribus in obsides dederunt, et ante exercitum *Usubuu*, in prima acie contra *Menemorou* pugnatu caeperunt, et statim filios *Siculorum* Duci *Arpadi* tradidit miserunt, et ipsi praecedentibus *Siculis*, una cum *Menemorou* equitare coeperunt, fluvium *Cris* in *Cerama* monte transnavigaverunt, et inde equitantes juxta *Arpadum* castra metati sunt. *Notarius cap. 50.*

16) Postquam autem iterum cum Romanorum Imperatore pacem *Symeon* fecisset, foedere cum *Patzinacitis* contra terram *Turcorum*, qui tunc extra Regni sui fines ad *Usubuu* *Russos*; vel *Svatoplucum*) bellum gerebant, (in *Usubuu* et *Moldavia-Atelcusu*) invadens, familiis eorum delatis, et quod ad custodiam relicti erant pulsus, late vastavit. Haec sunt verba *Porphyrogenetae*.

Qui pulsus sunt illi fugerunt in locum montium, qui ipsa montium nunc *Transsilvaniam* a *Moldavia* et *Valachia* dividendum natura ac vicinitas ad *Atelcusu*, admodum perspicibili est indicio; montes hos *Hungaris* illis, qui a praecedentibus *Patzinacitis* et *Bulgaris* repressi sunt, desideratum Asylum praebuisse. Atque in his iisdem locis degentem *Siculi*, cum *Hungari* paullo post illam cladem rediret in *Atelcusu* desertam invadentes, novam eorum *Patzinacitis* in *Pannonia* stabilitum irent. *Engel, Supplementa ad Vladimiri Anonymi Cornidessianas, §. 9.*

17) Hic *Lauriacensem* Ecclesiam pressit, volens provinciam dividere; et auxilio *Sventibaldi* Regis *Moravorum* et *Seclavia* Metropolitani suscitare. *Catalogus Chronologicus et Geographicus Hansizium* Germ. Sacr. Tom. 1. pag. 166.

18) *Siculi* vilissimi, omnes pariter fugerunt ab eis, et a lupis, qui more solito, praecipue agmina *Hungarorum* *Turocz*; *Chronica Hungarorum, Parte secunda, cap. 64.*

¹⁹⁾ Olim ex Leodiensi tractu bouam Gallorum manum in vallem Agriae vicinam venisse, Olahus testis est, qui quamquam illius tempore Gallicam adhuc linguam sonabant, hodie tamen in Hungaricum sanguinem et linguam penitus commigrarunt. *Georgius Pray*, Dissertatio 7 in Anuales veteres Hunnorum Avarum et Hungarorum.

²⁰⁾ Luculentum rei istius exemplum praebent Longobardi et Franci; quorum vetus idioma penitus obsolevit, postquam ipsi populis Italiae, et Galliae, quorum sermo fuit Latinus vulgaris, commixti linguam eorum adoptarunt, sed ita ut non paucas et voces, et loquendi modos in eandem intulerint. *Stephanus Salagius*, de statu Ecclesiae Pannonicae Lib. 1 cap. 1. Num. 19.

²¹⁾ Cum idioma Hungarorum tertia pene sui parte Sclavicis constet vocabulis: . . . ut equidem, qui a puero utramque norim. *Petrus Catantsich*, de Istro. cap. 8.

²²⁾ Ne vero censeatur hostis generis humani hosce pueros secum abripuisse ad sedes infernales, nova fabula pro statuminanda principali fabula est excogitata, quasi scilicet fidem facientibus annalibus Transsylvanicis, pueri hi in extremum Europae angulum, sint abducti, quod ibidem circa hoc tempus de repente ignotae linguae pueri apparuerint. *Schookius* apud Toppeltinum, Libro cit. cap. 3.

²³⁾ Accedentes itaque fideles nostri hospites Teutonici ultrasilvani universi ad pedes nostrae Majestatis, humiliter nobis conquerentes, sua querimonia suppliciter nobis monstraverunt, quod penitus sua libertate, qua vocati fuerant a piissimo rege Geysa, avo nostro, excidissent. *Diploma Andreae secundi Regis Hungarorum* Anni 1224.

²⁴⁾ Franckius ex Coronensis templi inscriptione annum 1143. statuit, qui cum Geysae secundi aetate non male videtur congruere. *Pray*, Dissertatio 7. supra citata.

²⁵⁾ Illud ex epistola Innocentii Papae, anno Pontificatus primo data. cui Gregorii de S. Apostolo Legati Apostolici litteras inseruit, conficitur, eos, quos nunc Saxones vocamus, Geysae regis tempore, a quo in Transsilvaniam vocatos Andreas rex testatur, *Flandrenses* dictos fuisse. . . Primas Teutonum in Transsilvaniam colonias ex Flandria advenisse. Cur enim a Geysa Flandrenses vocarentur, nisi ex ea ditione fuissent profecti, non video. *Ibidem*.

²⁶⁾ Postremam vero Bistriciensem (Sedem) ortam esse e Saxonibus, qui ex Scepusio in Transsilvaniam demigravissent, hosque non multo post concessu regis Emerici, vel Andreae, eversa arce vicina excussisse jugum quorundam nobilium

constituiseque civitatem inchoato Bistricio oppido, anno 1206. progrediente tempore ceteris Saxonibus consociatos esse. *Timon*, Imag. nov. Hungar. cap. 10.

²⁷⁾ Saxones fuisse Stephani quinti diploma anno 1271. octavo Calendas Decembris datum in haec verba declarat: *Placuit nobis, ita isthic habetur, inter cetera libertatem fidelium hospitiu nostrorum Saxonum de Scepus, gratiosius reformare. . . .* Hinc opinor Saxonum nomen ad ceteros in Transsilvania Germanos manasse. Alioquin a Geysa Secundo Flandrenses, ab Andrea Secundo Teutones universe dici monstratum est. *Pray* Dissert. 7. in annales veteres Hunnorum Avarum et Hungarorum.

C A P U V I I I .

Pentru schimbarea numelui Românilor celor d'in Dáci'a.

§. 1.

In Rumáni, Romani si Rumuni.

Dupa marturisirea lui Tomaso Aceti, in ortografi'a sa capu 14., Pliniu scrie, că unele cetăti ale Italiei, mai vêtosu in Umbri'a, sî in Toscan'a nu aveau liter'a o, sî in loculu ei se intrebuintiau cu liter'a u, ci sî asta-di mare injugare are o la Italiani cu u, sî in multe cuvinte se intrebuintieza: pre cumu *Istromento* sî *Istrumento*; *coltivare* sî *cultivare*; *Fosse* sî *Fusse* s. c. a. Ba sî Latini pre cumu se vede d'in vechile inscriptiuni, dîceau *Epistula* mai vêtosu decătu *Epistola*, s. c. a. Asémene dîcu Latini *robigo*, sî *rubigo*. De unde nu e mirare, că Romanii pre o alu cuvintelor celor latinesci sî italianesci fórte adese ori in limb'a loru lu muta in u. Aorea amendoue aceste litere că sî Italianii le intrebuintieza: pre cumu *adormitu* sî *adurmitu*, s. c. a.

D'intru aceste urméza, că Români cei veniti in Dáci'a, unii, pre cumu nu aveau litera o, candu erau in Itali'a, in locu de *Románi* dîceau *Rumáni*, asiá au urmatu a vorbí sî in Dácia. Sí fiindu că sî la cei alalti Románi erá dátina lesne a schimbá pre o in u au prinsu a dîce mai vêtosu *Rumáni* de cătu *Románi*.

Ăcestu-a mi se pare a fi începutul schimbării literei *o* în *u* în cuvântul *Rumani*, nu de aiurea, fără de la însuși Românii.

La Italiani litera *a* are două sonori, unul chiaru și deschis, pre cumu în cuvintele: *salto*, *rapido*, *sale*, s. c. a.; altulu tampitu, apusu, mai diosu, pre cumu în cuvintele: *cane*, *canto*, *mano*, și în tóte, în cari dupa *a* indata urméza consonant'a *n*. Românii intru acestu felu de cuvinte pre *a* lu dicu cu unu sunetu pre nasu, care e mai cu totul desclinitu de sonulu lui *a* celu frescu; și cei d'incóce de Dúnare Romani l'insémna acumu cu liter'a *ă*.

Fost'a între Italianii cei de demultu în liter'a *a* numai acea desclinită, care e între Italianii cei de acumu, că nu numai cu sunetu deschis, ci și cu sunetu tampitu se se respunda, au dóra sunetulu celu tampitu se respundeá pre nasu, cu totul desclinitu de sunetulu lui *a* celu frescu, pre cumu pana asta-di este la Romani, nu indesierta se póte întrebá. Și de órece sunetulu celu pre nasu și în limb'a cea francésca, carea inca e sora limbei cei italianesci, se afla, macaru că Francii nu lu respundu cu atáta sila, pre cumu Românii, mai alesu cei d'incóce de Dúnare, este a crede, că sunetulu acelu-a nu de la barbari fú vėritu în limb'a cea românésca, cí cu sine d'în Itali'a lu adusera Românii în Dáci'a. Asémene se póte întreb'a, óre sunetulu acelu pre nasu numai cu liter'a *a* lu respundeau Italianii cei de demultu, au dóra și cu alte vocale, pre cumu facu astadi Românii. Aceea este chiaru, că limb'a Romániloru celoru invetiati, pre cumu a' lui Tului, Iuliu Césare, Salustiu și a' celoru alalti cu íscusirea erá multu desclinita de limb'a tieraniloru, și a' óstasiloru, carea o inventiau ei de la mam'a loru, pre cumu și Salagiu a insemnatu. ¹⁾ Ce ne impedeaca dara a crede, că sunetulu unoru litere nu asiá íscusitu erá în gur'a tieraniloru și a' óstasiloru pre cumu în gur'a celoru invetiati. De unde sunetulu

celu pre nasu este a crede, că de nu l'au sî avutu cumu-va cei invetiati ai Romániloru, totu-si multi-mea Romániloru nu numai cu *a*, ci in unele cuvinte sî cu alte vocale lu respundeá, a' carei dátine urme despre o parte sî la Franci vedemu. Că mai cade-se a judecá despre limb'a poporului románu cea vechia d'in limb'a Romaniloru de obsce graindu, decátu d'in limb'a Italianiloru cea de acumu; de órece Italianii in adinsu si-au schimbatu limb'a, ba pana asta-di, mai vêrtosu la Toscan'a se nevoescu spre aceea. Acést'a sî Covacciu, cumu scrie Topeltinu in cartea cea mai susu aretata capu 9., o a insemnatu.²⁾

D'in cele díse urméza, că schimbarea numelui *Románi* in *Romani* seau *Rumani*, nu se cade a se imputá insocirei Romániloru celei cu barbarii in Dáci'a, ci d'in limb'a Romániloru, cu care au venitu ei d'in Itali'a, este urdíta.

Éra nepotendu unele neamuri a respunde sonulu *â*, prinsera in locu de *â* a díce sonulu *u*, sî asiá d'in *Rumáni* facura *Rumuni*. Acésta schimbare pana sî intru a' sies'a suta de la Christosu o aflámu. Că Jornande d'in neamulu Gotiloru sî episcopu la Raven'a in Itali'a, carele pre la diumetate sut'a a' siesea scrie istori'a sa, imperati'a, carea o aveau Romanii in óre care locu impreuna cu Sclavii, o chiama *Sclavino-Rumunense*.³⁾ Pentru acea cauza Ungurii sî altii, asta-di inca nepotendu respunde sonulu *â*, nu dícu *Rumáni*, ci *Rumuni*.

De care nemic'a nu me miru; ci me miru de mintea unor'a, carii d'in stricatulu cu limb'a loru nume, *Rumáni*, se síleşcu a micşiorá in naintea altor'a víti'a Romaniloru. Asiá Sasulu Eder vrea numele Romaniloru (in gur'a lui *Rumuni*) nu de la Románii cei d'in Itali'a sè-lu traga, ci mai alesu de la Greci, carii inca s'au dísu *Románi*, pentru că Romanii, díce, pre Románii cei de la apusu i chiama nu Rumuni, ci Románi.⁴⁾ Romanii pre Greci neci odata nu i-au chiamatu Románi, neci Rumuni, ci Greci. Apoi Grecii dreptu in limb'a loru

se dîcu Romei (*Ρωμαίοι*) ; cî togm'a cand s'aru chiamá Romanii, Rumuni, sî unu pruncu inca póte pricepe, cà numele *Rumuni*, mai vértosu se trage de la Románi, decátu de la *Ρωμαίοι* (Romei), Greci.

§. 2.

In Vlachi si Valachi.

Petru Catantsich sloveanulu, seau illirulu, in cartea cea de Istro capu VIII. §. 4. dîce, cà numele Vlachi-loru, pre cumu se vorbesce, inainte de tempurile lui, Cinnamu, carele a traitu in sut'a a' dóuaspredecea, nu fû auditu ; inse, sè nu cugeti, dîce, cà dóra atunci s'a inceputu antâiu numele acestu-a. Pentru cà Latinii, de cand fura cunoscuti, Sloveaniloru, seau Illiriloru d'in tempurile cele de demultu, se chiamau *Vlassi*, cá candu, ai dîce: *Lassi* (de la Latium) punendu inainte consonant'a *v*, care e doméstica Illiriloru, pre cumu sî pana asta-di la Illiri, Latinii se chiama *Vlassi*.⁵⁾ Acestu-a este isvorulu celu adeveratu alu numelui Vlachi, macaru câtu se scremu unii sî altii voitori de reu ai Romaniloru, de pre airea sa traga inceputulu numelui acestui-a.

Stefanu Zamosiu in cartea cea despre pietrele cele vechi ale Dáciei, capu 3. dîce, cà Vlachi nu de la Flaccu pre cumu Bonfiniu sî altii isvodescu, cî pentru cà pre stamosii Romaniloru, adeca pre Italiani, de la carii se tragu Romanii, i chiamau Pannonii *Olaz*, de aicea *Olachi*, sî adaugundu lítère, pre urma s'a dîsu *Valachi*. Sî de multe ori se intempla, câtu in limb'a lorú ómenii cei ce nu sciu limbi sè escheze izvoruri straine.⁶⁾

In câtu e pentru unitiunea chiamarei Romaniloru cu a' Italianiloru in numele Vlachi, bine vorbesce Zamosiu ; ér' in câtu dîce, cà numele Vlachi seau Valachi a luatú inceputulu seu de la pannonicésculu, adeca unguresculu cuventu: *olasz*, reu gresiesce. Cà asiá ar urmá, cà neamurile sloveane de la cuventulu ungurescu *olasz*, au luatú a chiamá seau pre Italiani, seau pre Romani: *Vlassi*, unde insu-si Ungurii au luatú de la Sloveani a chiamá pre Italiani, *Olasz*. Carea sî insu-si Engel in

apéndicele seu celu de multe ori pomenitu §. 8., o marturisesce. 7)

Luciu, de regno Dalmatiae, cartea a' VI. cap. 5., urméza dara, dîce, cumu cà Grecii cuventulu acestu-a de la Sloveanii cei mai de aprópe l'au luatú; cà la Bulgari, la Sêrbi sî la Horvati, *Vlach*, insemnéza *Románu*, *Latinu*, sî *Italianu*; éra la Leasi sî la cele alalte ginti despre média-nópte, *Vloch*, pre cumu marturisesce Cromeru la loculu mai susu dîsu, unde urméza: „Éra de unde sî candu, a inceputu a se dîce Vlachi, nu afu“. Dreptu parere de obsce este, dara neradîmata cu vr'unu scrietoriu vechiu, cumu cà de la óre carele Flaccu, ori prefectu, ori domnu, au luatú ei numele acestu-a, câtú antáiu Flacci, curundu pr'in vecinii barbari smintindu-se numele, *Vlassi*, sî *Valachi* fura chiamati. Dreptu in limb'a Leasiloru sî a' Sloveaniloru, nu numai aceste popóra, ci sî cele ce suntu de numele italianescu se dîcu *Vlassi* sî *Vlossi*, care e dovéda, cumu-cá numele Romaniloru e italianescu. 8)

Adeca sciendu gintile cele de limb'a slovenésca, de care erau incungiurati, sî cu care erau mestecati acumu Romanii, cumu cà Romanii suntu Románi, Latini seau Italiani: pre cumu aveau ei dátina in limb'a lorú cea slovenésca a chiamá pre Románi seau pre Latini, *Vlassi*: asiá au inceputu sî pre Romani a-i numí *Vlassi*. De la gintile cele de limba slovenésca luara apoi sî Grecii a i chiamá pre Romani: Vlachi. Cà, macaru cà bine sciau Grecii d'intru insocirea cu Romanii, cà Romanii se chiama pre sine *Romani* adeca, *Románi*; totu-si fiindu cà pentru pism'a ce aveau asupr'a Romániloru, neci pre insu-si Románii cei locuitori in Rom'a vechia nu vreau sè-i chiamo Románi, ci numai Latini, sî numele de Románi sínguru síe si-lu dáu; pre cumu sí asta-di facu Grecii, pentru acea in càrtile lorú pre Romani i numescu cu numele celu imprumutatu de la neamurile sloveane: *Vlachi*.

De aceea sî Ungurii pre Romanu in limb'a loru lu chiama *Oláh*, cu pucina desclinire de numele Italianului, pre carele lu numescu *Olasz*.

La Nemti inca atâta e aprópe numele Romaniloru cu alu Italianiloru sî cu alu Franciloru, cari in limb'a nemtiésca se chiama: *Walli*, *Walchi* sî *Walischi*, câtu Leunclaviu, cumu insémna Luciu in mai susu aretatulu capu 5. cartea a' VI., e de parere, cumu cà numele: *Vlachi*, de la acele cuvinte la Nemti îndatinat este isvorîtu.⁹⁾ Luat'au Nemtii de la gintile sloveane a numí asiá pre Italiani sî dupa acea pre Romani, au Sloveanii de la Nemti, nu e de lipsa a marginí.

D'intru aceste, cari mai chiare suntu de câtu lumin'a cea de amédia-di, pentru inceputulu numelui *Vlachi* seau *Valachi*, se resuffa parerea lui Enea Silviu seau pap'a Piu alu doilea, carea la Carolu du Fresne in notele istòrice sî filològice la istori'a lui Cinnamu adaugate, se spune,¹⁰⁾ pre cumu sî a' lui Georgiu Rey-chersdorff ardeleanului in chorografi'a Ardealului scrise¹¹⁾ sî a' altor'a; cu atâta mai vîrtosu, cà acelu Flaccu, pre carele lu afla ei laudatu la Ovidiu: de Ponto cartea a' IV. elegi'a a' 9., impreuna cu Ovidiu, de unde luara privilegiu a scrie acele strembaturi, cumu insémua Topeltinu,¹²⁾ cu multu a fost mai inainte la Dúnare, decâtu, fù adusa la Dácia, in dílele lui Traianu, coloni'a romana. Sî acei-a toti, câti, facundu sila adevêrului, ori de la ce altu isvoru se nevoescu se traga numele Vlacheloru, panza de painginu tiesu, sî cu aceea sî pism'a loru carea o au incuibata in anim'a loru asupr'a Romaniloru, sî nescienti'a si-o aréta.

Pre urma d'in cele mai susu spuse urméza, cà macaru cà Grecii scrietori inainte de tempurile lui Cinnamu, adeca inainte de sut'a a' XII. de la Christosu, in care sî An'a Comnin'a inainte de Cinnamu amintesce numele: *Vlachi*, nu se afla pre Romani sè-i fi anumitu *Vlachi*; totu-si numele acestu-a, cumu intieptiesce a:

însemnatu Catantsich, nu în dîlele scrietoriloru acestor'a a începutu, ci cu multu mai înainte a fostu mai vîrtosu între Sloveani.

De unde lipsesce se credemu, că notariulu lui Bel'a, candu anumesce pre Romani: *Blachi*, carele atît'a face, cît'u sî *Vlachi*, că Latinii pre *v*, dupa ortografi'a loru l'intorecu în *b*, cuventulu acestu-a nu-lu aduce că cuventu nou sî în dîlele lui începutu a se îndatiná, ci că cuventu inea în dîlele acele, adeca pre la capetulu sutei a' IX. de la Christosu, candu intrara Ungurii în Pannóni'a, în buzele gîntiloru slovenesci seau rusesci resunatoriu. Cu atátu mai vîrtosu me intarescu eu întru parerea acést'a, că notariulu nu numai serie cuventulu acestu-a, pre cumu dupa firea Greciloru în nume-rulu multîtoriu se dîce: *Βλάχου* (Vlachi), ci sî tocm'a acumu singure gîntile slovenesci, de cari e urdîtu acestu cuventu, lu dîcu: *Vlassi*, seau dupa ortografi'a latinésca cea de notariulu tienuta: *Blasii*. Că asiá scrie olu la capu 25., că întorcundu-se d'în Ardealu Opaforcosiu spionulu lui Tuhutum, i spuse lui Tuhutum, că în Ardealu dóue gînti suntu: *Blasii* sî Sclavii.¹³⁾ Neci nu me indoiescu, că Opaforcosiu, iscodîndu pr'în Ardealu, s'a întâlunitu cu Sclavi, cariî erau mai aprópe de loculu, de unde l'a fostu tramisu Tuhutum cãtra Ardealu, sî fîndu că elu inea d'în locuinti'a cea în Ucraina sî d'în insocirea cu Rusii sciá limb'a cea rusésca, seau slavésca, — slovenesce a vorbitu cu Sclavii, d'între cari credu eu, că a avutu sî cãleuzu, carele l'a portatu pr'în Ardealu pre ascunsu. Deci d'în limb'a Sclaviloru a audîtu Opaforcosiu cuventulu acelu-a: *Vlassi*, carele însemnéza: *Romani*. De unde notariulu, macarucă de obsee întrebuintiéza cuventulu: *Blachi*, totu-si aflandu în scrisorile, Unguriloru celoru vechi scrisu, cumu că Opaforcosiu a spusu lui Tuhutum cu gur'a sa, că în Ardealu este gînte de ómeni, cariî se chiama: *Vlassi*, povestîndu întórcerea lui Opaforcosiu de la Ardealu sî cuvintele lui cele cãtra Tuhutum graite, cumu

a aflatu caventulu acestu-a d'in gur'a lui Opaforcosiu, esítu, asiá-lu scrie sí elu aci.

De unde, cu câtu mai este a crede, cá Romanii cei d'in Ardealu, candu intrara Ungurii acolo se chiamau de gintile sclave: *Vlassi*, adeca *Románi*, *Latini Italiani*; cu atát'a me miru de tréba sasului Eder d'in Ardealu, carele in notele istòrico-crítice cele asupr'a suplicei Romaniloru númerulu 32, cu întòrcerea parentesului, cuventulu: *Blasi*, cá nu sciu ce cuventu strainu sí spre batu-jocur'a Romaniloru nascutu lu aduce,¹⁴) intru carea cu urgí'a impreunà nesciintia.

§. 3.

Stremb'a parere a' lui Luciu pentru impartesirea numelui Vlachiloru cu Bulgarii.

Luciu, pentru cá se adauga numerulu Sloveaniloru, sí faptele cele viteze sí stralucite ale Romaniloru celoru d'in colo de Dúnare sè le aplice sí sè le alipésca cátra aceia-si Sloveani ai sei, anume cátra Bulgari; escà in cartea mai susu pomenita capu 5, cumu-cà cuprindiendu Sloveanii Illiriculu, pre Románii cei ce erau acolo locuitori, i-au facutu robi, sí asia maritulu acelu-a nume de *Románu* la Sloveani se fece *nume de robu* sí Vlachu macaru cá in sine insemnéza la Sloveani: *Románu*, *Latinu*, *Italianu*, sí sub numele: *Vlachu* se intielegu *Romanii*; totu-si a inceputu a insemná *robu* sí *pastoriu*. Cá Romanii la asiá ovilitu statu au fostu ajunsu, adeca d'in colo de Dúnare, câtu numai cu pastorí'a se nutriau. De unde numele Vlachiloru la Sloveani dóue lucruri insemnéza: antâiu *Romani*, a' dóu'a *pastori* sí *ómeni de diosu*. Dreptu aceea s'a luatú obiceiú cu tempu sí Bulgarii, carii erau pastori in munti sí ómeni de diosu, a se chiamá Vlachi.

Cumu cá Bulgarii, ginte slovenésca, au cuprinsu candu-va d'incolo de Dúnare tienuturile acele, unde locuiau Romanii, sí eu o credu. Éra sè-i fí facutu Bulgarii intru acelu-á chipu pre Romani robi, câtu numele: *Vlachu* seau *Románu* sè fí ajunsu la atát'a, câtu acelu-a

sè insemneze *robu*, seau sierbu seau pastoriu, seau omu de diosu, neci o dovéda nu aréta Luciu. D'in contra, mai susu capu VII. §. 6. amu aretatu, cà Romanii impreuna cu Bulgarii au imperatitu dupa ce au descacatu Bulgarii in Messi'a, carea dupa aceea a luatu nume de Bulgari'a. Asémenea nu póte vedí Luciu, numele Vlachiloru sè fi fostu candu-va impartesítu Bulgariloru, adeca, carii d'entre Bulgari erau pastori pr'in muntí, seau ómenii de diosu sè se fi chiamatu candu-va Vlachi. Aceea sciu, cà numele Sclaviloru sí asta-di insemnéza la Italiani robi (Schiavi); aceea insemnéza la Romanii cei de preste Dúnare, ba sí la Greci; precumu sí numele Sêrbiloru nume de robu este pana adí la Latini (servi); sí la Romani numele Sêrbiloru insemnéza slugi, numai câtu líter'a cea d'antâiu o dîcu mai grosu (*sierbi*). Éra numele Vlachiloru neci odata nu a insemnatu alt'a, fàra *Romani*, adeca *Románi*, *Latini*, *Italiani*.

Cì, sè vedemu rázimulu lui Luciu, cu carele se nevoiesce a indupera dís'a sa. Dóue locuri d'in scrietorii cei grecesci aduce elu spre tînt'a sa, unulu d'in An'a Comni'a, cartea a' VIII., altulu d'in Nicet'a Chonniate in Isachiu Angelu.¹⁵⁾ Cì cetindu loculu Anei Comninei grecesce,¹⁶⁾ neci câtu e negru sub unghia nu vei aflá acolo, de unde sè se culéga, cà Bulgarii candu-va s'au chiamatu Vlachi.

Cà demandandu imperatulu, cá óste nóua sè se stringa, cu ameruntulu sí respicatu aréta feliurile ómeniloru, carii lipsesce sè se ié la acésta óste nóua, adeca trei feliuri osebite anumesce: antâiu ómenii d'entre Bulgari, seau d'in neamulu bulgarescu, a' dóu'a pre cei ce menau viétia nomada, a' trei'a pre cei ce ori de unde erau acolo venití. Pre cei de alu doilea, dîce, cà vorb'a cea de obsce i chiama *Vlachi*.

Tóte aceste trei neamuri se osebescu pr'in particéu'a: *rai* (sí), câtu pre cumu pre cei de ori unde venití, dupa vorb'a Anei Comninei, nu-i poti dîce a fi

fostu Bulgari, asiá necí pre cei ce menau viétia nomada. Cu adeveratu tiesetur'a vorbei elinesci neci cumu nu suferé se mesteci aci pre Vlachi cu Bulgarii. Si intielesulu este, cá la acésta óste sè se ié unii d'in Bulgari, éra d'intre Vlachi seau d'intre Romani toti acei-a, câti menau viéti'a nomada; asémenea toti cei ce erau de pre aiurea ori de unde veniti, macaru de ce neamu sè fia. Dreptu aceea, cu cuvintele acele ale Anei Comninei neci cumu nu se razima dís'a lui Luciu, cu care vrea elu sè ne faca a crede, cumu-cá sí Bulgarii óre candu s'au dísu, Vlachi. Neci umbra de acele ce vorbesce Luciu nu se afla in cuvintele Anei Comninei. Despre aceste ale Anei Comninei cuvinte sí mai diosu vomu avé vorba.

Mai pucinu se póte razimá Luciu cu cuvintele lui Nicet'a spre a ne face sè credemu, cum cá sí Bulgarii óre candu s'au chiamatu Vlachi. Cá lumea tóta scie, cumu cá locuitorii acei-a de la muntele Emu, carii se scolara asupr'a Greciloru, batura pre imperatulu Greciloru Isachiu Angelu sí se scósera de sub domnirea lui, punendu-si síe sí Bulgariloru imperatu pre *Asanu* d'in neamulu loru, au fostu Romani sí nu Bulgari. Carea sí in-su-si Engel in apéndicele celu despre inceputulu Romaniloru §. 3. o marturisesce.¹⁷⁾ Ci sí laudatulu Nicet'a, carele a fostu facia cu imperatulu Isachiu Angelu cá notariu imperatescu in resboiulu acelu-a alu Greciloru cu Romanii cei de la muntele Emu, de ajunsu respica lucrulu, de órece in tóta istori'a sa pre Bulgari i chiama numai Bulgari; éra pre Romanii acei-a acumu i chiama *Vlachi*, acumu Missi, sí dóue neamuri desclinite a fi Missi sí Bulgarii aréta. Vedi mai susu capu VII. §. 6. Sí Nicet'a la cartea I. aducundu cuvintele lui Asanu, scrie, cá Ddiu asiá vrea, cá neamulu Bulgariloru sí alu Vlachiloru lapadandu jugulu celu delungatu sè dobandésca libertate.¹⁸⁾ Ce lipsesce mai chiaru, cumu cá altii au fostu Bulgarii, altii Vlachii, adeca Romanii? De unde urméza, dupa chipulu vorbei lui Nicet'a, cá

nti Bŭlgarii, ci Romanii s'au disu mai de multu Missi, ér' acumu Vlachi.

Desiertu e dara sî Stritteru, carele insamnandu la cuvintele acele d'in cartea a' V. a' Anei Compinei: *Χωρίον δὲ τοῦ το Βλαχικόν*, cà aci vine antâiv înainte numele Vlachiloru; dîce, cà cu numele acelu-a adeca alu Vlachiloru, scrietorii cei grecesci, unde e vorba despre Vlachiei cei d'in cóce de Dúnare (de la noi d'in colo de Dúnare), intielegu pre Bulgari, pre cumu dîce d'in locurile cele mai diosu aduse, pre largu se aréta.¹⁹⁾ Dara care suntu locurile cele mai diosu aduse? suntu acele, cari povestescu, cumu *Asanu* sî *Petru* frati cu Vlachiei loru cei de la muntele Emu, se scolara asupr'a Greciloru, batura pre imperatulu Greciloru Isachiu Angelu sî pre cei alalti, sî asiediara imperati'a, carea a vecuitu pana la venirea Turciloru. Ci Vlachiei acei-a de la muntele Emu, nu au fostu Bulgari, ci Romani deosebiti de Bulgari, pre cum mai susu amu aretatu. Nu pre Bulgari dara intielegu scrietorii grecesci cu numele Vlachiloru, ci pre Romani, pre carii sî pana asta-di Grecii i numescu Vlachi. Nu pre Bulgari, se cadeá sè dîca Stritteru, cà i intielegu scrietorii grecesci cu numele Vlachiloru, ci mai bine cà pre Vlachi, adeca pre Romani i intielegu scrietorii cei grecesci, cu numele Bulgariiloru, candu scriu despre Bulgari, d'in dilele lui Isachiu Angelu imperatului grecescu in cóce. Cà Nicet'a Choniate, carele a fostu facia la resboiu cu imperatulu, Isachiu Angelu, sî a scintu tóte lucrurile inceputului, sî cele alalte ale sculárei Vlachiloru, sî ale resboiului celui avutu cu imperatulu Isachiu Angelu, respicatu deosebesce pre Vlachi de Bulgari, sî prea chiaru spune, cà Vlachiei s'au scolaru asupr'a Greciloru, sî i au batutu sî si-au intemeiatu imperati'a, éra nu Bulgarii. De unde acei-a scrietori grecesci, d'entre carii este Acropolit'a, carii dupa Nicet'a, târdîu au scrisu pentru resboiulu lui Isachiu Angelu cu locuitorii cei dela muntele Emu, sî d'in neplinit'a cunoscintia a' lucrurilor celoru ina-

inte de d'insii intemplate spunu, că cu Bulgarii au avutu resboiu imperatulu Isachiu Angelu sî de Vlachi nu amintescu nemic'a, aceea dîsei, trebue sè se tâlcu-ésca pr'in Nicet'a, adeca cumu-ca pr'in numele Bulgari-loru intielegu insu-si pre Romanii cei de preste Dúnare.

Aduce sî a' trei'a dovéda Luciu in dis'a carte VI. capu 5. spre aceea, că Bulgarii s'au dîsu órecandu Vlachi, asémenea de nemic'a. Dîce, că Grecii nu numai pre acei-a, carii vorbiau limb'a romanésca, ci sî pre Bul-garii i au chiamatu Vlachi: pentru că Laonicu Chalco-condil'a, dupa-ce a povestitu respandirea Sloveaniloru pr'in Europ'a adauge: (cartea I.) „De la Dáci'a pana la muntele Pindu, ce se intinde in Tesali'a, altulu óre carele poporu, amenduror'a le a fostu numele Vachi.“ Ací in locu de *Vachi*, dîce Luciu, aieve este, că trebue sè se cetésca, *Vlachi*, fiindu că sî pre Bulgarii între Vlachi cei d'in colo de Dúnare, sî între Vlachi cei d'in Tesali'a, a vrutu Laoniculu cu numele Vlachimoru sè i cuprinda; sî intru acestu-a chipu Vlachi s'au dîsu sî Bulgarii, carii traiau cu pastorí'a.²⁰⁾ Acést'a este vorbirea lui Luciu.

De ar adeverí Luciu cu vre o dovéda statòrnica, cumu că in loculu mai susu dîsu alu lui Chalcocondil'a in locu de *Vachi* trebue sè se cetésca *Vlachi*, póte, că ar ajunge ce-va cuventarea lui. Ci fiindu că numai cu vorbe góle o aréta aceea, precumu nalucire este, cumu că Bulgarii óre candu s'au chiamatu Vlachi, asiá nalucire este sî aceea, că la dîsulu locu alu lui Chalcocondil'a in locu de *Vachi* trebue sè se cetésca *Vlachi*.

Ci de vomu luá pucinu aminte la cele ce scrie laudatulu Chalcocondil'a despre Vachi, chiar vomu vedé, că Chalcocondil'a nici cumu pr'in Vachi nu a intielesu pre Romani, sî pentru aceea cuventulu acelu-a asiá trebue sè se cetésca precumu credemu, ca l'a scrisu Chalcocondil'a *Vachi*, éra nu *Vlachi*. Pentru că antáiu, Chalcocondil'a vorbesce de poporulu acelu-a, ce lu numesce Vachi, cá de unu poporu sîe necunoscutu, dîcundu:

„Altulu óre carele poporu.“²¹⁾ Éra Romanii, sí cei d'in Tesalia, pre carii i numesce Vlachi, sí cei d'in Dáci'a, adeca d'in cóce de Dunare, pre carii i chiama Daci, i erau lui prea cunoscuti, precumu se vede d'in cele ce scrie in cartea a' II. sí in cartea a' VI. despre limb'a sí despre alte trebi ale Romaniloru, sí acelu d'in cóce, sí acelu d'in colo de Dúnare. Cari ale lui cuvinte mai diosu le vomu cetí grecesce. De unde, de ar fí postu cugetulu lui, pr'in poporulu acelu-a sè insemneze pre Romani, nu ar fí dísu cu neadeverintia: „Altulu óre carele poporu.“ Cí ar fí dísu adeveritu sí marginitu: Vlachi seau Dacii acesti-a, adeca Romanii, de la Dáci'a pana la muntele Pindu au siediutu; cu carii impreuna sí Bulgarii atunci-a se chiamau *Vlachi*.

A' dóu'a Chalcocondil'a díce, cà poporulu acelu-a cu carele impreuna Bulgarii se chiamau *Vachi*, a locuitu adeca óre candu in Pindu de cátra Tesali'a. Éra Romanii nu numai mai inainte, ci sí in dílele lui Chalcocondil'a locuia in Pindu, pre cumu insu-si Chalcocondil'a marturisesce in cartea a' VI.²²⁾ De unde poporu deosebitu de Romani a intielesu Chalcocondil'a pr'in poporulu acelu-a. Poterea dovedei acestei-a bine sentiendu-o Luciu, nu fàra astrucarea adeverului, lasà afara cuventulu acelu-a alu. lui Chalcocondil'a: „a locuitu.“

A' trei'a Chalcocondil'a díce, cà pre cumu poporulu acelu-a totu, asiá sí poporulu bulgarescu totu s'a numitu *Vachi*. Éra lui Luciu nu-i place cà toti Bulgarii sè se fí chiamatu candu-va *Vlachi*, ci numai acei-a, carii eráu pastori. Urméza dara cà Luciu cu iscodirea aceea insu-si pre sine se conceni.

Ba de vomu cugetá lucrulu fàra prejudecare, tocm'a d'in cuventulu acelu-a *Vachi*, prea lesne mi se pare, potemu culege, cumu cà pre cumu Bulgarii, asiá sí poporulu acelu-a a fostu rusescu. Cà cunoscutu lucru este, cà *Bog*, in limb'a Slovenésca insemnéza Ddiu; cunoscutu este, cà dupa dialectulu celu rusescu, carele atunci, este a crede, cà-lu tieneau inca Bulgarii, sí la Rusi sí

acumü stapanesce *g*, se răspundeá cá *ch* (*x*); asemênê cî-
noscutu lucru este, cá Grecii sonulu líterei *b*, in cu-
ventulu altoru neamuri, lu scriu si lu răspundu totu-
deaur'a cu *v*; cînoscutu pre urma este tuturoru celoru
ce au cetitu cártile grécesciloru scrietori, cumu-cá la
Greci in genere dátina erá a stramutá cuvintele nea-
muriloru celoru barbare, pentru cá se le fia loru-si cu
indemana dupa firea limbei loru a le raspunde. Deci
audiendu Grecii adese ori d'in gur'a Bulgariloru sí d'in-
tru aceluí alaltu poporu *Boch*, prinsera sí pre cesti-a,
sí pre cei in tocm'a a-i numi: *Vochi*, sí venindu-le mai
indemana in cuventulu acestu-a *a* de cátu *o*, le díserá
Vachi. Celu-a ce vá ceti mai pre largu loculu acelu-á
la Chalcocondil'a intru nemic'a nu se vá indoi, cá amen-
dóue gintile acele ce se chiama *Vachi* au fostu rusesci.
Cá de spre gintile Slovenesci face vorba acolø Chalco-
condil'a sí in mai multe párti le imparte.

§. 4.

Parérea lui Tunmann, pentru inceputulu numelui Valachi.

Tunmann, seau neluandu aminte la lucruri pre cumu
suntu, seau voindu a se aretá aflatoriu de lucruri nóue, seau
pentru alta óre care caúsa ascunsa, díce, cá numele;
Valachi vine de la cuventulu slovenescu *vlécu*, carele
insemnéza: amblu fára locasiu statatoriu. Cá candu Ro-
manii ar fi fostu candu-va ginte nestatatória in locu, cí
amblatória fára de a avé locasiurile sale, pre cumu erau
multe ginti barbare, cari atú navalitu in tierile impera-
tíei Romániloru. Se ajuta parerea lui Tunmann, díce
Engel in apéndicele celu despre inceputulu Valachiloru
§. 6. cu aceea, cá Turcii sí Arbanasii chiama pre Ro-
mani, *Ciubani*, care cuventu insemnéza *pastori*, sí An'a
Comnen'a pre Romanii cei d'entre Bulgari i nămesce
nomadí.

Atát'a ajunge acést'a vorba a' lui Tunmann, cátu sí
a' unoru Unguri, carii chiamandu-se Neamtiulu ungu-
resce: *Némét*, i-amu auditu dícundu cá numele Nemti-
loru vine de la *Nem ett*, adeca nu a mancatu; seau

déca ôre carele d'între Nemti, chiamandu-se Ungurulu nemtiesce: *Hungar*, seau *Ungar*, ar vrea de pre nemtîa sè traga isvorulu ungurescu de la *Hunger*, carele nemtiesce insemnéza fôme, seau de la *Hungerig* flamentu.

Cuvintele Anei Comnenei, cari le aduce înainte Engel in treb'a acést'a, suntu scrise mai susu §. 3. Ginte nomada la Greci este aceea, care nu are locasiu statatoriu, ci ambla d'in locu in locu, pre cumu erau Schitii, sí alte ginti barbare. Ci, An'a Comnen'a, neci cumu nu este a crede, cà dóra a vrutu aceea se díca, cà Romanii cei de preste Dúnare suntu ginte nomada, nemérnica, fàra locasiuri. Pentru cà, cuprindendu Bulgarii tienuturile acele, unde erau locuitori Romanii in Messi'a, nicairi nu se cetesce sè-i fí misicatu Bulgarii pre Romani d'in locasiurile sí d'in locurile lor. Ba, pre cumu mai susu aretai la capu VII. §. 6., Romanii totudeun'a au imperatîtu in Messi'a impreuna cu Bulgarii dupa ce au descalecatu Bulgarii acolo. De unde Romanii remanendu in locasiurile lor, erau supusi craiului Bulgarescu politicesci, pre cumu erau supusi sí Bulgarii, sí tote servitiale tieriei sí ale óstei întocm'a le portau cu Bulgarii; pre cumu sí Bulgarii, de la a' XII. suta, d'in dílele imperatului Isachiu Angelu, pre carele lu invinsera Romanii, erau supusi imperatului romanescu Asanu sí celoru alalti urmatori impreuna cu Romanii politicesci. Deci Romanii sí in dílele Anei Comnenei aveau satele lor, sí orasiale lor, d'in cari sí in sa-si An'a Comnen'a in cartea V. dandu-se privilegiu anumesce unu orasiu romanescu, anume: *Ecsev'a*, carele chiaru díce, cà este orasiu vlachescu.²³⁾ Sí intru aceea-si suta a' XII., in care a scrisu An'a Comnen'a istori'a, Romanii cei preste Dúnare la muntele Emu, cumu scrie Nicet'a Choniate in Isachiu Anghelu cartea I., aveau fôrte multe cetâti²⁴⁾ sí tienutu mare, carele s'a chiamatu *Vlachi'a*, cumu se vede d'in cârtile lui Ioanitiu imperatului Romaniloru cele càtra pap'a Inocentiu sí d'in cârtile papei

Inocentiu cele cătra Ioanitiu s. c. Deci, déca aveau Romanii cei preste Dúnare atunci orasiiele loru, asiá dara nu erau ginte nomada. Langa aceste, cuventulu acelu-a *nomadu* nu insemnéza numai pre aceea-a, cari suntu fâra case, pre cumu erau Schitii sí alte ginti barbare, ei sí pre acei-a, carii avendu locasiurile loru, casele loru, asiediameturile loru, se hranescu cu vite de pasiune. Tocm'a despre Romani ne este nóue in lucrulu acestu-a marturia Chalcocondil'a, carele, vorbindu in cartea a' II. despre Daci, adeca despre Romanii cei d'in tiér'a muntenésca sí d'in Moldov'a, díce, cá acesti-a mai vértosu locuescu in sate, cuprindiendu-se cu páscerea.²⁵⁾ Urméza dar', cá An'a Comnen'a, pr'in cei ce mena viétia nomada, nu a vrutu se insemneze fâra pre Romanii acei-a, caror'a le erá mestesiugulu a se hraní cu oi, cu cai sí cele alalte. Neci pentru aceea le díce acestor'a, cá ducu o viétia nomada, pentru cá dóra nu aveau locasiurile loru, ci pentru cá cercandu ci pasiune viteloru loru amblau multe locuri afara de locasiurile loru. Care mestesiugu sí asta-di lu tienu unii d'entre Romani. In Ardealu, d'in cei de langa Sibíiu, unii tóta viéti'a loru o petrecu amblandu pr'in locuri straine cu oile loru sí cu caii loru pentru pasiune; multi d'entre ei vér'a vinu la muntii cei de cătra Moldov'a cu turmele loru, pre érna trecu la Moldov'a, neci nu se intorcu la casele loru fâra candu sí candu pre rendu, sí asiá vendiendu lana sí branza si guvernéza casele loru. Intru acestu intielesu dara scrise An'a Comnen'a, cá unii d'entre Romani ducu viétia nomada, sí pre acesti-a ori câtí erau teneri sí harnici de óste demandá imperatulu cesarelui Niceforu Melisinu pr'in scrisóre, cá sè-i faca armasi.

Éra de chiama Turcii pre unii d'entre Romani, ciubani, adeca pastori; au pentru aceea suntu acei-a adevérati nomadi, de vreme ce acei-a-si au casele loru sí locasiurile loru statòrnice acolo intre Turci? Sí pentru aceea, acei-a Romani dintre acei-a-si Turci, acei, dísei,

Romani, carii acumu pórta flórea negociatoriei in tóte tiererele unguresci sí pre la Vien'a, pre la Veneti'a, pre la Angli'a sí pre aliurea, pana sí in Americ'a la Filadelfi'a, au se numescu ciubani? Nu, ci pre cumu pre pastori Turcii i numescu in limb'a loru, ciubani, asiá pre Romanu in sine lu chiama *Ulach*. Sí pre Unguru, sí pre Neamtiu sí pre ori carele e pastoriu lu chiama Turcii; ciubanu. Sí neci unu neamu nu este, carele se nu aiba d'in senulu seu pre unii pastori seau ciubani. Cine pentru aceea vá fi asiá lipsitu de sentire, câtu se díca, cá toti Ungurii, toti Nemtii suntu ciubani? Unu locu inca mai aflámu adeca la Giorgiu Pahimer in istori'a lui Andronicu, cartea I. capu 38., unde se dícu Romanii cei ce erau de langa Tierigradu pana la Vidí'a sí mai incolo, cá suntu feliu de ómeni pribegi, amblatori fàrà de locasiu statatoriu. Inse cuvintele aceste prefacatoriulu Petru Possinu numai d'in crerii sei le adause, in latina in grecea neci decumu nu se afla. Sínguru aceea este in grecea, cá Romanii acesti-a erau in locuri grele (*συσχωρίας*) adeca in locuri muntene. Ci de acolo nu urméza, cá au fostu fàra de locasiu statatoriu. Au nu sí Asanu sí cei alalti Romani cu elu, carii se scolara asupra Greciloru, sí si facura imperatia nóua, erau in locuri grele (*συσχωρίας*) cumu scrie Nicet'a in Isachiu Angelu? Totu-si pentru aceea nu erau feliu de ómeni pribegi, amblatori fàra de locasiu statatoriu; ba aveau nu numai casele sí mosíele loru, ci sí cetàti tari fórte, pre cumu d'intru acelu-asi Nicet'a ne invetiámu.

Insemnàmu sí aceea, cá multa multíme de Romani erá d'incolo de Dúnare. Cá, pre cumu scrie Pahimer la loculu mai susu aretatu, de langa Tierigradu pana la Vidí'a sí mai incolo erau fórte multi Romani, câtu nu pucinu aveau a se teme Grecii de ei. In Bulgari'a erau atàti, câtu nu se stidira a se scolá asupr'a a' tóta imperatí'a grecésca, carii totudeaun'a batendu pre Greci, si fecera imperatí'a in butulu Greciloru: despre carea mai pre largu vomu cuventá incolo. In Tessali'a atât'a

multime erá de Romani, câtu scrietorii greccesci chiama tienutulu acelu-a: *μεγάλη Βλαχία*, adeca tiér'a romanésca cca mare.

§. 5.

Parerea lui Engel intru aceea-si tréba.

Macaru cà chiaru este inceputulu numelui *Valachi*, pre cumu amu aretatu mai susu §., 2., totu-si Engel, vrendu d'in buna voi'a lui a orbecá, la loculu mai susu insemnatu §. 8. intru stralucirea sórelui cea de amédia-di afla intunérecu. Adeca dîce, cà fiindu intunecatu lucrulu inceputului numelui *Valachi*, analele rusesci in limb'a rusésca de Nestoru intru a' XI. suta de la Christosu scrise, aprindu lumina intunerecului acestui-a. De unde invetiámu, dîce, cà Bulgarii asiaticesci au fostu impartîti dupa riuri, d'in cari se adapáu: in volochesci la riulu *Volg'a* sí in camicesci la riulu *Cam'a*. Bulgarii camicesci remasera in Asi'a, cei volochesci au esîtu in Europ'a. Sí pre acesti-a de pre urma Rusii sí Sloveanii, sí cu acesti-a Nestor i-a chiamatu *Volochi*. Deci cu vreme fiindu Romanii sierbi la Bulgari, numele domniloru se impartasî sierbiloru. Sí pentru aceea scrietorii greccesci, de câte ori e vorba despre Romanii cei d'in drépt'a Dúnarei, fâra osebire i chiama sí *Vlachi* sí *Bulgari*. Acestu-a e visulu lui Engel.

Cumu cà Rusii sí Sloveanii sè fi chiamatu candu-va pre Bulgari: *Volochii*, nicairi nu se afla scrisu. Ci aceea pre cumu multe alte, pentru cà sè pota urdî ce-va micșiorare asupr'a Romaniloru, numai d'in capetîn'a sa o stênesce Engel. Ci, sí antâiu sí apoi sînguru Nestoru i-a chiamatu pre Bulgari cu numele acelu-a. Inse sí Nestoru, nu pentru aceea i chiama pre Bulgari cu numele acelu-a, pentru cà dóra acelu-a a creditu a fi numele ginteí Bulgariloru acestor'a, ci vorbindu elu pentru Bulgarii cei de la *Volg'a*, pentru scurtarea vorbirei, nu-i numesce totudeaun'a Bulgari de la *Volg'a*, ci le dîce, de este a crede prefacerei nemtiesci celei d'in rusescile anale facuta, *Volochi* adeca *Volgani*, carea in-

semnéza ómenii, seau Bulgarii cei de la Volg'a. De vreme ce dara neci alte neamuri nu le-au datu Bulgariloru neci odata nume de *Volochi*, neci insu-si Bulgarii nu s'au anumitu pre sene *Volochi*; cumu a potutu numele de *Volochi* sè se abata de la Bulgari la Romani, candu d'in nemica nemic'a cauta sè fia. Neci Grecii nu au luat u d'in analele cele rusesci ale lui Nestoru, cari toc-m'a necunoscut le-au fostu, a chiamá pre Romani: *Vlachi*, dupa numele celu de la Nestoru *Volochi*, ci au luat u d'in isvorulu, care mai susu §. 2. l'amu descoperitu.

Ci, sè dâmu lui Engel, cumu cà Bulgarii candu-va s'au chiamatu *Volochi*. Unde póte elu aretá macaru o sub-tîre umbra, déca nu adevèru, cumu-cà numele acelu-a alu Bulgariloru l'au impartasítu sí cu donatiune cá aceea l'au datu Bulgarii Romaniloru, câtu pre ei nime nu a fostu ertatu neci înainte de Nestoru, neci dupa Nestoru sè-i mai chiamo *Volochi*.

Éra de s'au chiamatu cumu-va óre candu Romanii, Bulgari, acést'a pentru aceea a fostu, cà Romanii erau uniti cu Bulgarii sub acelu-a-si craiu, pre cumu gintile cele de sub domnirea imperatului Austriei, macaru cà multe nu suntu neamuri nemptiesci, totusi, pentru cà suntu unite cu Nemtii sub acelu-a-si imperatu, strainii sí pre ómenii gintiloru acelor'a de multe ori i chiama Nemti. Inse intru adevèru Romanii neci odata n'au fostu chiamati Bulgari, fâra unii d'entre scrietorii cei grecesci, d'in necunoscienti'a lucrurilor, cele ce au facutu Romanii cei de preste Dúnare, le alipescu Bulgariloru, sí in locu de a díce *Vlachi*, adeca Romani, dícu Bulgari, cà candu Bulgarii aru fí facutu acele viteze lucruri. Acea nu este a numí pre *Romani* acumu *Vlachi*, acumu *Bulgari*, ci este a nu scí lucrurile asiá, pre cumu s'au intemplatu. Vedi mai susu §. 3. Ba mai asémene adevèrulu este, cà dupa numele tieri Bulgariiei, findu Romanii locuitori in Bulgari'a, unii scrietori grecesci i-au numitu Bulgari, pre cumu asta-di Romanii cei d'in tier'a munténésca sí d'in Moldov'a, pre Romanii cesti d'in Ungari'a i numescu *Ungureni*, nu pentru cà numele

neamului aru fi acelu-a, ci tiér'a unde locuescu se chiama Ungari'a. Altmintrea aceea este a crede, cà multi d'ntre Romani mestecati cu Bulgarii, si-au pierdutu limb'a loru cea romanésca, sî pre cumu acumu vorbescu numai bulgaresce, seau sêrbesce, asiá toti acei-a vinu sub nume de Bulgari, pre cumu sî cele alalte neamuri, cari le au afluu Bulgarii cu venirea loru in Messi'a, tóte perdindu-si limb'a loru, acumu se socotescu intre Bulgari, sî asiá s'a immultítu númerulu Bulgariloru.

Pre urma, aceea este adevéritu, sî Engel inca o marturisesce acolo-si §. 8., cumu cà pre Italiani inca cu acelu-a-si nume, cu carele pre Romani, pucinu schimbandu, i chiama gintile slovenesci sî unguresci.²⁶⁾ Acumu, déca Romanii pentru aceea se chiama *Valachi*, pentru cà Romanii au fostu sierbii Bulgariloru, dupa cumu viséza Engel; sî numele domniloru a trecutú la sierbi, asiá dara au sî Italianii dóra au fostu sierbi Bulgariloru, de sî ei se chiama cu numele, cu carele se chiama Romanii? Éta unde ajunge visulu lui Engel. Au dóra de la Romani, pentru cà asémenea e limb'a Romaniloru cu a' Italianiloru, sî Romanii inca d'in Itali'a si tragu viti'a, au petrecutu gintile slovenesci numele de la Romani la Italiani, sî pre cumu au indatinatu a chimá pre Romani, asiá apoi au începutu a chiamá sî pre Italiani? Asiá dara antâiu fura cunoscuti gintiloru, cari acumu le chiamamu slovenesci, Romanii candu domniau Bulgarii, apoi Italianii, carii pana sî inainte de intruparea lui Christosu cu mai multe veacuri erau preacunoscuti la tóta lumea? Éta in ce surupature cade celu-a ce inadinsu vreá se retacésca.

De vreá cugetá Engel lucrurile fàra prejudecare; calea acea neteda poteá se o aflu, care noi o aretaramu mai susu §. 2. Sî mai mare onóre sî vreá face inaintea celoru intiepti, decátu cu visiulu seu. Dreptu Engel vediendu a fi scalciata acést'a a' lui parere: se temeá, cà nu voru crede indata cetitorii. Pentru aceea cu sub-tire techna mai in multe locuri pr'in càrtile sale cu

sîl'a vedesce aceea, cumn-cà Romanii s'au dîsu *Valachi* de la numele Bulgariloru *Volochi*, celu de la Nestoru. Cà de nu se voru sî invinge cetitorii cu dovedele lui; inca-si cu dés'a adoire, seau poftorire sè se dedé a crede, cumu-cà asémene adevèrului este dîs'a lui. Ci omulu celu intieptu vediendu odata mintiun'a, de mîi de ori sî cu juramentu de o vei adoî nu o crede.

§. 6.

Numele, Vlachi, adevèréza, ca Romanii suntu Románi.

Romanii cu limb'a, sî in câtu e despre cuvinte, sî in câtu e despre alcatuirea limbei cea d'in lontru, se lovescu cu Románii sî cu toti Italianii; dátinele Romaniloru, naravurile loru, tóta firea ba sî faptur'a cea d'in afara a' loru in togm'a e cu a' Italianiloru, câtu ori care intieptu, carui-a i suutu bine cunoscuti Italianii, petrecundu intre Romani, adevèratu póte cunósce, cà Romanii de unu neamu suntu sî de unu sange cu Románii sî cu Italianii. Ci, sè punemu, cà intre atâtea veacuri câte cursera de la anulu Domnului 105, de candu au venitu stramosii Romaniloru d'in Itali'a in Dáci'a, pana acumu, intre atât'a multîme de osebite neamuri barbare, sî intru atâtea valuri de cumplite intemplári, cari in lungulu acelu tempu avura a suferi, atâ-t'a au cautatu a se abate de la mai marii loru, câtu acumu in nemic'a d'in cele ce numerai mai susu, nu se impartesiescu cu Románii sî cu Italianii; totu-si numele *Vlachi* ajunge a-i adevèrí pre Romani, cà suntu Románi. Pentru ca vedirâmu d'in susu, cumu-cà tóte gintile slovenesci imperatîei Romániloru invecínate, de candu le fura loru cunoscuti Románii, in limb'a loru i-au chiamatu: *Vlassi*, sî asiá pana asta-di i chiama, câtu la tóte gintile slovenesci, câtu suntu de multe, *Vlassi*, insemnéza *Románi*, *Latini*, *Italiani*. Cu acelu-asi nume, carele Grecii cu pucina schimbare lu dîcu: *Vlachi*, sî de acole acumu latinesce: *Valachi*, gintile sloveane anu-mescu sî pre Romani; ba sî nemîmea tóta, câtu e de mare, mai cu acelu nume, cu carele chiama pre Italiani,

sî este aprópe de numele: *Vlachi*, anumescu sî pre Romani. Asiá dar' sî *Romanii suntu Románi*. Pentru cà totdeauna' a unitiunea numelui neamului adevéréza unitiunea sangelui, de nu se vá dovedí cu statòrnice dovede improtiva. Cî a nu fí de unu sange Romanii cu Románii sî cu Italianii, nimene pana acum nu a adevéritu, neci nu vá adevérí in eternu. Asiá dara *Romanii, déca se chiama Vlachi, suntu Románi*.

§. 7.

Schimbarea numelui Romaniloru d'in Dáci'a in Daci.

Fiendu cà dupace a stinsu Traianu pre toti Dacii d'in Dáci'a cumu amu aretatu mai susu capu II. sî a facutu Dáci'a provincia romána, *Románii*, cari descalecase in Dáci'a, stramosii Romaniloru, au inceputu a o moscení; dreptu aceea *Románii* acei-a, de la numele tieriei s'au dîsu *Daci*. Asiá Juliu Capitolinu in Antoninu Pia capu 5. sî Eliu Lampridiu in Commodu Antoninu capu 13. pre locuitorii Dáciei, carii atunci erau Románi, sî facuse rebeliune asupr'a imperatului, i anumescce Daci.²⁷⁾ Acestu nume pana sî in sut'a a' XV, macarucà in tóte pàrtile erá acumu latítu a se chiamá Romani: *Vlachi* sî *Valachi*, inca unii d'in scrietori, pre Romanii cei d'in Dáci'a, adeca pre cei d'in cóce de Dúnare, i anumiau *Dáci*. Asiá Chalcocondil'a in cartea a' II. unde pre largu vorbesce de Romani sî de asemenea limbei loru cu cea italianésca, sî alte trebe ale loru, pre Romanii cei d'incolo de Dúnare i numescce *Vlachi*, éra pre cei d'in cóce de Dúnare pururea i chiama *Daci*.²⁸⁾

§. 8.

In Missi.

Pre cumu mai susu capu III. §. 7. amu aretatu, imperatulu Aurelianu pre Románii cei dusi d'in Dácia lui Traianu preste Dúnare, i asiedià in midi-loculu Messiei, sî acelu-a tienutu, unde fura asiediati Románii acei-a, lu numí Aurelianu Dáci'a sa. Parasindu-se cu tempulu acelu tienutu a se numí Dácia, i se întórse sî

lui numele celu vechiu sî de obsce alu Messiei. De unde pre cumu tienutulu acelu-a a inceputu éراسi a se chiamá cu numele celu vechiu: *Messi'a*, asiá sî Románii ai ace-lui-a-siu tienutu, cu numele celu de obsce incepura de straini a se chiamá: *Missi*. De unde Nicet'a Choniato scrietoriu grecescu, in Isachiu Angelu, dîce cà Romanii cari se chiama acumu: *Vlachi*, mai de multu s'au numitu: *Missi*.²⁹⁾

§. 9.

In Patinaciti.

Mai nainte de a se iví in càrtile scrietoriiloru celoru grecesci numele: *Vlachi*, acei-a-si scrietori pre Romanii cei d'in cóce de Dúnare, preste Árdealu, sî mai incolo p'r'in tíer'a romanésca sî p'r'in Moldov'a, pana in marea négra, i-au chiamatu Patînaciti. Tare se ne-casiesce Georgiu Pray analistulu ungurescu pre Luciu Dal-mat'a in dissertatiunea a' VII., cà-ci Luciu Dalmat'a a scrisu, cumu-cà *Patînacitii* intru adeveru a fostu Ro-mani, sî cà aceia-si Patînaciti, perindu numele celu de Patînaciti s'au chiamatu dupa aceea *Vlachi*. Mai incolo acelu-a-si Pray dîce, cà Patînacitii au fostu sange un-gurescu. D'in contra Ungurulu Dániel Kornides in vin-diciale anonimului, notariu alu lui Bel'a, sectiunea a' 2. §. 9. marturíscesce, cà Luciu fórte bine dupa dátin'a sa aréta, cà Romanii inainte de Cinnamu s'au dîsu: *Pa-tînaciti*.³⁰⁾ Sî intru adeveru, incetandu numele celu de *Patînaciti* sî apucandu in istoriele greciloru scrietori numele celu de *Vlachi*, in cari locuri mai inainte se aflau *Patînaciti*, indata acolo-si acei-a-si scrietori pusera pre *Vlachi*. De órece dara neci Patînacitii, nu se ce-tesce in istorie, sè-si fí mutatu locasiurile loru d'in lo-curile acele, neci ce-va ginte nóua sè fi intratu a se asiediá in locurile Patînacitiloru; urméza, cà acei-a, carii dupa tempu s'au dîsu in istoriele Greciloru *Vlachi*, acei-a-si mai nainte se dîceau *Patînaciti* adeca: *unulu sî ace-lu-a-si neamu suntu Patînacitii sî Vlachi*, sínguru in nume se fece schimbare.

Pray intru aceea-si disertatiune dîce, cã póte cu aceea s'a insielatu Luciu a scrie cã Patînacitii au fostu Romani, pentru cã dupa ce au alungatu Patînacitii pre Unguri d'in Moldov'a sî d'in tier'a romanésca si-au supusu sîe pre Romanii ce erau acolo locuitori sî insocindu-i cu sine intru arme, de multe ori au pornitu resboiu asupr'a Greciloru, care lucru sî pre Grecii cei mai d'in cóce intru aceea-si gresiél'a, in care cadíú Luciu, i-a trasu. Ci acést'a Pray cu vorbe góle numai, fàra neci o dovéda o vorbesce, pentru aceea cu onórea domniei sale ne vá fi ertatu a nu o bagá neci intr'o séma. Dreptu aceea o credu eu, cã atunci candu a nimeritu Ungurii in Moldov'a, erau Romani in loculu acelu-a, unde au descalecatu Ungurii; sî aceea inca o credu, cã Romanii acei-a au urmatu a locuí acolo impreuna cu Ungurii, pana candu venindu fratii loru Patînacitii mai cu multîme sî mai cu putere i alungara pre Unguri de acolo Ci Romanii acei-a, sè nu se fi chiamatu sî ei Patînaciti atunci impreuna cu cei-alalti d'in tóta Patînaci'a, seau sè-i fi supusu sîe Patînacitii cei ce au batutu pre Unguri, nimene nu vá vedí.

Cumu cã fórtè mare a fostu tíer'a Patînacitiloru, nemarginita multîmea loru, sî vitegi'a loru toturoru vecineloru neamuri, Rusiloru, Bulgariloru, Unguriloru in-fricosiata, mai susu capu V. §. 9. am aretatu d'in Constantínu Porfirogenitulu. Acelu-a-si Constantínu in cartea cea despre guvernarea imperatíei capu 37. spune sî márginele imperatíei Patînacitiloru sî sî in câte domnie, seau neamuri erau ei impartíti. Patînaci'a tóta se imparte, dîce, in optu neamuri, adeca domnie, carea asémene optu domni seau príncipi are. Cea d'antâiu este *Irtim*, a' dou'a *Tzur*, a' trei'a *Gyl'a*, a' patr'a *Culpei*, a' cincea *Charovoi*, a' sies'a *Talmat*, a' sieptea *Chopon*, a' opt'a *Tzopon*.³¹⁾ Éra candu fura Patînacitii scosi d'in locasiurile loru, erau príncipi: in neamulu *Irtim*, *Maitzanu*; in *Tzur*, *Cuel*; in *Gyl'a*, *Curcutanu*; in *Culpei*, *Ipaon*; in *Charovoi*, *Caidum*; in *Talmat*, *Costanu*;

in Chopon, *Giazi*; in Tzopon, *Vatan*³²⁾ Aceste optu neamuri seau domnie ale Patînacitoru se impartu, dîce, in patrudieci de pârti, cari tôte au principi mai mici. Sî patru neamuri, adeca: *Cuartzitzur*, *Sirucalpei*, *Vorotalmat* sî *Vulatzospon* sunt d'incolo de riulu Danaprului de câtra resaritu sî de câtra média-nópte, câtra *Uzi'a*, *Chazari'a*, *Alani'a*, *Cherson'a*, sî câtra cele alalte tienuturi. Éra cele alalte neamuri suntu d'in cóce de ap'a Danaprului câtra apusu sî catra mé-dianópte, adeca: neamulu *Giazichopon* se marginesce cu *Bulgari'a*, mai in diosu neamulu *Gyl'a* e aprópe de *Turci'a* (tiér'a unгурésca); neamulu *Charovoi* e de câtra *Russi'a*; neamulu *Javdiertim* se marginesce cu satele cele supuse *Russiei*, adeca: *Ultineaniloru*, *Dervleniniloru* sî *Lenzeniniloru*, sî cu cei alalti *Sclavi*.³³⁾

Mai incolo spune *Constantinu* respicatu sî departarea *Patînaciei* de tierele cele vecine sî dîce, câ *Patînaci'a* de *Uzi'a* sî de *Chazari'a* e departe cale de cinci dîle, de *Alani'a* cale de siese dîle, de *Mordi'a* cale de diece dîle, de *Russi'a* cale de o dî, de *Turci'a*, adeca de tiér'a *Ungurésca* cale de patru dîle, de *Bulgari'a* cale de o diumetate de dî, de *Cherson'a* este aprópe, cî inca mai aprópe de *Bosporu*.³⁴⁾ Pre urma acolo-si in capu 37, insemna *Constantinu* *Porfirogenitulu* sî care neamuri d'entre *Patînaciti* intre toti suntu mai alese sî mai viteze, sî dîce, câ acele anume suntu neamulu *Javdiertim*, neamulu *Cuartzitzur* sî neamulu *Chavuxingyl'a*³⁵⁾ Acesti de pre urma suntu *Romanii* d'in *Ardealu*, langa cari se intielegu sî *Romanii* cei d'in *Banatu*. Acele trei neamuri se chiama, dîce *Constantinu*, sî *Cancar*, care cuventu insemnéza omu stralucitu, alesu, viteazu. D'intru acestu cuventu, mi se pare a fi isvorita la *Romani* titul'a de *coconu*.

Cu prilegiulu celoru multe batâi asupr'a *Greciloru*, neamurile romanesci, cele ce erau d'in colo de ap'a *Danaprului*, cari cu nume de *Patînaci*, cari cu nume de *Cumani* s. c. au venitu d'incóce de ap'a aceea, câ-

tra Dunare sî au remasu apoi aci cu cele alalte neamuri romanesci.

Nu fàra pretiu lucru vâ fi se insemnâmu sî aceea, cã cele ce scrie An'a Comnen'a la capu 8., cumu cã tatalu seu Alessiu imperatulu grecescu cu óstea sa totu neamulu Patînacitoru intr'o dî la stinsu, sî cã la fiesce carele ostasiu imperatescu erau cãte treidieci de robi de Patînaciti, nu este de a se crede. Pentru cã dupa cãtu numeru alu Patînacitoru e insemnatu de Constantinu Porfirogenitulu, pre cumu cu nepotintia erã toti sè mérga sî sè incapa intru unu resboiu, asiã cu nepotintia a fostu intr'o di sè-i prepedésca pre toti óstea lui Alessiu. Sî oi sè fi prinsu cãte 30 fiesce carele ostasiu grecescu, sî sè le tiena cu sine in tabera, inca erã multu; de preavitegii Patînaciti dara, carii toturoru invectivelor ginti erau infricosciati, cine póte sè créda? Acést'a nu e alt'a, fàra unu greuletii ostasiu laudatoriu lingusindu-se Anei Comnenci, i povestí aceea; ea cá o muiere, sî fiindu fica imperatului Alessiu, sî fórte rîvnindu a laudá pre tatalu-seu, cu ochi inchisi primí, insielatóri'a fábula sî ni o lasa scrisa.

Pray spre adeverirea, cumu cã Patînacitii au fostu Unguri, d'in Constantinu Porfirogenitulu aduce in disertatiunea a' sies'a trei nume de ale Patînacitoru, cari díce cã suntu unguresci, anume: *Ertem*, *Gyl'a*, *Borotalmat*. Dreptu cuventulu: *Ertem*, de l'ar fi scrisu Constantinu asiã, pre cum prefacutoriulu l'a intorsu pre latinía, s'ar póte díce cuventu ungurescu, dara Constantinu nu lu scrie: *Ertem* ci *Irtim*. Acestu-a neci o asemenare nu are cu limb'a Unguriloru. Apoi *Borotalmat*, Constantinu lu scrie *Vorotalmat*, carele e compusu d'in dóue cuvinte: *Voro* sî *talmat*. Asiã socotindu-le, pre cumu se sî cuvine a se socotí, ce asemenare potu aveá cu limb'a unguresca? Ba, *voro* e chiar cuventu latinescu; *talmat* se vede a fi isvoritu d'in italianesculu *tal-matto*. *Gyl'a* nu insesnéza nemic'a in ungueria, ci se vede a fi nascutu d'in italianesculu *Giulio*, latinesce: *Julius*. D'in protiva, cele mai multe nume ale Patîna-

citiloru, macaru cà uncele d'in invecinarea sî insocirea cu ginti straine, au potutu ale primí de la straini, sfêrsirea loru, dupa cumu le scrie Constantinu, e dupa firea limbei cei romanesci. Asiá: *Culpei, Charovoi, Chopon, Curcutan, Tzopon, Costanu*, s. c. I. Au nu sî acumu se afla d'in insocirea cu strainii multe porecle intre Romani, cari de la Unguri, cari de la Sêrbi, cari de la Nemti, cari de la Greci, cari sî pana de la Turci s. c. I. Au pentru aceea i vei díce pre acei-a a fi Unguri, seau Sêrbi, seau Nemti, seau Greci, seau Turci? Ba pucinu de vomu socotí, numele acele ale Patînacitiloru, cari le scrie Constantinu Porfirogenitulu grecesce, vomu aflá cá nu de airea suntu isvorite fóra d'in limb'a romána. Asiá: *Μαϊτζάν* insemnéza: *mai tienu*; *Κούελ*, cu elu; *Κουρζουτάν*, Cur quotannis; *Ἰπαόν*, i pavo, altu-mintrea pre unele locuri *παυου* sî asta-di la Romani insemnéza *Pavelu*; *Καϊδούμ*, *du-mi caii*; *Κώζταν* sî asta-di este la Romani *Costanu* seau *Costinu*, carele insemnéza *Constantinu*; sî in Ardealu intre Romani in pârtille Chiorului este familia nobila a' *Costinesciloru*, (ramu d'in famili'a Costinesciloru, boieri d'in Moldov'a), d'in care e preainvetiatulu sî cu ferbinte zelu spre polirea neamului romanescu *Tom'a Costinu*; carele este nedejde sè imbogatiésca pre Romani cu scrisori, cà sî pana acumu iscusite lucruri in partea Romaniloru a datu la lumina. *Γεαζή*, *Ghiacia*, seau *Ghitia* adeca: Georgie. *Βατάν*, *vatan*; *Ἡρτήμ*, *ertâmu*; *Τζούρ*, *ciur*; *Γύλα*, *Giulio*, italianesce, latinesce *Julius*, la unii Romani asta-di insemnéza: Grigorie. *Κουλπέη*, *colpire*, italianescu. *Χαροβ'η*, italianescu *car ivoi* *Ταλμάτ*, *tal-matto*, italianescu; *Χοπόν*, *corponu*; *Τζοπόν*, *Zoppo*, italianescu. Familia *Τιορ'a* sî asta-di este intre Romanii in Ardealu; d'intru acést'a fù dreptulu *Cirilu Tioρ'a* vicariu alu Hatiegului in Ardealu, carele dupa cumplite góne, ce avù a patimí de la mai marii clerului, intorcundu-se biruitoriu la Hatiegu, ostenitu de necasuri in anulu trecutú 1811. in lun'a lui Decembre schimbà viét'i'a cu mórtea. Asé-

mene in veaculu nostru necasîti inainte de tempu morira in clerulu unitu d'in Ardealu. *Stefanu Salcianu*, desfatara neamului omenescu, carele caus'a cea de capetenia fú, cá Joanu Bobu d'in protopopiatulu Muresiului sè se inaltie la episcopi'a Fagarasiului; barbaturu *Alesandru Fiscuti*, vicariulu Hatiegului. Protopopulu *Petru Unguru* alu Santaului. Ba sî *Michailu Timariu*, vicariulu Hatiegului dupa Fiscuti, sî inainte de Tiop'a fàra mângaiare se sfèrsí. Unii d'in cei mai bravi, parasindu clerulu acelu-a esîra d'in tiéra: D'intre acesti-a este *Simeonu Branu*, pre demnulu canònicu la Oradea-mare. Unii si mai tragu inca sufletulu acolo; dintre cari este *Vasilie Nemesiu*, protopopu alu Tasinadului. Altii invetiati barbati absolvandu invetiaturele cele teologicesci neci nu voira a primí preotiésc'a hirotonia, d'intre acesti-a e *Ioanu Budanu* consiliariulu de la Liovu. *O de câte ori se adevéréza aceea intre Romani: perirea ta d'in tine Israile!* Ci se ne întórcemu la firulu lasatu.

Asémenea ceea ce dîce acelu-asi invetiatu analistu unghurescu, cá Secui d'in Ardealu suntu Patînaciti, chiaru nu e de suferitu. Cumu póte prealarg'a Patînacia, sî nemarginit'a multíme a' Patînacitiloru sè se stringa intre acei pucini Secui, chiaru de vei adauge sî pre Ungurii d'in Ardealu, cumu vrea laudatulu analistu?

D'in contra Patînaci'a sî asta-di este plina de Romani, sî Romanii cu númerulu intrecu pre tóte neamurile la olalta socotite câte suntu d'in Tis'a pana in marea négra. Nu altui neamu dara se lovescu celea ce scrie Constantinu Porfirogenitulu despre Patînaci'a sî despre Patînaciti, fàra neamului romanescu. De unde neci o indoiéla nu potemu aveá despre aceea, cá Patînacitii au fostu Romani. Altu-mintrea d'in sínguru *Suid'a* inca se rumpe pricea acést'a. Acelu-a la liter'a *A*, dîce, cá acei-a ce se dîcu acumu Patînaciti, mai de multu s'au chiamatu Daci.³⁶⁾ Cine pótes e dîca, cá Secuii, seau vre unii d'intre Unguri in dílele cele vechi sè se fí

dîsu Daci? Éra despre Romani e adevăritu, că mai de demultu s'au dîsu Daci. Vedi mai susu §. 7.

Éra de unde s'a luatú acesti-a a se numí *Patînaciti*, *Patînaci*, *Pitînegi*, nu e lucru adevăritu. Unii dîcu, că s'au chiamatu de la insul'a Πευζη cea de la Dúnare. Asemenarea adevăritu de acolo cura că, dátina erá la Greci de multe ori a numí pre gintile cele afara de imperati'a Romániloru, de la ape sí de la locuri vestite, cari le mosteniau gintile aceste. Că-ci cá sè nu mergemu departe; de la aceea-si insula seau ostrovu, cumu insemnéza Strabone in geografi'a sa cartea a' VII, óre candu Bastarnii, carii tieneau insul'a aceea, s'au numitu Peucini.³⁷⁾

Alatiu sí d'in elu Luciu, cumu insémna Pray in analele Huniloru, partea a' III. cartea I. dîcu, că de la Rusi, seau de la Leasi, la carii Patînacitii se dîcu, Pietînegi, a isvoritu numele acestu-a, pentru că cumu dice Kulsinszki calugarulu in cartea cea pentru biseric'a Rusiloru scrisa, Patînacitii póte in jert'ra idoli-loru ardeau ómeni vii. Éra lui Pray i se pare, că dreptu de la Rusi au numele Patînacitii nu pentru jertfe, ci pentru că de multe ori nevaliau in tiér'a Rusiloru, unde aprindeau, pustiau.

Un'a mai am aci in urm'a celoru d'in susu dîse a insemná. Vediumu mai susu, că un'a d'in domniele seau neamurile Romaniloru, candu se chiamau Patînaciti a fostu *Gil'a* (*Gyl'a*), carea erá in Ardealu. Acea inca este asemenea adevăritu, că numele acele ale celoru optu domnie seau neamuri ale Romaniloru, s'au nascutu d'in numele aceloru optu domni seau principi, carii au fostu antáiu alesi preste acele optu neamuri. Acea inca aflámu la notariulu lui Bel'a, că domnulu Romaniloru in Ardealu candu a intratu Tuhutumu cu Ungurii acolo, s'a chiamatu *Gelu* (Gelou). Éra acelu-a ce a fostu mai pre urma domnu in Ardealu, sí fù invinsu de santulu Stefanu regele Unguriloru, s'a chiamatu *Gil'a* (*Gyl'a*), cu pucina deschilinire de numele lui

Gelu. De unde amu prepusu, că sî numele lui Gelu sî alu lui Gil'a, nu a fostu nume propriu, ci toti principii Ardealului s'au chiamatu *Gil'a*, pre cumu fiesce carele imperatu de la imperatulu celu d'antâiu Augustu, se anumesce Augustu. Deci numele *Gil'a* erá numele demnității principesci, éra nu propriu; macaru că in Gelu nu la sciutu notariulu scrie, cumu se cadeá: *Gil'a*, sî macaru că d'intru aceea-si nesciintia pre Gil'a celu de pre urma lu numesce *Gil'a* celu mai micu, pre cumu pre Iosifu alu doilea imperatulu Romániloru fàra cuviintia l'ar fí numitu nescine Iosifu celu micu, pentru aceea, că a mai fostu unu Iosifu inainte imperatu alu Romániloru.

Ba sî aceea insemnàmu, că partea aceea de Romani, caror'a se vede a li se fí datu antâiu numele celu de Patînaciti, atunci s'a intorsu la Moldov'a seau la Atelcusu, candu invinsi de Chazari, cumu scrie Constantinu Porfirogenitu in cartea cea despre guvernarea imperatîei, capu 38., fugira sî nevalindu asupr'a Unguriloru, i alungara pre acesti-a d'in Moldov'a càtra Pannòni'a.

§. 10.

In Cumani.

An'a Comnen'a la cartea a' VIII. scrie, că atunci, candu au avutu tatalu ei Alessiu resboiu cu Patînacitii, ademanandu imperatulu sî pre Cumani, carii atunci erau fórte maniosi asupr'a Patînacitiloru, cà-ci nu le facuse parte d'in pràdile ce capetase de la batutii Greci, ademenandu-i dîsei, cá sè sté Greciloru intru ajutoriu asupr'a Patînacitiloru, unu Patînacitu d'in cei mai alesi ai Patînacitiloru capitani, vediendu că Patînacitii suntu incungiurati de Greci sî de Cumani, sî nu indesiertu socotindu, că nu au cumu sè nu remana Patînacitii invinsi, sî sè nu se prepedésca, luandu pucini alti Patînaciti langa sine, pentru că sè-si scape viéti'a de cu bunu tempu, a fugitu la Cumani, carii erau de o limba cu Patînacitii.³⁸⁾ Că macaru că atunci Cumani

erau foarte maniosi pre Patînaciti: totu-si pentru că Cumanii sunt de o limba cu Patînacitii, a cugetatu, că mai multu pôte sperá de la Cumanii de câtu de lá Grecii, (pre Grecii An'a Comnen'a sî altii scrietori grecesci i chiama Románi) sî că pr'in Cumanii vá poté castigá buna voirea imperatului grecescu. Deci, déca *Cumanii* au fostu de o limba cu Patînacitii, sî Patînacitii, cumu vediramu mai susu §. 9., *au fostu Romani*, asiá dara sî Cumanii au fostu Romani. Că aceea este adeveritu, că neamurile cari au aceea-si limba de unu sange sunt, de nu se vá adeverí contrariulu cu statòrnice dovede. Ci a nu fi fostu Cumanii de unu sange cu Patînacitii nímene nu pôte vedí, ba in genere credu invetiati, că aceste dóue neamuri au fostu de unu sange. Fiindu dara Patînacitii Romani, sî Cumanii trebue se credemu, că au fostu Romani. Neci nu altii, fàra unulu d'intre neamurile Patînacitiloru au fostu Cumanii. Pre carii de la unu tempu in locu de Patînaciti au inceputu a-i chiamá Cumanii.

De aceea fù, că Romanii cei de preste Dúnare atunci, candu s'au scolatu Cumanii cu óstea asupr'a Greciloru, ei i povetiuiira pre Cumanii, că pre ai loru frati, sî cu carii se intielegeau in limb'a cea romanésca, că cu rendu sî fàra primejdia sè tréca stremturele muntiloru, cumu scrie An'a Comnen'a cartea a' X.³⁹)

Dara de unde fù nascutu numele acelu-a: *Cumanii*? Nu e indoiéla, că Romanii precumu asta-di, asiá sî mai de multu s'au chiamatu pre sine, *Romani*, adeca Románi. D'in numele Románi, că sè se faca Cumanii, nu a fostu alt'a de lipsa fàra litér'a latinésca *R*, sè se mute in litér'a grecésca *K*, cari foarte mare asemanare au intre sine. De aceea este, că pre cumu sî asta-di Romanii se dîcu sî *Romani* sî *Rumani*, sî mai de multu s'au dîsu sî *Románi* sî *Rumáni*, (§. 1.), asiá sî *Cumanii* se afla la scrietori chiamati sî *Comani* sî *Cumani*. De unde prea asémene adeverulu este, că numele Cumanii este nascutu d'in numele Romani, adeca Románi. Sî aceea se scie, că Grecii d'in mania, că la apusu s'a facutu

imperatu preste imperatulu celu de la Tiarigradu (care s'a intemplatu cu multu mai inainte de a se audí numele Cumaniloru nostrii in càrtile scrietoriloru grecesci) neci pre Románii locuitorii Romei vechie cu desiérta sî cu neputintiósã mundria nu vreau sè-i chiamo Románi, numai sîe-si dau acelu stralucitu nume, furandu-lu de la Románi. Deci audîndu ei pre *Comani*, cà se chiama pre sine *Románi*, schimbandu o litera, cumu am insemnatu mai susu, ni i-au lasatu scrisu in càrtile loru *Comani*, sî de la Greci apoi au luat u sî alte neamuri a-i numí: *Comani* sî *Cumani*; ba sî insu-si Cumanii, vedîndu acum'a, cà lumea tóta i chiama Cumaní, mai târdîu au luat u sî ei asiã a se chiamá.

Póte sî de acolo sè fî isvoritu numele Comaniloru, cà dóra príncipele celu d'antâiu, candu s'a impertítu gintea Romaniloru in mai multe domnie seau neamuri, seau cu privilegiu altei impartîri dupa cea d'antâiu intemplata, s'a chiamatu *Comanu*, pre cumu sî asta-di sunt între Romani, cari se chiama *Comanu* sî Comanelu. Sî pre cumu príncipele celu d'antâiu alu loru s'a chiamatu Comanu, asiã sî ei dupa aceea s'au numitu *Comani*, spre a se desclini de alte neamuri romanesci.

Afara de aceea, la Pliniu in istori'a firei, cartea a' III., númerulu 9. se amintesce unu orasiu d'in Campani'a in tíer'a italianésca, anume: *Cumae*. Locuitorii orasiului acelu-a de la numele orasiului se díceau, cumu se vede la Liviu cartea a' VIII., *Cumani*.⁴⁰⁾ Despre acelu-asi orasiu Liviu sî in carea a' IV capu 44. sî in cartea a' II. capu 21. vorbesce.⁴¹⁾ Deci póte neamulu acelu-a d'între Romani, carele s'a dísu *Cumani*, a fostu colonia adusa in Dáci'a d'in mai susu amintitulu orasiu: *Cumae*; pre cumu sî Neapolulu, dupa cumu insemna Ioanu Duiatiu in note la capu 21. a' càrtii a' II. a' lui Liviu, au fostu colonia de a' Cumániloru.⁴²⁾ De unde sî dupa ce a venitu in Dáci'a, li s'a anumitu numele între Románi, cà suntu Cumáni, adeca veniti de la *Cumae*. Sî asta-di este dátina între Romani, cà locu-

torii cei vechi se chiume pre locuitorii cei noui dupa ape sî dupa locurile acele de unde au venitu: *Târno-veanu*, *Campianu*, *Muresianu*, *Murgineanu*, câtu dupa mórtea celor ce au venitu antâiu, pre urma nepotii loru parasindu porecl'a, cu carea au venitu mosii loru, insusu-si inca pre sine se chiuma dupa numele celu nou aci datu mosiloru loru. Sî pôte aceea a fostu caus'a de s'au impartîtu Romanii, precumu scrie Constantin Porfirogenitululu de Romani sub numele Patînaciloru, in mai multe ramuri seau neamuri, d'in cari fiesce care neamu aveá príncipele seu. Adeca cei ce erau d'intr'unulu sî acelu-asi tienutu alu Italicu mai tare trageau la olalta, sî se iubiau intre sine pentru amintirea cá stramosii loru d'intru acelu-si tienutu au venitu in Dáci'a, decumu iubiau pre cei alalti, macaru-cá toti de unu sange sî de o limba erau. De acolo cu tempulu s'au impartîtu Romanii in Dáci'a intru atâtea pârti sî domnie câte tienuturi au fostu acele ale Italicu, de unde venise stramosii loru. Sî acésta impartîre in multe domnie, carea a facutu cá se nu fia toti Romanii sub unu capu, a causatu pre urma Romaniloru slabatiunea cea mare. Sê fi fostu Romanii toti uniti sub unu capu, nu credu eu, cá ar fi venitu tempulu sê se dé ei invinsi Turciloru, de órece sî asiá impartîti inca multu tempu au cutezatu a tiené resboiu cu Turcii, ba fórte pucini Romani asupr'a aloru nenumerate glóte de Turci, asémenea minunei invîngere au facutu. Vedi mai susu capu V. §. 5. sî 6.

Rogeriu in istori'a pentru pustiirea cea pr'in Tataru in tier'a unгурésca facuta, capu 14. scrie, cá Ungurii se plangeáu, dîcundu cumu-cá *Cuteanu*, regele Cumaniloru, pentru aceea a venitu cu Cumanii sei, sî s'a asiediatu in tier'a unгурésca, cá se invetie tocmelele tíerei, sî sê-si faca sîe cunoscuta limb'a, cá apoi cu Rusii sê se scóle asupr'a Unguriloru.⁴³⁾ Ori a intielesu aci Rogeriu pr'in limba neamulu ungrescu (cá de multe ori neamurile se dîcu limbe), ori limb'a loru: aceea urméza chiaru, cá Cuteanu mai nainte de a veni

în tiér'a unгурésca nu a sciutu limb'a unгурésca. *Apa* cu ciurulu dara cara Pray, candu in disertatiunea a' 6. în analele Huniloru, Avariloru sî ale Unguriloru se nevoesce a aretá, cà a-si face cunoscuta limb'a unгурésca insemnéza, cà Cuteanu a sciutu ungresce, pentru cà sî limb'a Cumaniloru erá unгурésca, numai cu dialectulu se deschilinéa sî asiá numai dialectulu in câtu se deschiliniá de limb'a Cumániloru cea întócm'a unгурésca, trebuiá sè-si faca cunoscutu. A face unele tâlcuri cá aceste, este a inchide ochii de buna voi'a ta, cá sè nu vedi lumin'a sórelui cea de amédia-dî.

Mai incolo se sêrguesce laudatulu Pray a aretá, cà limb'a Cumaniloru a fostu unгурésca, cu aceea *intaiu*, cà Cuteanu, abia trecundu unu anu de la venirea Cumaniloru in tiér'a unгурésca cu multi ai sei fù botezatu; sî nu este a crede sè se fi botezatu inainte de a ivetiá tainele credintiei: éra de la cine le-aru fi invetiatu atuncu, fâra de la Unguri? Carea nesciindu Cuteanu sî cei alaltî Cumani ce s'au botezatu, nu se poteá implení. *A' d'ou'a* Bel'a alu IV. regele Unguriloru de obsce primia la sine pre Cumani, vorbia cu d'insii pretenesce, câtu d'intru aceea mai vêtosu au luatU Ungurii cauza de *urgla* asupr'a regelui. Rogeriu nu spune nimicu de aceea, cà dóra s'ar fi intrebuintiatu regele cu talmaci spre a se intielege cu Cumani, éra candu vorbesce de Tatars aréta, cà s'a intrebuintiatu cu talmaci. *A' treia* insu-si Cuteanu fiindu in prinsóre în Pest'a, candu audî strigarea poporului, carele poftia ucíderea lui, Cuteanu díse, cà nu vá merge la regele, de nu vá tramite regele ómeni cá acei-a, cari sè-lu apere de turbarea poporului. Langa aceste *a' patra* regele i primia pre Cumani sî in consultare, sî i intrebá unulu câte unulu, ce li se pare in lucrulu despre carele se consultau, care intrebare asiá i se pare lui Pray, cà nu se faceá pre tempurile acele fâra in limb'a unгурésca. *Pre urma* óre-care Paulu calugaru, de neamu unghuru, cu altii óre-câti ducundu-se in Moldov'a, cu multu mai nainte de a se asiezá Cu-

manii în țier'a unghurésca, pre doi príncipi d'în neamulu Cumaniloru cu tóta famili'a i-a intorsu în scurtu tempu la credinti'a cea crestinésca, d'între carii celu mai de pre urma cu numele *Bembrochu*, cumu aréta Sigismundu Ferrariu, avù nanasiu la botezu pre regele Andreea alu II. Cu anevoiia se póte crede sè fí facutu aceea Paulu fàra de a scí limb'a Cumaniloru, carea sè o fí invetiatu elu mai înainte cu nevointi'a sa, neci nu a scrisu nímene, neci nu este asémene adeverului. D'între aceste dovede se pléca Pray a crede, cà limb'a Unguriloru sî a' Cumaniloru un'a sî aceea-si limba a fostu întru inceputu, numai cu dialectu deschilinitu.

Ci présesne este respunsulu la tóte aceste. Sî antâiu cine vá cugetá pre regele Cuceanu, sî pre unii altii d'între Cumani, sè fí fostu cu capete asiá gróse sî tampiti la minte, câtu într'unu anu sè nu póta, punendu nevointia invetiá atát'a d'în limb'a cea unghurésca, câtu întru aceea-si limba audíndu tâlcuirea taineloru credintiei, sè nu invetie atát'a d'în credintia, pre câtu aveau ei lipsa, cà sè póta primí botezulu, candu unu Romanu, ostasiu prostu, macaru cà mai nainte nemicu nu a sciutu d'în limb'a unghurésca, de vá fí unu anu întrunu regimentu de Unguri, numai d'în audítu, fàra de alta nevointia, invétia atát'a unghuresce, câtu întielege pre Unguri sî elu vorbindu unghuresce este întielesu de Unguri? Câte esemple avemu sî acumu, câtu de alte neamuri barbati invetia într'unu anu binisioru unghuresce. Deci sî Cumanii acei-a au potutu sè invetie într'unu anu atát'a d'în limb'a unghurésca, câtu în limb'a unghurésca sè auda invetiatur'a cea de lipsa spre a primí botezulu în limb'a unghurésca, sè vorbésca în svatu sî cu regele, fàra de talmaciu; fàra dóra une ori despre unele cuvinte au avutu lipsa de talmaciu. Sî pentru aceea Rogeriu nu amintesce de talmaciu, cà de ore ce Cumanii vorbiau acumu unghuresce, pentru unele numai cuvinte, cari se tâlcuiau pr'în talmaciu nu erá de lipsa sè scria Rogeriu, cà Cumanii au vorbitu pr'în talmaciu.

Éra Cuteanu candu érá in prinsóre, tocm'a nemic'a sè nu fí sciutu ungresce, au audiendu elu strigareá poporului afara, nu poteá sè întrebe cumanésce pre unulu carele sciaá sí limb'a cea ungurésca si cea cumanésca, ce este acea? sí tâlcuindu-se câ poporul poftesce ucíderea lui, se respunda éra-si prin talmaciu, cà elu nu vá merge la rege, de nu vá tramite regele ómeni de asiá cari sè-lu apere de turbarea poporului? Cà aceea ce díce Pray, cà nu erau între Unguri, cari sè fí invetiátu limb'a cumanésca, este pré apusu a cugetá de Ungurii de atunci. Eu credu cà sí atunci erau între Unguri de acei-a, carii sciau limb'a vecineloru neamuri. Apoi cá sè invetie Cumanii tainele credintiei spre a primí santulu botezu, au lipseá antâiu sè invetie limb'a cea ungurésca? Au nu puteau ei sè invetie acele in limb'a romanésca, carea érá sí a' loru limba, sè se invetie dísei, seau pr'in Romani, cari sí atunci erau multi fórte in tíer'a ungurésca, seau sí pr'in Unguri in limb'a romanésca? Cà, pre cumu asta-di nenumarati suntu Ungurii, carii sciu limb'a cea romanésca, asiá sí atunci nu pucini, credu eu, cà au fostu între Unguri, cari vorbiau romanesce. In câtu e pentru Paulu calugarulu, tocm'a sè nu fí sciutu elu cumanesce, adeca romanesce nemic'a, pre cumu nu unulu numai a fostu in tíer'a ungurésca episcopu, carele nesciindu limb'a ungurésca cu talmaciu propoveduiá Unguriloru cuventulu lui Ddiu; sí in dílele nóstre inca s'a aflatu câte unu calugaru prefectu alu misionariloru papistasiesci d'in Moldov'a, carele seau nemicu, seau pré pucinu a sciutu romanesce; ba candu mergu antâiu la Moldov'a de obsce nemic'a nu sciu romanesce; tocm'a sè nu fí sciutu, dísei, Paulu nemicu cumanesce, inca poteá sè întórca la credintia pre dísi príncipi cu ajutoriulu celoru ce au mersu cu d'insulu la Moldov'a. D'entre carii cine póte se díca, cà neci unulu nu a sciutu romanesce, ba eu' credu cà unii voru fí fostu sí Romani de neamu. Remane inchiátu, cà Cumanii nu suntu Unguri, ci Romani.

D'intru aceste lîmpede se vede nestatornici'a dovedei lui Eder, carele in notele istorico-crîtice la suplic'a Romaniloru númerulu 9., pentru cá sè adevereze, cá Romanii in sut'a a' XIII. au venitu de preste Dúnare in Dáci'a, díce, cá in dílele lui Petru sî Asanu fratiloru príncipi ai Romaniloru celoru de la muntele Emu, candu adeca acesti-a cu cei alalti Romani de acolo-si s'au scolatu asupr'a imperatului grecescu Isachiu Angelu, cá sè se scóta sî pre sine sî pre Bulgari de sub domuirea grecésca, de aru fí fostu Romanii domni in Dáci'a, laudatii príncipi Romani nu aru fí facutu legatura cu Bulgarii, sî cu Cumanii, locuitorii tieriei romanesce sî ai Moldovei spre ai bate pre Greci, ci mai vértosu cu neamulu loru, adeca cu Romanii cei d'in Dáci'a s'aru fí insocitu asupr'a Greciloru.

Sè fí facutu laudatii frati príncipi legatura cu Bulgarii, nu cetimu nicairi, fàra dupa ce au invinsu Romanii pre Greci, sî si-au facutu imperatíia sî d'in colo de Dúnare, carea a vecuitu pana la venirea Turciloru, Bulgarii fura supusi imperatului Asanu, sî cá nesce supusi este a crede, cá au datu ajutoriu imperatului loru. Cu Cumanii de au facutu acea legatura, cá d'insii Cumanii sè le dé ajutoriu asupr'a Greciloru, au facutu legatura cu fratii loru, de órece Cumanii, cumu vedimu mai susu au fostu Romanii. Dreptu Romanii cei d'in Ardealu sî cei d'in Banatu, nu scrie Nicet'a sè fí datu ajutoriu Romaniloru celoru de la muntele Emu asupr'a Greciloru. Ci caus'a, cá acesti-a nu au datu aretatulu ajutoriu, e, cá imperatulu Greciloru Isachiu Angelu a fostu gínere lui Bel'a alu III. regelui Unguriloru; sî Romanii atátu cei d'in Ardealu, pre cumu sî cei d'in Banatu erau supusi regelui Ungariei, care necumu sè-i lase pre dísiu Romani a dá ajutoriu asupr'a Greciloru, ci sî elu a tramisu óste de ajutoriu Greciloru asupr'a Romaniloru celoru de la muntele Emu, dupa cumu Nicet'a Choniatu in Isachiu Angelu cartea I. scrie,⁴⁴⁾ macaru cá sî atuncea fù biruinti'a a' Romaniloru

Insemnâmu sî aceea aici, că unii credu, că d'intru aceea, că unii d'in scrietorii grecesci i numescu pre Cumanii sî pre Patînaciti *Schiti*, dupa lege se pôte trage urmare, că acei-a au fostu Huni, sî de acolo, că au fostu Turci, adeca: Unguri. Ci aceea neci cumu nu urméza, pentru că cumu a insemnatu sî Stritteru in tom. alu III. partea a' II. in sumariulu celu de Patînaciti, scrietorii cei grecesci mai pre tôte popórele cele de cătra média nópte de Greci, le chiama: *Schiti*.⁴⁵⁾ De unde, fiindu că de cătra média nópte erau mai multe deschilinite neamuri, de scriu laudati scrietorii de óre carele neamu, că au fostu Schiti, nu indata urméza, că au fostu Huni seau Turci.

Sî aceea insemnâmu, că la Stritteru in tomulu alu III. partea a' II. §. 39. la anulul 1327, se afla marturisu, cumu că imperatulu Andronicu celu betranu a tramisu mai dóue mîi de Cumanii in isgonire la íusulele Lemnu, Tasu, sî Lesbu.

§. 11.

In Bissenii.

Giorgiu Pray in disertatiunea a' VII. in anelele Huniloru, Avariloru sî ale Unguriloru §. 10. aduce aminte de *Bissenii*, carii pre cumu se aréta d'in scriisorile regiloru Ungariei, in mai multe ticnuturi ale tie-rei unguresci de demultu au locuitu. Acesti Bissenii, pre carii scrietorii unguresci i chiama sî *Bessii*, i deosebesc Pray de *Bessii* sî de *Bossinatii* lui Ludovicu Tubero sî ai lui Bonfiniu. Pentru că acesti-a au fostu de vitia slovenésca, éra d'in contra pre cei-a, vértosu vedesce Pray a fi fostu de o vitia cu Patînacitii. Éra începutulu numelui loru asiá lu descopere. Pre Patînaciti Rusii i-au chiamatu: *Pecenigi*, Luitprandu: *Pitînati*, Ditmaru Mersburgensis cu Egehardu: *Pelînigi* sî *Petienati*, éra altii i numescu *Pitieni*; d'in acestu nume de pre urma a potutu lesne sè se nasca numele *Bissenii*. Care lucru d'in limb'a cea nemtiésca, sî d'in cea francésca se vede a se fi urditu. Pentru-că Nemtii pre

P latinescu lu respundu: *B*, éra francii pre *ce* (tze) latinescu lu respundu: *se*. Asiá d'in *Pitieni* remane *Bissenii*.

Laudatulu Pray d'intru acea parere, cà Patînacitii sî Cumanii au fostu Unguri, sî pre Bissenii face a fî fostu Unguri. Ci cu indestulate dovede, adeverindu noi mai susu, cumu cà sî Patînacitii sî Cumanii au fostu Romani, urméza, cà sî *Bissenii*, nu Unguri, ci *Romani* sub nume de Bissenii *au fostu*. In ce locuri au fostu asiediati cu locuinti'a Romanii acesti-a, sî ce ómeni straluciti au fostu d'intre d'insii, in tiér'a unгурésca, vedi Pray la loculu mai susu insemnatu.

Insemnâmu sî aceea, cà de la Romanii acei-a, ce se chiamau *Bissenii* sî i asiediase Zult'a, cumu scrie notariulu lui Bel'a, capu 57. d'in colo de *Musun* pentru aperarea imperatîei unгурesci,⁴⁶⁾ de la acei-a Romani, dîsei, este, de Slovaccii pana asta-di au acelu-a portu, care lu tienu Romanii cei prosti d'in Ardealu, ba sî cantârile loru mai asémene suntu cu ale Romaniloru celoru prosti d'in Ardealu, sî alte multe dátine au intocm'a. Inse Romanii acei-a, pre cumu sî pre aiurea s'a intemplatu unoru Romani, si-au uitatu limb'a loru sî acumu vorbescu cá Slovaccii, neci nu se potu deosebii de Slovaci.

Pray acolo-si vorbesce, cà pentru aceea Bel'a alu IV. a asediat pre Cumani sè locuésca de càtra Tis'a pentru cà acolo locuiau sî Bissenii, de carii scrie notariulu lui Bel'a la capu 57, cà in dîlele lui Tocsu venindu, fura asiediati pana in Tis'a. Adeca vrú regele Bel'a pre Cumani intre cei de unu sange cu d'insii Bissenii sè-i asiedie. Eu adaugu sî aceea, cà de este adeveratu, cà Bissenii acei-a au venitu d'intru altu tienutu la locurile cele de càtra Tis'a, sî ei pentru aceea fura asiediati acolo, pentru cà acolo-si erau locuitori vechi Romanii intru imperatî'a cea óre-candu a' lui Menu-morotu de la Bihoru. Inse dupa tempu, toti Romanii acei cu trei plase de nume anumiti, adeca: *Romani*, *Bissenii*, *Cumani*, uitandu-si limb'a loru cea romanésca, acumu vorbescu unгурesco.

§. 12.

In Morlaci seau Mauro-Vlachi.

Luciu de regno Dalmatiae, cartea a' VI. capu 5. dîce, cã Vlachiî acei-a, carii locuescu pr'in muntii tie-rei serbesci, ai Bosniei sî ai Croatîei, macaru cã multi cu prentulu Dioclea, carele inainte de anulu 1200. a scrisu, i cugeta a fî presila romãna; totu-si nu suntu Romãni. Sî spre adevèrire, cumu-cã acei-a nu suntu Ro-mani, dõue dovede aduce inainte: un'a cã in Vlachiî aces-ti-a neci o urma nu se afla d'in limba cea romanésca, adeca vorbescu numai sêrbesce; *alt'a*, numele de Vlachi atunci s'a cunoscutu in locuitorii acesti-a, adeca atunci au inceputu a se chiamã Vlachi, candu numele Vlachiloru erã amestecatu cu Sloveanii, adeca cu Bulgarii, sî candu numele acestu-a insemnã *pastoriu*. De unde asémene adevèrul este, cã acei-a nu pentru alt'a s'au numitu *Vlachi*, fãra cã erau pastori, pre cumu sî acumu; sî asiã a se dîce ei Vlachi, nu e a se dîce Romani de neamu, ci pastori.⁴⁷⁾

Ci cã numele Vlachi sê fî insemnatu candu-va pastori, seau Bulgarii sê se fî chiamatu Vlachi, mai susu amu aretatu, cã neci cumu nu e adevèratu. Dreptu An'a Comnen'a la loculu mai susu adusu dîce, cã pre nesce nomadi, adeca pastori i-au chiamatu Vlachi; ci pentru aceea sé-i fî chiamatu pre acei-a Vlachi, cã erau pastori, sî nu mai vêrtosu pentru aceea, cã erau d'in neamulu Vlachiloru, nîmene nu vã vedí. Éra de i-au cunoscutu unii pre locuitorii acei d'in muntii tie-rei sêrbesci, ai Bosniei sî ai Croatîei in sut'a a' XII. cã se chiamau Vlachi, nemicu nu ajuta parèrea lui Luciu. Pentru cã macaru cã cu acestu-a nume chiamau sî mai nainte Sloveanii pre Romanii, decandu fura cu-noscuti Romanii Sloveaniloru; totu-si in scrisorile Gre-ciloru in mai susu dîsulu tempu a inceputu a se iví numele Vlachi. Asiã dara numele Vlachi alu locuitori-loru acelor'a dè o data fu cunoscutu cu numele Vlachi alu Romaniloru, sî precumu pana asta-di Romanii nu

se chiama pre sine Vlachi, ci Romani: asiá sî acei-a înainte de a se vesti poporaloru celoru afara de gintea slovenésca, sub nume de Vlachi, dupa marturisirea lui Dioclea se chiamau Romani seau Románi. De óre ce dara de odata sî Romanii, sî locuitorii acei-a fura la ce-i afara de Sloveani cunoscuti sub nume de Vlachi, sî mai nainte sî ei se chiamau Romani seau Románi: afara de tóta indoél'a este, cà locuitorii acei-a suntu Romani, carii dupa limb'a slovenésca se dîcu: *Vlachi*.

Sîngura aceea deosebire este între Romanii nostri, sî între locuitorii acei-a, cà ei pierdiendu cu totulu limb'a cea romanésca, incungiurati de Sêrbi sî vorbindu sînguru limb'a cea slovenésca, au incetatu a se mai chiamá pre sine Romani, ci pre cumu i numescu Sloveanii pre Romani, *Vlachi* seau *Vlassi*, asiá sî ei se chiama pre sine Vlassi.

Adeveratu este, cà locuitorii, cari se chiama cu nume de o ginte vechia, de aceea-si ginte vechia lipsesce sè se crêda a fî, de nu se vá adeverí contrariulu cu statòrnice dovede. Asiá Cumanii in tiér'a unгурésca nemicu nu au d'in limb'a loru, ci numai ungresce vorbescu, totu-si pentru aceea-a nu suntu Unguri, ci remanu Cumanii. Asiá éra-si in tiér'a unгурésca suntu in unele sate Rusi, cari de totu si-au uitatu limb'a loru cea rusésca, sî limpede ungresce vorbescu, ba inca ei pe sine se dîcu a fî Unguri, totu-si pentru aceea nîmene nu-i scóte d'in númerulu Rusiloru, sî sè le dîca a fi Unguri. Asiá in Ardealu suntu Sclavi, pre carii Romanii i numescu *Schiai*, acesti-a vorbescu limpede romanésce, sî d'in limb'a cea sclavésca neci o urma nu au in gur'a loru, ba sî portulu l'au in tocm'a cu Romanii; totu-si pentru aceea nîmene nu dîce sè fia acei-a Romani, ci Sclavi, pre cumu au fostu sî stramosii loru, remanu. Deci sî locuitorii acei-a *Vlachi* seau *Morlaci* sî *Maurovlachii*, macaru-cà si-au pierdutu limb'a loru cea romanésca, totu-si Romani suntu adeverati. Cu aceste se resuffa doved'a lui Luciu,

carele cu aceea răzima, că locuitorii acei-a nu suntu Romani, pentru că neci o urma nu se afla la ei de limb'a cea romanésca.

Éra că-ci i chiama Morlaci, seau Maurovlachi, adeca Romani negri, nu mi se vede a fi alt'a caus'a, fàra pentru că si-au pierdutu limb'a loru cea romanésca, sî pentru aceea se cugeta nefericiti sî ticalosi, că cei ce suntu abatuti sî instrainati de fratii loru Romani. Că dátina este sî acumu pre cei ce suntu in ce-va nenorocire a-i chiamá negri. Dátina éra-si este a chiamá negri sî prea acei-a, cari pradéza pre altii sî i pagubescu. Póte dar' sî pentru aceea i-au anumitu Romani negri, pentru că cumu scrie Luciu la mai susu disulu capu, Vlachiei cei d'in muntii Bosniei ajutandu pre Mladinu banulu Dalmatíei, alu Croatiéi sî alu Bosniei, cu armele loru, se coborira la siesuri, sî mestecati cu Croatii, fura ertati a agonisí pamentulu; dupa aceea, acei-a-si Vlachiei multiendu-se, tóte tienuturile pana la mare le au zahaitu, adeca le predau: pentru care cauza cumu fura de regii tieriei ungresci conteniti, in cronic'a patriei, díce, că se spune.⁴⁸⁾

Éra aceea ce díce Luciu, că Romanii acei-a in dílele lui Mladinu s'au coboritu d'in munti, sî au dobanditu la siesuri intre Croati locu de agonisitu fàra neci o dovéda o vorbesce. Că aceste ce vorbesce elu despre ajutoriulu Romaniloru celu datu lui Mladinu, le a culesu d'in Mich'a Madiu capu 18., ci in capulu acelu-a nu se afla, atunci sè se fi coboritu Romanii d'in munti, sî sè fi castigatu locuri de agonisitu intre Croati; sínguru aceea scrie Madiu acolo, că Mladinu totu-de-aun'a a fostu alipitu de pretesiugulu sî ajutoriulu Romaniloru, sí că banulu Ioanu Babonigu gonindu pre Mladinu pana la Blisc'a, acolo a avutu bataia mare cu Romanii.⁴⁹⁾ De unde urméza, că nu numai d'in dílele lui Mladinu, carele a custatu in sut'a a' XIII. pe tempurile regelui Carolu alu Unguriloru, suntu in Croati'a asicdiati Ro-

manii cu locasiulu, ci lipsesce se credemu, că d'in dî-
lele cele vechi suntu ei acolo locuitori.

Aducemu aminte sî aceea aici, că bine a insem-
natu Luciu, cumu că cele ce scrie Dioclea despre bi-
ruintiele Bulgariloru la Siloducsî'a, la Macedoni'a sî in
tienutulu Latiniloru, care cuvinte le-am scrisu mai susu,
nu de Bulgari, ci de Avari trebue sè se intieléga.⁵⁰⁾

Sî aceea urméza d'in cele mai susu aretate, că inde-
siertu se supera Petru Catantsich, de Istro capu 8. §. 4.
asupr'a acelor'a, carii afla in tienutulu Posiegei sî in
Croati'a Romani.⁵¹⁾

Me mirám mai náinte, óre de unde s'a luatu tie-
nutulu Posiegei a se dîce Valachi'a cea mica (Va-
lachia parva), sî cugetám de odata, că asemanandu-se cu
tiér'a muntenésca, carea se dîce Valachi'a, tienutulu
Posiegei, că celu mai micu de câtu tiér'a romanésca,
s'a numitu Valachi'a cea mica. Ci affu la scrietori, că
tiér'a muntenésca s'a dîsu Valachi'a cea mai mica, sî
Moldov'a, Valachi'a cea mai mare.⁵²⁾ De unde urméza,
că tienutulu Posiegei, carele e d'incolo de Dúnare, nu
dupa alaturarea cu tiér'a muntenésca, care e d'in cóce
de Dúnare, s'a indatinatu a se chiamá Valachi'a cea
mica. De acolo mi vení prepusu, că d'in colo de Dú-
nare trebue se cercámu Valachi'a cea mare, pe langa
carea cea d'in tienutulu Posiegei sè se dîca mica. Sî
intru adeveru affai la scrietorii grecesci, d'entre carii
Nict'a Choniate in Balduinu Flandru, pre cumu sî
Acropolit'a, *tienaturile Romaniloru cele d'in Tesali'a*
le chiama, *Vlachi'a cea mare*,⁵³⁾ pe langa carea cea
d'in tienutulu Posiegei se dîce, *Valachi'a mica*. De unde
urméza, că pre cumu vechiu nume este alu Vlachiei
celei mari d'in Tesali'a, asiá sî numele Vlachiei celei
mice d'in tienutulu Posiegei este vechiu, de vreme ce de
candu s'a dîsu Tesali'a Vlachi'a mare, de atunci-a a
trebitu sè se dîca sî in tienutulu Posiegei Vala-
chi'a mica. De aci se intaresce sî aceea ce amu dîsu
mai susu, că Romanii nu in dîlele lui Mladinu au do-

banditu locuri la siesu, ci cu multu mai inainte au fostu acolo locuitori.

Aci mi vinu aminte si cuvintele lui Topeltinu, carele in cartea ce se chiama: *Origines et occasus Transylvanorum*, capu 6., de acolo vrea se arete, ca Romanii orecandu s'au disu Bulgari, pentru ca tîrgulu de la Brasiovu, in carele locuescu Romanii, se chiama: *d' Belgerey*.⁵⁴⁾ Ci tîrgulu acelu-a Romanii in limb'a loru lu chiama: *Schiai*, pentru ca acolo ore candu pote au locuitu Schiai (Sclavi). Deci de la Sclavi este numele acelu-a nascutu, nu de acolo ca dora Romanii ore candu s'au chiamatu Bulgari. Reu dara de acolo vedesce Topeltinu, ca Romanii ore candu s'au disu Bulgari, pentru ca acumu Romanii locuescu in tîrgulu mai susu numitu. Cate sate suntu in Ardealu, cari au fostu sasesci, anume in vecinatatea Reginului sasescu, Harastasiului sasescu, Uifalanelui sasescu, Bánitiei sasesci, Vinerei sasesci s. c. 1.⁵⁵⁾ cari si asta-di-si tienu numele de *sasesci*, macaru ca neci unu sasu asta-di nu este intr'insele, ci le locuescu Romanii; au pentru aceea vei dice, ca Romanii ore candu s'au chiamatu Sasi?

Insemnamu si aceea, ca Romanii acei-a d'in Croatia si d'intre cei alalti Serbi, fiindu-le grétia de numele Morlaci seau Maurovlachi, adeca Romani negri, vrendu a intorce rugin'a aceea de pre sine asupr'a Romaniloru celoru d'in cöce de Dünare, i numescu pre acesti-a *Caravlahi*, punendu *cara* cuventu turcescu, in loculu cuventului celui grecescu *mauro*, si asiá pre Romanii cei d'in cöce de Dünere i chiama ei si Serbii cei d'in colo de Dünare, negrii Romani. Ci, pentru aceea totu-si Maurovlachii remanu frati Romaniloru celoru d'in cöce de Dünare si Románi adeverati éra nu Serbi.

Si aceea insemnamu, ca d'intre Romanii acesti-a, pre cumu toti de multu si-au pierdutu limb'a cea romanésca, asiá unii acumu inceptu a se lapedá si de numele Vlachi seau Vlasi, cu carele mai de multu se laudau. Si nu-si tragu de séma, ca de maritu nume se

lapeda, sî d'in preastralucit'a vitia a' Romániloru domitoriloru lumii cu midi-locirea aceea se nevoescu a se preface in barbari.

§. 13.

Pentru numele Cutio-Vlachi si Tîntiari.

Cunoscutu lucru este, cã Grecii de acumu pre Romanii cei d'in colo de Dúnare, neluandu aminte la mii-sietatea loru, in care suntu insu-si, in batu-jocura i chiama *Cutiovlachi*, care insemnéza *Romani schiopi*. Luciu, de regno Dalmatiae, cartea a' VI. capu 5., vrea sè gâcesca caus'a, de unde Romanii acei-a au inceputu a se dice la Greci, Cutiovlachi. Dice, cã dupa marturisirea lui Chedrinu, Zoi, mam'a lui Constantinu Porfirogenitu, imperatés'a de la Tiarigradu, facandu legatura cu Patînacitii asupr'a Bulgariloru, Patînacitii dupa aceea se fecera contrari, carii de multe ori trecundu Dúnarea, predau Traci'a. Dupa acea invingundu-i Alesiu Comnenu, multi d'in d'insii au peritu, d'in cei alalti, pre unii i-a vendutu, pre multi i-a asediatu in tienutulu Moglenei sî a facutu o legiune de ostasi alesi d'in densii, cumu scrie Zonar'a. Ai caror'a urmatori sî asta-di suntu, sî de la locul unde fura asediati, s'au chiamatu, *Patînaciti Mogleniteani*. Asémenea Nicet'a scrie, cã Calone Ioanu imperatulu Tiarigradului, invingandu pre Patînaciti, d'in cei prinsii in resboiu a facutu sate intr'o parte de la apusu, ale caror'a remasîtie sî acumu mai suntu acolo. Sî pre cumu acesti-a si tragu viti'a de la acei-a, carii au fostu prinsii in resboiu, carii multi s'au indatinatu a fî chilavi, asiá Grecii pre acei-a-si i-au numitu *Cutiovlachi*, care in limb'a cea prosta a' Greciloru insemnéza *Romani schiopi*.

Adeveratu este, cã Chedrin scrie, cumu cã in dí-lele imperatesei Zoi, mamei lui Constantinu Porfirogenitu, Patînacitii, midi-locindu Ioanu Vog'a patriciulu, au facutu legatura cu Grecii asupr'a lui Simeonu regele Bulgariloru, carele predá Traci'a cu Bulgarii sei. Sî aceea

este adevăratu, că Ioanu Zonar'a în anale, tom. alu' II. cartea a' XVIII. scrie, cumu că în dîlele imperatului Greciloru Alessiu Comnenu celui antâiu cu numele acestu-a, intrandu Patînacitii intru imperatî'a Greciloru au predatu tîta Traci'a sî Macedoni'a, sî sculandu-se imperatulu cu resboiu asupr'a loru amaru fî batutu de d'insii. Ci pre urma imperatulu invingundu-i cu ajutoriulu Cumaniloru, carii reu se maniasc asupr'a Patînacitîloru, pentru că nu le-a facutu parte d'in predile ce dobandisc de la Greci, fîrte multi ucisc în batalia, pre cei alalti i-a prinsu sî i-a vendutu, éra d'in cei teneri sî tari mare nûmeru, impreuna cu muierile sî cu fi loru asiediã sè locuésca în tíer'a Moglen'a, facunduo pré alésa legiune d'intr'insii, ai caror'a urmatori sî asta-di, díce, remanu, sî de la loculu, unde se asiediase a locuî, capetara nume, că sè se díca *Patînaci Mogleniti*. Asiã scrie Zonar'a.

Multe amu poté aci asupr'a crediementului scrietoriloru bizantini aretã în lucrulu acestu-a. Ci pentru scurtare, síguru aceea respundemu, că déca pentru aceea s'aru díce Cutiovlachi, nu este indoiéla, că numele acestu-a l'aru fî datu Grecii acei-a, carii anume i-au vediutu pre prinsii acei-a schiopi sî chilavi. Lucrulu fîrescu este acestu-a. Sí de s'ar fî numitu de atunci Cutiovlachi, au nu scrietorii grecesci cei d'in tempurile acele sî dupa aceea, i-arú fî chiamatu în cártile loru pre Romani Cutiovlachi, mai vîrtosu candu scriu cu manla turbata asupr'a loru sî le dau nume cu multu mai urite de cátu Cutiovlachi. Asiã acelu-a-si Nicet'a neci odata nu i numescce Cutiovlachi, ci Vlachi, asiã sî altii scrietori dupa Nicet'a; asiã sî Chalcocondil'a, carele cátra finea sutei a' XV. a scrisu, curatu i numescce Vlachi. Schiõpa dara, ba sî de mane sî de petiõre lipsita sî fára capu este parerea lui Luciu, carele díce, că pentru aceea Vlachi acesti-a s'au dísu Cuintre tiovlachi, pentru că si tragu viti'a d'in cei prinsii în resboiu, carii multi erau chilavi, dupa cumu se întempla în resboiu.

D'in cele mai susu dîse apriatu se vede, cã numele Cutiovlachi nu e nume vechiu. Neci pentru alta cauza nu e datu de la Grecii cesti noi Romaniloru celoru d'in colo de Dúnare, fãra cã in tempurile aceste de pre urma stêrnindu-se pisma între Greci sî între Romanii acei-a, mai vêrtosu între negotiatori, sî multi d'între Greci invetiandu limb'a Romaniloru cestoru d'in cõce de Dúnare in tiér'a muntenésca, luara aminte, cã limb'a Romaniloru celoru d'incolo de Dúnare nu se lovesce intru tõte cu limb'a Romaniloru celoru d'in cõce de Dúnare, pentru multîmea adeca a' cuvinteloru celoru grecesci, cari suntã vêrite in limb'a Romaniloru celoru d'in colo de Dúnare d'in lung'a petrecere cu Grecii, pentru aceea neavendu cu ce sè-i batu-jocurésca cu alt'a, le disera: Cutiovlachi, adeca Romani schiopi, care insemnéza, cã nu au limba intréga cã Romanii cesti d'in cõce de Dúnare. De unde numele acelu-a, Cutiovlachi, neci cumu nu intuneca viti'a Romaniloru acelor'a. Cã macaru cã limb'a lorã a patimitu aceea schimbare, totu-si sangele lorã e curatu romanescu sî suntã adeverati Románi, ai caror'a stramosi in dîlele lui Galienu au trecutu d'între Románii cei d'in cõce de Dúnare in Messi'a preste Dúnare, sî se latîra apoi pana in Tesali'a. Mai intuneca-i pre ei aceea, cã macaru cã se cunoscã pre sine a fi Románi, totu-si multi mai dedati suntã spre limb'a cea grecésca, de cãtu sè se nevoiésca a-si invetiá limb'a lorã cea romanésca, sî a o curatî de grecia.

Inse, pre cumu neci cumu nu se radîma de adeveru parerea lui Luciu, carce dîce, cã de la Patînacitii cei prinsu in resboiu s'au dîsu Romanii cei preste Dúnare, Cutiovlachi: asiá nu me indoiescu, cã cu privilegiu resboiului celui de pre urma alu Patînacitoru cu Grecii, intru care la anulu 1096, fura invinsi Patînacitii de imperatulu Greciloru Alessiu Comnenulu, incetara Grecii pre Patînaciti a-i mai numí Patînaciti, sî incepura a le dîce Vlachi. Cã intogmindu-se de aceea

pace statòrnica între Patînaciti sî între Greci, multi d'între Patînaciti se fecera ostasi la imperatulu grecescu, cá sè-lu ajute asupr'a contrariloru sei. Deci d'in petrè-cerea la olalta luandu aminte Grecii, cá Patînacitii o limba au sî de o vitia suntu cu Romanii acei-a, carii d'in vechi dîle erau preste Dúnare locuitori, sî se chiamau Vlachi; acelu-a-si nume, dupa cumu se cadeá, le dederá sî Patînacitiloru. Vedi pre Stritteru in patînacica capu 10. Celu d'antáiu in scrisori pre Patînaciti, adeca pre Romanii cei d'in cóce de Dúnare i-a numitu Vlachi Cinnamu in anulu 1160 la cartea VI. Vedi cuvintele lui Cinnamu mai susu capu V. §. 5.

Acei-a-si Romani de preste Dúnare, pre carii Grecii in batu-jocura i numescu Cutiovlachi, se chiama sî *Tîntiari*. Acestu nume nu de aiurea, credu eu, si trage inceputulu seu, fàra de la famili'a cea preastralucita d'in Rom'a, Cîncî'a, adeca de la unu capitanu vestitu alu Romaniloru acestor'a, carele dupa familia sa s'a chiamaţu *Cîncîu*, de la acestu-a s'a dîsu *Cînciani*, sî fiendu cà nu odata s'au indatinatu Romanii pe *n* alu latinesciloru sî alu italianesciloru cuvinte a-lu mutá in *r*, d'in *Cînciani* se fece *Tîntiari*, cumu mai susu capu VII. §. 2. vediumu, cá d'in *Cosani* se fecera *Cosari* seau *Cozari*. Asiá mai susu §. 10 insemnaramu, cá póte numele *Comani* seau *Cumani* alu unei pàrti a' Romaniloru s'a nascutu de la unu capitanu vestitu ce s'a chiamaţu: Comanu.

Note la capu VIII.

¹⁾ Nolim attamen quis sibi persvadeat, sermonem Latinum ea puritate fuisse in Illyrico, qua in medio Latio: hanc sortem nequidem in omni Italia lingua Latina habuit, ubi praeter Romanam, nobiles atque cultioribus hominibus propriam, alia fuit dialectus vulgaris qua usi sunt rustici, milites, alique infimae conditionis homines; hanque dialectum existimant viri eruditi fuisse moderno sermoni italico persimilem, atque a veteribus linguam *militarem* vocitatum. De

vernaculo Italorum sermone haud dubie loquitur Hieronymus cum ait de viris Illust. cap. 97. „Fortunatianus Aquileiensis „Episcopus imperante Constantio in Evengelia *rustico sermone* „scripsit commentarios.“ Et iterum cum monet: Lib. 2. contra Ruff. num. 2. „parentes *militari vulgarique sermone* cognatos et affines nominari.“ Ita sane hodie lingua Italica *parentes* nominantur cognati. *Stephanus Salagius*, de statu Ecclesiae Pannouiae Lib. 1. cap. 1. Num. 19.

²⁾ Covaccius quoque in *Dial. de administr. Regn. Transsylv.* observavit, vernaculum istorum Valachorum sermonem plus fere in se habere Romani et Latini sermonis, quam praesens Italorum lingua. *Toppeltinus*. Lib. cit. cap. 9.

³⁾ Sclavini a Civitate nova, et Sclavino *Rumunense*, et lacu, qui appellatur Musianus, usque ad Danastrum, et in boream Vistla tenus commorantur. Jornandes de Origine Sclavorum Parte 3. sectione 32.

⁴⁾ A Graecis, quos item Romanos adpellatos fuisse constat, unde et vulgatae apud Valachos adpellationis *Rumuny* origo peti explicarique e nostra sententia eo commodius potest, quod occidentales Romani, Valachorum idiomate non *Rumuny* sed *Romany* audiant. *Eder* in Notis Num. 9.

⁵⁾ Nomen *Vlachorum* ante Cinnami tempora, qui XII. floruit saeculo, auditum non esse, aiunt: neque tum primo exortum censeas. *Latini* quippe, ex quo Illyris cogniti sunt, ab antiquissima inde aetate *Vlassi* compellabantur, tanquam *Lassi* dicas, V. Consona Illyriis familiari praefixa, uti et compellantur hodie. *Petrus Katantsich*, de Istro, cap. 8. §. 4.

⁶⁾ Dicti Vlachi, non a Flacco, ut Bonfinius, et alii comminiscuntur, sed quia aborigines eorum a Pannonibus *Olaz* vocantur, hinc *Olachi* ac additis literis tandem *Valachi* sunt dicti. Fit autem saepe, ut in vernaculo indigenarum idiomate peregrinas originationes imperiti linguarum confingant. *Stephanus Zamosius*, lapidum antiquorum Daciae cap. 3.

⁷⁾ Exoluit nomen Bulgarorum; Valachicum superfuit; idem a Slavis in Hungaria degentibus mature ipsi Hungari acceperunt. Ceterum idiomate Hungarico et Slavico Itali eodem fere modo compellantur, quam Valachi, ob linguae et Originis similitudinem. (*Oláh*, i. e. Valachus, *Olasz* i. e. Italus.) *Engel* in saepe cit. Appendice. §. 8.

⁸⁾ Restat igitur, ut hoc vocabulum Graeci a Slavis proximioribus sumserint; apud Bulgaros etenim, Serblos et Croatas, *Vlah*, Romanum, Latinum, et Italum significat, apud Polonos vero, caeterosque Septentrionales, *Vloh*, ut Cromerus

testatur, loco supra relato, ubi sequitur: „Unde vero, et quando, Valachi dici ceperint, non comperio. Vulgaris quidem est opinio, sed nullo veteri auctore nixa, a Flacco quopiam, sive Praefecto, sive Domino, eos nomen hoc accepisse, ut primum Flacci, mox corrupto a finitimis Barbaris vocabulo Wlassi, et Valachi appellarentur. Polonorum quidem atque Slavorum Lingua, non modo hi populi, verum etiam omnes, qui sunt Italici generis, Wlassi et Wlossi dicuntur, quod ipsum etiam argumentum est, Italicam hanc gentem esse.“ *Lucius de Regno Dalmatiae, Lib. 6. cap. 5.*

9) Leunclavius in Paudectis Turcicis num. 71. Vlachorum nomen a vocibus Germanis *Walli, Walchi, et Valischi* promanasse, quibus Italos et Gallos significari affirmat, et enunciatione molliori mutatum in *Vlachi*. *Lucius cit. Lib. cap. 5.*

10) Vetus ea fuit, et fere constans opinio; Blachos, seu Ulachos, a Romanis genus duxisse et a nescio quo eiusdem gentis Flacco sunsisse originem et appellationem. Pius II. PP. de Valachis: *postremo Romanis armis subacti ac deleti sunt, et Colonia Romanorum, quae Duces coerceret, eo deducta Duce quodam Flacco, a quo Flaccia nuncupata. Exin longo temporis tractu corrupto, ut fit vocabulo, Valachia dicta et pro Flaccis Valachi appellati. Carolus Du Fresne in Notis Historicis et Philologicis ad Historiam Cinnami.*

11) Huius nationis genus ex Italis profectum esse, lingua arguit; nomen ex Sarmatis, quibus alicubi etiam contermini sunt, adepti videntur: ipsamque quam inhabitant, provinciam, *Flacciam* a *Flacco* quodam Romano cive, quo duce eo sit deducta colonia, ad tuendas Moesias contra Dacos, quos Romanis nunquam fidos fuisse Tacitus auctor est; verum, ut fit, longa temporum seme, quae nihil non vitiat, pro *Flaccia Valachiam*, proque *Flaccis Valachi* dici caeptos. *Georgius Reychersdorff, in Chorographia Transilvaniae.*

12) Valachos a Duce Flacco nominatos quidam asseverant, preeunte Aenea Sylvio, ac post ipsum, aliis non paucis adstipulantibus. Id potissimum ex Ovidii Nasonis versiculis probant. *Epist. Pont. Lib. 4. Eleg. 9.*

Praefuit his, Graecine, locis modo Flaccus, et illo

Ripa ferox Istri sub Duce tuta fuit.

Hic tenuit Mysas gentes in pace fideli;

Hic arcu fisos terruit ense Getas.

Laurentius Toppeltinus, Origines et Occasus Transsylvanorum, cap. 6.

13) Quia essent Blassii et Sclavi. *Notarius cap. 25.*

¹⁴⁾ Si Blasios illos (sic enim c. 25. nominat) *Eder* in Notis Historico-Criticis ad Supplicem Libellum Valachorum, num. 32.

¹⁵⁾ Patzinacas ergo, eosdem fuisse cum Vlachis, ex dictis constat. Sed Patzinacarum nomen in desuetudinem abiit. Vlachorumque denominatio invaluit, et ad ipsos quoque Bulgaros extensa est: Nam Anna Comnena delectum Tyronum a Patre Alexio factum, de quo Zonaras, referens, ait lib. 8. „Nempe Bulgaros et pastoritiae duratos vitae laboribus, agrestes juvenes, incertis sedibus vagos, quos communis dialectus Vlahos vocare consuevit etc.“ Et Nicetas de Isaacio Angelo: Haemi montis accolae, sibi et Romano Imperio infensissimos reddidit, qui olim Mysi, Nunc Vlachi nominantur. *Lucius* de Regno Dalmatiae lib. 6 cap. 5.

¹⁶⁾ Ἀλλὰ κατὰ μέρος νεολέπτες καταλέγων ὁπόσοι τε ἐκ Βαλγάρων, καὶ ὁπόσοι τὸν νομάδα βίον εἶλοντο (Βλάχες τέττες ἢ κοινῇ καλεῖν οἷοι διάλεκτος) καὶ τὰς ἄλλοθεν ἐξ ἀπείρων τῶν χωρῶν ἐρχομένους ἰππίας καὶ πεζῆς. Sed genera ipsa subtiliter explicans ex quibus hos fieri delectus tyronum mallet, nempe et ex Bulgaris, et eos qui vitam nomadicam ducunt (Vlachos communis dialectus hos vocare consuevit) et quoscunque advenas undecunque venirent, ad equestrem et pedestrem militiam etc. *Anna Comnena*, *Alexiados* cap. 8.

¹⁷⁾ Eluctati sunt successu temporis e servitute sua Romanorum posteri, Bulgarisque ipsis e sua prosapia dominum dederunt *Asanem*, a. 1186 qui se regem Bulgarorum et Blacorum nominari voluit. *Engel*, de Origine Valachorum Appendix, §. 8.

¹⁸⁾ Ὡς ὁ Θεὸς τῷ τῶν Βαλγάρων καὶ Βλάχων γένος ἐλευθερίαν ἠνυόχευσε, καὶ τῷ Χρονίῳ ζυγῷ ἐπένευσεν ἀπανγήμισιν. Deo visum esse, ut gens Bulgarorum et Blachorum diuturno jugo excusso, libertatem consequatur. *Nicetas* in *Isaacio Angelo* Lib. 1.

¹⁹⁾ Hoc loco primum occurrit Blacorum nomen, quo, ubi quidem de Blachis Cis-Istrianis sermo est, Bulgaros intelligunt Scriptores Byzantini, ut ex locis infra allatis, abunde patet. *Stritterus* *Bulgaricorum* cap. 14.

²⁰⁾ *Vlachi* ergo a Graecis dicti fuere, non solum qui Vlahica lingua loquebantur, sed etiam ipsi Bulgari: Laonicus etenim, relata Illyriorum per Europam dispersione, subdit: (lib. 1.) „A Dacia ad Pindum usque montem in Thessaliam se projicientem, alius quidam populus, utriusque nomen fuit *Bachi*.“ Hic loco *Bachi*, *Vlachi* legendum esse constat, cum Bulgaros quoque inter Vlahos trans-Istrianos, et Vlahos

Thessalicos sitos, comprehendere voluerit Laonicus nomine Vlahorum; hocque modo Vlahi dicti fuere etiam Bulgari, qui pastoritiam et agrestem vitam, prout ipsi Vlahi ducebant. *Lucius*, de Regno Dalmatiae, Lib. 6. cap. 5.

²¹⁾ Ubi etiam habitavit a Dacia ad Pindum usque montem, in Thessaliam se projicientem, alius quidam populus: utrisque nomen fuit Bacchi. *Chalcocondylas*, Lib. 1.

²²⁾ Κωσαντῖνος ὁ ἐπίκλην Δράγασις, ἀρικόμενος ἐς Πελοπόννησον. . . . καὶ τὸ τε Πίνδον ὄρος. Βλάχοι δ' ἐνοικῶσιν, ἀντοὶ τῶν Δακῶν ὁμόγλωττοι, τοῖς παρὰ τὸν Ἰεσον, Δαξὶν ὁμοίωτο. Constantinus cognomento Dragosis in Peloponnesum adveniens, . . . Pindum quoque (quem hodie Mezzono appellant) occupavit. Hunc montem Blaci incolunt, quibus eadem cum Dacis est lingua: nec quicquam ab Dacis, qui Istrum accolunt, differe cognoscuntur. *Chalcocondylas* Lib. 6.

²³⁾ Κατῆλθεν εἰς Ἐξεβάν (Χωρίον δὲ τῆτο Βλαχικὸν τῆς Ἀνδρονίας ἔγγιστα διακείμενον.) Ἐξεβαν descendit (Oppidum id Blachicum est proxime Androniam situm). *Anna Comnena Alexiados* Lib. 5.

²⁴⁾ Haemi montis accolae, sibi et Romano imperio infestissimos reddidit, qui olim Mysi, nunc Blachi nominantur. Hi enim augustiis et *castellis* freti quae *plurima* habent praeruptis saxis inaedificata: cum prius etiam Romanos parum curarent, tum per causam abacti pecoris et vexationum quas tollerarent, aperte defecerunt. Eius defectionis principes et auctores fuere duo ex illa gente fratres Petrus et Asau. *Nicetas Choniates* in Isaacio Angelo Lib. 1.

²⁵⁾ Κατὰ κόμας οἰκοῦν, πρὸς τὸ νομαδικώτερον τετραμῆνον. Vicos plerumque incolunt, sequentes pascua. *Chalcocondyla* Lib. 2.

²⁶⁾ Ceterum idiomate Hungarico et Sclavico Itali eodem fere modo compellantur, quam Valachi, ob linguae et originis similitudinem. *Engel*, Appendix de origine Valachorum §. 8.

²⁷⁾ Dacos et multas gentes atque Iudaeos rebellantes contudit per praesides et legatos. *Iulius Capitolinus* cap. 5.

Victi Daci; Pannoniae quoque compositae, in Britannia, in Germania et in Dacia imperium eius recusantibus provincialibus. Quae omnia ista per duces sedata sunt. *Aelius Lampridius*, cap. 13.

²⁸⁾ Ἐξὶ δὲ γένος τῆτο (Δάξες) ἀλκίμον τε τὰ ἐς τὸν πόλεμον, καὶ ἐπ' ἅπαντι νομέμενον, κατὰ κόμας οἰκοῦν, πρὸς τὸ νομαδικώτερον τετραμῆμον δὴκει δ' ἀντῶν ἡ Χώρα, ἀπὸ Ἀρ-

δελίς τῆς Παιονων Λακίας ἀρχομένη ἔς τε ἐπὶ Ἐυξεινον πόντον. Ἐχει δὲ ἐπὶ δεξιᾷ μὲν καθήκασα ἐπὶ θάλασσαν τὸν Ἰστρον ποταμὸν, ἐπ' ἀριστερᾷ δὲ Βογδανίαν χώραν ἔτι καλεσμένην, διέρχεται δὲ αὐτὴς ἐπὶ Παιονοδακίας ὄρος, ἐπὶ πολὺ διήκον, Πρασσοβὸς καλεσμένη. . . . Λᾶκες δὲ χρῶνται φωνῇ παραπλησιαίᾳ τῇ Ἰταλῶν, διεφθαρμένη δὲ ἔς τοσούτον, καὶ διενεργέση, ὡς τε χαλεπῶς ἐπαίειν τὴν Ἰταλίαν, ὅτιαν οὐ μὴ τὰς λέξεις δειασμειωμένων ἐπιγινώσκειν, ο, τὲ ἂν λέγοιτο. . . . συμφύεται δὲ Ἰταλοῖς, τάτε ἄλλα, καὶ τῇ ἔς διαίταν κατατάσσει, καὶ ὄπλοις τοῖς αὐτοῖς, καὶ σκευῇ ἔτι, καὶ νῦν τῇ αὐτῇ Ρωμαίων διαχωρῶμενοι, ἔς δύο μὲν τοὶ διηρημένον ἀρχαίς, ἔς τε τὴν Βογδανίαν, καὶ τὴν παρ' Ἰστρον χώραν, ἔ πάντων τοὶ ἔνομοιται. νομίξαι δὲ ἡγεμόσιν ἔ τοῖς αὐτοῖς διαμένοντες ἄλλ' ἐπὶ τὸ εἰσὶ σφίσι πρόσφορον συμμεταβάλλοντες, καθήσασιν ἄλλο τε ἄλλας σφίσι Ἰνδονοίους. Dacorum (sive Valachorum, in quibus et Moldavi) gens bello praestantissima est, nec tamen admodum bonis gubernatur legibus. Vicos plerumque incollunt, sequentes pascua. Extenditur horum regio ab Pannonum Erdelio, a Pannonum Dacia (quae et Transsylvania) initium summus, usque ad Pontum euxinum. A dextra, qua vergit ad mare, Istro fluvio alluitur: a sinistra Regionem Bogdaniam (Moldaviam) appellatam habet. Distinguit ipsorum regionem mons longe se porrigens, cui Prassobo nomen incolae dixerunt, . . . Dacorum lingua similis est Italicorum linguae: adeo tamen corrupta et differens, ut difficulter Itali queant intelligere, quae istorum verbis pronunciantur. . . . Nihil differunt ab Italicis caetera etiam victus ratione, armorumque et suppellectilis apparatu eodem Romanorum utentes. Quamvis ea gens in duos discreta sit principatus, in Bogdaniam videlicet, et Istriam regionem (Valachiam Transalpinam): haud tamen aequo inter se jure vivunt. Consueverunt non semper eosdem habere duces: verum prout ipsi videtur commodum, principes mutant, nunc hunc, nunc illum sibi principem ordinantes. *Chalcocondylas*. Lib. 2.

Καὶ τότε Πίνδον ὄρος. Βλάχοι δ' ἐνοικῶσιν, αὐτοὶ τῶν Λακῶν δμοῶνται, τοῖς παρὰ τὸν Ἰστρον, Λακίαν ὁμοίωσαντο. Pindum quoque. . . Hunc montem Blaci incolunt, quibus eadem cum Dacis est lingua; nec quidquam ab Dacis qui Istrum incolunt, differe cognoscuntur. *Chalcocondylas* Lib. 6.

29) Τὴν κατὰ τὸν αἴμον τὸ ὄρος, οἱ Μύσοι πρότερον ὀνομάζονται, νῦν δὲ Βλάχοι κληρονομοῦνται. Haemi montis accolae, qui olim Mysii, nunc Blachi nominantur. *Nicaetas Choniata*, in *Isaacio Angelo* Lib. 1.

30) Ante Cinnamum vero Blachos dictos fuisse Patzinacas *Lucius de Regno Dalmatiae* Lib. 6. cap. 5 more suo os-

tendit egregie. *Daniel Kornides* Vinditias Anonymi Belao Regis Notarii. Sect. 2 §, 9.

³¹⁾ Πάσα ἡ Πατζινακία εἰς θέματα δὲ διαιρεῖται, ἔχουσα καὶ μεγάλας ἀρχοντας τοσούτους. Τὰ δὲ θέματα εἰσὶ ταῦτα, ὄνομα τῆ πρώτης θέματος Ἡροῖμ. Τῆ δευτέρας Τζέρο. Τῆ τρίτης Γύλα. Τῆ τετάρτης Κελπέη. Τῆ πέμπτης Χαροβόη. Τῆ ἕκτης Γαλμάτ. Τῆ ἑνδόμης Χοπόν. Τῆ ὀγδόης Τζοπόν. Patzinatia universa in Themata octo dividitur; que magnos quoque principes totidem habet: Themata autem isthaec sunt. Primum est Ertem: secundum Tzur: tertium Gyla: quartum Culpee: quintum Charoboe: sextum Talmat: Septimum Chopon: octavum Tzopon. *Const. Porphyrog. de Adm. Imp. cap. 37.*

³²⁾ Κατὰ δὲ τὸν καιρὸν ὃν ἀπὸ τῶν ἰδίων τόπων δι Πατζινακίται ἐξεδιόχθησαν, εἶχον ἀρχοντες εἰς μὲν τὸ Θέμα Ἡροῖμ τὸν Μαιτζαν, εἰς δὲ τὴ Τζέρο τὸν Κάελ, εἰς δὲ τὴ Γύλα τὸν Κερχεταν, εἰς τὴ Κελπέη τὸν Ἰπαὸν, εἰς τὴ Χαροβόη τὸν Καϊδέμ, εἰς δὲ τὸ Θέμα ταλμάτ τὸν Κώξαν, εἰς τὴ Χοπόν τὸν Γεαζή, εἰς δὲ τὸ Θέμα Τζοπόν τὸν Βατάν. Quo autem suis ejecti sedibus Patzinacitae fuerunt; principes erant in Themate quidem Ertem Maitzan, in Tzur Cuel, in Gyla Curcutan, in Culpee Ipaon, in Charaboe Caidum, in Talmat Costan, in Chopon Giaze, in Tzopon Batan. *Ibidem.*

³³⁾ Τὰ δὲ ὀκτώ θέματα διακρίνεται εἰς τεσσαράκοντα μέρη, καὶ ἔχουσι καὶ ἑλλάτονας ἀρχοντας, ἵστέον ὅτι αἱ τεσσαρες τῶν Πατζινακίτων γενεαί, ἦσαν τὸ Θέμα Κεαρτζιτζέρο, καὶ τὸ Θέμα Συρκαλλπέη, καὶ τὸ Θέμα Βοροταλμάτ, καὶ τὸ Θέμα Βυλατζοσπόν κείνται πέρα τῆ Δανάπρωσ ποταμῆ, πρὸς τὰ ἀνατολικώτερα καὶ βορειότερα μέρη ἐναποβλέποντα πρὸς τὴ Ουζίαν, καὶ Χαζαρίαν, καὶ Ἀλανίαν, καὶ τὴν Χερσῶνα, καὶ τὰ λοιπὰ κλήματα. αἱ δὲ ἄλλαι τεσσαρε γενεαί κείνται ἐνθεν τῆ Δανάπρωσ ποταμῆ, πρὸς τὰ δυτικώτερα καὶ ἀρκτικώτερα μέρη, τρεῖσι τὸ Θέμα Γιαζιχοπόν πλησιάζει τῇ Βελγαρία, τὸ δὲ Θέμα τῆ κάτω Γύλα πλησιάζει τῇ Τζορία, τὸ δὲ Θέμα Χαροβόη πλησιάζει τῇ Ρωσία, τὸ δὲ Θέμα Ιαβδιεοῖμ πλησιάζει τοῖς ὑποφόροις Χοροῖς Χώρας τῆς Ρωσίας, τοῖς τε Ουλτινοῖς, καὶ Δεοβλενίνοῖς, καὶ Δεοζενίνοῖς Σκλάβοις. Haec porro octo Themata in partes distribuuntur quadraginta, quae singula habent principes minores. Et quatuor quidem Patzinacitarum nationes, sive Themata, nimirum Cuartziztur, Syrucalpee, Borotalmat, et Bulatzopon, ultra Danaprim flumen sitae sunt, Orientem, Septemtrionemque spectantes versus Uziam, Chazariam, Alaniam, Chersonem, et caeteras regiones: reliquae vero quatuor nationes positae sunt cis Danaprim flumen, ad partes Occidentis Septemtrio-

nisque; nimirum Thema Giachopon Bulgariae finitimum est; inferius Thema Gylae Turciae proximum est: Charaboe Thema Russiae adjacet: Iabdiertim vero Thema conterminum est tributariis pagis Russiae regionis, puta Ultinis, Derbleninis, Lenzeninis, reliquisque Sclavis. *Ibidem*.

³¹⁾ Ἀπὸ τῆς Ἀπύρως δὲ ἡ Πατζινακία ἐκ μὲν Οὐζίας καὶ Χαζαρίας ὁδὸν ἡμερῶν πέντε, ἐκ δὲ Ἀλανίας ἡμερῶν ἕξ, ἀπὸ δὲ Μορδίας ὁδὸν ἡμερῶν δέκα, ἀπὸ δὲ Ρωσίας ὁδὸν ἡμέρας μίας, ἀπὸ δὲ Τροχίας ὁδὸν ἡμερῶν τεσσάρων ἀπὸ δὲ Βελγαρίας ὁδὸν ἡμέρας ἡμισυ καὶ εἰς Χερσῶνα μὲν ἦσιν ἑπτὰ, εἰς δὲ τὸν Βοσπορον πλησιέστερον. Distat autem Patzinacia ab Uzia et Chazararia itinere dierum quinque, ab Alaniam dierum sex, a Mordia dierum decem, a Russia unius diei a Turcia dierum quatuor, a Bulgaria dimidii unius diei: propinqua est Chersoni, sed magis etiam Bosporo. *Ibidem*.

³²⁾ Ἰστέον ὅτι Κάνγαρ ὀνομάζονται οἱ Πατζινακίται, ἀλλ' ἔτι πάντες, πλὴν ὁ τῶν τριῶν Θεμάτων λαός, τὴν Ἰαβδιερτι, καὶ τὴν Καναρζιτέζο, καὶ τὴν Χαβξιγγυλά, ὡς ἀνδριώτεροι καὶ ἐννεύστεροι τῶν λοιπῶν. τὰ ταῦτα γὰρ δηλοῖ ἡ Κάνγαρ προσηγορία. Porro Kancar quoque appellantur Patzinacitae, non omnes quidem, sed trium tantum Thematum incolae, nimirum Thematis Iabdierti, Quartzitzur, et Chabuxingyla: tanquam qui caeteris fortiores nobilioresque sunt; nam hoc vox ipsa Cancar significat. *Ibidem*.

³³⁾ Δάκες, οἱ νῦν Πατζινακίται λεγόμενοι. Daci qui nunc Patzinacitae dicuntur. *Suidas*, Littera D.

³⁴⁾ Πρὸς δὲ ταῖς ἐκβολαῖς μεγάλη νῆσος ἐστὶν Πένκε. Κατασχόντες δ' αὐτὴν Βασάρναι Πενκίνοι προσηγορεύθησαν. Ad ostia Istri magna est insula Peuce, quam tenentes Bastarnae, Peucini sunt cognominati. *Strabo Geograph. Lib. 7.*

³⁵⁾ Καὶ ὅλιγες συμπαραλαβὼν πρόσσει τοῖς Κομάνοις ὡς ὁμογλώττοις. Sumtisque secum paucis, Commanis accessit, communis linguae fiducia. *Anna Comnena. Alexiados Lib. 8.*

³⁶⁾ Τῶν γὰρ Κομάνων διὰ Βλάχων τὰς τῶν Κλεισερῶν ἀτραπέας μεμαθηκότων καὶ ἔτι τὸν ζυγὸν ῥαδίως διεληλυθότων. Caeterum Comani ducibus usi Blachis ad angustiorum perplexorumque callium flexus explicandos facile jugum transgressi. *Anna Comnena Lib. 10.*

³⁷⁾ Cumanum ab Chalcide Euboica originem trahunt. *T. Livius. Lib. 8.*

Cumanos, Suessulanosque eiusdem iuris conditionisque cuius Capuam esse placuit. *T. Livius. Lib. 8. cap. 14.*

⁴¹⁾ Eodem anno a Campanis Cumae, quam Graeci tum urbem tenebant, capiuntur. *Idem* Lib. 4. cap. 44.

Insignis hic annus est nuncio Tarquinii mortis. Mortuus est Cumis. *Idem* Lib. 2. cap. 21.

⁴²⁾ Cumanorum colonia Neapolis fuit, a qua nunc sinus Neapolitanus, qui olim Cumanus. *Ioannes Dujatius*, in *Notis* ad cap. 21. Lib. 2. Titi Livii.

⁴³⁾ Quod *Cumani* societatem contraxissent cum Rhutenis, ut simul contra Hungaros, a quibus multa mala perceperant, et saepius destructi fuissent, dimicarent: et propter hoc, plus quam per annum, eos praedictus Kuthen cum suis praevenerat, ut conditiones terrae addisceret, et linguam faceret sibi notam; et cum introitum illorum perciperet, pugnam inciperet contra Regem etc. *Rogerius*, de Destructione Hungariae per Tartaros facta cap. 14.

⁴⁴⁾ Πέμπτας δὲ καὶ πρὸς τὸν ἐκείνη Περθερόν τὸν Πῆγα τῶν Οὐννων, δι' ἐπιπέσων ἤπειτο σύνασθαι. Ὁ δὲ ἀσιμένως ἐπαρῆξεν ἐπένευσε, καὶ διὰ τῆς Βιδύνης ἐπέμψειν ἴλας συνέθετο κρατιώτατα. Implorat et soceri sui Hungariae Regis opem: et facile imperat, ut is se per Bidynam auxiliares turmas missurum polliceatur. *Nicaetas Choniates* in *Isaacio Angelo*, Lib. 1.

⁴⁵⁾ Caeterum ut omnibus fere gentibus barbaris, quae Graecis a septemtrionibus oppositae fuerunt, ita his etiam Patzinacis *Scytharum* nomen ab a. C. 970. inde passim tribuunt Scriptorum Byzantini, et Anna Comaena quidem, ubi de Scythis loquitur, fere semper Patzinacas in mente habuit; sed apud alios quosdam vagum istud nomen fecit, ut locis nonnullis, Patzinacae, aut alia gens. . . intelligi debeant, plane incertum sit. *Stritterus* Tom. 3. Parte 2. in Summario de Patzinacis.

⁴⁶⁾ Et in eodem confinio ultra lutum Musun, collocavit etiam *Bissenos* non paucos habitare, pro defensione regni sui, ut ne aliquando in posterum furibundi *Teutonici*, propter injuriam sibi illatam, fines Hungarorum devastare possent. *Notarius Belae*, cap. 57.

⁴⁷⁾ Vlahos autem per montes Rasciae, Bosniae, et Croatiae degentes, etiamsi multi Romanorum esse progeniem arbitrantur, et tempore occupatae a Slavis Dalmatiae in montes secessisse, cum presbytero Diocleate autumant; tamen cum nullum Romanae linguae vestigium retineant, nomenque ipsorum innotuerit eo tempore, quo Vlahorum nomen cum ipsis Slavis iam confusum reperiebatur, et pastorem significabat: ideo pastorum nomine censitos fuisse, prout et

nunc, vero simile est. Hos Itali *Morlaccos* dicunt, de cuius nominis significato Presbyter Diocleas, qui ante annum MCC. scripsit, Bulgarorum gesta describens, ait: „Igitur impugnantibus Sylloduxiam, expugnauerunt eam, inde debellando ceperunt totam Macadoniam, post haec totam Provinciam Latinorum, qui illo tempore *Romani* vocabantur, modo vero *Mauroulachi*, hoc est nigri Latini.“ *Lucius*, de Regno Dalmatiae Lib. 6. cap. 5.

⁴⁸⁾ Vlahorum nomen, ante annum MCCC. in Dalmaticis monumentis non reperitur, talique nomine censebantur pastores montana Bosnae incoleutes, qui cum Mladino, Dalmatiae, Croatiae, et Bosnae Bano militaria servitia praestitissent, ad plana descendere, et Croatis iumixti, agros colere permisi fuerunt; inde multiplicati, maritimarum quoque Civitatum agros infestauerunt: qua de causa, quomodo a Regibus Ungariae saepe repressi fuerint, in patriae Chronico refertur. *Lucius* de Regno Dalmatiae Lib. 6. cap. 5.

⁴⁹⁾ Mladenus . . . semper adhaesit amicitiae et auxilio *Vlacorum* et *Policianorum* . . . *Joannes Banus Babonig*, cum suis sequacibus, persecutus est *Mladenum* usque Bliscam, ibi pugnam fecit magnam cum *Vlaciis*. *Micha Madius* cap. 18.

⁵⁰⁾ Quae de *Bulgaris* tradit, de *Avaribus* intelligenda essent, si aliqua temporum adaptatio, in relatis ab hoc auctore, reperiri posset. *Lucius* in Notis ad Diocleatem.

⁵¹⁾ Quanquam nonnulli nostrum hoc vocabulo non recte utuntur, cum omnes Illyrios, qui graeca non unitorum sacra colunt. *Vlahos* nuncupant.

Si *Valachiam parvam* demas in agro Poshegano, et *Morlachiam* in Croatia, quarum utramque Illyrii, perperam *Valachi* ab exteris nuncupati, colunt. *Petrus Katantsich*, de Istro, cap. 8. §. 4.

⁵²⁾ Ambae *Valachiae*, Maior ad Euxinum mare se porrigit, et nostris *Moldavia*, *Turcis* *Carabogdania*. Minor propter *Danubii* ripas extenditur, et plerumque *Transalpina*, *Bonfinio* *Montana* quoque sicut et aliis nominatur. *Ulachiam* vocavere *Graeci*: pro quibus interpretes *Zonarae*, *Cedrini*, et aliorum historicorum reddidere *Blachiam* et *Blachos*. *Turci* non *Iblach*, sed *Ifach* dicunt. *Joannes Leunclavius* in *Pandectis Historiae Turcicae*.

⁵³⁾ Ἐπὶ δὲ τέτοις καὶ ἄλλός τις τὰ Θεσσαλίας κατέχων μέγαρα, ἃ νῦν μεγάλη Βλαχία κληθήσεται τοπάρχης ἦν τῶν ἐκεῖ. Praeter hos alius *Toparcha Thessaliae Montana*, quae nunc magna *Blachia* dicitur, tenebat. *Nicetas Choniates* in *Balduino Flandro*.

Κατέδραμε δὲ καὶ τῆς μεγάλης Βλαχίας. Magnam item Blachiam excurrit. Georgius Acropolita. p. 18. Edit. Venet.

⁵⁴⁾ Valachos istos etiam nou raro *Triballos* vocant, Leuncl. rer. Turc. l. 1. saepe etiam *Bulgaros*, Zou. in Constant. Pog. et Copr. unde *Brassovia* (ut Laonicus loquitur) seu *Coronenses* etiam num hodie suburbia a Valachis habitata vocant, d'Belgery. *Toppeltinus*, *Origines* et occasus Transsylvanorum. cap. 6.

⁵⁵⁾ Szász-Haraszttas, Szász-Ujfalu, Szász-Banyitza, Szász-Péntek, etc.

C A P U IX.

Pentru inceputulu numelui altoru unoru ginti, cu cari au vietuiutu seu asta-di vietuiescu Romanii.

§. 1.

Alu Sclaviloru.

In veacurile cele de demultu intre Dúnare sí intre Tis'a in partea cea d'in diosu locuiau sí domniau ómeni de neamulu Sarmatiloru. Pre acesti-a *Ptolomeu* in cartea a' III. capu 7. i chiama: *Jazigi metanasti* (Jazyges Metanaste); Tábuilele peutingeriane le d'icú: *Sarmati vagi* (Sarmatae vagi); *Strabone* in cartea a' VII. i numesce: *Sarmati cu porecl'a Jazigi* (Sarmatae cognomento Jazyges); *Ammianu Marcellinu* in cartea I. i d'ice: *Jazigi partea Sauromatiloru* (Jazyges Sauromatarum pars); *Pliniu* in istori'a naturala cartea a' IV. i anumesce: *Jazigi Sarmati* (Jazyges Sarmatae). Afara de tóta indoiél'a dara este, cumu cà locuitorii acei d'intre Dúnare sí d'intre Tis'a, seu *Jazigii* au fostu de neamu *Sarmati*.

Éra, cà-ci Jazigii acesti-a s'au d'ísu Metanasti ne invétia cuventulu acelu grecescu *Μεταστάτος*, carele insemnéza *izgonitu*, d'in patria, pribegiú; pentru aceea. Tábuilele peutingeriane i numescu *Sarmati vagi*, adeca *Sarmati pribegi*. Cà Jazigii locuindu mai nainte la riulu Meotis, cumu spune *Ptolomeu*, pribegindu de acolo, au venitu.

aici între Dúnare și între Tis'a. Despre aceea graiesce și Ovidiu în elogi'a a' 3. cartea I. de Ponto. ¹⁾

Acești Sarmati d'în Jazigi'a, seau d'între Dúnare și Tis'a, de multe ori faceau incurse în ținuturile imperației Románilor, până cându Marcu Áureliu Antoninu filosofulu imperatulu Románilor a începutu, cumu scrie Dione Cassiu în cartea LXXI. capu 3. a infrange puterea lor, adese ori scolându óstea asupr'a lor. ²⁾ Și la anul Domnului 173, cumu scrie acelu-a-si Dione întru aceea-si carte, capu 7., fórte reu i-a batutu, câtu la alu doilea anu cu mare plecaciune se rogara laudatului imperatu de pacea, carea macaru că mai înainte pentru necredinti'a lor li o a negatu, ³⁾ totu-si acumu li o dede, înse cu acea tocméla, că pe de dóue ori mai departe de Dúnare se se stramute cu locasiulu, de câtu Cvadii și Marcomanii. ⁴⁾ Că acești-a trebuiau cu 38 de stadia se se departeze de Dúnare în lături. ⁵⁾ Éra Jazigiloru le a demandatu cu 76 de stadia, cari facu mai multu de dóue miluri nemtiesci, mai de parte de Dúnare se locuésca, pentru că voi'a imperatului érá, că cu totulu se-i desradecineze. Înse pre cumu întru aceea-si carte LXXI. capu 19. scrie Dione Cassiu, mai tóte cele d'în tocmél'a păcii acestei-a dupa aceea éra-si le iertá imperatulu. ⁶⁾ De unde urméza, că Jazigii éra-si si-au ținutu mosfele cele de langa Dúnare.

Insemnâmu aci, că de vreme ce d'în Románi mai multu de câtu de o sută de mii aorea, și cumu este a crede nu în scurtu tempu, erau robi la Rusii seau Sloveanii acești-a ce se chiamau Jazigi, nu puteau se nu invetie multu Románii d'în limb'a cea slovenésca. De unde, pre cumu la Sloveani multe cuvinte romanesci seau latinesci, cari și asta-di suntu în limb'a slovenésca, lasau: asiá și ei scapandu d'în robía, duceau cu sine d'în cuvintele cele slovenesci. Și fiindu că Románii cei d'în Dáci'a erau mai aprópe de Sloveanii acești-a, nu me indoiescu, că partea cea mare a' Románilor, ce erau prinsii la Sloveania cesti-a, a fostu d'în Románii cei d'în

Dáci'a. De aci dara inca se pricepe, că limb'a Romániloru celoru d'in Dáci'a inca d'in dílele cele vechi a inceputu a se pangari cu cuvinte slovenesci. Vedi mai susu capu III. §. 7.

In sut'a a' IV. de la Christosu, cumu povestese Eusebiu Pamfilu in viéti'a lui Constantinu imperatulu cartea a' IV. capu 6., scolandu-se Schitii cu resboiu asupr'a Sarmatiloru acestor'a, ei intr'armara pre robii loru, sí i menara inaintea Schitiloru, cá sè se bata cu d'insii. Robii Sarmati invingundu pre Schiti, întòrsera armele asupr'a domniloru loru, sí pre toti i isgonira d'in parintescile mosíe. Isgonitii neavendu alta scapare, ajunsera la imperatulu Constantinu, carele pre toti i primi in lontru intru imperati'a Romániloru.⁷⁾ Care intemplare pre scurtu asiá o scrie Hieronymu in cronica la anulu Domnului 334. „Sarmatii margineani pre domnii loru i-au scosu in pamentulu Romániloru.“⁸⁾ Imperatulu Constantiu, fiulu lui Constantinu, la anulu Domnului 353., cumu scrie Ammianu Marcellinu in cartea a' XVII. capu 13, scolandu óstea asupr'a vicleniloru robi Sarmati, cari nu se stedise a pasí preste hotaru intru imperati'a Romániloru, i sill a-si plecá capulu sí a esí d'in cu nedreptulu cuprinse ale domniloru loru mosíe, sí a se asiediá cu locuinti'a aliurea. Sí asiá Constantiu pre domnii Sarmati, ce fusese inainte de 24 de ani isgoniti, macaru că erau ómeni cu prepusu, i intorna éra-si la stramosiescile loru mosíe.⁹⁾

Unde i-a menatu imperatulu Constantiu pre robii Sarmati, sè locuésca, Ammianu nu o spune. Inse d'in cele ce scrie elu in cartea a' XIX. capu 11. se culege, că acesti-a intre Dúnare sí intre Tis'a in partea cea d'in susu de Jazigi'a erau. Că povestese Ammianu, cumu ernandu inca imperatulu Constantiu in Sirmium cu óstea romána, i se facù de scire, că dísii robi Sarmati éra-si facu turburare, sí batu márginele imperatíei Romániloru. De unde tramitiendu doi oficeri ostasi imperatulu la Sarmati, cá sè-i intrebe despre caus'a neo-

dichnirea lor, ei poftira, cá sè-i suferè imperatul sè tréca la d'insulu preste Dúnare sî sè-i spuna nevoiele lor, sî cumu cá ei suntu gat'a, de vá vrea imperatul, a primí locu de locasiu inlontru intru imperatî'a Romániloru, unde voru sè fia cu linisce, sî voru dá dajde imperatului. Deci imperatul i slobodí pre toti sè vina preste Dúnare la d'insulu langa cetatea Acimincum, carea acumu se chiama Petrovaradinu.¹⁰⁾

D'intru acésta vorbire a' lui Ammianu se vede, cá dîsii Sarmati d'in susu de Jazigi'a intre Tis'a sî intre Dúnare erau. Trecundu Sarmatii la imperatul, cumu mai susu dîsemu, sè aretau, cá voru sè se róge de imperatul sî stáu plecati altele in anima avendu, de cumu aretau cu schimele sî cu verb'a. De unde vrendu imperatul a le vorbí cu blandétia, unulu d'intre d'insii incepù cu turbare a strigá: *marha! marha!* care cuventu la ei este semnu de resboiu; dupa d'insulu urmá tóta multímea redicandu steagulu a strigá sî a porní asupr'a imperatului. Ci, imperatul aducandu-i curundu unu calu bunu de fuga, scapà. Éra Sarmatii omorindu vreo-câti-va d'in cei de langa imperatul, rapira scaunulu celu imperatescu, sî capetaniulu celu de auru. Atunci óstea romána slobodîndu-se intre Sarmati, pre toti câti le erau inainte i dumericara. Incatràu s'au dusu apoi cei remasi Sarmati robi sî unde s'au asiediatu sè locuésca, Ammianu nu scrie. Sè se fí asiediatu toti éra-si in partea cea d'in susu intre Dúnare sî intre Tis'a, nu se póte crede, de órece ei cu acele locuri neci cumu nu erau indestulati, sî pentru aceea poftiau dela imperatul, cá sè le dé mosé in loculu imperatîei. Éra despre acea neci cumu nu me potu indoi, cá de acesti Sclavi au fostu acei-a, carii scrie notariulu lui Bel'a la capu 12. cá fura adusi d'in Bulgari'a la marginele Rusiloru.¹¹⁾

D'in cele de susu dîse, aretatu lucru este, cá in Jazigi'a, adeca intre Dúnare sî intre Tis'a, de la sian-tiurile, cari se chiama románe in diosu, pana unde se

mesteca Tis'a cu Dúnarca, între locuitorii Sarmati unii erau slobodi seau nemesi, adeca: boiari; unii robi boiailorú acelor'a. Sî pre cumu mai susu vediumu, robii Sarmati scótiendu d'in tíera pre domnii loru, insu-si mostenira tíer'a 24 de ani, pana candu batendu-i imperatulu Constantiu i isgonì de acolo, sî inturna pre lapedatii boiari. Fapt'a robiloru acestor'a, cu care lapedara pre domnii loru d'in tíera, sî o moscenira insii, cá o fapta nóua, cu resunetu sî preastraina nu póteá sè nu fia multoru tiere cunoscuta, dar' mai vértosu veciniloru Romani celoru d'in Messia, sî ostiloru románe, cari multa tréba avura cu ei pana ce i-au concenitu. Nu me indoiescu, cá resboiulu, carele l'au avutu Románii cu robii acesti'a s'a chiamatu resboiu asupr'a robiloru, sî domnirea cea de 24 de ani a' robiloru acestor'a s'a chiamatu domnirea robiloru. Deci, fiindu cá la Italiani, sî la Románii cei d'in Messia, d'in carii mai vértosu stá óstea romána aceea, robii se chiamau *sclavi*, de unde sî asta-di la Italiani robii se dîcu *schiavi*; éra la dísiu Romani, asta-di inca se dîcu límpede cá mai de multu *sclavi*; ostasii, Románii sî toti Románii vecini d'in Messia pre robii acesti-a *sclavi*, sî resboiulu acestu-a l'au numitu resboiu asupr'a *sclaviloru*, sî aceea scurta a' loru domnire, domnirea sclaviloru. Cu unu cuventu, pre cumu erau acesti-a robi: asiá nu au potutu sè fia altmintrea cunoscuti Italianiloru, fàra sub nume de *sclavi*, adeca: *robi*. Robii dara ai Sarmatiloru, carii au fostu între Dúnare sî între Tis'a, au datu causa inceputului numelui *Sclaviloru*, sî pre ei i-au chiamatu antáiu, sî antáiu *Sclavi*. Cumu cá robii acesti-a au fostu Rusi, nu ne lasa a ne indoí sî cuventulu acelu-a: *Marha*, carele sî asta-di este in limb'a slovenésca, *Mrha*, sî insemnéza *mórte*. Cà, pre cumu Románii, indemnandu-se unii pre altii la resboiu, striga: *da pe mórte*, asiá Sclavii acei-a strigau: „*marha!*“ seau „*mrha!*“

Cunoscutu lucru este, cá numele Sclaviloru in cárti cei d'antáiu l'au amintitu Jornande despre partea La-

tiniloru, despre partea Greciloru Procopiu, carii amen-
doi au vietuitu in sut'a a' VI. de la Christosu. Jornande
scriindu istori'a sa in Itali'a, dupa vorb'a Italianiloru
i anumi *Sclavi*. Dupa aceea-si vorba a' Italianiloru sî a'
Romaniloru celoru d'in Messi'a, primindu-se acestu cu-
ventu sî in limb'a Greciloru, i chiama sî Procopiu,
Sclavi, seau *Sclavini*. Dupa aceea tuturoru fura cunos-
cuti sub nume de *Sclavi*.

Inse, macaru cã numele acestu-a nu se afla in
scrisori pana la sut'a a' VI., totu-si bine insemnéza Ka-
tantsich, cã nu atunci antãiu s'a nascutu.¹²⁾ Nu, ci pre
cumu mai susu vediumu, d'in sut'a a' IV. in dîlele lui Con-
stantiu s'a datu numele acestu-a robiloru celoru d'între
Dúnare sî Tis'a. Care nume latîndu-se, se dede dupa
aceea tuturoru gintiloru acelor'a, cari aceea-si limba im-
preuna cu Sclavii o graiau sî de unu neamu erau cu Sclavii,
macaru cã acestu nume intru adeveru nu se cuvine
altor'a, fãra acelu ramu, carii au fostu robi.

Tãrdîu incóce, bine pricependu acei ce se anu-
miau de altii Sclavi, cã numele acestu-a insemnéza
robi, cã sè urnésca de la sine acésta necinste, prin-
sera a lasá d'in numele acelu-a pre *c* sî a se chiamá
Slavi seau *Slavini*. Care nume, cu câtu celu d'antãiu
erá mai apusu sî vediá unu inceputu intunecatu alu Scla-
viloru, asiá a fí gintile sclavonesci nascute de la mariti
stramosi insemnéza; sî asiá au inceputu a se dîce *Slavi*,
Slaveni. Altii au inceputu a se chiamá *Sloveni* sî limb'a
loru a o numí slovenésca. Inse adeverulu nu d'in tël-
cuirile cele vòlnice se cade a se culege, ci d'in scri-
sorile cele vechie. Aceea este adeveritu, cã numele
acestu-a d'intru inceputu nu s'a dîsu neci *Slavi* seau
Slaveni, neci *Sloveni*, pre cumu mai susu vediumu, ci
sclavi sî *sclaveni*. Dreptu acea, cari iubescu a-si chiamá
limb'a loru slovenésca, totu atãt'a face, cã candu o aru
dîce *sclavésca* seau *slovenésca*. Dreptu acea, de vomu
vrea a grai dupa vechime, sînguri acei-a, carii suntu
stranepoti Sclaviloru, se cade dialectulu limbei loru sè

În numésca *sclavescu*, seau fiindu-le grétiã de inceputulu loru, sè-lu dîca slovenescu. Êra alte dialecte ale acestei limbe latite asupr'a adeverului este a se numí *slovenesci* seau *slavenesci*. Eu dreptu pentru pricéperea Romaniloru, la carii este primitu numele acestu-a, tóte dialectele limbei rusesci mai adese ori le anumescu *slovenesci* sî pre neamu lu chiamu *Sloveni*.

Insemnãmu aci, cã Gregoriu pap'a alu VII. scriindu carte lui Michailu príncipelui Sêrbiei la anulu 1078. pune titl'a: Lui Michailu Regelui Sclaviloru, cumu insemna Luciu la númerulu 42 alu lui Dioclea.¹³⁾ De unde urméza, cã intru acelu veacu inca nu erã mutatu numele *Sclavi* in *Slavi*, seau in *Slaveni*.

Pre acei-a-si Sarmati d'între Dúnare sî Tis'a scrietorii cei vechi i chiama latinesce *Limigantes*, adeca Margineani de la cuventulu *limes*, mârGINE; pentru cã erau hotarisiu cu imperatîa Romániloru, sî asiã tiér'a loru erã la mârGINELE imperatîei Romániloru. *Mârginea*, seau latinesce *limes*, grecesce se dîce *ὄρος*. Nu póte fí indoiéla, cã Ungurii de la grecesculu *ὄρος* lu chiama pre Rusu, *orosz*: sî asiã *oroszok*, insemnéza aceea ce insemnéza la latini, *Limigantes*, adeca Sarmati seau Rusi d'între Dúnare sî Tis'a. Inse Ungurii acumu pre toti Rusii i chiama *oroszok*.

Este in Ardealu unu neamu, ci d'in fórte pucini ómeni sta, carii romanesce se chiama *Schiavi*, de la cuventulu Italianescu *Schiavi*; limba nu vorbescu alt'a fãra límpede cea romanésca, portulu inca lu au alu Romaniloru celoru de pr'in sate; credintîa le este luteranésca sî preuti au d'între Sasi. Josefú Benkó, in suplementele cele la tomulu antãiu alu Transilvaniei adause, cartea a' IV. §. 163 dîce, cã Rusii seau Rutenii in sut'a a' VIII. esîndu d'in Russi'a alba sî cercandu-si locu de locuintia unii s'au asediatu in Bulgari'a, altii in Sêrbi'a, s. c. l. Cu privilegiulu acelu-a o parte d'între d'insii a intratu in Ardealu, d'între carii sî acum'a mai suntu aici. Mai incolo dîce, cã cu intra-

rea acést'a s'au asiediatu a locuí in satele *Bungardu*, *Raischderflein* sî in *Cergãu*. Ci pre acei d'in dîsele sate Romanii i chiamá *Schiai*, cumu insemnai mai susu; éra pre Rusii cei d'in Russi'a alba neci odata nu i-au chiamatu Romanii *Schiai*. Mai credu eu dara, cà *Schiai* acesti-a suntu d'între Sclavii cei d'in pârtile Sepusului in tiér'a unгурésca, sî póte de o data au venitu cu Moravii in dîlele príncipelui Ardealului Gavriila Bethlen, de acolo aducundu cu sine sî credinti'a cea luteranésca. Ci fiindu ei pucini sî incungiurati de Romani, curundu-si pierdura limb'a neamului loru sî invetiara cea romanésca, câtu acumu numai cu numele sî cu credintia suntu deschiliniti de Romani.

Acolo-si dîce Benkó, cà Dacii, pre carii i-a invinsu Traianu, nu numai au yobitu sarmatecesce seau slovenesce, ci sî de sange au fostu Sarmati. Acést'a de acolo vrea sè-o arete, cà multe sate in Ardealu au nume slovenesci, buna óra: *Dobr'a*, *Branicic'a*, *Hari*, *Cisteiu*, *Coronc'a* sî altele.

Dara, déca este adeveratu, cà Rusii d'in Russi'a alba s'au asiediatu in sut'a a' VIII. a locuí in Ardealu, cumu vrea Benkó, au nu poteau de la Rusii acesti-a sè se puna numele aceste, sè nu remana tocm'a de la Daci? Sî au nu poteau sè se dé numele aceste de la Slovenii cei ce erau impreunati cu Avarii atunci, candu stapaniau Avarii Dáci'a?

De acolo inca vrea Benkó sè arete, cà limb'a Daciloru a fostu slovenésca, pentru cà in limb'a Romaniloru multe cuvinte se affa slovenesci, carea nu de airea s'a potutu intemplá, fàra cà Románii au traitu impruna cu Dacii in Dáci'a. Cà, dupa cumu dîce Stefanu Kapri-nai, Románii neci odata nu aru fí suferitu asiá sè se strice limb'a loru cu cuvinte sarmatecesci, déca Dacii, cu cari au vietuitu Románii mestecati, nu aru fí fostu de neamu Sarmati.

Ci mai susu aretai, cà cuvintele cele slovenesci Románii acei-a, cari fusese prinsii la Sarmati, le adusera

în Dăci'a. Ba, în sut'a a' IX. erau în Ardealu împreună cu Romanii locuitori Sclavi, cumu ne invétia notariulu lui Bel'a, sî mai nainte nu pucine ginti slovenesci venindu cu Avarii, pana au tienutu Avarii Dăcia, în tóta Dăcia au locuitu. Cu acestu privilegiu mai multe cuvinte slovenesci se vêrira în limb'a romanésca, sî multe locuri numele de la Slovenii acei-a date pana asta-di le tienu în tóta Dăci'a, adeca: în Banatu, în Ardealu, în tiér'a muntenésca, în Moldov'a s. c. l. Vedi mai susu capu III. §. 7.

§. 2.

Alu Bulgariloru.

Nu fàra cauza se mania Katantsich de Istro capu 7. asupr'a acelor'a, carii începutulu numelui Bulgariloru lu tragu de la riulu *Volg'a*; sî marturisesce, cà Bulgarii sî asta-di se dicu pre sine *Boliari*, sî pre toti ómenii cei mai de frunte Ilirii i chiama cu acelu-a-si cuventu,¹⁴⁾ carele sî Romanii lu tienu, numindu *boiari* pre acei-a, carii în Ungari'a se chiama *nemesi*. Nu de aiurea, fàra d'în partea cea d'în diosu între Dúnare sî între Tis'a se cade se credemu a fi nascutu numele acestu-a.

Cà, precumu numele Sclavi, Romanii cei de preste Dúnare lu dederu robiloru Sarmati, asiá sî numele Bulgari, de la acei-a-si Romani, mi se pare a fi daruitu. Cà stapanii acei-a Sarmati, carii erau între Dúnare sî Tis'a, la scrietorii cei vechi latinesci se dîcu: *liberi*. Vedi Ammianu Marcelinu cartea a' XVII. capu 13. La Italiani este cuventu, *Voglia* seau dupa ortografi'a latinésca *Volja*, carele la Romanii cei d'în cóce de Dúnare, fiindu cà acesti-a pre *l* între dóue vocale, carele la Italiani se dîce móle, de totu lu lasa afora, se dîce *voia*, éra Romanii cei d'în colo de Dúnare pre *l* móle totu-de-auna lu tienu în tocm'a cu Italianii. Cuventulu *Voia* însemnéza la Romani sî *voîntia* sî volnicia (latinesce *libertas*), buna óra are *voia* sè mérga, atât'a face, cà are volnicia seau e vólnicu

(latinesce *liber*) sè mérga. D'in cuventulu *volia*, s'a dîsu *voliari* (Voljari), adeca cumu dîcu latinii *liberi*, sî asiá, precumu pre Sarmatii robi i-au dîsu *sclavi* Romanii cei de preste Dúnare, cari erau mai vecini sî mare parte avura in resboiu asupr'a aceluor Sarmatii: asiá pre Sarmatii domni (stapani), cari latinesce se chiamau *liberi*, dupa dialectulu loru i-au dîsu *Voliari* (Voljari), mutandu-se dupa aceea V in B sî i (j) móle in g, ba sî o in u, carea de multe ori se intempla, in locu de *Voljari* s'a dîsu *Bulgari*. Romanii cei d'in cóce de Dúnare sínguru pre V mutandu-lu in B sî lapedandu pre l móle dupa dátin'a loru, pre nemesi, nòbili (Nobiles) sî asta-di i chiama *boiari*.

Bulgarii acesti-a, precumu pururea au fostu cu mania, intocm'a cá sî Sclavii asupr'a Romaniloru, dupa cumu intre altii ne lasà scrisu Ammianu Marcellinu in càrtile mai susu anumite: asiá dobandindu tempu au nevalitu intru imperatí'a Romaniloru sî tierei, intru care s'au asediatu, de pre numele loru i se dede nume *Bulgari'a*, care pana asta-di asiá se chiama. Bulgarii acesti-a sî inainte de a se asiedia intru imperatí'a Romániloru, inca erau ómeni potérnici, dupa cumu la cartea a' XVII. capu 12. marturisesce Ammianu Marcellinu.¹⁶⁾ Pentru aceea nu e de a se mirare, cà in tempurile cele turburate sî ale slabitiunei imperatíei Romániloru, au potutu ei sè resbata intru imperatí'a Romániloru, de órece sî cându erá intru vèrtutea s'a stralucit'a aceea imperatía, nu pucina grigia dáu acesti-a imperatiloru románi.

§. 3.

Alu Sêrbiloru.

Sêrbii, latinesce se dîcu *Servi* seu *Serviani*, care cuventu insemnéza *slugi* seu *robi*. Reu se mania Katantsich asupr'a lui Constantinu Porfirogenitu, cà-ci in cartea a' XXXII. dîce, cà *Sêrbii* pentru aceea se dîcu *Servi*, pentru cà au servitu (slugitu) imperatului Romániloru, sî in tóte pàrtile, in cartea de Istro, capu

7. se succece, cá de aírea sè traga isvorulu numelui acestui-a, éra nu de la cuventulu latinescu *Servi*. Sî fiindu cá Constantinu Porfirogenitulu la loculu mai susu insemnatu pre Sêrbi i numesce *Serbli*; cu amendóue manele apucându-se de cuventulu acestu-a, cu manía intréba: „Ce plésa de limba e aceea in care Serbli se insemneze slugi?“¹⁶) De unde parenđu-i-se lui, cá neci intr'o limba câte suntu pre lume, cuventulu *Serbli*, nu insemnéza *slugi* seáu *robi*, si nalucesce, cumu cá indestulu cu intrebarea aceea a adeveritu, cá numele Sêrbiloru nu se trage de la cuventulu latinescu *servi*.

De aru fi fostu cunoscuta lui Katantsich limb'a Romaniloru, mai vêrtosu a' celoru de preste Dúnare, nu se vreá intarítá asiá vêrtosu asupr'a preanaltiatului Porfirogenitu, neci cu atát'a indresnéla nu vreá intrebá: in ce limba cuventulu *serbli* insemnéza slugi. Cà cunoscutu lucru este, cumu la romani *v* latinescu se muta in *b*. Asiá *Cervus* Romanii lu dícu, *cerbu*; *Corvus*, *corbu*, s. c. l. De acolo e cá cuventulu latinescu *servi*, Romanii lu dícu *sêrbi*; numai cátu Romanii spre onórea (cinstea) neamului sêrbescu au aflatu, cá *servi*, candu insemnéza neamulu Sêrbiloru, líter'a cea d'in frunte, adeca pre s, sè o respunda subtíre, dupa firesculu ei sunetu: éra candu insemnéza *slugi* seáu *robi*, sè o respunda mai grosu. Sî fiindu cá aceste dóue osebite sonuri dupa ortografi'a lítereloru ciriliane cu osebite lítere se insemnéza. candu *servi* insemnéza neamulu Sêrbiloru, lu scriu сѣрѣи -*sêrbi*; éra candu iusemnéza slugi seáu *robi*, lu scriu шѣрѣи -*sierbi*.

Lapsesce éra sè insemnámu, cá la Romanii cei d'in cóce de Dúnare, in articlulu definitu alu Italianiloru in numele immultítoriu *li*, se lasa líter'a *l*, sî remane numai, *i*; ér' la Romanii cei d'incolo de Dúnare se tiene intregu *li*, cá sî la Italiani. De aceea este, cá dupa dialectulu Romaniloru celoru d'incóce de Dúnare, cuventulu *sêrbi* cu articlulu definitu se díce *sêrbii*; éra. dupa dialectulu Romaniloru celoru d'incolo de Dúnare, *sêrbli*. Asémenea *sierbi*, *sierbii*, *sierbli*.

Afara de tóta indoiél'a dara, mi se pare, a fi, cumu-cà numele *serbli*, nu de aliurea, fàra d'in gur'a Romaniloru celoru de preste Dúnare, carii erau amestecati cu Sêrbii, este esítu sî la Romani de la latinesculu *servi* isvoritu; neci Constantinu Porfirogenitu de aliurea, ci d'in gur'a acelor'a-si Romani l'a luat. Inse macaru cà acestu-a este inceputulu numelui Sêrbiloru, totu-si pentru aceea potu Sêrbii sè fia ómeni alesi, pre cumu sî suntu prea alesi barbati.

Mai urítu i scrie pre Sêrbi Guilielmu Tyriu, carele in carea XX. capu 4. dîce, cà tradániele cele vechi asiá au, cà totu poporulu sêrbescu si trage viti'a impreuna cu numele celu de robía de la ómeni isgoniti, carii fura osinditi, cá in pàrtile Sêrbiei sè taie marmure sî sè sape metaluri. Sî mai incolo dîce, cà Sêrbii suntu unu poporu prostu, ne indreptatu, locuitori in munti sî in codri, nu scie agonisí pamentulu, vite au multe; asémenea lapte, casiu, untu, carne, miere, cèra multa. Au capetenie, pre cari le chiama *jupâni*, sî domnului imperatu uneori i sierbescu; une ori esîndu d'in munti sî d'in codri totu tîenutulu de pr'in pregiuru, pre cumu suntu indrasneti sî barbati resboinici, lu pradéza.¹⁷⁾

Note la capu IX.

¹⁾ Aut quid Sauromatae faciant, quid Jazyges acres? *Ovidius* Lib. 1. de Ponto, elegia 3.

²⁾ Ipse barbaris, qui circum Istrum sunt, Jazigibus et Marcomannis, nunc his, nunc illis, continenter, fere quamdiu vixit, bella intulit; in quibus Pannoniam, pro arce belli habebat. Dio Cassius, seu Xyphilinus, Lib. 71. cap 3.

³⁾ Miserunt et Jazyges ad Marcum legatos, pacem postulatum; qui tamen nihil impetrarunt. Quippe quum Marcus infidum hoc hominum genus esse nosset, et a Quadis praeterea deceptus esset; omnino prodire ad bellum voluit. Dio Cassius ibidem cap. 13.

⁴⁾ Adflicti tandem et Jazyges, ad ineundas pacis leges venerunt, quum ipse Zanticus Antoninum suppliciter rogasset.

Nam antea quidem Banadaspum, alterum regem suum, in vincula conjecerant, quod de pace legatos ad ipsum misisset: tunc vero cum Zantico proceres omnes accesserunt, et eisdem conditionibus, quibus Quadi ac Marcomanni, pacti sunt: nisi quod duplo spatio ab Istro eos removeri Marcus volebat. Quippe mens Imperatoris haec erat, ut penitus excinderentur. Nam quod tunc etiam vires haberent, quodque magnis Romanos detrimentis adficere possent, vel ex eo patuit; quod centum millia captivorum restituerunt, quorum adeo plures habuerant, partim venditos, partim mortuos, partim fuga elapsos. Praeterea statim ei nomine societatis octo equitum millia concedebant, ex quibus ad quinque millia quingentos in Britanniam misit. *Dio Cassius* Lib. 71. cap. 16.

5) Marcomannis denique, quum legatos misissent, atque omnia imperata, aegre illa quidem, ac vix, sed praestitissent tamen; dimidiam finitimae ipsis regionis partem concessit, ea conditione, ut ad trigesimum et octavum usque stadium ab Istro habitantes abessent. *Dio Cassius* Lib. 71. cap. 15.

6) Et quoniam Jaziges erant ii, quos utilissimos sibi experiebatur; multa de illis etiam, quae ipsis imperata fuerant, vel omnia potius, remisit: exceptis iis pactis, quae ad conventus eorum, et commercia spectarent; utque navibus propriis non uterentur, et ab insulis, quae in Istro sunt, abtinerent. Concessit etiam ipsis, ut per Daciam commerciorum causa Roxolanos adirent, quoties id praefectus provinciae permitteret. *Ibid*, cap. 19.

7) Quum Scythae bellum eis intulissent; Sarmatae servos suos, ut hostibus resisterent, armaverunt. Servi, parta de hostibus victoria, arma in dominos vertere coeperunt, cunctosque patriis sedibus, expulerunt. Hi vero nullum alium salutis portum quam Constantinum, reperere. Qui servare homines asvetus, universos intra fines imperii Romani recepit. *Eusebius Pamphilus*, in vita Constantini Magni Lib. 4. cap. 6.

8) Sarmatae limigantes dominos suos in Romanum solum expulerunt. *Hieronymus* in Chronico.

9) His secundo finitis eventu, ad Limigantes Sarmatas servos ocuis signa transferri utilitas publica flagitabat, quos erat admodum nefas impune multa, et nefaria perpetrasse. Nam, velut obliti priorum, tunc erumpentibus Liberis, ipsi quoque tempus aptissimum nacti, limitem pererrupere Romanum, ad haec solam fraudem dominis suis hostibusque concordem. Deliberatum est tamen, id quoque lenius vindicari, quam criminum magnitudo poscebat, hactenus ultione porrecta, ut ad longinqua translati, amitterent copiam nostra

vexandi: quos pericula formidare monerat scelerum conscientia, diutius commissorum. Ideoque in se pugnae molem suspicati vertendam, dolos parabant, et ferrum, et preces. Verum adspectu primo exercitus, tanquam fulminis ictu, percussi, ultimaque cogitantes, vitam peccati, tributum annum, delectumque validae juventutis et servitium sponderunt: abnuere parati, si juberentur aliorum migrare, ut gestibus indicabant et vultibus, locorum confisi praesidio, ubi lares, post exactos dominos, fixere securi. Has enim terras Parthiscus (*Plinio Partissus, aliis Pathissus, nobis Tibiscus*) irruens, obliquatis meatibus, Istro miscetur. Sed dum solus licentius fluit, spatia longa et lata sensim praeterlabens, et ea coarctans prope exitum in angustias, accolas ab impetu Romanorum alveo Danubii defendit, a barbaricis vero excursionibus suo tutos praestat obstaculo: ubi pleraque humidioris soli natura et incrementis fluminum redundantia, stagnosa et referta salicibus, ideoque invia, nisi perquam gnaris: et super his insularem aafactum aditu Parthisci paene contiguum, amnis potior ambiens, terrae consortio separavit. — Limigantes, territi recentibus subactorum exemplis et prostratorum, — inclinaverunt Cervices. — Et qui animas amittere potius, quam cogi solum vertere, putabantur, — sedes alias suscipere sunt adsensi tranquillas et fidas. — Exsules populos (*Liberos Sarmatas*) licet mobilitate suspectos, acturos tamen paulo verecundius, tandem reductos in avitis sedibus collocavit. *Ammianus Marcellinus* Lib. 17. cap. 13.

¹⁰⁾ Inter haec ita ambigua Constantium, Sirmii etiam tum hiberna quiete curantem permovebant nuntii metuendi et graves, indicantes id, quod tunc magnopere formidabat, Limigantes Sarmatas, quos expulisse paternis avitisque sedibus dominos suos ante monstravimus, paulatim posthabitis locis, quae eis anno praeterito utiliter sunt destinata, ne, ut sunt versabiles, aliquid molirentur inimicum, regiones confines limitibus occupasse: vagarique licentius genuino more, ni pellerentur, omnia turbaturos. Quae superbius incitanda propediem Imperator dilato negotio credens, coacta undique multitudine militis ad bella promptissimi, nec dum adulto vere ad procinctum egressus est, . . sub pellibusque exercitu diffuso per Istri flumiis margines, barbaros observabat. — Confestim itaque missis ad Limigantes duobus tribunis cum interpretibus singulis, explorabat modestius percontando, quam ob rem, relictis laribus, pos pacem et foedera petentibus attributis ita palarentur varii, limitesque contra interdicta pulsarent. Qui vana quaedam causantes et irrita, pavore adi-

gente mentiri, Principem exorabant in veniam, obsecrantes, ut simultate abolita, transmissio flumine ad eum venire permitterentur, docturi, quae sustinerent incommoda: paratique intra spatia orbis Romani, si id placuerit, terras suscipere longe discretas, ut diuturno otio involuti, et quietem colentes tanquam salutarem Deam, tributariorum onera et nomen. His post reditum tribunorum compertis, Imperator exsultans, ut negetio, quod rebatur inexplicabile, sine ullo pulvere consummando, cunctos admisit, aviditate plus habendi incensus. — Proinde vallo prope Acimincum locato, celsoque aggere in speciem tribunalis erecto, naves vehentes quosdam legionarius expeditos, alveum fluminis proximum ripis observare sunt iussae, cum Innocentio quodam agrimensore huius auctore consilii: ut si barbaros tumultuare sensissent, aliorum intentos post terga pervaderent improvisi. Quae Limigantes licet properari sentirent, nihil tamen praeter preces fingentes stabant incurvi, longe alia, quam quae gestu praeferebant et verbis, altis mentibus perpensantes. Visoque Imperatore ex alto suggestu iam sermonem parante lenissimum, meditanteque alloqui velut morigeros iam futuros: quidam ex illis furore percitus truci, calceo suo in tribunal contorto, *marha, marha*, quod est apud eos signum bellicum, exclamavit: cumque secuta incondita multitudo, vexilo elato repente barbarico, ululans ferum in ipsum principem ferebatur. Qui cum ex alto despiciens plena omnia discurrentis turbae cum missilibus vidisset; — externis mistus et suis, equo veloci impositus, cursu effuso evassit, stipatores, tamen pauci interierunt; — sellaque regalis cum aureo pulvinari, nullo vetante, direpta est. Mox autem exercitus, — licet ob procurSIONem subitam semitectus barbarorum, mori obstinatorum, catervis semet immersit: — obvia quaeque obtruncabat sine parcimonia. — Post quae tam saeva, digestis pro securitate limitum, quae rationes monebant urgentes; Constantius Sirmium redit. *Amianus* Lib. 19. cap. 11.

¹¹⁾ Qualiter etiam ipsi Sclavi de terra Bulgariae conducti fuerunt ad confinium Ruthenorum. *Notarius* Belae, Regis cap. 12.

¹²⁾ Nomen Slavorum apud Jornandem, Seculi sexti Scriptorem, primum occurrere, notum eruditis est; nemo tamen prudens id tum primo enatum adseruerit. *Petrus Katantsich*, de Istro cap. 6. num. 6.

¹³⁾ Gregorius Septimus, summus Pontifex, eidem Michaeli Serviae Principi scribens, Ep. 12. ait: *Michasli Sclavorum Regi*, salutem et Apostolicam benedictionem. Dat. Romae 1078 *Nota Lucii* ad num. 42. Diocleatis.

¹⁴⁾ Bulgari se et hodie Bolyarios nuncupant, quod *optimates* vult significare; sed et nos *melioris notae* seu cives, seu alios quoscumque, sic nomiulare solemus. Eadem adpellatione prioribus quoque seculis usi fuere Bulgari. Olaho teste, qui Bulgaros bene novit, Valachorum etiam *optimates Bojarones (Boljarones)* dicebantur. *Petrus Katantsich* de Istro, cap. 7.

¹⁵⁾ Potentes olim ac Nobiles erant huius indigenae regni; sed conjuratio clandestina servos armavit in facinus. Atque ut Barbaris esse omne jus in viribus assuevit, vicerunt dominos ferocia pares, sed numero praeminentes. *Ammianus Marcellinus*. Lib. 17, cap. 12.

¹⁶⁾ Quod autem est idiomatis genus, in quo *Σέρβλοι* significant *δέλας*? Si enim *δέλος* grecum est, *Servus* latinum, quo iam pacto *Serbli* aut potius *Srbli* erunt *Servi*? *Katantsich*. de Istro cap. 7.

¹⁷⁾ Detinebatur porro eo temporis articulo Imperator in Servia, quae regio montuosa, et nemoribus obsita, difficiles habens aditus, inter Dalmatiam et Ungariam, et Illyricum media jacet, rebellantibus Serviis, et confidentibus de introituum ad se angustiis, et de impervia eorum regione. Habent vetustae traditiones, hunc omnem populum, ex deportatis, et deputatis exilio, qui in partibus illis ad secanda marmora, et effodienda metalla damnati fuerunt, originem habuisse, et inde etiam nomea traxisse servitutis. Est autem populus incultus, absque disciplina, montium et sylvarum habitator, agriculturae ignarus; gregibus et armentis copiosis, lacte, caseo, butyro, carnibus, melle, et cera uberius abundantes. Hi magistratus habent, quos *Zuppanos* vocant, et Domino Imperatori aliquando serviunt, aliquando de montibus et sylvis egredientes, omnem circa se regionem, ut sunt audaces, et belicosi viri, depopulantur. *Guilielmus Tyrius*. Lib. 20. cap. 4.

C A P U X.

Despre fábul'a, carea spune, ca Romanii in sut'a a' XIII. de preste Dúnare au venitu in Dáci'a.

§. 1.

Urdftoriulu fábul'ei acestei-a a fostu Josefu Sulzer.

Engel in de multe ori amentitulu apéndice, §. 4. díce, cá unii trasi de vrerea lor, care o au spre a scari pre Romani, cugeta, cá Romanii numai dupa préd'a

ce o facura Mongolii tatars in Ungari'a sî in Ardealu la anulu 1241. d'in harulu Unguriloru sî cu tocméla cá pururea sè slugésca d'in Traci'a veniti, fura primiti a locuí in Ardealu. A' ticaitei acestei-a pareri se fece factoru Sulzer de acolo, cá reu a intielesu loculu unei diplome la Pray in analele tiparite, pre cumu sî loculu logofetului *Greceanu* noului istòricu alu Romaniloru.¹⁾

Acésta fábulá de Sulzer escata Carolu Eder inainte de toti altii imbraciosiandu-o, in notele sale istòricocrítice cele asupr'a suplicei Romaniloru la numerulu 9, dupa ce a enaratu, cumu Romanii cei de preste Dúnare cu principii loru *Petru* sî *Asanu* la muntele Emu s'au desbinatu de cátra imperatí'a Greciloru, carea la betranetiele sutei a' XII s'a intemplatú, díce: cá dupa desbinarea acést'a Romanii de preste Dúnare au venitu in tíer'a muntenésca sî de acolo in Ardealu, care lucru díce, cá e aretatu d'in *Greceanu* la Sulzer in cartea ce se chiama: *Geschichte des Transalpinischen Daciens*, Tom. II. faci'a 28.²⁾

§. 2.

Parerea altor'a despre Sulzer.

Engel in suplemente la vindiciale Anonimului cornidesiane §. 5. díce, cá Sulzer despre mestesiugulu crítice nu e laudatu, adeca: Sulzer nu a sciutu se ispitésca lucrurile dupa cumu se cadeá.³⁾ Acelu-a-si in comentatiunea: *de gestis Traiani ad Danubium*, capu I. §. 3. díce, cá lui Sulzer nu intru tóte dísele lui intocm'a se cade a i se crede.⁴⁾ *Basilu Colossi* protopopu alu Bobálnei in Ardealu, in prefaci'a lessiconului seu celui romanescu, carele inca nu e tiparitu, ne spune cugetulu celu reu alu lui Sulzer cátra Romani sî indrépta pre cetitori la Gedeonu Szolga, de unde se cunósca natur'a sî crediementulu lui Sulzer, pre cumu sî la Martinu Georgiu Kovatsits, carele in biografi'a lui Gabrielu Kolinovits, ce e pusa inaintea cronicei templariiloru, lu mustra pre Sulzeru, cá a fostu omu oca-

ritoriu, mintiuosus, sî cã fórté pucinu a sciutu despre lucrurile de cari a scrisu.⁵⁾

Eu pre Franciscu Josefu Sulzeru l'am cunoscutu fórté bine, traindu cu d'insulu trei ani in orasiulu Szász-Régen, unde elu erá audítoriu la regimentulu dragoniloru savoiani, sî am avutu dese intâlniri la olalta sî in cortelulu lui sî la mine in cas'a parochiei. Erá omu neindestulatu cu sórtea sa, crediendu-se a fi demnu de mai mare pane; si fiindu cã muierea sî cele dóue fete ce aveá nu le poteá tiené cu acea pompa, cu care doriá, se necasiá; de unulu nascutu alu seu fetioru intru acelu-asi regimentu cadetu inca erá ingrigiatu. Omu erá de prejudecati cuprinsu sî apesatu, care lu faceá, cã nu atât'a sè cerce adeverulu lucrurilor, pre cumu cã sè afe dovede ori câtu de suptiri sî fãra potere, spre adeverirea celoru ce si-a bagatu odata in capu, si spre a-si resfugá pátim'a sa. D'in caracterele unui omu aveá dátina a judecá asémene de tóta gintea, d'in carea erá omulu acelu-a. Dreptu scrie Engel despre d'insulu, cã despre mestesiugulu criticei nu e laudatu. Eu odata i-am spusu lui Sulzer unu lucru, inca in prunci'a mea d'in vesti pustíu auditu. Candu me dusci alta data la d'insulu, vedu cã elu a insemnatu lucrulu acelu-a cã unu adeveru in istori'a Ardealului, carea atunci o alcatuía. Destulu m'am nevoitu a-i aretá, cã neci o dovéda nu este a' lucrului acelu-a sî altmintrea fù intempleado, ci fiindu cã spus'a cea d'antâiu fusese dupa gustulu lui: neci nu vrea sè auda cuventarea mea, cu carea vream sè-i aretu adeverulu. Cele ce díce Vasiliu Colossi despre Sulzer, in câtu e pentru sciinti'a limbei romanesci, inca le credu a fi adeverate; pentru cã eu de multe ori vorbindu cu muierea lui, sasca nascuta in Brasiovu, inaintea lui romanesc, neci odata nu lu audíi macaru unu cuventu sè slobóda d'in gur'a sa romanescu, ci totudeauna vorbiá cu mine au latinesce, au Italianesce, sî inaintea muierii sale, macaru cã d'ins'a neci o limba d'intre aceste dóue nu aveá cu-

noscuta. Éra muierea lui cá o muiere sasca, sciá bine vorbí romanésce. De unde am prepusu, cá multe d'in cele ce a scrisu elu pentru limb'a romanésca, de la muierea sa le-a imprumutatu. Candu a pornitu Sulzer cu mai susu laudatulu regimentu a' dóu'a óra, dupa facut'a pace cu Turcii, cátra tíer'a romanésca, unde a sí moritu atunci de langóre la Pitesci, inca fui facia la cortelulu lui; multe mâhnitu mi-a vorbitu despre desiertatiunea lumei, cá nu pana aci; sí nevoindu-me eu a-i intarí anim'a, i aduceamu aminte, cá dupa mórte i vá remané o amintire laudata d'in càrtile, cari le-a scrisu. Ci neci o mangaiare d'in càrtile, care le-a facutu, nu vrù sè primésca. Mai multu apoi nu m'am intâlnitu cu d'insulu, cá cumu dísei, elu a moritu la Pitesci in tíer'a romanésca.

§. 3.

Se respunde la dovedele fábuli lui Sulzer.

Fábul'a s'a, cu carea díce Sulzer, cá Romanii de preste Dúnare in sut'a a' XIII. au venitu in Dáci'a, despre o parte o radíma cu diplomele regiloru ungresci, despre alt'a cu Greceanu logofetulu. Rádímulu celu d'in diplome indestulu lu restórna Engel in suplementele mai susu ladate, §. 5., unde aréta, cá acelu magicescu intielesu, cumu cá Romanii se socotescu intru acele diplome cá venétici, macaru cátu le vei cetí sí procetí, neci cum nu se afla.⁶⁾

In cátu e pentru Greceanu, de ar fí cartea lui tiparita, cá sè o potu aveá amana, mai pre largu asi respunde. Inse atát'a inca ajunge, cá déca nu adevéréza Greceanu dí's'a sa cu scrietori vechi; neci unu credie-mentu, dupa crítica nu are, sí cá nesce vorbe pustie de la macaru carele cu dreptulu se potu lapedá vorbele lui. Ci sí aceea póte sè fia, cá Greceanu a scrisu numai de unele familie, cá au venitu de preste Dúnare, sí Sulzer apoi dupa tréb'a sa le-a alipitu vorbele lui Greceanu la tóta nemarginit'a multíme a' Romaniloru, cáta se aflá d'in Tis'a pana in marea négra. Aceea este

apriatu d'in cele mai susu §. 2. aretate, că lui Sulzer intru acele, in cari nu aduce dovede d'in scrietori cunoscuti sî demni de credinta, nu i se pôte crede.

§. 4.

Se respunde intru aceea-si tréb'a lui Eder.

Eder, celu d'antâiu sî credintiosu invetiacele lui Sulzer, asupr'a Romaniloru in lucrulu acestu-a dóue dovede aduce inainte spre adeverire, cumu că Romanii in sut'a a' XIII. de preste Dúnare au venitu in Dáci'a; *un'a* in demulte ori amintitele note, númerulu 9., unde dîce, că de aru fí fostu Romanii in Dáci'a domni, Romanii cei de la muntele Emu, candu pre la anulu 1186. s'au scolaru asupr'a Greciloru, nu s'ar fí insocitu cu Bulgarii sî cu Cumanii, ci mai vêrtosu aru fí facutu acést'a cu Romanii cei d'in Dáci'a, fratii loru; *a dóu'a dovéda* acolo-si, la númerulu 10., unde asiá cuventa: Chalcocondil'a marturisesce, că limb'a Romaniloru celoru de la muntele Pindu in Peloponesu un'a este cu limb'a Daciloru, adeca cu a' Romaniloru celoru d'in Dáci'a. De unde urméza, că Romanii acei-a cu acesti-a óre candu au fostu la olalta. Ci lipsesce se dîcemu, că au fostu la olalta d'in colo de Dúnare, sî de acolo au venitu Romanii acesti-a in Dáci'a. Că de vomu pune, că au fostu la olalta aici in Dáci'a, cu nepotintia este a pricepe, cum s'a intemplatu aceea, de limb'a romanésca mai neci o cuscria nu are cu limb'a Gotiloru sî cu a' Unguriloru, domniloru Dáciei; éra cu limb'a cea slovenésca a' locuitoriloru Traciei fórté mare cuscria are.

Responsulu la dovéd'a cea d'antâiu a' lui Eder vedi-lu mai susu capu VIII. §. 10., unde sî aceea am adeveritu, că Cumanii au fostu Romani, sî pentru aceea candu fecera Romanii cei de la muntele Emu legatura cu Cumanii, nu cu straini, ci cu Romani au implinitu acést'a; sî pentru ce Romanii cei d'in Ardealu sî d'in Banatu nu au datu ajutoriu Romaniloru celoru de la muntele Emu, inca am aretatu, că Romanii acesti-a

atunci erau supusi cu tierele lor regelui Ungariei, carele, fiindu-i imperatulul Greciloru celu de atunci Isachiu Angelu gínere, necumu sè slobóda pre Romanii cei d'in Ardealu sí d'in Banatu, cá sè se insociésca cu Romanii cei de la muntele Emu asupr'a Greciloru; cã inca elu radicã óste spre ajutoriulu Greciloru, macarucã sí atunci fura batuti Grecii de Romanii acei-a.

La a' dóu'a dovéda a' lui Eder asi fi doritu sè-mi respunda elu, cà-ci de la diumetate sut'a a' XIII., candu crede elu cà au venitu Romanii de preste Dúnare in Dáci'a, pana la anulu 1791. candu dede elu notele istòrico-critice asupr'a suplicei Romaniloru, mai neci o cuscria nu se fece limbei romanesci cu limb'a unгурésca, sí ce cauza mi-ar fi datu elu pentru disulu tempu, aceea-si i vream dá sí eu; cà-ci de la capetulu sutei a' IX., candu au venitu Ungurii in pãrtile aceste, pana acumu nu se inchiã dis'a cuscria intre limb'a romanésca sí intre cea unгурésca. Inse caus'a cea adeverata, cà-ci mai nici o cuscria nu este limbei cei romanesci cu limb'a unгурésca, e cà limb'a unгурésca fiindu limba de Asi'a, neci cumu nu se lovesce cu limb'a cea romanésca, carea e limba de Europ'a sí sora de câtu tóte mai aprópe limbei celei Italianesci, carea e cea mai dulce intre tóte limbele Europei.

Éra cà-ci limb'a romanésca neci o cuscria nu are cu limb'a Gotiloru domniloru óre candu ai Dáciei, nu e neci o mirare. Pentru cà de a fostu limb'a Gotiloru asiá pre cumu e a' Sasiloru d'in Ardealu, dapa cumu unii d'intre Sasi vreu, cá Sasii sè fia stranepoti Gotiloru acelor'a; toc'm'a cu nepotintia erá sè se faca dis'a cuscria, de vreme ce neci unu sunetu nu credu eu sè fia urechieloru Romanului asiá aspru sí neplacutu, pre cumu limb'a cea sasésca d'in Ardealu. Éra pentru ce in limb'a romanésca se afla cuvinte slovenesci, vedi mai susu capu IX. §. 1. sí capu III. §. 7. Ci insémna marea mezacia a' dovedei lui Ederu, d'in carea urméza, cà neci dupa a' XIII. suta nu au fostu Romanii in Ardealu pana as-

ta-di, de órece sí asta-di vietinesce aceea necuscrire între limb'a romanésca sí între cea unгурésca, carea in-su-si Eder o cunosce.

§. 5.

Se vedesce de mintiuna fábul'a lui Sulzer.

Aceea, cà Románii cei mai multi in dílele lui Aurelianu nu au trecutú preste Dúnare in Messi'a, ci totu deaun'a au remasu in Dáci'a, amu adevéritu mai susu capu III. §. 5, 6. scl. De unde urméza a fi mintiunósa fábul'a lui Sulzer, care díce, cà Romanii pre la diúmetatea sutei a' XIII. de preste Dúnare au venitu in Dáci'a. Totu-si aci alte dovede voiu se aducu care síngure ajungu a vedí fábul'a lui Sulzer de mintiuna.

Notariulu lui Bel'a, carele dupa cumu adevéréza Engel a scrisu istori'a sa càtra capetulu sutei a' XII., marturisesce, cà pre la capetulu sutei a' IX., candú au venitu Ungurii in tierile aceste, erau in Ardealu Romani. Cuvintele lui vedí-le mai susu la capu III. §. 3. sí 4. Ci, fiindu cà Sulzer pre notariulu nu vre sè-lu créda, Ioanu Cinnamu, éra scrietoriu de a' XII. suta, ne lasà scrisu, cà la anulu 1160. multíme de Romani d'in tiér'a romanésca s'a scolatu cu Grecii asupr'a Unguriloru. Vedi cuventulu lui mai susu la capu V. §. 5. Sí Andrea alu II. regele Ungariei in diplom'a cea d'in anulu 1224. Sasiloru celoru d'in Ardealu data anume vorbesce de Romanii cei d'in Ardealu.⁷⁾ D'intru aceste chiaru se vede, cà in sut'a a' XII. erau Romanii in Dáci'a sí tiér'a romanésca de pre numele loru, cu carele i numiau Sloveanii, Grecii sí altii, se chiamá *Blachi'a*, adeca tiér'a romanésca. Mintiuna dar' cá aceea cuprinde in senulu seu fábul'a lui Sulzer, cátu o poti pipaí cù man'a.

Note la capu X.

1) Tantopere abutuntur Scriptores nonnulli praeconcepto Valachis detrahendi studio ducti, ut . . . Valachos nonnisi post depopulationem Hungariae et Transilvaniae per Mongoles 1241. factam ex gratia Hungarorum in consortium

domicili adscitos, et sub conditione perpetuae servitutis e Traiia illuc deductos fuisse autument. Infelicis huius opinionis auctor est *Sulzerus* ob malle intellectum diplomatis cuiusdam apud Prayum in annalibus, editi, et recentioris cuiusdam Logothetae, Valachorum historici, nomine *Gretsan* locum. *Engel* de origine Valachorum, Appendix §. 4.

²⁾ Iam vero ea, quam commemoravi avulsione a Graecis — consecuta Valachos in modernam Valachiam atque inde in Transilvaniam venisse ex manu exaratis Valachorum *Chronicis*, quae Valachiae Cancellarius (Logothetam dicunt) *Gretsan* ex tabulariis popularibus suorum conscripsit, apertum est. (Ap. *Sulzer* Geschichte des Transalp. DAC. vol. 2. p. 28.) I. *Carolus Eder* in notis Historico-Criticis ad Suplicem Libellum Valachorum num. 9.

³⁾ Ab arte critica haud laudabilis Franc. Ios. *Sulzerus*. *Engel*, Supplementa ad Vindicias Anonymi Cornidessianas, §. 5.

⁴⁾ Plura reperiuntur apud *Sulzerum* Geschichte des Transalpinischen Daziens, cuius tamen assertis non omnibus eadem fides adhibenda es. *Engel* de Gestis Traiani ad Danubium Commentatio cap. 1. §. 3.

⁵⁾ Franc. Ios. *Sulzer* (cum imperitis quibusdam suis asseclis) in sua Daciae Transalpiniae historia tom. 2. pag. 154. et sequ. hallucinatur: linguam Valachicam literis latinis scribi haud posse ob quasdam Valachis proprias, aliis autem nationibus prorsus inusitatas pronunciationes; quales etsi non diffitear linguae Valachicae inesse, futilis nihilominus est viri tot linguarum notitia gloriantis animadversio, proponat namque *Sulzerus* homini v. g. alemanno Latinos characteres legendi perito, linguarum autem Gallicae, Italicae, Ungaricae ignarus, librum aliqua ex adductis linguis scriptum, ut talem librum primo obtutu rite, ac expedite legat, arguet ne *Sulzerus* ex hiulca hominis illius enunciatione memoratas linguas literis latinis scribi non posse? aut vero eas propriis, et deinceps effingendis Characteribus opus habere? mavolet procul dubio dicere: esse his linguis suas legendi regulas, et multas pronunciationes orali magistro esse addiscendas; atqui quid vetat id ipsum dicere de lingua Valachica Latinae perinde, atque Italica et Gallica, filia? Sed latet anguis in herba; sentit nimirum *Sulzerus* thesim de Valachorum origine tanta dicacitate, et pluribus conjecturis, quam argumentis comprobata, si Valachi suam linguam a vitis Characteribus scripserint, non parum roboris amissuram. Verum ego argumento hoc ut pote historico-critico, et a mea provincia alieno hic loci supersedeo; satque mihi (munere Philo-

logi grammatici defungenti) esse puto asserere, et, ubi opus fuerit, etiam docere, Sulcerum linguae Valachicae notitia, quantumvis ea gloriatur, leviter admodum tinctum fuisse; de hominis autem indole et sinceritate quid sit tenendum, docuit nos olim D. Gedeon Szolga (Anmerkungen über Franz. Joseph. Sulzer literarische Reise 1783.) praeprimis pag. 68. haud secus Mart. Georgius Kovatsits, dum in Biographia Gabrielis Koliuovits Chronico Templariorum praefixa, Sulzerum Calumniae, mendaciorum et Crassae rerum, de quibus scripsit, ignorantiae arguit. *Praefatio ad Lexicon Valachico-Latino-Ungarico-Germanicum locuples opera Basilii Colossi Parochi Graeco-Catholici Nagy-Agensis, et Vice-Archidiaconi Babolnensis accuratum.* pag. 7.

6) Ego omnia illa tria diplomata legi relegique, sed magis illum sensum haud adsequor, vigore cuius Valachi, quin id dictis diplomatibus expresse dicatur, tanquam advenae in iisdem considerantur. *Engel* in saepe cit. Supplementis, §. 5.

7) Praeter supra dicta, Silvam Blacorum et Bissenorum cum aquis, eisdem contulimus, ut praefata gaudentes libertate, nulli inde servire teneantur. *Diploma Regis Andreae II. Saxonibus Transsilvaniae anno 1124. concessum.*

C A P U X I.

Pentru parerea lui Engel, carele dice, ca Romanii catra inceputulu sutei a' IX au venitu de preste Dúnare in Dáci'a.

§. 1.

Se spune parerea lui Engel cu dovedele ei.

Engel in mai susu anumitele suplente, §. 5. número 3. pentru aceea lapeda fábul'a lui Sulzer, cá standu aceea in petióre multu s'ar scari crediementulu notariului lui Bel'a, pre carele elu cu mani cu petióre lu apera sí lu scutesce.¹⁾ Sí in loculu fábul'ei lui Sulzer in apéndicele despre inceputulu Romaniloru §. 5. aduce in midi-locu parerea sa, cu care sí crediementulu notariului sè-lu tiena scutitu, sí pre Romani inca cu tóta vèrtutea sè-i micshireze. Cu atà'a mai nesuferitu este Engel in lucrulu acestu-a de câtu Sulzer, cá marturisirile scrietoriloru, pre cumu vomu vedé mai diosu, intru acelu-a chipu le aduce inainte, câtu pare, cá a cre-

diutu, că nimene altulu acele nu le vá mai cetí în is-
vorale loru. Deci, dîce în mai susu insemnatulu locu
alu apendicelui dupa marturisirea cea la Stritter insem-
nata, că pre la anulul 813. Crumu regele Bulgariloru
luandu cetatea Adrianopolului, a dusu d'în colo (cum
stàmnu noi d'în cóce) de Dúnare boiari cu nemesuratu
poporu, sí acolo le-a demandatu sè locuésca. Leone
Grammaticu numera 12 mii ne socotindu femeile; Gior-
giu calugarulu 10 mii. Sí d'intru acesti, dîce, dusi ai
Bulgariloru prinsi sí robi de románú, macaru-cá corcitu
sange, si tragu viti'a Romanii cei de acum in Ardealu
sí in tiér'a romanésca, pre carii Ungurii, cuprindiendu
Ungaria, i-au aflatu acolo.²⁾

Robii Bulgariloru, pre cari aci i fece Engel Ro-
mani, in suplementele mai înainte dîse §. 5. spune, că
au fostu nu numai Romani, ci sí Slavi; sí in apéndice
dîce, că robii acei-a au fostu adusi d'în Traci'a, éra in
suplemente dîce, că au fostu adusi d'în Messi'a sí d'în
Traci'a; sí că acelor'a le-a datu locu de locuitu d'iu
cóce de Dúnare, ba inca cu spiritu profetescu si aréta,
că anume in tiér'a muntenésca sí in Ardealu le-a datu
locu; sí d'intru acesti-a, neindoitu sí cá lucru d'în scrie-
torii grecesci veditu tiene elu, că suntu presiti Romanii
cei d'în Dáci'a. Robii, pre carii i-au adusu Bulgarii,
dîce, că au fostu odata 12, alta data 50 de mii.³⁾

§. 2.

Se resbatu dovedele lui Engel.

Dreptu are Engel, că Bulgarii cuprindiendu Adria-
nopolulu, multa multîme de ómeni au adusu incóce de
Dúnare robi. Sí aceea este adeveritu, cumu se insémna
la Stritter tom. II. partea II. capu 6. §. 68. faci'a 160.,
că Bulgarii trecundu pana la Arcadiopolu, au adusu
robi barbati cu muieri sí cu prunci cu totu 50 de mii.
Ba sí aceea poteá sè adauga Engel d'în Stritter, că
Bulgarii, dupa cum intru acelu-si capu la Stritter se
insémna, au intratu in muntele Ganu sí nenumeratu
poporu aflandu acolo ascunsu, sí tóte vitele Traciei, pre

ómeni i-au omoritu, vitele sí pruncii sí muierile in multime mare fóрте i-au tramisu robi in Bulgari'a.

Tóte asiá suntu aceste, ci neci unu scrietoriu vechiu nu ne lasà scrisu, cà robii acei-a sè fi fostu Romani; éra spiritului lui profeticu alu lui Engelu, carele vrea, cà acei-a sè fi fostu Romani seau Romani mestecati cu Slavi, nu suntemu datori sè credemu. Cu acestu sínguru respunsu tóte dovedele lui Engel se resipescu in ventu. Pentru cà pe de diece ori sè fi fostu robii acei-a mai multi, déca nu se pote vedí, cà au fostu Romani, apa cu ciurulu cara domni'a-lui Engel.

Afara de aceea Engel, cà sè insiele pre cetitorii cei fàra de grige, sí sè-i créda lui, lasà afara cuvintulu macedoniani, carele intorcundu-se la locul lui, pre cumu este la Stritter capu VI. §. 66. faci'a 556, de unde a scosu Engel cuvintele acele pentru robii cei de la Adrianopolu, nu numai afara de tóta indoiél'a este, cà robii acei-a nu au fostu Romani: ci sí aceea cu degetulu tí se aréta, cà au fostu macedoniani.⁴⁾

Pre urma, cumu este insemnatu la Stritter acolo-si capu VII. faci'a 563, morindu Crumu, i-a urmatu in scaunu Critagonu, carele s'a dísu sí Mortagon. Acestu-a, pre cumu erá cu multu mai tiranu de câtu Crumu, vedindu cà gintea bulgarésca pr'in crestinii acei-a dusi de preste Dúnare incetu se da spre credinti'a cea crestinésca, aprinsu de mania chiamà inaintea sa pre Manuilu episcopulu d'in Adrianopolu, carele sí elu erá adusu robu impreuna cu altii, chiamà dísei, pre acestu-a sí pre altii unii mai alesi ai lui soci, sí antâiu cu cuvinte blande i sva-tuesce cà sè parasésca credinti'a cea crestinésca, dupa aceea, vedindu-i, cà neci cu fagaduintie, neci cu amenintiele nu se pléca, amaru chiuindu-i, i omorí.

Pre urma celoru alalti robi le gati Domnedieu pri-legiu de a se întórce inapoi la tíer'a loru, de unde fusese adusi robi. Cà mai marele Bulgariloru de multe ori pierdiendu resboiulu sí nepotendu acumu mai multu a stá asupr'a poterei Romániloru, facù pace sí pre robi

i-a liberatu. Sî asiá robii toti, cá dupa siese ani de robía cu ajutoriulu lui Domnedieu liberati se întórsera acasa sanetosi.⁵⁾ Aceste tóte credu eu, cà le-a cetitu Engel la Stritter. Ci pre cumu fàra cumpetu negà pre Macedoniani, cumu mai susu am insemnatu: asiá mai indemana i fù aceste a le tacé. Destulu, cà déca robii acei adusi de Crumu preste Dúnare nu a fostu Romani, déca robii acei-a d'in Bulgari'a cea d'incóce de Dúnare, adeca d'intre Dúnare sî Tis'a (cà acolo au locuitu multe veacuri Bulgarii cumu amu aretatu mai susu capu IX.) toti s'au intorsu la tiér'a loru sî la casele loru, de unde fusese adusi robi, cumu au potutu aici in Dáci'a sè se nasca d'intr'insii nemarginit'a multíme a' Romaniloru, câta este de la Tis'a in Banatu, in Maramuresiu, in Ardealu, in tiér'a muntenésca, in Moldov'a sî pre aiurea pana in marea négra?

§. 3.

Mai incolo se concenesce parerea lui Engel.

Pre Patînaciti i-amu aretatu mai susu capu VIII. §. 2., cà au fostu insu-si Romanii. Cumu scrie impregiuru Constantinu Porfirogenitu in cartea cea despre guvernarea imperatíei, carea o scriá pre la anulu Domnului 949. Patînaci'a, adeca tienutulu Patînacitiloru, atát'a de largu sî atát'a multíme de Patînaciti, adeca de Romani erá intru acelu-a, câtu pre candu scriá Constantinu Porfirogenitu mai susu laudat'a carte tóte neamurile le intreceau Patînacitii cu númerulu sî cu vèrtutea; tóte neamurile de pr'in pregiuru, Rusi, Unguri, Bulgari, tremurau de fric'a loru. Vedi mai susu capu VIII. §. 9. Ci cu nepotintia erá d'in nisce robi adusi pr'in Bulgari de preste Dúnare de la anulu 813, cumu vrea Engel, pana la anulu 949, cand scriá Constantinu Porfirogenitu cartea cea despre imperatîa, o imperatîa asiá cumplita, pre cumu erá Patînaci'a, asiá sè se ampla, câtu se intréca cu númerulu tóte gintile imperatielorulu celoru de pr'in pregiuru. De unde urméza, cà cu multu mai vechi suntu Rómanii in Dáci'a, de

câtu sè le puni inceputulu loru pre la anulu 813, cumu vreá Engel.

Langa aceste cunoscutu lucru este, cà preadesclinitu este dialectululu Romaniloru celoru d'in colo de Dúnare de dialectulu limbei Romaniloru celoru d'in cóce de Dúnare. Cà limb'a acelor'a, dupa ce in d'ilele lui Gallienu au trecutulu d'in colo de Dúnare, vietuindu intre Greci, se acoperi de cuvinte grecesci; éra in limb'a Romaniloru celoru d'incóce de Dúnare, afara de unele cuvinte bisericesci, cari sî Rusii pentru impartesirea legii grecesci mai tóte in tocm'a le au, sî afara de acele ce, Románii seau Latinii cei vechi le primise de la Greci sî d'in Itali'a le adusera cu sine in Dáci'a Románii stramosii Romaniloru, nemic'a nu se afla grecescu. Dreptu in tiér'a romanésca sî Moldov'a acumu, mai vértosu intre boiarii cei mai invetiati se audu cuvinte grecesci, nu pucine. Ci acést'a dátina de a mestecá in vorba cuvinte grecesci, nu de multu o luara boiarii, fàra de candu in tempurile ceste mai de pre urma, incepura (cu mari danie dobandindu acést'a de la Turci) dintre Greci a fí voda la Bucuresci in tiér'a muntenésca sî la Iasi in Moldov'a. Cà cu vod'a sî o data sî alta data venindu preteni ai loru d'intr'o vitia cu d'insii Greci, sî unii seau barbati seau muieri pr'in casatorie remanendu aci, lipseá sè invetie limb'a tierei cea romanésca; despre alta parte incepura a invetiá sî Romanii boiari limb'a cea grecésca; aceea fece a se amestecá acolo, dar nu in Ardealu neci in Banatu, seau aiurea pana in Tis'a, cuvinte grecesci in vorb'a cea romanésca. Ci acestu-a fiindu lucru tocm'a nou: nu miscioréza vechimea Romaniloru in Dáci'a.

Deci asiá cuvintezu: de aru fí venitu Romanii in Dáci'a de preste Dúnare, dupa ce stramosii loru in d'ilele lui Gallienu au trecutulu in Messi'a, de aru fí venitu d'isei, ori in tempulu, care lu vreá Engel, ori mai na- inainte, dupa cum Luciu de regno Dalmatiae cartea VI. capu 5. fàra neci o dovéda vorbesce, sî d'in carile

parerea lui Engel luà privilegiu, pre cumu suntu in limb'a Romaniloru celoru d'incólo de Dúnare, asiá sî in limb'a Romaniloru celou d'in cóce de Dúnare aru fi cuvinte d'in insocirea cea mai inainte cu Greci d'in colo de Dunare vêrite. Ci in limb'a Romaniloru celoru d'incóce de Dúnare nu suntu cuvinte grecesci. Urméza dara, cà stramosii Romaniloru celoru d'incóce de Dúnare nu au trecutú in dîlele lui Gallienu d'incolo de Dúnare, sî asiá Romanii, cari suntu asta-di in Dáci'a nu suntu nepoti d'in Romani veniti d'in Messi'a sî Traci'a, ci suntu stranepoti Romániloru acelor'a, carii dupa venirea loru d'in Itali'a aici in Daci'a, neci odata nu s'au stramutatu de aici; ci totude-aun'a vitia de viti'a loru necurmatu au locuitu in Dáci'a. Sî alte mari descliniri in dialectulu celoru d'incóce sî alu acelorú d'incolo de Dúnare Romani suntu, cari adeveratu vedescu pre Romanii cesti d'incóce de Dúnare a nu fi venitu d'entre Romanii cei d'in colo de Dúnare,

Sè nu fia neci o dovéda alt'a, sínguru acést'a ajunge a restorná sî fábul'a lui Sulzer sî parerea lui Engel sî a' lui Luciu, seau ori a' caror'a altor'a, carii vreu, cá Romanii sè fia nepoti de ai acèlor'a Romani, pre carii barbarii i-au adusu d'incolo de Dúnare aici in Dáci'a. Remane dara inchiatu, cà Romanii, carii suntu asta-di d'in Tis'a pana in marea négra, suntu Románi adeverati, sî nepoti Romániloru acelor'a, carii in dîlele lui Traianu, dupa concenirea Daciloru, descalecara in Dáci'a, sî vitia de viti'a loru necurmatu au locuitu acolo.

Macaru-cà nu pucine in capetele cele mai susu am graitu despre Romanii cei d'incolo de Dúnare; totu-si osebitu cu urmatóriele capete voiú sè cuprindu intemplàrile, cari le-au venitu loru, dupa ce in dîlele lui Gallienu sî ale lui Aurelianu despartiendu-se ei de Romanii cei d'incóce de Dúnare, au trecutú d'incolo de Dúnare sî acolo s'au asiediatu cu locasiulu.

Note la capu XI.

1) Hic est lapis offensionis pro illis, qui Valachos in Traussilvaniam serius tantum advenisse, et hinc tantum quam advenas arbitrarie tractandos esse, tam pertinaciter credunt, ut Anonymo bellum indicere, quam errori suo renunciare malint. *Engel* in cit. Supplement.

2) Alii Bulgarorum divicto a. 678. Constantino Pogonato, in Dacia ripensi, successuque temporis etiam in Dacia mediterranea conederunt, multosque incolas Thraciae ad partes trans Danubium sitas captivos deportarunt. Sic egr. circa a. 813. sequens expressum apud Stritterum in Bulgari- cis habemus testimonium: „Crumus capta Adrianopoli, nobiles *cum immensa plebe* trans Danubium fluvium transportavit et ibi habitare iussit.“ Leo Grammaticus XII. millia numerat, non computatis feminis; Georgius monachus autem X. millia. Atque ex his transportatis Bulgarorum captivis et servis, Romano, etiamsi impuro, sanguine cretis, ortum ducunt hodierni Transilvaniae et partium Transalpinarum Valachi, quos Hungari ibidem degentes, occasione occupationis Hungariae, invenerunt. *Engel*, de origine Valachorum Appendix, §. 5.

3) Largiamur ultro, tempore Aureliani omnes Romanorum colonias e Dacia eductas et in Moesiam atque Thraciam translatas fuisse: ast satis superque tam in diss. de expeditionibus Traiani ad Danubium, quam in Hist. Pannoniae pag. 278. e Scriptoribus Bizantinis docuimus: Crumum Bulgarorum ad Tibiscum Dominum, anno 813. seq. 12000. familias et iterum 50000 homines, scilicet Vlachos et Slavos (qui scilicet Slavi anno 678 cum Bulgari in Moesiam transiverant, Hist. Pannoniae p. 263, e Moesia et Thracia captivos abduxisse, ac iis sedes cis Danubium h. e. in Valachia, Transilvaniaque assignasse. Horum itaque posteros per Tuhutum belli ducem Hungarum, in hodierna Transilvania deprehendi potuisse, quis est, qui in dubium vocet? Hoc autem qui ita iubentibus Scriptoribus Byzantinis concedit, salvam etiam Anonymi, vel potius venterum traditionum ab eo relatarum esse hac in parte fidem agnoscat, oportet. *Engel*, Supplementa ad Vindicias Anonymi Cornidessianas, §. 5. num. 3.

4) Ea capta *Macedonum* nobilium quam plurimos, cum immensa populi multitudine trans Danubium fluvium deportatos ad eius regiones habitare iussit. Apud *Stritterum* Tom. 2. Parte 2 .cap. 66. pag. 556.

5) Crumo vita defuncto successit Crytagon, longe antecessore crudelior. Hic animadvertens, Bulgaricam gentem

paulatim ad Christianismum desciscere, inflammato ob eam rem animo Manuelum et praecipuos eius socios ad se vocat, ac primum mansueta oratione svadet, ut Christianam fidem deserant; post, cum eos neque pollicitationibus neque miuis flecti videret, acerbe excruciatos interfecit. Hoc modo Mauuelus, multique sub eo illustres, aliique sanguine juncti, sua morte verae religionis testimonium tulerunt.

Tandem reliquis captivis Deus in patriam redeundi occasionem paravit. Nam Princeps Bulgarorum saepius cladem passus, cum iam Romanorum viribus resistere nequiret, pacem bello praetulit, captivosque dimisit. Quos cum congregatos iamque in patriam iter ingressuros contempleretur, Basilium tunc ex pueritia adolescentiam ingressum videt, elegantı vultu praeditum, et svaviter subridentem atque circumsaltantem: eum ad se vocat, manibusque apprehendit et osculatur, pomumque rarae magnitudinis donat, quod adolescentulus, simplici audacia, genibus Principis innitens, accepit, morum minime fucata simplicitate indolis suae ingenuitatem demonstrans. Itaque et miraculo attonitus fuit Princeps, et subditi clanculum indignati sunt, tali adolescenti domum redeundi potestatem concedi. Sed tamen, Deo propitio, captivi omnes incolumes domum dimissi abierunt, interque hos etiam Basilii parentes, carissimum secum ducentes filium suum. Apud *Stritternm* Tom. 2. Part. 2. cap. 7. pag. 563.

C A P U X I I .

Intemparile Romaniloru celoru d'in colo de Dúnare, d'in dilele lui Aurelianu pana la descalecarea Bulgariloru in Messi'a.

§. 1.

D'ıntre Romanii cei preste Dúnare au fostu imperati la Rom'a sı la Tiarigradu.

Alu sieptelea, dupa Aurelianu la Rom'a imperatu a fostu *Galeriu Armentariu*, cumu scrie Sextu Aureliu Victoru, d'ıntre Romanii cei de preste Dúnare nascutu in Dáci'a ripense, dreptu d'ın parinti prosti sı elu inca mai nainte a fostu pastoriu de vite, pentru carea s'a sı poreclitu Armentariu, dara omu frumosu in trupu, vestitu sı norocosu ostasiu. Unde se nascuse, acolo fũ sı ingropatu: carui-a locu elu i pusese numele Romulianu de pre numele mumei sale Romul'a. ¹⁾

Dupa Galeriu Armentariu urmà intru imperati'a Romániloru *Galeriu Maximinu* asémene d'ntre Romanii cei preste Dúnare cá celu ce erá nepotu de sora lui Armentariu. Acestu-a înainte de a se face imperatu se chimá Dar'a. Sî acestu-a a fostu nascutu d'in parinti pastori sî crescutu intre pastori, totu-si vértosu onorá pre omenii cei prea intiepti sî carturari, sî a fostu cu line naravuri ²⁾

D'in sangele acestui imperatu remase între Romanii cei de preste Dúnare familia stralucita *Dar'a*, carea pana in sut'a a' sieptespredecea de la Christosu si tienù numele acelu intregu; éra atunci asupr'a unui-a d'in famili'a acést'a, anume asupr'a lui Nicolau Dar'a, fiindu locuitoriu in orasiulu Moscòpolu, venira asupr'a lui 12 Turci, cá sè-lu predeze; elu asiá cu barbatia se portà, câtu omori d'ntre ei siese. Cei alalti siese Turci scapandu, adunara mai multi Turci, cá de nou sè vina asupr'a disului Nicolau Dar'a. Audiendu Nicolau despre adunarea sî cugetulu Turciloru: sî elu adunà barbati d'in far'a sî d'in pretenii sei. Cu cari éra-si invinsé pre Turci, sî de aceea sè luà a-i goní, ba pre câti Turci intempiná, pre toti i ucideá; pre unii de víi fàra mila i beliá. Ba sî unoru Greci, carii i vorbiau incontra, asémenea le faceá. Pentru aceste grele tiranie, ce fece Nicolau acestu-a Dar'a, i mutara porecl'a *Dara* in *Der'a* de la cuventulu grecescu $\delta\acute{\epsilon}\rho\omega$, carele insemnéza: batu, ucidu, belescu, sî asiá familiei Dara de aci înainte i remase porecl'a *Der'a*, pana in dîu'a de asta-di, câtu acumu sî insu-si ei acei d'in famili'a aceea se chiama *Der'a*.

Asémenea d'ntre Romanii cei preste Dúnare nascutu in Dáci'a acea de preste Dúnare *Liciniu* fù imperatu la Rom'a. Acestu-a erá casatoritu cu Constanti'a sor'a marelui Constantinu, sî cu marele Constantinu impreuna a imperatitu. Omu harnicu sî de tréba, cumu scrie Eutropiu. ³⁾

Ba sî preavestitul imperatu *Justinianu* de la Tiarigradu, d'între Romanii cei de prese Dúnare a fostu; nascutu in Dáci'a mediteranea. Cumu-cà acestu-a s'a nascutu in Dáci'a mediteranea, destulu de chiaru se culege d'in novél'a a' 11., cu carea pre episcopulu orasiului Justinian'a prima a' patriei sale lu fece archiepiscopu seu ecsarchu Justinianu. Unde asiá vorbesce: „Am socotitu a fí de lipsa, cá preamarit'a prefectura, carea erá in Pannoni'a, in preafericita patri'a nóstra sè o asiediámu; fiindu cà Pannoni'a a' dóu'a nu e preadeparte de Dácia mediteranea.“ D'in cuvintele acele ale lui Justinianu nu póte fí indoéla, cumu-cà prefectur'a d'in Pannoni'a o a trecutu Justinianu in Dáci'a mediteranea; aceea inca este adeveritu, cá prefectur'a aceea o a asediatu Justinianu in patri'a sa; asiá dara patri'a lui Justinianu, seu loculu nascerei lui a fostu in Dáci'a mediteranea, ai carei-a locuitori erau Romanii cei in dílele lui Gallienu sî ale lui Aurelianu esíti d'in Dáci'a lui Traianu, ce se díce Dáci'a vechia. Intru acelelu-a-si chipu cuventa sî Stefanu Salagiu de statu Ecclesiae Pannonicae, cartea V. capu 4., de unde scrisem cuvintele laudatei novele.⁴⁾

Singuru o indoiéla este, cá Procopiu, scrietoriu grecescu d'intru acelu-asi veacu cu Justinianu, in cartea IV. despre zidurile lui Justinianu capu 1. scrie, cá loculu, unde s'a nascutu Justinianu, este la Dardani.⁵⁾ Justinian'a prima dara, patri'a lui Justinianu este in Dardani'a, nu in Dáci'a mediteranea. De unde urméza, cá Justinianu nu a potutu sè fia Romanu.

Respundu, cá de este lipsa a crede, cá seu o parte, seu alt'a a mintítu, mai de a crede este, cá a mintítu Procopiu omu privatu de câtu imperatulu Justinianu cu públic'a novéla, sî este a crede, cá mai bine si-a sciutu loculu nascerei sale Justinianu, de câtu Procopiu. De vreme ce dara Justinianu loculu nascerei sale díce a fí in Dáci'a mediteranea; urméza, cá gresiesce Procopiu, candu scrie, cá Justinianu a fostu nascutu la Dardani.

Neci nu poti dice, că cuvintele acele: „Dacia mediteranea“ au intratu pôte aci pr'in negrigea scrietoriloru, sî pentru aceea in loculu acelor'a trebue sè se puna: „Dardania,“ pre cumu vreá Salagiu la capulu mai susu numitu.⁶⁾ Nu poti dice aceea, pentru-cà antâiu, neci unu semuu de o gresiéla cá aceea nu poti aretá. Apoi sî alte locuri suntu in laudat'a novéla, de unde límpede se culege, patri'a lui Justinianu à fí fostu in Dáci'a. Că numerandu eparchiele, cari sè fia sub domnierea archiepiscopului de la Justinian'a prima, pune in frunte Dáci'a mediteranea, cu aceste cuvinte: „atátu ins'a Dáci'a mediteranea, precumu Dáci'a ripense, s. c. l. 7) Unde cumu cà d'in cuventulu *ins'a* urméza, cà Justinian'a prima a fostu in Dáci'a mediteranea, insu-si Salagiu inca o cunosce.⁸⁾ Si cu ce cucería erá Justinianu càtra tier'a sa, sî cumu vreá sè o onoreze; de ar fi fostu Justinian'a prima in Dardani'a, o vreá numí in número eparchieloru in frunte, carea sî rendulu celu bunu inca o poftiá. Ci in frunte numera Dáci'a mediteranea, éra Dardani'a dupa alte eparchie. Ne indoitu lucru dara este, că patri'a lui Jastinianu a fostu nu in Dardani'a, ci in Dáci'a mediteranea.

Inse sî Procopiu se pôte uní cu laudat'a novéla de vomu dice, că Procopiu vorbesce dupa mesur'a Dardaniei celei inainte de Aurelianu, éra nu dupa ceea ce i remase ei dupa ce s'a facutu Dáci'a mediteranea. Cá sè se pricépa ceea ce dîcu eu, lipsesce sè ne aducemu aminte de cuvintele lui Sextu Rufu, cari le am scrisu mai susu capu III. §. 1., cu cari aréta elu, că ducundu-se Románii d'in Dáci'a lui Traianu preste Dúnare, dóue Dacie se fecera in tienuturile Messiei sî ale Dardaniei. Deci partea aceea a' Dáciei, in carea erá Justinian'a prima, fiindu taiata d'in Dardani'a cea vechia, poteá Procopiu dupa stilulu celu vechiu, sè dîca, că loculu nascerei lui Justinianu a fostu la Dardani. Éra dupa márginele Dardaniei cele nóue nu pôte sè se dîc'a, a fí Justinian'a prima in Dardani'a, de órece

loculu acelu-a de multu s'a cuprinsu între márginele Dáciei mediterane.

Note la capu XII.

1) Galerius autem fuit, licet inculta, agrestique justitia, satis laudabilis, pulcher corpore, eximius et felix bellator, ortus parentibus, agrariis, pastor armentorum. Unde ei cognomen Armentarius fuit. Ortus Dacia ripensi. Ibi sepultus est: quem locum Romulianum vocabulo Romulae matris appellarat. *Sextus Aurelius Victor*, in Galerio Armentario.

2) Galerius Maximinus sorore Armentarii progenitus, veroque nomine ante imperium *Dara* dictus, . . . ortu quidem, atque instituto pastoralis, verum sapientissimi cuiusque ac literatorum cultor, ingenio quieto. *Idem*, in Galerio Maximino.

3) Per haec tempora a Galerio Licinius imperator est factus, Dacia oriundus, notus ei antiqua consuetudine; et in bello, quod adversus Narseum gesserat; laboribus strenuus, et Officiis acceptus. *Eutropius* Lib. 10.

4) „Necessarium duximus, ipsam Gloriosissimam Praefecturam, quae in Pannonia erat, in nostra felicissima patria collocare; cum nihil quidem magni distat a Dacia mediterranea secunda Pannonia.“ Appertissime hic dicitur translata Praefectura, quae in Pannonia erat, in Daciam mediterraneam: et quia collocata in patria Justiniani, nimirum Justinianae primae, haec urbs manifeste locatur in eadem Dacia. Hic enim sensus illius orationis esse debet: quia Dacia mediterranea satis propingua est Pannoniae secundae, in qua olim fuit Praefectura; ideo in hac Dacia, ac nominatim in patria nostra, eandem Praefecturam duximus collocandam. Nisi hic sensus sit, erit quispiam, cuius mysterium ne Oedipus quidem intelligat. *Stephanus Salagius* de Statu Ecclesiae Pannonicae, Lib. 5. cap. 4. num, 26.

5) Apud Dardanos Europaeos, qui post Epidamniorum terminos habitant, castelo, cui nomen Bederiana, vicinum erat Tauresium; ubi natus orbis reparator Justinianus Augustus. Brevi spatio locum hunc moeuibus quadratis circumdedit, singulisque, angulis turri imposita effecit, ut Tetrapyrgia, seu Quadriturrita reipsa esset, ac diceretur. Juxta eundem locum urbem condidit nobilissimam, ac Justinianam *Primam* Latino vocabulo appellavit, nutricationis mercedem altrici solvens. . . . Ut paucis absolvam, urbs est magna, fraequens

rebus omnibus beata, iure metropolis universae provinciae. Praeterea sedis est Archi-Episcopi Illyriorum, caeteris Civitatibus ipsi, ut-pote omuium maxime, concedentibus, adeo ut honorem Principi et gloriam referat. Nam illa quidem se jactat alumno Imperatore: hic vero, grata vice, urbe condita gloriatur. *Procopius Caesariensis*, De aedif. Justinian. Lib. 4. cap. 1.

6) Vel igitur *Daciam mediterraneam* hic non scripserunt, quod malim, vel falsum scripserunt, quod est incredibile. Si *Daciae mediterraneae* Sufficiatur *Dardania*, salva erit et veritas, et existimatio Justiniani. *Salagius* cit. loc.

7) Multis et variis modis nostram patriam augere cupientes, in qua primo Deus praestitit nobis ad hunc mundum, quem ipse condidit, venire, et circa Sacerdotalem censuram eam volumus maximis incrementis ampliari, ut primae Justinianae patriae nostrae, pro tempore Sacro-Sanctus Antistes non solum Metropolitanus, sed etiam Archiepiscopus fiat: et ceterae provinciae sub eius sint auctoritate, idest, *tam ipsa mediterranea Dacia*, quam *Dacia ripensis* etc. cit. Novella 11.

8) Deinde quid est illud: *tam ipsa mediterranea Dacia*? Pronomen *ipsa* vel superfluum hic est, vel, si non est, tacite significat, Justinianam esse in *Dacia mediterranea*. *Salagius* cit. Lib. cap. 4.

C A P U XIII.

Intemplantile Romaniloru celoru preste Dúnare de la descalecarea Bulgariloru in Messi'a pana in dilele lui Isachiu Angelu imperatului Greciloru.

§. 1.

Romanii au imperatitu cu Bulgarii impreuna.

Pre Romani nu numai nu i-au pagubitu intru nemic'a Bulgarii, dupa ce au descalecatu in Messi'a, ci inca s'au infratitu la olalta, adeca imperati'a Romaniloru, pre carii unii i-au chiamatu Missi, dupa cumu am spusu mai susu capu VIII. §. 8., se ipreună cu imperati'a Bulgariloru. De aceea scrie Nicet'a Choniate in Isachiu Angelu, cartea I., că Asanu imperatulu Romaniloru celoru de la muntele Emu, intorcundu-se la patri'a sa Messi'a cu ajutoriu de ostasi adusi de preste

Dúnare, adevădă d'in tiér'a romanésca, sí vediendu că pătri'a sa Messi'a e curatita sí desiertata de óste grecésca, nu se indestulă cu domnirea Messiei, ci cugetă de nou sè se scóle asupr'a Greciloru, că sè ié de la d'insii Bulgari'a, sí asiá imperatí'a Missiloru, adevădă a' Romaniloru, sí imperatí'a Bulgariloru, pre cumu ambele aceste de demultu au fostuu la olalta, éra-si sè le impreune.¹⁾

Prea chiaru lucru dara este, că imperatí'a Romaniloru celoru preste Dúnare, dupa descalecarea Bulgariloru in Messi'a, d'in buna intielégere la olalta intre aceste dóue neamuri, se impreună cu a' Bulgariloru. De unde urméza, că aceste dóue neamuri, Romanii sí Bulgarii au imperatitu impreuna in Messi'a, carea dupa aceea s'a dísu Bulgari'a. De unde sè dícemu, că totudeaun'a in Bulgari'a sè fí fostu rege d'in viti'a Bulgariloru, carea nímene nu póte vedí, totu-si neci o scadere de acolo nu poteá se vina Romaniloru, pre cumu de acolo, că imperatí'a Ungariei e impreunata cu imperatí'a Austriei, macaru că regele neci odata nu e d'in viti'a Unguriloru, totu-si cadintiele Unguriloru, pre cumu erau inainte de a se face impreunarea acestoru imperatie, asiá sí dupa facut'a impreunare, remasera sí remanu intru intregimea loru pana asta-di. Asiá dara Romanii sí dupa descalecarea Bulgariloru in Messi'a, remasera in mosíele loru nesmintiti; sí pre cumu d'in Bulgari, asiá sí d'in Romani se alegeau totudeaun'a barbati demni spre portarea diregatorieloru sí aceloru politicesci, sí aceloru de óste.

Desiertu este dara Luciu, candu in cartea VI. de regno Dalmatiae, capu V., fàra de neci o dovéda, numai cu vorbe góle, că sè marésca pre Sloveanii sei, díce, că Sloveanii, anume Bulgarii cuprindiendu Illiriculu, pre Romani, carii erau acolo locuitori i-au robitu, sí asiá marítulu acelu-a nume *Románu* la Sloveanii se fece nume de *robu*, sí *Vlachu* a inceputu a insemná *robu* seau *sierbu*. Asémene desiertu este candu acolo-si éra-si numai cu vorbe góle díce, că invingutorii Bulgari popóra intregu de Románi d'in tienuturile cele d'in colo

de Dúnare au adusu robi preste Dúnare in cóce impreuna cu limb'a. Vedi mai susu capu XI.

§. 2.

Imperat'ia Bulgariloru o a stricatu Basiliu imperatulu Greciloru.

Bulgarii fiindu impreunati cu Romanii cei preste Dúnare, cumu mai susu §. 1. spusei multe rele in multi ani fecera Greciloru, de cari pline suntu istoriele grecesci, pana ce pre urma Basiliu imperatulu de la Tiarigradu invingundu-i le stricá imperati'a, cumu scrie Georgiu Acropolit'a in istori'a sa capu 11., sí pana in dílele lui Isachiu Angelu au solvitu Greciloru dare.²⁾

Nu póte fí indoiéla, cà cu concenirea Bulgariloru, sí Romanii cei preste Dúnare cu imperati'a loru fura supusi imperatulu de la Tiarigradu. Dara aceea inca e adeveratu, cà Romanii acesti-a numai acele porunci ale imperatulu Greciloru le primiau sí le impliniau, cari le vreau; cari nu voiau nu le primiau. Cà asiá ne lasá marturisu Nicet'a Choniate in Isachiu Angelu, cartea I., cà Romanii acesti-a avendu multe cetáti cu firea locuriloru fórté intarite sí multe stremturi, neci odata nu le-au pasatu de Greci, pana candu pre urma lapedandu-se cu totulu de domni'a Greciloru,³⁾ éra si pusera imperati'a loru in petióre, carei-a apoi adaugara sí imperati'a Bulgariloru. Vede-se d'in laudat'a marturisure a' lui Nicet'a Choniate, cà Romanii sí in tempurile, candu au fostu supusi imperati'e Greciloru, aveau moséle loru, orasiale, cetátile loru, mare parte de tíera a' loru, unde numai Romani erau locuitori: carea parte de tíera laudatulu Nicet'a Choniate in Isachiu Angelu deosebitu o chiama *Messi'a*. Cine se póte indoi, cà acestea asémenea le-au tienutu Romanii sí in dílele Bulgariloru, adeca inainte de a incapeá sí Bulgarii sí Romanii sub domnirea imperatulu grecescu? De aici se intarescu cele ce amu dísu mai susu capu VIII. §. 4., cumu-cá Romanii cei preste Dúnare nu au fostu ginte nomada, adeca ómeni fàra locasiu statatoriu, neci nu au fostu toti pastori, pre cumu-i defáima Luciu.

Note la capu XIII.

1) Οὐδ' ἡγάπων, εἰ τὰ ἑαυτῶν ἔχουσι σώζειν καὶ τὴν τῆς Μυσίας μόνην περιβαλενται τοπάρχῃσιν, ἀλλ' εἰ μὴ καὶ τὰ Ῥωμαίων μέγιστα Βλάψουσι, καὶ τὴν τῶν Μυσῶν καὶ τῶν Βελγάρων δυναστείαν εἰς ἕν συνάψουσιν, ὡς πάλαι ποτὲ ἦν, ἔδαμῶς ἠρείχοντο. Mysiae incolumitate et dominatu non contentus, maxima Romanis detrimenta inferenda, et Mysorum ac Bulgarorum dominatum, ut olim fuisset, omni contentione conjungendum esse censuit. *Nicetas Choniates* in *Isaacio*, Lib. 1.

2) Ὑστατα παρὰ τῆ Βασιλέως Βασιλείᾳ Χειροῦται, ὃν διὰ τᾶντα Βελγαροκτόνον ἡ φήμη ἐκάλεσε. Μέχρι γὰρ τῆ Βασιλέως Ἰσαακίᾳ ὑπόφορον τὸ γένος ἔτελει Ῥωμαίοις. Tandem ab Imperatore Basilio, quem nou aliam ob causam *Bulgaroctonum* dictum, fama atque auditione accepimus, debellati ad Imperatoris usque Isaacii tempora Romanistributa pendebant. *Georgius Acropolita* *Historiae* cap. 11.

3) Ἐαυτῶν δὲ μαλιὰ καὶ Ῥωμαίοις ἐπολεμώσας τὰς κατὰ τὸν Αἴμον τὸ ὄρος Βαρβάρους, οἱ Μυσοὶ πρότερον ὠνομάζοντο, νυνὶ δὲ Βλάχοι κληθσκονται. Οὗτοι γὰρ ταῖς δυσχορίαις πεποισθότες, καὶ τοῖς φερρίοις Θρασυνόμειοι, ἃ πλεῖστά τε εἰσι καὶ ὄρθα κατ' ἀποτόμας κείμενα πέτρας, καὶ ἄλλα τε μὲν κατὰ Ῥωμαίων ἐμεγαλάνησαν, τότε δὲ πρόφρασιν ἐυρηκότες τὴν τῶν οὐκίων Θρεμμάτων ἀπαγωγὴν καὶ κἀκωσιν ἑαυτῶν, ἐς ἀποσασίαν λαμπρὰν ἀνεκίστησαν. Ἦσαν δὲ οἱ τὲ κακὲ προτρογοὶ, καὶ τὸ ἔθνος ὅλον ἀνασείσαντες, Πέτρος τις καὶ Ἀσάν, ὁμογενεῖς καὶ ταυτόσποροι. Tum barbaros, Haemi montis accolos, sibi et Romano Imperio infestissimos reddidit, qui olim Mysi, nunc Blachi nominantur. Hi enim angustiis et castellis freti quae plurima habent praeruptis saxis inaedificata: cum prius etiam Romanos parum curarent, tum per causam abacti pecoris et vexationum quas tolerassent, aperte defecerunt. Eius defectionis principes et auctores fuere duo ex illa gente fratres. Petrus et Asan. *Nicetas Choniates* in *Isaacio* *Angelo* Lib. 1.

C A P U X I V .

Intemparile Romaniloru celoru preste Dúnare in dilete lui Isachiu Angelu imperatului Greciloru.

§. 1.

Se spune caus'a, pentru ce Romanii cei preste Dúnare au facutu rebeliune asupr'a imperatului grecescu.

Serie Nicet'a Choniate in Isachiu Angelu, cartea I. capu 4., cà imperatulu Isachiu Angelu, morindu-i

măiere, vrù sè ié fét'a lui Bel'a regelui Ungurilor, carea nu erá inca de diece ani. Sî ne vrendu elu spre cheltuiél'a nuntei a dá bani d'in camar'a cea imperatésca, sili tóta cheltuiél'a aceea sè o dé orasiale sî tie-rele, cu care sî alte orasia, mai vêtosu cele *Anchiabului* invecinate fórte le necasî, sî pre Romanii cei de la muntele Emu asupr'a sa sî asupr'a imperatíei Romániloru i intarità. Éra-si insemnâmu acì, cà Nicet'a Choniate sî altii scrietori grecesci, pr'in imperatí'a Romániloru intielegu imperatí'a Greciloru, si pr'in *Ρωμαίοι*, care latinesce se întórce, Románi, intielegu pre Greci.

Fiindu dâra intaritati Romanii acei-a, pentru cà multe vite le luase ómenii cei imperatesci, sî de la acei-a-si patimise necasuri; între aceste doi frati Romani, d'între acei-a-si Romani, *Petru* sî *Asanu*, fiindu imperatulu la Chipseale, se ducu la d'insulu sî ceru, cà sè-i primésca soldati între legiunile cele grecesci sî sè le dé o pucina mosia ce erá in muntele Emu. Carea nedobandindu de la imperatulu sî vediendu, cà sunt asiá nebagati in séma inaintea imperatului, incepura a cârtí sî a se laudá, cà intorcundu-se acasa voru face rebeliune. Pentru care vorba d'in mandatulu lui Ioanu Sebastocratoru fù data o palma preste obrazu lui Asanu: care palma scumpa fórte caditù imperatului Isachiu Angelu sî la tóta imperatí'a Greciloru, pre cumu de acì inainte vomu a-retá. Cà intorcundu-se acasa acei doi frati Petru sî Asanu, prinsera a invitá pre Romani sî a-i imbarbatá, cà toti sè se scóle cu arme asupr'a imperatului Isachiu Angelu sî asupr'a Greciloru.

§. 2.

Mestesiugulu, cu care dísii frati au facutu pre Romani se se scóle cu resboiu asupr'a Greciloru, si începutulu resboiului.

Romanii, privindu la aceea, cà Grecii au osti de ajunsu, bine intr'armate, invetiate la resboiu sî cu tóte masínele ce suntu de lipsa la resboiu intarite, aveau sfiéla a primí indemnulu lui Petru sî alu lui Asanu, cà sè se scóle cu resboiu asupr'a Greciloru. Deci dísii

doi frati acést'a techna seau mestesingu aflara. Cá pre cumu acolo-si capu V. scrie Nicet'a Choniate, fecerã o bisérica pre numele santulúi Demetriu; la aceea bisérica multi indraciti sí barbati sí muieri adunara, pre carii i invetiau, cà candu i vá apucá nevoi'a sí voru fí cu ochii crunti intorsi sí cu perulu respanditã, intru aceea turbata stropsiéla fiindu sè strige in gur'a mare: cà Ddieu asiá voiesce, cà neamulu Bulgariloru sí alu Romaniloru, lapedandu jugulu celu de lungu tempu, sè capete libertate: sí tocm'a pentru aceea invetiacelelu lui Christosu, Demetriu, parasindu metropolalu Tesalònic'a sí biseric'a de acolo, sí petrécerea cu Grecii, a venita la d'insii cá sè-i ajute in treb'a acést'a. Deci nebunii acesti-a odichnindu pucinu, curundu mai cu vèrtute esíndu-si d'in fire, se stropsiau sí cu graiu mare, cà candu ar' vorbí Ddieu pr'in tr'insii, strigau: cà nu e tempu de a se mai leneví, ci apucandu arme sè se scóle asupr'a Greciloru, sí pre Grecii pre carii i voru prinde in resboiu, sè nu-i tiena, neci sè-i venda, ci fãra indurare sè-i omóra; neci rogare, neci bani sè nu primésca de la d'insii, cu neci o rogare a' loru sè nu se misce cá diamantulu. Totu neamulu Romaniloru dara de la acestu feliu de profeti invitatu curse la arme.

Fiesce carele póte vedé, cà ómenii acei-a, pre carii i díce Nicet'a Choniate a fí fostu indraciti sí nebuni, intru adeveru nu au avutu neci o nevoia, pentru cà de aru fí fostu intru adeveru nebuni sí sè-i fí stropsitu, inzadaru le-ar fí incredintiãtu Petru sí Asanu mai susu insemnatele vorbe, cà sè le vorbésca candu i apuca nevoi'a, de órece carii au aceea bóla, candu i apuca suntu afara de sine sí nebuni; nu sciu ei a vorbí cele mai nainte de stropsiéla loru incredintiate. De unde este a crede, cà ómenii acei-a nu au avutu neci o nevoia sí au fostu in totu tempulu cu mîntea intréga, numai se faceau, cà i stropsiesce, sí fiindu cá sciau întórce ochii crunti, a face strembature straine cu gur'a, sí a se scuturá in togm'a cá cei ce au nevoi'a aceea: însieláu pre

cei pucinu priceputi a crede, că fără voi'a loru se facu aceea straine misicări in madulariale loru și cumu-că Ddieu vorbesce pr'in tr'insii.

Fiindu inceputulu apucarei armeloru norocitu Romaniloru, mai vértosu crediura, că Ddieu e partinitoriulu libertății loru, neci nu se indestulara numai cu libertatea, ci se reversara pr'in sate și pr'in orasia, cari erau departe de muntele Emu. Unulu d'intre cei doi frati, Petru si puse cununa de aur pe capu și incalciá papuci rosii. Asiá dandu ci nevala asupr'a orasialoru celoru grecesci, multi ómeni de ónióre, multi boi și vite și de alte dobitóce númeru mare fórte dusera de pe acolo. Sosindu imperatulu Isachiu cu óstea sa la d'insii, ei éra-si se traserá la locuri stremte și neresbatute, unde multa amenara, pentru că avendu ei óste pucina nu cutezau sè iésa la largu. Atunci dede Ddieu o négura mare fórte cu carea se imbracă totu muntele, unde erau Romanii, și nesciindu ei nemica, éca fără veste Grecii dau nevala asupr'a loru. Cu care intemplare neasceptata respindu-se Romanii, capeteniele și povetiutorii óstei romanesci cu cét'a preteniloru loru trecura preste Dúnare in tiér'a romanésca, unde facundu legatura cu Cumanii, pre carii mai susu, capu VIII. §. 10. i-am adevéritu a fí fostu Romani, uniti la óialta Romanii cel preste Dúnare cu Romanii cei d'incóce de Dúnare se intórsera cu imperatulu Asanu de nou asupr'a Greciloru. Deci Asanu ajungundu la patri'a sa Messi'a, carea érá desiérta de óste grecésca, și neindestulindu-se cu domni'a Messiei se cugetá sè faca multu reu Greciloru și imperatf'a Missiloru și a' Bulgariloru éra-si, pre cumu a fostu mai demultu, sè o impreune.

§. 3.

Romanii batu pre Icanu Cantacuzenu césarele și tóta óatea grecésca.

Cantacuzenu césarele, carele aveá muiere pre sor'a imperatului Isachiu Angelu, fù tramisu cu óstea gre-

césca asupr'a Romaniloru. Acestu-a audiendu, că Romanii (pre cari scrietoriulu Nicet'a Choniate i numesce barbari dupa mundri'a cea grecésca) nu suntu la siesu, ci in munti, nu cugetă, că ei pentru că sè se mai odihnésca sî pentru că sè fia mai fàra primejdia, pentru aceea stau la munte, ci socotl, că pentru aceea s'au trasu la munte, pentru că le este frica de óstea grecésca. Dreptu aceea Cantacuzenu césarele asiedià óstea grecésca in midi-loculu campului fàra de nici o intarire, ba neci cu custodi adeca cu pazitori sî cu străgi nu se intrebuintià. De unde Romanii nóptea dederu nevala asupr'a Greciloru sî i concenira. Pre carii-i omoriau zacundu in corturi, pre carii in fuga destrarmati i prindeau. Sî asià invingundu Romanii pre Greci sî fugundu Grecii, tóte corturile Greciloru le predara Romanii, sî steagurile le apucara, ba sî vestmintele cele de aur ale césarelui apucara in manele Romaniloru, cu care sè sî imbracaru cei doi frati Petru sî Asanu, sî invescuti cu ele mergeau inaintea ósteiloru celei romanesci sî-si infipsera corturile la siesu. 1)

§. 4.

Imperatulu Greciloru Isachiu Angelu éra-si se scóla asupr'a Romaniloru cu óstea grecésca, sî remane batutu.

Imperatulu Isachiu Angelu sfatuindu-se cu capulu seu, că resboiulu celu d'antâiu nu l'a portatu asupr'a Romaniloru cumu se cadeá, éra-si se margini, insu-si cu capulu seu sè se scóle asupr'a acelor'a-si Romani. Deci pornindu elu cu óstea grecésca sî ajungundu la Taurocomu, i se facu de scire, că Romanii predéza lòcurile cele invecinate Lardei, sî cumu-cà multi Greci acolo au omoritu sî nu mai pucini au prinsu, sî acumu cu prede fórte mari incarcati vreau sè se întórne acasa, se sue calare sî nóptea pornesce cu óstea s'a, cu care ajungundu la loculu ce se chiama Basterne sî nevedindu-se acolo neci unu Romanu, cu linisce si odichni óstea. Dupa trei díle pornindu de acolo, deminéti'a pasiesce càtra Beroe, nu mersése cale inca de patru parasange (o parasanga este locu cá detreidieci de stadia), candu

ajunge la d'insulu unu omu sprintenu, carele abia sí trageá sufletulu de ostenitu; acelu-a spune, cá Romanii nu departe de acolo se intorcu cátra casa cu predele, sí mergu câtenelu, fiindu cá neci unu vrajmasiu nu au vediutu pre acolo, sí sunt sí insarcinati cu predele, cari au castigatu. De unde indata si rendul óstea imperatulu, sí purcese intr'acolo, pre unde i fù spusu; cá mergu Romanii. Pre carii vediedu-i noi, díce Nicet'a Choniate, sí asémenea vediedu-ne ei pre noi (cá sí eu, díce, erám cu imperatulu, cá scrietoriulu lui) Schitii, adeca Cumanii seau Romanii cei d'in tíera romanésca, (cá Nicet'a pre Romanii cei d'in tíer'a romanésca i numesce Schiti), Schitii, dísei, sí Romanii dandu predele la vre-o câte-va companii de ale loru, sí demandandu-le, cá pre cale scurta sí cu grab'a sè mérga pana voru ajunge la munte, cei alalti adunandu-se la olalta, fàra frica stetera inaintea calarimei grecesci dupa dátin'a loru ostindu-se. Adeca, candu se apropiiau de Greci slobodiau sageti sí se luptau cu sulitie. Curundu dupa aceea se opintiau la fuga, cá sè adamanésca pre Greci a fugí dupa ei, sí éra-si cá paserile curundu intorcundu-se inapoi, facisiu cu multu mai vértosu dau resboiu. Carea de multe ori facundu sí fiindu acumu invingutori, lasara invértiturele acele sí apucara amana sabiele. Atunci cumplita strigare innaltiandu, mai curundu cumu ai vorbí nevalira asupra Greciloru, pre carii sí pre cei ce se ostiau sí pre cei ce fugiau intocm'a i omorira²⁾

Dupa aceea intorcundu-se imperatulu Isachiu la Tiarigradu, pre cumu acolo-si cartea a' II. capu I. scrie Nicet'a, resarindu primavéra éra-si se intórse asupr'a Romaniloru (pre carii Nicet'a s'a indatinatu a-i chiamá sí Missi. Vedi mai susu capu VIII. §. 8.) sí trei lune intregi indesiertu sí cu multa ostenéla incungiurandu sí batendu la cetatea, ce se chiama Lobitiu, nemic'a ispravindu, sè intórse cu buzele imflata acasa.³⁾

Dupa aceea, cumu scrie acolo-si in cartea III. capu 3. Nicet'a, fiindu cá Romanii cu Cumanii, adeca cu Ro-

mauii cei d'in tier'a romanésca, tiercele Greciloru cu focu sî cu fieru le pustiau: imperatulu Isachiu éra-si esî cu óstea asupr'a Romaniloru sî merse pana in muntele Emu. Ci nepotendu face nemic'a lucru demnu de faciosiarea cea imperatésca, dupa dóue lune de díle porni cu óstea a se intorná càtra casa. Ci in drumulu acelu'a partea cea mai mare a' óstei sale o pierdù, ba sî elu a fostu gat'a sè péra. Pentru cà incungiurandu-lu pre elu sî mai tóta óstea lui Romani, la nesce stremture, incepura Romanii a mená sagete deasupr'a sî a slobodî petri asupr'a loru; nepotendu stá Grecii in contra, rupsera fug'a, fiesce carele grigindu-se numai de viéti'a sa, sî asiá pre Greci, cá pre nesce vite inchise in staulu, ne aperandu-i nímene, i ucideau Románii. Imperatulu sî coifulu de pre capu lu pierdu acolo sî neci nu potù scapá altu-mintrea, fàra multi barbati vitegi adunandu-se impregiurulu lui, multe vite, sî sî pre unii d'entre Grecii loru, carii eráu inainte, i omorira, sî asiá i facura cale, cá sè póta fugi. Asiá multi Greci perindu acolo, sínguru imperatulu scapá nepleguitu.⁴⁾

Aici, pre cumu sî intru alte batàii, ce avura Romanii cei preste Dúnare cu Grecii, se vediù, cà Romanii acesti-a nu suntu *Cutióvlachi*, adeca Romani schiopi, pre cumu i batu-jocurescu Grecii; ci cu petióre sanetóse sî cu bracia vértóse; neci nu suntu *tîntiari*, ci *lei*, demni de numele preastralucitei familiei cinciane de la Rom'a, de unde s'au dísu *Tîntiari* adeca cinciani. Neci nu suntu barbari, precum i numesce Nicet'a Choniate greculu in Istori'a sa; ci Románi adevérati sî cu numele sî cu sangele, precumu sî cu vitegi'a. Mai cuvine, *Grecii* sè se díca: *Koviço Ρουαίοι* adeca *Románi schiopi*, sî pentru-cà numele de Románi lu tienu furatu de la Románi, nefiindu ei intru adevéru Románi, ci Greci, sî pentru cà mai d'in tóte batàile câte avura cu Romanii cei preste Dúnare, s'au intorsu acasa schiopi sî chilavi. Sî fugiau de inaintea armeloru Romaniloru cá *tîntiarii*, de unde sî numele de *tîntiari*

(intielesu după dialectulu Romaniloru celoru d'incóce de Dunare) mai cuvine-se Greciloru de câtu Romaniloru.

§. 5.

Isachiu Angelu sî in resboiulu celu de pre urma alu lui asupr'a Romaniloru celoru de preste Dúnare remane invinsu.

Scrie Nicet'a Choniate in Isachiu Angelu, cartea III. cap 4., că Romanii ingamfati cu invíngerile cele multe sî fórte inavutíti cu predele sî cu totu feliulu de arme, cari le luase de la Greci, de aci inainte neci intru-unu chipu nu se mai potura oprí; neci nu predau numai sate sî campuri preste totu loculu, ci sî la cetátile cele intarite inca resbateau. Deci Anchialulu lu pustiira, Varn'a o supusera, a' Triaditiei, carea mai de multu se chiamá Sardic'a, partea cea mai mare o stersera, Stúmpiulu de cetatiani lu desiartara. D'in Nisu inca nu pucina préda de ómeni, sî de vite menara.⁵⁾ De unde acolo-si capu 8. scrie Nicet'a Choniate, că imperatulu, nepotendu suferí incursale sî furturile Romaniloru cu Schitii, de nou se marginí, cá insu-si cu capulu seu sè se scóle cu resboiu asupr'a Romaniloru.⁶⁾ Sî acestu-a fû resboiulu celu de pre urma alu lui Isachiu Angelu asupr'a Romaniloru. De unde se sî gati mai vêrtosu de câtu alte ori. De pretotindenea strinse legiuni nóue de ostasi grecesci, sî de pre la altii inca capetá nu pucinu ajutoriu, ba sî de la socrulu seu regele Unguriloru, carele erá Bel'a alu treilea, castigá osti de ajutoriu. Deci avendu óste bine intarita, cu bani inca se gati bine, că luá 15 mági de auru sî de argintu mai susu de câtu 60 de mági, asiá cu tóte bine intaritu, in lun'a lui Martiu ese d'in Tiarigradu cu inim'a asupr'a Romaniloru tientita sî invêrtosiata, câtu nu altu-mintrea,^v fàra dupa ce vá concení pre Romani, sè se întórca acasa la Tiarigradu. Ci sî atunci portara invíngere Romanii asupr'a Greciloru.⁷⁾

Note la capu XIV.

¹⁾ Διαδεχεται δὲ τὴν ἡγεμονίαν ὁ Καῖσαρ Ἰωάννης ὁ Καντακοῦζηνός, γαμβρός ὢν τῆς Βασιλέως ἐπ' ἀδελφῆς . . .

ὄθεν καὶ τὰς βαρβάρους οὐ Καῖσαρ θανάτων ἐν ὄρεσι διάγειν, καὶ μὴ εἰς τὸν κάμπον κατέρχεσθαι, μὴ διαλογισάμενος, ὅτι διὰ τὴν αὐτῶν ἀγάπανσιν καὶ ἀσιγίαν ἐν τοῖς τοῖστοις ἐυρίσκονται ὄρεσιν, ἀλλὰ δειλίαν τῶτο κρίνας αὐτῶν, μέσον τῆ κάμπου ἐποίησε τὰ ἀντὶ κατανοτόπια, μήτε φυλακὰς ἔχων ἀκροβείας, ἢ βίβλας, μήτε μὴν βάλλων χάρακα. Νυκτὸς ἔν αὐτῷ οἱ βαρβαροὶ ἐπιθέμενοι, μόλις αὐτὸς διασώζεται, καὶ τὸ εὐαγεῖν πολυτρόπως ἐκάκωσαν, οἱ μὲν γὰρ ἐξ αὐτῶν ἐν ταῖς τένταις κείμενοι, ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν καταλαμβανόμενοι ἐφορέοντο. Οἱ δὲ ἀναρμάτωτοι φέροντες, ἐξώροντο. . . . Νικηθέντων ἔν τῷ τῶν Ῥωμαίων καὶ φευγόντων, ἠρπάγησαν παρὰ τῶν βαρβαρῶν αἱ κατῆναι πάσαι, καὶ τὰ χρυσοῦφῃ ὄρα τῆ Καίσαρος, τὰ μετὰ τῶν γεραίων χρωμάτων σεσημειωμένα καὶ τὰ γλάμαλα, ἃ τινὰ καὶ ἐνεδύσαντο ὁ Πέτρος καὶ ὁ Ἀσαν προπορευόμενοι ἐμπρόσθεν τῆ στρατῆ αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τὸν κάμπον ἔκτοτε κατελήθοντες, τὰς τέντας αὐτῶν, ἐκεῖ ἐσησαν καὶ κατεσκήνωσαν. Et in eius locum Ioannes Cantacuzenus Caesar, qui Imperatoris sororem in matrimonio habebat, sufficitur, . . . Cum autem barbaros vitata planicie in montibus se tenere andivisset, non cogitavit illos reficiendarum virium causa; et quo tuitores sint ibi commorari: sed id factum timiditatem interpretatus, in medio, campo castra posuit, neque custodiis neque excubiis accuratioribus usus, neque vallo communito. Itaque noctu a barbaris oppressus, vix evadit, exercitu variis modis afflicto. Nam alii iacentes in tentoriis occidebantur, alii inermes in fuga capiebantur. . . . Romanis ita victis et fugientibus, omnia tabernacula sunt direpta, et vexilla capta, et aureae Caesaris vestes ferrugineo colore interpunctae: quas Petrus et Asan induerunt, ante exercitum incedentes, et tabernacula sua in planicie fixerunt. Nicetas Choniates in Isaacio Angelo Lib. 1. cap. 6.

²⁾ Καὶ τις ἐυζωνος ἐρίσεται ἀνὴρ, τὸ τῆς ἀγγελίας ἔχων ἐπὶ τῆ προσώπῃ κακῶν, καὶ ἔλεγε τὸ πνεῦμα συγχάνως ἀνακαλέμενος. ἀρχὴ πᾶ μετ' ἀμαλωσίας τὸ ἀντίπαλον ὑποζρέφειν, ἀνεμμένην τὰ πλείσα τὴν πορείαν κατ' ἄμφω ποιέμενον, ὅτι τε εὐδὲνα ἔώρακεν ἀντίμαχον, καὶ ὡς ἐμφορτον παμπόλλον λῆσμων. ἀντίκα γὰρ εἰς ἠγμιόνας τὸ συνὸν ἐκείνην εὐαγεῖν, καὶ σχῆμα παρατάχους θέμενος, ὥσδεον ἐκείνην ἦν ὁδοιπορεῖν ἐλέγετο τὸ πολέμιον. ἐπεὶ δὲ εἰδομέν τε καὶ ἐθέαθημεν (συναπόδημ γὰρ καὶ αὐτὸς Βασιλεῖ ὑπογραμμάτων) οἱ μὲν Σκόθαι καὶ Βλάχοι τὴν λείαν παραδόντες τισὶν ἐξ αὐτῶν μοίραις, ἐκέλευσαν τὰς ἐπιτομωτέρας ἐναλέγεσθαι τῶν ὁδῶν, καὶ τὴν πορείαν ἐπιτένειν, ἕως ἂν ἐφάψωνται τῶν ὀρειῶν. οἱ δ' ἄλλοι συζαφέντες, εὐδελῶς τὰς κατ' αὐτῶν ἱππαζόμενας

Ρωμαίους, καὶ τὸν πάτριον αὐτοῖς καὶ ἡθάδα τρόπων μαχόμενοι, ἐπιόντες ἠρίεσαν βέλεμνα, καὶ δόρασι προσεπλέκοντο, μετὰ βραχὺ δὲ μεταβαλόντες τὴν ὁρμὴν εἰς φυγὴν, καὶ καταδιώκειν ὀπίσω σφῶν ὡς φυγᾶδων τὸ ἀνθιζόμενον ἐρεθίζοντες ἄνθις ὡς ἐδὲ πτηνὰ τὸν ἄερα τέμνοντα, τὰ νῶτα εἰς τὴν τῶν ὕψεων μετατιθέμενοι χώραν ἐνώπιοι τοῖς ἐπιῶσιν ἐμιάχοντο, καὶ πολλῶ γενναϊότερον συνεπλέκοντο καὶ τῶτο πολλάκις πεποιηκότες, ὡς ἤδη τῶν Ρωμαίων ἦσαν ἐπικρατέστεροι, ἐκείτ' ἐμμένοντο τῶν ἐλίξων, ἀλλὰ τὰ ξίφη γυμνόςαντες, καὶ τινα βοήν ἐκπληκτικωτάτην ἐκοήξαντες, μικρῶ καὶ ἐννοήματος τᾶχιον Ρωμαίοις ἐνέπεσον, καὶ τὸν μαχόμενον ὁμοίως καὶ τὸν δειλαινόμενον καταλαμβάνοντες ἔξεθέριζον. *Mali nuncius adest, homo quidam expeditus, qui spiritu ex festinatione subinde interrupto, nariat, hostes non procul inde cum praeda reverti, ac pedetentim fere incedere, quod et nullum hostem invenissent, et manubiis onusti essent. Quare statim exercitu inter duces distributo, et acie instructa, eam viam institit, qua incedere hostes ferebantur. Quos ubi vidimus, et vicissim conspecti sumus (nam et ego Imperatorem pro scriba comitabar) Schythae et Blachi, praeda cohortibus aliquot suorum tradita, eos compendia itinerum sectari, et accelerare dum montana attingerent, iusserunt. Reliqui conglobati, Romanum equitatum intrepide exceperunt, patrio ritu pugnautes. Nam cum accederent, sagittas conjiciebant, et hastis congregiebantur. Paulo vero post impetu in fugam converso, hostibus ad persequendum irritatis, rursus instar volucrum subito reversi adversa fronte multo fortius dimicabant. Quo saepe facto, cum iam superiores essent, omissis illis anfractibus, gladios strinxerunt, et horribili clamore sublato, dicto citius in Romanos irruerunt, et pugnautes et fugientes ex aequo occiderunt. *Nicetas Choniates*. in *Isaacio Angelo* Lib. 2. cap. I.*

Ἡοὶ φανέντι ἔξεισιν ἄνθις, καὶ μέτεισι τὲς Μυσοῦς· Ὀλες ἐν μῆνας τρεῖς ἐξηγνηκᾶς, καὶ περὶ τῆς φρερίας κατασχεσιν ὁ Λοβιζῶς ἐπικέκληται, πλεῖσα πεπονηκῶς, ἀτελες τὸ ἐγχείρημα καὶ πάλιν ἀπολιπὼν, ἐκεῖθεν μεθίσταται, καὶ τὴν Βασιλίδα τῶν πολέων εἴσοισιν. *Veris initio rursus contra Mysos egressus. et tribus integris mensibus in obsidione Lobizi casteli frustra cum maximo labore consumptis, infecta re domum rediit, Nicetas Choniates* in *Isaacio Angelo* Lib. 2. cap. 1.

Ὡς δὲ κατὰ δύσιν χειρόνος εἶχον αἰεὶ, καὶ οἱ Βλάχοι ληϊζόμενοι μετὰ Κομάνων, καὶ δρῆντες τὴν ὑπὸ Ρωμαίους, ὑπῆρξαν συνεχῶς, ἔξεισιν ἄνθις ὁ Βασιλεὺς κατ' αὐτῶν καὶ δὴ τῆ Αἰγιάλον παραλάξας, ἐκπεριελευσε ὡς τὸν Αἴμον εἰσεισι. Μῆδέν τι δὲ ἔχων παρθεσίας Βασιλέως ἄξιον διαπραξασθαι, δυνά

μησὶ τὴν ἐκστρατείαν ἀφώρισε. — — — Τὰ μὲν ἔν προπορευθέντα παρήλθοσαν ἀμαχοί, μὴ πω τῶν Βλάχων ἀπληρηκότων κατὰ τὰ ρεῖα τῆς ὁδοῦ, καὶ ἄλλως δὲ κρινάντων ἐπιεικῶς ὠφελίμων, τὰς πρώτας παρίοντας σφᾶς τῆς Φάλαγγος, καθὸ πάρεσι Βασιλέυς, καὶ ἡ τότε θεραπεία, καὶ ὁπόσον ἀντιῶ κατὰ γένος ἐπίσημον προσερέπεται, καὶ ἔκ ἐψένσθησαν τῶν κατὰ σκοπὸν. Ἐπειδὴ γὰρ προχώρησεν εἰς πολὺ τὰ χαλεπῆ, ἐκείναις τόποις, καὶ μηδαμῶς διάφειξιν ἔχοντος ὁ Αυτοκράτωρ, οἱ Βάρβαροι τηκάντα μετὰ πλείους ομάδας ἐπέθειτο ἀλλ' ἔδ' οἱ τὰ περικῆ στρατεύματος Ρωμαϊκῆ ἐπὶ τέτοις ἡμέλαις, ἀλλὰ καὶ ἀντοὶ μὴ ἐγκυκλωθῆναι σπέντοντος, πρὸς τὸ ἀναντες ἐφορημῶντες τὰ χωρὸς ἀνέσπελλον, εἰ καὶ πονήτως μάλα καὶ ἐπικινδύνως τὰς ὑποκατιότηας τῶν ἀκρωρειῶν βαρβάρους, ὡς δ' ἔβη ἀζοντο τῇ πλήθει, καὶ τοῖς ἐπικυκλωμένοις λίθοις κακῶς οἱ Ρωμαῖοι ἔπαχον, ἐνεδίδοσαν εἰς τροπήν, ὡλήν ὑφειμένους, καὶ τότε, ἔδ' ὑπεράγαν, καὶ τότε ἔκ ἐπὶ πολὺ, τὸ γὰρ αἰετι τὰς ἀλλοθρόους πλεονεκεῖν, ἐπιβριθοτάς τε καὶ κατὰ πλείονας ἐγκειμένους, ἐπικατέβαλε σφᾶς ἀκόσμως τῇ στρατιᾷ. τὸ δ' ἀπὸ τᾶ δε συγχύσεως γινόμενοις, καὶ πάντοι σώζειν ἑαυτὰς προθεμένων, ὡς θρέμματα κατακλεισθέντα σιγῇ κατήγαζον οἱ πολέμοι τὸν ἐπικαταλαμβανόμενοι, καὶ ἂ εἰ τὰς ἐν κέραιν ἔκτεινον, ἀμύνων δὲ ἔδειξ ἦν, ἔδ' ἠδύνετο. Βασιλέυς δὲ αὐτός ὡς ἐν ἄρχει μίσηος ληρηθεῖς, πολλάκις μὲν ἀπώσασθαι τὸ καθ' αὐτῶν ἐπιὸν ἀπεπειράσατο βαρβαρον, σὺν δὲ τῷ μηδὲν ἀνύειν καὶ τὸν τῆς κεφαλῆς ἀπεβάλετο Κάσιν. Πολλῶν δὲ καὶ στρατιῶν συνειλεγμένων περὶ αὐτὸν, καὶ πολλὰ μὲν ἀνηρηκότων ὑποζύγια. ὡς δὲ φρασι καὶ στρατιώτας Ρωμαῖους, ὁπόσοι τῇ παρόδῳ διὰ τὴν συμπύλησιν παρίζαντο, ἔτωξ ἀντιῶ ἢ ἔξοδος διηρημάρισο, καὶ σέσωσο μόνος ἄτροτος ἀπολωλότων πολλῶν. Ut autem res Occidentis subinde in pejus ruebant, et Blachi cum Comanis Romanas provincias ferro et igni vastabant: Imperator iterum egressus, Anchialo praeterita, per ambages Haomum montem adit. Sed cum nihil sua praesentia dignum gerere posset, bimestri tempore eam expeditionem circumscripsit, — — — Ac antegressae Legiones citra dimicationem e faucibus illis evaserunt, quod Blachi nondum eo pervenerant: et e re quoque sua esse judicarunt, ut primis neglectis, mediam phalangem, in qua esset imperator, ejusque ministri, et reliqua nobilitas, aggrederentur, nec opinione sua sunt decepti. Nam ut in faucibus illis, fugae nullum spatium relinquentibus longe processerat, tumultuosissimam pugnam cient. Neque Romanus peditatus segnior, ne circumveniretur, in arduum tendens, barbaros cum labore et periculo e cacuminibus descendentes reprimebat. Sed cum multitudine telorum et devolutis saxis urgerentur,

fugae se paulatim et quasi dissimulanter initio manderunt; donec barbaris majori subinde successu et inpetu irruentibus perturbati, effuse fugerunt de sua quisque tantum salute sollicitus, et velut pecudes in stabulo conclusae, defendente nemine caeduntur. Imperator vero tanquam in mediis cassibus irretitus, saepe quidem irruentes in se barbaros propulsare conatus, praeterquam quod nihil profecit, etiam tegumen capitis, quam Casin vocant, amisit. Sed cum multi fortissimi viri circa eum conglobati, multa jumenta, et nonnullos etiam ut ferunt Romanos milites progressioni obstantes occidissent, evadendi facultatem habuit: et multis interfectis solus vulnerrum expers conservatus. *Nicetas Choniates* in *Isaacio Angelo* Lib. 3. cap. 3.

5) Οἱ μὲν τοι Βλάχοι τῷ ἄ εἰ νικῶν Ρωμαίους ἀφραζόμενοι, καὶ πλεον ἄβρον καὶ παντοῖον ὄπλισμόν ἐκ τῶν Ρωμαϊκῶν λαφύρων περιβαλλόμενοι, ἀκατάσχετοι τῶ λοιπῶ τοῖς ὄσμαῖς ἐζηόνεισαν, καὶ ἐκέτι κόμιας καὶ ἀγροὺς ἐληΐζοντο ἐπιόντες, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ἐνπύργων ἐφωπλίζοντο πόλεων τὴν τε ἐν Ἀρχιάλων ἐξεπορθήσαν, καὶ τὴν Βάρναν παρεσήσαντο, καὶ κατὰ τὴν Γοιάδιτζαν ἀφικόμενοι ἢ ἐξιν ὁ πάλαι λεγομένη Σαρδικῆ, τὸ πλεον αὐτῆς μέρος ἠράμισαν, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Στέμπιον τῶν ἐνοικάντων ἐκενωσαν ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Νῆσον ἀφικόμενοι, λείαν κἀκείθεν, ἐκ ολίγην ἀνθρώπων τε καὶ ζῶων ἐπεσπασαντο. Enimvero Blachi crebris victoriis elati, et ex Romanorum spoliis magnas opes et omnis generis arma consecuti, deinceps nullo modo cohiberi potuerunt: nec iam villas et agros passim populabantur, sed munitas etiam urbes invadebant. Anchialum quidem vastarunt, Barnam subegerunt, et Triaditzae, que olim Sardica dicebatur, maiorem partem deleverunt, Stumpio cives exegerunt. Niso quoque non parvam hominum ac pecorum praedam abegerunt. *Nicetas Choniates* in *Isaacio Angelo* Lib. 3. cap. 4.

6) Μὴ φέρειν γὰρ ἔχων τὰς μετὰ Σκυθῶν ἐπιρομᾶς καὶ λησείας τῶν Βλάχων. — — — ἔγνων καὶ πάλυ δι' ἑαυτῶ κατὰ τῶν αὐτῶ πάλων ἐξενέγκασθαι πόλεμον. Nam cum Blachorum cum Scythis incursiones et latrocinia ferre non posset, — — — denuo suo ductu suisque auspiciis arma hostibus inferre statuit. *Ibidem*, cap. 8.

7) Συλλογαὶ ἔν καὶ ἀπογραφαὶ τῶν Ρωμαϊκῶν ἐγίνοντο στρατευμάτων, ἐκ ἀχρεῖον δὲ καὶ τὸ μισθοφορικὸν συνελέγετο. πέμψας δὲ καὶ πρὸς ἐκείνω πειθερόν τὸν ρηγα τῶν Οὐγγῶν, δι' ἐπικέρων ἠπέιτο σύναρσιν. Ο δὲ ἀσμένως ἐπαρῆ. ξειν ἐπένευσε, καὶ διὰ τῆς Βιδύνης ἐκπέμψειν ἴλας συνέθετο στρατιώτιδας. Ἀποχωρῶσαν ἔν τὴν τῆ στρατωδέδε ξυλλογὴν ἐργασάμενος, καὶ

ὠέντε μὲν πρὸς τοῖς δέκα Χρυσίαις ἐνσκευασμένοις κεντηνάρια
 ἀργυρία δ' ἑδὲν θέμενος ὑπὲρ τὰ ἑξήκοντα, καὶ ἑτεράττα τῆ
 σρατια ἐφοδιάσασίμενος χρήσιμα, κατὰ τὰς Μαρτίαις ἡμέρας τῆς Βα-
 σιλίδος τῶν πόλεων ἔξεισιν, ἀφίεις ἑαυτὸν Θεῶν, καὶ κατὰ
 τῶν βαρβάρων ζηρίξας τὸ ἴδιον πρόσωπον, καὶ θεὸς ὡσεὶ πύτ-
 ραν αὐτὸ σρεαάν, καὶ ὄρος τῆς ἐπαναστροφῆς θέμενος, τὸ πέρασ
 τῶν ἐργῶν ὦν χάριν κατὰ τῶν ἀποστατῶν ἐξεσράτευεν. — —
 Καὶ ὁ μὲν ἀπαίρει τοιστον τρέφων τὸ πρόθυμον, καὶ δμῶσε
 τῆ ἀκμῆ τῆ κινδύνα χωρῶν ἢ δὲ ὑπερκειμένη πάντων χεῖρ
 καὶ ῥοπή ἐτι ἢ ὑψηλῆ εἰδ' ὁ τῆ κρείττονος ἀπεσράφη θυμῶς,
 ἃς ἔδειξεν, ἐπὶ πάνιν οἷς Βλάχοι κραταιωθέντες προσηγωνίσαντο.
 Colliguntur et conscribuntur ubique Romanae legiones, neque
 parva auxilia conducuntur. Implorat et soceri sui Hungariae
 regis opem, et facile impetrat, ut is se per Bidynam auxili-
 ares turmas missurum polliceatur. Igitur justo exercitu mu-
 nitus depromptis auri XV. et argenti amplius LX. centenariis,
 caeterisque rebus idoneis instructus, omnibus negotiis suis
 Deo permissis, mense Martio urbe egreditur, animo contra
 barbaros intento et obfirmato: reditus vero non alio termino
 praefixo, nisi ubi ea confecisset, propter quae expeditionem
 instituisset. — — Quo animo et consilio cum ad summum
 discrimen pergeret Dei manus et potestas adhuc excelsa
 erat, neque numinis ira placata: ut eventus docuit, Blachis
 victoriam contra nos adeptis. *Ibidem.*

C A P U X V .

Statulu Romaniloru celoru de preste Dúnare dupa Isachiu Angelu.

§. 1.

In dñele lui Alessiu Comnenulu imperátului grecescu.

Alessiu Comnenu, fratele lui Isachiu Angelu, dupa
 ce a scosu ochii fratelui seu Isachiu sí a apucatu scep-
 trulu imperatíei grecesci, vediendu, cá nici o potere
 nu este asupr'a Romaniloru, tramitiendu, cumu scrie
 Nicet'a Choniate in Alessiu Comnenu cartea I. capu
 4., soli la Petru sí la Asanu, i-au poffitu de pace. Ci,
 fiindu-cá Romaniloru nu le pasá nemicu de Greci, res-
 punsu asiá trufasiu sí cumplitu dederu imperatului
 Greciloru sí tocméla cá aceea de pace poffira, carea

erá de neonóre Greciloru sî nesuferită. Pentru aceeaá desiérta fù solí'a imperatului Alessiu Comnenu, cu carea doria cá se fáca pace cu Romanii. ¹⁾

Ba inca, întârdîindu imperatulu la resaritu, Romanii nevalira in hotarulu Bulgariei de cátra Serre sî invingundu óstea grecésca prinsera pre ducele Alessiu Aspietu, sî multe cetáti au luat, cari intarindu-le, cu nenumerate prede se întórsera acasa. ²⁾

De unde imperatulu, pentru cá se nu sè mai in-temple unele cá aceste, insu-si pre Isachiu Sebastocratorulu gínerele seu cu mari osti lu mená asupr'a Romaniloru. ³⁾ Ci Asanu inbarbatandu pre Romanii sei cu mare indrasnire tuná in tienuturile cele de cátra Strimonu sî de cátra Amfípolu. ⁴⁾ Carea audiendu Sebastocratorulu: neispitindu mai nainte poterea Romaniloru, dandu cu bucinu semnu de resboiu, elu antáiu intr'armatu se sui pe calu sî aruncá suliti'a asupr'a Romaniloru, cá candu ar esí la venatu de cerbi seau la o jocaria. Deci mergundu totu in fuga cá la 30 de stadia, sî intr'atát'a ostenindu sî calarimea sî pedestrimea, câtu in tempulu bataii nu erá neci de o tréba. Apropiindu-se de óstea Romaniloru, partea cea mai mare a' óstei acestei-a, erá pusa in panda. La care insielatiune neluandu aminte Isachiu, Sebastocratorulu, sperandu, cá de buna séma vá invinge pre Romani, nebunesce da nevala asupr'a loru. Éra Romanii scolandu-se d'in panda Sebastocratoru se aflà in latiu, sî multi d'in ostasii sei pierdiendu, sî elu fù prinsu de unu Schitu, carele vrù sè-lu ascunda cu sperare cá ducundu-lu la tiér'a sa vá dobandi multi bani d'in rescumperarea lui. Ci, facundu-se veste, cá Sebastocratoru e prinsu sî facundu-se cercare, lu aflara sí-lu dusera la Asanu. Cei alalalti Greci, carii nu au cadiutu acolo, spaimentati slobodiendu caii la fuga, au scapatu in cetatea Serre. ⁵⁾

Dupa invíngerea acést'a asupr'a Greciloru portata, cumu scrie Nichet'a Choniate in Alessiu Comnenu cartea I. capu 5., incetá sî Asanu imperatulu Romaniloru ce-

loru preste Dúnare a traí, dupa ce nótte ani întregi, cumu scrie Giorgiu Acropolit'a in istori'a sa capu 12. a imperatîtu. Inse nu mori mórte firésca, ci pre cumu acolo-si scrie Nicet'a, fù omoritu de Ivancu, carele cumu marturisesce Acropolit'a in mai susu aretatulu capu, a fostu veru primariu lui Asanu.

Dupa mórtea lui *Asanu* imperatî frate seu *Petru*. Ci sí acestu-a, cumu scrie Nicet'a acolo-si capu 6., nu multu tempu dupa aceea asémene de unu Romanu fù omoritu. Sí asiá (acolo-si scrie Nicet'a) apucà imperatî'a Romaniloru pre man'a fratelui alu treilea *Ioanu*, pre carele mai nainte l'a fostu primitu Petru langa sine partasiu imperatîei. Acestu *Ioanu*, frate alu lui Petru sí alu lui Asanu fusese tienutu la imperatulu *Isachiu* Angelu zalogu, ci de acoló apoi a fugitu. Acestu-a nu fù mai blandu a pradá sí a necasí pre Greci, carii neci o invîngere nu potura se póрте asupr'a Romaniloru, pre cumu acolo-si scrie Nicet'a.⁶⁾

Éra Ivancu ucigatoriulu lui Asanu fugindu la imperatulu Greciloru, lu indemná pre imperatulu, cá sè tramita pre óre-care cu ostile grecesci asupr'a Romaniloru, carii cu ajutoriulu lui tóta Messi'a éra-si o voru capetá. De unde imperatulu tramisa pre Manuilu Camiti'a protostratorulu cu potere. Acestu-a pornindu de la Filipopulu cu óstea grecésca, nu intrase bine in hotarale Messiei sí fù silitu a se întórce inapoi. Pentru cá turburandu-se ostasii greci sí întrebandu unde i duce pre ei sí asupr'a cui trebue sè se ostésca, au nu de multe ori, dísera, amu trecutu noi aceste cài muntenesci sí intru atât'a nemicu nu amu ispravitu, câtu mai toti amu peritu? Intórnate dara, intórnate sí ne dũ inapoi acasa. Afara de aceea cadiendu frica fãra de veste preste d'insii, cá candu i-arú imbuldí d'inapoi Romanii sí cu totu feliuulu de arme aru aruncá in d'insii, fugira mancandu pamentulu. Aceea-si ispití éra-si insu-si imperatulu sè faca cu mai mare óste, si neci elu nu ispraví nemic'a.⁷⁾ De aceea nímene, díce acolo-si Nicet'a,

nu p^ote numerá incursale si relele ce facura Greciloru Schithii si Rom^oni^oni. Pustiirea tienuturiloru muntelui Emu invecinate, predar^oea Macedoniei si a Traciei, de c^otu t^ote statuele si tablele mai chiaru, si de c^otu ori ce istoria mai resfiratu ar^ota ce s'a facutu.⁸⁾

Dupa aceea imperatulu Alessiu Comnenu, cum^o scrie Nicet'a Choniate in Alessiu Comnenu, cartea II. capu 3., era-si porni d'in Chipsele, ca se de ajutoriu orasialoru celoru d'in Traci'a, cari le predau Rom^oni^oni si Schithii: si mai v^ortosu ca se prinda pre *Crisiu*, seau incai se impedece incursale lui, cari pe ascunsu le facea in tienutul^o Serreloru. Crisiu acestu-a era Rom^onu, omu micu de statu, carele nu a vrutu se ste cu Petru si cu Asanu atunci, candu se sculara acestia cu Rom^oni^oni asupr'a Greciloru, ci d'in contra, facendu legatura cu Grecii, cu cei cinc^o sute de ostasi ce avea se ostia asupr'a Romaniloru celoru ce erau cu Petru si cu Asanu. Ci nu multu dupa aceea, avendu Grecii prepusu asupra lui, cumu ca este plecatu spre Rom^oni^oni si ca vrea se se faca craisioru, lu prinsera. Dupa aceea liberandu-lu imperatulu d'in inchisore, lu rendu ca se apere Strumiti'a. Ci elu insielandu pre imperatulu si cuprinse ste cetatea aceea, de unde multu necas^o pre invecinatii Greci. Deci asupr'a acestui-a cu oste multa mergundu d'in Chipsele imperatulu si uemic'a ispravindu se intorse la Tiarigradu.⁹⁾

Crisiu Romanulu facendu Strumiti'a a' sa; cuprinse si Prosac'a, cetate tare forte. Intru acest'a si asiedia scaunu regescu. Deci de isnovu imperatulu Alessiu Comnenu, pre cumu acolosi scrie Nicet'a cartea III. capu 1., d'in Chipsele mergundu la Tesalonic'a, pornesce cu resboiu asupr'a lui Crisiu la cetatea Prosac'a. La care cu multa ostenela batendu, pre urma inceta. Ca Rom^oni^oni nu numai fandacuri d'iu masine manandu, ci si petri mari slobodindu deasupra in contr'a Greciloru, forte amaru i necasiu pre Greci si i omoriu; ba si pre ascunsu esindu noptea d'in cetate, masinele Greciloru le resi-

piau. Sî pre urma străgile spaimantată de Romani rupsera fug'a la cortulu protovestiarului Ioanu, carele desceptandu-se d'in somnu sî elu infricosiatu intinse fug'a, câtu sî papucii cei verdi carii sunt semnu diregatoriei de protovestiaru, cu tôte cele alalte ale lui remasera prêda Romaniloru, sî asia tóta nôptea aceea Romanii risera sî-si batura jocu de trebile Greciloru. Afora de aceea slobodiendu de asupr'a buti gôle in diosu, cu sunetulu caror'a ne sciindu ôstea grecêsca, in tempulu de nôpte, ce este aceea, o spariáu. De unde nepotendu imperatulu face alt'a nimic'a cu Romanii: fece pace cu acea tocmêla cu Crisiu, cá Strumiti'a sî Prosac'a cu invecinatele tienuturi sè fia ale lui Crisiu, sî macaru-câ Crisiu avea muiere, i fagadui, că i vá dá un'a d'in rude-niele sale muiere, pre cumu intorcundu-se la Tiarigradu, i sî tramise fêt'a protostratorului ce erá despartita de barbatu, cu carea se cununa Crisiu ¹⁰⁾ sî remase la Prosac'a craisoru.

Romanii cei de la muntele Emu cu Cumanii, adeca cu Romanii cei d'in tiér'a romanêsca, pre carii Nicet'a Choniate in tóta istori'a sa mai totu Schithi i numesce, de nou nevalindu in Tráci'a, o predéza sî se intorcu de acolo senatosi. Atunci, dice Nicet'a Choniate in Alessiu Comnenu cartea III. capu 5., póte aru fi ajunsu Romanii cu Cumanii la pórt'a Tiarigradului, de nu aru fi intratu spre ajutoriulu Greciloru Rusii in tiér'a Cumaniloru cá sè o predeze. Carea audiendu Cumanii, au trebuitu sè lase pre Greci sî sè se întórca a-si aperá tiér'a loru.

Inse Ioanu, fratele lui Petru sî alu lui Asanu sî imperatu Romaniloru celoru d'in Messi'a, cumu acolo-si capu 7. scrie Nicet'a, cu ôste mare sî bine intrarmata, esindu d'in Messi'a, dá asupr'a cetătii celei vestite Constanti'a d'in tienutulu Rodopei, carea fâra neci o greutate o sî cuprinde: sî respindu-i murii, in vinerea Pasciloru cu de adinsulu bate la cetatea Varn'a.

Ci fiindu-că cei ce tieneáu cetatea mai toti eráu prea vitegi barbati, Latini de neamu, cu mare vèrtute stáu in contra. Deci Ioanu fece o masîna mare in patru muchi, cu carea apropiind'o la murii cetâtii, pana in trei dîle castigâ Varn'a.¹¹⁾

Acestu Ioanu, cumu scrie Georgiu Acropolit'a in Chronic'a cea scurtata capu 13, multe rele a facutu sî Greciloru sî insu-si Italianiloru. Că erá dîce imperatu Bulgariloru atunci, candu fî predátu Tiarigradulu.¹²⁾

Lîpsese de isnovu sè insemnâmu aci, că *aceia* ce se sculara asupr'a lui Isachiu Angelu imperatului Greciloru, *de la muntele Emu, au fostu Romani*, nu Bulgari. Că Nicet'a Choniate, carele d'in inceputu a fostu facia, cá notariu alu imperatului, in resboiulu ce-lu avura Grecii cu Petru sî cu Asanu sî cu cei alalti locuitori de la muntele Emu, chiaru desclinesce pre Bulgari de Vlachi, adeca de Romani, sî dóne neamuri aréta, a fî fostu Vlachi sî Bulgarii. Pre Vlachi i numesce sî Missi, éra Bulgariloru neci odata nu le dâ numele acestu-a in istori'a sa. Ba sî tienutulu acelu-a, unde locuiau Romanii *aceia*, ce s'au scolatu asupr'a Greciloru sî au facutu acele mari invingeri, ce le scrie elu, inca-lu numesce *Messi'a*. Ba, necum sè fî fostu Bulgari *aceia*, ce se scolare de la muntele Emu asupr'a Greciloru, ci neci ostasi sè fî fostu vr'unii d'entre Bulgari candu-va intre locuitorii cei d'in muntele Emu, in tóta istori'a sa nu anumesce Nicet'a, ci singuri Romanii, pre carii acumu i numesce *Vlachi*, acumu Missi, dîce, că au fostu in óstea *aceia* in totu tempulu acelu-a sî ajutoriu au avutu de la Cumani, adeca de la Romanii cei d'in tiér'a romanésca. Éra scrietorii grecesci cei alalti, carii târdîu dupa Nicet'a Choniate au scrisu, seau nesciindu lucrulu acelu-a bine, seau ne vrendu a face osebire intre desclinitele neamuri ce eráu in Bulgari'a, nu cu numele neamului, ci dupa numele tierei Bulgariei pre *aceia*, ce se scolare atunci asupr'a Greciloru sî-si facura imperatiá desclinita de imperati'a Greciloru, i numescu Bulgari, pre

cumu candu' aru chiamá nescine pre Rusii cei d'in Ungari'a Unguri dupa numele tieriei unguresi, intru carea locuescu. Deci, candu dice Georgiu Acropolit'a in istori'a sa (intru carea neci odata in treb'ac acést'a nu numesce pre Vlachi) Bulgaru ori Bulgari, totu deaun'a trebuie a se intielegé Romanii, éra nu cei de neamu Bulgari; pentru aceea candu dice laudatulu Acropolit'a, cá Ioanu a fostu imperatu Bulgariloru, nu se intielege, cá acelu-a a fostu numai celoru de neamu bulgaru imperatu, ci se intielege a fi fostu imperatu locuitoriloru Bulgariei, între carii d'in dílele lui Isachiu Angelu imperatului de la Tiarigradu capetenie au fostu Romanii. Romanii facura sí-si intemeiara acést'a imperatíá d'in Bulgari'a, carea pana la venirea Turciloru vecú.

§. 2.

Latinii iau Tiarigradulu.

Cumu scrie Acropolit'a in istori'a sa capá 2., Alessiu fetiorulu lui Isachiu Angelu nepotendu suferí acea mare nedreptate, cá Alessiu Angelu seau Comnenu sco-tiendu ochii lui Isachiu Angelu, carele i erá frate bunu, apucá imperatíá Tiarigradului, a fugitu la Rom'a sí cadiendu la petiórele patriarchului Romei vechie, s'a ro-gatu, cá sè-i dé óste cu alu careia ajutoriu sè póta luá de la unchiulu seu parintiésc'a imperatia. Eráu atunci in Itali'a mai din multe neamuri adunati ostasi gatiti la merge cá sè scóta Ierusalimulu de sub man'a Agareaniloru. Patriarchulu sí de mil'a tenerului sí pentru cá acestu-a mari promisiuni faceá i dede mai susu dis'a óste, cu carea ajungundu la Tiarigradu, dupa multe vorbe fù primitu de Greci imperatu, fugindu Alessiu Comnenu de fric'a Latiniloru. Ci in scurtu tempu acelu-asi Alessiu fetioru alu lui Isachiu fù omoritu de Greci. De unde óstea latinésca sí pentru acea tirania maniandu-se, sí pentru-cá cele ce fagaduisse acestu-asi Alessiu sè le póta castigá, prindu a bate la cetatea Tiarigradului, carea in anulu de la zidirea hmei 6711 o sí luara sí

pusera d'între ai loru acoló imperatu pre Balduinu Flandru.

§. 3.

Resbolulu lui Ioanu imperatului Romaniloru ou Balduinu Flandru imperatulu Tiarigradului.

Scrie Acropolit'a in istori'a sa capu 13. cà cuprin-diendu Italianii tóta Macedòni'a, imbiara pre cetatianii cei d'in Adrianopolu, cà sè se dé sí ei sub domnirea loru. Ci cetatianii acestia neci cumu nu vrura jugulu Italianiloru sè-lu primésca pre grumazii loru. De unde Italianii cu imperatulu Balduinu se sculara cu resboiu asupr'a Adrianopolitaniloru. Acestia vedindu-se strem-torati, tramisera soli la Ioanu imperatulu Romaniloru cu rogare, cà sè le dé mana de ajutoriu sí sè-i scape d'intru aceea mare nevoia. Nu lipsi Ioanu a alergá spre ajutoriu càtra Adrianopolu, unde lovindu-se óstea lui cu a'lui Balduinu, remase invinsa óstea lui Balduinu sí Balduinu fù prinsu viu sí adusu la Ioanu. Acolo-si díce Acropolit'a, cà Ioanu imperatulu Romaniloru ta-îndu capulu lui Balduinu sí scotiendu cele d'in lon-trulu lui, lu infrumsetià de tóte pàrtile sí se indatiná a bé d'in elu ca d'in paharu. Ci fiindu-cà Nicet'a Chonicate, carele pre largu spune lucrulu, nemic'a nu amintesce despre acést'a, sí Acropolit'a inca díce numai, cà e veste sè fí facutu Ioanu acestu lucru cu capulu lui Balduinu; neci o cauza nu avemu a crede cà Romanulu Ioanu sè fí beutu d'in capulu lui Balduinu imperatului de la Tiarigradu. Totusi fóra îndurare lu lipsi Ioanu pre Balduinu d'in lume. Cà, dupa marturisirea lui Nicet'a Choniate in Balduinu Flandru capu 10., Balduinu fù in prinsóre la Târnov'a lungu tempu sí maniandu-se Ioanu imperatulu Romaniloru fórté tare, pentru cà Alessiu Aspíet'a a fugitu la Latini, sco-tiendu pre Balduinu d'in temnitia, i taià petiórele de-prin genunchi sí manele d'in cotu sí-lu aruncà intr'o vale, unde a treia dî morindu se fece mancare paseri-

loru. Precumu se culege d'iu cele ce acolosi scrie Nicet'a, se vede, că unu anu sî patru lune fû tîenutu la inchisóre Balduinu. Că, dîce, că Latinii unu anu sî patru lune tîenura imperatî'a fâra de imperatu, nu vrura a pune altu imperatu, pana nu au auditu adevëritu, că Balduinu a moritu.

§. 4.

Mórtea lui Ioanu imperatului Romaniloru.

Dupa ace'a Ioanu imperatulu Romaniloru, cumu scrie Acropolit'a in Istori'a sa capu 13, nestandu-nimene in contra, că pre Italiani cu totulu l-a fostu concenitu, amblă tóta Macedoni'a sî o predă, ba sî cetătile tôte d'in pamentu le strică cá candu voru resuflă grecii, sè nu aiba unde sè se întórca.

Inse ajungundu la Tesalonic'a mori d'in bóla de cöste, ce se dîce pleuritide. ¹³⁾

§. 5.

Fruirila ai Ioanu Asanu si alti imperati ai Romaniloru.

Dupa mórtea lui Ioanu fratelui lui Petru sî alu lui Asanu, cumu scrie Acropolit'a la loculul mai susu dîsu, stete in loculul lui imperatu *Fruirila* seau *Burila* fiulu sororei lui. Éra Ioanu fetiorulu lui Asanu, fiindu inca pruncu, pre ascunsu fû dusu la Schithi, adeca la Cumani, seau la Romanii cei d'in tîer'a romanésca. ¹⁴⁾

Ci *Ioanu Asanu* acestu-a dupa aceea, capetandu ajutoriu de la cei d'incöce de Dúnare, mérsa asupr'a lui *Burila*, pre carele invingundu-lu i scöse ochii sî se fece elu imperatu intru imperatî'a Romaniloru, carea de tatalu lui erá intemeiata. Acropolit'a, carele erá inca pruncu micu, candu s'a intemplatu acést'a, dupa ce in istori'a sa la capu 13. a dîsu, că Ioanu acestu-a fû dusu de altii pre ascunsu la Schithi, prin carii se intielegu Romanii cei d'in tîer'a romanésca, anume Moldoveanii, la capu 20. scrie, că acestu-asi Ioanu a fugitu la Rusi, unde amanandu catu-va tempu, dupa aceea adunandu cati-va d'între Rusi a luat u arme asupr'a lui

Burila, că sè dobandésca Messi'a parintésca. Nu se pri-cepe cumu Ioanu Asanu fiindu Romanu, sè fí poftitu ajutoriu de la Rusi mai vértosu de câtu de la Romani, de órece Rusii tieneáu cu Grecii, si pentru aceea mai nainte, cumu scrie Nicet'a Choniate in Alessiu Com-nenu cartea III. capu 4., s'au scolatu asupr'a Cumaniloru, seau Romaniloru celoru d'in tiér'a romanésca, cá sè nu póta dá ajutoriu Romaniloru celoru preste Dúnare. De unde nu póte fí indoéla, cá Ioanu Asanu, nu cu ajutoriulu altor'a, ci singuru cu alu Romaniloru celoru d'in tiér'a romanésca, pre carii i chiamáu Cumani sí scrietorii grecesci le dícu sí Schithi, dobandí parintésca mosía.

Cu acestu-a imperatulu Teodoru Comnenu seau Angelu fece legatura sí cerù de la Asanu Ioanu, cá sè-si dé fét'a sa ce o chiamáu Mari'a dupa fratele lui, Emanuilu, precumu se si fece. Ci cumu scrie Acropolit'a la capu 25. Teodoru Angelu, nebagandu séma de legatur'a ce facuse cu Asanu Ioanu, sí de cuscria, ce sí cu juramentu o intarise, se scolà dupa aceea cu resboiu asupr'a lui Asanu Ioanu cu aceea sperare, cá óstea lui Asanu Ioanu neci opintéla óstei grecesci nu o vá poté suferi, cí toti voru fugí. Inse Asanu Ioanu macaru, cá cu fórte pucini ostasi erá, stete facia asupr'a Greciloru, pre cari i sí batù de i conceni, sí pre imperatulu Teodoru Angelu, impreuna sí pre alti ai Greciloru boiari i prinse vii, precumu acolosi la capu 25. ne lasà scrisu Acropolit'a. Dupa care stralucita invingere de buna voia se supuse lui Asanu Ioanu Adrianopolulu, pucinu dupa acee-a Didimotichulu, Bolerulu totu, apoi Serre, Pelagoni'a, Prilapulu sí cele de prin pregiuru. Amblat'a sí Vlachi'a cea mare tóta, carea e in Tesali'a, Ioanu Asanu; cuprinse sí Elvanulu sí pana la Illiricu predà. De acolo pucine cetàti lasandu Greciloru, mai tóte síe tienendu-le intru cari rendul armasi, sí deregatori, cari sè stringa darea; se întorse acasa. Fù acestu-a in veaculu acelu-a, de toti judecatu a

fi minunatu și fericitu. Si fiindcă eră omu, carele nu se desfată cu versarea de sange, neci nu omoriă pre Greci ca cei inaintea lui, toti și Grecii inca-lu iubiău.

Și aceea acolosi capu 31. și 33. ne lasă marturisitu Acropolit'a, că Ioanu imperatulu Greciloru, pentru că pre contrarii sei sè-i slabésca și lucrurile sale sè le intarésca, avendu unu fetioru d'in muierea sa Irin'a și Asanu Ioanu avendu féta cu numele Elen'a nascuta lui d'in muierea sa, ce eră ungura, adeca fét'a lui Andrea alu doilea regelui Unguriloru, precumu se vede d'in epistol'a acestuia-si rege tramisa cătra Onoriu alu treilea pap'a de la Rom'a,¹⁵⁾ tramise la Asanu Ioanu solia, că sè dé fét'a sa dupa fetiorulu lui. Care solia primindu-o Asanu Ioanu, se fece nunta intre tenerii aceia cununandu-i Germanu patriarchulu Tiarigradului. Atunci, dîce Acropolit'a, că imperatulu și savorulu patriarchescu, pentru că sè se imbuneze cătra Asanu Ioanu mai marele Bulgariloru, adeca alu Romaniloru, pentru facut'a cuseria și pretinia pre Archiereulu Trinobului, carele mai nainte eră supusu patriarchulu de la Tiarigradu, l'a facutu sè fia de poterea sa și sè se numésca patriarchu.¹⁶⁾

De aceea Ioanu imperatulu Greciloru și imperatulu Asanu Ioanu adunandu-si ostile s'au sloboditu in părțile cele de cătra apusu, cari erău supuse latiniloru, și le predara tóte fórte, impartîndu intre sine orasiale și tienutulu dupa cumu cu juramentu se legase la olalta. Și pana la murii cetății Tiarigradului, standu acolo pre muri, și uitandu-se la ei Ioanu regele Latiniloru, ajunsera imperatulu Ioanu și imperatulu Asanu cu armele loru impreuna, și mare frica bagara in ósele Latiniloru.¹⁷⁾ Asia cu cuseri'a acestoru doi imperati cu totul s'a debalatu mîndri'a Latiniloru.¹⁸⁾

Dupa multe altele mori Ioanu Asanu, la anulu 1245. și urmă in scaunulu lui fetiorulu lui, celu d'in muiere ungura Callimanu, carele innoi legatur'a cea de pace cu imperatulu Greciloru Ioanu: și in

anulu acelu-a-si morí fiindu pruncu de 12 ani. De unde stete in loculu lui in scaunu fratele lui, *Michailu* asemenea fetiorulu lui Asanu Ioanu nascutu lui d'in Irin'a fét'a imperatului Greciloru Teodoru Angelu. Pre acestu-a la anulu 1258 l'au omoritu verulu seu Callimannu. Sî luandu muierea lui Asanu Michailu vrù sè se faca elu imperatu in Bulgari'a, ci sî pre elu lu omorira altii.

Finindu-se viti'a barbatésca a imperatiloru romanesci celoru preste Dúnare, carea incepuse de la Asanu fratele lui Petru sî alu lui Ioanu; fù alesu imperatu *Constantinu* fiulu lui Tichu. Carele, cá sè-i fia domnirea legiuita, lapedandu-si muierea, luà pre fét'a cea mai mare a' lui Teodoru Lascari alu doilea, imperatului Greciloru, Irin'a nepot'a lui Asanu Ioanu imperatului Romaniloru, careia i se cadeá acésta imperatía.

§. 6.

Alti imperati ai Romaniloru preste Dúnare pana la venirea Turciloru.

La anulu 1277 fù omoritu Tichu Constantinu, sî apucà imperatí'a *Corducub'a*, pre carele Grecii l'au numitu *Lachani*. Acestu-a a luatu muierea lui Tichu Constantinu. La anulu 1280. *Terteru* de vitia Cumanu, carele luase fét'a lui Asanu a apucatu scaunulu fugindu Lachan'a la Noge mai marele Tatariloru, de carele fù ucisu. Dupa ce a fugitu Terteru de fric'a lui Nog'a, vrù Tiac'a fetiorulu lui Nog'a sî ginerile lui Terteru sè apuce scaunulu, ci la anulu 1294. omorindu-lu *Sfendisthlavu* fiulu lui Terteru, stete elu imperatu. Despre incursele lui Sfendisthlavu asupr'a Greciloru, vedí Istori'a lui Pachimeru cartea V. capu 18. La anulu 1322 móre Sfendisthlavu sî i urméza lui *Georgiu Terteru* fetiorulu lui. Dupa mórtea acestuia fù alesu *Michailu Streantmeru* carele d'in Missi sî din Comani, adeca d'in Romani de preste Dúnare, sî d'in Romani d'incóce de Dúnare, dupa mosi si trageá viti'a. Morindu la anulu 1330. Michailu, se fece imperatu *Alessandru*. Dupa elu

Susmanu. Sî nevalindu Turcii la anulu 1455 cu putere mare, stricara imperati'a acést'a, precumu sî a' Greciloru sî a' altor'a.

Candu erá se scape istori'a acést'a de sub teascu, am socotitu nu fára pretiu lucru a fi, cá sè intocnescu inca dóue disertatiuni: un'a despre *inceputulu limbei romanesci*, alt'a pentru *literatur'a cea vechia a' Romaniloru*, cari le adaugu aci.

* * *

— Finindu-se aci „*Istori'a pentru inceputulu Romaniloru in Dáci'a*“, la editiunea presinte inca sè adaugu acele disertatiuni in *Apendicele* urmatoriu, asia dupa cumu s'au transcrisu acelea d'in editiunea I. tiparita la Bud'a cu litere cirilice in anulu 1812., fiendu-cá-su de mare interesu. —

Note la capu XV.

¹⁾ *Ἐπὶ πάνσι δ' οἷς Ἀλέξιος ἐπειράσατο Βασιλέυσας, εἴ πως σπείσαιτο Βλάχοις, καὶ φρέσβεις πέπομφε πρὸς τὸν Πέτρον καὶ τὸν Ἀσάν. Ἐπώρρανε δὲ ἐδ' ὅλως τὴν εἰρήνην καὶ τὰς σπονδάς, δια τῶν ἀνδρῶντ ἔτων ὑπερόγκας τὰς ἀποκρίσεις ποιοσαμένων, καὶ κείνα προσθεμένων ὑπὲρ εἰρήνης, ἃ Ρωμαῖοις ἀδυνατὰ τε καὶ ἄτιμα δῆλωθεν ἦν. Caeterum Alexius potitus Imperio, missis ad Petrum et Asanem legatis, pacem cum Blachis facere studuit, sed frustra is conatus fuit, ob superbum et ferox horum virorum responsum et conditiones Romanis inhonestas et intolerabiles. Nicetas Choniates in Alexio Comneno, Lib. 1. cap. 4.*

²⁾ *Ἀμέλει τοι τῷ Βασιλέω; κατὰ τὴν ἔω διατρίβοντος, προσβάλλεσι τοῖς ἡερὶ τὰς Σέρρας Βουλγαρικοῖς θέμασι, καὶ τὸ ἀυλιζόμενον ἐκείσε Ρωμαῖον συνταγμα ἡπτικότες, ἄλλες τε πλείους κακῶς ἐιογάσαντο, καὶ δὴ καὶ αὐτὸν εἶλον ζωορίαν τὸν Ἀσπιέτην Ἀλέξιον, ὃς ἀρχηγῶν Ρωμαῖοις προῦβέσλητο, κρατᾶσι δὲ καὶ πολλῶν ἐκ τῶν ἐκείθι φρεσίων, καὶ αὐτὰ μὲν εἰς τὸ ἐπικρατῆς ἡσφαλίσαντο, αὐτοὶ δ' ἔσαν ἦρον ὄκαθε λειαν ἐλληλοκότες εἰ σαθημήν. Dum autem Imperator in oriente versatur, in Bulgaricum agrum juxta Serras incursione facta, victaque legione Romana, tum alios plurimos male tractarunt,*

sed ipsum Ducem Alexium Aspietem ceperunt, multaque castella expugnarunt: quibus firmatis, cum innumerabili praedae domum redierunt. *Ibidem.*

3) Βασιλέυς δὲ μὴ καὶ μετ' αὐτὰ τοῦτον τε διαπραχθεὶς προμυθόμενος, μεθ' Ἰακῆς ἐξέπεμψε στρατίας τὸν αὐτῷ γαμβρὸν Ἰσαάκιον τὸν Σεβαστοκράτορα. Imperator vero ut caveret, ne quid simile in posterum accideret, Isaaciūm Sebastocratorem generum suum cum iustis copiis ablegat. *Ibidem*

4) Γοιάνται, γνόμαις ὁ βάρβαρος τὰ τὸν υἱὸν ἀνασχέσας φρονήματα, μετὰ κόμπης μείζονος ἐπῆει κατὰ τῶν περὶ Στρυμόνα τε καὶ Ἀμφίπολιν ἐπαρχιῶν. Huiusmodi sententiis Barbarus suorum animis excitatis, provincias iuxta Strymonem et Amphipolim maiore saevitia invasit. *Ibidem.*

5) Μὴ προεξετάσας τὴν τῶν πολεμίων δύναμιν, τῇ δ' ἀκοῇ συνάψας τὴν κατ' αὐτῶν ἐξορησίαν, ἀνίστητε παραχρῆμα τὴν στρατίαν, τῆς σάλπιγγος ἐνδόσης τὸ σῦνθημα. καὶ τὸν πολεμιστήριον ἵππον πρῶτος ἀναβάς καὶ θωρακισάμενος, κατ' ἐπιγῶλῆν ἐχὶ βάδην τὸ δόρον κατὰ τῶν ἀντιπάλων τιταίνων ἕξεισιν, ὡς εἶπερ ἐλάφῶν αὐτῷ κνηγέσιον προηυτρέπισο, ἢ θηροεικῶς ἐκεῖ περὶ ἀθύσματα προητοιμάσο. Διελθὼν ἔν ἀνέτῳ ρυτῆρι ὡσεὶ σαδίης τριάκοντα, τὸ τε ἵππικὸν ἀποκναῖσαι πεποίηκεν, ὡς ἀχρεῖον εἶναι κατὰ τὴν ὥραν τῆς προσβολῆς, καὶ τὸ περικτὸν ἐκλυθὲν, εἰς ἔθδεν γερονεῖναι μετέπειτα χρῆσιμον. Ὡς δὲ ἤγγισεν ἔνθα παρενέβαλε τὸ πολέμιον, τῷ μὲν Ἀσάν το πλεῖστον καὶ κράτιστον στρατεύμα εἰς ἐπέδρα καὶ λόγους διαμερίζεται. Ὁ δ' Ἰσαάκιος μὴ τὸ στρατήγημα τέτο καὶ τὸν δόλον κατανοήσας, ὅς ἤπτησαν καὶ τροπωσόμενος βακχευτικῶς ἐπῆλθεν ὀρμηματι. διὸ καὶ τῶν ἐν τοῖς λόχοις ἐπιθεμένων, ὡς ἐν μέσοις συγεθεῖς ἄρκουσι, πολλὰς μὲν ἀπέβαλε τῶν ἰδίων, τέλος δὲ καὶ αὐτὸς ἐάλω ζωγρίας ὀπὸ Σκυθῶν. ἐκ δὲ τέτων συμβέβηκεν ὡς ἐν κτήρεσι λέοντα πρὸς τε τὰς ἐσπελεύσεις ἀδεδεσάτωσ, καὶ τὰς προνομάς τὸν βάρβαρον ἐφορηῖαν, οἷα μηθενὸς ἀντεξίοντος εἶτι ἐκ τῶν Ῥωμαίων, ἀλλὰ πάντων ἀπωδειλιασάντων, καὶ τῇ πόλει ταῖς Σέρραϊς μετ' ἀνέτων ηἱτῶν ἐισρυσάντων, ὅσοι τῶσ μὴ ξίφους ὤφθησαν πάρεργον ἐν τῇ συμβολῇ. Ὁ δὲ συνειληφῶς τὸν Σεβαστοκράτορα Σκύθης, παντοίως αὐτὸν περιέκρουπτεν, ὡς εἰν ἀφύρατος τῷ Ἀσάν, ὑποσανόμενος ἐλπίσει μὴ τινων ἐνδεεσέρας, ὡς εἰ τὰς Βλάχους διελθὼν, εἰς τὰ οἰκεία ἔθη τέτον ἀπενέγκαι, πλεῖσας ἂν αὐτῷ καταθιοτο λύτρα ὁ Βασιλέυς. τῆσ δὲ γήμης κατεπίσεως συλληφθῆναι τὸν στρατηλάτην, ἐπιμελῆς γεγενημένης ἐρένης δῆλος γινεται, καὶ τῷ Ἀσάν ἐμφανίζεται. Non prius exploratis eorum viribus, statim signo tuba dato: primus in armis equo conscenso hastam in hostem vibravit, quasi ad paratam cervorum venationem

aut ludicrum aliquod exiret. Cum igitur laxis habenis circiter XXX. stadia processisset; et equitatum et peditatum ita fatigavit, ut pugnae tempore inutiles essent. Ut propius hostium castra ventum est, maxima et potissima pars copiarum Asanis, in insidiis distributa est. Quo stratagemate et dolo Isaacius non animadverso, certa spe victoriae concepta, insano impetu eos invasit. Cum autem illi ex insidiis consurrexissent, ut mediis cassibus irretitus, multis suorum amissis, tandem et ipse a Scythis capitur. Unde Barbari ad incursiones et rapinas more leonum in armenta irruentium animosiores facti sunt, quippe cum nemo Romanorum eis occurrere auderet, sed omnes territi laxis habenis in urbem Serras confugerent, qui in illa clade non occubuerant. Scythia vero Sebastocratorem a se captum quevis modo celare conatus est, ne id Asan rescisceret, spe maximae pecuniae, eius redimendi causa accipiendae, concepta, si hominem in Scythiam abducere liceret. Sed cum fama captum esse ducem hostium vulgasset, inquisitione diligenti compertus, ad Asanem perducitur. *Ibidem.*

6) Καὶ μετῆλθεν ἔτι καθαρῶς πρὸς τὸν Πέτρον τὸ ἄλγος τῆς ἀρχηγίας Μυσῶν. πλὴν ἔδ' ἔτος θανάτω φυσικῶ ἔπαυτῆλθεν. ἀλλὰ μικρῆ ὕψερρον παρὰ τῆ τῶν ὁμογενῶν ξίφει διαλαθεῖς, κατέσρεψεν οὐκ ὀρθῶς τὴν ζωὴν. ἡ δὲ ἡγεμονία τῶν Βλάχων βλέπει πρὸς Ἰωάννην τὸν τρίτον τῶν ἀδελφῶν. τότε δ' ἐν ὃ Πέτρος σὺλλήστορα τῶν τῶνων καὶ μερίτην τῆς δυναστείας Ἰωάννην προσελοόμενος τὸν δικαιομονα, ὃς ἐφ' ἑκατὸν ὠμῆρησεν ἐν Ρῶμαίσις, ἡρῖκα εἶχε Βασιλέως Ἰσαάκιος δισένοσας κατὰ Μυσῶν, ἀποδορῶς δὲ ὡς πρὸς τὰ οἴκοι τῶν ἄλλων ἄρῖκετο, ἐν ἐξ ἀντιθέτε τῶν τελευτῶν Ἀσάν τὰ Ρῶμαίων ἔκειρε προνομήνον. ἡ γὰρ φύοις κὶ πέτῃ ἐδένητι ποδὸς τὰ ἡμέτερα διαβράβευσε μέτροιον. ὑπῆρτα δὲ τῶ Πέτρον ἐξ ἡμῶν ἐδεῖς, ἐδ' ἡδύνατο, ἀλλὰ τοσέτων κὶ τηλικέτων τοῖς ἐναντίοις κατορθωμένων ἐπὶ πλείοσις ἐνιαυτοῖς, κὶ τῆ κακῆ τῆ δε τῶν Ρῶμαίων ἐς αἰεὶ διακινῶντοσ τῶν πρῶτασιν, ἐδέ ποτε βραχεῖα νίκη Ρομαίοις διαστρελάει. εἰδέ τι πᾶρῦρέση τρωαειγήματος ἔνδαλμα. Ita Petrus summa rerum denuo potitur. Sed nec ipse naturali morte obit, sed paulo post eo quoque a popularium quodam miserabiliter confosso, principatus ad Ioannem tertium eius fratrem transit, quem tum Petrus adiutorem laborum et regni participem assumserat. Is non parvo tempore apud Romanos obses fuerat. Cum Imperator Isaacius secundum Mysiam arma intulisset: sed fuga elapsus domum redierat, nihilo fratre Asane Romanis spoliandis et infestandis mitior. E nostro autem exercitu nemo resistere Petro potuit: sed hostibus per tot annos, tot

et tantas victorias adeptis, eo malo Romanam Remp. perpetuo turbante: nunquam ulla victoria, ullum rei bene gerendae simulacrum nostris arrisit. *Ibidem*. cap. 6.

7) Ο δ' Ιβραγκός δηλώσας βασιλεῖ τὸ γινόμενον ζεῖλαι τινος μετὰ κρατίας διηρέθισε τὸν παραληφόμενον τε τὸν Τέρουσον, κὶ σὺν αὐτῷ, περὶ τῆς ὅλης Μυσίας ἀγομισόμενον. — — εἴλλει δὲ τὸν Πρωτοστράτορα Μανυῆλ τὸν Καμύτιζην, ἀνειψίων κρατητὸν. ὁ δ' ἀπάρως ἐκ τῆς Φιλίππε μετὰ τῶν ἐσομένων ἐκείνῳ δυνάμεων, κὶ τῶν ὕμων τῆς Μυσίας ἀκροῖς ποσὶν ἐφαψάμενος, παλισσόνιος γίνεται παρὰ δόξαν. Τὸ γὰρ κράτευμα ἔστανασάν, ποὶ ἀγειε ἡμῶς ἔλεγον, ἢ τίσι συμωλακῆτεσθαι μέλλομεν; ἢ πολλὰς τὰς ὀρμαίας τάντας ὁδὸς διηλθόμεν, κὶ μὴ μόνον ἢ δὲν τι κατορθώκειμεν βέλτιον, ἀλλὰ κὶ μικρὰ προάπολωλεμεν ἄπαντες; ἀνάρραρε τοίνυν, ἀνάρραρε, κὶ ἦγε τῆς ἐπὶ τὰ σφέτερα. ἐπὶ δὲ τούτοις κὶ δέμασιν ἀλόγοις ἐκταράχθεῖτες ὡς περ κατὰ πῶτε τινῶν ἐγκειμένων, κὶ πάντοιοις ὁπλοῖς βαλλόντων ἀκόσμως ὄχοντο. κὶ ἀνθὺς ἐν πρὸς τῆ Βασιλείῳς ἢ πρῶξις αὐτῆ μετὰ κρατίας ἐπεκρίνατο μείζονος. Ibancus verò Imperatorem statu rerum exposito hortatus est, ut aliquòs cum copiis mitteret, qui et Ternobum acciperent et se adiutore totam Mysiam vendicarent, — — Manuelem Camyzem Protostratorem cum imperio mittit. Is cum suis copiis Philipopoli profectus, et Mysiae limites vix ingressus praeter expectationem retro abit. Milites enim mota seditione, quo se duceret, et cum quibus pugnandum esset, rogabant: (An non saepe, inquam, montana ista transivimus, atque adeo nihil confecimus, ut pene omnes interierimus? Revertere igitur, rævertere, nosque domum reducito.) Praeterea inopinato metu consternati, quasi hostes a tergo iastarent, et omnis generis tela conjicerent, effuse fugerunt. Imperatore idem opus cum exercitu majore iterum tentante, subinde res successu caruit. *Ibidem*.

8) Τίς δ' ἂν κὶ ἀριθμεῖν δύνατο, ὅσαι κὶ ὅτε τῆ ἔτες Σκυθῶν κὶ Εὐλάων ἐγίνοντο ἐφοδοὶ, κὶ οἷα ἔργα ἔδρων ἀδόσια; μαρτυροῦσι δὴ πῶς τὰ πεπωραγμένα ἢ τῶν πρὸς Ἀμοια χωρῶν ἐρημία, Μακεδονίας τε κὶ Θράκης οἱ λείδημοι σελῶν κὶ κύρσεων ἀκριβέστερον, κὶ ξυμώσεως ἰσορίας τρανώτερον. Quis vero Scytharum et Blachorum incursiones et nefaria facinora anumerare queat? Vastitas regionum Haemo vicinarum, Macedoniae et Thraciae direptiones utique omnibus statuis et tabulis clarius, et quavis historia dilucidius ostendunt, quid actum sit. *Ibidem*.

9) Καὶ Βασιλέως μετὰ τῆτο τῆς προκειμένης ἐχόμενος, ἄπεισι πρὸς τὰ Κύψελλα, σωτήριόν τι ταῖς Θρακίαις πόλεσιν ἐργασόμενος, ἕξ οἱ Βλάχοι κὶ Σκύθαι κακῶς εἰπίθησαν. Ἐπειτα δὲ

συλλαβεῖν τὸν Χρῦσον προθέμενος, ἢ γὰρ ἀνακόψαι τῶν ἐκδρομῶν, ἃς ποιεῖ λαθραίως, τὰ περὶ τὰς Σέρβας κείρων χωρία. ἦν δ' ὁ Χρῦσος ἔτος Βλάχος τὸ γένος, τὴν ἡλικίαν συνεσταλμένος, καὶ συμφορησας μὲν ἀριστάμενοις Ρωμαίων Πέτρον καὶ τὴν Ἀσάν, ὅτι μὴ καὶ πᾶλλον κατ' αὐτῶν ἀράμενος ὄπλα μεθ' ὧν ἦχε πεντακοσίων ὁμογενῶν, καὶ Ρωμαίων γεροντῶς ἐνοσποντος, καὶ πολλῶ δ' ὕψερρον ἀλῆς, ὡς ἔβπων πρὸς τὸ ὁμοίῳλον, τῷ πρόσω βαῖνον διὰ παντός, καὶ δυνασείαν ἐαυτῷ μνησενόμενος, φροσὰ παραδίδοται. ἔτα ἀνεθείς, καὶ γαλεῖς ἐπὶ τῇ φροσῇ τὴν Στρομίτζαν, τὸν μὲν ἐκεῖσε πεπομφότα Βασιλέα τῶν ἐλπίδων ἐπέυσαστο, τῇ δὲ γνώμῃ χρησάμενος, ἦν τοῖς ἐκ μιτόνων Ρωμαίους κἀκεῖνος κακὸν ἀδυσώπητον, πρὸς τῆτον τοίνυν ἐξορκίσας ὁ Βασιλεὺς, καὶ σράτευμα ἱκανὸν ἐς τὰ Κύψελλα ἤθροικῶς, μετὰ βραχὺ ἀπορσας τῆς προθέσεως, ἐρᾷ ἐπαϊόδε, ὡς μάτην μὲν ἐκεῖ πρὸς τὴν ρρατιάν ἀλισθῆναι, εἰκαίως δὲ καὶ αὐτὸν τὴν ἐς τὰ Κύψελλα πορείαν ἐλέσθαι, ἐκῶν τὰ κατὰ τὴν ἐσπέραν ἀρεικῶς φέρεσθαι, ὡς πρῶην εἶχον καὶ ἔπαχον, ἐς τὸ Βυζάντιον ἐπανέζευξε, μηδὲ δύο μῆρας ἀνασχόμενος θυραυλῆσαι. Deinde institutum iter persequens, Cypsella abiit, ut Thraciis urbibus opem ferret, quas Blachi et Scythae populabantur, et Chrysum etiam comprehenderet, aut saltem excursions eius prohiberet, quas clam in Serrarum agrum faciebat. Erat is Chrysus genere Blachus, parvae staturae homo, qui in Petri et Asanis defectionem a Romanis non consenserat, ac potius foedere cum Romanis icto, cum suis D. militibus arma eis inferebat. Sed non multo post captus, ut ad populares suos inclinans, quod perpetuo progrediretur, et principatum sibi parare niteretur, in custodiam datur. Deinde solutus, et ad Strummizam tuendam missus, Imperatoris spem fefellit: eoque oppido sibi vendicato, finitimos Romanos graviter affixit. Contra eum igitur profectus imperator, et iusto exercitu Cypsella convocato, paulo post domum redire cupit. Ita et exercitus frustra eo convenit, et ipse frustra eam expeditionem suscepit: eoque statu Occidentis relicto, qui prius fuerat, ne 2. quidem menses foris commoratus, Byzantium rediit. Nicetas Choniates in Alexio Commeno, Lib. 2. cap. 3.

¹⁰⁾ Βασιλεὺς δ' ἀπάρας τῶν Κυψέλλων, τῇ Θεσσαλονικῇ ἐφίσταται, κἀκεῖθεν ἀναγὲς, κατὰ τὰ Χρῦσος ὄρμα. Οὗτος γὰρ τὴν Στρομίτζαν ἰδυσάμενος, Βλάχος ὢν τὸ γένος, καὶ φροσῖον τι ἀπολαβὼν λεγόμενον Πρόσακον, ἐς τυραννεῖον ἐαυτῷ κατεσκεῖνασι, κρατύνας πάντοίως τὸ ἔρμμα, ὅπερ ἢ μὲν φύσις ἀρχῆθεν φιλοτίμως ἐξ υρῆτε καὶ ἀνέδωκε. — — — καὶ μόνον δὲ οἱ ἐξ ἀρετῆων ἀποσφενδονόμενοι σφαιρωτοὶ λίθοι κακῶς ἐτίθεν

τὸ εὐράτευμα, ἀλλὰ καὶ οἱ κατὰ Πρανῆς ἐπικυλιόμενοι ἄνωθεν. ἐν πολλοῖς δὲ καὶ τὰ μὴ ἐφικνύμενα σωματίων ἐκ τῶν μηχανῶν χειρᾶδια εἰς θάνατον κατῆγον οἷς προσεπέλαζον. ταῖς γὰρ ἀνεξηγκνύαις πέσαις προσαρασσομένα, εἶτα τῇ τῆ ἀφεικότος βέλας σφοδρότητι πρὸς πλείεα δεαιρέμενα τμήματα, τῇ δὲ τε κῆκεῖσε διακριδὸν σκεδιννύμενα, θανατηφόρον ἦσαν κακόν. καὶ νυκτος δὲ λάττρα τῆ εὐρύματος, ἔξιοντες οἱ βάροβαροι, τὰς τε μηχανὰς διέλυσαν, ὡς ἐπὶ τῶν ἐκεῖσε γηλόφων διέμισαν Ρωμαῖοι. καὶ τὸ νυκτοφυλακῶν διαθρόησαντες εὐράτευμα, τῇ τῆ Πρωτοβεριαρίῳ Ἰωάννη σκηρῆ φείγον, ἐπικατελασον, ὡς καὶ τῶτον θορυβηθένθα ἐξανασῆναί τε ἀντίκα τῆ λέχως, ὡς εἶχε, καταδαρθανων, καὶ δρασμῶν χρῆσασθαι ὠρακῶντα, καὶ ὑπὸ δέως βαλλόμενον. Ἀμέλει καὶ τὰ ἐν τῇ σῆρῆ διελόμενοι, ἐν οἷς ἦν καὶ τὰ θατράχια τὸ χρώμα πέδιλα τῆ Πρωτοβεριαρίῳ, ὅλην ἐκένιν τὴν νύκτα ἐν μυκίῃ καὶ γέλωτι τὰ Ρωμαίων ἐπιθεσαν πραγματά. ἔτι δὲ καὶ οἶνων δοχεῖα τυμπανοειδῆ ἐκλύων διάκενα διαχαλῶντες ἄνωθεν ἐξισων τῆ δέπῃ το εὐράτευμα μὴ ἀδὸς ὡς ἐν σκότει, τὸ γινόμενον. Τάντη τοι καὶ Βασίλευς τα κατὰ σκοπὸν ἐχόρων περαυόμενα, ἄλλως τε μηδὲ χρονοτριβεῖν, ἐκεῖσε προθεμενος, ἔς ξυμβάσεις τρέπετε. τῆτε ἐν Προσάκα καὶ τῆς Στρεμίτζῆς καὶ τῶν χωρῶν τῶν πέριξ Χρῦσω ἐξίεσται, καὶ μίαν τῶν ἐκτῆ γένες συνεννάσαι οἱ συντιτεται μὴ γυναικὸς σπανίζοντι. ἀμέλει καὶ εἰσὼν τὸ Βυζάντιον, τὴν τῆ Πρωτόεὐράτορος θυθατέρα τῆ συνοικέντος ἀπέζειξε, καὶ τῆ Χρῦσω τάντην ἐκπέπομφε, νυμφαγωγὸν ἀναδείξας τὸν Σεβαστὸν Κωνσταντῖνον τὸν Ραδεῖνον. τελεσθέντων, δὲ τῶν νομφεμμάτων, καὶ τῆς γαμηλίῃ δαιτὸς παραθετίσης, ὃ μὲν Χρῦσος ἐζωροπότει καὶ ἦσθε τιθενόμενος. Imperator Cypsellis Thessalonicam proficiscitur, inde contra Chrysum iter intendit, qui Strumiza sibi vindicata, castellum quoque Prosacam et natura et opere munitissimum pro regia occupavit. — — — Neque vero globis duntaxat machinarum, sed saxa etiam superne devolutis, nostri affligebantur. Ea quoque saxa quae primo impetu corpora non attingebant, cum eminentibus rupibus allisa, in plurima frusta dissilirent, huc atque illuc sparsa lethiferum erant malum, et barbari noctu clam e castello egressi, machinas quas Romani in tumulis disposuerunt, dejecerunt: et excubias territas ad Protovestiarii Ioannis tentorium fugientes adepti sunt, ut is quoque somno excussus, statim e lecto surgeret, et trepidus fugeret. Praedam in eius tabernaculo repertam partiti, in qua etiam virides calcei erant, insigne dignitatis illius, per totam eam noctem res Romanas diriserunt, et subsemnarunt. Praeterea vacua dolia demittendo, sonitu exercitum quid rei esset, in tenebris ignarum perterrefaciebant. Quam ob rem cum Imperator non succedere institutum suum cerneret, nec alioqui diutius immorari constitisset, per pactiones Chryso Strummiza et Prosaco,

finitimisque regionibus cedit: et quamvis uxorem habenti, quamdam ex cognatione sua se ei desponsurum promittit; Byzantium reversus, Protostratoris filiam a marito se junctam, Chryso per Sebastum Constantiam Rhadaenum mittit. Spou-
salibus peractis et nuptiali convivio apposito, Chrysus strenue potabat et comedebat. *Ibidem* Lib. 3. cap. 1.

11) Κατὰ δὲ τὰς χρόνας τὰς ἐξῆς τῆς Μυσίας ὁ Ἰωάννης μετὰ τε καὶ παγκάλῃ στρατεύματι καὶ διειλερωτῶ τὴν Κωνσταντιανήν, χειροῦται τάντην κατὰ πᾶσαν ἐνπέτειαν, διάσημον ἔσαν ἐν τοῖς τῆς Ροδόπης εχθιρίσματι καὶ καθελῶν τὸν τάντης περίβολον, ἐκείθιν ἀπανίσταται, καὶ περὶ τὴν Βάρναν στρατοπεδεύεται, καὶ πολιορκεῖ γενναίως καὶ τάντην, κατὰ τὴν ἔκστην τῶν τῶ Χρυσῶ παθημάτων ἡμέραν, ὡμοίαν δ' ἔνασιν ἐνδεικνομένων τῶν ἐνδοθι, κρατῶν ὄντων τῶν πλείων, κατὰ Λατινικῶν σιγῶν συγκεροτημένων, τετρατάλευρον συνήθησι μηχανῶν συμηγίζομένην τῶν ἔννοι τῆς τάφου, ἰσοῦψῆ τῶν τείχει τῆς πόλεως, καὶ τάντην ὑπότροχον ἔσαν τῆς τάφου ἄγχι εἰσάσας, εἶτα ἀνατρέψας, ἀμφοτέρων τῶν τοσούτων ἐπιλαμβάνεται, καὶ τῶ ἀντιῶ καὶ ἐν μηχανίματι ζευγματίο τῆς τάφου Χρησόμενος, καὶ κλίμακα ἐξικνεμένη τῶν ἔννοι τῆς πόλεως, τρισὶν ἡμέραις τῆς Βάρνας κρατεῖ. Sub hoc tempus Ioannes cum maximo et armis instructissimo exercitu, Mysia egressus, Constantiam iusiguem urbem Rhodopaei territorii sine ulla difficultate capit: et moenibus dirutis, Varnam sexto die passionis Dominicae fortiter oppugnat. Sed cum ii qui urbem tenebant, plerique fortissimi viri, et Latini generis, summa ope resisterent quadrilateram machinam fabricat, quae longitudine latitudini fossae et altitudine fastigio moenium responderet: et ea rotis subjectis proxime fossam collocata et deinde eversa, utrosque fines apprehendit: eademque machina et ad explendam fossam, et ad conscendenda moenia pro scalis usus, triduo Barnae potitur. *Nicetas Choniates ibidem* Lib. 3. cap. 7.

12) Καὶ Βασιλέυσι ὁ ἀδελφός ἀντὶ Ἰωάννης ἀγγλικὸς ὄντος τῶ Ἀσαν, υἱὸς Ἰωάννης: Ὅς πολλῶν ἐγεγόνει τοῖς Ρωμαίοις ἄντιος κακῶν, καὶ τοῖς Ἰταλοῖς αὐτοῖς. ἦν γὰρ ἕτος Βασιλέυς Βελγάρων, ὅποτε ἡ Κωνσταντινὴ ἐάλα. Haeres fit imperii Ioannes ipsius frater, cum Asani filius Ioannes tenera adhuc esset aetate. Hic multa in Romanos mala ingessit, et in Italos etiam ipsos. *Georgius Acropolita in Chronicae Compendiario*, cap. 12. 13.

13) Ἀπώρας γὰρ ἐκῦθεν ὁ Βασιλέυς τῶν Βελγάρων, μὴ ἔχον τὸ ἐμποδῶν ἰσὺ τῶν Ἰταλῶν ἀντὶ καταποροθηθέντων τὸ ἔοχατον, ἐτέρω δὲ μὴ ὄντος τῶ ἀντιεμμένε, πᾶσαν κατατρέχει Μακεδονίαν, λείαν ἐν ὡμιπόλλην ἐνοίηρατὸ ἀντάνδρες ἰσὺ τῶ

λοις ἀνδραποδισάμενος, καὶ τέλεον κατασκάψας ἀντάς, τὸ δὲ οἱ διανόημα ἦν, ὡς μήποτε Ρωμαῖς ἀνάκλησιν σχεῖν, τῶν σφετέρων ἐσποιδράξαιτε πόλεων. κατέσκαψε γὲν ἐκ βάρθρων ἀντῶν τὴν Φιλιππέπολιν, θαυμαστὴν ἔσαν ἔσαν, ἥτις παρὰ τῶν Ἑῶν κείται: εἶτα τὰς ἄλλας πάσας πόλεις, τὴν Ἡράκλειαν, τὸ Πάνιον, τὴν Ραιδεσόν, Χαρίσπολιν, Τραϊανέσπολιν, Μάκρον, Κλαυδίεσπολιν, Μοσυνέσπολιν, Περιθεώριον, καὶ ἄλλας πολλὰς. ὡς ἀριθμεῖν ἔ γοφῶν. τὴν δὲ λαὸν ἀπάρας ἐκείθεν, περὶ τὰς παραδρόιας καθίζει τὰ Ἰσραὲ ἐκ τῶν ἰδίων τῶν ἠδραποδισμένων κομῶν καὶ πόλεων τὰς κλήσεις ἐπιθεῖς ταῖς οἰκήσεσιν. — — μέχρη γὲν κατατήσας καὶ οὐτῆς Θεσσαλονίκης, ἐκείσε θιγήσει πλενρίτιδι ῥόσφ. — ἦν γὰρ καὶ ἀλιθῶς, ὡς ἐδέποτε τῇ Ρωμαίων τοσαυτα παρὰτε ξυνέβη κακὰ. Praeterea inde discedens, cum nullus illi se opponeret, Italis ab eo penitus debellatis, universam Macedoniam excurrit, praeda ingenti locupletatus, urbes cum ipsis habitatoribus spoliatus, funditusquae evertens, eo animo, ut si quando Romani infortunio desaeviente respirassent, propria oppida recuperare nequirent. Quare e fundamentis sustulit Philipopolim praeclaram nimium, atque egregiam urbem, quae Hebro adjacet, alias deinceps universas, Heracleiam, Panium, Radestum, Chariupolim, Traianupolim, Macrem, Claudiupolim, Mosynupolim, Peritheorion, aliasque quam plurimas, quas enumerare operae pretium non est. Multitudinem abigens circa Istri fluenta collocat, et ex iam direptis oppidis, urbibus nomina propriis colonis imponit. — — Is usque Thessalonicam perveniens laterali morbo vitam finit. — Nemo enim, nec mentior e memoria hominum tot, ac iste calamitatibus Romanos affixit. *Acropolita Historiae* cap. 13.

14) Ὡς γὲν ἔτισσι ἐτεθιγήκει ὁ τῆς ἀδελφῆς ἀντῆ παῖς Φρορίλας τῆνομα, τὴν Σκυθίδα θείαν γαμετὴν εἰληγῶς, τῆς ἀρχῆς τῶν Βαλγάρων γέγονεν ἐγκρατῆς. τὸν δὲ τῆ Ἀσάν παῖδα Ἰωάννην, ἀσῆλικα ὄντα ἔτι, κούριαις λαβῶν, ὡς εἰρήκειμεν, περὶ τὴς Σκύθας κενώρηκε. Hoc fati functo sororis filius Phrorilas nomine, Scythide avia in matrimonium ducta regnum Bulgarorum occupat. Filius vero Asani Ioannes clam ereptus, ut diximus, ad Scythas asportatur. *Georgius Acropolita Historiae* cap. 13.

15) Huius intentionis studio, ut securum Peregrinationis divino fulti consilio, pararemus transitum filiam Comnini Teodori Lascari filio nostro duximus in uxorem. Eodem etiam animo inter Azen Bulgariae Imperatorem, mediante nostra filia, matrimonium celebravimus. Epistola *Andraeae*. II. *Regis Hungariae* ad Honorium III. Pontificem Romanum.

16) Καὶ πληροῦσι τὴν τῶν παίδων συνάφειαν τῆ Πατρι-
 ἀρχῃ Γερμανῶ τὰ τῆς ἱερολογίας τελέσαντος. Τότε καὶ ὁ Τρινό-
 βη Ἀρχιερεὺς ὑπὸ τὴν Κωνσταντινουπόλεως τελῶν, αὐτονομία
 τετίμηται, καὶ Πατριάρχης ἀναγορεύεσθαι κέκοιται Βασιλικῇ καὶ
 συνοδικῇ τῇ θεσπίσῃ, χάριτας τῶν προεχόντων ἀποτινύντων
 τοῦ Βελγάρων ἀρχοντι Ἀσάν, τὰ κήδεις ἕνεκα καὶ τῆς φιλίας.
 Et puerorum nuptias apparant. Cum Germanus Patriarcha inter-
 rem divinam nuptiarum ceremonias absolvisset. Tunc et Trinobi
 Praesul Constantinopolitano obnoxius, imperatorio ac syno-
 dico decreto, ut Asano Bulgarorum principi, affinitatis, et
 amicitiae causa gratificarentur suo jure vivere, et Patriar-
 chae nomine condecorari obtinuit. *Acropolis* Histor. cap. 33.

17) Ὁ δὲ Βασιλεὺς Ἰωάννης, καὶ ὁ Ἀσάν τὰς οἰκείας δυ-
 νάμεις προσειληφότες, καὶ ἄμφω τὴν δυτικὴν κατέδραμον Χώραν,
 ὁπόσει ἦν τοῖς Ἀσίνοις δελεῦνοσα, καὶ λείαν μὲν πολλὴν ἐποι-
 ῆσαντο, καὶ Σκυθῶν ἐρημίαν, τὸ τῆς παρομιᾶς εἰσεῖν, τὴν ἀπα-
 σαν ἀπειρογάσαντο. σφίσι δὲ αὐτοῖς κατὰ τὰ ὄρη τὰ ἄση καὶ
 τὴν χώραν διεμερίσαντο. — — Μέχρι μὲν ἔκ καὶ αὐτῶν τῶν
 τειχῶν τῆς Κωνσταντινῆ καὶ ἀμφοτέρωι κατηντήρεσαν, τῆ Πηγῆς
 Ἰωάννης ἐπ' αὐτῶν καθέζομενος, καὶ καθορῶντος, καὶ πτοῖαν πολλὴν
 τοῖς Ἀσίνοις ἐπέβαλον. καὶ ἐν γενῇ χομιδῇ τὰ κατ' αὐτὸς ἔθεντο.
 Ioannes deinceps Imperator, et Asanus conductis copiis, uterque
 occidentem plagam, quae Latinis serviebat, excurrerunt, ingenti-
 que inde preda deportata Scythicam solitudinem, ut proverbio
 utar, universam effecerunt; urbibus ac regione, ut iure iu-
 rando convenerunt, sibi divisit. — Et ad ipsos usque Constanti-
 nopolis muros Ioanne rege in illis adsidente, et intuente,
 uterque perveniens ingentem timorem Latinis iniocere, resque
 eorum in extremum discrimen deduxere. *ibid.*

18) Τὰ μὲν ἔν τῶν Ἀσίνων πράγματα συνετάλη τε τότε
 πολῦ, καὶ τῷ κήδει τῶν δύο Ἀυτοκρατόρων εἰς ταπεινὸ ἄγαν
 καταεωπώκει τὸ φρόνημα. Igitur Latinorum res nimium in an-
 gustum deducta, duorum etiam Imperatorum affinitate in extre-
 mum fastus ille depressus est. *Ibidem.* cap. 34.

A P E N D I C E .

A) Disertatiune

pentru inceputulu limbel romanesci.

Fiindu că limb'a cea romanésca e latinésca, celui ce vá sè cerce inceputulu limbei romanesci i este de lipsa mai nainte sè aiba cunoscute intemplările limbei latinesci.

Dupa cumu ne invétia Eutropiu in cartea 1., limb'a Latiului, intru a' carui-a hotaru sta Rom'a, o a indrep-tatu sí o a politu Latinu craiulu tieriei Latiului, sí pre Latini de pre numele seu i-a numitu: carea cătra anii de la inceputulu lumei 4018, inainte de urdîrea Romei, cătra anii 304 s'a intemplatu¹⁾. Urméza că sí limb'a latinésca de la craiulu Latinu a luatu inceputu a se chiamá asiá.

Éra ce schimbare anume cu indreptarea aceea a facutu craiulu Latinu in limb'a latinésca, ce a lapedatu d'in limb'a cea de obsce a' poprului latinescu sí ce a adausu la acésta limba indreptata, ce se nu fí avutu limb'a cea de obsce, nímene d'in cei vechi nu ne lasà scrisu. Inse cumu că alt'a a fostu limb'a latinésca cea indreptata seau corecta, sí alt'a ceea ce resuná in gur'a poporului latinescu, sí cumu că ceea fù nascuta d'in cést'a, sí dreptu aceea limb'a latinésca cea prósta seau a' poporului cu dreptulu se díce mama limbei latinesci cei corecte, in sa-si natur'a seau firea corectiunei destulu de chiaru aréta. Asémenea d'in natur'a corectiunei urméza, cumu că limb'a latinésca cea corecta nu se sugéa impreuna cu laptele de la mame, pre cumu limb'a cea de obsce, ci cu gramatic'a trebuiá sè se invetie, sí pentru aceea alt'a a fostu a grai latinesce gramaticesce, alt'a a grai latinesce de obsce. D'intru aceste se vede, că sí inainte de urdîrea Romei de dóue plese a fostu limb'a cea latinésca, adeca: gramaticésca sí de obsce, seau a' invetiatiiloru sí a' poporului. Nice nu se póte

aretá neci unu veacu, intru carele sè nu fi fostu lipsa de gramatica spre a invetiá limb'a latinésca cea corecta.

Facundu Romulu cetate, carea de pre numele seu o chiamà Rom'a, de la carea sí Romániloru li se dede nume, redicà bisérecă (acolo-si pre scurtu povestese Eutropiu), carea o numi Asilu, sí fagadul tuturoru celoru ce voru scapá la d'insulu scutire. Pentru aceea pré-multi d'in vecinele locuri, carii facuse intre ai loru ce-va reu, fugindu la d'insulu, i-a primitu in cetate sí i-a împreunatu cu poporulu seu. Sí asiá d'in Latini si d'in Tuscii pastori, pre cumu sí d'in Frigii cei de preste mare, carii sub Enea, d'in Arcadi; carii sub povatiuitoriu Evandru cursese in Itali'a, cá d'in de multe fe-liuri de stihíi adunà unu trupu sí fece poporulu románu. Cu tempu tóte neamurile Italiei, ce aveau osebite limbe, se adausera cátra poporulu románu. Facundu-se acésta adunare sí mestecare de neamuri de desclinite limbe, nímene nu se póte indoí, cá limb'a latinésca cea de ob-sce, nu de midi-locu schimbare a patimitu.

Sí cumu cá osebite au fostu limbele neamuriloru Italiei, adeca a' Etrusciloru, a' Greciloru, a' Osciloru, a' Insubriloru, a' Liguriloru sí a' altoru Galli sí popóra înainte de a-si supune grumazii birutoriloru Románi, bine invétiá Ludovicu Antoniu Muratoriu in diserta-tiunea 32. tom. 2. alu anticitátiloru italianesci.

D'intru aceste ginti seu neamuri ale Italiei unele, macaru cá dupa marturisirea lui Augustinu, cartea 19. capu 7. despre cetatea lui Domnedieu, gintiloru celoru invinse cu jugulu le puneau sí limb'a loru cea latinésca asupr'a Románii,²⁾ totu-si pana sí candu erá mai in flóre imperatí'a Romániloru, multu tempu si-au tienutu limbele loru; éra a' unoru neamuri de ale Italiei, pe-rindu ele, limb'a loru totu a remasu intre Románi. Cá Aulu Gelliu in cartea 17. capu 17. asiá scrie: „C. Enniu díceá, cá elu are trei anime, pentru cá sciá graí gre-cescé, oscesce sí latinesce.“³⁾ Asiá dara in dilele lui Enniu inca vecuíá limb'a oscésca. La Festu se cetescé

d'in fabul'a lui Titiniu: „carii obscesce sî volscesce fabuliau, cà latinesce nu sciu.“⁴⁾ Liviu in cartea 40. capu 42. dîce, cà Cumaniloru cerundu li s'a datu voia, cà in públicu sè vorbésca latinesce sî preconii, seau vestitorii loru sè aiba cadintia a vinde latinesce.⁵⁾ Alta limba dara a fostu atunci la Cumani in Itali'a, carea nu o a fostu astrucatu limb'a cea latinésca. Sî Strabone, carele a traitu in dîlele imperatului Tiberiu, in cartea a' 5. a' geografiei dîce, cà perindu ginte Osciloru, vorb'a loru totu mai remane la Románi sî jóca fábulé Románii in limb'a aceea.⁶⁾

De aceea cu nepotintia erá d'in limbele acele vecitórie sî cuvinte sî chipuri de graiu sè nu se vèrésca nu numai in limb'a latinésca cea prósta, carea acumu erá de obsce toturoru popóraloru Italiei, ci pr'in nebagarea de séma a' unor'a sî in limb'a latinésca cea corecta câte odata. Carea Romániloru celoru invetiati sî bine dèprinsi in limb'a cea corecta fórte reu le vineá, sî certau acésta rea intrebuintiare. Aceea, mi se pare, cà spune Quintilianu, candu scriendu despre cuvintele cele straina, asiá graiesce: „Tacu despre Tusci, despre Sabini, ba sî despre Prenestini; cà pre Vectiu, cà pre celu ce se intrebuintiá cu vorb'a aceea lu cërta Luciliu, pre cumu Polione afla in Liviu Patavititate.“⁷⁾ Sî Varrone dîce, cà cuventulu *multae* nu e latinescu, ci sabinu; sî acestu-a pana la pomenirea lui a remasu in limb'a Samnitiloru, carii suntu nascuti d'in Sabini.⁸⁾

Cu multu mai lesne erá d'in limb'a latinésca cea de obsce sè se bage cuvinte sî chipuri de graiu in vorb'a latinésca cea corecta. Paradigma sî asta-di despre lucrulu acestu-a avemu in pruncii cei romanesci, carii in anii cei d'antâiu, candu se invétia latinesce, pentru asémenarea ce este intre limb'a cea romanésca sî intre limb'a cea latinésca, turme de cuvinte romanesci бага in vorb'a cea latinésca; ba sî Unguri betrani am vediutu, carii sciindu amendóue limbèle, sî cea latinésca sî cea romanésca, candu graiescu latinesce, sî cuvinte sî chipuri

de graiu romanesci, fàra a se pricepe ce facu, arunca in vorb'a cea latinésca.

Pentru aceea cu de adinsu Románii cei invetiati scriau càrti sî dáu régule spre abaterea cuvintelor celor straine de la limb'a latinésca cea corecta, pre cumu sî spre polirea sintacsei limbei acelei-a-si. Dreptu aceea pre pruncii loru i siliau a merge la scóla sî a invetiá gramatic'a latinésca. Acést'a e ceea ce dîce Tulliu, in cartea 3. de oratore, cà preceptele de a vorbí latinesce, le da invetiatur'a cea pruncésca.⁹⁾ Sî Quintilianu in cartea 1. capu 10. marturisesce, cà alt'a e a grai latinesce alt'a a grai gramaticesce, adec'a alta e a grai limb'a latinésca cea comuna seau de obsce, carea impreuna cu laptele se sugéa de la mama, alt'a a grai in limb'a latinésca cea corecta, carea se invétia la scóla d'in gramatica.¹⁰⁾ Vedi mai susu laudat'a disertatiune a' 32. a' lui Muratoriu, intru carea pre largu se cuventa despre lucrulu acestu-a.

Multu schimbandu-se limb'a latinésca cea de obsce pr'in aceea, cà fù impartesita toturoru gintiloru Italiei celoru de deosebite limbe; multe dialecte ale limbei acestei-a preste tóta Itali'a se escara, in fiesce care parte a' Italiei, dupa feliulu limbei neamului ce locuiá in tienutulu acelu-a. Dreptu aceea osebite cuvinte de la tóte neamurile acele au cautatu sè primésca in senulu seu limb'a latinésca cea de obsce; sî fiindu cà ea stapaneá, pre cumu sî asta-di, in tóta Itali'a, á inceputu mai de obsce a se chiamá limb'a italianésca. Resbatendu in Itali'a, sî lungu tempu domnindu acolo Gotii, Longobardii sî alte ginti nemtiesci, cu multu mai vêrtosu se schimosi limb'a latinésca cea de obsce, seau italianésca; ba, dupa veacuri sî insu-si Italianii si prefacura limb'a altumintrea sî o adusera la statulu acelu-a, intru carele e asta-di. D'in cele pana aci despre limb'a latinésca cea comuna dîse, lesne se póte afá inceputulu limbei romanesci. Aceea se scie, cà multímea cea nemarginita a' Romániloru, a' caror'a remasitia suntu Romanii, pre la inceputulu sutei a' dóu'a de la Chr., in dílele im-

peratului Traianu, a venitu d'in Itali'a in Dáci'a; și a venitu cu acea limba latinésca, carea in tempulu acelu-a stapanéa in Itali'a. Asiá dara limb'a romanésca e acea limba latinésca comuna, carea pre la inceputulu sutei a dóu'a erá in gur'a Romániloru, și a' toturorú Italianiloru.

De óre ce dara, cumu mai susu amu insemnatu, limb'a latinésca cea comuna, dupa tempulu esírei Romániloru d'in Itali'a la Dáci'a, cumplite schimbári a mai suferitu in Itali'a: urméza, că *limb'a romanésca e mai curata limba latinésca a' poporului románu celui vechiu, de câtu limb'a italianésca cea de acumu*; și mai cu cadere este a judecă d'in limb'a cea romanésca, cumu a fostu limb'a Romániloru celoru vechi, decâtu d'in limb'a italianésca cea de acumu. Macaru că aceea nu potemu negá, că in limb'a romanésca suntú vêrite cuvinte de ale barbareloru ginti, anume ale Sloveaniloru, cu carii au petrecutu impreuna: carea cumu s'a intemplatú, am spusú in *istori'a cea despre inceputulu Romaniloru in Dáci'a*. Inse Sloveanii de tiesetur'a limbei romanesci cea d'in lontru neci cumu nu s'au atinsú, ci aceea a remasu intréga, pre cumu erá candu antáiu au venitu Románii stramosii Romaniloru in Dáci'a. Ci și *cuvintele*, cari suntú *de la Sloveani vêrite in limb'a romanésca*, pré lesne se cunoscú, și *usioru ar fi, de s'aru invoí Romanii spre aceea, a le scóte și a face curata limb'a romanésca*.

Acea inca se pricepe, că-ci între Romani suntú mai multe dialecte. Fiindu adeca, că și atunci, candu au venitu coloniéle románe in Dáci'a, mai multe dialecte ale limbei latinesci cei de obsce erau in Itali'a, și fiindu că coloniéle acele d'in tóte pàrtile Italiei au, fostu adunate, urméza, că mai multe dialecte au adusu cu sine. Inse, macaru că limb'a Romaniloru e impartíta in mai multe dialecte, a' caror'a osebire mai vêrtosu sta in pronunsierea seau respunderea unoru lítère, totu-si Romanii cei d'in cóce de Dúnare toti se intielegu la olalta; ba in cãrti nice nu au fãra unu dialectu sínguru: desclinirea dialectelorú numai in vorba

se aude. Éra dialectulu Romaniloru celoru d'incolo de Dúnare atâta e instrainatu de limb'a Romaniloru celoru d'incóce de Dúnare, pentru copi'a seau multimea cuvintelorulu celoru grecesci, cu carea e acoperitu, câtu Romanii cei d'incóce de Dúnare, pana nu se dedau cu d'insii, pucinu i potu pricepe ce vorbescu. Inse aceea se cade a li se dá lorú, cà multe cuvinte latinesci pana asta-di le tienu, cari la Romanii cei d'incóce de Dúnare cu totulu suntu date uitării, pre cumu sí la Romanii cei d'incóce de Dúnare asémenea multe cuvinte latinesci se afla, cari între Romanii cei d'incolo de Dúnare in-desiertu le vei cautá.

Mi vine aci aminte sí aceea, cà se afla unele cuvinte in limb'a romanésca, cari pentru cà neci la Italiani, neci la Sloveani asta-di nu suntu, dicu unii, cà trebue sè fia seau de la Daci, seau de la alta óre-care limba de a' gíntiloru, ce mai de multu au amblatu pr'in Dáci'a între Románi. Ci, de óre ce, pre cumu mai susu amu vediutu, candu au venitu coloniële románe in Dáci'a erau, mai multe dialecte ale limbei latinesci in Itali'a d'in insocirea cu desclinite neamuri ale Italiei nascute; au nu poteau coloniële acele cu sine se aduca in Dáci'a unele cuvinte d'intru unele pàrti ale Italiei, cari la Italiani de multu acumu au peritu, éra la Romani se mai tienu: pre cumu vediumu, cà sí între in-su-si Romanii unele cuvinte vechi se tienu la cei d'incolo de Dúnare, altele la cei d'incóce de Dúnare; ba sí între sínguri Romanii cei d'incóce de Dúnare in unele tienuturi se afla cuvinte latinesci, cari între alte tienuturi nu se mai pomenescu. Asiá pentru esemplu, Maramuresianii, dicu: *nu am opu*, carea alti Romani o dicu: *nu am lipsa*, s. c. a. Asémenea se intempla sí între Romanii cei d'incolo de Dúnare, cà sí între ei suntu mai multe dialecte, macaru cà ei intru pronunciare toti suntu uniti. Asiá p. e. la ei de obsce se díce, *hiu*, adeca *fiu*; ci in unele pàrti dicu, *natu*, de la cuventulu latinescu *natus*. Nemica dara nu ne silesce, cà acele cu-

vinte romanesci, cari asta-di nu se afla neci la Italiani, neci la Sloveanii, mai vêrtosu se dîcemu, că suntu vêrite in limb'a romanésca seau de la Daci, seau de la alta óre-care ginte barbara in Dáci'a, de câtu aduse d'in Itali'a. Asîsiderea se cade se dîcemu sî de cuvintele acele, cari sî la Romani sî la Italiani se afla, éra in cârtile latinesci nu se cetescu, că suntu de la gintele cele vechi ale Italiei bagate in limb'a latinésca cea de obsce, carea este cea romanésca sî italianésca.

Unii, caror'a le este urîtu numele romanescu, cu aceea se nevoiescu a micșiorá pre Romani, că dîcu, că limb'a romanésca fórte se lovesce cu limb'a cea slovenésca, sî tiesetur'a ei cea d'inlontru asémene este cu a' limbei cei slovenesci; sî pentru aceea este a crede, că Romanii suntu fára slovenésca, éra nu romána.

Cumu că *Romanii suntu adevèrati Románi, stranepoti Romániloru celoru adusi de Traianu in Dáci'a* am adevèritu in istoria. La asemenarea limbei romanesci in tiesetur'a ei cea d'inlontru cu limb'a cea slovenésca, ce-si nalucescu protivnicii, vomu respunde, dupa ce vomu cuventá intâiu despre inceputulu articliiloru celoru defniti ai Italianiloru.

Muratoriu in disertatiunea a' 32. cea mai susu laudata, cercandu inceputulu stricarei limbei latinesci in Itali'a, dîce că macaru că sî mai nainte erá limb'a acést'a smintita, totu-si domnindu in Itali'a Longobardii, se fece stricarea cea cumplita. Că atunci multîme multa de limba nemtiésca, barbati sî muieri se revarsara preste tóta Itali'a. Carii dreptu invetiara limb'a Italianiloru că cea mai dulce sî aduncu inradecinata; că macaru că Itali'a erá atunci desiértata de locuitori, totu-si cu multu mai mare erá númeroiu Italianiloru de câtu alu veneticiloru Longobardi. Invetiara dîsei limb'a italianésca, ei asiá câtu sî ei cuvinte nóue sî trebi nóue bagara in limb'a italianésca.

Pentru esemplu, avendu, dîce, Longobardii, ce erau poporu de fára nemtiésca, articlii pusi inaintea nume-

loru, pré lesne urmandu Italianii obiceiului acestui-a, incepura sî ei a dá locu articliloru in limb'a loru, adeca a intrebuintiá: *il, la, lo, le, li, i*. Carea cumu s'a facutu, díce cà bine se vede a fi aflatu Castelvetro, a' carui-a affare dupa aceea o bagà in cartea sa cea despre inceputulu limbei cei de obsce Celsu Cittadinu. Adeca d'in pronumele latinescu: *ille, illa, illi, illae* pre in-cetu au isvoritu articlii cei italianesci. Cà deprinsu fiindu poporulu pentru esemplu a díce, *illo caballo, illa hasta, illae feminae*, lapedandu cea d'antâia, sî cea alalta silaba, la adeca pentru scurtarea au inceputu a díce, *il cavallo, lo cavallo, la asta, l'asta, li cavalli, i cavalli, le femine*. Carea a' lui Castelvetro judecata, díce, cà fórté o radîma pronumele *loro*, celu afara de tóta indoié'la nascutu d'in *illorum*, lapedandu d'intrinsulu *il*. Aceea-si o potu intari, díce sî litaniile cele in dílele lui Carolu celui mare pre la anulu 790. scrise, sî vestite in dílele nóstre de préinvetiátulu Mabiloniú intre analec-tele cele vechi, fói'a 171. a' editiunei cei mai nóue: carea o a insemnatu sî Du Cangiu in glossariulu latinescu la cuventulu *lo*, in locu de *ille*. Acolo se cetesce, cà a strigatu poporulu: *Adriano Summo Pontifice et Universale Papae vita* (in locu de: *Pontifici et Universali*) *Redemta Mundi. Tu lo adjuva!* Asiá cetesce Du Cangiu, cí in editiunea cea mai susu pomenita se afla *Tu lo juva*. Aceea-si se vede in urmatóriele rogatiuni poftoritu, pre cumu sî *tu los juva*, candu graiescu in numerulu multímei. Carea adevcritu aréta, cà d'in *tu illum juva* s'a facutu antâiu, *tu illo juva* sî pre urma *tu lo juva*. Altu esemplu ne aréta Campiu in apéndice la tomulu I. alu istoriei bisericesci cei de la Placenti'a fói'a 455., adeca in diplom'a imperatului Carolu celui mare, ce se tíene de anulu de la Chr. 808., unde cetimu: *Inde percurrente in la Vegiola, ex alia vero parte de la Vegiola usque Castellioni* etc. Sî veacurile cele de demultu in loculu dativului *illi*, pentru cá sè se des-clinésca de nominativulu *illi*, se vedu a fi bagatu *illui*,

de unde apoi curse *lui*. Care cuventu se afla in formulele cele pré vechi ale lui Marculfu cartea I. capu 17., unde aceste cuvinte se cetetcu: *Sicut constat, ante dicta villa ab ipso Principe memorato lui fuisse concessa*. Inse Bignoniu sî Menagiu nu fàra tréba socotescu cà *lui* s'a facutu d'in *illius*. Merge mai incolo Muratoriu sî dîce, cà Italianii, Gallii sî Spaniolii de acolo se indemnara a adauge numeloru articlii, de carii e lipsita limb'a cea latinésca, cà audîndu ei pre Goti, pre Longobardi, pre Franci, cà intrebuintiéza particеле, cari insemnéza óre care lucru adveritu, sî dîcu: *der König, die Frau, das Grab*, cu óre-si ce schimbare in caderi sî in númerulu multîmei; pentru aceea sî ei prinsera a dîce: *lo, la, li* in locu de *ille rex* (acelu rege) *illa mulier* (aceea muiere), *illi milites* (acei soldati) etc. Asiá sî Galii au inceputu a intrebuintiá *le, la, les* etc. sî Spaniolii: *el, la, los* etc. Multi sî d'in Greci sî d'in Arabi locuiau in Itali'a sî intru imperatiéle crestiniloru cele despre média-dî. Sî cunoscutu e, cà Grecii au articlii lor. Ba sî Arabii au *al*, carele aceea insemnéza la ei ce insemnéza la Italiani *il, la, lo*, sî la Spanioli *el*. Mateiu Silvaticu in pandectele doftoriei, ce fura scrise in anulu 1317., dîce cà *al* sî *el* aceea insemnéza la Arabi, carea la Italiani, *la, le, li, lo*. Suntu pre urma, acolo-si dîce Muratoriu, carii socotescu (sî intre acei-a este Bouhoursius in: Entretien II. d'Ariste, cà in limb'a gallicésca neci unu articlu n'a fostu pana la capetulu sutei a' nóu'a. Adeverata e, seau ba parerea acestor'a, pentru lips'a monumenturiloru celoru vechi ale limbei gallicesci, nímene nu póte lesne judecá, pre cumu nice noi, dîce, nu potemu aretá tempulu, candu in limb'a nóstra (cea italianésca) s'au bagatu articlii.

Inpenate gácituri suntu aceste, ci neradîmate de adeveru. Pentru cà limb'a latinésca cea invetiata seau corecta, tienandu-se in càrti, nu in gurele poporului latinescu, pururea intocm'a, sî fàra schimbare a remasu. De unde monumenturile, ce se aducu inainte, nu suntu

dovéda, că dóra limb'a aceea candu-va in sine a patimitu schimbare sí smintéla, fàra cà nevointi'a filoru latinesci nu totudeaun'a a fostu intocm'a intru invetiatur'a cea gramaticésca a' limbei latinesci cei corecte. Mai vètosu butindu gintile barbare sí lungu tempu domnindu in Itali'a, incetase scólele gramaticesci, pre cumu intre Greci, de candu i stapanesce Turculu, de totu au slabitu invetiaturele intre ei. Deci, pucini fiindu intre fii Latiniloru, carii cu de adinsu sè invetie gramatic'a, cei mai multi d'in lips'a gramaticiei cei iscusite nu poteau, scriendu latinesce, sè nu mestece cuvinte sí chipuri de graiu d'in limb'a cea de obsce seau prósta. De acolo suntu schimosirile in monumenturile latinesci cele vechi. Sí aceea ce s'a luatu a se dice: veacu de auru, seau de argintu, seau de fieru, seau de lutu alu limbei cei latinesci, nu aceea insemnéza, că dóra limb'a latinésca cea corecta seau invetiata dupa ce a ajunsu odata la deplinire, in sine intr'unu tempu a fostu mai iscusita, de câtu intru altulu, sí d'in limb'a de auru scadiù dupa aceea a fi de argintu, apoi de fieru, pre urma de lutu; ci cumu cà nevointi'a spre invetiatur'a gramaticésca nu au fostu totudeaun'a asémene. Nice n'a fostu neci intr'unu veacu nevointi'a acest'a intru toti intocm'a. Pentru aceea sí in veaculu celu de auru alu limbei latinesci, carele nu invetiá deplinu regulele gramaticesci, nu poteá sè scria curatu latinesce; vede-se acést'a sí d'in inscriptiunea cea in veaculu lui Augustu césarele facuta, carea in dis'a disertatiune a' lui Muratoriu asiá sè cetesce: *Genio coeti Herodiani Praegustatoris Divi Augusti idem postea villicus in hortis Salustianis . . . S. Aug. Lib. Bathillus aeditus* (pro editus) *Templi Divi Aug. II. et Divae Augustae quod est in palatium* (pro palatio) *immunis et honoratus. Telephus. Liviae L. dat Fufiae. Climene. et Fufiae Euche. sororas* (pro sororibus) *Gemina L. Augustae ornatrix Irene suae dat olla* (pro ollam.) Acolo-si Muratoriu, aduce pre Quintilianu, carele marturisesce, că sí in veacurile cele fericite ale imparatiei Romániloru, in

insa-si Rom'a, multîmea graiá barbaricesce, adeca nu in limb'a cea corecta,¹¹⁾ sî in veacurile cele mai slabe, carui-a i erau bine cunoscute régulele gramaticesci, bine scriá latinesce: pre cumu sî asta-di se intempla. Dreptu aceea veaculu celu de auru alu limbei latinesce aceea insemnéza, cà atunci mai cu de adinsu se dáu in scóle régulele cele gramaticesci, sî mai cu sirguintia, sî mai multi le invetiau, de câtu dupa aceea. Deci nu limb'a latinésca cea invetiata, ci síngura cea comuna limb'a latinésca, carea de la unu tempu a inceputu a se chemá italica (italianésca), a patimitu schimbare.

Inse sî acést'a sè fí patimitu acea schimbare, câtu dupa nevalirea gintiloru nemtiesci in Itali'a sè fí primitu de la aceste neamuri a intrebuintiá articlii, neci cumu nu se póte crede, de órece sî Romanii au articlii definiti in limb'a lor, carii suntu: *il* (ἰλ), *le*, *lu*; acestu-a Romanii cei d'incolo de Dúnare, asiá lu dícu intregu: *lu*; éra cei d'incóce de Dúnare l'apostrofescu, lapedandu pre *u*, *l'*; bunaóra: *omul'*, *omulu*; *a*, carele la Italiani se díce *la*. In número multîmei: *i* la Romanii cei d'incóce de Dúnare, *li* la cei d'incolo de Dúnare; buna óra: *ómeni-i*, *ómeni-li*. Apoi *le*. De candu au intratu Gotii in Itali'a, Romanii seau Románii cei d'in Dáci'a neci o impartesíre n'au avutu cu Italianii, neci pana au domnitu acolo Gotii, neci dupa aceea. Urméza dara, cà fiindu articlii la Romani pre cumu sî la Italiani, inainte de intrarea nemtiesciloru ginti in Itali'a au avutu Italianii in limb'a lor articlii. De ar fí fostu cunoscuta lui Muratoriu sî altoru préinvetiati barbati limb'a romanésca altamintrea vreau scrie in lucruri de acestea, sî cu adeveru neci nu aru fí avutu privilegiu a se slobodí la gâciture insielatórie.

Dara vei díce: Gotii, inainte de a merge la Itali'a, au fostu in Dáci'a sî au domnitu preste Romani cá la o suta de ani. Dreptu aceea, póte Gotii antâiu au stricatú limb'a Romaniloru celoru d'in Dáci'a sî au bagatu intre d'insii obiceiú a intrebuintiá articlii, carii nu-i are limb'a latinésca; dupa aceea mergundu in Itali'a

sî Italianiloru le au impartesîtu întrebuintiarea articliloru.

In istoria amu aretatu gréti'a Romaniloru cea càtra limb'a goticésca. Apoi mai susu de siese sute de ani suntu scurse, de candu in Ardealu in mult'a Sasime petrecu Romanii cu Sasi, sî necumu sè se fî imprumutatu de la Sasi cu ce-va d'in cele ce se tînu de alcatuirea limbei cea d'in lontru, ci neci cuvinte neci de cumu pana asta-di n'au primitu de la ei. Atât'a înstrainare are limb'a romanésca de càtra limb'a Gotiloru, câtu Sasulu Eder d'in Ardealu, mare protívnicu alu Romaniloru, de acolo a luatú privilegiu a díce, cà Romanii in dílele Gotiloru n'au fostu in Dáci'a. Sî au poteau Romanii intru acelu-a chipu sè se dedé cu limb'a Gotiloru, câtu in cele d'in lontru ale tieseturei limbei loru sè primésca unele de la Goti, cumu este întrebuintiarea articliloru, sî apoi cuvinte goticesci sè nu se vèrësca in limb'a loru, pre cumu pré adevèratu este, cà neci cumu nu s'au vèritu? Deci déca de la Sasi intru atâtea veacuri nemic'a nau primitu Romanii in limb'a loru, cumu intru o suta de ani Gotii sè fî potutu resbate in cele d'in lontru ale limbei Romaniloru, câtu întrebuintiarea articliloru, carea mai nainte sè nu o fî avutu, sè o bage? unde adevèritu este, cà cuvinte n'au potutu se vèrësca. Cumu, neavendu Romanii neci o impartesîre in dílele Gotiloru cu Italianiii, au potutu asiá sè se lovésca cu Italianii, câtu intocm'a acei-a-si articlii, sî d'intru acelu-a-si isvoru alu latinescului pronume *ille, illa* sè-si intocmésca sîe articlii sî cesti-a sî cei-a? Cumu, de neci la Romani, neci la Italiani nu e neci o supţire umbra de urma de a nemtiescului: *der, die, das*? Langa aceste, gintile nemtiesci, d'in cari erau Gotii, pre cumu sî tóte alte neamuri, la cari suntu articlii, acei-a i punu inaintea numeloru, ér' Romanii i punu dupa nume. De aru fî luatú Romanii obiceiú de la Goti a întrebuintiá articlii, cumu poté fî aceea: obiceiulu de a întrebuintiá articlii sè-lu ié de la Goti sî apoi in contra firei limbei Gotiloru, de unde s'au inventiatu a întrebuintiá articlii, ba in contr'a firei limbei tuturoru

neamurilor, sè-i puna dupa nume? Sîngura acèsta luare a-mînte ajunge spre adevèrire, cumu cà Romanii, seau Románii cei d'in Dáci'a nu au luat de la Goti a intrebuintiá articii, cî d'in Itali'a au adusu dátin'a aceea cu sine stramosii Romaniloru in dílele lui Traianu. De unde urméza, cà sî Italianii nu de la Goti neci de la Longobardi au luat a intrebuintiá articii, cî cu multu mai nainte de a intrá neamurile aceste in Itali'a, au ayutu in limb'a loru acèsta alseuire.

Dreptu limb'a latinésca nu are articii acei definiti, cari suntu in limb'a romanésca sî in cea italianésca, pre cumu sî in limbele: francésca sî spaniolésca, cî óre avutu-i-a inainte de a ó indreptá Latinu craiulu Latiniloru, seau ba, nu se scie. Póte dóra sî limb'a latinésca a avutu mai nainte articii acesti-a, cî Latinu pentru scurtarea vorbei i-a lapedatu. Urméza cà sî aceea este neadeveritu, óre limb'a latinésca cea comuna si-a întocmitu articii *il, la, lo, li, le*, de la pronumele limbei latinesci cei corecte *illo, illa, illo, illi, illae*, au pronumele acestu e nascutu d'in articii acei-a. Acea este adevèritu, pre cumu vediumu de-asupr'a, cà nu limb'a latinésca cea prósta s'a facutu d'in limb'a latinésca cea corecta; cî cést'a d'in ceéa. De aceea, macaru cà ne-amu deprinsu a díce, cà limb'a romanésca e fic'a limbei latinesci, adeca cei corecte; totu-si, de vomu vreá a grai oblu, limb'a romanésca e mama limbei cei latinesci. Nice sè nu te scandalisesca aceea, cà limb'a romanésca e spinósa sî apusa pre langa limb'a cea latinésca. Cà au nu d'in spini se nasce rusia préfrumósa? Sî d'in mama de soiu, seau de fára de diosu sî apusa nu odata s'a nascutu fiu, carele pr'in polire iscusita a ajunsu a fi celu mai stralucitu imperatu?

Pre urma, déca in limb'a romanésca, nu numai intre Romanii cei d'incóce, cî sî intre cei d'incolo de Dúnare, carii in sut'a a' trei'a de la Chr. fura despartiti de cesti d'incóce de Dúnare, pava in Tesali'a sî pre airea, ba sî intre alte popóra de sange italianescu, buna

óra între Valdensi sî între locuitorii muntelui Apeninu, e dátina a pune articlii dupa nume, sî nu înainte de nume, cumu facu tóte aite neamuri, cari au întrebuintiarea articliloru; urméza, cà sî Italianii mai de multu, nu înainte, ci dupa nume au avutu obiceiul a pune articlii; sî a-i pune inaintea numeloru tãrdîu de la Goti, seau de la Longobardi sî de la alte ginti nemtiesci, cari e adeveritu, cà tare au schimbatu limb'a latinesca cea comuna in Itali'a, s'au invetiatu. Nice nu urméza neci o miciorare seau defaimare limbei romanesce, càci intru acést'a articlii se punu dupa nume, pentru cà, pre cumu latinesce se díce bine sî *ille equus* (acelu calu) sî *equus ille* (calu acelu), ba pare, cà mai vètosu se marginesce lucrulu, candu puni pronumele dupa nume, de càtu candu înainte, sî díci *equus ille*. Sî, de vei luá bine a-minte la Romani mai tare se hotaresce seau marginesce lucrulu punendu articlulu dupa nume, de càtu intru alte limbi, in cari articlulu se pune înainte de nume. Nu fãra intieptiune dara stramosii Romaniloru sî ai Italianiloru cei vechi au luat u a întrebuintiá articlii dupa nume sî nu înainte de nume.

Muratoriu in disertatiunea cea de multe ori anumiã díce, cumu mai susu amu insemnatu, cà Latinií cei vechi, pentru cá sè desclinésca dativulu *illi* de nominativulu *illi*, in dativu in locu de *illi*, au dísu *illi*: sî de acolo apoi se nascù *lui*; éra Bignoniu sî Menagiú dícu, cà *lui* se urdí d'in *illius*. Asémenea *loro*, díce, cà se fece d'in genitivulu multímei *illorum*. Fia, cumu vá fí: aceea este adeveritu, cà sî intru aceste mai bine s'a pastratu vechimea la Romani, de càtu la Italiani. Cà la Italianii de asta-di *lui* este pronume in nominativulu númerului singuraticu, carele la Latini se díce *ille* sî la Romani *elu*. Éra la Romani *lui* sî acumu este in dativu, sî in genitivu: *a' lui*. Inse aceste, candu se punu síngure, suntu pronume, cari la Latini se dícu: *illi*, *illius*; éra candu se impreuna cu óre-si-ce nume, suntu articlii defniti; atunci *a' lui* asiá se desparte, cà *a'* se pune înainte de nume sî *lui* dupa nume, pre cumu

Este dătin'a Romaniloru a pune articlii după nume. Asemenea *loro* la Italiani este numai pronume sî in caderea cea d'antâiu, seau in nominativu: care la Latini se dîce *illi*, la Romani *ei*. Era la Romani este sî asta-di in genitivulu nûmerului multîmei, impreuna sî in tlativulu alu aceluia-si nûmeru, cari mai desvelitu se voru vedé in paradigm'a seau esemplulu, ce-lu vomu aduce mai diosu.

Se vedemu acumu asemenarea limbei romanesci cu cea slovenésca, seau sclavésca intru alcatuirea seau tiesetur'a cea d'in lontru, carea si-o nalucescu protivnicii sî cu reutate insiéla pre cei nesciutori de limb'a romanésca cetitori.

Limb'a romanésca are articli defînitî, cumu vediumu mai susu. Sloveanii nu au acei-a articlii, ci candu vreau se marginésca vr'unu lucru, se intrebuintiéza cu pronumele aretatoriu (pronomine demonstrativo) *ovi, ova, ovo*, cá sî Latini cu *hic, haec, hoc*. Ba, atât'a este nesuferitória limb'a slovenésca de articlii defînitî, câtu macaru cà cei ce antâiu au prefacutu càrtile bisericesci d'in grecia pre slovenia, tóta limb'a slovenésca o au schimositu sî o au grecisitu intr'atât'a, câtu sî aoristulu grecescu sî nûmerulu duale, care neci mai nainte nu l'a avutu limb'a slovenésca, neci asta-di neci intr'unu dialectu alu dîsei limbe nu se afla, l'au vèritu in càrtile slovenesci: totu-si articlii defînitî, carii i are sî limb'a grecésca, n'au potutu sè-i bage.

Sloveanii au trei feliori (genera): barbatescu, femeescu sî neutru (masculinum, faemininum, neutrum); Romanii cá sî Italianii nu au fàra dóue feliori: celu barbatescu sî celu femeescu.

Sloveanii au sîapte caderi (casus) in nûmerulu singuraticu (in numero singulari), in nûmerulu multîmei (in numero plurali) au optu caderi. Romanii sî in nûmerulu singuraticu sî in nûmerulu multîmei nu au fàra siese caderi intocm'a cá Latini, sî cá Italianii. Sî la Sloveani suntu trei declinatiuni, cari se cunoscu d'in genitivu, sî numele in multe chipuri se impléca (inflec-

tuntur sive declinantur); la Romani, pre cumu sî la Italiani, atâtu in nûmerulu singuraticu, pre cumu sî intru alu multîmei, tôte caderile suntu asémene cade-rei cei d'antâiu, sínguri articlii se impléca, sî cu acesti-seau cu alte particule ale limbei latinesci se descli-nescu de la olalta. Voiu aduce o paradigma sî slove-nésca sî romanésca. *)

Numerulu singuráticu:		Numerulu multîmei:
Antâi'a cadere	<i>ovi otacz, acestu parénte</i>	<i>ovi oczzi, acesti parénti</i>
a' 2. "	<i>ovoga ocza,</i>	<i>ovjeh otaczaa,</i>
" 3. "	<i>ovomu oczu,</i>	<i>ovim oczem, seu: oczim,</i>
" 4. "	<i>ovoga ocza,</i>	<i>ove ocze</i>
" 5. "	<i>o ocse,</i>	<i>o oczi,</i>
" 6. "	<i>od ocza,</i>	<i>od ovih otaczaa,</i>
" 7. "	<i>s.-oczem, seu: s.-oczom</i>	<i>sovima oczima,</i>
		<i>a' 8. cadere: ovih oczeh,</i> <i>seau: oczzi.</i>
Antâi'a cadere	<i>parénte-le,</i>	<i>parénti-i, seu parénti-li,</i>
a' 2. "	<i>a parénte-lui,</i>	<i>a parénti-loru,</i>
" 3. "	<i>parénte-lui,</i>	<i>parénti-loru,</i>
" 4. "	<i>parénte-le seu: pre pa-</i> <i>rénte-le,</i>	<i>parénti-i seu: pre pa-</i> <i>rénti-i, seu: parénti-li</i>
" 5. "	<i>o parénte!</i>	<i>o parénti!</i>
" 6. "	<i>della parénte-le</i>	<i>della parénti-i seu:</i> <i>della parénti-li</i>

La Sloveani comparativulu de obsce se face asiá, cà punu adiectivulu (adjectivum) la feliulu femeescu, sî in locu de vocal'a cea de pre urma *a* punu *ый* (ii), buna óra: *Прилѣчна* (prilitsna) = asémene, pre *a* lu muta in *ый* (ii) sî se face *Прилѣчный* (prilitsnii) = mai asémene. *La Romani* pururea se face comparativulu punendu inaintea adiectivului positivu (positivo) *mai* (magis), Italianii punu *più*. Asiá: *latu, mai latu*.

*) Paradigmele urmátorie, pre cumu sî articlii de cari a fostu vorba puaa aci, suntu reprodusi cu caracterele latine in-trebuintiate de iusu-si auctorulu.

Formele vorbeloru (formae sive conjugationes verborum) *la Sloveani* suntu trei. Cea d'antâiu in persón'a cea d'antâiu a' tempului de acumu modului aretatoriu (in prima persona temporis praesentis modi indicativi) ese in *am*, cá *imam*. A' dóu'a in *em*, cá *orem*. A' trei'a in *im*, cá *vidim*, *hodim*, s. c. a. Éra *la Romani* suntu patru forme ale vorbeloru, cari pre cumu sí la Latini sí la Italiani se cunoscú d'in modulu infinitivu (infinitivo). Cà infinitivulu celei d'antâiu ese in *are*, cá *arú*, *arare* alu celei de a' dóu'a in *ere* lungu, cá *vedu*, *vedere*; alu celei de a' treia in *ere* scurtu, cá *stringu*, *stringere*; alu celei de a' patr'a in *ire*, cá *audu* *audire*.

D'intru aceste limpede se vede, cá desierti suntu acei-a, carii dîcu, cá limb'a romanésca, intru tiesatur'a ei cea d'in lontru se lovesce cu limb'a cea slovenésca, seau sclavésca.

D'in paradigm'a cea mai susu scrisa se vede, cumu la Romani articlii se impléca in unele caderi. Ba primindu numele cele cu articlulu *lu* seau *l'* sí in vocativu articlu in contr'a dátinei Italianiloru, acelu-a in vocativu se schimba seau se impléca in *le*, buna óra: *calule! lemmule!* Éra la Italiani sí in númerulu singuráticu sí intru alu multîmei pururea, fàra de neci o implecare, remanu articlii asémene, neci nu se declinescu caderile intre sine, fàra pr'in nescari prepositiuni d'in limb'a cea latinésca imprumutate sí pefacute, cari se punu inaintea articliloru, pre cumu mai pre largu vei vedé d'in urmatóri'a paradigma, unde *la* sí *le* in tóte caderile remane neschimbatu.

Numerulu singuraticu:

1. *la sorella,*
2. *della sorella,*
3. *alla sorella,*
4. *la sorella'*
5. *o sorella,*
6. *dalla sorella,*

Numerulu multîmei:

1. *le sorelle,*
2. *delle sorelle,*
3. *alle sorelle,*
4. *le sorelle,*
5. *o sorelle,*
6. *dalle sorelle.*

Sî cu aceea se scremu protîvnicii a aretá, cã este cuscria între limb'a romanésca sî între cea slovenésca în tiesetur'a cea d'în lontru, cã pre cumu Sloveanii, asiá sî Romanii întrebuintiéza în limb'a loru vorbe ajutatórie (verba auxiliaria), care dátina limb'a latinésca nu o are.

Cî sî cu acésta, panza de paiangenu tiesu protîvnicii. Cã de vreme ce sî Italianii întrebuintiéza vorbe ajutatórie întocm'a cá Romanii, urméza, cã pre cumu Italianii pentru aceea nu suntu incuscriti cu Sloveanii, asiá neci Romanii, cî stramosii Romaniloru venindu antâiu în Dáci'a, au adusu cu sine d'în Itali'a dátin'a de a întrebuintiá vorbele ajutatórie, cari d'intru acele-si radecine cu ale Italianiloru suntu esíte. Adeca, la Italiani suntu vorbe ajutatórie *ho*, d'în latinesculu *habeo*; de acolo-si sî alu Romaniloru: *am*, *ai*, *a*, seau *are*; sî *sono*, asémene de la latinesculu *sum*; de acolo e sî alu Romaniloru *sunt*. Chiaru orbu dara trebue sê fia acelu, carele nu vede, cã de candu sî de unde au luat Italianii a întrebuintiá vorbele ajutatórie, de atunci sî de acolo e isvorita sî la Romani dátin'a aceea.

Sîngura acea întrebare cu dreptulu se póte face: óre în limb'a latinésca înainte de a o îndreptá Latinu craiulu Latiului, întrebuintiatu-s'au vorbe ajutatórie, au dóra aceea dátina o au luat Románii de la óre care neamu d'în cele d'în Itali'a, dupa ce si-au supusu sîe tóte gintile Italiei sî s'au mestecatu cu ele?

La care întrebare respundu, cã de óre ce sî în limb'a latinésca cea corecta desvalite urme se vedu de vorbe ajutatórie, pre cumu pentru esemplu în *amatus sum*, *amatus eram*, *vel fueram*; *amaturus sum*, *amatum iri*; *fac possis*; *vide sis*, s. c. a., nu fãra temeiu prepusu avemu, cã limb'a latinésca sî înainte de a o îndreptá Latinu craiulu Latiului, a avutu dátina a întrebuintiá vorbe ajutatórie.

Éra pentru aceea, cã Romanii pre a-locurea altmintrea respundu în vorba unele cuvinte, seau mai bine

se dîcu unele litere, sî altmintrea le scriu, neci o mirare nu este; pré vechia dátina latinésca este acést'a, carea pana sî in dílele lui Augustu inca se tieneá, precumu se vede d'in cuvintele lui Svetoniu, care le scrie in viéti'a lui Augustu, unde díce, cá sî insu-si Augustu nu pré padiá ortografi'a cea de gramatici intocmita; sî se vede, cá Augustu parerei acelor'a a urmatu, carii socotescu, cá asiá trebue sè se scria, precumu se si vorbesce.¹²⁾ Schimbári de pronuncia a' Romániloru celoru de demultu in limb'a latinésca, unele se potu culege sî din inscriptiunile románe cele vechi. Asia in disertatiunea cea mai susu laudata a' lui Muratoriu este o inscriptiune d'in anulu de la Chr. 155. Intru aceea *ju**h**entutis*, se pune in locu de *ju**v**entutis*. In câte cuvinte sî asta-di la Romani in locu de *v* se pune *b*! Asiá, *corbu*, latinesce in limb'a cea corecta *corvus*; *cerbu*, latinesce *cervus*; *herbece*, latinesce *vervex*, *Vervece*, s. c. a. Intru aceea-si inscriptiune se vede *Domtá*; acelu-a cuventu Gruteru lu tâleuesce, cá insemnéza *Domine*. Ci de ar fi fostu cunoscuta lui Gruteru limb'a romanésca, indata ar fi vediutu, cá nu, e alt'a, fára romanesculu: *Domn'a-ta* (Dominatio tua), carele Sasii d'in Ardealu, fiindu cá mai scurtu respundu cuvintele romanesci, de cátu nascutii Romani, lu dîcu tocm'a precumu e in dîs'a inscriptiune: *Domtá*. Acólo-si aduce Muratoriu alta inscriptiune d'in anulu 260., intru aceea se afla *intelligat*, in locu de *intelligat*; acelu-a e *intielegu-lu* Romaniloru. Acestu cuventu de totu l'au perdutu Italianii, sî in locu de *intellego*, dicu *intendo*. Vedi mai multe in laudat'a disertatiune a' lui Muratoriu. De unde se intaresce ceea ce am spusu mai susu pentru vechimea limbei romanesce. Éra de la anulu 274. taindu-se de totu Dáci'a cea vechia de cátra imperatí'a Romániloru, cumu am aretatu in istoria, Románii cei d'in Dáci'a n'au mai avutu neci o impartesíre cu Románii cei d'in Itali'a. Pentru aceea schimbárilor limbei latinesce celei de obsce, cari de la anulu Domnului 274.

incóce seau pr'in barbari, seau pr'in insu-si Italianii ca-
siunate (pricinuite) s'au intemplatu, Romanii nu suntu
impartesiti.

Note la Disertatiunea de sub A.

¹⁾ Regnante tamen Latino, (in Latio) qui *Latinam lin-
guam correxit*, et Latinos de suo nomine appellavit: Troia a
Graecis capta est expletis a mundi principio anis IIII.
m. XVIII; . . . aute urbem conditam annis CCC. et. IIII. *Eu-
tropius* Lib. 1. de gestis Romanorum.

²⁾ Imperiosa civitas Roma non solum jagum, verum
etiam linguam suam, dõmitis gentibus imposuit. *Augustinus*
de Civ. Dei Lib. 19. cap. 7.

³⁾ Q. Ennius tria corda habere se se dicebat; quod loqui
Graece, Osce, et Latine sciret. *A. Gellius* Lib. 17. cap. 17.

⁴⁾ Qui Obsce et Volsce fabulabantur, nam Latine ne-
sciunt, apud *Festum* ex *Titinnii* fabula.

⁵⁾ Cumanis potentibus permissum, ut publice Latine
loquerentur, et Preconibus Latine vendendi jus esset. *Li-
vius* Lib. 40. cap. 42.

⁶⁾ Quum Oscorum gens interierit, Sermo eorum apud
Romanos restat, ita ut Carmina quaedam ac Mimi, certo
quodam certamine, quod instituto maiorum celebratur, in
scenam producantur. *Strabo* Lib. 5. Geograph.

⁷⁾ Taceo de Tuscis, Sabinis, et Praenestinis quoque;
nam ut eo Sermonem utentem Vectium Lucilius insectatur,
quemadmodum Pollio deprehendit in Livio Patavinitatem.
Quintilianus Lib. 1. cap. 9. Inst. Orat.

⁸⁾ *Multae* vocabuim, non Latinum, sed Sabinum est;
idque ad meam memoriam mansit in Lingua Samnitium, qui
sunt a Sabinis nati. *Varro* Lib. 19. rerum humanarum.

⁹⁾ Praecepta Latine loquendi puerilis doctriina tradit.
Tullius Cicero Lib. 3. de Oratore.

¹⁰⁾ Aliud est Latine, aliud Grammaticae loqui. *Quinc-
tilianus* Lib. 1. cap. 10.

¹¹⁾ Quod si in ipsa Urbe, et felicibus Saeculis, Quinc-
tilianus testatur Lib. I. cap. 6. *vulgo imperitos barbare lo-
quutos, et tota saepe Theatra, et omnem Circi turbam exclamasse barbare* etc.

¹²⁾ Ortographiam idest formulam, rationemque scribendi
a Grammaticis institutam non adeo custodit. Ac videtur eo-
rum sequi potius opiniomen qui perinde scribendum, ac lo-
quendum existiment. *C. Suetonius Tranquillus* in Augusto.

B) Disertatiune pentru literatur'a cea vechia a' Romaniloru.

§. 1.

Romanii mai de multu s'au intrebuintiatu cu literele cele latinesci.

Nu e indoiéla, cà Románii, stramosii Romaniloru, candu au venitu de la Rom'a in Dáci'a sí s'au asediatu de mosía a locuí aci, cu acele litere seau slove au traitu in trebile loru, cu cari se intrebuintiau cei alalti Románi remasi la Rom'a sí in tóta Itali'a. Acést'a sí d'in cele multe inscriptiuni in marmuri taiate ale Romániloru celoru vechi d'in Dáci'a, cari s'au afluu, sí pana asta-di se sapa d'in pamentu in Dáci'a, mai vêrtosu in Ardealu sí in Banatu, tôte cu litere latinesci scrise, se vede.

Dupa ce au scapatu imperatii Romániloru de a-mana Dáci'a acésta vechia sí a inceputu a o stapaní mai o ginte barbara, mai alt'a, cumu am aretatu la capu IV. in istoria, nu numai tóta impartesírea Romániloru celoru d'in Dáci'a cu cei alalti Románi s'a ratezatu, ci sí cursulu invetiaturei sí alu scientieloru cu domni'a barbariloru nu pucinu s'a impedecatu. De aceea este, cà neci unu monumentu nu aflămu, d'in carele anume sè vedemu cu ce felu de litere s'au intrebuintiatu Romanii cei d'in Dáci'a vechia dupa ce au inceputu acolo a stapaní barbarii.

Totu-si nu póte fi indoiéla, cà Románii acesti-a sí dupa 'nevalírea barbareloru ginti au urmatu a traí cu literele cele latinesci, cari stramosii loru le-au fostu adusu cu sine de la Rom'a; de óre ce despre o parte nu se póte crede, Románii acei-a, macaru cà erau apesati de barbari, intr'atât'a sè se fí ovilitu, câtu necumu alte scientie, ci pana sí insa-si de literile loru sè-si uite; sí acést'a cu atât'a mai vêrtosu nu se póte crede, cà neci o ginte barbara de acele ce au fostu in Dáci'a, nu cetimu sè fí scolatu resboiu togm'a asupr'a litereloru; despre alta parte, cumu voiu aretá in istori'a cea bisericésca a' Romaniloru, carea, custandu

cu ajutoriulu lui Domnedieu, cugetu a o aduná d'in respiri, Romanii cei din Dáci'a sî in dîlele barbariloru acelor'a au fostu crestini, au avutu preutii loru, carii serviau sant'a liturgía sî alte taine sante. Asiá dara au avutu càrtile loru, de unde se implinescu acele. Aceste càrti nu au potutu sè fía scrise fàra seau cu lîtere latinesci, seau cu lîtere grecesci; cà lîterele acele, cu cari se intrebuintiéza asta-di Rusii, Serbii sî sî Romanii in bisérecá, târdíu, adeca in sut'a a' nóu'a de la Chr., candu neamurile sloveane antáiu se fecera crestine, fura iscrasîte de Cirilu, pentru carea sè sî chiamara ciriliane. Cî sè fi fostu scrise càrtile Romaniloru pre acele tempuri cu lîtere grecesci, de nícairi neci macaru umbra de prepusu nu se ivesce. Asiá dara au fostu scrise cu acele lîtere, cari sî mai nainte le avusesse Romanii acesti-a, adeca cu latinesci.

Carea de acolo tocm'a se intaresce, cà Romanii cei preste Dúnare, ai caror'a stramosi in dilele lui Galienu sî ale lui Aurelianu esíse d'in Dáci'a césta vechia, macaru cà erau mestecati intre Greci, tieneau inca in dîlele acele lîterele cele latinesci, de óre ce adeveritu este, cà episcopii Romaniloru celoru d'in Messi'a cea de diosu pre la diumetate sut'a a' cincea de la Chr. adunati in soboru, epistolí'a, carea o tramisera càtra imperatulu Leone la Tiarigradu pentru uciderea santului Proteriu Alexandreanulu sî pentru soborulu de la Calcedonu, o scrisera latinesce, sî apoi la Tiarigradu, pentru cá sè o intieléga imperatulu sî cei alalti, fû intórsa pre grecia. Fost'au la epistolí'a acést'a mai d'in multe eparchie iscaliti episcopi romanesci, anume: *Marcianu* episcopulu Abritului, *Petru* episcopulu Nóveloru, *Marcelu* episcopulu Nicopolului, *Ditt'a* episcopulu Odesei, *Marcialu* episcopulu Appiariei, *Monofilu* episcopulu Dórostorului. Despre cari mai pre largu se vá grai in istori'a biserecésca a' Romaniloru.

D'intru aceste nu fàra intieptiune culege celu cu nemasurata invetiatura *Le Quien* in cartea ce se

numesce: Oriens Christianus, tom. I. faci'a 1217., cã in Messi'a de diosu in multe locuri mai vêrtosu limb'a cea latinésca, adeca romanésca, de câtu cea grecésca, erã de obsce.¹⁾ Éra-si insemnãmu aci, cã dóue limbe erau latinesci, un'a carea o graiã poporulu, sî acést'a o invetiã de la mama sa; alt'a a' celoru invetiati, sî acést'a o invetiau in scóla de la dascali, precumu sî astadi. Ci sî un'a sî alt'a intocm'a se dîce latinésca. Limb'a, carea o graiã poporulu, este limb'a cea romanésca.

De vreme ce episcopii romani cei preste Dúnare, adunati in soboru, au scrisu imperatului grecescu latinesce, urméza, cã au fostu nesciutori de limb'a grecésca. De unde ne'ndoitu lucru este, cã Romanii cei preste Dúnare sî in slujbele cele bisericesci cu litere latinesci, sî cu limb'a latinésca se intrebuintiau.

Déca Romanii cei preste Dúnare, mestecati între Greci sî supusi imperatiloru grecesci de la Tiarigradu, au avutu dâtin'a aceea: cu câtu este a mai crede, cã Romanii cei d'incóce de Dúnare, adeca d'in Ardealu, d'in Banatu, d'in tiér'a romanésca, d'in Moldov'a s. c. a., unde neci unu petioru de grecu nu erã, neci imperatii cei grecesci nu porunciau, nu numai literele stramosiesci cele latinesci le-au tienutu, ci sî slujbele cele biserecesci in limb'a latinésca le impliniau.

§. 2.

Romanii cei d'incóce de Dúnare in sut'a a' cinoisprediecsa de la Chr. au lapedatu literile cele latinesci sî au primitu cele Círiliane.

Demetriu Cantemiru, carele fórté mare invetiatura a avutu, precumu d'in càrtile cele de d'insulu scrise lamuritu se vede, sî impreuna a fostu Voda in tiér'a Moldoviei, sî pentru aceea nímene nu se póte indoí, cã avendu archivurile cele vechi ale domniei Moldovei pre man'a sa, pré bine a sciutu lucrurile Moldovei cele vechi, in istori'a Moldovei la capu 5 asiã scrie: cã tienendu Romanii literele cele latinesci pana in tempulu

soborului de la Florenti'a, carele in sut'a a cincispre-diecea a fostu adunatu, sî unde pre urma se fece unirea intre Greci sî intre Latini; dupa soborulu acestu-a in carele sî metropolitulu Moldovei cu imperatulu de la Tiarigradu sî cu cei alalti Greci se unise cu Latinii, *Teoctistu* diaconulu lui Marcu efeseanulu, de neamu bulgaru seau sêrbu, urmandu in scaunulu Metropoliei Moldovei stete de Alesandru voda alu Moldovei, cá sê lapede litérele cele latinesci d'in Moldov'a sî sê primésca cele ciriliane, cu cari se intrebuintiéza Rusii sî Sêrbii: pentru cá nu tienendu mai incolo litérele cele latinesci, tenerii Romaniloru cetindu càrtile Latiniloru, sê se alipésca cu anim'a càtra dogmele Latiniloru.

Adeca Marcu arhiepiscopulu Efesului, nevrendu a iscalí unirea, care o facuse cei alalti Greci cu Latinii in soborulu dela Florenti'a, sî pentru aceea fugindu de la soboru, fece rescóla mare pr'in tóte tierele cele de legea grecésca, câtu toti la cei ce iscalise dîs'a unire, se uitau cá la nisce pagani; cá sî pre Romanii cei d'in cóce de Dúnare sê-i intarésca intru neunire sî sê-i faca sê urgisésca pre Románi sî pre toti Italianii, stete sê incapa Teoctistu bulgarulu, credintiosulu alu seu invetiacele sî diaconu, metropolitu la Moldov'a in loculu metropolitulu celui ce iscalise unirea in soborulu de la Florenti'a. Acestu Teoctistu, sciendu cá limb'a romanesca e fórte aprópe cu cea italianésca, socoti, cá de voru mai tiené romanii litérele cele latinesci, avendu sî Italianii acele-si litére, voru scrie acestea càrti in partea facutei uniri, cari cetindu-le Romanii, se voru plecá a se uní cu Románii sî cu cei alalti Italiani ai loru frati, sî asiá va scadé tréb'a Greciloru. Deci cu dovede d'intru acestu isvoru trase insielá pre bunulu Alesandru vod'a Moldovei, cá sê lapede cu totulu litérele cele latinesci d'in Moldov'a, câtu nímerui sê nu-í fia ertatu a se mai intrebuintiá cu ele in limb'a romanesca, sî sê primésca cele ciriliane, tuturoru Italianiloru, sî pana aci sî Romaniloru necunoscute. Pr'in acés-

t'a necumpetata și fără de vreme a legeri rîvna, cumu mai susu laudatulu Cantemiru cu plangere la aretatulu capu insémna, casiună Alesandru voda acea barbaría, adeca acelu intunérecu și nescientia, intru care asta-di zace Moldov'a. Fapt'a acést'a a' lui Alesandru voda și a' moldoveaniloru o imbraciosiara dupa aceea și cei alalti Romani d'incóce de Dúnare toti; de unde toti Romanii acesti-a cu acelu-asi intunérecu de nescientia fura acoperiti.

Dara nu se oprí reulu aci. Ci, precumu líterele stramosiesci cele latinesci fura cu totulu desradecinate d'entre Romani: asiá și limb'a romanésca fù isgonita de pr'in bisérecele Romaniloru, și in loculu ei bagara cea slovenésca; carea necumu poporulu, ci neci preutii romani nu o intielegeau. Nu e de a te mirare dara, cà atát'a intunérecu a armatu in Romani, intru carele și asta-di multor'a le place a mai zacé. Ne'ndoitu lucru este, cà *isvorulu a tóta nefericirea Romaniloru se trage d'in urgí'a Greciloru și dupa d'insii a' Sêrbiloru* cea asupr'a Romániloru și a toturoru Italianiloru. Acea urgía asupr'a Romániloru și asupr'a Italianiloru, pr'in viclenele mestesiuguri ale Greciloru și ale Sêrbiloru, cu stématulu legeri asiá cu grosulu fù versata și in animele Romaniloru, câtu Romanii tóte càrtile loru, cari erau scrise cu lítere latinesci, le prepedira, cá și pomerirea loru sè se stérge de pre faci'a pamentului. De aceea este, cà neci o carte biserecésca de acele vechi scrise cu lítere latinesci asta-di nu se vede; ba nici chrisóve de ale princípiloru romanesci scrise cu lítere latinesci, in câtu sciu nu se afla. Cà incalecandu pre Romani cu stématulu legeri Grecii și Sêrbii, și chrisóvele princípiloru romanesci, prefacundu-se de pe romanía pre slovenía, cele romanesci, cá cele ce erau scrise cu lítere latinesci fura prepedite. De unde, de se afla in limb'a slovenésca vr'unu chrisovu de la vr'unu príncipe romanescu inainte de soborulu celu de la Florentia datu, acelu-a este d'intru acele ce se intórsera de pre romanía pre slovenía.

Dupa ce însu-si Grecii și Sêrbii cu mestesiugulu celu mai susu aretatu intru adunculu nescientiei au surupatu pre Romani, éra-si ei incepura a cleveti pre Romani, cà suntu cei mai ne'nvetiati și mai prosti intre tôte limbele, și a-si bate jocu de d'insii: carea pana astadi nu o curma, macaru cà și Grecii și Sêrbii (de vomu socoti lucrulu cu ameruntulu) intru aceea-si, ba in mai mare osênda suntu. Cu acést'a nu pré pucini Romani, pre unii și d'in cei ce se vedu a scîi ce-va i impingu la aceea, cà sè-si urgisésca limb'a loru cea romanésca și sè nu se sêrguésca a scîi mai multu d'in tr'ins'a, de cumu au invetiatu de la mam'a loru, și nebagandu neci intr'o séma limb'a loru, sè-si tiena fala, cà sciu grai seau grecesce seau sêrbesce. *Sî Romanii nu se mai descépta d'in langóre.*

§. 3.

Asémenea adevêrului este, cà Românii cei preste Dúnare în sut'a a' XI. de la Chr. au lapedatu literele cele latinesci.

Pre cumu d'in cele mai susu (§. 1.) am cuventatu, adevêritu este, cà Romanii cei preste Dúnare in sut'a a' V. de la Chr. inca tieneau lîterele cele latinesci; asiá candu anume au vrutu ei a le lapedá acele, nícairi nu aflamu scrisu. Ci socotindu caus'a cea mai susu spusă, pentru carea fura indemnati Romanii cei d'incóce de Dúnare a scóte d'intre d'insii lîterele cele latinesci in sut'a a' XV., prea asémenea adevêrului este, cà Romanii cei d'incolo de Dúnare mai nainte de acestea in sut'a a' XI. au facutu acést'a. D'in cele mai susu (§. 2.) aretate adevêritu este, cà lapedarea lîtereloru latinesci d'intre Romanii cei d'incóce de Dúnare a isvoritu d'in urgi'a, ce o aveau Grecii asupr'a Romániloru; carea pre cumu nenorocitulu Romaniloru acestu rodu nu l'a potutu nasce între Romanii cei d'incóce de Dúnare pana dupa soborulu de la Florenti'a: asiá este a crede, cà cumu s'au taiatu pre la midi-loculu sutei a' unspredecia de la Chr. Mihailu Cerulariu patriarchulu Tiarigradului de càtra impartesîrea Romániloru, și cu aceea intră neu-

niŝea, între Romanii cei d'incolo de Dúnare lu resadí. Se scie acést'a, despre carea spune sí Le Quien in cartea ce se chiamo: Oriens Christianus, Tom. I., cá Leone archiepiscopulu Bulgariei de la Achrid'a a fostu celu mai credintiosu pretenu sí pré sêrguitoriu ajutatoriu lui Michailu Cerulariu spre a urdí neunirea între biséric'a resaritului sí între biséric'a apusului. Aceea inca se scie, cá Romanii cei d'incolo de Dúnare erau supusi archiepiscopului de la Achrid'a. Nu póte fi dara indoiéla, cá cumu se dede inceputu neunirei, acestei-a, achrideanulu archiepiscopu cu tóta poterea s'a nevoitu a trage pre supusii sei la nóu'a neunire atátu pre Bulgari, cátu sí pre Romani. Deci, pre cumu a fostu temere, cá nu Romanii cei d'incóce de Dúnare tienendu líterele cele latinesci, sê aiba mai pucína urglá asupr'a Romániloru de cátu Grecii sí Sêrbii, sí pentru aceea sê se pléce a se uní cu Románii, achrideanulu archiepiscopu in totu chipulu batendu-si capulu, cá in supusii sei Romani sê inradecineze urgl'a asupr'a Romániloru sí a' toturoru Italianiloru; totu privilegiulu, cu carele poteau Romanii acesti-a sê se aplece cátra Románi, au vrutu d'in radecina a-lu smulge. De unde asémenea adeverului este, cá socotindu, cá potu slugí, spre privilegiu de unire Romaniloru líterele cele latinesci, pre cumu dupa aceea Teoctistu bulgarulu pentru acést'a cauza a statu sê se lapede líterele cele latinesci d'entre Romanii cei d'incóce de Dúnare: asiá mai nainte achrideanulu archiepiscopu sociulu lui Mihailu Cerulariu, cu poterea care o aveá a alungatu d'entre Romanii cei preste Dúnare líterele cele latinesci. Ba póte de acolo cá se sciá d'in ce cauza, sí cátu de lesne cu acea cauza fura lapedate líterele cele latinesci d'entre Romanii cei preste Dúnare, s'a impulpatu sí Teoctistu a stá de Alesandru voda, aducundu póte sí esemplulu celoru preste Dúnare Romani, cá sê se lapede sí d'in Moldov'a sí pre urma d'entre toti Romanii sí cei d'incóce de Dúnare sê se stérgea pomenirea lítereloru latinesci.

§. 4.

Romanii cel d'in Ardealu au inceputu antâiu a scôte d'in bisérecă limb'a cea slovenésca sî au bagatu éra-si cea romanésca.

Dupa soborulu celu de la Florenti'a toti Romanii cei d'incóce de Dúnare nu numai cu litérele cele ciriliane se intrebuintiau, ci sî slujbele cele sante in limb'a slovenésca le impliniau pana in dîlele lui Georgiu Rákoczi celui antâiu cu numele acestu-a príncipe alu Ardealului. Dreptu o *cazánia* sî asta-di se vede d'in anulu 1580. in limb'a romanésca tiparita la *Brasiou* in Ardealu; éra a scôte limb'a slovenésca, sî a slugí liturgi'a, sî alte slujbe sante in limb'a romanésca a le impliní, antâiu sî antâiu au inceputu Romanii in dîlele mai susu laudatului príncipe: carea asiá s'a întemplatu. Dupa ce eresulu lui Luter sî alu lui Calvin, revarsandu-se pr'in tóta tiér'a Ardealului, s'a intaritu, celu-a imbraciosiandu-lu totu neamulu sasescu, acestu-a partea cea mai mare a' Unguriloru, câtu papistasi fórte pucîni au remasu, ba sî episcopulu loru fù lipsitu d'in tíera; Rákoczi príncipele Ardealului fiindu calvinu sî mare patronu eresului acestui-a, vrù, cà sî Romanii sè se faca calvini; sî dupa multa ispita neputendu vená pre Romani, socoti, cà pentru aceea nu se lasa Romanii de credinti'a cea pravoslavnică, cà suntu prosti, ne'nevietiati sî pentru aceea nu pricepu dovedele cele aretate de calvini spre imbraciosiarea eresului calvinescu; despre alta parte nu reu vedeá, cà tóta prosti'a Romaniloru de acolo atérna, cà nu au cãrti romanesci pr'in bisérecele loru, ci slovenesci, d'in cari nu pricepu nemic'a. Dreptu aceea porunci, cà nice vladicului, nice altoru preuti mai multu sè nu le fia slobodu a slugí cele sante fàra in limb'a romanésca. Vede-se acést'a sî d'in chrisovulu celu d'in anulu 1643 in 10. dîle ale lunei lui Octomvre de la príncipele Georgiu Rákoczi lui Simonu Stefanu, alesului vladica romanescu in Ardealu, pentru intarirea alégerei, cu chipu de graiu calvinescu datu, la númerulu 1.²) Sî fece tipografia nóua roma-

nésca în Belgaradu, carea fiindu sub puterea calvinilor, mai pr'in tóte cărțile romanesci ce se tipariau acolo se semaná eresulu calvinescu, cá cetindu Romanii in limb'a lor, sè se alunece càtra calvini. Ci nepotendu neci asiá impliní cugetulu seu celu reu, Romaniloru le remase acea facere de bine de la príncipele acelu-a, cá scapara de limb'a cea slovenésca, sí acumu numai slovele cele ciriliane inca le mai au impreuna cu Rusii sí cu Sêrbii. Cà ceialalti Romani d'incóce de Dúnare inca toti vedindu folosulu, au urmatu Ardeleaniloru romani sí au lipsitu d'in bisérecele lor limb'a cea slovenésca, bagandu éra-si cea romanésca.

Cu acésta fericire intrecu Romanii pre tóte neamurile crestine: Greci, Rusi, Sêrbi sí ori de ce limba papistasi, pentru cá neci unii acesti-a nu intielegu cele ce se cetescu in sant'a liturgia sí intru alte cărți biserecesci, de ore ce alt'a e limb'a lor in cărțile biserecesci, alt'a in gur'a poporului: éra la Romani, care limba o graiesce multímea, aceea-si este sí in cărțile bisericesci, sí pentru aceea totu poporulu romanescu prícepe cele ce aude cetindu-se in santele cărți. Pentru aceea multi d'entre alte neamuri, carii sciú limb'a romanésca, mai bucurosi mergu la bisérec'a Romaniloru, de câtu la bisérec'a neamului lor, pentru cá in bisérec'a Romaniloru se indulcescu de intielesulu cuvintelorulu celoru sante, éra in bisérec'a neamului lor numai câtu sunetulu cuvintelorulu le batu urechile.

Inse Romanii cei preste Dúnare sí asta-dí tienu in bisérec'a impreuna cu slovele limb'a cea grecésca: sínguri acei-a d'entre d'insii negociatori, carii locuescu la Pest'a au in bisérec'a limb'a romanésca, sí acolo-si au sí scóla romanésca.

D'intru aceea, cá príncipii Ardealului in totu chipulu s'au nevoitu sí cu puterea sí cu alte techne, sememandu pr'in cărțile cele in limb'a romanésca tiparite eresurile calvinesci, pre cumu mai pre largu vomu spune in istori'a cea bisericésca, sí totu-si neamulu romanescu

a remasu statornicu in credinti'a sa sî intru dátínele sale, chiaru se vede, că de aru sî primí érá-si Romanii vechile loru lítere cele latinesci, neci o frica pentru aceea nu póte fí, că dóra aru patimí ce-va schimbare legea loru. Ba scriendu cu lítere latinesci romanesce límpede se vede, că limb'a romanésca e sora dulce cu limb'a cea italianésca sî că limb'a romanésca e limb'a cea vechia a' poporului préstralucitiloru Románi. Acésta marire pismuindu-o Romaniloru unii d'íntre Sérbi sî d'íntre Greci, cu stématulu legii sî asta-di se batu a spariá pre Romani, că sè nu se întórca la stramosiescile loru lítere, cì se tiena cá sî Sérbi sî Rusii cele ciriliane, sî asiá pururea sè remana limb'a romanésca intru acea intunecare sî barbaría, la carea o au adusu Grecii sî Sérbi. *Neci eu nu dăcu sè se schimbe slovele d'in càrtile bisericesci, cì de vreme ce insu-si Rusii-Muscali au primitu multe lítere de cele latinesci sî altmintrea scriu càrtile cele de bisérecă, altmintrea cele politicesci: cu câtu mai vértosu se cade noi Romanii fiindu de sange románu sî acele-si lítere avendu-le mai de demultu, afara de bisérecă érá-si se scriemu cu lítere latinesci, cá sè ne curatîmu odata limb'a de varvaría. Toti ereticii ai toturorú limbelorú d'in Europ'a carii tocm'a suntu taiati de cătra bisérec'a Romei íntrebuíntiéza in scrisórea loru líterele Romániloru, adeca cele latinesci: apoi fii ímperatîci, Romanii d'in buna voia loru sè remana lipsiti de vistieriulu loru celu stramosiescu?*

: Aci mi veni aminte, că unu prentu rusescu asupr'a dovedei ce o am adusu mai susu (§. 1. sî 2.) spre adeverire că Romanii mai de multu s'au íntrebuíntiatu cu líterele cele latinesci, mi-a aruncatu: că de aru fí traitu Romanii candu-va cu líterele cele latinesci, s'ar aflá órece scrisori de acele sî acumu. Dreptu aceea neaflandu-se acumu neci unu monumentu in limb'a romanésca cu lítere latinesci d'in veacurile cele de demultu, urméza, că neci odata nu au íntrebuíntiatu Romanii líte-

rele cele latinesci. La care i-am răspunsu: Pentru-că d'in veacurile cele de demultu nici o scrisóre nu se afla în limb'a nemtiésca, in limb'a francésca, ba sí in limb'a italianésca, au díce-vei, cá pre acele timpuri neci Nemtii, neci Francii, neci Italianii, mai vêrtosu carii erau negociatori sí aveau corespundintie, neci unulu nu a scrisu nemic'a in limb'a sa? Mai pucinu este a te mirá, de nu se afla neci o scrisóre romanésca cu lítere latinesci d'in timpurile cele înainte de savorulu celu de la Florenti'a, de óre ce chiaru scimu d'in *Cantemiru*, cá *pentru urgi'a ce aveau asupr'a legeri Latiniloru lapedara Romanii líterele latinesci*. Atât'a potere are acestu feliu de urgia, câtu pre tata asupr'a fiului sí pre fiu asupr'a tatalui lu scóla cu perire. Asiá *bietii Romani insielati de straini, crediura, cá aducu jertfa lui Domnedieu, ardiendu scrisorile loru cele cu lítere latinesci*; sí pre cumu la ovrei erá anatema celu ce vá tiené pane dospita in dílele adímeloru la cas'a sa: asiá *Romanii cu neburnia se credeau cá voru fi afurisiti, de se vá aflá scrisóre cu lítere latinesci in caprinsulu loru. De care neburnia neci acumu nu suntu toti Romanii scutiti*.

Neci odata n'a fostu bisérec'a Romaniloru pre cumu e in veaculu acestu-a clerulu unitiloru d'in Ardealu, imbogatíta de barbati invetiati, cari, de aru fi partiniti de mai marii biséricei loru sí ajutorati in cele de lipsa pentru pana cea de tóte dílele, sí asiediati sí povatiuiti, unde sí cumu se cuvine: nu ar plange públiculu, sí impreuna aceia-si vrednici barbati, cá inzedaru imperatésca stapanire cu darnicia a versatu atâtea cheltuieli pre la universitátile, pre la academiele cele de departe sí pre la scólele cele de acasa, pentru cá sè lumíneze pre fii Romaniloru sí sè-i deplinésca. Episcopulu loru celu de acumu,*) carele de multi ani stapanesce, cu totulu e datu la economía sí la adunare de bani. De ar avé acestu-a rívna spre scientia sí vrere spre ómenii cei invetiati, pre cumu are nevointia spre economía,

*) Adeca: *Ioanu Bobu*. Not'a edit.

vêrtosu ar fi, cu o parte a' baniloru sei, adaugata bibliotec'a Romaniloru cea d'in Blasiu, unde e locasiulu episcopului unitiloru acumu, si multi barbati, multe plese de carti ar fi datu la lumina pentru luminarea a totu neamulu romanescu, carea parintiesce o cugeta bun'a imperatia a' Austriei si tote neamurile o dorescu si o ascépta de la Romani intru acestu veacu pré luminatu.

Dreptu laudatulu episcopu a facutu se se tiparésca nesce carti teologicesci acolo in Blasiu, dar' cum? In-su-si a prefacutu cu ajutoriulu altor'a, cumu spune cuventulu inainte, d'in latinia pre romanía, teologia lui *Turneli* (intru acestu veacu luminatu) despre cele siepte taine ale biséricei. Despre carea unu profesoru papistasiescu d'in Belgradu acést'a, pre câtu sióda, pre atât'a drépta judecata a datu, cá in câtu tempu a intorsu *Ioanu Bobu* pre *Turneli* in romanía, *mai bine ar fi facutu nisce róte*. Mie-mi pare reu, cá alu unoru barbati, anume alu lui *Samuilu Clainu*, si alu lui *Demetriu Vaida*, carii díce présantítulu, cá l'au ajutatú la acea fapta, le-au pusu numele in cuventulu celu inaintea cartii. Cá *carte mai netrebница nu potéá alt'a d'in Blasiu se se dé Romaniloru*, carea ori cine vá cetí cartea aceea, lesne póte pricepe; intórsa e aceea d'in cuventu in cuventu, care chipu de lucrare e nascutu spre a aduce intunecare, cu atât'a mai vêrtosu, cá cartea aceea e intocmita de *Turneli* dupa chipulu scolasticescu celu de demultu. Acésta carte, ce stá d'in mai multe tomuri, si d'in necumpetata multíme de lucruri, i sílesce pré laudatulu episcopu se o invetie toti acei-a, ce vreu se se hirotonésca preuti, carii necumu se aiba vr'o cunoscentia câtu de pucina de dialectica, ce edelipsa se o scia deplinu celu ce vrea se pricepa cartile lui *Turneli* si in limb'a latinésca in carea suntú facute de autorulu lorú, necumu in romanía; ci de câtu a cetí, nu sciu alta nemic'a. Câtu folosú aducu la popórale lorú acei ce dupa erunta ostenéla de doi ani esú d'in Blasiu hirotoniti preuti, judece acei intielepti ce petrecu cu d'insii. Eu dreptu necí unulu nu amú aflatu

pre carele sè-lu laudu, cà nu indesiertu au cheltuitu in Blasiu bunulu d'in gur'a filoru sei, macaru cà an isplitu in unii d'intrinsii capete cá acele, câtu, de li s'ar fî datu inainte cârti bine cumpetate sî dupa firea acelu, carii nu sciu alt'a, fàra a cetí, intocmite, nu de midi-locu rodu aru fî adusu sî semtîta dobanda aru fî facutu cu talantulu loru in staululu lui Christosu.

Tocm'a de doritu lucru este, cà archereii cei de lege grecésca ce suntu in tierete imperatîei Austriei, sè se nevoésca spre immultîrea cârtiloru, celoru ce suntu de lipsa spre luminarea sî polirea cleruriloru sî a' popóraloru. Intre carii pana acumu sínguru episcopulu **Samuilu Vulcanu** de la Oradea-mare a datu semne de innalte cugete. Acelu-a, pre cumu bucurosu sî nu fàra cheltuiéla aduna manuscripturi la bibliotec'a sa, asiá póte nadejduí públiculu, cà neci cheltuiéla cea pentru tiparitu nu o vá crutiá. Ba sî de la episcopulu *Ioanu Bobu* d'in Ardealu nu suntemu fàra de nadejde, cà pre cumu bancele, adeca banii cei vechi de chartia, i-a datu afara, asiá sî banii cei de argintu sî de auru, carii in mai multi ani, mai vèrtosu pana a nu se iví bancele, i-a adunatu, dupa mórtea pré santîei sale voru remané clerului. D'in carii cu invoirea préinduratei imperatîe bune intocmiri spre binele de obsce potu sè se face.

Inse graiulu acelu-a alu présantîei sale, cu carele a inceputu cuventulu celu de sine dísu cu privilegiulu instalatiunei canòniciloru capitolului celui ce cu banii présantîei sale d'in mosíele episcopesci, d'intru ale calúgariloru, sî d'intru ale clericiloru seminariului d'in Blasiu adunati, fù redicatu, graiulu, dísei acelu-a: *acumu bucurosu moriu!* pucinu rodu vá aduce, de nu se vá indurá présantî'a s'a, pana traesce, acea scadere, carea s'a intemplatu cu bancele, d'in care e facutu díslu capitolu, sè o carpésca cu bani buni. Cà, fiindu cà bancele d'in pretiulu loru au perdutu patru pàrti sî numai cu a' cincea au remasu, canòniciloru laudatului capitlu, cari luau pre anu siepte sute de floriniti, acumu nu li se vine pe anu fàra cá la 140 de fl. Mai pucinu adeca

de câtu se vine unui prentu d'intr'o parochia de cele slabe; ba si însu-si prepositului capitolului nu se vine fara câte 180 fl. pe anu. De unde, nu au cumu se traésca précinstitii canònici cu acea parintiésca facere de bine a' laudatului vladica, de nu se voru ajutá pana un'a alt'a cu ratele calúgariloru monastirei d'in Blasiu, carii pr'in nedreptatea temporiloru asiá fure cumpetati, câtu acumu numai unulu sínguru intru acea vestita monastire este calúgaru, anume précinstitul *Benedictu Fogarasê*; si asiá acea monastire, carea erá mama desceptàrei si invetiaturei Romaniloru d'in Ardealu, e adusa la cea de pre urma primejduire de perire impreuna cu fundatiunea sa.

Despre episcopulu *Samuilu Vulcanu* si acele semne vedemu, cà marirea lapedàrei sloveloru ciriliane d'entre Romani, si aducèrea inapoi a stramosiesciloru lítère latinesci présantiei sale ceriulu o pastreza.

Ci osebitu bine póte nadejdui neamulu romanescu de la catechetulu *Demetriu Cichindealu* parochulu d'in Becicereculu micu si de la cei trei profesori romani: *Constantinu Diaconoviciu Log'a*, fostulu celu antâiu invetiatoriu alu scòlei romanesci d'in Pest'a; *Iosifu Iorgoviciu*, alu frumósèloru invetiaturi si alu filosofiei doctoru; *N. Miuti'a*, pre carii innaltiatulu imperatu alu Austriei *Franciscu* celu antâiu, cu covèrsire de parintiésca drágoste redicandu intru acestu anu scòla la Aradu pentru invetiatur'a celoru ce au a se gatí la dascaliele cele de pr'in orasia si de pr'in sate, cu salariu seau cu plata de câte optu sute de florinti nemtiesci pe anu, i-a resolutu sè fia acolo profesori, adeca invetiatori, fiitoriloru pr'in orasia si pr'in sate invetiatori. Inse nu e indoièla, cà pre langa temeiu, care lu voru pune laudatii profesori in scól'a cea de la Aradu mai susu aretata, spre invetiatur'a cea deplinita e de lipsa si ajutoriulu clerului, carele d'in fiinti'a deregatoriei sale e detoriu in totu chipulu a se nevoi spre folosulu popóraloru sale. Spre acést'a buna nadejde póte

avé publiculu de la cei cunoscuti intru rîvn'a cea cătra polirea neamului romanescu préciinstiții protopresviteri: *Petru Iorgoviciu* alu Orávitiei sî assessoru consistoriului episcopescu alu Vêrsietului; *Stefanu de Atanasieviciu* alu Logosiuului, sî assessoru maritei varmeghiei Crasiovei; *Ioanu Tomiciu* alu Caransebesiuului, sî assessoru consistoriului episcopescu alu Vêrsietului; *Nicolae Stoic'a de Hatiegu*, alu Mehadici. Carii pre cumu tenerimea, cá cu totu de adinsulu sè se dé spre invetiatura, dupa parintiesculu cúgetu alu innaltiatului imperatu, cu sirguintia o voru indemná: asiá sî spre castigarea cártiloru celoru folositorie pre preuti i voru desceptá. Cu care midi-locire nu dupa lungu tempu, este a nadejduí, cá *Banatiani* între Romanii cei mai invetiati se voru numerá, macaru cá nu au episcopi d'in neamulu lorú.

Note la Disertatiunea de sub B.

1) Moesiam omnem inferiorem ad Illyricum non pertinuisse Lucas Holstenius non absurde contendit; ac certe Thraciæ censetur ab Ammiano. Cæterum *latina lingua potius quam Graeca in multis eius locis vulgaris erat*; idque significatur post subscriptiones epistolæ synodi provinciæ huius ad Leonem Imp. de nece S. Proterii Alexandrini et Concilio Chalcedonensi; quibus verba hæc subiiciuntur: *Hæc (epistola) Latine quidem data, est in Graeco translata, et iterum translata de Graeco in Latinum. Michael Le Quien, Orbis Christianus Tom. I. pag. 1217.*

2) Quod sacro sanctum dei verbum iuxta sacros Bibliorum codices tam primitivè, quam aliis diobus festis, cum in Ecclesiis suis, tum ad sacra sua vero ubi ubique locorum desiderabitur, vernacula sua lingua presentabit, præsertim per quosvis alios quosque Pastores præcipiunt, ac faciunt. *Confessiones* nec alio Academiæ Vindobonæ Pædagogio summi Supplemento anno 1826. 10. Quæst. de Thraciæ Theologiae (Cæsar. p. 184) præcipit. 20. p.

C) Registrulu

alfabeticu alu scrietoriloru si alu unoru opere si barbati, la cari se provoca si de cari amintesce autoriulu in istori'a si apendicele d'in acestu volumu. *)

- Aceti Tomaso, 163.
 Acropolit'a Georgiu, 205, 220, 257, 258, 272, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 289, 289, 290.
 Aeliu Spartianulu, 22.
 Alatiu, 191.
 Andronicu, 179.
 Anonimu, vedi : notariulu lui Be'pa.
 Apostat'a v. Iulianu.
 Appianu Alessandrinean. I, 18.
 Articuli dietali, 129.
 Augustinu, 294, 312.
 Aureliu Sextu Victoru, 250, 254.
 ———
 Bartosiu, 99, 121.
 Basilovits Ioaniciu, 127, 133.
 Benkó Josefu, 226, 227.
 Bignoniu, 301.
 Bobu Ioanu, 324, 325.
 Bonfiniu, 97, 99, 121, 200.
 Bouhoursius, 301, 306.
 ———
 Calimachu Filipu, 94, 95, 96, 119, 120.
 Campiu, 300.
 Cantemiru Demetriu, 315, 317, 323.
 Capitolinu Iuliu, 22, 28, 184, 214.
 Cassiu Dione, 1, 2, 3, 5, 11, 18, 19, 20, 22, 23, 28, 221, 231, 232.
 Castelvetro, 300.
 Catalogulu Cremifanense, 152, 161.
 Celsu Cittadinu, 300.
 Chalcocondil'a Laonicu, 94, 118, 174, 175, 176, 178, 184, 208, 214, 215, 239.
 Chedrinu, 207.
 Chircheru Anastasiu, 155, 156.
 Chrisovulu principelui G. Rakoczi, 320, 327.
 Chronic'a Moisiaceuse, 64, 76.
 Cichindealu Demetriu, 326.
 Cinnamu Ioanu, 86, 114, 166, 168, 185, 210, 241.
 Clain (Miculu) Maniu Samuilu, 324.
 Cluveriu, 55.
 Colossi Basilii, 236, 237, 243.
 Column'a lui Traianu 3, 4, 5, 6, 7.
 Comnen'a An'a, 86, 114, 168, 171, 172, 173, 177, 178, 188, 192, 193, 202, 213, 214, 217.
 Corneliu, 42.
 Cornide, v. Kornides.
 Covacciu, 165.
 Cúriu Ioachim, 98.
 ———
 Dalmat'a, v. Luciu.
 Diaconu Paulu, 54, 62, 75.
 Dioclea, 202, 203, 205.

*) Númerii cu cifre mai mari insémna paginele cu testulu romanescu, ér' númerii mai mici cele cu note, pre cari se afla respectivulu scrietoriu.

Scrietorii romani suntu reprodusi cu litere culcate cursive.

- Diplom'a lui Andrea II., 156,
162, 241, 243.
- Diplom'a lui Ferdinandu I.,
97, 120.
- Ditmaru Mersburgensis, 200.
- Duiatiu Ioanu, 194.
- Du Cangiu, 300.
- Du Fresne Carolu, 168, 212.
-
- Eder Carolu, 9, 91, 92, 127,
128, 129, 130, 131, 133,
134, 135, 165, 170, 199,
211, 213, 236, 239, 240,
241, 242, 304.
- Egehardu, 200.
- Eginhardu, 63, 64, 75.
- Engel Cristianu, 12, 13, 14,
15, 24, 36, 68, 69, 78, 80,
100, 101, 108, 110, 111,
121, 123, 124, 125, 126,
127, 130, 132, 150, 151,
153, 154, 161, 166, 172,
176, 177, 180, 181, 182,
211, 213, 214, 235, 236, 237,
238, 241, 242, 243, 244,
245, 246, 247, 248, 249.
- Episto'a l. Andrea II., 280, 289.
- Erichiu, 155.
- Eutropiu, 2, 9, 10, 12, 18, 19,
20, 21, 22, 25, 27, 28, 29,
30, 31, 50, 51, 52, 251,
254, 293, 294, 312.
-
- Festu (citéza fábul'a lui Titi-
niu), 294, 312.
- Francistí Erasmu, 98.
-
- Gelliu Aulu, 294, 312.
- Georgiu calúgarulu, 244.
- Greceanu, 236, 238, 242.
- Gregoriu pap'a alu VII., 226, 234
- Gruteru, 311.
-
- Halcocondil'a v. Chalcocondil'a.
- Harbustu Ioanu, 98.
- Heltanu Gasparu, 98.
- Hieronymu, 222, 232.
- Hoffmannu, 55.
- Hrist, 98.
-
- Inscriptiunea de la Bartali-
siu, 22.
- Ioanitiu, 177, 178.
- Iornande, 61, 74, 165, 211,
224, 225.
- Iulianu Apostat'a, 9, 19, 56, 72.
- Iuliu Césare, 164.
- Iustinianu, 62, 74.
-
- Kaprinai Stefanu, 227.
- Katantsich Petru, 70, 76,
77, 154, 163, 166, 169,
205, 211, 219, 225, 228,
229, 230, 234, 235.
- Kereszturi Iosefu, 78.
- Kerczelich, 99, 121.
- Kornides Daniel, 78, 79, 85,
114, 125, 126, 132, 185, 216.
- Kovatsits Martinu Georgiu, 236
- Kulsinszki, 191.
-
- Lampridiu Eliu, 184, 214.
- Leone Grammaticu, 244.
- Le Quien, 314, 319, 327.
- Letu Pomponiu, 26.
- Leunclaviu, 168, 219.
- Líviu, 42, 194, 217, 218, 295, 312.
- Log'a Const. Diaconoviciu, 316.
- Luc'a, 8.
- Luciu Dalmat'a, 65, 97, 167,
168, 170, 171, 172, 174,
175, 185, 186, 191, 202,
203, 204, 205, 207, 208,
209, 212, 213, 214, 219, 226,
234, 247, 256, 257.
- Luitprandu, 200.
-

- Mabiloni**, 300.
Madiu Mich'a, 204, 218.
Mánliu, 98.
Marceliuu Amianu, 70, 77, 220, 222, 223, 228, 229, 233, 234, 235.
Marculfu, 301.
Menagiu, 301, 306.
Mironu logofetulu, 93, 94.
Muratoriu Ludovicu Antoiu, 294, 296, 299, 301, 302, 303, 306, 311.
-
- Neander Michaelu**, 98.
Nestoru, 180, 181, 183.
Niceforu, 65, 66, 67.
Nicet'a Choniate, 145, 153, 171, 172, 173, 174, 177, 179, 185, 199, 205, 207, 208, 213, 214, 215, 218, 219, 255, 257, 258, 259, 260, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 279, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288.
Notariulu lui Bel'a, 40, 63, 65, 71, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 97, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 121, 122, 123, 124, 125, 131, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 146, 148, 149, 150, 151, 152, 157, 161, 169, 185, 191, 192, 201, 212, 218, 223, 228, 234, 241, 243.
-
- Orosiu Paulu**, 8, 19, 26, 27, 30, 54, 56, 58, 71.
Otrocotsiu, 59, 60, 61, 73.
Ovidiu Nasone, 34, 52, 168, 212, 221, 231.
-
- Pahimeru Georgiu**, 179, 281.
Pamfiliu Eusebiu, 222, 232.
Paulu episcopulu, 78, 87.
Petauti Felice, 94, 117, 118.
Pliniu, 55, 163, 194, 220.
Pomponiu v. Letu.
Porfirogenitu Constantinu, 8, 16, 17, 19, 20, 67, 77, 81, 82, 108, 109, 123, 124, 150, 154, 161, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 195, 207, 216, 217, 229, 230, 231, 246.
Possinu Petru, 179.
Pray Georgiu, 54, 58, 59, 60, 61, 68, 73, 76, 77, 86, 99, 100, 114, 121, 127, 153, 154, 156, 157, 162, 163, 185, 186, 188, 190, 191, 196, 197, 198, 200, 201, 236.
Priscu, 58, 59, 60, 61, 73.
Procopiu, 62, 74, 225, 252, 253, 255.
Ptolomeu Alessandrineanulu, 22, 23, 28, 220.
-
- Quintilianu**, 60, 295, 296, 302, 312.
-
- Ransanu Petru**, 97, 120.
Reychersdorff Georgiu, 168, 212.
Rogeri, 195, 196, 197, 218.
Rufu Sextu, 25, 29, 30, 31, 50, 51, 52, 253.
-
- Salagiu Stefauu**, 153, 162, 164, 211, 252, 253, 254, 255.
Salusti, 42, 164.
Schoeuvisner, 24.
Schookius Martinu, 156, 162.
Seitbert, 24.
Sextus Aureliu Victoru, v. Aureliu.
Silvaticu Mateiu, 301.

- Simocat'a, 67, 77.
Sincai Georgiu Gabrielu, 138.
 Slauski, 98.
 Socrate, 56, 71.
 Strabone, 15, 20, 191, 217, 220,
 295, 312.
 Stritteru, 173, 200, 210, 213,
 218, 244, 245, 246, 249, 250.
 Suid'a, 190, 217.
 Sulzer Josefu, 235, 236, 237,
 238, 239, 241, 242, 243,
 248.
Suplic'a Romaniloru, 130, 135,
 170, 236.
 Svetoniu C. Tranquillu, 1, 17,
 311, 312.
 Szolga Gedeonu, 236.
-
- T**ábulele peutingeriane, 220.
 Tacitu 42.
 Teofanu, 65, 66, 67, 76.
 Thuroczi, 17, 21, 39, 52, 92,
 93, 97, 106, 117, 120, 121,
 123, 127, 132, 149, 152, 161.
 Timouu, 99, 121, 157, 163.
 Titiniu, v. Festu.
- Topeltinu Laurentiu, 46, 54,
 107, 123, 155, 156, 165,
 168, 206, 211, 212, 220.
 Trebeliu Polione, 25, 27, 29, 30.
 Trogu, 42.
 Tubero Ludovicu, 200.
 Tulliu. 164, 296, 312.
 Tunmann, 176.
 Turneli, 324.
 Tyriu Guilielmu, 231, 235.
-
- V**aida *Demetriu* 324.
 Varrone, 295, 312.
 Veingartner Iacobu, 98.
 Vieti'a santului Gerardu, 146,
 160.
 Vopiscu Flaviu, 27, 30, 31, 35,
 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48,
 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 71.
 Vossiu Gerardu Ioanu, 44, 54.
Vulcanu Samuilu, 325, 326.
-
- Z**amosiu Stefanu, 166, 211.
 Zonar'a Ioanu, 207, 208.
 Zosimu, 25, 29, 55, 56, 57,
 58, 72.

Nota. De unii barbati romani zelosi de pre la inceputulu diece-
 niului alu doilea d'in seclulu presinte, de cari se mai face amirtire in
 acestu volumu, se mai póte ceti si pre páginele : 189, 190, 326, 327.

Vediut'a cărții.

Dedicatiune	Págin'a. V
-----------------------	---------------

I.

Intruductiune.

Privire preste viéci'a sí activitatea literaria a' lui Petru Maioru	IX—XXXV
Cuventu înainte (alu autoriului)	XXXIV—XXXVII
Precuventare la a' dón'a editiune, de Iordache Malinescu	XXXVIII—XXXIX
Precuventare la editiunea a' treia	XL—LXV

II.

Istori'a pentru inceputulu Romaniloru in Daci'a.

Capu I.

Pentru descalecarea Romaniloru in Daci'a.

§. 1. Resbóiale, cari le-au avutu Románii cu Dacii înainte de Traianu	1—3.
§. 2. Resboiulu celu d'antâiu alu lui Traianu asupr'a Daciloru	3—4.
§. 3. Alu doilea resboiu alu lui Traianu asupr'a Daciloru	4—5.
§. 4. Daci'a cu privilegiulu resboiului Romániloru se desiérta cu totulu de locuitori	5—9.
§. 5. Intrarea Romániloru in Daci'a spre a locuí acolo	10—11.
§. 6. Románii cei tramisi de Traianu asiediuandu-se cu locasiulu in Daci'a nu s'au casatoritu cu muieri dace	11—17.
Note la Capulu I.	17—21.

Capu II.

Intemplările Românilor celoru d'in Daci'a după mórtea imperatului Traianu.

	Păgin'a
§. 1. Sub imperatulu Adrianu	21—22.
§. 2. Sub imperatulu Marcu Aureliu Antoninu filosofulu	22—23.
§. 3. Sub imperatulu Commodu	23.
§. 4. Sub imperatulu Antoninu Caracall'a	23.
§. 5. Sub imperatulu Maximinu	24.
§. 6. Sub imperatulu Filipu	24.
§. 7. Sub imperatulu Deciu	24.
§. 8. Sub imperatulu Gallienu	24—25.
§. 9. Sub imperatulu Claudiu	25—27.
§. 10. Sub imperatulu Aurelianu	27.
Note la capu II.	27—30.

Capu III.

Pentru trecerea Românilor celoru d'in Daci'a inapoi preste Dúnare in dálele imperatului Aurelianu.

§. 1. Se cetescu scrietorii cei vechi, cari au scrisu pentru trecerea Românilor celoru d'in Daci'a preste Dúnare	30—31.
§. 2. Tocm'a fàra crediementu lucru este toti Románii in dálele lui Aurelianu sè fi esítu d'in Dacia preste Dúnare in Messi'a	31—34.
§. 3. Partea cea mai mare a' Românilor n'a esítu d'in Daci'a preste Dúnare	34—36.
§. 4. Se respunde lui Engel	36—37.
§. 5. Se vedesce mai incolo, cumu cà partea cea mai mare a' Românilor n'a esítu d'in Daci'a preste Dúnare	37—41.
§. 6. Se socotesce crediementulu lui Flaviu Vopiscu in tréb'a trecerei Românilor d'in Daci'a preste Dúnare	41—49.

	Págin'a
§. 7. Se mai cernu inca cuvintele lui Vo- piscu in treb'a trecerei Romániloru d'in Daci'a preste Dúnare	49—50.
§. 8. Se socotésce sí crediementulu lui Rufu, sí alu lui Eutropiu in treb'a trecerei Romániloru d'in Dáci'a preste Dúnare Note la capu III.	50—51. 52—54.

Capu IV.

*Intemplàrile Romániloru celoru d'in Daci'a lui Tra-
ianu d'in dâlele lui Aurelianu pana la intrarea
Unguriloru in Pannoni'a.*

§. 1. Románii cei d'in Daci'a fure stapaniti de Goti	54—58.
§. 2. De Huni	58—61.
§. 3. De Gepidi	61—62.
§. 4. De Avari	62.
§. 5. Daci'a volnica	62—65.
§. 6 Románii cei d'in Daci'a lui Traianu neci odata n'au fostu supusi Bul- gariloru	65—68.
§. 7. Romanii sí dupa tempurile lui Au- relianu au remasu in Daci'a neamu osebitu	68—71.
Note la capu IV.	71—77.

Capu V.

Pentru descalecarea Unguriloru in Ardealu.

§. 1. Necumpetata drágoste a avutu Nota- riulu lui Bel'a spre Unguri	78—80.
§. 2. Intrarea Unguriloru in Pannoni'a	80—82.
§. 3. Sol'á lui Tuhutumú cátra Arpadu du- cele Unguriloru	82—83.
§. 4. Resboiulu Unguriloru cu Romanii in Ardealu.	83—85.

	Págin'a
§. 5. Barbatí'a Romaniloru	85—92.
§. 6. Aceea-si mai incolo	92—100.
§. 7. Gelu a fostu Romanu sí Domnu vi- teazu	100—101.
§. 8. Alégerea lui Tuhutum spre domní'a Romaniloru in Ardealu	101—107.
§. 9, Caus'a pentru carea Romanii d'in Ar- dealu si-au alesu loru-si domnu pre Tuhutum	107—101.
Note la capu V.	110—124.

Capu VI.

*Pentru statulu Romaniloru celoru d'in Ardealu de
la incéperea Domníei lui Tuhutumu incóce.*

§. 1. Statulu Romaniloru d'in Ardealu in in dílele lui Tuhutum	124—125.
§. 2. Statulu Romaniloru d'in Ardealu in dílele santului Stefanu craiulu Unnga- riei	125—127.
§. 3. Statulu Romaniloru d'in Ardealu dupa santulu Stefanu craiulu Unguriloru	127—131.
Note la capu VI	131—135.

Capu VII.

Pentru imperatí'a lui Menumorutu sí a' lui Gladu.

§. 1. Se spunu márginele sí cuprinsulu im- peratíei lui Menumorutu sí a' lui Gladu d'in istori'a notariului lui Bel'a	136.
§. 2. Ce feliu de ginti seau neamuri erau atunci in Panoni'a d'incóce de Dúna- re, candu au ajunsu Ungurii in Panoni'a	136—139.
§. 3. Menumorutu a fostu romanu	139—142.
§. 4. Resboiulu celu d'antâiu alu Unguriloru cu Menumorutu	142—143.
§. 5. Alu doilea resboiu alu Unguriloru cu Menumorutu	143—144.

	Păgin'a
§. 6. Gladu ducele Banatului nu a fostu bulgaru	144—148.
§. 7. Pentru Secui	149—155.
§. 8. Pentru Sasii d'in Ardealu	155—157.
Note la capu VII.	157—163.

Capu VIII.

Pentru schimbarea numelui Româniloru celoru d'in Daci'a.

§. 1. In Rumáni, Romani sî Rumuni	163—166.
§. 2. In Vlachi sî Valachi	166—170.
§. 3. Stremb'a parere a' lui Luciu pentru impartesîrea numelui Vlachimoru cu Bulgarii	170—176.
§. 4. Parerea lui Tunmann, pentru inceputulu numelui Valachi	176—180
§. 5. Parerea lui Engel intru aceea-si tréba	180—183
§. 6. Numele Vlachi adevéréza, cá Romanii suntu Románi	183—184.
§. 7. Schimbarea numelui Romaniloru d'in Daci'a in Daci	184.
§. 8. In Missi	184—185,
§. 9. In Patînaciti	185—192.
§. 10. In Cumani	192—200.
§. 11. In Bissen	200—201.
§. 12. In Morlaci seau Mauro-Vlachi	202—207.
§. 13. Pentru numele Cutio-Vlachi sî Tîntiari	207—210.
Note la capu VIII	210—220.

Capu IX.

Pentru inceputulu numelui altoru unoru ginti, cu cari au vietuiutu seau asta-di vietuiescu Romanii.

§. 1. Alu Sclaviloru	220—228.
§. 2. Alu Bulgariloru	228—229.
§. 3. Alu Sêrbiloru	229—231.
Note la capu IX.	231—235

Capu X.

Despre fábul'a, carea spune, cã Romanii in sut'a a' XIII. de preste Dúnare au venitu in Dáci'a.

§. 1. Urdítoriulu fábul'ei acestei-a a fostu Josefu Sulzer	235—236
§. 2. Parerea altor'a despre Sulzer	236—238
§. 3. Se respunde la dovedele fábul'ei lui Sulzer	238—239
§. 4. Se respunde intru aceea-si tréba lui Eder	239—241
§. 5. Se vedesce de mintiuna fábul'a lui Sulzer	241
Note la capu X.	241—243.

Capu XI.

Pentru părerea lui Engel, carele dîce, cã Romanii cãtra inceputulu sutei a' IX. au venitu de preste Dúnare in Dáci'a.

§. 1. Se spune parerea lui Engel cu dove- dele ei	243—244.
§. 2. Se resbatu dovedele lui Engel	244—246.
§. 3. Mai incolo se concenesce parerea lui Engel	246—248.
Note la capu XI	249—250.

Capu XII.

Intemplãrile Romaniloru celoru d'in colo de Dúnare, d'in dãlele lui Aurelianu pana la descalecarea Bulgariloru in Mess'a.

§. 1. D'intre Romanii cei de preste Dúnare au fostu imperati la Rom'a sî la Tiari- gradu	250—254.
Note la capu XII.	254—255.

Capu XIII.

Intemplàrile Romaniloru celoru de preste Dúnare de la descălecarea Bulgariloru in Messi'a pana in dîlele lui Isachiu Angelu imperatului Greciloru.

§. 1. Romanii au imperatîtu cu Bulgarii
impreuna	255—257.
§. 2. Imperatî'a Bulgariloru o a stricatu
Basiliu imperatulu Greciloru	257.
Note la capu XIII.	258.

Capu XIV.

Intemplàrile Romaniloru celoru de preste Dúnare in dîlele lui Isachiu Angelu imperatului Greciloru.

§. 1. Se spune caus'a pentru-ce Romanii
cei de preste Dúnare au facutu rebe-
liune asupr'a imperatului grecescu	258—259.
§. 2. Mestesiugulu, cu care dîsii frati au
facutu pre Romani sè se scóle cu res-
boiu asupr'a Greciloru, sî inceputulu
resboiului	259—261.
§. 3. Romanii batu pre Ioanu Cantacuzenu
césarele sî tóta óstea grecésca	261—262.
§. 4. Imperatulu Greciloru Isachiu Angelu
éra-si se scóla asupr'a Romaniloru cu
óstea grecésca, sî remane batutu	262—265.
§. 5. Isachiu Angelu sî in resboiulu celu
de pre urma alu lui asupr'a Romani-
loru celoru de preste Dúnare remane
invinsu	265.
Note la capu XIV.	265—270.

Capu XV.

*Státulu Romaniloru celoru de preste Dúnare dupa Isa-
 chiu Angelu.*

§. 1. In dîlele lui Alessiu Comnenulu im-
peratului grecescu	270—276

	Págin'a.
§. 2. Latinii iau Tiarigradulu	276—277.
§. 3. Resboiulu lui Ioanu imperatului Romaniloru cu Balduinu Flandru imperatulu Tiarigradului	277—278.
§. 4. Mórtea lui Ioanu imperatului Romaniloru	278.
§. 5. Frurila sí Ioanu Asanu sí alti imperati ai Romaniloru	278—281.
§. 6. Altii imperati ai Romaniloru de preste Dúnare pana la venirea Turciloru	281—282.
Note la capu XV	282—290.

III.

Apendice.

A) <i>Disertatiune pentru inceputulu limbii romanesci</i>	293—312.
Note la disertatiunea de sub A.	312.
B) <i>Disertatiune pentru literatur'a cea vechie a Romaniloru.</i>	
§. 1. Romanii mai de multu s'au intrebuintiatu cu líterele cele latinesci	313—315
§. 2. Romanii cei d'incóce de Dúnare in sut'a a' cincispredieca de la Chr. au lapedatu líterele cele latinesci sí au primitu cele ciriliane	315—318.
§. 3. Asémenea adeverului este, cà Romanii cei de preste Dúnare in sut'a a' XI. de la Chr. au lapedatu líterele cele latinesci	318—319.
§. 4. Romanii cei d'in Ardealu au inceputu antáiu a scóte d'in bisérica limb'a cea slovenésca sí au bagatu éra-si cea romanésca	320—327.
Note la disertatinnea de sub B.	327.
C) <i>Registrulu alfabeticu alu scrietoriloru, s.c.a.</i>	328—331.
<i>Vediut'a cártii</i>	332—339.

Indreptarea

sminteleloru de tipariu mai insemnate. *)

Pre pag. XXXVIII. d. d. ord. 13. este de coresu : neinfranta

"	20	d. s.	"	6	"	ὁμόλογοι
"	"	"	"	8	"	ὁμόλογιαι
"	"	"	"	11	"	opportunitatem
"	"	"	"	25—26	"	interquæ..., quæ
"	22	"	"	13	"	Cvadii, Vandalii,
"	"	"	"	18	"	prefectulu
"	29	"	"	20	"	captae... feminae;
"	30	"	"	12—13	"	invasisset,
"	31	"	"	15	"	Mess'ia <i>prepedita</i> ,
"	38	"	"	9—10	"	sî ei <i>pre</i> Romani,
"	51	"	"	2	"	a se aplecá sî la
"	53	"	"	17	"	et nos bene
"	"	d. d.	"	13	"	memoriae
"	65	"	"	5	"	breviariulu
"	68	"	"	13	"	Aurelianu,
"	71	d. s.	"	16	"	quo <i>tutius</i>
"	72	d. d.	"	9	"	quæ barbaris
"	73	d. s.	"	21	"	quæ dicerentur,
"	"	d. d.	"	16	"	peritos fuisse;
"	74	d. s.	"	13	"	distributas sedes,
"	"	d. d.	"	1	"	multitudine,
"	75	d. s.	"	3	"	superesse
"	"	d. s.	"	12	"	et <i>natis</i> ,
"	76	d. d.	"	24	"	non <i>sat</i> examinata,
"	"	"	"	23	"	quaeso,
"	"	"	"	3	"	²⁵⁾ Eam...
"	77	d. s.	"	1 sî 4	"	²⁶⁾ ²⁷⁾

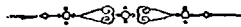
*) *Rogăm* pre onoratiî nostri lectori, cá sè binevoiésca a corege aceste erori sî altele mai menunte, cari au intratu in acestu volumu. Emendarea este reproducã cu litere cursive, afora de corectur'a gréca. In testulu grecescu unde occure α este a se ceti $\alpha\alpha$; liter'a grécésca *gamm'a* este reproducã cu γ (= digamm'a doricu archeologicu); ξ , ori ζ inainte de vocali = σ ; ϑ = ov ; θ = th . Unele erori nai menunte d'in testulu romanescu suntu in parte sî eflusulu caractereloru corespundie-torie nesuficiente ale tipografiei.

Abreviatuni: *d. s.* = d'in susu in diosu; *d. d.* = d'in diosu in susu; *ord.* = ordulu.

Pre pag. 77 d. s. ord. 16 este de coresu:				pervagatum est.
"	"	"	18	" 28) Ex ...
"	"	d. d.	16 sf 12	" 29).... 30)....
"	"	"	3—2	" praedandi aviditate
"	80	"	2	" de la Chieu la Galiti'a,
"	102	"	13 sf 11	" 56 57)....
"	111	"	15	" de bonis
"	112	d. s.	21	" in porta
"	114	"	1	" stomachatur
"	"	"	12	" τε ἀφειδῶς
"	"	"	14	" πεποίητο.
"	"	"	15	" ἄλλων.... ἐκείθεν
"	115	d. d.	5	" Zenr'in,
"	116	d. s.	5	" vestrum,
"	"	"	9	" protinus
"	117	d. d.	9	" Stephanus
"	118	d. s.	5	" ἐπὶ Λακίαν
"	118	"	19	" τῶν μυρίων
"	"	"	20	" ἑπτακισχίλων... αὐτῶ
"	119	"	6	" degenerandumque
"	121	d. d.	13 sf 10	" 55).... 56)....
"	122	d. s.	1	" propriis
"	"	"	19	" dicetur.
"	"	"	24	" Bue
"	"	"	26	" vincum
"	"	d. d.	12—11	" populus.... nunc....
"	"	"	7	" Solamogera,
"	"	"	2	" Usubunec
"	"	"	2	" ut dicunt
"	123	d. s.	4 sf 13	" saepissime.... amaeni-
"	124	"	7 sf 9	" tate
"	"	"	7 sf 9	" καὶ τὸ τῶν.... αὐτῶν
"	"	"	7 sf 9	" ἀφρανισμῶ
"	125	"	11	" plina de
"	"	d. d.	14	" portatu intogmai
"	126	d. s.	17	" Stefanu
"	"	d. d.	14	" calugaritiele
"	"	"	12	" lamb'a grecésca....
"	128	d. s.	10—11	" primiti
"	129	d. s.	4	" articuli dietei
"	133	"	21	" Saxonum
"	135	"	20	" Aio itaque
"	138	d. d.	13	" sf la Italiani
"	147	d. s.	16	" martirului Giorgiu,

Pre pag 158 d. d. ord. 18 este de coresu :	<i>Βαλγάρων</i>
" " " " 17 "	<i>εις ἐν σηνάγασιν,</i>
" " " " 6 "	<i>quae omnia</i>
" 161 d. s. " 9 "	<i>in portu</i>
" " d. d. " 16 "	<i>Moldavia</i>
" 164 d. s. " 12 "	<i>liter'a â = ж.</i>
" 166 " " 1 sf 4 "	<i>Ρωμαίοι</i>
" 179 " " 17—18 "	<i>..in latinia; — in grecia</i>
" " " " 20 sf 24 "	<i>δυσχωρίαις</i>
" 184 d. d. " 10 "	<i>i numesce</i>
" 189 " " 8 "	<i>Χαροβόη, italianescu,</i>
" " " " 2 "	<i>car'i voi</i>
" 194 " " 10 "	<i>Cine pôte sè</i>
" 201 d. s. " 4 "	<i>in cartea a' IV.</i>
" 204 " " 11 "	<i>pre Bissenii i face a fi</i>
" 208 d. d. " 18 "	<i>si pre acei-a,</i>
" " " " 3—2 "	<i>singuru aceea</i>
" 213 d. s. " 17 "	<i>Cu-tiovlachi,</i>
" 214 d. d. " 2 "	<i>καλεῖν οἶδε</i>
" " " " 1 "	<i>τοι εὐνομέμενον,</i>
" 215 d. s. " 2 "	<i>ρομαδιώτερον</i>
" " " " 8—9 "	<i>ἐπὶ θάλασσαν</i>
" " " " 12 "	<i>ὅ, τὲ ... συμφέρεται</i>
" " d. d. " 5 "	<i>Ἰστρον εὐνομεῖται.</i>
" 227 d. s. " 15 "	<i>κλήσκονται,</i>
" 233 d. d. " 3 "	<i>au vorbitu</i>
" 234 d. s. " 12 "	<i>post pacem</i>
" 242 " " 19 "	<i>legionarios</i>
" 243 " " 21 "	<i>adhibenda est.</i>
" 258 " " 23 "	<i>anno 1224. concessum.</i>
" 265 d. d. " 1 "	<i>τῶν οικειῶν</i>
" 266 d. s. " 1 "	<i>Καντακουζηνός,</i>
" 267 d. d. " 12 "	<i>ὁ Καῖσαρ ὄρεσι</i>
" " " " 2 "	<i>ἑξήνωνός,</i>
" 268 d. s. " 10 "	<i>ἐκπεριελεύσε</i>
" " " " 16 "	<i>στρατεύματος Ρωμαϊκῆ</i>
" " " " 28 "	<i>ἐπὶ τέτοις</i>
" 269 " " 16 "	<i>καὶ τέτο ἐκ</i>
" " " " 23 "	<i>παρίσταντο διηρημά-</i>
" " " " 12—10 "	<i>ριστο, καὶ σέ σωστο</i>
	<i>ἀκατάχρητοι ... ὀρμαῖς</i>
	<i>ἀνθρώπων ... ζώων ἐπεσ-</i>
	<i>πάσαντο.</i>
	<i>ἐπιδρομάς καὶ ληστείας</i>
	<i>.... πάλιν ἀντιπάλων</i>

Pre pag. 270	d. s. ord. 5	este de coresu :	στηρίζας τὸ ἴδιον
" "	" "	6	" στερεάν, καὶ ὄρον....
" "	" "	"	" ἑπαναστροφῆς
" 277	d. d.	" 14	" Choniate
" 282	" "	" 18	" οἶα... ἀνδρῶν τέτιαν ὑπε-
" "	" "	" 7 sî 5	" ρόγκες... ποισαμένων,
" 283	d. s.	" 4	" ζωγρίαν.... φρερίων,
" "	" "	" 9	" καὶ μετέπειτα
" "	d. d.	" 14	" Τοιαύταις... ὑπ' αὐτὸν
" 284	d. s.	" "	" ὑπὸ Σκυθῶν.
" "	d. d.	" 16—15	" quovis modo celare
" 285	d. s.	" 5	" φύσις καὶ
" "	" "	" 6 sî 9	" διηρέθιξε τὸν
" 286	" "	" 5	" τῆς ὄλης... τῆς Μυοίας
" "	" "	" 9	" καὶ μάλλον κατ'
" "	" "	" 11	" εἶτα..., καὶ σταλεις
" "	d. d.	" 6	" ἐκ γειτόνων
" 287	d. s.	" 1	" ἐφρίσεται,.... ἀναστεις,
" "	" "	" 4	" ἑπικυλιόμενοι
" "	" "	" 8	" πέτραις
" "	" "	" 10	" διέστησαν
" "	" "	" 17	" ἐπι κατέλαβον,
" "	" "	" 24	" μὴ εἰδὸς ὡς
" "	d. d.	" 12	" ἀπέζευξε, καὶ τῶ
" 288	" "	" 4	" lethiferum erant
" "	" "	" 3—2	" ἐκείθεν
" 289	d. s.	" 11	" τὸ ἔχατον,
" 290	" "	" 15	" καὶ αὐτῆς
" "	d. d.	" 4	" ὀπόσι.... δαλεύεσα,
" 295	" "	" 17	" εἰς ταπεινὸν
" 298	" "	" 3	" cele straine,
" 302	" "	" 10—8	" se dice hâiu,
" "	" "	" 5—4	" Praegustatoris... Salus-
" "	" "	" "	" tianis... Bathylus
" "	" "	" "	" Clymene.... ornatric

BIBLIOTECA FAMILIEI
 Dr. Ing. BOLOȘ
CODRUȚA și VASILE
TÂRGU MUREȘ

Gherl'a,
Imprimăria „AURORA” p. A. Todoranu,
1883.

UNIVERSITATEA
"PETRU MAIOR"
Târgu-Mureș
BIBLIOTECA

179241